COLECȚIA

PĂRINȚI ȘI SCRIITORI BISERICEȘTI

INIȚIATĂ ÎN ANUL 1977 DE PATRIARHUL

IUSTIN († 1986)

ȘI RELUATĂ, ÎN SERIE NOUĂ, ÎN ANUL 2007

CU BINECUVÂNTAREA PREAFERICITULUI PĂRINTE

DANIEL

PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

PĂRINȚI ȘI SCRIITORI
BISERICEȘTI
SERIE NOUĂ
16

CLEMENT ALEXANDRINUL
SFÂNTUL VASILE CEL MARE
SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR
SFÂNTUL GRIGORIE TEOLOGUL
FERICITUL IERONIM
FERICITUL AUGUSTIN

Scrieri cu tematică pedagogică

CARTE PUBLICATĂ CU BINECUVÂNTAREA
PREAFERICITULUI PĂRINTE
DANIEL
PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

Traducere din limba greacă veche și limba latină
de Pr. Dumitru Fecioru, Dan Negrescu,
Ierom. Policarp Pîrvuloiu și Alin-Bogdan Mihăilescu
Studiu introductiv de Ierom. Policarp Pîrvuloiu

BASILICA
BUCUREȘTI - 2016

Ediție îngrijită de către *Departamentul „Carte patristică"* al Editurilor Patriarhiei Române

Redactor coordonator: Ierom. dr. Policarp PÎRVULOIU
Redactori: Mircea - Adrian BĂICULESCU, Maria - Iuliana RIZEANU, Alin - Bogdan MIHĂILESCU
Tehnoredactare: Laura - Raluca CRISTEA
Viziune grafică: Maria COMAN

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Scrieri cu tematică pedagogică / Clement Alexandrinul, Sfântul Vasile cel Mare, Sfântul Ioan Gură de Aur, ... ; trad. din lb. gracă veche și limba latină de pr. Dumitru Fecioru, Dan Negrescu, Ierom. Policarp Pîrvuloiu și Alin-Bogdan Mihăilescu ; studiu introd. de Ierom. Policarp Pîrvuloiu ; carte publicată cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române. - București : Basilica, 2016
Index
ISBN 978-606-29-0136-3

I. Clemens Titus Flavius, Alexandrinus
II. Vasile cel Mare, sfânt
III. Ioan Gură de Aur, sfânt
IV. Fecioru, Dumitru (trad.)
V. Negrescu, Dan (trad.)
VI. Pîrvuloiu, Policarp (trad.) (pref.)
VII. Mihăilescu, Alin-Bogdan (trad.)

2

ISBN 978-606-29-0136-3

NOTĂ EDITORIALĂ

„De aceea, orice cărturar cu învățătură
despre Împărăția cerurilor
este asemenea unui om gospodar,
care scoate din vistieria sa noi și vechi”
(*Matei* 13, 52).

„Pedagogia lui Dumnezeu e însă conducerea pe calea cea dreaptă a adevărului, pentru contemplarea lui Dumnezeu și înfățișarea pildelor de fapte sfinte, menite să dăinuie veșnic.” Această definiție a pedagogiei divine, a pedagogiei creștine, o putem citi în cel mai vechi tratat dedicat educației creștine, alcătuit de marele teolog Clement din Alexandria (*Pedagogul*, 1, 7, 54). Același gânditor alexandrin afirmase că, precum Vechiul Testament a fost un pedagog spre Hristos pentru evrei, la fel și filosofia greco-romană a constituit un pedagog spre Hristos pentru păgâni.

Dezvoltându-se într-un mediu cultural greco-roman, în care educația se afla pe primul plan al preocupărilor, Biserica lui Hristos a propus lumii antice nu modificarea drastică a idealului ei educațional, ci orientarea finalității acestuia, de la imanent la transcendent, de la cele trecătoare la cele veșnice, de la „om ca măsură a tuturor lucrurilor” la Dumnezeul-Om Iisus Hristos ca paradigmă și țel final al procesului educativ.

Dacă însuși Platon, „un Moise care a vorbit grecește”, cum îl numeau Sfântul Iustin Martirul și Clement Alexandrinul, întrezărise faptul că scopul educației este unul exterior acestei lumi, numindu-L pe Dumnezeu „Pedagogul universului”, Biserica creștină a propovăduit mereu că unicul și autenticul Pedagog este Logosul Întrupat, Fiul lui Dumnezeu devenit om. De aceea, întreaga Sa viață și operă mântuitoare, ca și lucrarea sfințitoare și curățitoare împărtășită de către Biserica întemeiată de El, reprezintă un grandios proiect pedagogic universal. Dacă în Antichitate pedagogul era slujitorul care îi conducea pe copii la școală, acum Hristos este Slujitorul lui

Dumnezeu de Care amintea profetul Isaia (cap. 53), Cel care a venit să Își curățească propriul chip, pe care omul îl purtase cu nevrednicie și îl întinase cu păcate și patimi.

Înțelegem, așadar, că educația creștină este, de fapt, procesul de restaurare a chipului dumnezeiesc în omul căzut, proces ce are loc în Biserică, sub acțiunea sfințitoare a Duhului Sfânt: „Așa cum voința Lui este faptă și se numește «lume», tot astfel planul Lui este mântuirea oamenilor și se cheamă «Biserică»" (Clement Alexandrinul, *Pedagogul*, 1, 6, 27). Cu alte cuvinte, urcușul duhovnicesc de la chipul lui Dumnezeu în om înspre asemănarea cu Dumnezeu (*cf. Facerea* 1, 26), cum va defini Sfântul Vasile cel Mare viața duhovnicească. De aceea, Clement Alexandrinul și Sfântul Grigorie de Nyssa vor numi această lucrare „pedagogia Duhului Sfânt".

Odată cu creștinarea Imperiului Roman, se produce, treptat, și fuziunea dintre idealul paideic antic și cel evanghelic. Școala antică a fost absorbită treptat de noile școli ale lumii creștine. Sinteza a fost posibilă deoarece, precum au precizat Părinții Bisericii primelor veacuri, Același Duh Sfânt Care a grăit prin profeți a inspirat pe mulți gânditori păgâni, firește, într-un alt grad și într-o altă măsură. Școala antică a devenit școală creștină și cele mai importante realizări ale sale au intrat în patrimoniul universal prin intermediul creștinismului.

Scopul educației, precum spuneau gânditorii eleni, este virtutea. Sfântul Vasile cel Mare și Sfântul Ioan Gură de Aur o vor reaminti de nenumărate ori, adăugând că virtutea are și ea ca țel mântuirea sufletului. Marele orator antiohian chiar va preciza că noi, creștinii, nu creștem copiii doar ca niște cetățeni ai polis-urilor pământești, ci „creștem cetățeni pentru Împăratul ceresc" (*Despre slava deșartă și despre cum trebuie să își crească părinții copiii*, 38). Prin urmare, pedagogia dumnezeiască înseamnă mântuirea sufletului, tămăduirea de păcate și patimi, refacerea chipului divin în om, dobândirea virtuții și a sfințeniei; toate acestea prin conlucrarea neîncetată dintre natura umană liberă și harul dumnezeiesc.

Odată cu generalizarea botezului pruncilor, Biserica se va îngriji – o făcuse deja pentru adulți prin catehumenat – îndeaproape de educația copiilor. Tratatele patristice orientale și occidentale acordă o grijă deosebită acestui tip de educație, fiindcă o viață creștină autentică se edifică încă din copilărie: „Așa cum nici căpitanul corabiei nu ascultă mereu de vânturi, ci uneori se împotrivește tuturor furtunilor, la fel și Pedagogul: în fața vânturilor potrivnice din lumea aceasta El nu Se pleacă niciodată, nici nu

le îngăduie să-l ducă pe copilaș, în felul unei corăbii, spre o viețuire sălbatică și desfrânată, ci Se lasă condus numai de vântul cel bun al adevărului și ține cu tărie în mâna Sa cârmele corabiei copilului, adică urechile, până ce îl va duce pe copil nevătămat la limanul cerurilor" (Clement Alexandrinul, *Pedagogul*, 1, 7, 54).

În cadrul acestei educații, Părinții Bisericii vor trasa principalele linii de dezvoltare, propunând Sfânta Scriptură ca temelie a „programelor" școlare, cum o vor face Fericiții Augustin și Ieronim. Totodată, cultura greco-romană va fi fructificată cu mare folos, însă cu discernământ, precum va recomanda Sfântul Vasile cel Mare: „Așadar, întocmai după exemplul albinelor, trebuie ca și noi să ne împărtășim din scrierile autorilor profani. Căci acelea nici nu se duc fără nicio alegere la toate florile, nici nu încearcă să aducă tot ce găsesc în florile peste care se așază, ci iau cât este nimerit pentru lucrul lor, iar restul: la revedere! Noi, dacă suntem înțelepți, să luăm din acele [cărți] cât ni se potrivește și corespunde adevărului, iar peste restul să trecem. Și, după cum atunci când culegem flori de trandafir dăm la o parte spinii, tot așa, din astfel de scrieri, să culegem tot ceea ce ne este folositor și să ne și ferim de ce este vătămător" (*Omilia către tineri*, 4). Sfântul Grigorie Teologul va preciza și el că acesta este scopul inserțiilor profane din operele sale: „Trăsătura principală a scrierilor mele este aceea de a fi educative prin maxime și reflecții" (*Epistola* 52, 3).

Creștinul desăvârșit întruchipează idealul paideic antic încorporat însă în adevărul și harul evanghelice. Educația creștină nu este o simplă și exterioară *imitatio Christi*, ci o transformare integrală a persoanei umane prin lucrarea harului Duhului Sfânt. Harul dumnezeiesc luminează, purifică și transfigurează cunoașterea umană și valorile ei culturale, care, la rândul lor, au fost create prin conlucrarea cu același har dăruit de Duhul Sfânt, cu Care a colaborat sau nu creatorul uman.

Dat fiind faptul că Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române a proclamat anul 2016 ca an omagial al educației religioase a tineretului creștin ortodox, volumul de față oferă cititorilor, în special celor tineri, o antologie de texte pedagogice fundamentale și reprezentative, alcătuite de mari teologi și Părinți ai Bisericii, de limbă greacă și latină, creatori de școală și Mari Educatori ai contemporanilor și, prin operele lor mereu actuale, și ai noștri.

Editura *Basilica*

[illegible]

[illegible] al Bisericii [illegible]

STUDIU INTRODUCTIV

Preliminarii

Faptele lui Filip[1] ni-l prezintă pe acest apostol intrând în Atena și grăindu-le ascultătorilor săi: „Am venit să vă descopăr *paideia* lui Hristos". Complexul termen *paideia* (παιδεία) nu este folosit aici întâmplător. Apostolul Filip dorea să prezinte creștinismul ca pe o continuare și o încununare firească a *paideiei* clasice. În spatele acestui concept complex se afla o întreagă cultură și civilizație, *paideia* reprezentând tocmai procesul educativ prin care un cetățean liber de sex masculin și cu o minimă situație socială[2] devenea un autentic reprezentant al acestei culturi, de tip elenistic. Fără îndoială nu putem accepta o perspectivă reducționistă asupra conceptului de *paideia*, idealul educativ și formele lui de realizare variind în timp, de-a lungul istoriei elenismului, precum și ulterior în cadrul Imperiului Roman, unde se conturează și se succed diverse paradigme educative.

Odată cu creștinarea *oikoumene*-ei antice, acest ideal suferă câteva transformări, însă mare parte din structura și formele sale rămân aceleași. Trecută tensiunea eshatologică specifică primelor comunități creștine, Biserica a înțeles repede că un creștin[3] nu are aici „cetate statornică"[4]. De vreme ce Parusia întârzie, creștinii, până la acel eveniment mult așteptat de Biserica primară, trăiesc în Cetate și vor trebui să se adapteze existenței acesteia. Astfel, treptat, Biserica va cuprinde întreaga cetate antică, aceasta din urmă

---

[1] *Cf. Acta Philippi* 3, 3, apud Werner JAEGER, *Cristianesimo primitivo e paideia greca*, La Nuova Italia Editrice, Firenze, 1966, p. 15.

[2] Vom vedea că educația greco-romană era limitativă.

[3] *Epistola către Diognet* (veacul al II-lea d.Hr.) va observa că unui creștin „orice țară străină îi este patrie, iar orice patrie îi este țară străină".

[4] *Evrei* 13, 14.

devenind creştină, iar sistemul ei educativ, *mutatis mutandis*, va constitui fundamentul școlii creștine.

Se cuvine precizat, încă de la început, că acest concept de „educație creștină”[5] pe care vom opera este unul problematic. Educația, aidoma poeziei, literaturii, artei etc., este educație propriu-zisă cu finalități specifice bine definite. Când încercăm să acredităm concepte ca „educație creștină” sau „pedagogie creștină”, ne lovim de dificultatea de a preciza diferența specifică în cazul educației de tip creștin față de educația de tip mithraic, de pildă. În acest caz vom înțelege că putem vorbi de „educație creștină” propriu-zisă doar strict în cazul catehezei și al propovăduirii cu scopul convertirii la creștinism.

Faptul este evident dacă facem o simplă comparație între metodele pedagogice folosite în școlile creștine și în cele păgâne. Vom constata că sunt aceleași, diferențele fiind neînsemnate[6]. Când scopul educației este dobândirea abilităților de a scrie, de a calcula, de a scanda, de a alcătui cuvântări persuasive, de a întocmi raționamente valide, de a demonstra diferite adevăruri filosofice sau matematice etc., nu prea putem discuta despre metode creștine sau păgâne de educație. Eventual se poate vorbi de o educație cu finalitate creștină globală când scopul întregului proces instructiv este mântuirea sufletului sau creștinarea. Însă, în cel din urmă caz, ajungem la stricta cateheză și predare a doctrinei creștine[7].

---

[5] Din bogata bibliografie cu privire la acest subiect, menționăm doar câteva opere: Charles Norris COCHRANE, *Christianity and Classical Culture: A Study of Thought and Action from Augustus to Augustine*, New York: Oxford University Press, 1940; A.H. ARMSTRONG and R.A. MARKUS, *Christian Faith and Greek Philosophy*, New York: Sheed and Ward, 1960; Werner JAEGER, *Early Christianity and Greek Paideia*, Cambridge: Harvard University Press, 1961; Henry CHADWICK, *Early Christian Thought and the Classical Tradition: Studies in Justin, Clement, and Origen*, Oxford: Oxford University Press, 1966; Jean DANIÉLOU, *Gospel Message and Hellenistic Culture*, trans. John Austin Baker, Philadelphia: Westminster Press, 1973; E.G. WELTIN, *Athens and Jerusalem: an interpretative essay on Christianity and classical culture*, Front Cover Scholars Press, 1987; John H. WESTERHOFF III and O.C. EDWARDS Jr., eds., *A Faithful Church: Issues in the History of Catechesis*, Wilton, Ct.: Morehouse-Barlow, 1981; Kenneth O. GANGEL and Warren S. BENSON, *Christian Education: Its History and Philosophy*, Chicago: Moody Press, 1983; Marianne SAWICKI, *The Gospel in History: Portrait of a Teaching Church; The Origins of Christian Education*, New York: Paulist Press, 1988.

[6] La fel și în cazul literaturii creștine ori al retoricii, diferențele sunt de esență, de tematică, nicidecum de formă ori de gen literar, normă estetică etc.

[7] H.I. Marrou analizează și lămurește problema astfel: „Când se vorbește, azi, de educație creștină, se înțelege, cel mai adesea, o impregnare cu preocupări creștine a ansamblului

Iar predarea tezistă, părtinitoare, cenzurată și „purificată" a materiilor profane (care s-a produs adeseori) nu face decât să altereze educația și să dăuneze asimilării adecvate a culturii. De această dificultate s-au lovit și cârmuitorii Bisericii, alături de teologi, când au fost puși în fața situației de a le permite copiilor creștinilor să studieze în școlile păgâne, unde totul era impregnat de păgânism, unde lecțiile erau adeseori precedate sau urmate de sacrificii păgâne, unde operele studiate promovau politeismul sau doctrine care intrau în contradicție cu dogma și viața creștine. Astfel că parcursul paideic tradițional al romanilor era centrat pe un canon stabil de autori clasici, în operele cărora „zeii păgâni apar la fiecare pagină"[8]. De aceea s-a simțit nevoia întocmirii unor „programe" și curriculum-uri specific creștine, dar, în ansamblu, creștinii au continuat să frecventeze școlile păgâne. După secolul al IV-lea, societatea *oikoumene*-ei mediteraneene devenind creștină, a avut loc și treptata „creștinare" a școlilor, unde materiile profane se predau cu discernământ alături de cele specific creștine. Sinteza s-a produs în cele din urmă, dar nu fără tensiuni și polemici.

Se poate vorbi de o minimă influență a creștinismului asupra educației antice, cel puțin în teorie; în practică, metodele vor rămâne neschimbate. De pildă, pedepsele corporale vor fi o constantă până târziu, în perioada modernă, deși unii corifei ai creștinismului, ca Sfântul Ioan Gură de Aur și Fericitul Augustin, au fost împotriva lor. H.I. Marrou aduce câteva argumente pentru slaba influență

---

formării copilului și, în primul rând, a instrucției sale școlare. Trebuie să ținem seama de faptul că, pentru Biserica antică, termenul are un sens mai strict și mai profund; este vorba esențialmente de educația religioasă, adică, pe de o parte, de inițierea dogmatică: ce anume adevăruri sunt cele în care trebuie să crezi pentru a fi salvat? Și, pe de alta, de formarea morală: care este conduita ce se impune unui creștin? Recunoaștem schema pe care sunt construite Epistolele Sfântului Pavel: întreaga Biserică antică a urmat calea inaugurată de marele apostol. Această educație creștină, în sensul sacru și transcendent al cuvântului, nu putea, precum educația profană, să fie oferită de școală, ci în și prin Biserică, iar, pe de altă parte, în sânul familiei" (Henri-Irenée MARROU, *Istoria educației în Antichitate* (2 vol.), vol. I, traducere de Stella Petecel, Editura Meridiane, București, 1997, p. 130). Precizăm că ne-am luat permisiunea de a adapta antroponimele și toponimele din citatele (mai generoase, deoarece aparțin unuia dintre cei mai reputați specialiști ai studiului Antichității creștine) extrase din cartea lui H.I. MARROU, *Istoria educației în Antichitate*, cu scopul de a ușura înțelegerea lectorului ortodox familiarizat cu alte transcrieri fonetice influențate de pronunția greacă medio-bizantină și neogreacă.

[8] Megan HALE WILLIAMS, *The monk and the book: Jerome and the making of christian scholarship*, University of Chicago Press, 2006, p. 9.

a creștinismului asupra școlii antice, fapt care nu dovedește decât viabilitatea și valoarea acesteia: „Un anume text canonic, din păcate dificil de datat (secolul IV, V, VI ?), face o datorie pentru gramaticul creștin din a proclama în fața elevilor săi că «zeii ginților nu sunt decât demoni»[9] și că nu există alt Dumnezeu decât Tatăl, Fiul și Sfântul Duh. E de crezut că aceste sfaturi au fost uneori urmate, din moment ce Iulian Apostatul reproșează profesorilor creștini insultarea unor poeți ca Homer, acuzându-i de impietate, de nebunie sau rătăciri, dar, judecând după documentele care ne-au rămas, pedagogia cotidiană nu pare să fi primit vreo amprentă din partea noii religii. Iată caietul unui mic școlar creștin din Egiptul secolului al IV-lea: nimic nu-l deosebește de un manual elenistic anterior cu șase-șapte secole; sunt mereu aceleași serii de nume mitologice, aceleași sentențe sau anecdote – morale sau scatologice. Singura trăsătură creștină constă, împreună cu invocația «Lăudat fie Domnul» din fruntea primei file, în crucea monogramatică îngrijit trasată la începutul fiecărei pagini. Este, aici, un indiciu deloc neglijabil: putem presupune că, desenând acest simbol pios, copilul îl însoțea cu o scurtă rugăciune: «Sfântă Cruce, protejează-mă!» Dar acest tip de consacrare generală nu este suficient pentru a pătrunde profund atmosfera școlară de spiritul creștin. Iar un document ca acesta nu este izolat; în secolul al V-lea, al VI-lea, micii creștini din Fayoum continuă, fără a scandaliza pe nimeni, să învețe să scrie recopiind liste de nume mitologice: Europa, Pasiphae"[10].

Biserica nu a organizat un învățământ ecleziastic propriu-zis, elementar sau superior[11], „nici măcar pentru copiii față de care îi revenea în special responsabilitatea, precum orfanii crescuți pe spezele comunității. Este ceea ce ne arată clar un curios episod din viața Sfântului Atanasie: remarcat, copil fiind, de episcopul Alexandru, care l-a surprins îndeplinind în joacă, dar cu o mlădiere precoce, funcțiile episcopale în mijlocul unui grup de copii[12], a fost destinat de acesta clerului; dar trebuia mai întâi ca el să facă

[9] SOCRATE, *Istoria bisericească*, 3, 16.

[10] H.I. MARROU, *Istoria educației în Antichitate*, vol. II, pp. 145-146.

[11] Cu notabile excepții, școlile superioare, veritabile academii, cum au fost cele întemeiate de Sfântul Iustin Martirul și Filosoful la Roma, de Origen la Alexandria și Cezareea Capadociei, școala Sfântului Ipolit la Roma și, ulterior, academiile imperiale de la Constantinopol ori pontificale de la Roma (*cf.* H.I. MARROU, *Istoria educației în Antichitate*, vol. II, p. 147 ș.u.)

[12] O istorisire similară întâlnim în *Limonariu*.

un minimum de studii necesare. Fără îndoială că, dacă ar fi existat o școală clericală, l-ar fi trimis acolo; în timp ce, încredințându-l părinților săi «pentru a-l educa în vederea Bisericii», aceștia îl fac să urmeze clasele primare, să învețe prețioasa stenografie, să primească o spoială de gramatică, apoi îl trimit episcopului, pe lângă care de acum încolo va îndeplini îndatoririle de diacon”[13].

Totuși un caz unic, demn de semnalat, însă o excepție rămasă singulară în istoria Bisericii antice, este școala lui Protogenes: „Prin anul 372, împăratul Valens a exilat la Antinoe, la frontiera Tebaidei, pentru a fi opus rezistență la politica sa ariană, doi preoți niceeni din Edesa. Ei au avut dureroasa surpriză de a constata că (spre deosebire de patria lor de origine) creștinii nu formau acolo decât o minoritate pierdută în masa de păgâni. Cum să convertești acești necredincioși? Protogenes deschide o școală elementară, unde predă scrierea și stenografia. Dar, pedagog prin apostolat, el are grijă să-și aleagă textele de dictare sau de recitare din Psalmii lui David sau din Noul Testament. El își catehizează astfel elevii, pe care afecțiunea sa și miracolele Cuvântului divin vor sfârși curând prin a-i converti. Ajunge să vedem uimirea și satisfacția cu care Teodoret ne relatează această întâmplare, pentru a ne da seama de tot ceea ce, în ochii săi, ea avea excepțional. Ar trebui să facem din Protogenes creatorul învățământului religios, în sensul modern al cuvântului (reunind formația și propaganda religioasă cu munca propriu-zis didactică), dacă nu ne-am aminti că el venea din Edesa, unul dintre principalele centre ale culturii siriene, unde un asemenea tip de școală, se știe, era normal. Și, mai ales, inițiativa sa, limitată la un colț pierdut din Egiptul de Sus, pare să fi fost fără viitor și fără imitatori”[14].

Școlile creștine sunt, de fapt, vechile școli păgâne reconvertite[15], iar noii profesori sunt profesorii păgâni convertiți; când nu este așa, mai ales după veacul al IV-lea, profesorii vor trebui să asimileze cultura profană greco-romană înainte de a-și însuși cunoștințele teologice. Biserica creștină a înțeles destul de repede că formația culturală este absolut necesară pentru noua educație ce se profila în cadrul noilor state creștine, cu toate că afirmații retorice de genul culturii ca „slujitoare” și „auxiliar” al teologiei se vor mai face auzite, alături de

[13] H.I. MARROU, *Istoria educației în Antichitate*, vol. II, p. 146.
[14] H.I. MARROU, *Istoria educației în Antichitate*, vol. II, pp. 146-147.
[15] Au existat, în paralel, și școli creștine propriu-zise, însă și acestea, în ceea ce privește materiile așa-zis „profane”, recurgeau la metodele și curriculum-urile cele „din afară”.

drastice condamnări ale „științelor celor din afară", venite, paradoxal, de la persoane ecleziastice cu o solidă cultură profană.

Așadar, conceptele operaționale de „educație creștină" și „pedagogie creștină", cel puțin pentru epoca patristică, reprezintă un tip de instrucție subsumată unui ideal educativ sintetic ce cuprinde elementele principale din *paideia* antică, integrate armonios în sistemul de valori creștin.

În concluzie, putem vorbi de o pedagogie creștină sau de o educație creștină *sui generis* destul de târziu, înspre Evul Mediu, când Biserica avea deja o istorie, o literatură, o muzică, o artă a ei, iar inițierea în acestea presupunea o școlarizare adecvată, precedată sau secondată de asimilarea culturii greco-romane, care stătea la baza noii culturi creștine. De aceea, în școlile creștine (așa-zisele școli catehetice, Academia din Constantinopol, școlile pontificale, școlile episcopale sau mănăstirești etc.) materiile profane vor fi studiate foarte temeinic. Biserica a devenit astfel continuatoarea și transmițătoarea moștenirii culturale greco-romane[16]. Din îndelunga istorie a Bisericii, s-a putut observa cu ușurință că lipsa culturii autentice, literare, istorice, științifice, filosofice, literare, artistice, a dus mai mereu la apariția fanatismului și a exclusivismului autosuficient și orgolios. Omul creștin deplin întruchipează idealul paideic antic[17], încorporat însă în adevărul și harul evanghelice. Harul lui Dumnezeu vine să lumineze, să sublimeze și să transfigureze cunoașterea umană și valorile ei culturale perene, care, la rândul lor, au fost aduse la lumină tot prin insuflarea Duhului Sfânt, cu Care creatorul, conștient sau nu, a conlucrat.

Paideia în lumea antică

Termenul consacrat pentru educație în limba greacă era cel de *paideia* (παιδεία). Sensul inițial este acela de „instruire, educare a

[16] *Cf.* James W. ERMATINGER, *The decline and fall of the Roman Empire*, Greenwood Press, 2004, p. 68.

[17] Purificat de unele aspecte antropocentrice ori politeiste, dar și de elemente pozitive, de pildă educația fizică va dispărea din programele școlare odată cu triumful creștinismului. *Cf.* H.I. MARROU, *Istoria educației în Antichitate*, vol. I, p. 212.

copiilor[18], dublat de o conotație coercitivă"[19]; de aici înțelesul general de „îndrumare, învățământ, instruire, educație". În veacul al V-lea î.Hr., Hesychius[20] va distinge cele două dimensiuni ale termenului: *învățarea* și *deprinderea lucrurilor utile* (ὠφέλιμος διδαχή) și *îndrumarea morală, îndemnul, sancționarea*[21] și *corectarea* (ἀγωγή).

Ulterior, *paideia* va ajunge să desemneze instrucția intelectuală în general, cultura în sine, atât umanistă (literară și filosofică), cât și științifică, dat fiind faptul că anticii nu le separau. *Paideia* va fi astfel calea regală către atingerea idealului *kalokagathiei*, pentru care va pleda un Isocrate sau un Platon.

În perioada homerică nu întâlnim termenul *paideia*[22], care începe să fie folosit în perioada sofiștilor[23]. Aceștia au meritul de a fi repudiat concepția aristocratică despre educație a perioadei homerice, care insista asupra caracterului ereditar al talentelor și virtuților[24], demonstrând faptul că oricine poate ajunge literat, artist, filosof, prin educație și trudă. Dacă Teognis va merge chiar până acolo încât va afirma că nicio învățătură nu este capabilă să schimbe natura unui om rău, sofiștii, dimpotrivă, afirmă că știința, virtuțile, cultura în general pot fi dobândite de oricine, prin efort personal și învățătură, subliniind egalitatea tuturor oamenilor.

În lumea clasică *paideia* își lărgește registrul, incluzând acum și formarea muzicală și cea fizică. Platon îmbrățișează această

[18] Inițial nu se făcea distincție între sensul educativ propriu-zis al termenului și cel de „creștere" a copiilor. Pentru cel din urmă înțeles se va specializa verbul τρέφω.

[19] Verbul παιδεύω putea avea și sensul de „a pedepsi", însă înțelesul primar este acela de „a se ocupa intens și în mod specializat de un copil". Cea mai veche atestare a verbului o avem la ESCHIL, *Cei șapte contra Tebei*, 18.

[20] *Cf. Grande Lessico del Nuovo Testamento*, fondato da Gerhard KITTEL, continuato da Gerhard FRIEDERICH, Paideia, Bescia, 1965, *sub voce* παιδεύω. Amplul articol de aici, alături de alte surse, a fost utilizat pentru alcătuirea primei părți a studiului de față.

[21] Există numeroase atestări ale verbului παιδεύω cu sensul de „a aplica pedepse fizice elevilor".

[22] În această perioadă, când idealul educațional este cel nobiliar, virtutea în sensul larg al grecescului ἀρετή este un simplu dar divin oferit doar familiilor aristocratice.

[23] Ca și în cazul fariseilor (care sunt „Sfinții Părinți ai iudaismului"), și în cazul sofiștilor percepția modernă este foarte subiectivă, conotând peiorativ termenul, sub influența eronatei înțelegeri a imaginii lor evanghelice, respectiv a polemicii duse de Platon cu aceștia. Sofiștii au fost autentici maeștri cu o cultură enciclopedică și primii care au subliniat importanța culturii generale pentru formarea tinerilor.

[24] Sensul originar al termenului de virtute (ἀρετή) este acela de „calitate în care se excelează".

concepție, la care adaugă și formarea intelectuală, excluzând din conceptul de *paideia* deprinderea meșteșugurilor. Aristotel, cu spiritul său realist și cu înclinația sa către taxonomie, va distinge și prescrie diferitele etape pedagogice specifice vârstelor. În *Politica*, 7, 17, va afirma că educația are ca scop dezvoltarea predispozițiilor naturale existente în copil. Pe lângă gimnastică și muzică, arta scrierii și vorbirii este absolut necesară. Ca și Platon, atrage atenția asupra necesității de a veghea dezvoltarea morală a copiilor. Educația primită în familie se desăvârșește însă în cea reglementată de Cetate.

Idealul pedagogic clasic va suferi câteva mutații odată cu filosofia stoică și cu apariția statelor elenistice și, mai apoi, a Imperiului Roman. Copilul va fi acum educat să devină un „cetățean al lumii", înzestrat cu virtutea echilibrului moral (σωφροσύνη), cu înțelepciune austeră (φρόνησις) și plin de bărbăție[25] (ἀνδρεία)[26]. În acest nou context politic, statul se interesează îndeaproape de educația cetățenilor săi, creând și legi speciale în acest sens. Instruirea copiilor cade aproape exclusiv în sarcina statului.

Plutarh, cu ale sale *Vieți paralele*, oferă numeroase exemple de asemenea cetățeni responsabili ai lumii, nelipsiți de geniu și vocație eroică. Viziunea acestuia este una organică: educația este aidoma unei semințe care crește și rodește în sufletul elevului sub grija atentă a educatorului[27]. Scopul este evident: o bună educație este de cel mai mare folos statului[28].

În Antichitatea greco-romană, oficiul de „învățător" era asigurat de sclavi, care purtau numele de „pedagogi". Aceștia, după cum recomandă Platon[29], vor trebui nu doar să fie cultivați, ci și să aibă o statură morală ireproșabilă, idei asupra cărora vor insista și maeștrii pedagogiei creștine, ca Sfântul Ioan Gură de Aur și Fericitul Ieronim.

---

[25] Influența idealului educativ spartan va avea o pondere notabilă în conturarea acestei concepții.

[26] În această conjunctură se individualizează și idealul epicureic-stoic (cu excepția stoicismului roman) al ataraxiei, al detașării lucide și calme față de toate bucuriile și întristările vieții, al retragerii în contemplație filosofică a înțeleptului.

[27] Imaginea va fi preluată de Sfinții Vasile cel Mare și Ioan Gură de Aur în tratatele lor cu caracter pedagogic.

[28] *Cf.* PLATON, *Legile*, 1, 641 C.

[29] *Republica*, 3, 390.

Deși este un privilegiu al celor bogați, educația este specifică omului, constituind un aspect prin care acesta se diferențiază de animale, termenul *paideia* fiind aplicat exclusiv „viețuitoarei celei mai greu de domesticit, copilul”[30].

Cele două elemente fundamentale ale educației, potrivit lui Platon, sunt formarea cultural-intelectuală (μάθησις) și formarea morală (ἄσκησις), ce presupune controlul deplin asupra pasiunilor corporale și dobândirea virtuții. Criticând aspru educația barbarilor ca prea înclinată către satisfacerea plăcerilor simțurilor ori ca supusă tiraniei[31], Platon elogiază educația elenică, punând în antiteză virtuoasa educație de tip spartan și cea efeminată a persanilor. Totodată, Platon consideră că statul trebuie să aibă deplin control asupra educației, respingând miturile și povestirile poeților și dramaturgilor[32] despre zei, ca imorale și dăunătoare formării copiilor. Legea statului este pedagogul desăvârșit, iar legislatorul (νομοφύλαξ) este și educatorul societății (παιδευτής).

Un aspect notabil al concepției antice despre educație este dimensiunea religioasă. *Paideia* este astfel o putere curativă pentru suflet și trup[33]. Dacă pentru Protagoras și sofiști omul era măsura educației, pentru Platon aceasta[34] este însăși divinitatea. Educația presupune cunoașterea și împroprierea binelui, așadar teologia, Dumnezeu fiind Binele suprem[35]. *Daimon*-ul socratic este, astfel, un exemplu foarte potrivit de *paideia* divină directă în care Dumnezeu Însuși îl educă și îl îndreptează pe om[36].

Pentru omul însuși nu există un dar mai dumnezeiesc decât educația[37]. Se poate discerne la Platon și în filosofia medio-platonică o concepție *in nuce* despre salvarea eternă a sufletului în urma cunoașterii adevărului și a împlinirii anumitor practici religioase, concepție ce se va dezvolta apoi în religiile de misterii, gnosticism și neoplatonism. Platon însuși afirmase că sufletul va duce cu sine în Hades numai ceea ce a dobândit prin educație și

---

30 PLATON, *Legile*, 7, 808 D.

31 Ca în cazul perșilor. *Cf. Legile*, 3, 694-696.

32 *Cf. Republica*, 10, 606 E. Textele scriitorilor greci constituiau „manualele școlare” ale anticilor.

33 *Cf.* PSEUDO-PLATON, *Definiții*, 416.

34 Dumnezeu este măsura tuturor lucrurilor. *Cf.* PLATON, *Legile*, 4, 716 C.

35 *Cf.* PLATON, *Republica*, 2, 379 A-C.

36 *Cf.* PSEUDO-PLATON, *Minos*, 319 C.

37 *Cf.* PSEUDO-PLATON, *Epinomis*, 319 C.

formare[38]. Și pentru Aristotel educația are un rol bine definit, dând omului posibilitatea să se asemene întrucâtva zeilor[39].

În ceea ce privește modul concret de educație, în perioada homerică învățământul era preponderent oral, gestual și muzical și specific numai claselor aristocratice. În perioada clasică, sclavul pedagog se ocupa de formarea morală și școlară elementară, educația secundară fiind asigurată de *grammaticus*, iar cea superioară de retori și sofiști.

La Roma, cele mai vechi forme de educație erau strict familiale, *pater familias* fiind cel care îi învăța pe copii moravurile și valorile strămoșești, *mos maiorum*. Odată cu apariția școlilor, *litterator*-ul se ocupa de instrucția primară, *grammaticus* de cea secundară, iar studiile superioare se desfășurau sub îndrumarea retorilor și specialiștilor în drept. Educația romană avea ca specific studiul asiduu al dreptului, spre deosebire de cea greacă, care punea un mai mare accent pe oratorie și filosofie.

Din veacul al II-lea î.Hr. începe procesul de fuziune al civilizațiilor greacă și latină, astfel încât școlile vremii vor oferi acum elevilor o dublă specializare, greacă și latină, fiecare școală având un specific propriu, juridic, oratoric, medical etc.

Din nefericire, odată cu epoca imperială, școala va intra într-o criză notabilă, devenind ruptă de viață și societate. Abia odată cu Dioclețian se produce o reabilitare a școlii, împărații vremii fiind interesați de formarea unor cadre bine pregătite pentru birocrația și administrația imperială.

Se poate vorbi și de o influență a religiei asupra școlii, înainte de creștinarea educației. Astfel, religiile de misterii și neoplatonismul, alături de mișcările gnostice, separau învățământul ezoteric[40], rezervat inițiaților, de cel exoteric, accesibil tuturor. Scopul învățământului, în viziunea acestora, era inițierea în misteriile divine și, implicit, salvarea sufletului. Și în cazul creștinismului, scopul învățământului teologic va fi mântuirea sufletului, iar

---

[38] *Cf.* PLATON, *Phaidon*, 107 D.

[39] *Cf. Metafizica*, 5, 1.

[40] Și în perioada apostolică se poate observa existența unei gradații a propovăduirii creștine: „De aceea, lăsând cuvântul de început despre Hristos, să ne ridicăm spre ceea ce este desăvârșit, fără să mai punem din nou temelia învățăturii despre pocăința de faptele moarte și despre credința în Dumnezeu, a învățăturii despre botezuri, despre punerea mâinilor, despre învierea morților și despre judecata veșnică" (*Evrei* 6, 1-2).

etapele didactice din aceste școli le vom regăsi în cadrul unor școli catehetice: etapa protreptică, propaganda, propovăduirea, care precede convertirea[41], așadar etapa exoterică, învățământul general, elementar; în final, studiul se încheia cu faza ezoterică, a desăvârșirii și a inițierii în tainele cele mai profunde ale doctrinei[42].

Așadar, pentru gândirea anticilor, *paideia* este fundamentul societății și al vieții citadine (πολιτεία). Educația antică era preponderent literară și filosofică, urmărind să formeze un bun cetățean al imperiului, *vir bonus dicendi peritus*[43], înzestrat cu *urbanitas* și *humanitas* și, totodată, respectând tradițiile strămoșești. Educația constituie, astfel, destinul autentic al omului și împlinirea naturii sale, care aspiră către Binele suprem, Dumnezeu[44], adevăratul Pedagog al omului cum Îl considera Platon.

Principalele virtuți ale cetățeanului ideal, *urbanitas* și *humanitas* sunt termeni dificil de tradus în românește. *Urbanitas* includea buna creștere, politețea, interesul pentru politica polis-ului, virtuțile generale ale vieții în *Urbs*, în Cetate, rafinament, eleganță, în opoziție cu *rusticitas*, specifică vieții rurale. Iar *humanitas* ar fi corespondentul cultural al lui *urbanitas*, care are mai mult valențe sociologice. Astfel, *humanitas* include educația specific citadină, fiind termenul diferențiator față de viața animalică. Așadar, *humanitas* desemnează tot ce e specific uman, cultura, civilizația, arta, care, însușite prin educație, îl fac pe om să se remarce ca superior nu doar animalelor, ci și barbarilor necultivați. În *humanitas* se include educația liberală[45], cultura enciclopedică, rafinamentul manierelor și al limbajului, toate dublate de filantropie și toleranță, pe scurt constituie caracteristica principală a „filosofului" în concepția antică, fiind și termenul care întruchipa cel mai sugestiv idealul paideic antic.

Admirată și exaltată de moderni, educația clasică avea totuși limitele ei. În Antichitate educația era limitată la oamenii liberi cu

---

[41] Ideea este de origine platonică, a te converti la filosofie înseamnă a-ți schimba radical viața (W. Jaeger, *Cristianesimo primitivo e paideia greca*, p. 12).

[42] Vezi școala întemeiată de Origen la Alexandria. Cele trei etape corespund trilogiei lui Clement Alexandrinul: *Protrepticul*, *Pedagogul* și *Stromatele*.

[43] „Un om moral, iscusit în vorbire."

[44] *Cf.* Platon, *Republica*, 7, 540.

[45] Termenul este luat în accepțiunea antică: însușirea celor șapte arte liberale (specifice oamenilor liberi) și care constituiau fundamentul educației antice: *trivium* – gramatica, retorica și logica; *quadrivium* – aritmetica, astronomia, muzica și geometria.

o anumită situație socială, în vreme ce sclavii, săracii, majoritatea femeilor, așadar marea masă a populației, erau excluși[46]. Cu toate acestea, realizările educației greco-romane au fost asimilate și integrate în sistemul de educație al Bisericii creștine. Ceea ce este firesc dacă ținem cont de faptul că Biserica antică s-a dezvoltat treptat ca o parte a societății greco-romane[47] și era alcătuită din păgâni convertiți. Sinteza dintre clasicism și creștinism, cu toate opozițiile întâmpinate, a avut loc, fiind inevitabilă „*osmoza* culturală: mediul de civilizație este asemeni unui fluid hrănitor, care scaldă oamenii și instituțiile, pătrunzându-i chiar și fără ca ei s-o știe, chiar și împotriva voinței lor. Adoptarea de către creștini a școlilor grecești sau latine constituie un remarcabil exemplu al unei astfel de osmoze: tocmai pentru că trăiau în lumea clasică, creștinii primelor secole au acceptat ca pe ceva «natural», de la sine înțeles, categoria fundamentală a umanismului elenistic: omul, ca valoare necondiționată, anterioară oricărei specificații. S-ar putea spune: pentru a putea fi creștin, trebuie mai întâi să fii om, destul de matur pe plan propriu-zis uman ca să fii capabil de a îndeplini un act de credință și acte morale (este un fapt, istoric și etnografic, constatat: creștinismul cere un minimum de civilizație). Or, dacă educația clasică reprezenta o tehnică

---

[46] Educația presupunea costuri apreciabile, pe care nu și le permitea oricine. Acest fapt se va perpetua până târziu în Antichitatea creștină și Evul Mediu. Dacă citim cu atenție biografiile Sfinților Părinți, constatăm că toți proveneau în majoritate din familii nobile sau cu o stare materială apreciabilă.

[47] Nu ignorăm, firește, creștinismul din alte areale geografice din exteriorul Imperiului Roman, însă principalele centre creștine s-au aflat în interiorul *oikoumene*-ei romane. „Cu excepția faptului că pentru creștinii din ținuturile barbare nu exista o limbă sacră (Scripturile au fost traduse, încă din Antichitate, în toate limbile), aceleași cauze trebuie să-i fi determinat pe creștini să creeze și ei școli religioase de un tip analog. Într-adevăr, ei au făcut-o ori de câte ori au implantat Biserica într-o țară «barbară», adică una care nu fusese asimilată de cultura clasică. În Egipt, Siria și Mesopotamia, creștinismul a reanimat egipteana și aramaica, limbi care, de la Alexandru, încetaseră să fie limbi de cultură; el a declanșat dezvoltarea unei literaturi, și deci a unui învățământ, în coptă și siriană, ambele strâns legate de exigențele vieții religioase. Mai mult încă, în țările care până atunci nu cunoscuseră cultura scrisă, creștinismul face să se nască o cultură, o literatură, și în primul rând o scriere, naționale, create în întregime pentru propriul său uz. Mai întâi ca să poată traduce Biblia, izvor al oricărei vieți creștine, îi vedem în secolele IV-V pe Frumentius (sau pe primii săi colaboratori) promovând etiopiana la rangul de limbă literară, ca și pe Mesrob (dacă trebuie să păstrăm atribuirea tradițională) pentru armeană și georgiană (*khoutsouri*), Quardutsat din Arran, poate, pentru limba hunică, Wulfila, după cum se știe, pentru germanică și, mult mai târziu, în secolul al IX-lea, Chiril și Metodiu pentru slavă. În toate aceste domenii, învățământul, încă de când a fost creat, a avut un caracter religios" (H.I. MARROU, *Istoria educației în Antichitate*, vol. II, p. 135).

admirabilă pentru formarea unui tip uman perfect dezvoltat, de ce să încerci, inutil, a elabora un alt sistem de educație? Oricum, vine într-adevăr un moment când trebuie să grefezi pe omul propriu-zis uman ramura propriu-zis religioasă a Darului supranatural: într-un fel, invarianta tehnică a umanismului clasic este cea care-l făcea extraordinar de apt să servească drept port-altoi ramurii de aur de ordinul grației divine. Omul cultivat după norma clasică putea deveni, după plac, orator sau filosof, putea opta pentru acțiune sau contemplare; o opțiune suplimentară îi este de acum oferită de semnul Bunei Vestiri: el se poate deschide și grației, credinței, poate primi botezul, poate deveni creștin"[48].

Educația în Sfânta Scriptură. Vechiul Testament

În Vechiul Testament și în istoria Israelului se poate discerne o pedagogie a mântuirii și a pregătirii poporului ales în vederea rolului său misionar în lume, precum și pentru cel mesianic. Dumnezeu Își pedepsește poporul când acesta păcătuiește, îndreptându-l și călăuzindu-l mereu în cursul istoriei sale. Dintotdeauna principalul educator[49] al iudeului a fost Legea, Torah[50], cea care reglementează viața israelitului până în cele mai mici detalii.

În ceea ce privește terminologia specifică, putem identifica termenul ebraic *jasar*, care avea atât sensul de „a educa, a instrui", cât și pe cel de „a mustra, a corecta". Educația, chiar cu metode mai dure și mai rudimentare[51], îl poate salva pe om de la rău și de la moarte[52]. Responsabilitatea părinților și a familiei în însușirea preceptelor morale ale Legii este evidentă: „Ascultă, fiul meu, învățătura tatălui tău și nu lepăda îndrumările maicii tale!"[53]

---

[48] H.I. MARROU, *Istoria educației în Antichitate*, vol. II, pp. 137-138.

[49] „Iar după ce veți intra în pământul pe care Domnul îl va da vouă, cum a zis, să păziți rânduiala aceasta. Și, când vă vor zice copiii voștri: «Ce înseamnă rânduiala aceasta?», să le spuneți: «Aceasta este jertfa ce o aducem de Paști Domnului, Care în Egipt a trecut pe lângă casele fiilor lui Israel, când a lovit Egiptul, iar casele noastre le-a izbăvit». Și s-a plecat poporul și s-a închinat" (*Ieșirea* 12, 25-27). Vezi și *Deuteronomul* 4, 32.

[50] *Cf. Psalmul* 118, o amplă descriere a pedagogiei divine în viața credinciosului israelit.

[51] *Cf. Pildele* 13, 24.

[52] *Cf. Pildele* 23, 13.

[53] *Pildele* 1, 8.

Doctrina sapiențială a Vechiului Testament nu privește decât indirect persoana copilului, ea fiind orientată către formarea adulților. Teama de Dumnezeu este începutul înțelepciunii, în vreme ce proștii și nebunii disprețuiesc înțelepciunea și cultura în general[54].

Caracterul principal al acestui tip de educație este mai puțin intelectual, având o dimensiune etică și practică: „Povața este un sfeșnic bun și legea o lumină, iar îndemnurile care dau învățătură sunt calea vieții"[55]. Totuși cultura și cunoașterea sunt mai prețioase decât aurul și argintul[56].

Pornind de la *Pildele lui Solomon* 3, 11-12[57], se poate vorbi de o pedagogie a pedepsei divine prin care Iahve Își îndreaptă poporul, care cade adeseori în rătăciri morale și în idolatrie. *Cartea Psalmilor* tratează pe larg această pedagogie aplicată atât la istoria Israelului, cât și la istoria personală a fiecărui iudeu[58].

Pedagogia divină manifestată în istoria Israelului și în istoria Orientului antic este expusă cu precădere în cărțile profetice. Din acestea se poate desprinde o concepție originală privind teologia istoriei. Destinul poporului evreu este o pildă vie a lucrării directe a lui Dumnezeu în lume[59]: chemarea lui Avraam, providența specială pentru urmașii Săi, ieșirea lor „cu mână tare și cu braț înalt" din Egipt, luarea în stăpânire a Canaanului – toate sunt acte ale puterii și pedagogiei dumnezeiești, ale Celui care a zis că „Eu sunt Domnul Dumnezeul tău, Care te-am scos din pământul Egiptului"[60].

Când neascultarea față de Dumnezeu devine idolatrie și imoralitate, evreii „sunt dați" de Dumnezeu „în mâinile filistenilor". Mai apoi, Asiria devine varga mâniei lui Dumnezeu pentru pedepsirea Israelului; ulterior, Babilonul dobândește rolul de „cupă" a amărăciunii și durerii pe care o vor bea popoarele idolatre, inclusiv Israelul; Nabucodonosor, sabia lui Dumnezeu, iar Cirus, puternicul suveran al perșilor, „unsul lui Dumnezeu, cel ce Îi împlinește voia"[61].

---

[54] *Cf. Pildele* 1, 7; 15, 33.

[55] *Pildele* 6, 23.

[56] *Cf. Pildele* 8, 10; 8, 33.

[57] „Fiul meu, nu disprețui certarea Domnului și nu simți scârbă pentru mustrările Lui! Căci Domnul ceartă pe cel pe care-l iubește și ca un părinte pedepsește pe feciorul care Îi este drag."

[58] „Certând m-a certat Domnul, dar morții nu m-a dat" (*Psalmul* 117, 18). „Fericit este omul pe care Dumnezeu îl mustră! Și să nu disprețuiești certarea Celui Atotputernic" (*Iov* 5, 17).

[59] *Cf.* Otto PIPER, *God in History*, New York, 1939, p. 74.

[60] *Ieșirea* 20, 2.

[61] O. PIPER, *God in History*, p. 4.

Domnul „este Cel care schimbă timpurile și ceasurile”[62], Cel care „stăpânește peste împărăția oamenilor, pe care o dă cui vrea și poate să ridice peste ea pe cel mai de jos dintre oameni”[63]. Împărățiile sunt libere, pot încălca Legea lui Dumnezeu; Dumnezeu, deși le îngăduie o destul de amplă libertate, lucrează tainic un „lucru minunat” și necrezut, care va fi destăinuit în ziua Domnului[64], ziua judecării întregii istorii[65]. Dumnezeul lui Avraam, Isaac și Iacov, Dumnezeul întregului pământ[66], Își afirmă dreptul suprem asupra istoriei: „Eu sunt Dumnezeu din veșnicie și de aici încolo Eu sunt! Nimeni nu poate să iasă de sub puterea Mea și ceea ce fac Eu cine poate strica?”[67]

Aplicată la nivel personal, această pedagogie divină la scara istoriei devine una a suferinței și a rolului ei gnoseologic, pedagogie vizibilă în *Iov*[68] și în *Psalmi*. Astfel, Iov este un om, omul generic, în luptă cu ispitele și necazurile aduse de diavol și de lume. Despre această „teologie” a necazurilor s-au scris pagini numeroase. Rolul soteriologic al suferinței a fost subliniat de nenumărate ori în lucrările de spiritualitate și morală ortodoxe. Suferința are numeroase efecte pozitive: consolidează și testează sinceritatea virtuții, protejează de efectele nefaste ale mândriei, aduce ispășirea pentru păcatele anterioare, purifică sufletul, contribuie la dobândirea smereniei, este vitală pentru mântuire etc. Prin suferință, cum va afirma Elihu, Dumnezeu îi instruiește pe oameni: „Și iarăși l-a mustrat cu boală și cu zăcere pe așternut și i-a amorțit mulțimea oaselor. Și nu va fi în stare să ia niciun fel de mâncare, în vreme ce sufletul său tânjește după hrană. Până când îi vor putrezi cărnurile, iar oasele i se vor arăta dezgolite. Ci sufletul lui s-a apropiat de moarte, iar viața sa de iad. Dacă vor fi o mie de îngeri aducători

[62] *Daniel* 2, 21.
[63] *Daniel* 4, 14.
[64] *Cf. Amos* 5, 18.
[65] Ziua Judecății universale, când vor fi judecate nu doar faptele oamenilor, ci și popoarele, regatele, imperiile în ansamblu.
[66] *Cf. Isaia* 54, 5.
[67] *Isaia* 43, 13.
[68] „Și atunci iată-i ferecați cu lanțuri și iată-i prinși cu funiile mâhnirii. După aceea, Dumnezeu le dezvăluie fapta pe care au făcut-o și nelegiuirea în care au căzut, anume că s-au trufit. Dar El le face această destăinuire ca să ia aminte și le dă poruncă să se întoarcă de la răutatea lor; dacă dau ascultare și vin la supunere, ei își isprăvesc zilele lor în fericire și anii lor în desfătări; iar dacă sunt neascultători, atunci trec prin strâmtorile morții și se sting nepricepuți și orbi” (*Iov* 36, 8-12).

de moarte, niciunul dintre ei nu-l va vătăma dacă va cugeta întru inima sa să se întoarcă la Dumnezeu, dacă îi va vesti omului vina și-i va arăta nesăbuința”[69].

Odată cu integrarea Israelului în lumea elenistică, se face simțită prezența unor idei educative specifice acestei lumi. A poseda o cultură solidă profană devine un fapt onorabil, dezirabil și recomandabil, cultura altor popoare fiind implicit recunoscută ca validă[70]. A fi cultivat și educat, pe lângă faptul de a fi ireproșabil moral, devine unul dintre idealurile cărților sapiențiale, ca *Pildele lui Solomon* sau *Ecclesiastul*. Totuși aghiograful nu uită să precizeze că izvorul ultim al cunoașterii și înțelepciunii umane e constituit de Înțelepciunea divină: „Dumnezeu m-a învățat înțelepciunea”[71].

Astfel, înțelepciunea (σοφία) și educația (παιδεία) sunt identificate cu teama de Dumnezeu în *Înțelepciunea lui Isus Sirah* 1, 26. Aceeași operă, alcătuită în perioada elenistică, exprimă foarte clar vechea idee a *Cărții lui Iov* despre suferință ca pedagogie apofatică: Înțelepciunea[72] „îl poartă pe căi întortocheate, aducând asupra lui teamă și spaimă, îl chinuiește cu învățătura (παιδεία)[73] Sa, până ce va avea încredere în sufletul lui”[74]. Probabil că și experiența istoriei tumultoase și adesea tragice a poporului evreu, tribulațiile sale în Țara Sfântă și diaspora au condus la nuanțarea perspectivei asupra suferinței colective și individuale. Și *Cărțile Macabeilor*, alături de *Înțelepciunea lui Solomon*, ne oferă alte exemple în acest sens, ale pedepsei cu efect purificator și educativ.

Totuși se poate constata și o evoluție semantică a termenului *paideia* către semnificatul său intelectual. Astfel, Înțelepciunea, Care este „o comoară nesfârșită”, îi transformă pe oameni în

[69] *Iov* 33, 19-23. Traducerea noastră, după textul *Septuagintei*.

[70] *Cf.* „Și în toate întrebările asupra cărora regele le cerea dezlegarea, când era vorba de înțelepciune și de pricepere, îi găsea pe ei de zece ori mai isteți decât magii și prezicătorii din tot regatul lui” (*Daniel* 1, 20, cu privire la Daniel și prietenii săi). A se vedea și *Faptele* 7, 22.

[71] *Pildele* 30, 3, potrivit versiunii din *Septuaginta*.

[72] Sofia, Înțelepciunea divină personalizată, identificată ulterior, de Filon și de către o parte din exegeții creștini, cu Logosul (*cf. Pildele* 8).

[73] *Cf.* și *Înțelepciunea lui Isus Sirah* 23, 2, unde este folosită sintagma παιδεία σοφίας într-un context similar.

[74] *Înțelepciunea lui Isus Sirah* 4, 18-19 (traducerea ne aparține).

„prietenii lui Dumnezeu, pentru darurile agonisite prin învățătură (παιδεία)”[75]. Scopul final al educației este, în esență, comuniunea cu Dumnezeu și dobândirea vieții veșnice: „Începutul [înțelepciunii] este dorința cea mai adevărată de învățătură (παιδεία). Iar grija pentru învățătură (παιδεία) este iubire, iar iubirea este păstrătoarea legilor ei, iar păzirea legilor ei este adeverirea nestricăciunii. Și nestricăciunea ne apropie de Dumnezeu. Drept aceea, dorința de înțelepciune duce la Împărăție”[76].

În cărțile profetice regăsim această viziune asupra educației. La profetul Ieremia, de pildă, verbul παιδεύω are mereu sensul de „a mustra, a instrui în virtute”. La fel și în faimosul capitol 53 din *Isaia*, interpretat de exegeții creștini ca mesianic prin excelență, întâlnim același înțeles al termenului: „Iar pedeapsa care ne-a adus pacea (παιδεία εἰρήνης) a fost asupra lui”[77]. Astfel, *paideia* a dobândit un nou sens, destul de straniu, acela de „suferință substitutivă”[78].

Iahve Însuși îi mustră pe profeții care au abdicat de la principala lor misiune: educarea poporului israelit[79]. În *Amos* 3, 7, ebraicul *sod* („plan”) este tradus în *Septuaginta* prin παιδεία, care are aici sensul de „plan pedagogic, plan de pedepsire, de îndreptare”[80].

Întreagă istorie a Israelului în general, dar și cea a fiecărui israelit în particular, este așezată sub semnul acestei *paideia* divine, care are scopul de a pregăti poporul ales pentru misiunea sa istorică: mărturisirea adevăratului Dumnezeu și nașterea lui Mesia. Iahve Însuși este Educatorul suprem[81]. Mijlocul principal prin care Iahve Își educă poporul este însă Torah, Legea, un autentic manual pedagogic nu doar pentru Israel, ci pentru întreaga umanitate: „Din Torah izvorăște educația, aidoma unei lumini”[82].

---

[75] *Înțelepciunea lui Solomon* 7, 14.
[76] *Înțelepciunea lui Solomon* 6, 17-20 (traducere revăzută de noi).
[77] *Isaia* 53, 5, potrivit *Septuagintei*.
[78] Sensul e atestat și în traducerile lui Symmachus și Theodotion la profeți.
[79] „Nu iau parte la educarea (παιδεία) poporului Meu” (*Iezechiel* 13, 9, după *Septuaginta*).
[80] „Domnul nu face niciun lucru fără să fi dezvăluit învățătura îndreptării (παιδεία) robilor Săi” (*Amos* 3, 9, după *Septuaginta*).
[81] „Eu sunt îndreptătorul (παιδευτής) vostru” (*Osea* 5, 2, după *Septuaginta*).
[82] *Înțelepciunea lui Isus Sirah* 24, 28 (traducerea noastră).

Paideia în iudaismul elenistic şi rabinic

Nu vom insista mult asupra concepției privind *paideia* în această perioadă, deoarece ideile fundamentale privind educația nu se modifică în mod sensibil. Notăm doar faptul că, în iudaismul rabinic al lumii elenistice, sub presiunea tribulațiilor istorice suferite de evrei, precum și a literaturii apocaliptice iudaice care se dezvoltă în această epocă, se insistă mai mult asupra istoriei Israelului ca o *paideia* prin suferință și pedepse, care dobândesc acum și un pregnant rol purificator[83].

Nu putem trece cu vederea grandioasa sinteză a lui Filon de Alexandria. În cadrul tentativei sale de a concilia revelația veterotestamentară cu filosofia greacă (în special platonică și stoică), Filon vede *paideia* ca pe formația filosofică[84] a omului prin care dobândește o viziune clară a lumii și a lui Dumnezeu, finalul fiind dobândirea înțelepciunii autentice. Filon se va strădui să demonstreze că acest om ideal care întrunește atât dezideratele educative ale Antichității grecești, cât și pe cele biblice, a existat cu adevărat, în personalitățile de seamă ale Legii vechi. Astfel, educația preconizată de înțeleptul alexandrin este dublă, atât a trupului, cât și a sufletului[85]. Pe lângă educația profană, intelectuală și fizică, de o mare importanță este cea dobândită în cadrul sinagogii, unde omul se desăvârșește în evlavie și pietate. În acest fel, dreptatea (δικαιοσύνη) se îmbină cu educația obștească (πολιτεία). Educația urmărește, în primul rând, formarea părții raționale a omului, constituind binele cel mai prețios din această viață[86].

Prin educație, va spune Filon, omul dobândește liniștea și fericirea, *paideia* fiind un adevărat dar dumnezeiesc[87], lumina sufletului omenesc[88], fecioară neprihănită[89]. Filon echivalează filosoficul „cunoaște-te pe tine însuți" cu biblicul îndemn: „Ia seama la

[83] *Cf. Cartea lui Baruh* 13, 10 (versiunea siriacă).
[84] În sensul antic al termenului „filosofie", care cuprindea atât formația umanistă, cât și cea științifică și morală.
[85] FILON DE ALEXANDRIA, *Alegoriile Legii*, 2, 229.
[86] *Cf.* FILON DE ALEXANDRIA, *Despre urmașii lui Cain*, 118.
[87] *Cf. Despre heruvimi*, 93.
[88] *Cf. Alegoriile legilor*, 3, 167.
[89] *Cf. Despre agricultură*, 158.

tine însuți"[90]. Firește, educația iudaică este superioară celei elenistice, însă o asimilează, cu discernământ și spirit critic, pe aceasta din urmă. Toiagul din cadrul ritualului pascal[91] este un simbol al educației, care nu este doar sprijin și călăuză, ci, în funcție de context, se poate preschimba în pedeapsă cu caracter pedagogic[92].

Demnă de menționat este sublinierea valorii veșnice și mântuitoare a educației în viziunea lui Filon[93], educatorul principal al sufletului fiind Logosul divin[94]. Cu Filon ne situăm deja în zona misticii: pentru el scopul final al educației este dobândirea virtuții[95] și contemplarea lui Dumnezeu[96]. *Paideia* umană este, așadar, o simplă reflectare a Sofiei dumnezeiești[97], a Logosului.

Filon rămâne important nu doar pentru influența exercitată asupra Părinților Bisericii, cât și pentru că a demonstrat faptul că o religie se poate impune culturii vremii numai folosindu-i conceptele și categoriile intelectuale[98]. Iudaismul nu l-a urmat pe Filon; abia teologii creștini îi vor duce munca mai departe, reușind să realizeze deplina sinteză între gândirea de tip iudaic-creștin și cea elenică.

Învățământul ebraic vechi nu a fost reglementat oficial, existând școli pe lângă templul din Ierusalim, dar instrucția primară copiii o primeau de la dascăli specializați, care erau plătiți de sinagogi și de comunitate. Aceștia îi învățau scrierea și cititul, manualul de studiu fiind *Torah*[99]. Treptat, figura rabinului dobândește o mare autoritate, cei faimoși creând în jurul lor veritabile școli-comunități și curente de gândire religioasă. Ulterior, odată cu alcătuirea *Talmudului*, această operă monumentală va deveni principalul manual de studiu alături de *Torah*.

Precum spunea H. Heine într-o poezie, *Torah* a devenit pentru iudaismul aflat în pribegie o „patrie portativă". A fi iudeu autentic echivala cu asimilarea și aprofundarea Legii lui Moise. Dar, de

---

90 *Facerea* 24, 6.
91 *Cf. Ieșirea* 12, 11.
92 *Cf. Despre jertfele lui Abel și Cain*, 63; *Alegoriile legilor*, 2, 89-90.
93 *Despre beție*, 141.
94 *Cine este moștenitorul lucrurilor dumnezeiești*, 79.
95 *Despre heruvimi*, 3, 6.
96 *Despre schimbarea numelor*, 203.
97 *Chestiuni și răspunsuri la Facere*, 22.
98 *Cf.* W. JAEGER, *Cristianesimo primitivo e paideia greca*, p. 40.
99 Pentateuhul, primele cinci cărți al Vechiului Testament.

vreme ce Legea este o lege scrisă – chiar *Torah* orală[100], care o completează sau o tâlcuiește, va fi, începând din primele veacuri d.Hr. așternută în scris –, educația religioasă iudaică se întemeiază pe studiul textelor scrise. Prin urmare, și pe studiul limbii ebraice, care deja nu mai era vorbită de câteva secole. După ce creștinii vor accepta *Septuaginta* ca text revelat, evreii o vor abandona, revenind la textul ebraic.

„Educației familiale prescrise de Lege i se adaugă sau i se substituie un sistem de învățământ colectiv, în sânul unor școli regulat organizate. Sistemul își cunoaște deplina înflorire în imperiul târziu, când comportă trei trepte, consacrate mai întâi lecturii Bibliei, apoi studiului comentariilor, din ce în ce mai dezvoltate, la *Mișna*, apoi la *Talmud*. Aceste școli au fost instituite pretutindeni: «casa învățăturii» (*bet hamidrasch*), «casa cărții» (*bet sefer*) corespund sinagogii, casei de rugăciuni, προσευχή. Și una, și cealaltă, intim legate, reprezintă sufletul întregii comunități iudaice: «Atâta timp cât vocea lui Iacov va răsuna în sinagogi și în școli, mâinile lui Isav (a se înțelege: ale Imperiului Roman, persecutor) nu vor fi victorioase». Ele sunt înconjurate de o afecțiune prevenitoare; profesorul, chiar elementar, este respectat, înnobilat cum e de prestigiul cuvântului divin pe care-l revelează copilului: «Trebuie să ai tot atâta venerație pentru învățătorul tău ca și pentru Dumnezeu», va spune *Talmudul*."[101]

Am prezentat câteva aspecte relevante ale învățământului rabinic, dintr-un motiv foarte simplu: Biserica creștină a avut ca model pentru structurarea sistemului său pedagogic nu doar școlile păgâne, ci și pe cele iudaice, unde cultura cuvântului scris, mai mult poate ca în lumea greco-romană, se afla la locul cel mai de cinste. „Astfel, de la exigențele imediate ale pietății până la aspirațiile cele mai elevate ale gândirii religioase, totul concura spre a impune creștinilor un tip de cultură, și prin urmare o educație, în care elementul scris să ocupe un loc de frunte. Ar părea normal ca primii creștini, atât de intransigenți în voința lor de a se detașa de o lume păgână ale cărei erori și tare nu vor înceta să le denunțe, să fi creat în consecință, pentru uzul lor, o școală de inspirație

[100] Despre care se considera că reprezintă învățăturile oarecum „ezoterice" comunicate de Dumnezeu direct lui Moise pe Sinai și transmise prin viu grai.

[101] H.I. MARROU, *Istoria educației în Antichitate*, vol. II, pp. 133-134.

religioasă, distinctă și rivală a școlii păgâne de tip clasic. Or, lucru remarcabil, ei n-au făcut-o, cel puțin în cadrul civilizației elenistice și romane. Și totuși a crea un învățământ orientat spre viața religioasă, ale cărui programe, în special, să fie centrate pe studiul Cărților sfinte, nu era ceva de neconceput; creștinii din Imperiul Roman îi aveau sub ochi modelul în școlile iudaice, care tocmai atunci își desăvârșeau organizarea."[102]

Educația în Noul Testament

Prima atestare notabilă a termenului παιδεύω în Noul Testament o întâlnim în *Faptele apostolilor* 7, 22, unde ni se spune că Moise „a fost învățat (ἐπαιδεύθη) în toată înțelepciunea egiptenilor". La fel și Apostolul Pavel menționează faptul că „este învățat (πεπαιδευόμενος) cu acribie în Legea părintească"[103]. El însuși îl numește pe evreul autentic, cel care trăiește potrivit Legii, un „educator al nesăbuiților (παιδευτὴν ἀφρόνων)"[104].

Apostolul Pavel, deși recunoaște rolul esențial al Legii, de a fi „pedagog spre Hristos" (παιδαγωγὸς εἰς Χριστόν)[105], afirmă validitatea temporară a Legii, care își află desăvârșirea în Hristos, către Care conduce; astfel, rolul Legii vechi este echivalat cu cel al pedagogului în Antichitate, care îl conducea pe copil de acasă la școală. Educația prin intermediul Legii corespunde, prin urmare, primei vârste din viața umanității, când, asemenea copilului, s-a simțit nevoia existenței unui pedagog spre a-l îndrepta către bine și a-l pregăti pe om în vederea primirii lui Hristos. Faptul că pedagogii erau, de regulă, sclavi este semnificativ și trimite către aservirea față de păcat prin mijlocirea Legii[106]. Maturitatea și eliberarea vin doar prin Hristos[107] când

[102] H.I. MARROU, *Istoria educației în Antichitate*, vol. II, p. 134.
[103] *Faptele* 22, 3.
[104] *Romani* 2, 20.
[105] *Galateni* 3, 24.
[106] *Cf. Galateni* 3, 22-23; 4, 3.
[107] „Zic însă: câtă vreme moștenitorul este copil, nu se deosebește cu nimic de rob, deși este stăpân peste toate; ci este sub epitropi și iconomi, până la vremea rânduită de tatăl său. Tot așa și noi, când eram copii, eram robi înțelesurilor celor slabe ale lumii; iar când a venit plinirea vremii, Dumnezeu a trimis pe Fiul Său, născut din femeie, născut sub Lege, ca pe cei de sub Lege să-i răscumpere, ca să dobândim înfierea. Și, pentru că sunteți fii,

tânărul aflat în grija pedagogilor și tutorilor devine fiu liber și moștenitor al lui Dumnezeu.

Același termen παιδεύω este întâlnit în Noul Testament și cu înțelesul de „a pedepsi", în *Luca* 23, 16 și 22, cu referire la pedeapsa pe care Pilat voia să I-o administreze lui Iisus Hristos înainte de a-L elibera. În *Evrei* 12 regăsim dezvoltată vechea temă iudaică a suferinței cu rol pedagogic. Astfel, Dumnezeu-Tatăl îi îndreptează și corectează pe fiii neascultători prin încercări și suferințe, dar, spre deosebire de Vechiul Testament, acum suferința creștinului are valoare soteriologică întrucât se identifică celei a lui Hristos, creștinul dobândind, prin suferință și prin acțiunea Duhului, statutul de fiu al lui Dumnezeu. În *Apocalipsa* 3, 19 se reia o veche temă din literatura sapiențială iudaică, a Dumnezeului Care „mustră și pedepsește (παιδεύω) pe cei pe care îi iubește".

Noul Testament va relua și o altă motivație a suferinței (prezentă în special în *Cartea lui Iov* și în cărțile profetice), aceea a valorii purificatoare[108] a tribulațiilor și necazurilor: „Răbdați spre înțelepțire (εἰς παιδείαν ὑπομένετε), Dumnezeu Se poartă cu voi ca față de fii. Căci care este fiul pe care tatăl său nu-l pedepsește?"[109] În acest caz nu este vorba de o pedeapsă ori de vreo răzbunare, ci de o îndreptare părintească în vederea desăvârșirii creștinului[110]. Aceasta se va constitui în ceea ce Sfântul Chiril al Alexandriei va numi „educația evanghelică (εὐαγγελική παίδευσις)"[111], superioară celei a Legii din Vechiul Testament (παιδεία νόμου). „Educația evanghelică" se identifică, în cele din urmă, cu sfințenia: „Apoi, dacă am avut pe părinții noștri după trup, care să ne certe, și ne sfiam de ei, oare nu ne vom supune cu atât mai vârtos Tatălui

---

a trimis Dumnezeu pe Duhul Fiului Său în inimile noastre, care strigă: «Avva, Părinte!» Astfel, dar, nu mai ești rob, ci fiu; iar de ești fiu, ești și moștenitor al lui Dumnezeu, prin Iisus Hristos" (*Galateni* 4, 1-7).

[108] Vezi *1 Corinteni* 11, 32, și *2 Corinteni* 6, 9. Sensul „extrem" de „pedeapsă" al verbului παιδεύω este întâlnit în *1 Timotei* 1, 20: „Dintre aceștia sunt Imeneu și Alexandru, pe care i-am dat satanei, ca să se învețe (παιδευθῶσιν) să nu hulească".

[109] *Evrei* 12, 7.

[110] Acesta este conștient că desăvârșirea aparține eshatonului (*cf. Filipeni* 3, 12) și își are temelia în Hristos: „Cu ochii ațintiți asupra lui Iisus, începătorul și plinitorul credinței, Care, pentru bucuria pusă înainte-I, a suferit crucea, n-a ținut seama de ocara ei și a șezut de-a dreapta tronului lui Dumnezeu. Luați aminte, dar, la Cel care a răbdat de la păcătoși, asupra Sa, o atât de mare împotrivire, ca să nu vă lăsați osteniți, slăbind în sufletele voastre. În lupta voastră cu păcatul, nu v-ați împotrivit încă până la sânge" (*Evrei* 12, 2-4).

[111] *Comentariu la profetul Zaharia*, 83.

duhurilor, ca să avem viață? Pentru că ei, precum găseau cu cale, ne pedepseau pentru puține zile, iar Acesta, spre folosul nostru, ca să ne împărtășim de sfințenia Lui"[112].

În Noul Testament, în special în epistolele pastorale, se va contura și un program *sui generis* de educație creștină, preponderent morală. Astfel, Vechiul Testament este recomandat ca instrument principal al educației creștine: „Toată Scriptura este insuflată de Dumnezeu și de folos spre învățătură, spre mustrare, spre îndreptare, spre înțelepțirea cea întru dreptate, astfel ca omul lui Dumnezeu să fie desăvârșit, bine pregătit pentru orice lucru bun"[113]. Identificăm și sfaturi concrete pentru educarea copiilor în epistolele pauline: „Copiilor, ascultați pe părinții voștri întru toate, căci aceasta este bine-plăcut Domnului. Părinților, nu ațâțați la mânie pe copiii voștri, ca să nu se deznădăjduiască"[114]. Chiar dacă nu ni se furnizează detalii despre metodele concrete de educație, principiul paideic este formulat cu claritate: „Și voi, părinților, nu întărâtați la mânie pe copiii voștri, ci creșteți-i întru învățătura și certarea Domnului"[115].

Biserica primară[116], urmând, de fapt, linia teologică apostolică, a recuperat Vechiul Testament, distanțându-se de unele curente (precum marcionismul) care voiau să elimine identitatea iudaică din creștinism. Astfel, ca și Sfântul Pavel, Părinții Bisericii din primele două secole au recunoscut importanța absolută a Vechiului Testament, nu doar ca pedagog spre Hristos, ci ca pe Revelație divină autentică și rezultat al lucrării harice a Aceluiași Duh Sfânt Care a inspirat și Revelația noutestamentară. Astfel, în pietatea bisericească, Vechiul Testament va dobândi o pregnantă valoare educativă în formarea creștină[117]. Recuperarea alegorică a Vechiului

[112] *Evrei* 12, 9-10. *Cf.* și *Matei* 5, 48.

[113] 2 *Timotei* 3, 16-17.

[114] *Coloseni* 3, 20-21.

[115] *Efeseni* 6, 4.

[116] „Primele generații creștine n-au avut a clarifica atât pedagogia creștină, cât politica creștină; urmărind ceea ce era mai presant, ele au edificat structurile fundamentale, cele mai profunde, ale întregii civilizații creștine ce avea să vină: o dogmatică, o morală, o disciplină canonică, o liturghie" (H.I. MARROU, *Istoria educației în Antichitate*, vol. II, p. 134).

[117] Fericitul Ieronim va propune în *Epistola* 107, 12, o adevărată programă de studii biblice pentru copii: „Să învețe mai întâi *Psaltirea*, fiindcă psalmii o vor face să uite cântecele [lumești]. Apoi *Pildele lui Solomon* o vor instrui pentru viață. Prin *Ecclesiast* va învăța să calce în picioare toate cele ce țin de lume. Cu *Iov* va urma pildele de virtute și răbdare. Să treacă apoi la *Evanghelii*, pe care nu trebuie să le mai lase din mână. Să se adape

Testament (care conține elemente cel puțin deconcertante pentru morala și sensibilitatea neotestamentare) avea ca model precedentele similare ale filosofilor din perioada elenistică. Aceștia au reacționat la exilarea poeților din polis-ul platonic prin interpretarea alegorică a lui Homer și Hesiod și a altor poeți greci. Preluând modelul acesta, Filon de Alexandria va interpreta și el alegoric pasajele problematice din Vechiul Testament, marele gânditor alexandrin fiind, de fapt, modelul acestei recuperări alegorice pentru Părinții Bisericii.

Maestrul prin excelență, veritabilul Rabbi rămâne însă Iisus Hristos. Mântuitorul Și-a început activitatea învățătorească într-un mod similar rabinilor vremii, însă, treptat, personalitatea Sa divino-umană va depăși cu totul activitatea specifică acestora. Nu doar din cauza conținutului concret al învățăturii, cât pentru faptul că aceasta era pătrunsă de Duhul Sfânt, Care era împărtășit ascultătorilor care credeau în El. Totodată, Mântuitorul era Însuși Dumnezeu, iar această autoritate transcendentă răzbătea din cuvintele Sale: „Și erau uimiți de învățătura Lui, căci El îi învăța pe ei ca Cel care are putere[118], iar nu în felul cărturarilor”[119]. În același timp, învățătura hristică avea nu doar puterea de a tămădui, de a izgoni diavoli[120], ci și pe aceea de a transforma și mântui sufletele oamenilor.

Principalele idei educative ale Sfintei Scripturi, precum și Sfânta Scriptură însăși, vor constitui fundamentele pedagogiei creștine dezvoltate treptat de Biserica primară, dezvoltare care poate fi urmărită parcurgând literatura patristică. Sfântul Vasile cel Mare, în introducerea la *Omiliile* sale *la Psalmi*, va discerne în cadrul *Psaltirii* o autentică pedagogie a Duhului Sfânt, iar Sfântul Grigorie de Nyssa va utiliza adeseori expresii de genul: „Cutare carte biblică ori cutare aghiograf ne

cu toată bunăvoința din *Faptele* [*apostolilor*] și *Epistole*. După ce își va fi umplut tezaurul inimii cu aceste bogății, să învețe pe de rost *Profeții* și *Heptateuhul*, cărțile *Regilor* și *Paralipomena*, de asemenea scrierile lui *Ezdra* și *Estera*; la sfârșit, va putea învăța, fără primejdie, *Cântarea Cântărilor*. Dacă o va citi pe aceasta din urmă la început, va fi vătămată, neînțelegând că sub cuvintele trupești se ascunde nunta spirituală”.

[118] Termenul ἐξουσία are înțelesul de „putere politică, autoritate, îndreptățire, legitimitate”, nefăcând referire la o forță tainică a cuvintelor, cum s-ar putea crede din traducere.

[119] *Marcu* 1, 22.

[120] „Și s-au spăimântat toți, încât se întrebau între ei, zicând: «Ce este aceasta? O învățătură nouă și cu putere; căci și duhurilor necurate le poruncește, și I se supun»” (*Marcu* 1, 27).

educă..."[121]. Sfântul Duh este supremul pedagog ce ne inițiază în tainele cunoașterii lui Dumnezeu, cu nemărginită grijă și atenție la capacitatea limitată de înțelegere a celor educați.

Biserica și paideia clasică

Înainte de a trasa câteva coordonate ale concepției educative a Bisericii antice, se cuvine a preciza că educația antică greco-romană în general – iar cea creștină în special – era preponderent literară. De aceea, este necesar să precizăm și să clarificăm anumite aspecte specifice literaturii creștine în raport cu literatura și cultura antică în general.

Deși nu este o religie a cărții, cum se afirmă deseori în mod gratuit[122], creștinismul nu s-a putut lipsi de o literatură proprie. Inițial, comunitatea celor care L-au urmat pe Iisus Hristos (în majoritate iudei) a utilizat scrierile Vechiului Testament (în special cele ale profeților și *Psalmii*), apoi cele alcătuite[123] în sânul noii comunități (dintre care unele vor constitui viitorul Nou Testament), apoi și-a creat o bogată literatură proprie. În paralel, apar și opere literare propriu-zise, care, deși la început refuză expresivitatea și calitățile literare, treptat vor realiza o fericită sinteză între „grația elenă a Parnasului și harul creștin al Taborului"[124].

În Biserica creștină primară au existat curente extremiste care au dorit excluderea Vechiului Testament din identitatea creștină, însă tentativele de acest gen au rămas marginale și au fost respinse cu vehemență de Părinții Bisericii. Într-un fel asemănător, au fost

---

[121] *Cf.* W. JAEGER, *Cristianesimo primitivo e paideia greca*, p. 120.

[122] Nu Biblia a născut Biserica, ci Biserica a dat naștere Bibliei, sub inspirația Duhului Sfânt. „Credința este din auzire" (*Romani* 10, 17). Prima scriere a Noului Testament, *Epistola întâi către tesaloniceni*, este scrisă la mai bine de douăzeci de ani de la răstignirea lui Hristos, iar abia în 367 (SFÂNTUL ATANASIE CEL MARE, *Epistola festivă*, 39) se definitivează canonul Sfintei Scripturi.

[123] Știința biblică modernă a infirmat mitul „propovăduirii strict orale" a creștinismului. Încă de la începuturile comunității evreilor care L-au urmat pe Iisus, au existat colecții de *logia* (antologii de apoftegme rostite de Mântuitorul). A se vedea prologul *Evangheliei după Luca*, unde se amintesc nenumărate scrieri și istorisiri cu privire la Iisus.

[124] Ioan G. COMAN, *Probleme de literatură și filosofie patristică*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1995, p. 9.

eliminate tacit unele tendințe culturale care doreau excluderea oricărei moșteniri greco-latine din cultura creștină: „Literatura creștină nu urmărește în chip esențial finalități estetice, fiind o literatură motivată de susținerea și răspândirea religiei creștine, dar nici nu este lipsită de valoare estetică. Ruptura față de literatura necreștină n-a fost totală. Se poate mai degrabă vorbi de o alternanță între discontinuitate și continuitate. Autorii creștini nu se izolează de tendințele estetice generale ale literaturii latine. Ei sunt înrâuriți de cultura păgână a vremii, pe care concomitent o combat și încearcă s-o integreze"[125].

Se impune precizat faptul că scrierile Noului Testament înseși nu resping cultura păgână, ci, dimpotrivă, o valorifică în scopuri misionare. Clement Alexandrinul este, poate, primul care a identificat citatul din astronomul Aratus din *Faptele apostolilor* 17, 28, precum și cele din poetul Epimenide (*Tit* 1, 12) și din dramaturgul Menandru (*1 Corinteni* 15, 33). Clement însuși se va strădui, prin operele sale, să demonstreze că și cultura greacă, în special filosofia, a constituit un „pedagog spre Hristos", așa cum Legea veche a fost pentru evrei un pedagog către Mântuitorul.

Deși creștinismul se afla în primele veacuri în situația de *religio illicita*, această situație nu a împiedicat dezvoltarea unei literaturi creștine remarcabile, dimpotrivă, a generat necesitatea abordării unor forme literare cu un impact imediat asupra realității, de pildă literatura apologetică, polemică, epistolele etc. Rolul esențial al acestei literaturi era unul misionar, dar și educativ-moral, în special după diminuarea atmosferei eshatologice și a tensiunii apocaliptice care a dominat întrucâtva comunitatea creștină primară. Înțelegând că Parusia nu este atât de aproape cum se credea inițial, Biserica va concepe și realiza un program educativ-formativ pentru noii săi membri, în principal adulții nou-botezați, apoi, în familiile creștine, copiii: „A-și crește copiii în mod creștinesc, a-i face să participe la tezaurul credinței, a le inculca o disciplină sănătoasă în materie de viață morală este datoria fundamentală a părinților. Există aici ceva mai mult decât conținea tradiția romană: creștinismul depinde sub acest aspect esențialmente de tradiția ebraică pe care o prelungește și în care

[125] Eugen CIZEK, *Istoria literaturii latine*, Editura Adevărul S.A., București, 1994, vol. II, p. 783.

accentul pus pe rolul familiei în formarea conștiinței religioase era atât de marcant. Datorie imprescriptibilă: vechea Biserică ar fi judecat cu severitate părinții creștini de azi, care se consideră absolviți când și-au abandonat responsabilitățile în mâinile unui profesor sau ale unei instituții"[126].

Pedagogia clasică urmărea formarea unui tip ideal de om-cetățean, dezvoltat armonios psiho-fizic, sănătos trupește și cultivat, în care se îngemănau valorile morale cu frumusețea și cultura spirituală (*kalokagathia*). Dar acest tip de educație era limitat doar la o minoritate, a cetățenilor liberi, nefiind accesibil sclavilor, barbarilor, celor umili și majorității femeilor[127] în general. Spre deosebire de religiile din lumea greco-romană, creștinismul este o religie marcată de o moralitate mult mai strictă, de aceea și idealul pedagogic este reprezentat de nimeni altul decât de Însuși Hristos[128].

Scriitorii creștini din primele veacuri vor propune o *forma mentis* în care omul cultivat după norma elenă a muzelor se deschide harului prin credință și botez[129]. De la opoziția inițială a *Didascaliei apostolilor* (secolul al III-lea d.Hr.)[130], care considera că Biblia este suficientă pentru mântuire, iar cărțile păgâne diabolice[131], și până în momentul în care Biserica va permite tineretului creștin să se formeze în școlile antice, nu va trece prea mult timp.

Tertulian, alături de alți teologi creștini, a resimțit și analizat ca nimeni altul elementele idolatre și imorale care pătrunseseră în școala clasică și a fost pe punctul de a interzice creștinilor studiile profane[132], dar, datorită discernământului său, a înțeles că este

[126] H.I. MARROU, *Istoria educației în Antichitate*, vol. II, p. 131.

[127] *Cf.* Marius ȚEPELEA, *Aspecte ale vieții sociale în Biserica primară*, Ed. Emia, Deva, 2004, p. 73.

[128] „Până vom ajunge toți la unitatea credinței și a cunoașterii Fiului lui Dumnezeu, la starea bărbatului desăvârșit, la măsura vârstei deplinătății lui Hristos" (*Efeseni* 4, 13).

[129] *Cf.* H.I. MARROU, *Istoria educației în Antichitate*, vol. II, p. 138.

[130] Se impune făcută precizarea că nu putem considera normativă și general aplicabilă o afirmație dintr-o scriere creștină veche, deoarece Biserica era răspândită pe un areal extrem de vast, fiecare Biserică locală având opinii și atitudini diferite cu privire la raportul dintre cultura profană și credință. Creștinismul antic nu a fost nicidecum un bloc monolitic, unitar; iar comunicarea dintre Biserici era destul de dificilă. Ulterior, va avea loc, treptat, uniformizarea creștinismului, dar niciodată aceasta nu va fi perfectă, blocuri distincte subzistând până astăzi.

[131] *Cf.* H.I. MARROU, *Istoria educației în Antichitate*, vol. II, p. 139. A se vedea și pp. 138-140.

[132] *Cf.* H.I. MARROU, *Istoria educației în Antichitate*, vol. II, 141.

imposibilă formarea creștinului în absența culturii profane. În primele veacuri, de regulă, profesorilor creștini li se va interzice profesarea în școlile necreștine[133], deoarece sunt puși în situația de a preda idolatria altora[134] și de a lua parte la ritualurile păgâne asociate învățământului, ceea ce ar însemna apostazie de la creștinism. Creștinii simpli pot studia în școlile profane, dar numai cei bine întăriți în credință. Iată analiza lui Tertulian: „Trebuie să cercetăm chiar și în legătură cu învățătorii din școli și cu ceilalți învățători într-ale cărturăriei și, mai mult decât atât, să nu ne îndoim că aceștia sunt apropiați de idolatria cea cu multe chipuri. Mai întâi pentru că aceștia trebuie să predice zeii neamurilor, să le spună numele, neamurile, poveștile, podoabele ce-i cinstesc pe fiecare dintre ei, apoi să respecte ceremoniile și sărbătorile tuturor, pentru ca în numele acestora să-și ceară câștigul. Ce învățător de școală va mai veni la Quinquatrii fără o tablă a celor șapte idoli[135]? [...] Flaminii și edilii aduc sacrificii; școala e cinstită în zile de sărbătoare anume alese. La fel se întâmplă la sărbătoarea nașterii idolului; toată podoaba diavolului e adunată atunci..."[136]. Exagerări de acest fel, potrivit cărora filosofii greci sunt „patriarhii ereticilor"[137], vor continua[138]

[133] Cu toate acestea, măsurile anticreștine luate de Iulian Apostatul vor lăsa fără loc de muncă mulți profesori creștini care predau în școlile păgâne ale vremii. Însă, în vremea lui Tertulian, literatura creștină nu dobândise încă o individualitate distinctă, nici învățământul creștin nu avea la dispoziție o cultură literară creștină proprie foarte dezvoltată. De aceea, scriitorul cartaginez va recomanda în aceeași lucrare *Despre idolatrie*, X, ca profesorii creștini să nu mai predea în școlile păgâne, pentru a nu fi nevoiți să propovăduiască indirect și inevitabil idolatria și politeismul: „Le este îngăduit mai degrabă credincioșilor să învețe ei înșiși literatura decât să-i învețe pe alții. Căci motivul pentru care înveți tu însuți nu-i același pentru care îl înveți pe altul. Dacă un credincios îi învață pe alții literatura plină de predicarea idolilor, în timp ce-i învață, de bună seamă, recomandă; în timp ce le spune, afirmă; în timp ce recheamă în amintire, aduce mărturie. Îi numește cu numele de «dumnezei», când Legea oprește, cum am spus, să fie numiți «dumnezei» și numele acesta să fie luat în deșert" (*Despre idolatrie*, X, în: TERTULIAN, *Despre idolatrie* și *alte scrieri morale*, ed. îngrijită de Claudiu T. ARIEȘAN, Ed. Amarcord, Timișoara, 2001, p. 73).

[134] Învățământul antic era structural impregnat de păgânism, nu doar sub aspectul conținutului, ci și sub cel al organizării și desfășurării lui.

[135] Referire la cele șapte planete.

[136] *Despre idolatrie*, X, în: TERTULIAN, *Despre idolatrie și alte scrieri morale*, 2001, p. 73.

[137] TERTULIAN, Împotriva lui *Hermoghene*, 8, 3.

[138] „Ce este între Atena și Ierusalim, între Academie și Biserică, între eretici și creștini? Așezământul nostru derivă din Porticul lui Solomon. Să fie atenți cei care au pus în circulație un creștinism stoic, platonic și dialectic..." (TERTULIAN, *Despre prescripția împotriva ereticilor*, VII, 9). Cuvintele i-au produs o impresie puternică Fericitului Ieronim,

până la Epifanie de Salamina, care, de pildă, atribuia toate erorile lui Origen culturii sale filosofice[139].

Cu toate acestea, necesitatea studiilor profane este afirmată cu claritate de Tertulian, cultura, în special cea literară, având un rol determinant în cadrul activității didactice a Bisericii, deoarece reprezintă un factor esențial în formarea personalității umane. Este demn de admirație acest credo umanist al lui Tertulian: „Știm că se poate spune: dacă nu le e îngăduit robilor lui Dumnezeu să învețe pe alții scrierile păgâne, nu li se va îngădui nici să le învețe ei înșiși! Și cum ar putea fi cineva pregătit pentru înțelepciune [fie ea doar] cea omenească sau pentru orice înțeles sau faptă, când singurul mijloc [de învățătură] pentru toată viața e literatura? Cum să înlăturăm învățăturile lumești fără de care nici cele sfinte nu pot exista? Să vedem deci nevoia învățăturii literare: să ne gândim că, pe de o parte, ea nu poate fi îngăduită, pe de alta, nu poate fi lăsată la o parte"[140].

Biserica nu va urma pe Tertulian cel din discurs, ci pe Tertulian cel din operele sale, în care a îmbinat ca nimeni altul creștinismul și cultura clasică, devenind astfel unul dintre primii și cei mai mari teologi creștini, demonstrând o dată pentru totdeauna că teologia nu poate exista în afara culturii, nici împotriva ei. Linia directoare, sintetică și echilibrată care se va impune va fi cea a Sfântului Vasile cel Mare din *Omilia către tineri*, unde va statua via regia a educației creștine, care va prelua critic și selectiv tot ce este util și neprimejdios din cultura antică.

Deja *Tradiția apostolică* a Sfântului Ipolit accepta profesia de profesor pentru un creștin[141]. Biserica creștină a pledat pentru osmoza dintre elenism și creștinism, încât, încă din anul 264, la Alexandria titularul catedrei de filosofie aristotelică era creștinul Anatolios, iar în 268, la Antiohia, un preot creștin, Malchion, va deschide o școală de retorică[142]. Înaintea lor, ferventul creștin

---

care nu face altceva decât să reproducă ideea într-un alt veșmânt literar: „Ce are în comun Hristos și Belial, Horatius și Psaltirea, Vergilius și Evangheliile?" (*Epistola* 22, 29).

[139] *Panarion*, 64.

[140] *Despre idolatrie*, X, în: Tertulian, *Despre idolatrie și alte scrieri morale*, pp. 73-74.

[141] Însuși Sfântul Ipolit întemeiase o școală creștină la Roma. „Discipolii acestuia din urmă îl onoraseră cu o statuie reprezentându-l în atitudinea unui filosof care predă, așezat pe un tron (pe care-i gravaseră lista operelor și tabelul computului său pascal)" (H.I. Marrou, *Istoria educației în Antichitate*, vol. II, pp. 148-149).

[142] *Cf.* H.I. Marrou, *Istoria educației în Antichitate*, vol. II, p. 143.

Origen deschisese o școală de gramatică la Alexandria, la vârsta de șaptesprezece ani, pentru a-și putea întreține familia, pe care martiriul tatălui său – urmat de confiscarea averii – o lăsase fără mijloace de trai. Persecuția lui Iulian Apostatul din 362 va găsi catedrele de elocință de la Roma și Atena ocupate de creștini, respectiv Marius Victorinus și Prohairesios[143].

Legea lui Iulian Apostatul din 362 a încercat să stopeze tocmai procesul care începuse și era deja ireversibil: fuziunea dintre clasicism și creștinism. „Textul însuși al legii se referea numai la supunerea exercitării profesiei pedagogice unei autorizări prealabile din partea municipalităților și sancțiunii imperiale, sub pretextul asigurării competenței și moralității personalului didactic. Dar, printr-o circulară anexă, Iulian preciza ce trebuia să se înțeleagă prin moralitate. Creștinii care-i explică pe Homer sau Hesiod fără a crede în zeii pe care acești poeți îi pun în scenă sunt acuzați de lipsă de lealitate sau onestitate, din moment ce predau lucruri în care nu cred. Ei sunt somați fie să-și renege credința, fie să renunțe la învățământ. Se poate spune, fără urmă de paradox, că, prin această măsură, Iulian crea prima școală confesională, investită cu misiunea unei propagande religioase. Demnă de remarcat este atmosfera de perfectă neutralitate în care se desfășurase învățământul superior în această a doua jumătate a secolului al IV-lea. Fie că profesorii sunt creștini, fie păgâni, valoarea lor pedagogică este cea care atrage în jurul lor studenții, indiferent de credință. Un păgân convins ca Eunapios își face un titlu de onoare din a fi fost elevul creștinului Prohairesios; pe Ioan Hrisostom, deși crescut într-o atmosferă foarte creștină de pioasa lui mamă, Antusa, nimic nu l-a împiedicat să urmeze cursurile păgânului Libanius. Și se pare că nici unul, nici celălalt n-au înfruntat riscul de a se vedea convertiți."[144]

Reacția creștinilor a fost vehementă, „reacție, de asemenea, foarte ingenioasă: somați de împărat să se mulțumească cu «a merge în bisericile lor de galileeni pentru a-i comenta acolo pe Matei și Luca», ei nu s-au resemnat să fie astfel excluși de la avantajul tradiției literare și și-au asumat datoria de a improviza texte de studiu, clasici de substituire. A fost opera celor doi Apolinarie, tatăl[145]

---

[143] *Cf.* H.I. MARROU, *Istoria educației în Antichitate*, vol. II, p. 143.

[144] H.I. MARROU, *Istoria educației în Antichitate*, vol. II, p. 144.

[145] Apolinarie de Laodiceea, cel ce va fi condamnat la Sinodul al II-lea Ecumenic pentru unele deviații hristologice.

și fiul, doi profesori alexandrini veniți să facă avere la Laodiceea, în Siria, unde zelul lor pentru literatură îi dusese, un moment, la excomunicare. Ei au întreprins adaptarea Pentateuhului la stilul homeric, a cărților istorice din Vechiul Testament la stilul dramatic și așa mai departe, utilizând toate genurile și toate schemele metrice, de la comedia lui Menandru până la oda pindarică. Cât despre scrierile din Noul Testament, ele au fost tratate ca dialoguri imitate după Platon”[146].

Retorica uneori inflamată a unor scriitori creștini împotriva culturii păgâne ascundea, de fapt, o dorință sinceră a neofitului de a-și afirma noua identitate creștină în raport cu vechea identitate păgână. Astfel, în veacul al IV-lea putem găsi situații oarecum paradoxale: păgânul Eunapios studiase la școala creștinului Proeresius, iar creștinul Ioan Gură de Aur la cea a păgânului Libanius[147].

Teologii creștini vor atenționa asupra faptului că arta și cultura păgâne trebuie integrate celor creștine, „purificate”, în măsura posibilității, de aspectele lor politeiste și idolatre, spre a le face apte de a fi inserate în sistemul educativ al Bisericii. Educația clasică trebuie precedată însă de o solidă educație religioasă creștină – dobândită în familie –, care să fortifice credința adolescentului împotriva eventualelor primejdii ce l-ar amenința din partea religiei greco-romane, indisolubil legată de cultura sa[148]. A utiliza cultura păgână învățând-o pentru sine, dar nu predând-o altora, ar putea părea un paradox, care este însă explicabil prin influența mentalității stoice: înțeleptul gândește că sănătatea trupului nu are nicio importanță, dar o îngrijește atent, disprețuiește bogățiile, dar le administrează cu minuțiozitate. Învață de la altul, dar nu pe altul, așa cum spunea chiar Seneca[149].

În contextul noii sinteze vor apărea inevitabile probleme la contactul creștinismului cu sistemul educațional antic, impregnat de păgânism. Va dura până ce creștinii își vor crea propriile școli, astfel că, multă vreme, vor fi nevoiți să frecventeze instituțiile de învățământ ale lumii antice[150]. Cooperarea dintre teologie și

---

[146] H.I. MARROU, *Istoria educației în Antichitate*, vol. II, pp. 144-145.

[147] *Cf.* Giancarlo RINALDI, *Cristianesimi nell'antichità*, Edizioni GBU, Roma, p. 512.

[148] *Cf.* Jean Claude FREDOUILLE, *Tertullien et la conversion de la culture antique*, Études Augustiniennes, Paris, 1972, pp. 420-421.

[149] *Cf.* J.C. FREDOUILLE, *Tertullien et la conversion...*, p. 422.

[150] „Creștinismul ajunsese să fie conștient de opoziția sa radicală față de civilizația greco-latină în sânul căreia se dezvolta. Dar [...] trebuia oare renunțat la tehnicile ei didactice, literare, științifice, filosofice, și reluat totul de la zero, doar cu Biblia în mână? Oare

clasicism a fost o „soluție rezonabilă și deopotrivă inevitabilă: constatăm în fapt că toți gânditorii creștini care au avut suficientă anvergură intelectuală pentru a cântări fără greș implicațiile acestei probleme au căzut de acord asupra principiului de urmat: respingerea elementelor incompatibile cu viața religioasă, alegerea și reținerea celor ce pot fi folosite într-un fel sau altul de către o inteligență aflată în slujba credinței. Aceasta era, începând din a doua jumătate a secolului al II-lea, soluția pe care o propunea fățiș școala creștină din Alexandria prin Clement și Origen; Tertulian, în ciuda intransigenței sale de principiu, era prea inteligent pentru ca în cele din urmă să nu ajungă și el la ea"[151].

De aceea, se cuvine să citim cu multă rezervă și atenție afirmațiile care par să condamne cultura greco-romană, acestea reprezentând, în majoritate, aserțiuni retorice care au rolul de a atenționa asupra elementelor politeiste din literatura greco-romană. Totodată, este util să reamintim faptul că, de regulă, filosofia greco-romană era substanțial antropocentrică, în vreme ce teologia iudeo-creștină este funciar teocentrică. Luând în considerare acest lucru, nu vom mai considera inconsecventă atitudinea creștinilor față de cultura antică. Creștinismul a făcut numeroase concesii acesteia[152], iar teologii au înțeles că fără ea creștinul nu se poate integra într-o societate clădită pe principiile acestei culturi, nici nu poate edifica o alta respingând valorile și realizările universal umane, universal valabile ale epocii anterioare[153].

„Avem destule scrieri, destule poezii, destule cugetări, chiar și melodii și cântece, [toate acestea] nefiind născociri, ci lucruri adevărate"[154], afirma Tertulian la finele veacului al II-lea d.Hr.

---

nu puteau fi împrumutate din această civilizație un anumit număr de elemente utile? Intelectualul creștin nu va găsi totuși, în această tradiție antică, ceva bun pe care să-l poată absorbi cu folos în propria-i cultură? Cu toate acestea, mulți creștini intransigenți au interzis credincioșilor, ca primejdios și nelegiuit, tipul de viață al literatului antic și s-au crezut obligați să le refuze în același timp orice formație intelectuală [...] deoarece era destul de anevoios să se preia din tradiția antică elemente tehnice fără a se lăsa cuceriți de spiritul ce o anima" (H.I. MARROU, *Sfântul Augustin și sfârșitul culturii antice*, traducere de Dragan Stoianovici și Lucia Wald, Ed. Humanitas, București, 1996, pp. 319-320).

[151] H.I. MARROU, *Sfântul Augustin...*, p. 321.

[152] *Cf.* John L. ELIAS, *A history of christian education*, Krieger Publishing Company, Malabar (Florida), 2002, p. 26.

[153] Absolut necesare oricărei forme superioare de viață. *Cf.* Constantin CUCOȘ, *Istoria gândirii pedagogice*, Editura Universității „Al. I. Cuza", Iași, 1997, p. 75.

[154] TERTULIAN, *Despre spectacole*, XXIX, 4, în: TERTULIAN, *Despre idolatrie și alte scrieri morale*, p. 57.

Pasajul este semnificativ pentru dovedirea existenței și consistenței unei culturi literare și artistice creștine în secolul menționat. Așadar, se simțea nevoia unui sistem de învățământ creștin, fapt realizat de ceea ce s-a numit sistemul de școli catehetice[155] creștine, inițiat în formă germinativă încă din epoca apostolică[156]. Aceste școli[157] vor fi însemnate centre de cultură creștină, unde se va produce sinteza dintre cultura greco-romană și Evanghelie, multe principii ale educației antice regăsindu-se în educația creștină[158].

Învățământul bisericesc se va dezvolta de timpuriu, sub forma școlilor catehetice patronate de Biserică, dar și de persoane particulare. Cateheza, pe care Sfântul Clement Romanul, în jurul anului 96 d.Hr., o numea „paideia hristică"[159], a fost dintru început *ocazională* și *didactică*. *Ocazională*, când s-a făcut într-un mod neorganizat, în locuri întâmplătoare, de către catehеți pasageri; cea *didactică* presupune un loc și un spațiu de timp bine determinate, desfășurându-se în cadrul unor instituții cu autoritate (Biserica, școli catehetice), fiind susținută, desigur, de persoane autorizate de aceste instituții, cum ar fi școlile deschise de Iustin Martirul, Tațian Asirianul și Origen.

---

[155] Și în Antichitatea păgână (în special la orfici, pitagoreici și chiar în școlile platonice) a existat un sistem catehetic *sui generis*. *Cf.* W. JAEGER, *Cristianesimo primitivo e paideia greca*, p. 9. Cel mai vechi „catehism" creștin este, fără îndoială, *Didahia*.

[156] Se accentuează mai ales caracterul predării orale a învățăturii creștine, conținute în Revelația dumnezeiască. Desigur, elementele de bază ale catehezei apostolice erau preluate, pe de o parte, din Noul Testament, iar pe de altă parte, din Tradiție. Trebuie să precizăm, de asemenea, că misiunea de catehizare apostolică nu implica doar aspectul didactic, de predare și însușire a doctrinei, ci, deopotrivă, viața cultică și disciplinară, propriu-zis întreaga activitate misionar-pastorală a Bisericii. Cu alte cuvinte, cateheza nu se preocupa numai de împărtășirea cunoștințelor, ci și de integrarea aspiranților la Botez în viața liturgică și spirituală: rugăciunea, postul, exorcismele, examinarea conștiinței etc.

[157] Accepțiunea de „școală" este diferită de sensul modern. Nu trebuie să ne închipuim clădiri special amenajate, nici existența unui corp profesoral ori a unei programe școlare bine definite. Aceste școli erau simple cateheze ținute regulat în biserici sau în case particulare ori, în cazul așa-ziselor școli catehetice din Alexandria sau alte metropole, se poate vorbi de existența unor spații speciale puse la dispoziția unui număr de audienți, existența unor biblioteci etc., însă școli în sensul mai apropiat de cel actual vor apărea mai târziu, în perioada bizantină. Am folosit sintagma „așa-zise școli catehetice", deoarece clasificarea didacticistă în Școala catehetică din Alexandria și Antiohia ș.a.m.d. este deja depășită. Aceste școli reprezintă curente de gândire, doctrine exegetice și hermeneutice particulare, care pot fi regăsite la autori din arealul celeilalte școli catehetice „rivale" sau în cele mai neașteptate părți ale lumii creștine.

[158] *Cf.* M. ȚEPELEA, *Aspecte ale vieții sociale...*, p. 74.

[159] Ἐν Χριστῷ παιδεία (*Epistola întâi către corinteni* 21, 8). Formula este preluată din *Efeseni* 6, 4.

Este foarte posibil ca primele școli creștine să fi fost întemeiate de gnostici și eretici[160]. Poate prima școală creștină cunoscută este cea întemeiată de Sfântul Iustin Martirul și Filosoful la Roma, imitând școlile întemeiate de filosofi sau de rivalii eretici: „Eusebiu de Cezareea ne spune despre Iustin că preda «în veșmânt (sau: în postură) de filosof»; își deschideau o veritabilă școală (διδασκαλεῖον), a cărei adresă era cunoscută. Erau în asemenea măsură filosofi, încât se izbeau de ostilitatea oarecum profesională a rivalilor lor păgâni, a acelor predicatori de tendință cinică, precum un Crescens, din partea căruia Sfântul Iustin a avut atât de mult de suferit[161]. Printre auditorii lui Iustin se aflau creștini din naștere, ca acel Eucipistos ce apare în *Actele* martiriului său; așadar, Iustin nu se limita la conferințe de propagandă adresate păgânilor binevoitori, ci trebuie să fi ținut cursuri aprofundate, de grad superior. Să observăm că, spre deosebire de cateheți, acești apologeți nu sunt mandatați de ierarhie; ei sunt laici care predau pe propria lor răspundere, «filosofi creștini», și nu doctori ai Bisericii"[162].

În veacul al doilea, odată cu dezvoltarea pe plan instituțional a Bisericii, se va simți necesitatea unei catehizări mai sistematice și mai îndelungate a candidaților la botez[163], astfel luând naștere o formă eclezială de învățământ, o veritabilă instituție, *catehumenatul*. Acesta va dispărea însă odată cu generalizarea botezului nou-născuților[164]. Nu vom dezvolta[165] aici acest subiect, cititorul

---

[160] Menționăm faptul că primul canon biblic și primele comentarii biblice sunt inițiate de curentele creștine gnostice.

[161] Fiind chiar martirizat în urma denunțului acestuia la autoritățile imperiale.

[162] H.I. MARROU, *Istoria educației în Antichitate*, vol. II, p. 148.

[163] *Cf.* Carmen-Maria BOLOCAN, *Catehetica și didactica religiei, interferențe și deosebiri*, Ed. Performantica, Iași, 2005, p. 120.

[164] *Cf.* J.L. ELIAS, *A history of christian education*, pp. 23-24.

[165] Totuși câteva cuvinte sunt necesare pentru înțelegerea principalelor aspecte ale catehezei ecleziale: „Oricât de important ar fi acest rol al familiei, el nu este totuși decât un rol complementar; esențialul educației religioase îl reprezintă inițierea doctrinară, pe care neofitul o primește de la Biserică, înainte de a fi admis la botez. Morfologic vorbind, creștinismul este o religie misterică: trăsătură mult atenuată azi, din cauza a tot ce subzistă, în lumea noastră păgânizată, de la creștinătatea medievală (în bisericile noastre, cu porțile deschise, oricine poate intra, chiar și un nebotezat poate asista la taina euharistică), dar care era foarte pronunțată în Antichitatea creștină. Biserica era aceea care, în calitatea ei de Biserică, instruia catehumenul, prin intermediul unui delegat special mandatat în acest scop: încă de la primele generații creștine, vedem în funcție «profesori», însărcinați cu acest învățământ și investiți, în speță, cu o charismă specifică. Instituția catehumenatului s-a dezvoltat progresiv, pe măsură ce se multiplica numărul

putând oricând parcurge studii consistente și bine realizate cu această tematică[166].

Din nefericire, școlile întemeiate de apologeți și de Origen nu au avut o viață lungă. Secolele al IV-lea și al V-lea constituie un relativ regres al învățământului teologic, cu excepții notabile, firește, înainte de apariția școlilor de tip medieval: „Dar, trebuie s-o subliniem, această cultură de inspirație creștină, alimentată de o prodigioasă înflorire literară și oratorică din veacurile al IV-lea și al V-lea, n-a fost pregătită și susținută de un învățământ corespunzător. Nu mai există școli superioare de religie. Credincioșii nu mai beneficiază de altă formație decât de cea a catehezei elementare și a predicii. Clerul nu se mai formează în școli, ci prin contacte personale cu episcopul și preoții mai în vârstă, în sânul preoțimii locale, în care se face admiterea uneori foarte devreme, încă din copilărie, în calitatea de lector. Astfel, din punctul de vedere al instituțiilor pedagogice, există, din secolul al III-lea până în al IV-lea, nu progres, ci regresie formală. Când Sfântul Ieronim, de exemplu, ne informează că, în cursul călătoriilor sale de tinerețe în Orient, a audiat lecțiile lui Apolinarie la Antiohia, ale lui Didim cel Orb la Alexandria, ale lui Grigorie din Nazianz la Constantinopol, trebuie să înțelegem prin asta lecții private, fără caracter profesoral, raporturi personale de la om la om. Cunoaștem bine admirabila operă îndeplinită de marii episcopi din secolele IV-V care au fost,

---

noilor convertiți; ea și-a căpătat forma definitivă la Roma, prin anul 180, presupunând pe atunci un lung noviciat, cu o durată fixată la trei ani, în cursul căreia se desfășura un învățământ atent gradat. Destul de curând, se pare, acest învățământ încetează să mai fie încredințat unor *didaskaloi* specializați; cei însărcinați cu asta sunt de obicei preoți, deși episcopului însuși îi revine sarcina să dea pregătirii în cauză o ultimă desăvârșire: predicile și tratatele de catehism păstrate de la Sfinții Grigorie de Nyssa, Chiril din Ierusalim, de la Teodor din Mopsuestia, Sfântul Ambrozie, Sfântul Augustin, pentru a nu-i cita decât pe cei mai iluștri, atestă la ce nivel remarcabil știuseră marii episcopi din secolul al IV-lea să-și situeze învățământul. Bineînțeles, formația religioasă nu înceta odată cu primirea botezului; într-un anume sens, ea se prelungea, se aprofunda, de-a lungul întregii vieți creștine: e suficient să ne gândim la locul pe care-l ocupau în timpul liturghiei lecturile și predica" (H.I. MARROU, *Istoria educației în Antichitate*, vol. II, pp. 131-132).

[166] *Cf.* Victor SAXER, *Les rites d'initiation chrétienne du Ier au Ve siècle*, Spoleto, 1988; Th. M. FINN, *Early Christian Baptism and the Catechumenate: West and East Syria*, Collegeville, 1992; Th. M. FINN, *Early Christian Baptism and the Catechumenate: Italy, North Africa and Egypt*, Collegeville, 1992; K. MCDONNELL - G.T. MONTAGUE, *Iniziazione cristiana e battesimo nello Spirito santo. Testimonianze dei primi otto secoli*, Roma, 1993; C. AORISTÀN, *Il catecumenato*, Roma, 1993; G. CAVALLOTTO, *Catecumenato antico. Diventare cristiani secondo i Padri*, Bologna, 1996.

de exemplu, Sfântul Vasile la Cezareea, Sfântul Ioan Hrisostom la Constantinopol, Sfântul Ambrozie la Mediolanum sau Sfântul Augustin la Hippona. Nu vedem ca ei să fi creat ceva care să ne poată duce cu gândul la o școală creștină. Au putut realiza pentru ei înșiși un tip remarcabil de cultură creștină, au răspândit-o în jurul lor prin exemplu și predică, i-au făcut chiar teoria, cum este cazul pentru Sfântul Augustin, definindu-i obiectivele, cadrele și metodele; n-au căutat însă s-o fondeze pe un sistem de educație apropriat. Formați ei înșiși în școala clasică, ale cărei lacune și pericole le evaluau perfect, găseau normal să i se acomodeze. În secolul al VI-lea încă, pe timpul lui Iustinianus, occidentalii aflați în trecere la Constantinopol află, cu un amestec de uimire și admirație, că există la Nisibis, pe pământ sirian, «școli regulat instituite, în care Sfânta Scriptură este obiectul unui învățământ organizat, așa cum există, în Imperiul Roman, doar pentru studiile profane, ca gramatica și retorica»"[167].

Literatura patristică, fundament al educației creștine. Creștinism și clasicism

Doctrina patristică despre educație este profund ancorată în tradiția biblică, dar valorifică și transfigurează critic și realizările notabile din *paideia* greco-romană. Mântuitorul Hristos proclamase faptul că pentru a intra în împărăția Sa se cuvine a deveni aidoma pruncilor[168], a ne supune autenticei *paideia* dumnezeiești spre a crește în credință și în Hristos: „Din El, tot trupul bine alcătuit și bine încheiat prin toate legăturile care îi dau tărie își săvârșește creșterea, potrivit lucrării măsurate fiecăruia din mădulare, și se zidește întru dragoste"[169]. Apostolii și primele generații de creștini au insistat mereu pe importanța transmiterii nealterate a învățăturii mântuitoare: „Ia aminte la tine însuți și la învățătură; stăruie în acestea, căci, făcând aceasta, și pe tine te vei mântui, și pe cei care te ascultă"[170].

[167] H.I. MARROU, *Istoria educației în Antichitate*, vol. II, p. 151.
[168] *Cf. Matei* 18, 3.
[169] *Efeseni* 4, 16.
[170] *1 Timotei* 4, 16.

În primele două secole ale Bisericii, educația creștină se limita la familie și catehumenat. În această primă perioadă, marcată de ostilitatea societății antice față de creștinism, urmarea lui Hristos ca bază a educației se identifică cu martiriul; cel care își dă viața pentru Hristos este imitatorul desăvârșit al Mântuitorului.

La Alexandria, la începutul veacului al III-lea d.Hr., odată cu Clement și Origen se vor pune bazele unei educații creștine propriu-zise. Metropola întemeiată de Alexandru cel Mare era unul dintre cele mai importante centre culturale ale Antichității. Menționăm doar că adăpostea celebrul *Mouseion* păgân, că aici se traduseșe *Septuaginta* și că tot aici Filon inițiase sinteza iudaismului cu elenismul. Activitatea primilor mari teologi creștini, originari din acest polis, Panten, Clement și Origen, va pune bazele unei veritabile școli, *Didaskaleion*-ul, școală în măsură să stea alături de cele iudaice sau păgâne.

Clement Alexandrinul († 215), deși nu a predat efectiv în cadrul *Didaskaleion*-ului, rămâne unul dintre cei mai importanți reprezentanți ai culturii creștine alexandrine și un ctitor al pedagogiei creștine prin trilogia sa: *Protrepticul*, *Pedagogul* și *Stromatele*. Întreaga sa teologie e o „pedagogie hristologică", așa cum a fost numită. Cu toate că este eclectică și profund ancorată în filosofie, opera sa rămâne în istorie ca prima tentativă de cristalizare a unei culturi creștine într-un raport dinamic cu moștenirea clasică. Dumnezeu-Logosul este adevăratul Pedagog, iar învățătura lui Hristos nu este o doctrină a unui maestru sau filosof obișnuit, ci însuși cuvântul lui Dumnezeu. Diferența fundamentală între orice filosofie umană și învățătura creștină este aceea că inițiativa acestei *paideia* suprafirești aparține lui Dumnezeu, iar nu omului.

Origen († 254) va pune în practică principiile teoretice enunțate de Clement, preluând metodologia savanților vremii și creând o *paideia* articulată în școlile coordonate de el la Alexandria, apoi la Cezareea Palestinei[171]. *Discursul de mulțumire* al Sfântului Grigorie Taumaturgul, unul dintre foștii săi elevi, alcătuit în 238 la încheierea studiilor la Cezareea Palestinei, ne prezintă școala lui Origen ca o primă „universitate" creștină. Planul de studii era similar celor al școlilor păgâne, urmând ca studenții[172] să asimileze fizica, etica și

[171] Fondată după exilarea sa din Alexandria de către episcopul Demetrios.

[172] Precizăm din nou că termenii moderni nu sunt folosiți aici decât în mod metaforic.

metafizica. Urma apoi exegeza Scripturii, utilizându-se în special metoda alegorică[173].

După cum mărturisește Sfântul Grigorie Taumaturgul, marele teolog creștin a fost un veritabil pedagog, întruchipând în persoana sa trăsăturile dascălului ideal, înzestrat cu o artă profesorală și talent unice: „Am fost loviți ca de o săgeată de cuvântul său încă din prima zi, pentru că era un amestec de blândețe și seriozitate, de convingere și constrângere. Cu toate acestea, noi ezitam să ne dedicăm filosofiei, dar nici nu puteam, și nu știu de ce, să ne îndepărtăm de el, atrași de cuvintele sale, ca de niște forțe nevăzute. Zicea, printre altele, că este imposibil a arăta Stăpânului tuturor cuvenita adorare, izvorâtă din acel sentiment propriu numai omului dintre toate viețuitoarele [...], fără ajutorul filosofiei[174]. Cu astfel de cuvinte și multe altele, ne-a imobilizat ca pe niște vrăjiți și ne-a fixat de el, nu știu cum, întocmai ca și cu o putere divină. Totodată, ne-a înfipt și boldul prieteniei, ascuțit și pătrunzător, greu de respins, prin amabilitatea și tonul cu care ne vorbea. Se vedea că nu vrea să ne înșele și că, din dragoste față de oameni și dintr-o bună intenție, voia să ne facă părtași ai bunurilor izvorâte din filosofie și de celelalte bunuri cu care, mai mult decât pe ceilalți oameni, îl dăruise divinitatea, voia să ne facă părtași ai Dascălului dreptei credințe, ai Cuvântului celui mântuitor, Care duce la desăvârșire pe cei care I se atașează”[175].

Tactul pedagogic excepțional al lui Origen este asemănat cu iscusința unui grădinar priceput[176]: „Așadar, după ce ne-a cercetat în fel și chip, atunci când a ajuns la un rezultat bun, iar noi ne-am hotărât să rămânem lângă el, a început lucrul, așa cum face bunul agricultor, care are la îndemână fie un teren necultivat și neroditor, săturat de sare sau cenușă, pietros sau nisipos, fie un teren care nu este întru totul steril, ba din contră foarte bun, dar lăsat

---

[173] Școala lui Origen avea un dublu aspect: exoteric, constituit din predarea noțiunilor elementare, unde activau ca profesori discipoli ai săi, și cel ezoteric, rezervat exegezei alegorice și mistice a Scripturii, nivel la care preda direct magistrul Origen.

[174] De remarcat importanța *in se* a culturii profane și în special a filosofiei, nu doar valoarea ei de simplă *ancilla theologiae*.

[175] SFÂNTUL GRIGORIE TAUMATURGUL, *Discursul către Origen*, în: SFÂNTUL GRIGORIE TAUMATURGUL, METODIU DE OLIMP, *Scrieri*, studiu introductiv, trad., note și indici de Pr. Constantin CORNIȚESCU, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1984, pp. 22-23.

[176] Vezi concepția lui Plutarh privind caracterul organic al educației copiilor.

în paragină, acoperit de tufe sălbatice și greu de lucrat; sau cum face grădinarul iscusit, care altoiește pe planta sălbatică, producătoare de fructe amare, lăstarul aducător de fructe bune; implantat în tulpina arbustului sălbatic, altoiul crește împreună cu acesta, se transformă într-o plantă unică în felul ei, o plantă ce poartă fructe pe un trunchi steril, așa cum este cazul smochinului roditor altoit pe trunchiul smochinului sălbatic. Există deci două posibilități: fie că planta este sălbatică și neproductivă, iar grădinarul, cu abilitatea sa, o face productivă, fie că planta este productivă, dar, nefiind tratată după cuviință, adică nefiind curățată, nici udată, se usucă, se sufocă de numărul mare de ramuri care cresc în dezordine, fără să ajungă la maturitate deplină și să aducă roade, pentru că ramurile se stingheresc reciproc"[177].

Remarcabilă este metoda modernă de predare, una care punea accent pe independența în gândire, pe cultivarea discernământului, a spiritului critic eliberat de orice dogmatism inhibant: „Ne trezea din somnolență, dar nu avansa prea mult, pentru ca nu cumva, din cauza lungimii sau subtilității celor spuse, să cădem în inactivitate. În felul nostru, eram lipsiți de judecată și foarte îndrăzneți și obișnuiam să acceptăm fără discernământ tot ceea ce se spunea și contraziceam adesea pe acela care spunea adevărul. El încerca prin discursurile de care am vorbit și prin diferite alte metode – pentru că filosofia are multiple aspecte – să ne obișnuiască să nu aprobăm sau să respingem la întâmplare o afirmație, ci după ce a fost cercetată cu luare-aminte. Multe opinii aparent serioase și adevărate auziseră urechile noastre și le aprobaseră, deși ele erau mincinoase și viclene; el însă ne arată că fuseserăm înșelați și că aprobaserăm păreri care nu meritau să fie luate în seamă. Auzisem și opinii serioase, pe care însă, exprimate în cuvinte simple, le consideram minciuni nedemne de crezare și le respingeam; din îndemnul său, le-am cercetat cu atenție și, aflându-le adevărate, am aprobat ceea ce mai înainte am respins"[178].

Disciplinele predate, în special filosofia, aveau o finalitate practică: formarea caracterului și dobândirea virtuții. Se impune precizat că, pentru Origen, ca și pentru Platon, filosofia[179]

---

177 Sfântul Grigorie Taumaturgul, *Discursul către Origen*, ed. cit., p. 24.

178 Sfântul Grigorie Taumaturgul, *Discursul către Origen*, ed. cit., p. 25.

179 Reamintim faptul că și în această epocă termenul „filosofie" poate desemna cultura în general, nu doar strict disciplina modernă a filosofiei.

reprezenta o adevărată *paideia*, un mod de viață și de cunoaștere, capabilă să-l ridice pe om din lumea aparențelor către lumea autentică, transcendentă, către Dumnezeu. Fundamentul educației este liberul arbitru, fiindcă o ființă lipsită de libertate sau una desăvârșită nu poate fi supusă procesului educativ. Scopul final al educației origeniene era cunoașterea lui Dumnezeu, desăvârșirea sufletului, sfințenia și mântuirea: „Totuși, cu tot zelul său, el n-a reușit să ne facă înțelepți, cumpătați și tari, din cauza moliciunii și nepăsării noastre. Într-adevăr, noi nu posedăm niciuna dintre virtuțile omenești sau divine, nici nu ne apropiem de ele, ba chiar suntem departe de ele. Pentru că aceste virtuți sunt foarte mari și înalte și la niciuna nu se poate ajunge dacă Dumnezeu nu ne dă putere. Noi n-avem înclinații firești spre ele și mărturisim că nu ne simțim în stare să ajungem la ele. Pentru că noi n-am făcut, din cauza moliciunii și leneviei noastre, tot ceea ce trebuie să facă toți cei care doresc cele bune și caută desăvârșirea. Suntem încă departe de a fi drepți și înțelepți și de a poseda vreuna din aceste virtuți. Acest om admirabil, prietenul și crainicul virtuților, ne-a făcut să le iubim demult cu cea mai aprinsă dragoste, singurul lucru, poate, care i-a fost posibil. El ne-a inspirat, grație virtuții sale, dragoste față de frumusețea dreptății, al cărei chip de aur ni l-a arătat nouă, dragoste de înțelepciune”[180].

Studierea filosofiei urmărea, pe lângă scopul cultural și moral, și unul teologic, auditorii lui Origen având astfel o perspectivă cât mai completă asupra evoluției concepției despre Dumnezeu în cultura greco-romană. De remarcat insistența studierii exhaustive a filosofiei antice, precum și atenția acordată unor gânditori din afara spațiului greco-roman: „Apoi, cât efort ne cerea nouă pentru a ne instrui temeinic în legătură cu tot ce s-a spus despre Dumnezeu, ca nu cumva să greșim în legătură cu lucrul cel mai important, și anume în legătură cu Cel ce este cauza tuturor. Excludem doar scrierile celor care susțin că nu există Dumnezeu, nici Providență, ca unele care nu slujesc acestui scop. Voia să studiem și să frecventăm operele tuturor filosofilor, fără a prefera sau disprețui pe vreunul dintre ei, fie el grec, fie barbar, ci să-i ascultăm pe toți. Acest sfat era foarte înțelept. Pentru că se temea ca nu cumva, ascultând și preferând pe vreunul, ca și când ar deține singur adevărul – lucru de

[180] SFÂNTUL GRIGORIE TAUMATURGUL, *Discursul către Origen*, ed. cit., p. 30.

altfel imposibil – și să ne rămână la suflet, să ne modeleze precum vrea și să ne facă adepții săi, încât să nu ne mai putem debarasa de învățăturile lui, așa cum se întâmplă cu lâna muiată într-o vopsea ce nu se mai ia. Pentru că cuvântul oamenilor este abil, pătrunde cu sofismele lui în urechi, se întipărește în minte și se prezintă ca singurul adevărat, iar pe cei pe care îi convinge, îi face să-l iubească cu adevărat și să nu-l scoată din sufletul lor, chiar dacă este mincinos și înșelător; el îi ține pe aceștia ca un vrăjitor, având în cugetul său chiar pe cel înșelat"[181].

Înainte de predarea elementelor de teologie și a exegezei biblice, discipolii aprofundau cultura vremii, absolut necesară și atunci și acum unui dascăl al Bisericii[182]. Cu toate acestea, precauția se impunea mereu, iar Origen avertiza asupra puterii de seducție a unor false doctrine, farul călăuzitor fiind reprezentat de Sfânta Scriptură, a cărei exegeză constituia nucleul studiilor coordonate de marele savant creștin: „Ne sfătuia mereu să nu preferăm vreun filosof, nici măcar pe cel socotit de toți ca fiind cel mai înțelept, ci să dăm ascultare doar lui Dumnezeu și profeților Săi. El însuși explica și interpreta ceea ce este expus enigmatic și mai puțin clar în Sfintele Scripturi. Cauzele obscurității unor texte sunt multiple: fie că Dumnezeu nu S-a exprimat pe înțelesul tuturor, ca nu cumva cuvântul divin să pătrundă gol și neacoperit în sufletul celor nevrednici; fie pentru că descoperirea divină, foarte clară și foarte simplă prin natura ei, ne apare mai puțin clară și chiar obscură din cauză că ne-am îndepărtat de Dumnezeu și ne-am dezobișnuit să-L înțelegem; fie pentru că Scripturile s-au scris într-un timp foarte îndepărtat – eu n-aș putea să spun. În orice caz, el explica și arunca

---

181 SFÂNTUL GRIGORIE TAUMATURGUL, *Discursul către Origen*, ed. cit., pp. 30-31.

182 „El forma atât partea superioară, cât și pe cea inferioară a sufletului; pe cea superioară cu dialectica, pe cea inferioară cu științele naturii, atrăgându-ne atenția asupra măreției, minunăției și ordinii din lumea creată. Explica fiecare lucru: mai întâi vorbea despre natura lui, apoi îl desfăcea, foarte abil, în elementele sale și vorbea despre fiecare dintre ele. Analiza fenomenele și demonstra schimbările din lume cu argumente pe care, în parte, și le însușise de la alții, în parte le descoperise el însuși, ajungând pe calea rațiunii la iconomia sfântă a universului, la existența Ființei celei mai presus de fire. Ne învăța fizica, acea știință înaltă și admirată de toți, și celelalte discipline la fel de importante ca: geometria, dragă tuturor, ale cărei date nu pot fi puse la îndoială, și astronomia, știința înălțimilor. Pe toate acestea ni le preda într-un fel care îi era propriu. Făcea din geometrie fundamentul tuturor științelor, leagănul lor cel sigur, iar cu ajutorul astronomiei ne urca până la cele mai înalte; cu fiecare lecție, ne urca întocmai ca pe o scară, până la cer" (SFÂNTUL GRIGORIE TAUMATURGUL, *Discursul către Origen*, ed. cit., p. 26).

lumină asupra a ceea ce era expus mai puțin clar, pentru că știa să asculte de Dumnezeu cu multă înțelepciune”[183].

La începutul veacului al IV-lea, după ce relațiile dintre Biserică și stat se ameliorează până la creștinarea imperiului, educația începe, treptat, să devină o prerogativă a Bisericii. Catehumenatul atinge acum apogeul dezvoltării sale, însă, odată cu creștinarea societății, se va estompa până la dispariție, fiind înlocuit cu cateheza ecleziastică, cu predica, cu educația creștină în cadrul familiei și al școlilor, care, treptat, dobândesc un specific creștin. Acum se va produce și o generalizare a învățământului public. Situația este descrisă astfel de H.I. Marrou: „Evoluția pe care am văzut-o conturându-se în epoca elenistică a continuat sub Imperiul Roman; interesul manifestat de societate față de învățământ a devenit atât de viu și conștient, încât, din ce în ce mai mult, pare necesar ca orice cetate importantă să posede școli publice, înzestrate, întreținute și supravegheate de municipalitate. Această evoluție pare să-și fi atins apogeul în timpul Imperiului creștin: în secolul al IV-lea, întâlnim aproape peste tot asemenea școli, *schola publica* sau *municipalii*, în greacă πολιτικὸς θρόνος, întreținute, mai mult sau mai puțin regulat de altfel, de bugetul municipal, *salario publico*. Ele ne sunt atestate, pentru Gallia, de către Ausonius, la Lugdunum, Besara și, se pare, Tolosa; de către Fericitul Augustin, la Cartagina și Mediolanum; în Orient, de către Libanius, la Constantinopol, Nicomedeia și Niceea, precum și la Antiohia. Se poate admite că, la această dată, orice cetate cât de cât importantă și-a asumat sarcina întreținerii unuia sau a mai multor profesori. Nu se poate spune că întreg învățământul ar fi devenit public. Va exista întotdeauna, de fapt și de drept, un învățământ privat, chiar și în orașe ca Roma, Atena sau Constantinopol, unde există catedre oficiale: învățământ fondat pe libera concurență, o concurență acerbă de altfel, care contribuie la a menține profesorii, chiar și celebri, într-o condiție economică destul de precară”[184].

Totodată, apare acum o nouă formă de „educație” creștină, monahismul, care, pe lângă rolul său spiritual, va reprezenta o adevărată școală creștină. În cadrul monahismului vor apărea școli de artă bisericească, academii teologice, chiar școli propriu-zise etc.

[183] SFÂNTUL GRIGORIE TAUMATURGUL, *Discursul către Origen*, ed. cit., p. 34.

[184] H.I. MARROU, *Istoria educației în Antichitate*, vol. II, pp. 117-118.

Odată cu dezvoltarea monahismului, se va răspândi în întreaga societate un curent ascetic, în special în cadrul aristocrației, Părinți ca Sfântul Grigorie de Nyssa, Fericitul Augustin, Sfântul Ambrozie de Mediolanum, Fericitul Ieronim ș.a. alcătuind tratate în care se ofereau adevărate programe de studiu și metode de educație a tinerelor vlăstare (în special fete) care fuseseră consacrate de mici vieții în feciorie. Idealul eremitului, al monahului[185] desăvârșit, va lua locul figurii martirului în mentalitatea creștină. Faptul este evident din *Viața Sfântului Antonie cel Mare* a Sfântului Atanasie cel Mare, lucrare care a cunoscut o circulație uimitoare în întreagă lumea creștină, fiind tradusă la jumătatea veacului al IV-lea în latină de Evagrie, prietenul Fericitului Ieronim, și citită cu asiduitate și în această parte a lumii creștine[186].

Au existat și școli monastice relativ organizate în Orientul creștin antic, adaptate specificului monahismului răsăritean: „Foarte de timpuriu, Părinții din deșertul Egiptului au primit printre ei adolescenți sau chiar copii. Excepționale, desigur, la început, aceste vocații precoce s-au multiplicat pe parcurs: marile comunități organizate de Sfântul Pahomie numărau, în mod obișnuit, o mulțime de copii. Primindu-i, monahii erau obligați să-și ia sarcina educării lor: copilul, ca orice novice, este încredințat unui bătrân venerabil, plin de experiență și virtute. Tânărul va primi acolo o formație esențialmente ascetică și morală, mai degrabă spirituală decât intelectuală. Să ne amintim că Sfântul Antonie, marele inițiator al vieții monastice, era un țăran copt analfabet și care se putea foarte bine dispensa de cărți, cum a știut s-o demonstreze filosofilor veniți sa aducă argumente contra lui. Este, aici, o trăsătură fundamentală, care va rămâne totdeauna caracteristică monahismului oriental: în deșert, te preocupi mai puțin de studiul decât de uitarea poeților și științelor profane, presupunând că, la epoca respectivă, ai frecventat școlile. Monahismul a reanimat, în tradiția creștină, «primatul celor simpli», opunându-se orgoliului intelectual pe care-l vehicula cultura antică și care – exemplul gnosticilor și al alexandrinilor o dovedește îndeajuns – era pe punctul de a sufoca, în secolul al III-lea, simplitatea evanghelică"[187].

[185] Care, în viziunea Părinților capadocieni, este adevăratul filosof.

[186] Despre impactul avut de carte asupra Fericitului Augustin, a se vedea *Confesiuni*, 8, 6, 13-14.

[187] H.I. MARROU, *Istoria educației în Antichitate*, vol. II, pp. 152-153.

Totuși destinul monahismului răsăritean va fi diferit și, cel puțin pentru perioada bizantină, își va pierde vocația pedagogică elementară: „Sfântul Vasile, s-a văzut, nu manifesta prea mare entuziasm în a admite în mănăstire copii a căror vocație religioasă nu era garantată; cu cât înaintăm în timp, cu atât mediul monastic își arată neîncrederea față de această intruziune, care nu poate decât să-i tulbure pacea și reculegerea, și, pentru a-i pune capăt, în 451 Conciliul de la Calcedon interzice formal mănăstirilor să-și asume educația copiilor destinați să revină în lumea profană. Această interdicție va rămâne totdeauna în vigoare: școala monastică, pe pământ grec, este, dacă se poate spune astfel, de uz intern. Atingem aici una dintre trăsăturile cele mai caracteristice ale monahismului oriental: scăldându-se într-un mediu cultural de un nivel, orice s-ar spune, totdeauna ridicat, mănăstirea nu are a-și asuma în societate un rol pedagogic pentru care n-a fost concepută. Mai curând decât să devină un centru de studii, ea se preocupă să rămână un loc de asceză; departe de a iradia spre lumea laică, încearcă să se izoleze de ea"[188].

Sensibil diferită va fi orientarea monahismului apusean, din motive obiective, în special lunga perioadă de barbarie și anarhie de la trecerea dinspre Antichitatea târzie până în zorii Evului Mediu[189]. Monahismul apare în Occident relativ târziu, în veacurile IV-V, și este transplantat din Orient de către cărturari ca Fericitul Ieronim. De aceea, dimensiunea culturală a monahismului occidental a fost net superioară celei a monahismului răsăritean, rămas mai contemplativ și mai mistic[190]: „În Occident: *lectio divina*, lectura Cărților sfinte și în primul rând a slujbei religioase, pare inseparabilă de practica vieții monastice. Acest caracter cultivat este foarte accentuat încă de la origini: Sfântul Augustin, care a introdus monahismul în Africa, imprimase primei sale comunități, cea pe care, laic încă, o grupase în jurul lui Thagaste, caracterul unei mănăstiri savante; *Regula* sa prevedea, ca pe ceva normal, existența

[188] H.I. MARROU, *Istoria educației în Antichitate*, vol. II, p. 156.

[189] Despre evoluția școlilor episcopale, preoțești, în general despre școlile începutului de Ev Mediu, a se vedea H.I. MARROU, *Istoria educației în Antichitate*, vol. II, pp. 158 ș.u.

[190] Cu toate acestea, monahismul bizantin, ca și monahismul rus și balcanic, inclusiv cel românesc, a dezvoltat o cultură și o artă, nu doar spirituale, demne de menționat. În plus, în perioada medievală, multe mănăstiri ortodoxe din Imperiul Bizantin, ca și din Țările Române, vor fonda școli elementare și veritabile academii de studii teologice și umaniste.

unei biblioteci. La Maius Monasterium, călugării Sfântului Martin, inițiatorul monahismului în Gallia, copiază manuscrise. Un fel de reflex spontan leagă starea de monah de studiul literelor. Să ne situăm într-un context cu totul străin culturii clasice și să-l vedem pe Sfântul Patricius evanghelizând Irlanda; de fiecare dată când alege sau când îi este adus un copil pentru a face din el un monah, reflexul funcționează: «Să fie botezat și să i se dea un abecedar». Când, în secolul al VI-lea, tenebrele barbariei se întind, când cultura slăbește în Occident și amenință să dispară, îi vedem pe legislatorii monahismului sporind perseverența, proclamând necesitatea ca orice călugăr, orice călugăriță să știe să citească, să se dedice lecturii sacre. Ilustră între toate printre regulile pentru femei, iată *Regula* Sfântului Caesarius din Arles (534): nu vor fi primite copile decât începând de la vârsta de șase-șapte ani, când sunt capabile să învețe literele; toate călugărițele vor trebui să învețe să citească, *onmes litteras discant*[191]; ele vor consacra lecturii câte două ore pe zi; vor transcrie manuscrise.

Același interes pentru *lectio divina* într-un mare număr de alte reguli. Mișcarea culminează, bineînțeles, cu *Regula* Sfântului Benedict (cca. 525), a cărui autoritate va deveni, se știe, suverană în Occident; ea reglementează în detaliu lectura sacră, prevede măsuri privitoare la admiterea copiilor în mănăstiri și la educația lor: cărți, tăblițe, condeie apar acolo ca făcând parte, în modul cel mai firesc, din mobilierul, și într-un fel din decorul, vieții monastice. Chiar și în timpurile cele mai sumbre, mănăstirea occidentală a rămas un focar de cultură"[192].

Sfântul Grigorie Teologul afirma în *Apologia pentru Sfântul Vasile cel Mare* că, dintre bunurile pământești, educația este cel mai important[193]. Ar fi părut normal ca primii creștini, atât de radicali și intransigenți în voința lor de a rupe orice legături cu o lume păgână ale cărei erori și tare nu vor înceta să le denunțe, să fi creat în consecință, pentru uzul lor, o școală de inspirație religioasă, distinctă și rivală a școlii păgâne de tip clasic[194]. Acest lucru nu s-a întâmplat, creștinismul preluând aproape în totalitate structurile și principiile învățământului antic. Atena și Ierusalimul s-au întâlnit

---

[191] „Să studieze întreaga literatură."
[192] H.I. MARROU, *Istoria educației în Antichitate*, vol. II, pp. 157-158.
[193] *Apud* Nicolae CORNEANU, *Miscellanea patristica*, Ed. Amarcord, Timișoara, 2001, p. 95.
[194] *Cf.* H.I. MARROU, *Istoria educației în Antichitate*, vol. II, p. 133.

și s-au armonizat mai bine ca oriunde în școală, iar Sfântul Grigorie Teologul reprezintă modelul uman cel mai fericit al sintezei dintre *paideia* antică și Evanghelie. A primit supranumele de „Teologul", însă le merită cu prisosință și pe cele de „Oratorul" și „Scriitorul", fiindcă operele sale pot sta alături și chiar depășesc multe creații clasice.

Părinții capadocieni vor urma linia trasată de maestrul lor spiritual, Sfântul Vasile cel Mare. Doctrina lor paideică va fi una echilibrată, în consonanță cu a Sfântului Ioan Gură de Aur și a altor Părinți răsăriteni și apuseni. Dintre capadocieni, se individualizează însă Sfântul Grigorie de Nyssa, creștinul cel mai „platonic" dintre toți. Doctrina sinergiei (a colaborării dintre har și natura umană în cadrul formării personale și al mântuirii) este cea mai „elenic" posibilă, afirmându-se că ajutorul dumnezeiesc sporește în funcție de intensitatea efortului uman[195]. Perspectiva Nyssenului se va extinde, concepând *paideia* creștină ca pe o tămăduire operată de Hristos-Medicul[196] nu doar asupra naturii umane, ci chiar a cosmosului întreg în ceea ce se va numi restaurarea finală a tuturor creaturilor[197]. Dacă filosofia și *paideia* greacă urmăreau formarea armonioasă a personalității umane (μόρφωσις), pentru Sfântul Grigorie de Nyssa acestea trebuie să fie urmate, obligatoriu, de adevărata transfigurare prin Duhul Sfânt (μεταμόρφωσις) potrivit expresiei pauline din *Romani* 2, 2 și 2 *Corinteni* 3, 18. Studierea culturii profane este cu totul legitimă pentru creștini, Sfântul Grigorie aducând ca argument, în *Viața lui Moise*, exemplul acestuia, care fusese educat în „toată înțelepciunea egiptenilor"[198].

Și în alte arii geografice creștine se constituie acum diferite școli catehetice, precum cele din Antiohia, Edesa, Cezareea Capadociei, Cartagina, Milano etc. La Roma și apoi la Ierusalim, Fericitul Ieronim organizează un adevărat centru de studii biblice, unde discipolele sale din înalta aristocrație[199] studiau ebraica și

---

[195] *Cf.* W. JAEGER, *Cristianesimo primitivo e paideia greca*, p. 14.

[196] Nu trebuie pierdut din vedere faptul că Σωτήρ („Mântuitor") are înțelesul inițial de „Cel care salvează de boală, cel care tămăduiește și păstrează sănătatea".

[197] Doctrina a rămas până în ziua de astăzi controversată, fiind respinsă sau argumentată de diverși gânditori creștini mai vechi sau mai noi.

[198] *Faptele* 7, 22.

[199] Ruperea unității mediteraneene, separația relativă dintre Orientul grecesc și Occidentul latin, va duce la uitarea limbii grecești în Occident, iar familiile aristocrate vor fi ultimul bastion al menținerii acesteia (*cf.* H.I. MARROU, *Sfântul Augustin...*, p. 47).

făceau o exegeză remarcabil de modernă a textelor scripturistice[200]. Toate aceste școli, alături de cele ce le vor urma (printre care amintim Universitatea din Constantinopol), nu vor respinge, ci vor reuși să promoveze, să păstreze, să transmită și să asimileze moștenirea culturală a Antichității.

Precum am văzut, idealul paideic greco-roman urmărea edificarea unei persoane umane distinse (atât corpul, cât și spiritul), cu o cultură enciclopedică și înzestrată cu un simț moral și estetic, al discernerii între bine și rău, pe de o parte, iar pe de alta între urât și frumos, așadar o persoană în stare să relaționeze în mod optim cu oamenii și cu zeii[201].

Creștinismul va asimila idealul pedagogic greco-roman, integrându-l în cadrul perspectivei sale antropologice: omul este chipul lui Dumnezeu, iar prin educație ființa umană dobândește asemănarea cu Dumnezeu. Astfel, educația dobândește o valoare soteriologică evidentă. Viziunea nu era nouă. Platon însuși dezvoltase o perspectivă similară asupra educației[202]. Și vechii greci obișnuiau să-l numească pe omul cu o aleasă educație un om cu mai multe suflete și un fiu al lui Dumnezeu[203].

Dincolo de asemănările inerente, există și deosebiri fundamentale între concepția clasică despre educație și cea creștină. Una dintre ele este credința, iar alta, poate cea mai importantă, este necesitatea harului în educația creștină. Dacă pentru societatea antică omul prin propriile puteri atingea un înalt grad de cultură, moralitate ori excelență artistică, pentru creștinism aceste culmi ale moralității ori culturii se ating prin efortul uman îmbinat cu lucrarea tainică a harului dumnezeiesc.

Biserica primară și-a dat seama relativ repede că are nevoie de limbajul și gândirea civilizației elenistice, precum și de instrumentele ei culturale pentru răspândirea mesajului evanghelic. Și faptul este evident încă din Evanghelii și epistolele pauline. Sinteza deplină dintre cele două tipuri de *paideia* – creștină și păgână – are

[200] *Cf.* E.G. HINSON, „Women Biblical Scholars in the Late Fourth Century: The Aventine Circle", în: *Studia Patristica*, 33, Leuven: Peeters, 1997, pp. 319-324.

[201] *Cf.* William J. MALLEY, *Christianity and Hellenism*, Gregorian University, Rome, 1978, p. 114.

[202] *Cf.* David H. KELSEY, *Between Athens and Berlin*, Grand Rapids, Eerdmans, 1993, p. 9.

[203] *Cf.* Edwin HATCH, *The Influence of Greek Ideas on Christianity*, New York: Harper and Brothers, 1957, pp. 34-35.

și s-au armonizat mai bine ca oriunde în școală, iar Sfântul Grigorie Teologul reprezintă modelul uman cel mai fericit al sintezei dintre *paideia* antică și Evanghelie. A primit supranumele de „Teologul", însă le merită cu prisosință și pe cele de „Oratorul" și „Scriitorul", fiindcă operele sale pot sta alături și chiar depășesc multe creații clasice.

Părinții capadocieni vor urma linia trasată de maestrul lor spiritual, Sfântul Vasile cel Mare. Doctrina lor paideică va fi una echilibrată, în consonanță cu a Sfântului Ioan Gură de Aur și a altor Părinți răsăriteni și apuseni. Dintre capadocieni, se individualizează însă Sfântul Grigorie de Nyssa, creștinul cel mai „platonic" dintre toți. Doctrina sinergiei (a colaborării dintre har și natura umană în cadrul formării personale și al mântuirii) este cea mai „elenic" posibilă, afirmându-se că ajutorul dumnezeiesc sporește în funcție de intensitatea efortului uman[195]. Perspectiva Nyssenului se va extinde, concepând *paideia* creștină ca pe o tămăduire operată de Hristos-Medicul[196] nu doar asupra naturii umane, ci chiar a cosmosului întreg în ceea ce se va numi restaurarea finală a tuturor creaturilor[197]. Dacă filosofia și *paideia* greacă urmăreau formarea armonioasă a personalității umane (μόρφωσις), pentru Sfântul Grigorie de Nyssa acestea trebuie să fie urmate, obligatoriu, de adevărata transfigurare prin Duhul Sfânt (μεταμόρφωσις) potrivit expresiei pauline din *Romani* 2, 2 și 2 *Corinteni* 3, 18. Studierea culturii profane este cu totul legitimă pentru creștini, Sfântul Grigorie aducând ca argument, în *Viața lui Moise*, exemplul acestuia, care fusese educat în „toată înțelepciunea egiptenilor"[198].

Și în alte arii geografice creștine se constituie acum diferite școli catehetice, precum cele din Antiohia, Edesa, Cezareea Capadociei, Cartagina, Milano etc. La Roma și apoi la Ierusalim, Fericitul Ieronim organizează un adevărat centru de studii biblice, unde discipolele sale din înalta aristocrație[199] studiau ebraica și

[195] *Cf.* W. JAEGER, *Cristianesimo primitivo e paideia greca*, p. 14.
[196] Nu trebuie pierdut din vedere faptul că Σωτήρ („Mântuitor") are înțelesul inițial de „Cel care salvează de boală, cel care tămăduiește și păstrează sănătatea".
[197] Doctrina a rămas până în ziua de astăzi controversată, fiind respinsă sau argumentată de diverși gânditori creștini mai vechi sau mai noi.
[198] *Faptele* 7, 22.
[199] Ruperea unității mediteraneene, separația relativă dintre Orientul [illegible]

făceau o exegeză remarcabil de modernă a textelor scripturistice[200]. Toate aceste școli, alături de cele ce le vor urma (printre care amintim Universitatea din Constantinopol), nu vor respinge, ci vor reuși să promoveze, să păstreze, să transmită și să asimileze moștenirea culturală a Antichității.

Precum am văzut, idealul paideic greco-roman urmărea edificarea unei persoane umane distinse (atât corpul, cât și spiritul), cu o cultură enciclopedică și înzestrată cu un simț moral și estetic, al discernerii între bine și rău, pe de o parte, iar pe de alta între urât și frumos, așadar o persoană în stare să relaționeze în mod optim cu oamenii și cu zeii[201].

Creștinismul va asimila idealul pedagogic greco-roman, integrându-l în cadrul perspectivei sale antropologice: omul este chipul lui Dumnezeu, iar prin educație ființa umană dobândește asemănarea cu Dumnezeu. Astfel, educația dobândește o valoare soteriologică evidentă. Viziunea nu era nouă. Platon însuși dezvoltase o perspectivă similară asupra educației[202]. Și vechii greci obișnuiau să-l numească pe omul cu o aleasă educație un om cu mai multe suflete și un fiu al lui Dumnezeu[203].

Dincolo de asemănările inerente, există și deosebiri fundamentale între concepția clasică despre educație și cea creștină. Una dintre ele este credința, iar alta, poate cea mai importantă, este necesitatea harului în educația creștină. Dacă pentru societatea antică omul prin propriile puteri atingea un înalt grad de cultură, moralitate ori excelență artistică, pentru creștinism aceste culmi ale moralității ori culturii se ating prin efortul uman îmbinat cu lucrarea tainică a harului dumnezeiesc.

Biserica primară și-a dat seama relativ repede că are nevoie de limbajul și gândirea civilizației elenistice, precum și de instrumentele ei culturale pentru răspândirea mesajului evanghelic. Și faptul este evident încă din Evanghelii și epistolele pauline. Sinteza deplină dintre cele două tipuri de *paideia* – creștină și păgână – are

[200] *Cf.* E.G. HINSON, „Women Biblical Scholars in the Late Fourth Century: The Aventine Circle", în: *Studia Patristica*, 33, Leuven: Peeters, 1997, pp. 319-324.

[201] *Cf.* William J. MALLEY, *Christianity and Hellenism*, Gregorian University, Rome, 1978, p. 114.

[202] *Cf.* David H. [illegible]

și s-au armonizat mai bine ca oriunde în școală, iar Sfântul Grigorie Teologul reprezintă modelul uman cel mai fericit al sintezei dintre *paideia* antică și Evanghelie. A primit supranumele de „Teologul", însă le merită cu prisosință și pe cele de „Oratorul" și „Scriitorul", fiindcă operele sale pot sta alături și chiar depășesc multe creații clasice.

Părinții capadocieni vor urma linia trasată de maestrul lor spiritual, Sfântul Vasile cel Mare. Doctrina lor paideică va fi una echilibrată, în consonanță cu a Sfântului Ioan Gură de Aur și a altor Părinți răsăriteni și apuseni. Dintre capadocieni, se individualizează însă Sfântul Grigorie de Nyssa, creștinul cel mai „platonic" dintre toți. Doctrina sinergiei (a colaborării dintre har și natura umană în cadrul formării personale și al mântuirii) este cea mai „elenic" posibilă, afirmându-se că ajutorul dumnezeiesc sporește în funcție de intensitatea efortului uman[195]. Perspectiva Nyssenului se va extinde, concepând *paideia* creștină ca pe o tămăduire operată de Hristos-Medicul[196] nu doar asupra naturii umane, ci chiar a cosmosului întreg în ceea ce se va numi restaurarea finală a tuturor creaturilor[197]. Dacă filosofia și *paideia* greacă urmăreau formarea armonioasă a personalității umane (μόρφωσις), pentru Sfântul Grigorie de Nyssa acestea trebuie să fie urmate, obligatoriu, de adevărata transfigurare prin Duhul Sfânt (μεταμόρφωσις) potrivit expresiei pauline din *Romani* 2, 2 și 2 *Corinteni* 3, 18. Studierea culturii profane este cu totul legitimă pentru creștini, Sfântul Grigorie aducând ca argument, în *Viața lui Moise*, exemplul acestuia, care fusese educat în „toată înțelepciunea egiptenilor"[198].

Și în alte arii geografice creștine se constituie acum diferite școli catehetice, precum cele din Antiohia, Edesa, Cezareea Capadociei, Cartagina, Milano etc. La Roma și apoi la Ierusalim, Fericitul Ieronim organizează un adevărat centru de studii biblice, unde discipolele sale din înalta aristocrație[199] studiau ebraica și

[195] *Cf.* W. JAEGER, *Cristianesimo primitivo e paideia greca*, p. 14.

[196] Nu trebuie pierdut din vedere faptul că Σωτήρ („Mântuitor") are înțelesul inițial de „Cel care salvează de boală, cel care tămăduiește și păstrează sănătatea".

[197] Doctrina a rămas până în ziua de astăzi controversată, fiind respinsă sau argumentată de diverși gânditori creștini mai vechi sau mai noi.

[198] *Faptele* 7, 22.

[199] Ruperea unității mediteraneene, separația relativă dintre Orientul grecesc și Occidentul latin, va duce la uitarea limbii grecești în Occident, iar familiile aristocrate vor fi ultimul bastion al menținerii acesteia (*cf.* H.I. MARROU, *Sfântul Augustin*..., p. 47).

făceau o exegeză remarcabil de modernă a textelor scripturistice[200]. Toate aceste școli, alături de cele ce le vor urma (printre care amintim Universitatea din Constantinopol), nu vor respinge, ci vor reuși să promoveze, să păstreze, să transmită și să asimileze moștenirea culturală a Antichității.

Precum am văzut, idealul paideic greco-roman urmărea edificarea unei persoane umane distinse (atât corpul, cât și spiritul), cu o cultură enciclopedică și înzestrată cu un simț moral și estetic, al discernerii între bine și rău, pe de o parte, iar pe de alta între urât și frumos, așadar o persoană în stare să relaționeze în mod optim cu oamenii și cu zeii[201].

Creștinismul va asimila idealul pedagogic greco-roman, integrându-l în cadrul perspectivei sale antropologice: omul este chipul lui Dumnezeu, iar prin educație ființa umană dobândește asemănarea cu Dumnezeu. Astfel, educația dobândește o valoare soteriologică evidentă. Viziunea nu era nouă. Platon însuși dezvoltase o perspectivă similară asupra educației[202]. Și vechii greci obișnuiau să-l numească pe omul cu o aleasă educație un om cu mai multe suflete și un fiu al lui Dumnezeu[203].

Dincolo de asemănările inerente, există și deosebiri fundamentale între concepția clasică despre educație și cea creștină. Una dintre ele este credința, iar alta, poate cea mai importantă, este necesitatea harului în educația creștină. Dacă pentru societatea antică omul prin propriile puteri atingea un înalt grad de cultură, moralitate ori excelență artistică, pentru creștinism aceste culmi ale moralității ori culturii se ating prin efortul uman îmbinat cu lucrarea tainică a harului dumnezeiesc.

Biserica primară și-a dat seama relativ repede că are nevoie de limbajul și gândirea civilizației elenistice, precum și de instrumentele ei culturale pentru răspândirea mesajului evanghelic. Și faptul este evident încă din Evanghelii și epistolele pauline. Sinteza deplină dintre cele două tipuri de *paideia* – creștină și păgână – are

[200] *Cf.* E.G. HINSON, „Women Biblical Scholars in the Late Fourth Century: The Aventine Circle", în: *Studia Patristica*, 33, Leuven: Peeters, 1997, pp. 319-324.
[201] *Cf.* William J. MALLEY, *Christianity and Hellenism*, Gregorian University, Rome, 1978, p. 114.
[202] *Cf.* David H. KELSEY, *Between Athens and Berlin*, Grand Rapids, Eerdmans, 1993, p. 9.
[203] *Cf.* Edwin HATCH, *The Influence of Greek Ideas on Christianity*, New York: Harper and Brothers, 1957, pp. 34-35.

loc, potrivit lui Jaroslav Pelikan[204], în cadrul culturii bizantine. Geniul bizantin a fost, așadar, sinteza organică a mai multor elemente, aparent incompatibile: roman, grec, oriental, creștin, occidental. Substanța elenă a culturii și civilizației bizantine este însă preponderentă. Limba Bisericii, a culturii, iar din secolul al VII-lea și a administrației, este greaca. Elenismul va deveni pregnant în ultimele secole ale Bizanțului, când se vor accentua disensiunile cu lumea occidentală. Acum bizantinii nu mai sunt romei, ci „heleni". Platon, Aristotel, Homer, alături de Sfânta Scriptură, sunt clasici și binecunoscuți între bizantini. Mihail Psellos (secolul al XI-lea) învățase pe de rost *Iliada*, iar împărăteasa Eudokia compunea în decalcuri după Homer diverse subiecte religioase. Cultura elenă era aproape omniprezentă în formarea intelectualilor bizantini, ca și în cea a multor Sfinți Părinți. Se ajunsese ca în secolul al XIV-lea Nicolae Cabasila să afirme că un sfânt nu e desăvârșit dacă nu are și o formație umanistă. Educator al Occidentului, sursa primară a întregii culturi[205], Imperiul Bizantin a propus omenirii un tip de educație creștină și umanistă pe care a ilustrat-o prin numeroasele personalități de sfinți, artiști, filosofi istorici etc., toți formați în școlile și universitățile sale[206].

Nu putem trece cu vederea importanta contribuție la dezvoltarea educației creștine adusă de Părinții latini ai Bisericii, precum Ambrozie, Augustin, Ieronim și alții. Ideile lor pedagogice (care vor fi discutate în cursul volumului în introducerile la operele lor) sunt în armonie cu cele ale Părinților greci, dar au și note originale, în special la Ieronim și Augustin, la care găsim idei pedagogice cât se poate de moderne, nuanțate, variate și profunde.

Viața și opera Fericitului Ieronim reprezintă, poate, cea mai elocventă ilustrare a tensiunii conflictuale și, ulterior, a sintezei dintre clasicism și creștinism în edificarea teologiei și educației creștine. Prin stilul și conținutul lor, epistolele ieronimiene redau, poate cel mai bine, conflictul dintre educația primită, bazată pe studiul literaturii păgâne, și vocația monastică. Epistolele scrise imediat după perioada petrecută de tânărul ascet în deșertul Chalkis ne oferă primele interesante detalii: „Și, când am plecat la

[204] *Christianity and Classical Culture*, Yale University, New Haven, 1993, p. 169.
[205] *Cf.* Auguste BAILLY, *Byzance*, Librairie Arthène Fayard, Paris, 1939, p. 435.
[206] Despre complexitatea și varietatea școlilor bizantine, a se vedea H.I. MARROU, *Istoria educației în Antichitate*, vol. II, pp. 167 ș.u.

Ierusalim ca să slujesc ca soldat în oastea spirituală, nu m-am putut despărți de biblioteca mea, pe care mi-o alcătuisem la Roma cu atâta trudă și sârguință"[207].

Într-o perioadă în care costurile materialelor de scris erau considerabile, aflăm că biblioteca Fericitului Ieronim conținea diverse manuscrise biblice, precum și opere importante ale unor autori creștini de prestigiu (Origen, Tertulian, Sfântul Atanasie cel Mare), secondate de opere iudaice (manuscrise ebraice ale Vechiului Testament, opere ale lui Filon din Alexandria ș.a.), dar și numeroase opere clasice păgâne (de la Platon, Cicero, Vergilius și Horatius, până la Porfirius și Galen). Fericitul Ieronim le scrie prietenilor săi, Florentius, Rufin din Aquileia sau Paul din Concordia, cerându-le tratate de exegeză[208], traduceri și chiar opere ale unor adversari ai creștinismului[209]. Setea de cunoaștere și dragostea pentru cărți sunt unele dintre atitudinile constante ale stridonianului: „Am găsit douăzeci și cinci de cărți, pe care le strâng la piept și le păstrez cu o bucurie atât de mare, încât mi se pare că dețin bogățiile lui Cresus"[210]. Nimic nu este însă mai de preț pentru Fericitul Ieronim decât literatura creștină, în care un loc de frunte îl are Sfânta Scriptură: perla de care vorbește Evanghelia și hrana sufletului creștin[211].

Foarte relevant și instructiv este visul Fericitului Ieronim avut în deșertul Chalkis[212]. Receptarea modernă a visului a cunoscut două direcții de interpretare. Prima susținută de autoritatea biografilor Fericitului Ieronim, precum John Kelly, Ferdinand Cavallera sau Georg Grützmacher, care au sugerat o interpretare psihologizantă, considerând că visul este expresia unui acut conflict interior dintre exigențele ascetismului creștin și deprinderile retorului. Cu alte cuvinte, un conflict între idealul ascetic la care năzuia autorul și educația păgână pe care a primit-o la Roma. A doua a fost propusă de Pierre de Labriolle, care consideră că visul nu este altceva decât o ficțiune premeditată, o subtilă inginerie intertextuală,

[207] *Epistola* 22, 30.
[208] *Cf. Epistola* 5, 2.
[209] Este vorba despre istoria lui Aurelius Victor; *cf. Epistola* 10, 5.
[210] FERICITUL IERONIM, *Apologia împotriva lui Rufin*, III, 22: *Viginti quinque volumina [...] reperi, quae tanto amplector et servo gaudio, ut Croesi opes habere me credam.*
[211] *Cf. Epistola* 10, 3: *margaritam de euangelio*; *Epistola* 5, 2: *Christianae animae pabulum.*
[212] A se vedea *Epistola* 22, 30, publicată în acest volum.

în care se întrepătrund elemente creștine și păgâne împrumutate din narațiuni similare ale unor autori precum Vergilius, Plutarh, Lucian sau Eusebius.

O altă interpretare poate fi cea care ia în serios autenticitatea și realitatea viziunii Fericitului Ieronim; scopul acesteia ar fi fost atenționarea venită din partea Mântuitorului Hristos Însuși de a nu așeza cultura clasică mai presus de Evanghelie, stabilind astfel o ierarhie justă a valorilor.

Cu privire la raportarea Fericitului Ieronim la literatura clasicilor păgâni, remarcăm o serie de contradicții, care legitimează tăgăduirea existenței vreunui conflict interior între cele două tipuri de gândire, creștin și păgân, atât în perioada anterioară visului despre care am amintit mai sus, cât și mai târziu. La doi ani după făgăduința solemnă de a nu mai citi opere păgâne, Fericitul Ieronim afirmă în prefața *Comentariului la Epistola către galateni*: „Voi înșivă știți bine că timp de mai bine de cincisprezece ani mâinile mele nu s-au aplecat niciodată asupra unui Cicero, a unui Vergilius sau spre vreunul din autorii păgâni”[213]. În ciuda acestei afirmații, atât contemporanii, cât și cercetătorii moderni au identificat numeroase citate din literatura clasică în operele sale de mai târziu. Acuzația cea mai virulentă de a-și fi încălcat promisiunea vine din partea fostului său prieten Rufinus din Aquileia[214]. Răspunsul dat de Fericitul Ieronim este ambiguu: inițial afirmă că a fost doar un vis și că o promisiune făcută în asemenea condiții nu poate avea acoperire în realitate, iar apoi recunoaște că a mai citat uneori din clasici, dar că a făcut-o din memorie, deoarece memoria unui om nu poate fi ștearsă cu desăvârșire[215]. Ulterior, în anul 396 d.Hr., la acuzațiile de origenism aduse de către Vigilantius, Fericitul Ieronim răspunde printr-o epistolă unde recunoaște că din literatura păgână el culege doar „florile”, preluând numai ceea ce este în deplin acord cu doctrina evanghelică.

Contrar aparențelor, visul Fericitului Ieronim exprimă mai puțin perspectiva sa asupra clasicismului, cât mai degrabă un sfat dat monahilor de a studia mult mai temeinic Sfintele Scripturi.

---

[213] FERICITUL IERONIM, *Comentariu la Epistola către galateni*, III, *Praefatio*: *Nostis enim et ipsae, quod plus quam quindecim anni sunt, ex quo in manus meas nunquam Tullius, numquam Maro, numquam gentilium litterarum quilibet auctor ascendit.*

[214] RUFINUS DIN AQUILEIA, *Apologia împotriva lui Ieronim*, II, 6-7.

[215] FERICITUL IERONIM, *Apologia împotriva lui Rufin*, I, 30 ș.u.

Acuzația Judecătorului Celest nu este aceea că autorul citește clasicii literaturii păgâne, ci faptul că nu citește îndeajuns Scripturile și că inversează justa ierarhie a valorilor: „Minți, spune cel care șade pe scaunul de judecată, ești ciceronian, nu ești creștin" (*mentiris, ait, Ciceronianus es, non Christianus*). Pasajul nu exprimă o interdicție, ci un neajuns. Ultima sintagmă a narațiunii vine să întărească această interpretare: „Și după aceea am citit cărțile sfinte cu mai mare ardoare decât înainte" (*et tanto dehinc studio divina legisse, quanto non ante mortalia legeram*). Pasajul pe care Fericitul Ieronim îl preia de la *Matei* 6, 21[216] se pretează aceleiași interpretări, insistând pe recomandarea adresată creștinilor de a așeza cele cerești deasupra lucrurilor lumești. În aceste condiții, promisiunea de a nu mai lectura autori păgâni nu are alt scop decât cel de a stimula și mai mult lectura textelor biblice.

Fericitul Ieronim era perfect conștient că integrarea clasicilor în procesul de educație al copiilor este o necesitate (*in pueris necessitatis est*[217]), prin capacitatea lor de a oferi modele literaturii creștine[218]. Istoriile scrise de autorii păgâni greci și latini oferă numeroase pilde de virtute, necesare pentru educația tinerilor[219], aceste istorii fiind utile și pentru interpretarea profețiilor din Vechiul Testament.

Înțelegând ca nimeni altul rolul misionar al educației creștine, Ieronim remarcă: „O familie sfântă și credincioasă sfințește omul necredincios. Jupiter însuși, dacă ar fi avut în preajmă atari ființe, ar fi devenit creștin"[220]. De aceea, rezumându-se la doar câteva cazuri particulare, Ieronim va schița un program de educație creștină elementară, de inspirație strict creștină. Urmând metodele pedagogice ale școlii antice, el le aplică la studiul Scripturii, care va fi (alături de câteva cărți laice și bisericești) textul principal pus în mâinile copilului. *Epistola* 107 către Leta conține îndrumări asupra modului în care trebuie să se desfășoare educația unei tinere creștine. Toxotius, unicul fiu al credincioasei Paula, s-a căsătorit cu Leta, fiica demnitarului păgân Albinus, căsătorit la rândul lui cu o creștină. Din această căsătorie s-a născut Paula, numită astfel după

[216] „Căci, unde este comoara ta, acolo va fi și inima ta."
[217] *Epistola* 21, 13.
[218] *Cf. Epistola* 70.
[219] *Cf. Epistola* 52, 3; 57, 3; 58, 5.
[220] *Epistola* 107, 1.

în care se întrepătrund elemente creștine și păgâne împrumutate din narațiuni similare ale unor autori precum Vergilius, Plutarh, Lucian sau Eusebius.

O altă interpretare poate fi cea care ia în serios autenticitatea și realitatea viziunii Fericitului Ieronim; scopul acesteia ar fi fost atenționarea venită din partea Mântuitorului Hristos Însuși de a nu așeza cultura clasică mai presus de Evanghelie, stabilind astfel o ierarhie justă a valorilor.

Cu privire la raportarea Fericitului Ieronim la literatura clasicilor păgâni, remarcăm o serie de contradicții, care legitimează tăgăduirea existenței vreunui conflict interior între cele două tipuri de gândire, creștin și păgân, atât în perioada anterioară visului despre care am amintit mai sus, cât și mai târziu. La doi ani după făgăduința solemnă de a nu mai citi opere păgâne, Fericitul Ieronim afirmă în prefața *Comentariului la Epistola către galateni*: „Voi înșivă știți bine că timp de mai bine de cincisprezece ani mâinile mele nu s-au aplecat niciodată asupra unui Cicero, a unui Vergilius sau spre vreunul din autorii păgâni”[213]. În ciuda acestei afirmații, atât contemporanii, cât și cercetătorii moderni au identificat numeroase citate din literatura clasică în operele sale de mai târziu. Acuzația cea mai virulentă de a-și fi încălcat promisiunea vine din partea fostului său prieten Rufinus din Aquileia[214]. Răspunsul dat de Fericitul Ieronim este ambiguu: inițial afirmă că a fost doar un vis și că o promisiune făcută în asemenea condiții nu poate avea acoperire în realitate, iar apoi recunoaște că a mai citat uneori din clasici, dar că a făcut-o din memorie, deoarece memoria unui om nu poate fi ștearsă cu desăvârșire[215]. Ulterior, în anul 396 d.Hr., la acuzațiile de origenism aduse de către Vigilantius, Fericitul Ieronim răspunde printr-o epistolă unde recunoaște că din literatura păgână el culege doar „florile”, preluând numai ceea ce este în deplin acord cu doctrina evanghelică.

Contrar aparențelor, visul Fericitului Ieronim exprimă mai puțin perspectiva sa asupra clasicismului, cât mai degrabă un sfat dat monahilor de a studia mult mai temeinic Sfintele Scripturi.

---

[213] FERICITUL IERONIM, *Comentariu la Epistola către galateni*, III, *Praefatio*: *Nostis enim et ipsae, quod plus quam quindecim anni sunt, ex quo in manus meas nunquam Tullius, numquam Maro, numquam gentilium litterarum quilibet auctor ascendit.*

[214] RUFINUS DIN AQUILEIA, *Apologia împotriva lui Ieronim*, II, 6-7.

[215] FERICITUL IERONIM, *Apologia împotriva lui Rufin*, I, 30 ș.u.

Acuzația Judecătorului Celest nu este aceea că autorul citește clasicii literaturii păgâne, ci faptul că nu citește îndeajuns Scripturile și că inversează justa ierarhie a valorilor: „Minți, spune cel care șade pe scaunul de judecată, ești ciceronian, nu ești creștin" (*mentiris, ait, Ciceronianus es, non Christianus*). Pasajul nu exprimă o interdicție, ci un neajuns. Ultima sintagmă a narațiunii vine să întărească această interpretare: „Și după aceea am citit cărțile sfinte cu mai mare ardoare decât înainte" (*et tanto dehinc studio divina legisse, quanto non ante mortalia legeram*). Pasajul pe care Fericitul Ieronim îl preia de la *Matei* 6, 21[216] se pretează aceleiași interpretări, insistând pe recomandarea adresată creștinilor de a așeza cele cerești deasupra lucrurilor lumești. În aceste condiții, promisiunea de a nu mai lectura autori păgâni nu are alt scop decât cel de a stimula și mai mult lectura textelor biblice.

Fericitul Ieronim era perfect conștient că integrarea clasicilor în procesul de educație al copiilor este o necesitate (*in pueris necessitatis est*[217]), prin capacitatea lor de a oferi modele literaturii creștine[218]. Istoriile scrise de autorii păgâni greci și latini oferă numeroase pilde de virtute, necesare pentru educația tinerilor[219], aceste istorii fiind utile și pentru interpretarea profețiilor din Vechiul Testament.

Înțelegând ca nimeni altul rolul misionar al educației creștine, Ieronim remarcă: „O familie sfântă și credincioasă sfințește omul necredincios. Jupiter însuși, dacă ar fi avut în preajmă atari ființe, ar fi devenit creștin"[220]. De aceea, rezumându-se la doar câteva cazuri particulare, Ieronim va schița un program de educație creștină elementară, de inspirație strict creștină. Urmând metodele pedagogice ale școlii antice, el le aplică la studiul Scripturii, care va fi (alături de câteva cărți laice și bisericești) textul principal pus în mâinile copilului. *Epistola* 107 către Leta conține îndrumări asupra modului în care trebuie să se desfășoare educația unei tinere creștine. Toxotius, unicul fiu al credincioasei Paula, s-a căsătorit cu Leta, fiica demnitarului păgân Albinus, căsătorit la rândul lui cu o creștină. Din această căsătorie s-a născut Paula, numită astfel după

[216] „Căci, unde este comoara ta, acolo va fi și inima ta."

[217] *Epistola* 21, 13.

[218] *Cf. Epistola* 70.

[219] *Cf. Epistola* 52, 3; 57, 3; 58, 5.

[220] *Epistola* 107, 1.

numele bunicii. Încă de la început Paula a fost destinată de părinți să rămână fecioară, iar mama i-a cerut lui Ieronim să se ocupe de educația ei. Scrisoarea pe care stridonianul i-a adresat-o, probabil în jurul anul 400, Letei, mama Paulei, relevă un pedagog auster și intransigent, ale cărui idei nu se deosebesc cu mult de cele ale altor scriitori creștini răsăriteni[221].

În 397 d.Hr., într-o scrisoare adresată oratorului Magnus, atitudinea sa față de literatura clasică s-a ameliorat vizibil. Perspectiva ieronimiană asupra raportului creștinism-clasicism în cadrul noii *paideia* creștine exprimată în această epistolă poate fi sintetizată astfel:

• Cultura clasică este o necesitate pentru educație. Ca și Origen și Sfântul Vasile cel Mare, Fericitul Ieronim afirmă că, atunci când nu intră în contradicție cu doctrina și morala creștine, operele clasice au o mare valoare formativă;

• Literatura păgână trebuie cunoscută și studiată și pentru rațiuni polemice, pentru ca păgânii să fie combătuți cu propriile arme;

• Cultura păgână are o valoare în ea însăși: exemple pentru virtute, utilitatea ei pentru exegeza scripturistică, adevărurile existente în filosofia antică, informațiile istorice etc.;

• Literatura păgână oferă nenumărate mijloace pentru înfrumusețarea literaturii creștine sub aspect formal, făcând-o mai atractivă și mai persuasivă.

În aceeași *Epistolă* 70 Fericitul Ieronim se dă pe sine însuși ca exemplu, fiindcă el a adunat din cultura păgână numai „florile", așadar numai elementele pozitive. Se impune a lua în considerare faptul că epistola este adresată unei tinere care năzuiește să devină ascetă și, în acest caz, Ieronim face și un mic inventar al aspectelor negative ale moștenirii culturale greco-romane:

• Susține idolatria și politeismul;

• Polemizează împotriva creștinismului (se face referire la scrierile anticreștine ale intelectualilor păgâni);

• Conține uneori aspecte imorale sau care stimulează imoralitatea;

• Are ca valori supreme gloria seculară, efemeră, în contrast cu gloria eternă a vieții veșnice;

---

[221] *Cf.* Pr. C. ENESCU, „Fericitul Ieronim, Către Leta. Despre educație", în: *Biserica Ortodoxă Română*, anul XX, 1896-1897, nr. 2, pp. 129-144.

• Devine o valoare în ea însăși, substituind sau prevalând asupra preocupărilor spirituale.

Prin urmare, atitudinea Fericitului Ieronim față de cultura păgână are, în general, o traiectorie constantă. În anii tinereții, aflat încă sub vraja studiilor umaniste profane, a admirat-o cu fervoare și a imitat-o îndeaproape. Dar, când își va consacra viața creștinismului și idealului ascetic, precum și după asumarea rolului de îndrumător spiritual al aristocrației romane, cultura păgână este concurată de lecturile creștine și trecută în plan secund. Auditoriul și lectorii Fericitului Ieronim se aflau, așadar, în fața unei limpezi ierarhizări culturale: pe primul plan se afla căutarea mântuirii, a valorilor transcendente, iar formația clasică rămânea în plan secund. Epistolarul ieronimian probează că aristocrația romană îl percepe pe Fericitul Ieronim ca model al unei noi culturi, preocupate să o recupereze pe cea păgână pentru a o pune în slujba Bisericii. În cele din urmă, ajuns la o maturitate creatoare deplină, Fericitul Ieronim îi acceptă deschis pe clasicii literaturii păgâne pentru ceea ce au mai valoros în scrierile lor, intuind capacitatea culturii păgâne de a crea punți de comunicare între două lumi diferite. El însuși va pune în lucrare acest program în școlile întemeiate și patronate de el la Roma și Betleem. Treptat, nu doar păgânii, ci și cultura lor se „convertește" la creștinism.

Concepția pedagogică a Părinților latini se constituie într-un umanism creștin unic și care merită a fi redescoperit. Este suficient să ne gândim la unul dintre corifeii Renașterii, Erasmus din Rotterdam, care avea o solidă cultură patristică, el cunoscând și editând mulți Părinți latini ca Augustin și Ieronim, precum și Părinți capadocieni[222].

Concluzii

Alături de Sfânta Scriptură, operele și școlile întemeiate de Părinții Bisericii, de limbă greacă, latină, armeană, siriacă etc., au constituit și constituie și vor constitui fundamentele educației creștine de pretutindeni.

---

[222] *Cf.* W. JAEGER, *Cristianesimo primitivo e paideia greca*, p. 128.

Principiile educației creștine antice și medievale (și chiar moderne) sunt, în mare parte, cele preluate din *paideia* greco-romană. Faptul poate părea paradoxal și a deconcertat pe mulți în istoria creștinismului, în special pe cei care au năzuit, utopic, la un creștinism „pur" și „eliberat" de toate elementele așa-zis eterogene, precum identitatea iudaică ori elementele din cultura greco-romană. Cu toate acestea, sinteza dintre aceste elemente, aparent contradictorii, a fost posibilă grație unui fapt adesea trecut prea ușor cu vederea și considerat un simplu și perimat argument apologetic. Nu doar Sfânta Scriptură a Vechiului sau a Noului Testament, ci și majoritatea Părinților și scriitorilor bisericești din primele veacuri creștine și din următoarele sunt unanimi în a recunoaște prezența și lucrarea Duhului Sfânt în afara iudaismului. Este suficient să amintim doar concepția Sfântului Iustin Martirul și Filosoful despre prezența semințelor Logosului divin în viața și opera atâtor filosofi eleni sau barbari. De aceea, precum afirma Sfântul Iustin, tot ce este moral, valoros, viabil, adevărat în cultura și înțelepciunea altor popoare decât poporul iudeu a fost inspirat tot de Același[223] Duh Sfânt Care a grăit prin profeții Vechiului Testament.

Astfel, sinteza dintre creștinism și clasicism a fost nu doar posibilă, ci și necesară în contextul în care s-a dezvoltat Biserica în Antichitatea târzie. Moștenirea culturală greco-romană a fost preluată armonios, operându-se rectificările necesare, în principal eliminarea elementelor politeiste, precum și transferul de la antropocentrism la teocentrism în cadrul idealului paideic. Cu toate aceste subtile transfigurări, educația clasică se va perpetua până în modernitate, deoarece „creștinismul n-a antrenat revoluția pedagogică la care s-ar aștepta un spirit modern"[224]. De aceea, este dificil de făcut distincție între școala păgână și școala creștină în Antichitatea târzie: „Creștinii, în afară de câteva cazuri excepționale și limitate, nu și-au creat școli proprii; ei s-au mulțumit să-și juxtapună formația specific religioasă (asigurată, cum s-a văzut, de Biserică și familie) instrucției clasice pe care o primeau, în aceleași condiții ca și păgânii, în școlile de tip tradițional"[225].

[223] Firește că într-un grad inferior și nu atât de limpede ca în Revelația veterotestamentară.
[224] H.I. MARROU, *Istoria educației în Antichitate*, vol. I, p. 159.
[225] H.I. MARROU, *Istoria educației în Antichitate*, vol. II, p. 135.

Acest lucru îl poate uimi pe un modern, însă faptele vorbesc de la sine: „Noi suntem obișnuiți să vedem bisericile creștine revendicând școlile confesionale ca pe unul dintre drepturile lor esențiale, ca pe una dintre exigențele directe ale credinței lor. Fapt de importanță considerabilă, căci s-a înnodat astfel, în cursul primelor secole, între creștinism și clasicism, o legătură intimă, căreia istoricul nu poate decât să-i constate soliditatea. Au existat teologi care s-au scandalizat, care au denunțat această secretă înțelegere cu elenismul ca pe o infidelitate, o falsificare a esenței pure a creștinismului primitiv. Deplorabil sau providențial, faptul e fapt: născut în Palestina elenistică, creștinismul s-a dezvoltat, și-a căpătat forma proprie în sânul civilizației greco-romane, de la care a primit o amprentă de neșters: propovăduită fie și în China sau Bantu, Evanghelia nu poate uita că la început a fost redactată în greacă; este un fapt esențial, la fel cum pentru budism este acela de a fi apărut în India sau, pentru islam, formularea în arabă a Coranului. Nimic nu demonstrează mai bine profunzimea sintezei realizate, la începutul secolului al IV-lea, între creștinism și elenism, decât examinarea culturilor creștine apărute în țările barbare. Ele n-au fost elaborate, în întregime, pornind exclusiv de la datele Revelației, ci reprezintă, tehnic vorbind, o simplă adaptare, în mediul lingvistic local, a culturii creștinilor greci, deja cu totul impregnată de elemente clasice”[226].

Dacă omul antic avea încredere absolută în forțele proprii și se edifica pe sine prin efort personal, creștinismul a accentuat necesitatea absolută a prezenței harului în cadrul procesului de formare și instruire. Perspectiva creștină asupra educației este, așadar, una mult mai cuprinzătoare decât cea păgână. Părinții Bisericii au introdus în *paideia* greco-romană și elementul spiritual[227], formarea duhovnicească a omului în vederea vieții veșnice.

Dacă nu ținem cont de cele de mai sus, cădem în exagerări și denaturări ale unor afirmații patristice care par a condamna cultura profană. Dacă nu sunt simple aserțiuni retorice, acestea au rolul de a nu atribui inspirația și autoritatea învățăturilor biblice și bisericești culturii profane, ci Duhului Sfânt, sau reprezintă delimitări ori

[226] H.I. MARROU, *Istoria educației în Antichitate*, vol. II, pp. 135-136.

[227] *Cf.* Elias MATSAGOURAS, *The Early Church Fathers as Educators*, Light and Life, Minneapolis, 1977, p. 21.

luări de poziție împotriva politeismului și imoralității[228] prezente în unele opere clasice. Dar, pentru a înțelege foarte limpede motivația acestor afirmații, se cuvine să recitim cu atenție capitolele 1 și 2 din *Epistola întâi către corinteni* a Sfântului Apostol Pavel. Ideile de aici sunt dezvoltate, pe larg, de Origen în opera sa apologetică *Împotriva lui Celsus*.

Sintetizând, reluăm afirmația Fericitului Augustin din *Retractationes*, care mărturisea că, atunci când era tânăr[229], socotea că științele umane sunt necesare pentru cunoașterea lui Dumnezeu, însă, spre bătrânețe, și-a dat seama că prezumția era falsă, deoarece există nenumărați eretici docți și mulți sfinți analfabeți. Așadar, cunoașterea umană este esențială, firește, pentru dezvoltarea persoanei, însă, în ordinea duhovnicească, prezența sau absența ei nu influențează nici negativ, nici pozitiv asupra posibilității, calității sau profunzimii vieții spirituale și asupra relației cu Dumnezeu. Lipsa de cultură nu este un impediment pentru cunoașterea lui Dumnezeu, dar nici un catalizator al acesteia[230]. La fel, ceea ce voiau să sublinieze Sfântul Apostol Pavel și Origen este următorul fapt: dacă propovăduitorul creștin, misionarul, este un om foarte cultivat, un foarte bun orator și un neîntrecut filosof, un dialectician iscusit, atunci se poate afirma că persoanele convertite în urma propovăduirii sale au îmbrățișat creștinismul nu ca urmare a insuflării Duhului Sfânt, a acceptării și împroprierii adevărului evanghelic, ci au fost convinși de talentul oratoric al cuvântătorului ori au cedat logicii impecabile a raționamentelor lui filosofice[231].

---

[228] Fericitul Ieronim înfierează vehement hedonismul prezent în multe opere clasice (*cf. Epistola* 21, 13).

[229] Mai exact în dialogul *Despre ordine*.

[230] Considerăm aici cultura în sine ca element neutru; în realitate, cultura sau incultura pot influența și influențează cunoașterea lui Dumnezeu, dar din cauze exterioare lor. De pildă, unii sfinți lipsiți de cultură au căzut în erezii din naivitate, dar au fost îndreptați apoi prin intervenție divină. La fel, transformarea teologiei în filosofie a dus la geneza a nenumărate erezii.

[231] „Și eu, fraților, când am venit la voi și v-am vestit taina lui Dumnezeu, n-am venit ca iscusit cuvântător sau ca înțelept. Căci am judecat să nu știu între voi altceva decât pe Iisus Hristos, și pe Acesta răstignit. Și eu întru slăbiciune și cu frică și cu cutremur mare am fost la voi. Iar cuvântul meu și propovăduirea mea nu stăteau în cuvinte de înduplecare ale înțelepciunii omenești, ci în adeverirea Duhului și a puterii, pentru ca credința voastră să nu fie în înțelepciunea oamenilor, ci în puterea lui Dumnezeu" (*1 Corinteni* 2, 1-5).

Aceasta este esența problemei și, înțelegând acest aspect, vom pricepe autenticul sens al unor afirmații biblice și patristice care, considerate *ad litteram*, nu fac decât deservicii învățăturii creștine, ducând la desconsiderarea culturii umane în general.

Isocrate, în *Panegiricul* său, afirma că ceea ce el numește *philosophia* și *paideia* reprezintă setea neostoită de cunoaștere, precum și educația superioară care rezultă de aici. Platon afirmase că adevăratul Pedagog al oamenilor și al universului este Însuși Dumnezeu[232]. Setea de cunoaștere va fi potolită abia prin îndreptarea acestei năzuințe umane către Cel în care „sunt ascunse toate vistieriile înțelepciunii și ale cunoașterii"[233], Cel care ne-a dezvăluit sensul existenței umane astfel: „Și aceasta este viața veșnică: să Te cunoască pe Tine, singurul Dumnezeu adevărat, și pe Iisus Hristos, pe Care L-ai trimis"[234].

Prin Întrupare, Însuși Dumnezeu-Logosul, Cel care îl formase și-l plămădise pe om din țărână, a venit să restaureze chipul (εἰκών) Său denaturat de păcate. Divinul Pedagog, după ce a rânduit ca nu doar Vechiul Legământ cu poporul iudeu, ci și cultura și înțelepciunea greco-romană ori „barbară"[235] să fie alți educatori și călăuzitori ai omenirii către Sine, a întemeiat Sfânta Biserică. Biserica este o adevărată școală a mântuirii, unde, prin lucrarea sacramentală și didactică umbrită de Duhul cel Sfânt, omul este chemat să își educe sufletul și trupul prin asceză, rugăciune și învățătură spre a dobândi sfințenia, „fără de care nimeni nu va vedea pe Domnul"[236]. În cele din urmă, scopul educației creștine este mântuirea sufletului, refacerea chipului alterat al lui Dumnezeu în om, desăvârșirea și sfințenia, transfigurarea și îndumnezeirea persoanei umane: „Iar noi toți, privind ca în oglindă, cu fața descoperită, slava Domnului, ne prefacem în același chip din slavă în slavă, ca de la Duhul Domnului"[237].

Lăsăm ultimul cuvânt unui mare patrolog român, părintele Ioan G. Coman, o altă personalitate care, venind dinspre clasicism către teologie, a demonstrat încă o dată că sinteza dintre cultura

---

[232] *Legile*, 10, 897 B.

[233] *Coloseni* 2, 3.

[234] *Ioan* 17, 3.

[235] În sensul antic de ne-elen sau ne-roman.

[236] *Evrei* 12, 14.

[237] 2 *Corinteni* 3, 18.

greco-latină și Evanghelie este nu doar posibilă, ci și binefăcătoare pentru ambele: „Contactul literar al grației elene cu harul creștin s-a petrecut în momentul în care, prin Sfântul Apostol Pavel și prin evangheliști, propaganda credinței creștine se adresa lumii elene. Ce a rezultat din contactul acestor două literaturi? Opoziție dârză la început, apropiere și prietenie mai târziu. Fiecare dintre aceste literaturi s-a manifestat potrivit concepției generale despre lume și viață pe care o aveau fiecare dintre cele două serii de creatori ai acestor literaturi. Literatura antică greco-latină este o cultivatoare pasionată a frumosului. Elenii gândesc, vorbesc și scriu sub vraja frumosului formelor. Literatura creștină urmărește frumosul interior. Ea dorește puritatea treptată a omului lăuntric, pentru a se înălța până la acea perfecțiune care-l face asemenea lui Dumnezeu. Omul ideal al Europei ar fi acela care ar putea să întrupeze cele două modele: elenic și creștin, cu precăderea celui din urmă. De aceea cele două modele și cele două literaturi sunt așa de actuale astăzi. Creațiile literaturii clasice creștine sunt o incomparabilă comoară de frumusețe și desăvârșire”[238].

Ierom. Policarp Pîrvuloiu

[238] *Probleme de literatură și filosofie patristică*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1995.

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Operele incluse în antologia de față sunt traduse, prefațate și adnotate astfel:

• Studiul introductiv al volumului – Ierom. Policarp Pîrvuloiu;

• *Pedagogul*, de Clement Alexandrinul – traducere de Pr. Dumitru Fecioru, revăzută de Alin-Bogdan Mihăilescu și Ierom. Policarp Pîrvuloiu, introducere de Ierom. Policarp Pîrvuloiu, note de Dumitru Fecioru, Alin-Bogdan Mihăilescu și Ierom. Policarp Pîrvuloiu;

• *Omilia a XXII-a, către tineri*, a Sfântului Vasile cel Mare – traducere de Pr. Dumitru Fecioru, revăzută de Alin-Bogdan Mihăilescu și Ierom. Policarp Pîrvuloiu, introducere de Ierom. Policarp Pîrvuloiu;

• *Despre slava deșartă și despre cum trebuie să își crească părinții copiii*, de Sfântul Ioan Gură de Aur – traducere de Pr. Dumitru Fecioru, revăzută de Ierom. Policarp Pîrvuloiu, introducere și note de Ierom. Policarp Pîrvuloiu;

• *Epistole cu caracter pedagogic* ale Sfântului Grigorie Teologul – traducere, introducere și note de Ierom. Policarp Pîrvuloiu;

• *Epistola 107 către Leta* și *Epistola 128 către Pacatula* ale Fericitului Ieronim – traducere, introducere și note de Ierom. Policarp Pîrvuloiu; *Epistola 22 către Eustochia* a Fericitului Ieronim (traducere de Dan Negrescu, introducere și note Ierom. Policarp Pîrvuloiu);

• *Despre catehizarea începătorilor în credință*, de Fericitul Augustin – traducere, introducere și note de Alin-Bogdan Mihăilescu.

Notele care au mențiunea (n.red.) sunt realizate de Ierom. Policarp Pîrvuloiu și Alin-Bogdan Mihăilescu. Celelalte aparțin traducătorilor respectivi, cu excepția operei *Despre slava deșartă și*

despre cum trebuie să își crească părinții copiii. Menționăm că, pe alocuri, și acestea au fost revizuite și completate. Termenii grecești aflați în textul traducerii între paranteze în textul *Pedagogului* au fost mutați în note de subsol.

Citatele biblice, dacă nu au precizări suplimentare, sunt preluate din ultima ediție sinodală ortodoxă a Sfintei Scripturi.

CLEMENT ALEXANDRINUL

Pedagogul

INTRODUCERE

„Cuvântul este Pedagogul Care ne duce pe noi, copiii, la mântuire.”[1]

Întemeiat în 332 î.Hr. de către Alexandru cel Mare, orașul Alexandria era destinat să devină a doua metropolă a lumii antice, după Roma, și, totodată, un centru economic, cultural și religios de primă importanță. Aici, în faimosul *Mouseion*[2], s-a născut știința filologică, exegeza alegorică a clasicilor, preluată de Filon de Alexandria și, ulterior, de creștini. Alexandria avea și o însemnată comunitate ebraică, unde a avut loc tălmăcirea Scripturii ebraice în grecește (*Septuaginta*). Tot Alexandria va fi locul unde se va naște și teologia ca știință, teologia fundamentată pe studiul riguros al textelor sacre și pe speculația metafizică, odată cu Panten, Clement și Origen.

Clement Alexandrinul († cca. 215), discipol al misteriosului Panten și urmaș al acestuia la conducerea școlii catehetice alexandrine, a fost un cărturar creștin atipic. Chiar dacă nu a fost la fel de profund ca Origen, a militat ca și Filon, câteva veacuri înainte, pentru sinteza dintre Scriptură și elenism, identificând cultura elenistică cu un veritabil „pedagog spre Hristos”. Opera sa *Pedagogul* este centrată în jurul acestei idei.

Remarcabil este faptul că întreaga cultură și civilizație greco-romane, în integralitatea lor (artă, literatură etc.), sunt privite de Clement Alexandrinul ca un tot unitar. Totodată, această cultură antică este menită să facă parte integrantă din identitatea viitoarei culturi creștine. „Gnosticul” creștin alexandrin a avut o viziune profetică, Alexandria constituind tocmai creuzetul unde va începe acest proces de sinteză dintre moștenirea greco-romană și *kerygma* apostolică. Opera sa este o nobilă ilustrare a acestei sinteze, de pildă, *Pedagogul* numărând aproximativ 750 de citate din Sfânta

---

[1] CLEMENT ALEXANDRINUL, *Pedagogul*, 1, 7, 53.

[2] Aici se afla și cunoscuta Bibliotecă.

Scriptură[3] și circa 350 din autorii păgâni greci, dintre care 100 sunt din Platon.

Pentru Clement, rolul culturii antice este similar celui al Vechiului Testament. După cum acesta din urmă a fost pedagog spre Hristos pentru iudaism[4], la fel cultura antică constituie un pedagog spre Hristos pentru păgâni. Platon este, prin urmare, un „Moise aticizant", „un discipol al lui Moise", „inspirat de Dumnezeu". Clement nu uită să reamintească faptul că filosofia iudeilor este anterioară celei grecești, Vechiul Testament precedând cultura greacă. Și Sfântul Irineu de Lyon vorbise despre o „pedagogie divină"[5] în istorie, iar Seneca afirmase că înțeleptul este un „pedagog al neamului omenesc"[6].

Un mijloc predilect al acestei strategii apologetice a fost încercarea de a căuta și de a nota concordanțele dintre legea și religia iudaică și învățăturile filosofiei grecești. În acest scop s-a preluat sistemul exegezei alegorice elaborat de filosofii stoici. Se cristalizează, astfel, așa-numitul „argument al vechimii": scrierile sfinte ale evreilor sunt mult anterioare acelora ale poeților și înțelepților greci. Aceștia din urmă le-au cunoscut și au învățat din ele. Astfel, Josephus Flavius, în scrierea sa *Împotriva lui Apion*, demonstra că filosofii greci erau tributari lui Moise. Ideile au fost preluate și de apologeții creștinismului primar. Potrivit Sfântului Iustin Martirul, cosmogonia lui Platon se inspiră din *Cartea Facerii*. Sirianul Tațian (sfârșitul secolului al II-lea) calculează, în *Cuvântarea către greci*, sincronisme care slujesc, totodată, unor scopuri apologetice. Aspecte asemănătoare ne oferă Pseudo-Iustin în scrierea *Cohortatio ad gentiles*, cât și Teofil din Antiohia. De la apologeții creștinismului, aceste speculații trec în teologia alexandrină și ajung apoi în opera marilor Părinți ai Bisericii[7].

Chiar păgâni ca Plutarh și Maxim din Tyr credeau că filosofii au împrumutat cele mai înalte învățături ale lor de la barbari[8]. Astfel,

---

[3] Precizăm că în această epocă nu era încă definitivat canonul Sfintei Scripturi, de aceea Clement citează ca mari autorități opere ca *Epistola lui Barnaba*, *Didahia*, *Epistola lui Clement către corinteni* ș.a.

[4] *Cf. Galateni* 3, 24.

[5] *Împotriva ereziilor*, 4, 25, 2-3.

[6] *Epistole morale*, 89, 13.

[7] *V.* Ernst Robert CURTIUS, *Literatura și Evul Mediu latin*, traducere de Adolf Armbruster, Ed. Paideia, București, 2000, p. 72.

[8] „Unii autori afirmă că studiul filosofiei a început la popoarele străine" (DIOGENE LAERTIOS, *Despre viețile și doctrinele filosofilor*, traducere C. Balmuș, Ed. Polirom, Iași,

nenumărați scriitori creștini nu vor osteni să afirme că filosofia păgână a împrumutat din Scripturile iudaice (anterioare culturii grecești antice) toate ideile sale valoroase privind morala și religia[9], pe care însă le-a deformat. Iată cum argumentează Tertulian: „Moise [...] a trăit cu aproape 400 de ani mai înainte de epoca în care acel Danaus, cel mai vechi bărbat la voi, a emigrat în Argos. Este mai vechi decât războiul troian cu aproape o mie[10] de ani și, prin urmare, și decât Saturn însuși. Căci, potrivit istoriei lui Thallus, care arată că Belus, regele asirienilor, și Saturn, regele titanilor, s-au războit laolaltă împotriva lui Jupiter, ar urma că Belus a precedat cu 320 de ani dărâmarea Troiei [...]. După aceea, multe lucruri au mai spus și alți profeți, mai vechi decât scrierile voastre, căci și acela care a glăsuit cel din urmă a fost în timp ceva mai înainte (dacă nu le-a fost contemporan) de înțelepții și legiuitorii voștri[11]. De pildă, în timpul domniei lui Cirus și Darius a trăit Zaharia, atunci când Thales, cel dintâi printre fizicieni, întrebat de Cresus, n-a putut da niciun răspuns cu privire la Dumnezeu, ca unul care, fără îndoială, era tulburat de vocile profeților"[12].

Și Clement va susține această teorie, însă cu moderație, el insistând mai mult pe lucrarea Duhului Sfânt în cadrul elenismului, preluând ideea Sfântului Iustin a Logosului omniprezent. *Pedagogul* se va preocupa mai puțin de aceste aspecte, aici insistându-se, în principal, asupra chestiunilor etice.

Titlul ales de Clement Alexandrinul pentru opera sa a părut, fără îndoială, straniu pentru un cititor al epocii sale. Și aceasta pentru că „pedagogul" era un sclav care îl conducea pe copil la și

---

1997, p. 65). Ideea este preluată de la apologetica iudaică a epocii elenistice și introdusă în literatura creștină de către apologetul grec Tatianus (*v.* J.C. Fredouille, *Tertullien et la conversion...*, p. 239).

[9] Schimburi de idei au existat între greci și înțelepții „barbari", însă nu se poate susține o influență decisivă a iudaismului asupra elenismului (o influență puternică a elenismului asupra iudaismului neîndoielnic – începând din secolul al IV-lea î.Hr, odată cu anexarea Iudeei de către Alexandru cel Mare).

[10] O eroare a copiștilor mai curând decât a lui Tertulian, deoarece, conform cronologiei antice, acesta datează corect pe Moise cu 400 de ani înainte de Danaus; războiul troian, conform astronomului grec Eratostene, ar fi avut loc între 1194-1184 î.Hr.; Moise ar fi trăit în veacul al XVIII-lea î.Hr. sau în veacul al XIII-lea î.Hr., după alți istorici (*cf.* Petre Semen, *Așteptând mântuirea*, Ed. Trinitas, Iași, 1999, p. 75). Tertulian susține prima variantă.

[11] Ultimul profet al Vechiului Testament a fost Maleahi și a trăit în veacul al V-lea î.Hr., contemporan deci cu Socrate.

[12] *Apologeticul*, XIX, 1-3.

de la școală, protejându-l de pericole și preocupându-se de buna creștere a acestuia. Treptat, sarcinile pedagogului s-au înmulțit, acesta devenind un fel de profesor de moravuri, un îndrumător moral al copilului. Caracterul modest al acestei ocupații îi va pune probleme lui Clement, dar acesta le va soluționa recurgând la virtutea smereniei, specifică lui Dumnezeu, Care Se pogoară la oameni spre a-i mântui și călăuzi spre veșnicie. Astfel, semnificația termenului „pedagog" este mult mai elevată decât sensul originar și se apropie mai curând de sensul dat de Platon termenului în *Legile*, unde Dumnezeu este „Pedagogul întregului univers"[13].

Menționăm că *Pedagogul*, alături de *Protrepticul* și *Stromatele*, face parte dintr-o trilogie de inițiere în creștinism alcătuită de teologul alexandrin. *Protrepticul* este o lucrare exortativă și de apologetică rațională, având rolul de a convinge și îndemna pe păgâni la convertire, iar *Stromatele* expun doctrina creștină comparând-o cu ideile filosofice și morale elenice. Parcursul educativ vizat de aceste opere este similar traseului paideic antic: Dumnezeu Însuși Își asumă rolul de Îndemnător, de Protreptic[14] (*Protrepticul*), invitându-i pe păgâni la credința creștină. Pedagogul îi preia apoi pe neofiți, educându-i pentru o viață creștină autentică (*Pedagogul*). Apoi, Maestrul sau Didascălul duce la bun sfârșit opera catehetică, instruindu-i pe noii botezați în învățătura tainică a creștinismului, în gnoza duhovnicească (*Stromatele*).

Lucrarea *Pedagogul*, alcătuită în jurul anului 190 d.Hr., este dedicată adulților botezați, având ca scop educarea lor morală înainte de a trece la stadiul următor: cunoașterea, gnoza. Cartea întâi prezintă Persoana și activitatea Logosului, Care este Pedagogul și Care S-a întrupat ca Iisus Hristos spre a ne călăuzi la mântuire, precum și principalele principii ale acestei pedagogii dumnezeiești: „Pedagogia lui Dumnezeu e însă conducerea pe calea cea dreaptă a adevărului, pentru contemplarea lui Dumnezeu și înfățișarea pildelor de fapte sfinte, menite să dăinuie veșnic"[15].

Cărțile a doua și a treia constituie un compendiu de morală practică pentru creștinul nou botezat. De remarcat că adresanții lui Clement sunt creștinii înstăriți, cei care își pot permite banchete,

---

[13] *Cf.* W. JAEGER, *Cristianesimo primitivo e paideia greca*, p. 81.

[14] Reamintim faptul că genul protreptic (și derivatul său, tratatele protreptice) este cel prin care lectorii sunt îndemnați stăruitor să îmbrățișeze o doctrină, o carieră etc.

[15] *Pedagogul*, 1, 7, 54.

petreceri și o viață luxoasă, împotriva căreia se ridică moralistul alexandrin. Se insistă asupra demnității căsătoriei, se analizează ținuta vestimentară a creștinului, frecventarea băilor, utilizarea cosmeticelor etc., oferindu-se prețioase sfaturi pentru o viață creștină exemplară într-o societate încă păgână.

După cum afirmă în repetate rânduri Clement, creștinismul nu este o simplă adeziune intelectuală la unele adevăruri doctrinare, ci și un „mod de viață" (βίος), „un regim mântuitor de viață" (δίαιτα), „un comportament social" (πολιτεῖα).

Lucrarea are și accente polemice, autorul[16] nepierzând ocazia de a înfiera „știința cu nume mincinos", falsa gnoză, cunoașterea eretică a curentelor gnostice, căreia îi opune cunoașterea evanghelică, iluminată de harul Duhului Sfânt. Clement dezvoltă și o teodicee interesantă, căutând să concilieze dreptatea și bunătatea lui Dumnezeu, atribute pe care gnosticii le separau net și le considerau incompatibile. Tentativa lui Clement este una grandioasă: deși nu reduce creștinismul la filosofie, urmărește să prezinte doctrina creștină ca pe adevărata filosofie, oferindu-i, totodată, fundamente și principii și chiar schițând coordonatele unei filosofii creștine *sui generis*. Combate vehement concepția gnostică ce stabilea diferențe ontologice între oameni (spirituali, psihici, materiali, de unde rezulta o predestinare strictă la mântuire sau pierzare). Dacă gnosticii considerau că termenul „copil" din Noul Testament îi reprezintă pe creștinii neinițiați în gnoză și astfel inferiori, Clement dezvoltă o întreagă teologie a inocenței, afirmând că puritatea, smerenia și nevinovăția copiilor – nicidecum naivitatea ori lipsa de cultură ori gândirea puerilă – sunt criteriile fundamentale pentru a intra în Împărăția lui Dumnezeu.

Teologia Logosului este o altă constantă a gândirii lui Clement, Logosul fiind Fiul lui Dumnezeu, Cel care S-a întrupat în Iisus Hristos spre a restaura natura căzută a omului, natură pe care El Însuși o crease.

O altă problemă interesantă abordată de teologul alexandrin este raportul dintre natură și har. Cele două elemente sunt pentru Clement în desăvârșită armonie. Urmând concepția stoică, se afirmă că tot ce impietează asupra ordinii naturale devine *hybris* și, implicit, păcat. De aici și pledoaria pentru acordul cu natura și viața dusă în simplitate.

---

[16] Același ca și cel al operei *Care bogat se va mântui?*

CAPITOLUL I

Ce făgăduiește Pedagogul

1. Ni s-a făurit, o copii, un piedestal al adevărului, o temelie de nesfărâmat pentru cunoașterea templului celui sfânt al marelui Dumnezeu, un bun îndemn, o dorință de viață veșnică, sădită în ogorul spiritual prin ascultarea rațională a Cuvântului.

Într-adevăr, trei lucruri țin de om: moravurile, faptele și pasiunile; Cel căruia Îi revin moravurile este Cuvântul Care îndeamnă; El este călăuzitorul religiei, Cuvântul Care stă la baza edificiului credinței, precum chila unei corăbii, Cel datorită căruia suntem cuprinși de mare bucurie, renunțăm la vechile credințe[19] și reîntinerim pentru dobândirea mântuirii, cântând laolaltă cu prorocia: „Cât este de bun Dumnezeu cu Israel, cu cei drepți la inimă!”[20]

Cel care veghează asupra tuturor faptelor noastre este Cuvântul sfătuitor, iar Cel care ne vindecă patimile e Cuvântul încurajator.

Însă Acest Cuvânt este unul și același: El e și Cel care-l smulge pe om din obișnuința înnăscută și lumească, și Cel care îl educă spre mântuirea cea de-un singur fel, proprie credinței în Dumnezeu.

Așadar, Călăuzitorul ceresc, Cuvântul, Se numește „protreptic”[21] când cheamă la mântuire – în chip special e numit și „Cuvânt Care îndeamnă”, din pricina unei părți a întregii Sale activități; căci religia, fiind protreptică în întregul ei, face să se nască în rațiunea [noastră] naturală dorința de viață, atât cea de aici, cât și cea viitoare. Dar El e în același timp și Cuvânt tămăduitor și sfătuitor; și îndeplinește succesiv aceste [lucrări], căci îl sfătuiește pe cel pe care [deja] l-a îndemnat; dar cel mai important e că făgăduiește vindecarea patimilor care sunt în noi.

Să fie, așadar, Cuvântul denumit de noi, cum e și firesc, cu un singur nume: „Pedagog”. Fiind Pedagog[22], Se îngrijește de educarea, nu de instruirea oamenilor; scopul Lui este de a face sufletul mai

---

[19] La săvârșirea Sfântului Botez.

[20] *Psalmul* 72, 1.

[21] Λόγος προτρεπτικός – „Cuvânt Care îndeamnă la convertire”. (n.red.)

[22] Reamintim faptul că sensul antic al termenului „pedagog” era acela de „sclav care îi conducea pe copii la școală”. (n.red.)

bun, nu de a-l învăța; de a da sfaturi pentru o viață înțeleaptă, nu pentru o viață dedicată științei.

2. Desigur că Același Cuvânt are și sarcina de a învăța, dar nu în acest moment. Cuvântul Învățător ne prezintă și dezvăluie chestiunile privind învățătura; Pedagogul însă Se ocupă cu lucrurile practice. Mai întâi i-a îndemnat pe oameni să ducă o viață morală, dar acum îi cheamă să săvârșească faptele ce trebuie făcute; le prescrie reguli nemuritoare de conduită și le dă pilde de oameni care mai înainte au trăit în rătăcire. Și una și alta sunt foarte folositoare; una, adică prescrierea de reguli de purtare, duce la ascultare; cealaltă, sub formă de pilde, dublă la rândul ei și ea – la fel ca și perechea de mai înainte –, ne îndeamnă, pe de o parte, să preferăm și să imităm binele, iar pe de altă parte, ne îndeamnă să fugim și să ne depărtăm de pildele cele rele.

3. Iar de aici urmează vindecarea patimilor, fiindcă prin pilde încurajatoare Pedagogul întărește sufletele, iar prin reguli de conduită, pline de iubire de oameni, ca prin niște doctorii plăcute la gust, îi călăuzește pe cei bolnavi la cunoașterea desăvârșită a credinței celei adevărate. Dar sănătatea și cunoașterea nu sunt lucruri identice; una se dobândește prin vindecare, cealaltă prin învățătură. Un bolnav nu poate învăța ceva temeinic din materiile de învățământ mai înainte de a fi pe deplin sănătos. Și nici prescripțiile nu se dau în același chip celor care studiază sau celor care sunt bolnavi. Unora se dau ca să capete cunoștințe, iar altora ca să se facă sănătoși.

După cum cei bolnavi cu trupul au nevoie de doctor, tot așa și cei bolnavi cu sufletul au nevoie de Pedagog, ca să ne vindece patimile; după care vom fi conduși la Învățător, ca să ne pregătească sufletul curat și propriu pentru dobândirea cunoașterii și să-l facă în stare să primească revelația Cuvântului. Străduindu-se deci să ne desăvârșească printr-o urcare treptată la mântuire, Cuvântul cel în toate iubitor de oameni pune în faptă un plan frumos, potrivit unei instrucții cu bune rezultate: mai întâi ne îndeamnă, apoi ne educă, iar în cele din urmă ne învață.

CAPITOLUL AL II-LEA

Din pricina păcatelor noastre, Pedagogul preia conducerea vieții noastre.

4. Pedagogul nostru, o copii, este asemenea cu Dumnezeu, Tatăl Său, al Cărui Fiu este: fără păcat, fără de blam, nepătimaș în suflet, Dumnezeu neprihănit în chip de om[23], slujitor al voinței părintești, Cuvânt-Dumnezeu, Cel ce este în Tatăl[24], Cel ce șade de-a dreapta Tatălui[25], fiind și cu forma[26] Dumnezeu. Acesta este pentru noi Chipul cel fără de pată și trebuie să căutăm cu toată puterea ca sufletul nostru să se asemene cu El. El e cu totul lipsit de patimile omenești și tocmai de aceea e și singurul Judecător, pentru că e singurul fără de păcat. În schimb, noi să încercăm, atât cât ne stă în putință, să păcătuim cât mai puțin, căci nimic nu e mai urgent decât să scăpăm întâi de patimi și de boli, iar apoi să ne stăpânim să nu mai cădem cu ușurință în păcatele cu care ne-am obișnuit. Desigur, cel mai bine e să nu păcătuim deloc, dar asta, zicem noi, e propriu [doar] lui Dumnezeu, iar în al doilea rând, să nu păcătuim nici cu gândul, ceea ce e propriu omului înțelept. În al treilea, să nu cădem într-un număr mare de păcate fără de voie – e propriu celor care au primit o educație nobilă. Iar în ultimul rând să punem faptul de a rămâne cât mai puțin timp în păcat; acest lucru este mântuitor pentru cei chemați la pocăință, ca să-și îndrepteze păcatele.

5. Mi se pare că foarte bine spune Pedagogul prin Moise: „Dacă va muri lângă el cineva de moarte năprasnică, îndată i s-a pângărit capul lui sfințit; acela să-și radă capul”[27]. Prin „moarte năprasnică” e desemnat păcatul fără de voie, iar prin „pângărire” murdărirea sufletului. Iată și motivul pentru care, sfătuindu-l să-și radă îndată capul, îi spune să caute să se vindece repede; adică îl povățuiește să lepede pletele ignoranței, care îi umbresc rațiunea.

---

[23] *Cf. Filipeni* 2, 7.

[24] *Cf. Ioan* 1, 1.

[25] *Cf. Matei* 26, 64; *Marcu* 14, 62; 16, 19; *Luca* 22, 69; *Faptele* 7, 55.

[26] *Cf. Filipeni* 2, 7: μορφή. (n.red.)

[27] *Numerii* 6, 9.

Odată curățită de această materie densă, adică de păcat, rațiunea, care tronează în creier, revine pe drumul pocăinței. Apoi, după puține cuvinte, adaugă: „Iar zilele cele de mai înainte erau fără judecată”[28]. E clar că prin aceste cuvinte sunt semnificate păcatele săvârșite fără acordul rațiunii. Așadar, greșeala fără de voie a fost numită „năprasnică”, iar păcatul „fără judecată”. Iată deci de ce a primit Cuvântul-Pedagog conducerea vieții noastre: ca să împiedice păcatul săvârșit „fără judecată”. Cercetează, apoi, și aceste cuvinte ale Scripturii: „Pentru aceea, acestea zice Domnul”[29]. În ce fel e păcatul săvârșit mai înainte reiese din dojana vorbelor următoare, care exprimă dreapta judecată. Iar același lucru se vede limpede și acolo unde vorbesc prorocii. De pildă: „Dacă n-ai fi păcătuit, nu te-ar fi amenințat cu aceste pedepse!”[30]; și: „Pentru aceea, așa grăiește Domnul”[31]; și: „Pentru că n-ați ascultat de cuvintele acestea, pentru aceea, acestea zice Domnul”[32]; și: „Pentru aceea, iată ce grăiește Domnul”[33]. Căci de aceea există prorociile: pentru ascultarea noastră și pentru neascultarea noastră; pentru ascultarea noastră, ca să ne mântuim, pentru neascultarea noastră, ca să fim educați.

6. Așadar, Pedagogul nostru este Cuvântul, Cel care vindecă, prin sfaturile Sale, patimile nefirești ale sufletului. În sens propriu, se numește „medicină” ajutorul dat împotriva bolilor trupului, o artă ce se învață prin înțelepciunea omenească[34]. În schimb, singurul doctor al slăbiciunilor [morale] omenești este Cuvântul Tatălui, sfânt tămăduitor și vraci al sufletului bolnav. „Mântuiește pe robul Tău”, spune Scriptura, „Dumnezeul meu, pe cel care nădăjduiește în Tine! Miluiește-mă, Doamne, căci către Tine voi striga toată ziua!”[35] „Căci, dacă medicina”, potrivit lui Democrit, „vindecă bolile trupului, înțelepciunea scapă sufletul de patimi”[36].

---

[28] *Numerii* 6, 12.
[29] *Ieremia* 7, 20; *Iezechiel* 13, 13, 20.
[30] Nu se găsește textual în Scriptură.
[31] *Isaia* 8, 11.
[32] *1 Regi* 28, 18.
[33] Necunoscut sub forma aceasta în Scriptură.
[34] *Cf. 1 Corinteni* 2, 13.
[35] *Psalmul* 85, 2-3.
[36] Democrit, fragm. 50, în: *Ethika des Demokritos*, ed. Paul Natorp, Marburg, 1893, p. 11; fragm. 31, în: *Die Fragmente der Vorsokratiker*, ed. Hermann Diels (în continuare: „ed. Diels”), zweite Auflage, vol. I+ Registerband, Berlin, 1906; comp. *Gnomologium Vaticanum*, ed. Sternbach, 289.

Însă bunul Pedagog, Înțelepciunea, Cuvântul Tatălui, Cel care l-a creat pe om, Doctorul Care vindecă toate bolile omenirii, Se îngrijește de întreaga făptură a omului; îi vindecă și trupul și sufletul. Paraliticului, Mântuitorul îi zice: „«Ia-ți patul pe care zaci și du-te acasă!» Și îndată bolnavul s-a făcut sănătos”[37]. Iar mortului i-a zis: „Lazăre, ieși!”[38] și a ieșit mortul din coșciug așa cum era înainte de a muri, pregătindu-se astfel pentru înviere. Și desigur că prin porunci și haruri vindecă și sufletul propriu-zis. Cu sfaturile poate că are oarecare întârziere, dar cu harurile este bogat, căci ne zice nouă păcătoșilor: „Iertate îți sunt păcatele tale!”[39] Iar noi atunci, iute ca gândul, devenim copii [ai Săi], primind, prin buna Lui putere ordonatoare, cea mai bună și mai sigură poziție. Căci [această putere ordonatoare] se ocupă mai întâi de lume și cer, de ciclurile solare și mișcările celorlalte stele, toate fiind făcute în scopul omului. Iar de omul însuși, care e rostul întregii sârguințe, se ocupă după aceea. Și, socotindu-l cea mai mare operă, i-a înzestrat acestuia sufletul cu pricepere și cumpătare, a împletit în trup frumusețea și armonia, iar faptelor omenești le-a insuflat corectitudinea și o bună rânduială proprie.

---

[37] *Matei* 9, 8; *Marcu* 2, 12; 5, 25.
[38] *Ioan* 11, 43.
[39] *Luca* 5, 20, 23.

CAPITOLUL AL III-LEA

Pedagogul este iubitor de oameni

7. În toate ne ajută Domnul și în toate ne este de folos, și ca om, și ca Dumnezeu. Ca Dumnezeu ne iartă păcatele, iar ca om ne educă treptat să nu mai păcătuim. E firesc ca omul să fie iubit de Dumnezeu, pentru că este creatura Lui. Pe toate celelalte le-a făcut prin poruncă, însă pe om l-a făcut cu mâinile Lui și i-a insuflat ceva propriu[40]. Omul, așadar, a fost plăsmuit de Dumnezeu după chipul Lui[41] fie pentru că era în el însuși de dorit, fie pentru că e de dorit pentru alt scop. Dacă omul este prin el însuși de dorit, înseamnă că Dumnezeu, fiind bun, a iubit ceva bun, iar acest farmec al atracției se află înlăuntrul omului: e ceea ce se cheamă „suflarea" lui Dumnezeu[42]. În schimb, dacă omul a fost de dorit pentru alte scopuri, atunci Dumnezeu n-a avut altă pricină pentru crearea lui decât următoarea: fără existența omului n-ar fi fost cu putință să fie un bun Creator, nici ca omul să ajungă la cunoașterea lui Dumnezeu. Căci Dumnezeu n-ar fi creat acel ceva în vederea căruia există omul dacă nu ar fi existat omul, iar Dumnezeu nu Și-ar fi manifestat plenar forța pe care o ținea ascunsă, voia Sa, prin puterea Lui externă de creație; ci a asumat de la om ceea ce a creat, omul[43]; și a cunoscut ceea ce avea și a devenit ceea ce a voit[44]. Căci nu există ceva pe care Dumnezeu să nu-l poată face.

8. Așadar, omul creat de Dumnezeu e de dorit pentru sine însuși; iar lucrul dorit pentru sine însuși e înrudit cu cel care-l dorește pentru sine însuși, fiind totodată primit cu bucurie și iubit de el. Dar există oare ceva care să fie vrednic de a fi iubit de cineva și să nu fie iubit de Dumnezeu? Însă am dovedit că omul e vrednic a fi iubit; prin urmare, omul este iubit de Dumnezeu.

---

[40] *Cf. Facerea* 2, 7.

[41] *Cf. Facerea* 1, 26.

[42] *Cf. Facerea* 2, 7.

[43] Referire la Întrupare. (n.red.)

[44] Sensul pasajului este obscur. Diversele traduceri moderne care au fost propuse ca soluție nu reușesc nici ele să limpezească ideea lui Clement. Totuși din context reiese destul de clar că el încearcă să prezinte un argument în favoarea învățăturii că omul a fost creat ca scop în sine, nu pentru un scop din afara lui. Pentru o poziție și un stil de argumentare asemănătoare, vezi și *Tratatul despre înviere* (XII–XIV) atribuit apologetului grec Atenagoras. (n.red.)

Cum să nu fie omul iubit de Dumnezeu, când pentru om este trimis din sânurile Tatălui[45] Cuvântul cel Unul-Născut al credinței noastre? Însuși Domnul, Care este credință din belșug, mărturisește lămurit și spune: „Însuși Tatăl vă iubește, pentru că voi M-ați iubit pe Mine"[46]. Iar în altă parte: „Și i-ai iubit pe ei, precum M-ai iubit pe Mine"[47].

Însă ce vrea și ce făgăduiește Pedagogul? Prin faptă și cuvânt, El ne poruncește ce trebuie să facem și interzice ce nu trebuie să facem; ceea ce e deja limpede. Dar la fel de limpede e și că există un alt gen de cuvinte ale Domnului: acesta ține de învățătură, fiind simplu, duhovnicesc și precis; e genul contemplativ. El însă depășește cele pe care le avem de tratat acum.

9. Se cuvine deci ca noi să răspundem cu dragoste la dragostea Celui care ne conduce cu dragoste spre cea mai minunată viață, să trăim potrivit poruncilor voinței Sale, nu numai împlinind cele ce ne poruncește și ferindu-ne să săvârșim cele ce ne sunt interzise, ci și fugind de unele exemple și imitând pe altele, pe cât ne stă în putință, ca să împlinim după asemănare faptele Pedagogului și să fie împlinit cuvântul Scripturii: „După chip și asemănare"[48]. Rătăcind în această viață ca într-un adânc întuneric, avem nevoie de un conducător infailibil și precis. Iar cel mai bun conducător nu este orbul care, așa cum zice Scriptura, îi duce pe orbi în prăpastie[49], ci Cuvântul Care privește pătrunzător și vede cele ascunse ale inimii[50]. După cum nu există lumină care să nu lumineze, mișcare care să nu pună în mișcare, dragoste care să nu iubească, tot așa nu există nici bine care să nu aducă folos și să nu conducă la mântuire. Să iubim, așadar, prin faptele noastre poruncile Domnului. Căci, făcându-Se trup[51], Cuvântul a dat în chip limpede dovadă că virtutea e aceeași și în viața practică și în viața contemplativă. Să socotim Cuvântul lege și să recunoaștem că poruncile și sfaturile Lui sunt căi scurte și directe spre veșnicie. Căci poruncile Sale umplu de convingere, nu de teamă.

[45] *Cf. Ioan* 1, 18.
[46] *Ioan* 16, 27.
[47] *Ioan* 17, 23.
[48] *Facerea* 1, 26.
[49] *Cf. Matei* 15, 14; *Luca* 6, 39.
[50] *Cf. Ieremia* 17, 10; *Romani* 8, 27.
[51] *Cf. Ioan* 1, 14.

CAPITOLUL AL IV-LEA

Cuvântul este în chip egal Pedagog
și pentru bărbați și pentru femei

10. Să îmbrățișăm, așadar, și mai strâns această ascultare și să ne devotăm Domnului. Să ne ținem bine de funia cea statornică a credinței în El, gândindu-ne că aceeași virtute este și pentru bărbat și pentru femeie. Dacă pentru amândoi este un singur Dumnezeu, atunci pentru amândoi este și un singur Pedagog: o singură Biserică, o singură viață de cumpătare, o singură sfială a unuia față de altul, hrana e comună, căsătoria care îi unește și la fel toate: respirația, vederea, auzul, cunoașterea, nădejdea, ascultarea, dragostea. Iar cei care au comună viața au comun și harul, comună le e și mântuirea, comune și virtutea și viețuirea. „În veacul acesta", zice Domnul, „se însoară și se mărită" – numai în veacul acesta se deosebește femeia de bărbat –, „în acela deloc"[52]. În veacul cel de dincolo, pentru viața comună și sfântă a căsniciei, premiile nu se dau bărbatului și femeii, ci ființei omenești, căci acolo omul este lipsit de dorința care aici, pe pământ, desparte pe om în bărbat și femeie.

11. Numele de „om" este un nume comun și pentru bărbați și pentru femei. Mi se pare că aticii folosesc cuvântul „copil" în comun, nu numai pentru bărbați, ci și pentru fete, dacă e să-l credem pe cuvânt pe comicul Menandru, care în piesa lui *Femeia pălmuită* spune cam așa:

„Fetița mea [...] e un copil cu
O fire foarte iubitoare"[53].

Cuvântul „miei", la fel, e un nume comun bărbatului și femeii, desemnând nevinovăția lor. Și Însuși „Domnul ne paște pe noi"[54], în veci. Amin. „Fără păstor nici oile, nici altcineva nu trebuie să trăiască; nici copiii fără pedagog, nici slugile fără de stăpân."[55]

---

[52] *Luca* 20, 34-35.
[53] MENANDRU, fragm. 428, în: *Comicorum atticorum fragmenta* (în continuare: CAF), ed. Theodorus Kock, vol. III, Leipzig, 1888, p. 124.
[54] *Psalmul* 47, 13.
[55] PLATON, *Legile*, VII, 808 D.

CAPITOLUL AL V-LEA

Toți cei care se ocupă cu credința cea adevărată sunt copii înaintea lui Dumnezeu

12. Pedagogia înseamnă educarea copiilor; se vede aceasta lămurit chiar din numele ei. Mai rămâne însă să vedem cine sunt copiii despre care vorbește simbolic Scriptura și ce pedagog trebuie să le dăm. Copiii suntem noi. Scriptura ne laudă în multe locuri și în multe chipuri și ne dă în chip alegoric felurite nume, pentru a arăta simplitatea credinței. În Evanghelie se zice: „Stând Domnul pe țărm, le-a zis ucenicilor, care pescuiau: «Copii, nu aveți ceva de mâncare?»"[56] I-a numit „copii" pe ucenicii Săi, bărbați în toată firea. „Au adus la El copii", spune Scriptura, ca să-i binecuvânteze cu punerea mâinilor, dar, când ucenicii i-au oprit, Iisus le-a zis: „Lăsați copiii și nu-i opriți să vină la Mine; căci a unora ca acestora este Împărăția cerurilor"[57]. Ce vor să spună aceste cuvinte, o arată Însuși Domnul când zice: „Dacă nu vă veți întoarce și nu veți fi ca acești copii, nu veți intra în Împărăția cerurilor"[58]. Domnul nu vorbește aici alegoric despre a doua naștere, ci ne spune să ne asemănăm cu copiii, să fim nevinovați ca ei. Și Duhul prorocesc ne socotește copii, căci zice: „Copiii, luând ramuri de măslin sau de finic, au ieșit întru întâmpinarea Domnului și strigau, zicând: «Osana, Fiul lui David! Binecuvântat este Cel ce vine în numele Domnului!»"[59] Lumină, slavă și laudă, însoțite de rugăciune, se cuvin Domnului! Căci așa se traduce în limba greacă cuvântul „osana".

13. Mi se pare că Scriptura, când citează într-un sens alegoric prorocia despre care am vorbit mai înainte[60], îi dojenește pe cei nepăsători, căci spune: „Niciodată n-ați citit că din gura pruncilor și a celor ce sug Ți-ai pregătit laudă?"[61] La fel și Domnul, în Evanghelie, îi îndeamnă pe ucenici să fie cu luare-aminte la El, Care

---

[56] *Ioan* 21, 4-5.
[57] *Matei* 19, 13-14; *Marcu* 10, 13-14; *Luca* 18, 15-16.
[58] *Matei* 18, 3.
[59] *Matei* 21, 8-9; *Ioan* 12, 13; *Psalmul* 117, 26.
[60] *Psalmul* 117, 26.
[61] *Matei* 21, 16; *Psalmul* 8, 2.

de pe atunci Se grăbea să Se ducă la Tatăl. Vrea să-i facă mai zeloși pe ascultătorii Săi, spunându-le dinainte că în scurt timp va pleca și arătându-le că trebuie să lase la o parte totul, pentru a culege roadele adevărului cât încă nu S-a suit Cuvântul la cer. Și astfel îi numește tot „copii", căci le zice: „Copii, încă puțin sunt cu voi"[62]. Iar în altă parte, din nou, aseamănă Împărăția cerurilor cu niște „copii care șed în piețe și spun: «V-am cântat din fluier și n-ați jucat, v-am cântat de jale și n-ați plâns»"[63]. Și câte alte cuvinte le-a adăugat asemenea acestora! Și nu numai Evanghelia gândește așa, ci și prorocii sunt de aceeași părere. David spune: „Copii, lăudați pe Domnul, lăudați numele Domnului"[64]; iar prin Isaia, Domnul spune: „Iată eu și copiii pe care mi i-a dat Dumnezeu"[65].

14. Te miri când auzi că înaintea Domnului sunt chemați „copii" cei pe care neamurile îi numesc „bărbați"? Atunci cred că nu prea știi limba atică, unde poți vedea că frumoasele și grațioasele tinere de neam nobil sunt numite „copile", iar sclavele tinere sunt și ele numite „copilițe". Sunt cinstite cu acest diminutiv din pricina înfloririi vârstei lor copilărești. Iar când Domnul zice: „Mielușeii Mei să stea de-a dreapta"[66], El îi arată în chip simbolic pe cei nevinovați, căci aceștia, după felul lor, sunt copii, ca niște miei, nu în vârstă, ca oile. Domnul a socotit mieii vrednici de această întâietate, fiindcă la oameni preferă blândețea și simplitatea gândului, nerăutatea. Și iarăși, când zice: „Să fiți «ca viței de lapte»[67] sau «ca porumbelul care e fără răutate și blând»[68]", vorbește iarăși simbolic despre noi. Când poruncește prin Moise să se aducă jertfă pentru păcate doi pui de porumbel sau o pereche de turturele[69], El arată că lui Dumnezeu Îi este bineplăcută lipsa de păcat a celor simpli, lipsa de răutate și lipsa de ură a puilor, lăsând să se înțeleagă că asemănătorul îl poate curăți pe asemănător; iar sfiala turturelelor simbolizează și ea sfiala față de păcat. Și ne mai numește și „pui", mărturie stând Scriptura: „Cum adună cloșca puii sub aripile ei"[70]. Așadar,

[62] *Ioan* 13, 33.
[63] *Matei* 11, 16-17; *Luca* 7, 32.
[64] *Psalmul* 112, 1.
[65] *Isaia* 8, 18.
[66] *Matei* 25, 33.
[67] *Amos* 6, 4.
[68] *Matei* 10, 16.
[69] *Cf. Leviticul* 5, 11; 12, 8; 14, 22; 15, 29; *Luca* 2, 24.
[70] *Matei* 23, 37.

suntem puii Domnului; într-un fel admirabil și tainic, Cuvântul ne sugerează prin vârsta copilăriei simplitatea sufletească. Ne numește când „copii", când „pui", când „prunci"; alteori „fii" și adesea „copilași", „popor tânăr", „popor nou". „Iar robilor Mei", spune El, „li se va da nume nou"[71]. „Nume nou" înseamnă ceea ce este nou, ceea ce este veșnic, neprihănit, simplu, tânăr, adevărat, nume „care va fi binecuvântat pe pământ"[72].

15. Iarăși, în chip simbolic, ne numește „mânji", neînjugați la rău, nestăpâniți de viclenie, simpli și săritori numai către Tatăl, nu „cai care nechează după femeile semenilor, subjugați și înnebuniți după femei"[73], ci liberi, nou-născuți, mândri de credință, alergători iuți spre credința cea adevărată, grabnici spre mântuire, călcând în picioare și strivind cele lumești. „Bucură-te foarte, fiică a Sionului! Propovăduiește, fiică a Ierusalimului! Iată, Împăratul tău vine la tine drept și mântuitor, blând și călare pe un animal de jug și un mânz tânăr."[74] Nu S-a mulțumit să spună numai „mânz", ci a adăugat și „tânăr", pentru a arăta tinerețea omenirii în Hristos, veșnicia fără bătrânețe însoțită de simplitate. Astfel de tineri mânji ne crește divinul Îmblânzitor! Chiar dacă în Scriptură se spune că tânărul animal e un asin[75], totuși și acesta e un mânz. Zice Scriptura: „Și pe mânz l-a legat de vița de vie"[76]. A legat acest popor gingaș și tânăr de Cuvântul pe Care, alegoric, Îl desemnează vița de vie[77]. Via dă vin, așa cum Cuvântul dă sânge. Și unul și altul sunt pentru oameni băutură spre mântuire; vinul pentru trup, sângele pentru duh. Iar că suntem numiți totodată și „miei", Duhul ne dă o indiscutabilă mărturie prin Isaia: „Ca păstor, va păstori turma Lui și cu brațul Lui va aduna mieii"[78]. Numește simbolic „miei" pe cei care sunt mai blânzi în simplitate decât oile.

16. Însă și noi, cinstind cu o numire ce vine de la copii[79] cele mai frumoase și desăvârșite bunuri din viață, le-am denumit „cultură"[80]

---

[71] *Isaia* 62, 2; 65, 15.
[72] *Isaia* 65, 16.
[73] *Ieremia* 5, 8.
[74] *Zaharia* 9, 9; *Matei* 21, 5; *Ioan* 12, 15.
[75] *Cf. Matei* 21, 2, 5, 7; *Luca* 13, 15; *Ioan* 12, 15; *Zaharia* 9, 9.
[76] *Facerea* 49, 11.
[77] *Cf. Ioan* 15, 1.
[78] *Isaia* 40, 11.
[79] Παιδικῇ προσηγορίᾳ, în original.
[80] Παιδείαν, în original.

și „pedagogie"[81]. Despre pedagogie considerăm că e o bună conducere a omului de la copilărie spre virtute. Dar ce înseamnă numirea de „copil", ne-a descoperit mai limpede Domnul: „Făcându-se întrebare între apostoli care dintre ei este mai mare, Iisus a pus în mijlocul lor un copil și a zis: «Cel care se va smeri pe sine însuși ca acest copil, acela este mai mare în Împărăția cerurilor»"[82]. Să nu se interpreteze greșit numirea de „copil", spunându-se că este vârsta în care se vede o lipsă de inteligență, așa cum au socotit unii. Nici nu trebuie greșit înțelese cuvintele: „Dacă nu veți fi ca acești copii, nu veți intra în Împărăția lui Dumnezeu"[83]. Căci noi nu ne tăvălim pe jos precum copiii, nici nu ne mai târâm ca înainte pe pământ, în felul șerpilor, nici nu ne rostogolim cu tot trupul nostru în pofte iraționale, ci ne îndreptăm cu mintea în sus, lepădându-ne de lume și păcate. Atingem puțin pământul cu piciorul, atât doar ca să părem că suntem în această lume, căci noi urmărim sfânta înțelepciune, care pare nebunie celor iscusiți în viclenii[84].

17. Copii sunt, desigur, cei care-L cunosc numai pe Dumnezeu drept Tată; ei sunt cei simpli, pruncii, cei neprihăniți, îndrăgostiți numai de coarnele inorogului[85]. Prin urmare, aceste cuvinte au fost propovăduite celor care au progresat în cunoașterea Cuvântului. Li s-a poruncit să disprețuiască lucrurile de aici, de pe pământ, și au fost sfătuiți ca, imitând copiii, să fie atenți numai la Tatăl. Pentru aceea le și spune în cele ce urmează: „Nu vă îngrijiți de ziua de mâine; ajunge zilei răutatea ei"[86]. Așadar, le poruncește să se lepede de grijile vieții și să se lipească numai de Tatăl. Iar cine împlinește porunca aceasta este cu adevărat prunc și copil și pentru Dumnezeu și pentru lume; pentru lume, ca rătăcit, pentru Dumnezeu, ca iubit. Dacă, așa cum zice Scriptura, „este un singur Învățător, în ceruri"[87], atunci desigur că toți cei de pe pământ vor fi numiți „ucenici". Și chiar acesta e adevărul; căci desăvârșirea aparține Domnului, așa încât e mereu Învățătorul. În schimb, starea de copii și prunci ne revine nouă și de aceea suntem mereu învățăceii.

[81] Παιδαγωγία, în original.
[82] *Matei* 18, 1-4; *Marcu* 9, 33-37; *Luca* 9, 46-48.
[83] *Matei* 18, 3.
[84] *Cf. 1 Corinteni* 1, 18-22.
[85] *Cf. Deuteronomul* 33, 17; *Psalmul* 91, 10. Inorogul, animal fabulos, cu corp de cal și cu un corn în frunte, este folosit de literatura creștină ca simbol al lui Hristos.
[86] *Matei* 6, 34.
[87] *Matei* 23, 8.

18. Și de aceea prorociile îl cinstesc cu numele de „bărbat" pe [omul] desăvârșit. Despre diavol, o prorocie zice prin David: „Pe bărbatul vărsărilor de sânge îl urăște Domnul"[88]. Îl numește „bărbat" pentru că este desăvârșit în răutate. Dar și Domnul e numit „bărbat", fiindcă este desăvârșit în dreptate. De pildă, apostolul, scriind corintenilor, spune: „V-am logodit cu un singur bărbat, ca să vă înfățișez lui Hristos fecioară curată"[89], adică prunci și sfinți; aici referința e numai la Domnul. În *Epistola către efeseni*, apostolul lămurește foarte bine lucrul acesta, grăind așa: „Până ce vom ajunge toți la unitatea credinței și a cunoașterii lui Dumnezeu, la starea de bărbat desăvârșit, la măsura vârstei deplinătății lui Hristos, ca să nu mai fim prunci, aruncați de valuri și purtați de orice vânt al învățăturii, în amăgirea oamenilor, întru vicleșug spre uneltirea rătăcirii, ci ținând adevărul în dragoste, să creștem în toate întru El"[90]. Apostolul a spus aceste cuvinte „pentru zidirea trupului lui Hristos"[91], „care este Cap"[92] și „bărbat", singurul desăvârșit întru dreptate. Iar noi, pruncii, ferindu-ne de vânturile ereziilor, care ne abat din drumul cel drept spre îngâmfare, și neîncrezându-ne în cei care ne dau alți părinți, ne desăvârșim atunci când suntem Biserică, pentru că am primit cap pe Hristos.

19. Aici se cuvine să ne oprim asupra denumirii de „prunc"[93], pentru că „prunc" nu se spune despre cei fără judecată. Unul ca acesta este numit „pueril"; un prunc însă este „nou-născut"[94], pentru că cel cu inima curată este dulce[95] prin felul său de a se purta, este dulce și blând. Acest lucru îl lămurește foarte bine fericitul Pavel, când spune: „Deși putem să fim cu greutate ca apostoli ai lui Hristos, am fost blânzi în mijlocul vostru, ca o doică care-și îngrijește copiii ei"[96]. Pruncul este deci blând, iar prin aceasta nevinovat, fraged, simplu, fără viclenie, fără fățărnicie, cinstit cu

[88] *Psalmul* 5, 7 (în *Septuaginta*).
[89] 2 *Corinteni* 11, 2.
[90] *Efeseni* 4, 13-15.
[91] *Efeseni* 4, 12.
[92] *Efeseni* 4, 15.
[93] Νήπιος, în original.
[94] Νεήπιος, în original.
[95] Ἤπιος, în original.
[96] 1 *Tesaloniceni* 2, 6-7.

gândul și drept, căci aceste însușiri scot la iveală simplitatea și adevărul. „Spre cine voi căuta", spune Scriptura, „dacă nu spre cel blând și pașnic?"[97] Așa este Cuvântul cel din Fecioară: fraged și fără vicleșug! De aceea se și obișnuiește ca fecioara să se numească „copilă nevinovată", iar despre copil să se spună că are „gând curat". Nevinovați suntem și noi, cei care suntem fragezi, fiind ușor de convins, ușor de format în bunătate, fără mânie și neamestecați în răutăți și în strâmbătate. Căci vechea seminție era strâmbă și învârtoșată la inimă; noi însă, poporul cel nou, cor de copii, suntem gingași ca și pruncii. În *Epistola către romani*, apostolul mărturisește că se bucură de „inimile celor fără de răutate"[98] și definește, ca să spun așa, pe copii, zicând: „Voiesc să fiți înțelepți spre bine și nevinovați la rău"[99].

20. Să nu socotim că denumirea de „prunc" trebuie luată în sens negativ, chiar dacă niște grămătici puerili au decretat că particula νή are valoare de negație. Defăimând copilăria, zic că suntem fără minte; iată cum Îl hulesc ei pe Domnul când îi socotesc fără de minte pe cei care-și află scăparea în Dumnezeu. Dar, dimpotrivă, dacă se ia cuvântul „prunc" în sensul de „simplu" – așa cum și trebuie –, atunci noi să ne bucurăm de această denumire. Căci pruncești sunt cugetele noi care s-au ridicat prin învățătura Noului Testament, cele care s-au luminat de curând în mijlocul vechii nebunii! Într-adevăr, Dumnezeu a fost cunoscut de curând, odată cu venirea lui Hristos, căci „pe Dumnezeu nimeni nu-L cunoaște decât Fiul și cel căruia îi va descoperi Fiul"[100]. Așadar, „noii"-născuți sunt poporul nou, în opoziție cu cel vechi, și cei care au cunoscut bunătățile cele noi. Iar sânul nostru e această tinerețe fără bătrânețe, prin care ne coacem mereu la minte, suntem veșnic noi, veșnic dulci, veșnic tineri. Căci sunt „noi" cei care se împărtășesc de Cuvântul cel nou. Și cine se împărtășește din veșnicie începe să semene cu nepieritorul. De aceea înțelesul „copilăriei" noastre este primăvara întregii noastre vieți, e Adevărul dinlăuntrul nostru, care nu îmbătrânește, și felul nostru de a fi, străbătut de acest Adevăr.

---

[97] *Isaia* 66, 2.

[98] *Romani* 16, 18.

[99] *Romani* 16, 19.

[100] *Matei* 11, 27; *Luca* 10, 22.

21. Înțelepciunea este veșnic tânără, veșnic una și-aceeași și la fel; niciodată nu se schimbă. „Copiii lor", zice Scriptura, „se vor urca pe umeri și pe genunchi, vor fi mângâiați. În ce chip mângâie mama pe cineva, așa vă voi mângâia și Eu"[101]. Mama își strânge copiii în brațe; și noi o căutăm pe mama noastră, Biserica. Tot ce e slab și gingaș, tot ceea ce are nevoie de ajutor din pricina slăbiciunii este plăcut, dulce și încântător. Unuia ca acesta Dumnezeu nu-i refuză ajutorul Său. După cum tații și mamele privesc cu plăcere la odraslele lor – iepele la mânjii lor, vacile la viteii lor, leoaica la puiul ei, căprioara la căpriorul ei și omul la copilul lui –, așa și Tatăl universului îi primește cu dragoste pe cei care își caută scăparea la El. Iar când îi naște din nou prin Duhul și-i înfiază, știe că sunt dulci și îi iubește numai pe aceștia, îi ajută, luptă pentru ei și, din pricina aceasta, îi numește „copilași".

Eu îl socotesc și pe Isaac copil. Numele „Isaac" se traduce „râs". Curiosul rege l-a văzut pe Isaac jucându-se cu soția lui, Rebeca[102], după cum spune Scriptura. Mi se pare că regele acesta, al cărui nume e Abimelec, simbolizează o înțelepciune mai presus de lume, care privește de sus taina jocului. Numele „Rebeca" se traduce „răbdare"[103]. O, ce joc înțelept! Râsul e ajutat de răbdare, iar regele este spectator. Se bucură duhul copiilor lui Hristos care-și duc viața lor cu răbdare. Iată jocul divin!

22. Un joc ca acesta joacă Zeul, spune Heraclit[104]. Într-adevăr, ce altă lucrare este mai potrivită pentru un om înțelept și desăvârșit decât a se juca și a se bucura de cele bune, organizându-le cu răbdare și sărbătorind cu Dumnezeu?

Se pot interpreta și altfel cuvintele acestei prorocii: la fel ca Isaac, râdem și noi și ne bucurăm de mântuirea noastră. Isaac râdea pentru că fusese izbăvit de moarte; juca și se veselea cu mireasa lui, cea care e ajutorul mântuirii noastre, Biserica. Numele ei durabil este „răbdare", fie pentru că numai ea rămâne până la sfârșitul veacurilor mereu bucuroasă, fie pentru că e alcătuită din răbdarea credincioșilor[105], a noastră, care suntem membre ale lui

[101] *Isaia* 66, 12-13.
[102] *Cf. Facerea* 26, 8.
[103] Etimologia numelui Rebeca este controversată. Ebraicul *rbq*, de la care derivă, are înțelesul de „a lega strâns". (n.red.)
[104] HERACLIT, fragm. 52, ed. Diels.
[105] *Cf. Apocalipsa* 14, 12.

Hristos[106]. Iar mucenicia „celor ce rabdă până la sfârșit"[107] și mulțumirea [noastră] pentru aceștia sunt jocul cel tainic și mântuirea ce ne vine în ajutor, însoțită de bucurie sfântă.

Regele este Hristos, Care privește de sus râsul nostru și, „uitându-Se pe fereastră"[108], cum zice Scriptura, contemplă mulțumirea și binecuvântarea, bucuria și veselia, răbdarea care le însoțește, precum și împletirea acestora, care este Biserica; contemplă Biserica Lui; Își arată numai fața, care lipsea Bisericii; și Biserica ajunge desăvârșită prin împărătescul cap[109].

23. Dar care este „fereastra" prin care S-a arătat Domnul? Este trupul Lui; prin trup S-a arătat. Iar Isaac – căci se poate interpreta și altfel acest text al Scripturii – este o prefigurare a Domnului. Este copil, ca și Fiul, căci este fiul lui Avraam, așa cum Hristos este Fiul lui Dumnezeu. Este jertfă, ca Domnul. Totuși Isaac n-a fost jertfit, așa cum a fost jertfit Domnul, ci doar a dus lemnele de jertfă[110], la fel cum a purtat Domnul crucea. Iar râsul lui a avut un sens tainic: prin el a prorocit că Domnul ne va umple de bucurie pe noi, cei ce am fost izbăviți de stricăciune prin sângele Domnului. Isaac n-a suferit; el nu numai că a dat Cuvântului întâietatea de a suferi, ci, prin aceea că n-a fost jertfit, a arătat simbolic dumnezeirea Domnului. Iisus, după îngropare, a înviat [...] nepătimind[111], așa cum Isaac a rămas nejertfit.

24. Voi aduce și o altă foarte importantă mărturie în sprijinul spuselor mele. Duhul cel Sfânt, prorocind prin Isaia, Îl numește „copilaș" pe Domnul Însuși, zicând: „Iată, un Copilaș ni S-a născut și un Fiu ni S-a dat, a Cărui stăpânire [este] pe umărul Lui; și s-a chemat numele Lui Înger de mare sfat"[112].

Cine este, așadar, Copilul, Pruncul, după chipul Căruia suntem noi prunci? Prin același proroc se descrie măreția Lui: „Sfetnic

---

[106] *Cf. 1 Corinteni* 6, 15; *Efeseni* 5, 30.
[107] *Matei* 10, 22; 24, 13; *Marcu* 13, 13.
[108] *Facerea* 26, 8.
[109] *Cf Efeseni* 1, 22; 5, 23; *Coloseni* 1, 18.
[110] *Cf. Facerea* 22, 6.
[111] Textul grec este corupt. Otto Stählin (*Die griechischen christlichen Schriftsteller der ersten drei Jahrhunderte*, Band I, *Protrepticus und Paedagogus*, ediția a treia, Leipzig, 1972, p. 224) propune următoarea completare: „Ca și când n-ar fi pătimit" sau: „Fără să sufere stricăciune"; Marguerite Harl (CLÉMENT D'ALEXANDRIE, *Le Pédagogue*, livre I, în: *Sources Chrétiennes*, 70, Paris, 1960, p. 153) propune: „Fără să fi suferit în dumnezeirea Sa".
[112] *Isaia* 9, 5.

minunat, Dumnezeu tare, Părinte veșnic, Domn al păcii, spre a înmulți cunoașterea; și păcii Lui nu este hotar"[113]. O Dumnezeule mare! O Copilaș desăvârșit! Fiul în Tatăl și Tatăl în Fiu[114]. Și cum să nu fie desăvârșită educația Acelui Copilaș, care se întinde asupra noastră, asupra tuturor copiilor, îndrumându-i pe toți pruncii Lui? El Și-a întins mâinile Sale peste noi[115], în ele credem cu tărie. Despre Acest Copilaș dă mărturie și Ioan, cel mai mare proroc „dintre cei născuți din femei"[116]: „Iată Mielul lui Dumnezeu"[117]. Pentru că Scriptura îi numește „miei" pe copii, L-a numit „Miel al lui Dumnezeu" pe Dumnezeu-Cuvântul, pe Fiul lui Dumnezeu, Pruncul Tatălui, Care pentru noi S-a făcut om, vrând să Se asemene întru totul nouă[118].

[113] *Isaia* 9, 5-6.
[114] *Cf. Ioan* 10, 38.
[115] *Cf. Isaia* 65, 2; *Romani* 10, 21.
[116] *Luca* 7, 28.
[117] *Ioan* 1, 29, 36.
[118] *Cf. Evrei* 2, 17; 4, 15.

CAPITOLUL AL VI-LEA

Contra celor care susțin că numirile de „copil" și de „prunc" simbolizează învățarea cunoștințelor elementare

25. Putem acum să ne pregătim de luptă cu cei cărora le plac disputele[119]. Noi nu ne numim „copii" și „prunci" din pricină că învățătura noastră ar fi copilărească și ușor de disprețuit, așa cum ne calomniază cei care se mândresc cu gnoza lor[120]. Căci noi, după ce ne-am născut a doua oară[121], am primit îndată învățătura cea desăvârșită, pentru care ne sârguim. Am fost luminați, iar aceasta înseamnă că L-am cunoscut pe Dumnezeu. Desigur că nu-i nedesăvârșit cine a cunoscut desăvârșitul. Să nu mă țineți de rău când mărturisesc că L-am cunoscut pe Dumnezeu! Cuvântul a hotărât să spunem așa; iar El este liber[122].

Când Domnul S-a botezat, un glas s-a auzit din cer, aducând Celui iubit mărturie: „Tu ești Fiul Meu cel iubit"[123], „Eu astăzi Te-am născut"[124]. Să-i întrebăm, așadar, pe cei care se cred înțelepți: Hristos, Care S-a născut din nou astăzi[125], e desăvârșit, sau – ceea ce e cu totul absurd – Îi lipsește ceva? Dacă Îi lipsește ceva, atunci trebuie încă să-l învețe. Dar e cu neputință ca El să mai aibă ceva de învățat, odată ce e Dumnezeu. Căci nu există cineva mai mare decât Cuvântul, nici învățător pentru singurul Învățător. Nu sunt deci siliți adversarii noștri să recunoască că, de vreme ce Cuvântul S-a născut desăvârșit din Tatăl cel desăvârșit, S-a născut din nou [tot] în chip desăvârșit, potrivit prefigurării din planul divin? Dar, dacă era desăvârșit, pentru ce S-a botezat Cel desăvârșit? Trebuia, zic ei, să împlinească făgăduința omenească. Foarte bine, o afirm

[119] Adică gnosticii.
[120] *Cf. 1 Corinteni* 8, 1. Cum o făceau gnosticii.
[121] Adică după Botez.
[122] *Cf. Ioan* 8, 35-36.
[123] *Matei* 3, 17; *Marcu* 1, 11; *Luca* 3, 22; *Evrei* 1, 5.
[124] *Psalmul* 2, 7; *Faptele* 13, 33; *Evrei* 5, 5.
[125] A doua naștere a Fiului, nașterea din Fecioară.

și eu! Dar atunci El devine desăvârșit[126] când e botezat de Ioan? Negreșit! Și n-a învățat în plus ceva de la Ioan? Nu! Se desăvârșește, așadar, doar prin Botez și Se sfințește prin pogorârea Duhului? Da, așa e!

26. Același lucru se întâmplă și cu noi, cărora Domnul ne-a fost pildă. Când ne botezăm, suntem luminați; după ce suntem luminați, suntem înfiați; când suntem înfiați, ajungem desăvârșiți; fiind desăvârșiți, suntem nemuritori. Zice Scriptura: „Eu am spus: sunteți dumnezei și toți fii ai Celui Preaînalt!"[127] Lucrarea aceasta se numește în multe chipuri: „harismă"[128], „luminare"[129], „desăvârșire"[130], „baie"[131]. Se numește „baie" pentru că suntem curățiți de păcate; se numește „harismă" pentru că ni se șterg pedepsele pentru păcate; se numește „luminare" pentru că privim acea sfântă lumină mântuitoare, adică vedem cu pătrundere dumnezeirea; se numește „desăvârșire" pentru că nu-i lipsește nimic. Într-adevăr, ce-i mai lipsește celui care L-a cunoscut pe Dumnezeu? Căci ar fi cu adevărat absurd să se numească „harismă a lui Dumnezeu" ceea ce este nedesăvârșit. Dumnezeu, fiind desăvârșit, dăruiește negreșit daruri desăvârșite. Așa cum toate se fac la porunca Lui[132], tot așa, îndată ce voiește să-Și dăruiască harul, acest har se și împlinește. Căci prin puterea voinței Sale El anticipează cele viitoare. Pe lângă asta, faptul că ne izbăvește de păcate e și începutul mântuirii.

27. Așadar, de îndată ce am atins hotarele vieții, ajungem deja desăvârșiți; de acum suntem despărțiți de moarte. Mântuirea constă deci în a urma lui Hristos. Căci ce s-a făcut în El este viață[133]. „Amin, amin, zic vouă", spune Domnul, „cel care ascultă cuvântul Meu și crede în Cel care M-a trimis pe Mine are viață veșnică și la Judecată nu va veni, ci a trecut de la moarte la viață"[134]. Prin urmare, credința și nașterea din nou sunt desăvârșire în viață, căci Dumnezeu niciodată nu este neputincios. Așa cum voința Lui

[126] Aici se face referire la desăvârșirea graduală a naturii umane a lui Hristos, care se îndumnezeiește și se desăvârșește sub acțiunea naturii dumnezeiești, desăvârșite. (n.red.)
[127] *Psalmul* 81, 6.
[128] *Romani* 6, 23.
[129] 2 *Corinteni* 4, 4.
[130] *Iacov* 1, 17.
[131] *Tit* 3, 5.
[132] *Cf. Psalmul* 32, 9; 148, 5.
[133] *Cf. Ioan* 1, 3-4.
[134] *Ioan* 5, 24.

este faptă și se numește „lume”, tot astfel planul Lui este mântuirea oamenilor și se cheamă „Biserică”. Dumnezeu îi știe pe cei pe care i-a chemat; și, pe cei pe care i-a chemat, i-a și mântuit. Da, în timp ce i-a chemat, i-a și mântuit. „Voi înșivă sunteți învățați de Dumnezeu”[135], spune apostolul. Deci nu ne e îngăduit să socotim nedesăvârșită învățătura lui Dumnezeu. Învățătura Lui este mântuire veșnică, dată de veșnicul Mântuitor, Căruia mulțumire [se cuvine] în vecii vecilor. Amin. Cine s-a născut din nou – așa precum îl arată și numele – este îndată luminat; acela s-a izbăvit îndată de întuneric și prin aceasta a primit lumina.

28. Așa cum cei scuturați din somn se trezesc pe loc sau, mai bine zis, așa cum cei care încearcă să îndepărteze cataracta din ochi nu aduc din afară lumina, pe care n-o aveau, ci doar îndepărtează din ochi ceea ce le împiedica vederea, lăsând liberă pupila, tot așa și noi, botezați cu Duhul cel Sfânt, îndepărtăm de pe noi, ca o albeață, păcatele noastre care ne țineau în întuneric. Iar astfel dobândim un ochi spiritual liber, nestânjenit și luminos, singurul prin care contemplăm dumnezeirea. Căci Duhul cel Sfânt, venind din cer, Se revarsă în noi, rezultând acest aliaj de veșnică strălucire în stare să vadă lumina cea veșnică, pentru că asemănătorul e prieten cu asemănătorul, iar cel sfânt e prieten cu cel care provine din cel sfânt, adică cel ce în chip propriu se numește „lumină”. „Cândva erați întuneric, dar acum sunteți lumină în Domnul.”[136] Și socotesc că pornind de la acest fapt cei vechi au numit omul „lumină”.

Dar omul n-a primit darul desăvârșit, spun adversarii noștri! Ceea ce recunosc și eu. Totuși el e în lumină și întunericul nu-l cuprinde[137], iar între lumină și întuneric nu e nicio legătură. Ținta finală va fi atinsă la învierea credincioșilor, când nu vom mai avea parte de nimic altceva, ci vom obține ceea ce ni s-a făgăduit înainte. Noi nu spunem că aceste două acțiuni, ajungerea la capăt și cunoașterea dinainte a capătului, se petrec în același timp. Căci nu sunt totuna veșnicia și timpul, nici începutul și ținta finală. Totuși amândouă aceste acțiuni țin de un singur lucru, care e preocuparea ambelor. Ca să spunem așa, credința e începutul, care se naște în timp, iar ținta finală e dobândirea sigură, pentru veșnicie,

[135] *1 Tesaloniceni* 4, 9.
[136] *Efeseni* 5, 8.
[137] *Cf. Ioan* 1, 5.

a făgăduinței. Și Însuși Domnul ne-a dezvăluit foarte clar universalitatea mântuirii, când a spus: „Aceasta este voia Tatălui Meu, ca oricine vede pe Fiul și crede în El să aibă viață veșnică și Eu îl voi învia în ziua cea de apoi”[138].

29. Noi credem că ajungem desăvârșiți, atât cât este cu putință, în această lume, despre care Scriptura spune tainic că e „păstrată”[139] până în „ziua de apoi”, când va înceta. Căci credința este desăvârșirea învățăturii. De aceea Domnul a spus: „Cel care crede în Fiul are viață veșnică”[140]. Așadar, dacă noi, cei care am crezut, avem viața, ce lucru ne mai rămâne de atins ca să avem viață veșnică? Nimic nu-i lipsește credinței; ea este desăvârșită prin ea însăși, este deplină. Dacă credinței îi lipsește ceva, atunci nu-i desăvârșită și nu este nici credință, pentru că șchioapătă în ceva. După plecarea din această lume, credincioșii nu mai au altceva de așteptat, pentru că toți credincioșii au primit aici, pe pământ, fără deosebire arvună[141]. Dacă noi primim mai înainte prin credință bunătățile cele viitoare, atunci după înviere le vom primi în realitate, ca să se împlinească cele spuse de Domnul: „Fie ție după credința ta”[142]. Unde este credința, acolo este și făgăduința; iar împlinirea făgăduinței este odihna. Deci cunoașterea este în luminare[143], iar capătul cunoașterii este odihna, pe care o socotim țelul ultim al dorinței noastre. După cum prin experiență dispare lipsa de experiență, iar prin mijloacele de trai ne eliberăm de lipsă, tot astfel, cu necesitate, prin luminare dispare întunericul. Neștiința dă naștere întunericului, iar din pricina întunericului cădem în păcate, pentru că ne este slăbită vederea față de adevăr. Cunoașterea este deci luminare; ea alungă neștiința și ne dă puterea de a vedea bine. Dar și îndepărtarea de cele rele este descoperire a celor bune. Pe acelea pe care neștiința le-a legat spre răul nostru, pe acelea cunoașterea le dezleagă spre binele nostru. Lanțurile acestea sunt repede dezlegate prin credința omului și prin harul lui Dumnezeu; iar păcatele sunt iertate cu singura doctorie care poate vindeca: Botezul, pe care ni l-a dat Cuvântul[144].

---

[138] *Ioan* 6, 40.
[139] *Cf. 2 Petru* 3, 7.
[140] *Ioan* 3, 36.
[141] *Cf. 2 Corinteni* 1, 22; 5, 5; *Efeseni* 1, 14.
[142] *Matei* 9, 29.
[143] Adică în Botez.
[144] *Cf. Galateni* 3, 27; *Romani* 6, 3.

30. Așadar, [prin Botez] ni se spală toate păcatele noastre și nu mai suntem păcătoși. Acesta este singurul har al luminării: nu mai suntem aceiași ca înainte de Botez. Cunoașterea răsare în noi odată cu luminarea și ne străfulgeră mintea; iar noi, cei neînvățați, auzim că suntem ucenici mai înainte de sosirea învățăturii; nici n-ai putea spune când. Cateheza îndreaptă treptat spre credință, iar credința primește odată cu Botezul educația Sfântului Duh. Pentru că singurul și universalul mijloc de mântuire al omenirii este credința și pentru că dreptul și iubitorul de oameni Dumnezeu Se împarte în chip egal tuturor oamenilor, apostolul explică lucrul acesta foarte limpede, grăind așa: „Înainte de venirea credinței, eram păziți sub Lege, fiind închiși pentru credința care avea să se descopere. Așa că Legea ne-a fost nouă pedagog spre Hristos, ca să ne îndreptăm din credință; dar, când a venit credința, nu mai suntem sub pedagog"[145].

31. Nu ați auzit că nu mai suntem sub Legea aceea, care era însoțită de frică, ci sub Cuvânt, Pedagogul liberei voințe? Iată de ce a adăugat apoi [apostolul] aceste cuvinte, care nu caută la fața omului: „Căci toți sunteți fii ai lui Dumnezeu prin credința în Hristos Iisus; căci câți în Hristos v-ați botezat în Hristos v-ați îmbrăcat. Nu este nici iudeu, nici elen; nu este nici rob, nici liber; nu este nici bărbat, nici femeie; că voi toți unul sunteți în Hristos Iisus"[146]. În Cuvântul Însuși nu există „gnostici" și „psihici", ci toți câți au lepădat poftele trupești[147] sunt egali și „duhovnicești" în Domnul. Iar în altă parte scrie iarăși: „Căci noi toți într-un Duh ne-am botezat, ca să alcătuim un singur trup, fie iudei, fie eleni, fie robi, fie liberi, și toți o singură băutură am băut"[148].

32. Nu este nelalocul lui să ne folosim chiar de cuvintele acelora[149] care spun că amintirea binelui este o „purificare" a duhului. Prin „purificare", ei înțeleg separarea celor inferioare de cele superioare. Deci din amintirea realităților superioare urmează cu necesitate pocăința de cele inferioare; și aceia mărturisesc că Însuși Duhul îi face să alerge la pocăință. În același chip, așadar, și noi, când ne pocăim de păcatele noastre, când ne lepădăm de pagubele aduse de ele, suntem purificați prin Botez și alergăm la lumina

[145] *Galateni* 3, 23-25.
[146] *Galateni* 3, 26-28.
[147] *Cf. 1 Petru* 2, 1, 11.
[148] *1 Corinteni* 12, 13.
[149] Adică ale gnosticilor.

cea veșnică, copii alergând la Tatăl. „Bucurându-Se în Duh, Iisus a zis: «Mulțumescu-Ți, Părinte, Dumnezeul cerului și al pământului, că ai ascuns acestea de cei înțelepți și pricepuți și le-ai descoperit pruncilor!»”[150] – aici Pedagogul și Învățătorul ne numește „prunci” pe noi, adică mai dispuși spre mântuire decât înțelepții din lume, care, deși se socotesc înțelepți, sunt orbi[151]. Strigând de bucurie și veselindu-Se, alăturându-Se parcă gânguritului pruncilor, zice Iisus: „Da, Părinte, fiindcă așa a fost bunăvoința Ta!”[152] Iată din ce motiv cele ascunse înțelepților și pricepuților veacului acestuia au fost descoperite pruncilor. Așadar, există un motiv întemeiat pentru care suntem prunci, copiii lui Dumnezeu, căci am lepădat omul cel vechi[153], am dezbrăcat haina păcatului[154] și am îmbrăcat nestricăciunea[155] lui Hristos, ca să ajungem oameni noi[156], popor sfânt[157]; prin urmare, odată renăscuți, să păstrăm omul neîntinat, să fim prunci, un prunc al lui Dumnezeu, curățit de desfrâu și răutate.

33. De altfel, fericitul Pavel a pus foarte limpede capăt acestei probleme; în *Epistola către corinteni* el scrie: „Fraților, nu fiți copii cu mintea, ci cu răutatea fiți prunci, dar cu mintea fiți desăvârșiți”[158]; și: „Când eram prunc, gândeam ca un prunc, grăiam ca un prunc”[159]. Aici se referă simbolic la viețuirea după Lege, când nu era curat la suflet, ci fără minte, când prigonea Cuvântul, gândind cele copilărești, și Îl hulea, grăind cele copilărești. Într-adevăr, cuvântul „prunc” are două sensuri. „Dar, când am ajuns bărbat”, zice iar Pavel, „am lepădat cele ale pruncului”[160]. Mărturisește că a depășit copilăria, că a lepădat-o. Aici el nu face aluzie nici la mărimea nedesăvârșită a vârstei, nici la o anumită măsură de timp, nici la învățături secrete, cuprinzând cunoștințe bărbătești și mai desăvârșite. Ci îi numește „prunci” pe cei care trăiesc sub Lege, tulburați de frică asemenea copiilor de o sperietoare, și „bărbați”

[150] *Luca* 10, 21; *Matei* 11, 25.
[151] *Cf. Romani* 1, 22.
[152] *Luca* 10, 21; *Matei* 11, 25.
[153] *Cf. Efeseni* 4, 22.
[154] *Cf. Iuda* 1, 23.
[155] *Cf. 1 Corinteni* 15, 53.
[156] *Cf. 2 Corinteni* 5, 17.
[157] *Cf. 1 Petru* 2, 9.
[158] *1 Corinteni* 14, 20.
[159] *1 Corinteni* 13, 11.
[160] *1 Corinteni* 13, 11.

pe cei care ascultă de rațiune și au libertatea de voință. Noi, cei care am crezut, suntem mântuiți prin libera noastră voință, cu mintea limpede, nu tulbure, înspăimântați de frică. Și însuși apostolul dă mărturie de acest lucru când spune că iudeii sunt moștenitori după Legământul cel dintâi, dar noi, moștenitori după făgăduință: „Spun însă că, atâta vreme cât moștenitorul este prunc, nu se deosebește întru nimic de rob, deși este stăpân peste toate, ci este sub epitropi și iconomi până la vremea rânduită de tatăl său. Tot așa și noi, când eram prunci, eram robiți sub stihiile lumii; dar, când a venit plinirea vremii, a trimis Dumnezeu pe Fiul Său, născut din femeie, născut sub Lege, ca să-i răscumpere pe cei de sub lege, ca să primim prin El înfierea"[161].

34. Iată deci că îi numește „prunci" pe cei care trăiesc sub frică și în păcate, iar pe cei de sub credință îi numește „fii" ajunși la maturitate, în opoziție cu pruncii de sub Lege. „Nu mai ești rob", spune Pavel, „ci fiu; iar dacă ești fiu, ești și moștenitor prin Dumnezeu"[162]. Ce-i mai lipsește fiului după ce a primit moștenirea? Minunat a explicat Pavel cuvintele: „Când eram prunc", adică atunci când eram iudeu – căci era de origine evreiască –, „gândeam ca un prunc", pentru că urmam Legii; „dar, când am ajuns bărbat", nu mai gândesc cele ale pruncului, adică cele ale Legii, ci gândesc cele ale bărbatului, adică cele ale lui Hristos, singurul pe care Scriptura Îl numește „bărbat", așa cum am spus mai înainte. „Am lepădat cele ale pruncului."[163] Cât despre pruncia în Hristos, ea este maturitate deplină în comparație cu Legea.

Ajunși aici, trebuie să apărăm această pruncie a noastră. Trebuie încă să explicăm cele spuse de apostol: „Lapte v-am dat să beți, ca unor prunci în Hristos, nu bucate, căci încă nu puteați; dar nici acum nu puteți"[164]. Mi se pare că aceste cuvinte ale lui Pavel nu trebuie înțelese în sens iudaic. În fața acestor cuvinte voi pune și acel text din Scriptură care spune: „Vă voi duce în pământul cel bun, unde curge lapte și miere"[165].

35. Apropierea acestor pasaje scripturistice naște o foarte mare nedumerire cu privire la înțelesul lor. Dacă pruncia hrănită cu lapte

[161] *Galateni* 4, 1-5.
[162] *Galateni* 4, 7.
[163] *1 Corinteni* 13, 11.
[164] *1 Corinteni* 3, 1-2.
[165] *Ieșirea* 3, 8, 17.

e începutul credinței în Hristos, iar pruncia este disprețuită pentru că e copilăroasă și nedesăvârșită, cum e cu putință ca odihna omului desăvârșit, a gnosticului[166] hrănit cu mâncare tare, să fie iarăși cinstită cu laptele care se dă pruncului? Se poate ca particula „ca"[167] să arate o comparație, pentru a arăta ceva asemănător, și textul trebuie citit așa: „V-am hrănit cu lapte în Hristos"; iar după ce ne oprim puțin, să adăugăm: „Ca pe niște prunci", pentru a avea, prin oprirea citirii, o idee ca aceasta: „V-am învățat în Hristos, folosind o hrană simplă, adevărată și naturală, o hrană duhovnicească". Căci așa e natura hrănitoare a laptelui, care izvorăște din sânii iubitori. Așadar, întregul pasaj scripturistic ar avea următorul înțeles: „Așa cum dădacele îi hrănesc cu lapte pe copiii nou-născuți, tot așa și eu, cu laptele lui Hristos, Cuvântul, am picurat în sufletele voastre hrana cea duhovnicească".

36. Prin urmare, acest lapte al deplinei maturități e o hrană desăvârșită și duce la ținta finală fără de sfârșit. De aceea li se promite celor care se vor sălășlui în loc de odihnă aceeași hrană: lapte și miere. Iar Domnul le făgăduiește în mod justificat drepților tot lapte, ca să arate clar că Dumnezeu-Cuvântul este și „Alfa și Omega, începutul și sfârșitul"[168]. Dumnezeu-Cuvântul este simbolizat prin lapte. În același chip și Homer, fără voia lui, prorocește când spune că oamenii drepți se hrănesc cu lapte[169].

Însă se pot înțelege și în felul următor cuvintele Scripturii: „Iar eu, fraților, n-am putut să vă grăiesc ca unor oameni duhovnicești, ci ca unora trupești, ca unor prunci în Hristos"[170], încât să fie socotiți „oameni trupești" cei catehizați de curând, cei care sunt încă prunci în Hristos. Apostolul i-a numit „duhovnicești" pe cei care au crezut deja prin Sfântul Duh și „trupești" pe cei de curând catehizați, care încă n-au fost curățiți[171]. Este justificat ca pe aceștia să-i numească „trupești", pentru că ei gândesc încă cele trupești, la fel ca păgânii: „Când sunt între voi pizmă și ceartă, nu sunteți oare trupești și nu după om umblați?"[172] De aceea „lapte v-am dat să

[166] Gnostic nu are sensul depreciativ aici, ci se referă la posesorul autenticei cunoașteri în Duhul Sfânt, dobândită în cadrul Bisericii. (n.red.)
[167] Din versetele de la *1 Corinteni* 3, 1-2.
[168] *Apocalipsa* 1, 8; 21, 6; 22, 13.
[169] HOMER, *Iliada*, XIII, 5-6.
[170] *1 Corinteni* 3, 1.
[171] Adică botezați.
[172] *1 Corinteni* 3, 3.

beți"[173], adică „am revărsat în voi acea cunoaștere care, pornind de la cateheză, vă crește spre viață veșnică". Dar și cuvintele „v-am dat să beți" arată simbolic o participare desăvârșită. De altfel, se și spune că oamenii deplin maturizați beau, pe când pruncii sug. Domnul a spus: „Sângele Meu este adevărată băutură"[174]. Așadar, când apostolul a spus: „Lapte v-am dat să beți", nu cumva a simbolizat bucuria cea desăvârșită din laptele Cuvântului, cunoașterea adevărului? Iar cuvintele următoare: „Nu bucate, căci încă nu puteați"[175] pot simboliza revelația deplină, față către față, asemenea unor bucate, din veacul ce va să fie. „Căci acum", zice același apostol, „vedem ca în oglindă; dar atunci față către față"[176]. De aceea a și adăugat: „Dar nici acum încă nu puteți, căci sunteți încă trupești"[177], pentru că gândiți cele ale trupului[178], le poftiți, le îndrăgiți, invidiați, vă mâniați, pizmuiți[179]. Asta nu fiindcă suntem încă în trup[180], după cum gândesc unii; căci cu trupul, având fața asemenea îngerilor[181], vom vedea față către față făgăduințele[182].

37. Dacă, într-adevăr, făgăduința aceea „pe care ochiul n-a văzut-o și nici la inima omului nu s-a suit"[183] se împlinește după plecarea din lumea aceasta, cum pot susține [acești gnostici] că știu, nu printr-o vedere în duh, ci prin învățătură, „ceea ce urechea n-a auzit nicicând"[184]? Ori poate se referă doar la ce a auzit cel răpit în al treilea cer[185]? Numai că și aceluia i s-a poruncit să tacă[186]. În schimb, dacă gnoza cu care se mândresc ei e înțelepciune omenească – căci asta ne rămâne să credem –, atunci ascultă legea Scripturii: „Să nu se laude cel înțelept cu înțelepciunea lui; să nu se laude cel puternic cu puterea lui"[187]! „Cel care se laudă să se

[173] *1 Corinteni* 3, 2.
[174] *Ioan* 6, 55.
[175] *1 Corinteni* 3, 2.
[176] *1 Corinteni* 13, 12.
[177] *1 Corinteni* 3, 2-3.
[178] *Cf. Romani* 8, 5.
[179] *Cf. Galateni* 5, 19-21.
[180] *Cf. Romani* 8, 9.
[181] *Cf. Faptele* 6, 15; *Luca* 20, 36.
[182] *Cf. 1 Corinteni* 13, 12.
[183] *1 Corinteni* 2, 9.
[184] *1 Corinteni* 2, 9.
[185] *Cf. 2 Corinteni* 12, 2.
[186] *Cf. 2 Corinteni* 12, 4.
[187] *Ieremia* 9, 22.

e începutul credinței în Hristos, iar pruncia este disprețuită pentru că e copilăroasă și nedesăvârșită, cum e cu putință ca odihna omului desăvârșit, a gnosticului[166] hrănit cu mâncare tare, să fie iarăși cinstită cu laptele care se dă pruncului? Se poate ca particula „ca”[167] să arate o comparație, pentru a arăta ceva asemănător, și textul trebuie citit așa: „V-am hrănit cu lapte în Hristos”; iar după ce ne oprim puțin, să adăugăm: „Ca pe niște prunci”, pentru a avea, prin oprirea citirii, o idee ca aceasta: „V-am învățat în Hristos, folosind o hrană simplă, adevărată și naturală, o hrană duhovnicească”. Căci așa e natura hrănitoare a laptelui, care izvorăște din sânii iubitori. Așadar, întregul pasaj scripturistic ar avea următorul înțeles: „Așa cum dădacele îi hrănesc cu lapte pe copiii nou-născuți, tot așa și eu, cu laptele lui Hristos, Cuvântul, am picurat în sufletele voastre hrana cea duhovnicească”.

36. Prin urmare, acest lapte al deplinei maturități e o hrană desăvârșită și duce la ținta finală fără de sfârșit. De aceea li se promite celor care se vor sălășlui în loc de odihnă aceeași hrană: lapte și miere. Iar Domnul le făgăduiește în mod justificat drepților tot lapte, ca să arate clar că Dumnezeu-Cuvântul este și „Alfa și Omega, începutul și sfârșitul”[168]. Dumnezeu-Cuvântul este simbolizat prin lapte. În același chip și Homer, fără voia lui, prorocește când spune că oamenii drepți se hrănesc cu lapte[169].

Însă se pot înțelege și în felul următor cuvintele Scripturii: „Iar eu, fraților, n-am putut să vă grăiesc ca unor oameni duhovnicești, ci ca unora trupești, ca unor prunci în Hristos”[170], încât să fie socotiți „oameni trupești” cei catehizați de curând, cei care sunt încă prunci în Hristos. Apostolul i-a numit „duhovnicești” pe cei care au crezut deja prin Sfântul Duh și „trupești” pe cei de curând catehizați, care încă n-au fost curățiți[171]. Este justificat ca pe aceștia să-i numească „trupești”, pentru că ei gândesc încă cele trupești, la fel ca păgânii: „Când sunt între voi pizmă și ceartă, nu sunteți oare trupești și nu după om umblați?”[172] De aceea „lapte v-am dat să

[166] Gnostic nu are sensul depreciativ aici, ci se referă la posesorul autenticei cunoașteri în Duhul Sfânt, dobândită în cadrul Bisericii. (n.red.)
[167] Din versetele de la *1 Corinteni* 3, 1-2.
[168] *Apocalipsa* 1, 8; 21, 6; 22, 13.
[169] HOMER, *Iliada*, XIII, 5-6.
[170] *1 Corinteni* 3, 1.
[171] Adică botezați.
[172] *1 Corinteni* 3, 3.

beți"[173], adică „am revărsat în voi acea cunoaștere care, pornind de la cateheză, vă crește spre viață veșnică". Dar și cuvintele „v-am dat să beți" arată simbolic o participare desăvârșită. De altfel, se și spune că oamenii deplin maturizați beau, pe când pruncii sug. Domnul a spus: „Sângele Meu este adevărată băutură"[174]. Așadar, când apostolul a spus: „Lapte v-am dat să beți", nu cumva a simbolizat bucuria cea desăvârșită din laptele Cuvântului, cunoașterea adevărului? Iar cuvintele următoare: „Nu bucate, căci încă nu puteați"[175] pot simboliza revelația deplină, față către față, asemenea unor bucate, din veacul ce va să fie. „Căci acum", zice același apostol, „vedem ca în oglindă; dar atunci față către față"[176]. De aceea a și adăugat: „Dar nici acum încă nu puteți, căci sunteți încă trupești"[177], pentru că gândiți cele ale trupului[178], le poftiți, le îndrăgiți, invidiați, vă mâniați, pizmuiți[179]. Asta nu fiindcă suntem încă în trup[180], după cum gândesc unii; căci cu trupul, având fața asemenea îngerilor[181], vom vedea față către față făgăduințele[182].

37. Dacă, într-adevăr, făgăduința aceea „pe care ochiul n-a văzut-o și nici la inima omului nu s-a suit"[183] se împlinește după plecarea din lumea aceasta, cum pot susține [acești gnostici] că știu, nu printr-o vedere în duh, ci prin învățătură, „ceea ce urechea n-a auzit nicicând"[184]? Ori poate se referă doar la ce a auzit cel răpit în al treilea cer[185]? Numai că și aceluia i s-a poruncit să tacă[186]. În schimb, dacă gnoza cu care se mândresc ei e înțelepciune omenească – căci asta ne rămâne să credem –, atunci ascultă legea Scripturii: „Să nu se laude cel înțelept cu înțelepciunea lui; să nu se laude cel puternic cu puterea lui"[187]! „Cel care se laudă să se

[173] *1 Corinteni* 3, 2.
[174] *Ioan* 6, 55.
[175] *1 Corinteni* 3, 2.
[176] *1 Corinteni* 13, 12.
[177] *1 Corinteni* 3, 2-3.
[178] *Cf. Romani* 8, 5.
[179] *Cf. Galateni* 5, 19-21.
[180] *Cf. Romani* 8, 9.
[181] *Cf. Faptele* 6, 15; *Luca* 20, 36.
[182] *Cf. 1 Corinteni* 13, 12.
[183] *1 Corinteni* 2, 9.
[184] *1 Corinteni* 2, 9.
[185] *Cf. 2 Corinteni* 12, 2.
[186] *Cf. 2 Corinteni* 12, 4.
[187] *Ieremia* 9, 22.

laude în Domnul."[188] Noi însă suntem „învățați de Dumnezeu"[189] și ne lăudăm în numele lui Hristos[190]. Prin urmare, cum să nu putem presupune că asta a avut în vedere apostolul când a vorbit de laptele pruncilor? Căci și despre întâistătătorii bisericilor spune că sunt „păstori", după chipul bunului Păstor[191], că noi suntem oile, ba chiar, păstrând aceeași consecvență alegorică în exprimare, și că Domnul este „laptele turmei"[192]. Desigur acum că versetul: „Lapte v-am dat să beți, nu bucate, căci încă nu puteați"[193] poate fi în acord cu acest sens, dacă nu înțelegem prin „bucate" altceva decât „laptele", ci în esență același lucru. Căci și Cuvântul e același, fie că este curgător și dulce ca laptele, fie că e tare și închegat ca bucatele.

38. Însă nici asta nu e totul, ci prin „lapte" e posibil să înțelegem și propovăduirea, fiindcă se revarsă pe o mare întindere, iar prin „bucate" credința, solidă ca o temelie, în urma catehezei; căci credința, mai consistentă decât simpla auzire, e asemănată cu niște bucate, fiindcă se întărește când pătrunde în suflet. Despre o astfel de mâncare a vorbit în altă parte și Domnul, când, exprimându-Se simbolic, zice în *Evanghelia după Ioan*: „Mâncați Trupul Meu și beți Sângele Meu"[194]. Prin mâncare și băutură El a simbolizat manifestarea credinței și făgăduinței; căci Biserica, alcătuită ca și omul din multe membre, se întărește și crește din acestea două: din trupul credinței și din sufletul nădejdii, după cum și Domnul este din trup și suflet. Într-adevăr, nădejdea este sângele credinței; căci din nădejde, ca dintr-un suflet, își trage credința tăria sa. Dacă nădejdea se duce, ca sângele care curge, atunci se slăbește și ceea ce dă viața credinței.

39. Însă, dacă unii iubitori de dispute ar vrea să susțină că „laptele" arată învățăturile elementare, un fel de prime alimente, în timp ce „bucatele" sunt cunoștințele duhovnicești, cu referire la gnoză, atunci să știe următorul lucru: numind „bucate", mâncare solidă, Trupul și Sângele lui Iisus, aceștia se depărtează, prin

[188] *1 Corinteni* 1, 31; *2 Corinteni* 10, 17.
[189] *1 Tesaloniceni* 4, 9.
[190] *Cf. Filipeni* 3, 3.
[191] *Cf. Ioan* 10, 11, 14.
[192] *Cf. 1 Corinteni* 9, 7.
[193] *1 Corinteni* 3, 2.
[194] *Ioan* 6, 53.

lăudăroasa lor înțelepciune, de simplul adevăr. În om, ceea ce se naște întâi este sângele; unii au îndrăznit chiar să spună că sângele este substanța sufletului. După ce mama a născut, acest sânge se schimbă, prin fermentare naturală, în lapte: datorită afinității iubirii își pierde culoarea și se albește, astfel încât să nu se sperie copilul. Sângele este mai lichid decât carnea; este un fel de carne lichidă; însă laptele e mai hrănitor decât sângele și alcătuit din particule mai mici. Fie că sângele, care hrănește fătul, este trimis mai întâi prin cordonul ombilical, fie că sângele menstrual, oprit prin scurgerea lui naturală, primește poruncă de la Dumnezeu-Creatorul, Cel care hrănește totul, să se îndrepte, potrivit unei revărsări naturale, spre sânii care încep să se umfle și printr-o căldură naturală sângele se schimbă și ajunge hrană plăcută copilului, oricum ar fi, sângele este cel care se preface în lapte.

Dintre toate membrele trupului, sânii sunt în cea mai mare legătură cu uterul. Când are loc nașterea, se taie buricul, prin care se ducea sângele la făt, și atunci are loc o închidere a trecerii sângelui și sângele se îndreaptă spre sâni; îngrămădindu-se mult sânge, sânii se măresc și sângele se transformă în lapte, așa cum într-o rană sângele se transformă în puroi. Sau și altfel: sângele din venele de lângă sâni, care sunt dilatate în timpul sforțărilor nașterii, trece în porii naturali ai sânilor și suflul, care este trimis din arterele învecinate, se amestecă cu acest sânge; substanța sângelui rămâne încă intactă; dar sângele, fiind izbit în valuri, se înălbește, încât din pricina unei astfel de lovituri se preface în spumă; se întâmplă ceva asemănător cu marea, despre care poeții spun că, din pricina izbiturilor vânturilor, „aruncă spuma sărată”[195]. Sângele se preface în lapte, dar, în ce privește substanța sa, rămâne tot sânge.

40. La fel și râurile repezi, prin îmbrățișarea valurilor cu aerul din jurul lor, se sparg și urlă, scoțând spumă; tot așa și saliva din gura noastră se înălbește din pricina respirației. Ce este, așadar, de mirare dacă spunem că și sângele, sub influența suflului din artere, se preface într-o substanță foarte strălucitoare și foarte albă? Se schimbă în ceea ce privește calitatea sa, nu în ceea ce privește substanța sa. Fără îndoială nu poți găsi altceva mai hrănitor și mai dulce, nici mai alb ca laptele. Iar hrana cea duhovnicească se

[195] Homer, *Iliada*, IV, 426. Concepțiile lui Clement privind anatomia și fiziologia umană sunt cele specifice timpului. (n.red.)

aseamănă întru totul cu laptele: e dulce din pricina harului care este în ea, hrănitoare, pentru că este viață, albă, fiindcă este ziua lui Hristos. Și s-a arătat că sângele Cuvântului este ca laptele.

41. Laptele, pregătit în acest chip de la naștere, dă hrană pruncului; iar sânii, care până atunci priveau drept spre bărbat, se pleacă spre copil, fiind învățați să-i dea hrana, ușor de obținut, lucrată de natură spre folosul creșterii copilului. Sânii nu sunt ca izvoarele, plini cu lapte care curge gata pregătit; ci prefac în ei sângele în hrană; ei dau naștere laptelui și-l fac să curgă. Iar hrana aceasta, potrivită și necesară copilului de curând alcătuit și nou-născut, lucrată de Dumnezeu-Hrănitorul și de Tatăl celor născute și renăscute, este hrana cerească a îngerilor[196], la fel ca mana care le cădea din cer vechilor evrei[197]. Și acum doicile numesc „mană" prima picătură de lapte care izvorăște de la sân, la fel ca mâncarea aceea din pustie. Femeile care nasc și ajung mame izvorăsc lapte din sânurile lor; dar Domnul Hristos, fructul Fecioarei, n-a fericit sânii femeii[198], nici nu i-a socotit dătători de hrană, ci S-a făcut El hrană duhovnicească pentru cei virtuoși când Tatăl cel iubitor de oameni a revărsat, ca o ploaie în lume, Cuvântul Său.

42. O minune plină de taină! Unul este Tatăl universului, Unul este Cuvântul universului, Unul este Duhul cel Sfânt, Unul și Același, pretutindeni. O singură Fecioară a ajuns mamă; și-mi place s-o numesc „Biserică". Numai această mamă n-a avut lapte, pentru că numai ea n-a ajuns femeie. Dar este în același timp și fecioară și mamă. Neîntinată ca fecioară, plină de iubire ca mamă. Își cheamă la ea copilașii și-i alăptează cu sfânt lapte, Cuvântul cu înfățișare de prunc. N-a avut lapte, pentru că laptele era Acest Copilaș frumos și potrivit, trupul lui Hristos; ea a hrănit cu Cuvântul poporul cel tânăr, pe care Însuși Domnul l-a născut cu dureri trupești, pe care Însuși Domnul l-a înfășat cu scumpul Lui sânge. O nașteri sfinte! O scutece sfinte! Cuvântul este totul pentru pruncul [Lui]: și Tată și Mamă și Pedagog și Hrănitor. Căci a zis: „Mâncați Trupul Meu și beți Sângele Meu!"[199] Acestea sunt mâncărurile potrivite pe care ni le oferă Domnul din belșug: ne dă trupul Său și varsă sângele Său. Nimic nu le lipsește copiilor ca să poată crește.

196 *Cf. Psalmul* 77, 29; *Înțelepciunea lui Solomon* 16, 20; *Ieșirea* 1, 19.
197 *Cf. Ieșirea* 16, 4-19.
198 *Cf. Luca* 11, 27-28.
199 *Ioan* 6, 53.

43. Ce taină nemaiauzită! Ni s-a poruncit să dezbrăcăm vechea și trupeasca noastră stricăciune, hrana cea veche, ca să avem parte de un alt fel de viață, viețuirea cea nouă a lui Hristos; pentru ca, dacă e cu putință, primindu-L, să-L așezăm în noi înșine și să-L sălășluim în pieptul nostru pe Mântuitorul, ca să nimicim patimile trupului nostru.

Dar poate că nu vrei să înțelegi în acest sens cele spuse, ci într-un sens mai general. Ascultă explicația și în acest sens! Prin denumirea „trupul" este semnificat Duhul Sfânt, fiindcă trupul Lui a fost creat de Duhul Sfânt[200]; prin „sângele" e desemnat Cuvântul, căci Cuvântul Se răspândește, ca un sânge bogat, în viața noastră; amestecul celor două, al trupului și al sângelui, este Domnul, hrana pruncilor. Domnul este deci și Duh și Cuvânt. Hrana, adică Domnul Iisus, Cuvântul lui Dumnezeu, este Duh întrupat, trup ceresc sfințit. Hrana este laptele Tatălui, singurul cu care suntem alăptați noi, pruncii. Așadar, Însuși Cuvântul „cel iubit"[201] și Hrănitorul nostru Și-a vărsat sângele Lui pentru noi, ca să mântuiască omenirea. Noi, care am crezut prin El în Dumnezeu, ne găsim scăparea la „sânul care ne face să uităm de griji"[202], la sânul Tatălui, la Cuvântul, singurul care, după cum e și firesc, ne dă nouă, pruncilor, laptele dragostei. Iar noi, toți câți sugem la acest sân, suntem cu adevărat singurii fericiți.

44. De aceea și Petru zice: „Lepădând deci toată răutatea și tot vicleșugul și fățărnicia și pizma și clevetirea, ca niște prunci de curând născuți, să doriți laptele cel duhovnicesc, ca să creșteți cu el spre mântuire, de vreme ce ați gustat că bun este Domnul"[203]. Dacă am fi de acord cu cei care spun că „bucatele" sunt altceva decât „laptele", atunci ne-am întreba: cum de nu văd aceia că se contrazic, neînțelegând legile naturii? În timpul iernii, când pielea trupului se strânge și nu lasă să iasă afară căldura care este închisă înăuntru, hrana, mistuită și digerată, este prefăcută în sânge și se duce în vene. Acestea, pentru că nu intră în contact cu aerul, se umplu de sânge, se întind și bat cu putere. De aceea, pe timp de iarnă doicile au foarte mult lapte. Am arătat mai

[200] *Cf. Luca* 1, 35.

[201] *Matei* 3, 17; 17, 5; *Marcu* 1, 11; 9, 7; *Luca* 3, 22; 9, 35; 2 *Petru* 1, 17.

[202] HOMER, *Iliada*, XXII, 83. Sunt cuvintele pe care Hecuba, mama lui Hector, le-a spus fiului său.

[203] *1 Petru* 2, 1-3; *Psalmul* 33, 8.

înainte[204] că, la femeile care nasc, sângele se preface în lapte, dar sângele nu-și schimbă substanța sa, așa cum și la bătrâni părul blond capătă culoarea albă. În schimb, în timpul verii, pielea trupului fiind din nou mai puțin strânsă, îngăduie hranei să iasă afară prin porii pielii. Iar atunci laptele nu mai e atât de abundent, pentru că nici sângele nu este.

45. Așadar, dacă digestia mâncării dă sângele, iar sângele se preface în lapte, atunci sângele are în el dispoziția naturală de a pregăti laptele, întocmai ca sămânța bărbatului, ca sâmburele strugurelui. Prin urmare, cu acest lapte, cu această mâncare domnească suntem hrăniți de îndată ce am venit pe lume; și îndată ce ne naștem din nou[205] primim nădejdea odihnei și ni se binevestește Ierusalimul cel de sus[206], în care, așa cum spune Scriptura, plouă cu miere și lapte[207]; căci noi prin cele materiale căutăm hrana cea sfântă. Bucatele se strică, așa cum spune apostolul însuși[208]; însă hrana cu lapte ne duce la ceruri, ne crește cetățeni ai cerurilor și părtași la corul îngerilor. Dar, deoarece Cuvântul este „izvorul vieții"[209], care curge cu tărie, și este numit și „râu de untdelemn"[210], e firesc ca Pavel, alegorizând și numindu-L „lapte", să adauge: „V-am dat să beți"[211]; căci Cuvântul, hrana adevărului, se bea. Desigur că băutura este numită hrană lichidă. Este cu putință ca același aliment să fie și mâncare solidă și băutură, după cum îl privim dintr-un punct de vedere sau din altul; de pildă, brânza este o închegare a laptelui sau lapte închegat. Nu caut acum să vânez cuvinte, ci să arăt că și laptele și brânza au una și aceeași substanță. Dar copiilor de sân le este de ajuns numai laptele, care le e și hrană și băutură. Zice Domnul: „Eu am să mănânc o mâncare pe care voi n-o știți"[212]. „Mâncarea Mea este ca să fac voia Celui care M-a trimis."[213] Iată deci că, în chip alegoric, voința lui Dumnezeu este o altă mâncare, la fel ca laptele.

---

[204] Paragraful 39.
[205] Adică după ce ne botezăm.
[206] *Cf. Galateni* 4, 26.
[207] *Cf. Ieșirea* 3, 8, 17.
[208] *Cf. 1 Corinteni* 6, 13.
[209] *Apocalipsa* 21, 6.
[210] *Cf. Deuteronomul* 32, 13; *Iezechiel* 32, 14.
[211] *1 Corinteni* 3, 2.
[212] *Ioan* 4, 32.
[213] *Ioan* 4, 34.

46. Domnul a numit împlinirea pătimirilor Sale în chip impropriu „pahar"[214], pentru că trebuia să-l bea și să-l consume numai El. Astfel, pentru Hristos, împlinirea voii Tatălui era mâncare; însă pentru noi, pruncii, care bem Cuvântul cel din ceruri, hrană ne este Însuși Hristos. De aceea și cuvântul μαστεῦσαι[215] are sensul de „a căuta": fiindcă sânii Tatălui, iubitori de oameni, dau lapte pruncilor care caută Cuvântul. Apoi Cuvântul Se mai numește pe Sine și „pâinea din ceruri", căci spune: „Nu Moise v-a dat pâinea din cer, ci Tatăl Meu vă dă pâinea cea adevărată din cer; fiindcă pâinea lui Dumnezeu este aceea care se coboară din cer și dă viață lumii"[216]. „Și pâinea pe care Eu o voi da este trupul Meu pentru viața lumii."[217] Trebuie amintit aici sensul tainic al pâinii: Domnul numește trupul Lui „pâine" – negreșit, trupul Lui înviat. Așa cum grâul înviază din însămânțare și din stricăciune, tot așa și trupul lui Hristos, ca pâinea cea coaptă, ajunge prin foc[218] bucurie Bisericii.

47. Dar acest lucru va fi lămurit mai bine în lucrarea mea *Despre înviere*[219].

Pentru că Domnul a spus: „Și pâinea pe care Eu o voi da este trupul Meu"[220] și pentru că trupul e străbătut de umezeala sângelui, iar sângele e numit alegoric „vin", trebuie să se știe următorul lucru: așa cum pâinea făcută bucăți și pusă în vin amestecat cu apă absoarbe vinul, dar lasă apa, tot așa și trupul Domnului, pâinea cerurilor, absoarbe sângele, ridicând pe oamenii cerești la nestricăciune și lăsând spre stricăciune numai poftele trupești. Astfel, în sens alegoric, Cuvântul este numit în multe chipuri: și „bucate" și „trup", „hrană", „pâine", „sânge" și „lapte". Domnul e toate acestea spre desfătarea noastră, a celor care credem în El. Să nu se minuneze deci nimeni când noi numim alegoric „lapte" sângele Domnului! Nu este oare numit alegoric și „vin"? „El spală în vin haina Sa și în sânge de strugure veșmântul Lui"[221] – adică spune că va împodobi trupul Cuvântului cu propriul Lui sânge, așa cum îi

[214] *Cf. Matei* 20, 22-23; 26, 39, 42; *Marcu* 10, 38-39; 14, 36; *Luca* 22, 42; *Ioan* 18, 11.
[215] Clement derivă verbul μαστεύω („a căuta") de la μαστός („mamelă, sân").
[216] *Ioan* 6, 32-33.
[217] *Ioan* 6, 51.
[218] Adică prin moarte.
[219] Clement menționează această lucrare, care s-a pierdut, și în Cartea a II-a a *Pedagogului* (104).
[220] *Ioan* 6, 51.
[221] *Facerea* 49, 11.

va hrăni negreșit cu Duhul Lui pe cei care însetează după Cuvânt. Că este sânge Cuvântul, o mărturisește sângele dreptului Abel, care a vorbit cu Dumnezeu[222]. Desigur că sângele n-ar fi putut scoate nicicând glas, decât în cazul în care înțelegem prin sânge Cuvântul. Într-adevăr, Abel, dreptul cel vechi, e o prefigurare a Dreptului celui nou; iar sângele cel vechi a intervenit în numele sângelui nou. Lui Dumnezeu I se adresează sângele, Cuvântul, căci a vestit Cuvântul ce avea să pătimească.

48. Însă și trupul și sângele din trup sunt hrănite și crescute de lapte, ca un fel de recunoștință. Într-adevăr, formarea fătului se face prin unirea seminței bărbatului cu secrețiile rămase curate după curățirea lunară. Puterea ce este în sămânța bărbatului coagulează sângele – la fel cum cheagul încheagă laptele – și lucrează substanța pentru alcătuirea fătului. Iar amestecul începe să se dezvolte; excesul e însă primejdios, ducând la sterilitate. Căci și în pământ sămânța se pierde dacă e acoperită de prea multă apă, iar când e secetă, se usucă; în schimb, dacă pământul e lipicios, sămânța se menține și crește. Unii au presupus că sămânța unei viețuitoare este, în substanța sa, spumă a sângelui. Sângele, agitându-se în timpul îmbrățișării, datorită căldurii firești a bărbatului, se tulbură, se preface în spumă și se depune în venele seminale. Diogenes din Apollonia[223] socotea că plăcerile dragostei[224] de aici și-au luat numele[225].

49. Din toate acestea rezultă clar că sângele este substanța trupului omului. În pântecele femeii, ceea ce se produce are mai întâi o consistență lichidă, lăptoasă; apoi această alcătuire, primind sânge și căpătând trup, se întărește în uter, sub acțiunea suflului natural și cald, iar datorită acestuia fătul începe să se formeze și capătă viață. Însă și după naștere copilul se hrănește tot cu același sânge, căci curgerea laptelui din sânul femeii își are originea în sânge. Laptele este izvorul hranei copilului. Prin curgerea laptelui se arată că o femeie a născut și este mamă; de aici îi vine și dragostea maternă. Prin urmare, de aceea zice în sens tainic Sfântul Duh prin apostol, reluând un cuvânt al Domnului: „Lapte v-am dat să beți"[226]. Dacă

[222] *Cf. Facerea* 4, 10; *Matei* 23, 35; *Evrei* 11, 4.
[223] DIOGENES DIN APOLLONIA, fragm. 6, ed. Diels.
[224] Τὰ ἀφροδίσια, în original.
[225] Τὸ ἀφρός – „spumă".
[226] *1 Corinteni* 3, 2.

am fost renăscuți în Hristos, Cel care ne-a renăscut ne hrănește cu propriul Lui lapte, Cuvântul; căci e firesc ca tot cel care naște să dea îndată hrană celui pe care l-a născut. Și, așa cum renașterea omului e duhovnicească, la fel și hrana lui e tot duhovnicească. Suntem, așadar, prin toate mijloacele potriviți după Hristos: prin înrudire, datorită sângelui Lui, prin care am fost răscumpărați; prin dragoste, datorită creșterii pe care ne-o dă Cuvântul; prin nestricăciune, datorită educației primite de la El.

„De cele mai multe ori, între oameni creșterea copiilor
Creează mai multă dragoste decât nașterea copiilor."[227]

Așadar, sângele și laptele sunt același lucru, un simbol al pătimirii și învățăturii Domnului.

50. Ne este, prin urmare, îngăduit nouă, pruncilor, să ne lăudăm cu Domnul și să strigăm:

„Mă laud că sunt dintr-un tată bun și dintr-un sânge bun"[228].

Că laptele provine din transformarea sângelui, am clarificat deja; de fapt, putem vedea nu mai puțin lucrul acesta și la oi și la vaci. În acel timp al anului pe care îl numim „primăvară", când atmosfera e umedă, dar și iarba și pășunile sunt suculente și pline de apă, aceste animale sunt pline de sânge, cum o arată dilatarea venelor, căci se văd bombate. Iar datorită sângelui, ele dau și lapte din belșug. Vara, dimpotrivă, din pricina căldurii, sângele se încălzește și se împuținează, iar atunci se oprește transformarea lui; de aceea și vitele dau mai puțin lapte.

Laptele, într-adevăr, are o afinitate foarte naturală cu apa, așa cum și baia cea duhovnicească[229] are cu hrana duhovnicească[230]. Cei care înghit puțină apă rece odată cu laptele au mult folos, căci apa nu permite ca laptele să se acrească, datorită nu adversității, ci acestei afinități cu el, când e digerat. De fapt, acordul laptelui cu apa e la fel precum comuniunea dintre Cuvânt și Botez. Iar dintre lichide, el este singurul care primește amestecul cu apa în scop de curățire, așa cum Botezul o face pentru iertarea păcatelor.

51. Se amestecă foarte bine laptele și cu mierea, și tot în scop de curățire, pe lângă îndulcirea hranei. Într-adevăr, și Cuvântul, amestecat

---

[227] BIOTOS, *Medeea*, fragm. 1, în: *Tragicorum graecorum fragmenta* (în continuare: TGF), ed. A. Nauck, Teubner, Leipzig, 1889, p. 825.
[228] HOMER, *Iliada*, XIV, 113. Sunt cuvintele lui Diomedes, fiul lui Tideu.
[229] Adică Botezul.
[230] Adică Sfânta Euharistie.

cu iubirea de oameni, vindecă patimile și, în același timp, curățește de păcate. Și îmi pare că aceste vorbe: „Glasul său curgea mai dulce decât mierea"[231] au fost zise despre Cuvânt, Care este mierea, iar prorocia de multe ori așază Cuvântul mai presus „de miere și fagure"[232].

Mai mult, laptele se amestecă și cu vinul dulce; și este benefic amestecul acesta. E ca și cum ai amesteca cele stricăcioase ca să ajungă la nestricăciune, pentru că din pricina vinului laptele se taie și se încheagă; iar ce este rău se aruncă. Tot așa și unirea duhovnicească a credinței cu omul supus patimilor taie poftele trupești, îi dă tărie omului pentru veșnicie și prin mijloace dumnezeiești îl face nemuritor.

Mulți oameni folosesc partea grasă a laptelui, care se numește „unt", pentru luminat; aceștia arată, printr-un simbolism vădit, că Domnul, Cuvântul, este bogat în untdelemn, că numai El cu adevărat hrănește, crește și luminează pruncii.

52. De aceea și zice Scriptura despre Domnul: „Hrănitu-i-a pe ei cu roadele țarinilor, le-a dat să sugă lapte din piatră și untdelemn din piatră vârtoasă, unt de la vaci și lapte de la oi, cu grăsimea mieilor"[233]; și, pe lângă acestea, le-a mai dat și altele. Iar cel care a prorocit nașterea Copilului a spus: „Unt și miere va mânca"[234].

Sunt și uluit adesea cum îndrăznesc unii să se numească pe ei înșiși „perfecți" și „gnostici", crezându-se, în îngâmfarea și lăudăroșenia lor, mai presus de apostol, în timp ce Pavel însuși mărturisește despre el: „Nu că am și luat răsplata sau că sunt și desăvârșit; dar o urmăresc, că doar o voi și prinde, întrucât și eu am fost prins de Hristos. Fraților, eu încă socotesc să nu o fi prins; dar una fac: uitând cele ce sunt în urma mea, dar tinzând la cele dinainte, alerg la țintă, la răsplata chemării celei de sus, în Hristos Iisus"[235]. Chiar dacă se socotește desăvârșit pentru că a părăsit viața de mai înainte și tinde la o viață mai bună, totuși nu se socotește desăvârșit în cunoaștere, ci ca unul care dorește desăvârșirea. Tocmai de aceea și adaugă: „Așadar, câți suntem desăvârșiți aceasta să gândim"[236]; e limpede că ceea ce numește el „desăvârșire" înseamnă lepădarea de păcate, renașterea în credința Celui care singur e desăvârșit și uitarea de păcatele de mai înainte.

---

[231] HOMER, *Iliada*, I, 249. E vorba de glasul lui Nestor, înțeleptul.
[232] *Psalmul* 18, 11; 118, 103.
[233] *Deuteronomul* 32, 13-14.
[234] *Isaia* 7, 15.
[235] *Filipeni* 3, 11-14.
[236] *Filipeni* 3, 15.

CAPITOLUL AL VII-LEA

Cine este Pedagogul și care este pedagogia Lui

53. Așadar, după ce am arătat că noi toți, cei care urmăm lui Hristos, suntem numiți de Scriptură nu numai „copii”, ci, în chip alegoric, și „prunci”, și că desăvârșit e numai Tatăl universului – căci Fiul este în Tatăl și Tatăl în Fiu[237] –, e timpul, urmând planul nostru, să spunem cine este Pedagogul. Se numește Iisus. Uneori Se numește pe El Însuși „Păstor”, spunând: „Eu sunt Păstorul cel bun”[238], prin comparație cu păstorii care păstoresc oile, El fiind Pedagogul Care păstorește copii, este Păstorul Care are grijă de prunci. Iar fiindcă pruncii sunt nevinovați, sunt numiți în chip alegoric „oi”. „Și vor fi toți o turmă și un păstor.”[239] Deci Cuvântul este Pedagogul Care ne duce pe noi, copiii, la mântuire. Iar prin Osea a vorbit foarte limpede despre Sine Însuși, zicând: „Eu sunt Învățătorul vostru”[240]. Pedagogia e religia, învățătură a slujirii lui Dumnezeu, instruire spre cunoașterea adevărului, viețuire dreaptă, care duce la cer.

54. Dar termenul „pedagogie” are multe înțelesuri. Căci se poate referi și la cel educat și instruit, și la cel care educă și instruiește, apoi, în al treilea rând, la educația ca atare, iar în al patrulea, la lucrurile care se învață, de pildă la porunci. Pedagogia lui Dumnezeu e însă conducerea pe calea cea dreaptă a adevărului, pentru contemplarea lui Dumnezeu și înfățișarea modelelor de fapte sfinte, menite să dăinuie veșnic. După cum generalul care își conduce armata se îngrijește de salvarea ostașilor lui, după cum căpitanul unei corăbii își cârmuiește corabia cu dorința de a-i salva pe călători, tot așa și Pedagogul Își conduce copiii spre o viețuire mântuitoare, datorită purtării Sale de grijă. Și, în general, tot ce e rezonabil să cerem de la Dumnezeu, vom dobândi dacă-L ascultăm pe Pedagog. Așa cum nici căpitanul corabiei nu ascultă mereu de vânturi, ci uneori se împotrivește tuturor furtunilor, la fel și

[237] *Cf. Ioan* 17, 21.
[238] *Ioan* 10, 11, 14.
[239] *Ioan* 10, 16.
[240] *Osea* 5, 2 (după *Septuaginta*).

Pedagogul: în fața vânturilor potrivnice din lumea aceasta El nu Se pleacă niciodată, nici nu le îngăduie să-l ducă pe copilaș, în felul unei corăbii, spre o viețuire sălbatică și desfrânată, ci Se lasă condus numai de vântul cel bun al adevărului și ține cu tărie în mâna Sa cârmele corabiei copilului, adică urechile, până ce îl va duce pe copil nevătămat la limanul cerurilor. Căci obiceiul numit de oameni „strămoșesc" se pierde în scurtă vreme, pe când viețuirea cea dumnezeiască este un bun ce dăinuie veșnic.

55. Se spune că pedagogul lui Ahile[241] a fost Phoenix[242], pedagogul copiilor lui Cresus a fost Adrast, pedagogul lui Alexandru a fost Leonidas, iar al lui Filip a fost Nausitoos. Numai că unul, Phoenix, era un afemeiat; altul, Adrast, era un surghiunit; Leonidas nu i-a scos din suflet macedoneanului[243] mândria; iar Nausitoos nu l-a vindecat nici el pe bețivanul[244] din Pela. Și nici Zopir, tracul, n-a putut să pună frâu desfrâului lui Alcibiade. Ce-i drept, acest Zopir era un sclav cumpărat, iar Sicin[245], pedagogul copiilor lui Temistocle[246], era o slugă leneșă; se spune că dansa și că a inventat dansul numit „sicinis"[247]. Nu-i voi trece sub tăcere nici pe pedagogii de la perși, așa-numiții „pedagogi regali". Dintre toți perșii, regii persani alegeau patru oameni merituoși, pe care îi puneau să se ocupe de copiii lor; dar de la ei copiii învățau doar să tragă cu arcul, iar când ajungeau adolescenți, trăiau cu surorile lor, cu mamele lor, cu femei căsătorite și cu nenumărate curtezane, deprinși la împreunări ca mistreții.

Pedagogul nostru însă este Sfântul Dumnezeu Iisus, Cuvântul, Care conduce întreaga omenire. Dumnezeu Însuși, Iubitorul de oameni, ne e Pedagogul.

---

[241] Ahile, fiul lui Peleus și al zeiței Thetis, cel mai celebru erou al *Iliadei*. Mama lui, pentru a-l face nemuritor, îndată ce l-a născut, l-a cufundat în apele Styxului, ținându-l de călcâi. În războiul Troiei a fost ucis de săgeata înveninată trimisă de Paris, fiul lui Priam, în călcâi, singurul loc vulnerabil din trupul său.

[242] Phoenix, unul dintre eroii *Iliadei*. Intrând în conflict cu tatăl său, acesta i-a strivit ochii și l-a alungat. S-a refugiat la curta lui Peleus, unde centaurul Chiron i-a redat vederea; a fost pedagogul lui Ahile.

[243] Alexandru cel Mare.

[244] Filip, regele Macedoniei, tatăl lui Alexandru cel Mare.

[245] Sicin, prizonier pers, robul și pedagogul copiilor lui Temistocle.

[246] Temistocle, general și om de stat atenian, șeful partidei democrate (520-460 î.Hr.). A câștigat bătălia de la Salamina, înfrângând flota persană condusă de Xerxes. A murit în exil.

[247] Dansul „sicinis" era un dans comic executat de corurile de satiri, un dans violent și rapid.

56. Iar undeva, în Cântarea lui Moise, spune Duhul Sfânt despre El: „A îndestulat poporul în pustie, în setea arșiței, în pământ fără de apă; înconjuratu-l-a pe el și l-a învățat; l-a păzit ca lumina ochilor; ca un vultur Și-a acoperit cuibul Său și spre puii lui a dorit; întinzându-Și aripile sale, i-a primit pe ei și i-a ridicat pe spatele Său. Numai Domnul i-a condus pe ei și nu era cu ei dumnezeu străin"[248]. Destul de limpede, cred eu, ni-L prezintă Scriptura pe Pedagog, înfățișând educația dată de El. Dar și când vorbește El Însuși în nume propriu, mărturisește despre Sine că e Pedagog: „Eu sunt Domnul Dumnezeu tău, Cel care te-am scos din pământul Egiptului"[249]. Cine are oare puterea de a conduce pe cineva afară și înăuntru? Oare nu Pedagogul? Acesta i „S-a arătat lui Avraam și i-a zis: «Eu sunt Dumnezeul tău. Fă ce este plăcut înaintea Mea!»"[250] Pe Avraam, copilul credincios, l-a pregătit dinainte în cel mai pedagogic chip cu putință, zicându-i: „Și fii fără de prihană! Și voi pune testamentul Meu între Mine și tine și sămânța ta"[251]. Iată aici împărtășirea unei prietenii statornice. Se vede foarte limpede că a fost și Pedagogul lui Iacov. Căci îi spune: „Iată Eu sunt cu tine, păzindu-te în toată calea ta, încotro vei merge; și te voi întoarce în pământul acesta; căci nu te voi părăsi până ce nu voi face toate câte am grăit ție"[252]. Și cu El se zice că s-a și luptat: „Și a rămas Iacov singur; și S-a luptat cu el un Om" – Pedagogul – „până dimineața"[253].

57. Pedagogul era „Omul" Care S-a luptat cu atletul Iacov, Cel care l-a condus, l-a instruit, l-a îndemnat să lupte împotriva celui rău. Da, Cuvântul a fost și Învățătorul lui Iacov, dar și Pedagogul omenirii, căci spune Scriptura: „Iacov L-a întrebat și I-a zis Lui: «Spune-mi numele Tău!» Și a zis: «Pentru ce Mă întrebi numele Meu?»"[254] Căci păstra numele Său nou pentru poporul cel nou, pentru prunc. Era încă fără de nume Domnul Dumnezeu, fiindcă nu Se făcuse încă om. Cu toate acestea, „Iacov a chemat numele locului aceluia «vederea lui Dumnezeu». «Căci am văzut», a spus el, «pe Dumnezeu față către față și s-a mântuit sufletul meu»"[255].

[248] *Deuteronomul* 32, 10-12.
[249] *Ieșirea* 20, 2.
[250] *Facerea* 17, 1.
[251] *Facerea* 17, 1, 7.
[252] *Facerea* 28, 15.
[253] *Facerea* 32, 24.
[254] *Facerea* 32, 29.
[255] *Facerea* 32, 30.

Fața lui Dumnezeu este Cuvântul; prin El, Dumnezeu este pus în lumină și Se face cunoscut. Și Iacov a primit numele de „Israel" când L-a văzut pe Domnul Dumnezeu[256]. Acesta este Dumnezeul, Cuvântul, Pedagogul Care i-a spus iarăși mai târziu lui Iacov: „Să nu te temi a te coborî în Egipt"[257]. Vezi cum Pedagogul Se ține după omul drept, cum îl îndeamnă la luptă pe atlet, învățându-l să-i prindă de călcâi pe dușmani? Tot El îl învață și pe Moise să fie pedagog. Căci spune Domnul: „Dacă a păcătuit cineva împotriva Mea, Eu îl voi șterge din cartea Mea. Iar acum mergi și condu poporul acesta în locul despre care ți-am vorbit"[258].

58. Aici e învățător al pedagogiei. Căci, prin Moise, Domnul a fost în realitate pedagogul poporului celui vechi; dar e El Însuși, față către față[259], Conducătorul poporului celui nou. Căci Domnul i-a zis lui Moise: „Iată, îngerul Meu merge înaintea ta"[260]. A pus adică înaintea lui puterea Cuvântului de a binevesti și a conduce. Dar vrednicia de Domn Și-a păstrat-o, pentru că spune: „Dar în ziua în care îi voi cerceta, îi voi pedepsi și pentru păcatul lor"[261]; cu alte cuvinte: „În ziua când voi sta ca Judecător, voi răsplăti păcatele lor cu cele ce se cuvin". Fiindcă Același este și Pedagogul și Judecătorul celor care nu-L ascultă, căci nu va trece Cuvântul cel iubitor de oameni sub tăcere păcatul lor, ci-l va mustra, ca să se pocăiască, fiindcă „Domnul vrea pocăința păcătosului mai mult decât moartea lui"[262]. Dar noi, ca niște prunci, care am auzit de păcatele altora, de frica amenințării de a nu păți la fel, să ne depărtăm de niște păcate ca acestea.

Care era deci păcatul lor? „Că în mânia lor au omorât oameni și în pofta lor au tăiat vinele taurului. Blestemată să fie mânia lor."[263]

59. Cine ar fi putut, așadar, să ne educe cu mai multă iubire de oameni decât El? Mai întâi, pentru poporul cel vechi exista un vechi Testament; era Legea care educa poporul cu frică, iar Cuvântul era înger; însă pentru poporul cel nou și tânăr s-a dăruit un nou și tânăr

[256] *Cf. Facerea* 32, 28.
[257] *Facerea* 46, 3.
[258] *Ieșirea* 32, 33-34.
[259] *Cf. 1 Corinteni* 13, 12.
[260] *Ieșirea* 32, 34.
[261] *Ieșirea* 32, 34.
[262] *Iezechiel* 18, 23, 32; 33, 11.
[263] *Facerea* 49, 6-7.

Testament, Cuvântul S-a născut, frica s-a prefăcut în dragoste și a luat naștere acel tainic înger, Iisus. Același Pedagog zicea pe atunci: „Teme-te de Domnul Dumnezeu”[264], iar nouă [acum]: „Iubește pe Domnul Dumnezeul tău”[265]. De aceea ne și poruncește: „Încetați cu lucrurile voastre” – cu vechile păcate –, „învățați să faceți bine!”[266] „Depărtează-te de rău și fă binele!”[267] „Ai iubit dreptatea și ai urât fărădelegea.”[268] Acesta este Testamentul Meu cel nou, scris cu veche scriere. Nu trebuie deci defăimată noutatea Cuvântului. Dar și în *Ieremia* Domnul zice: „Nu spune: «Sunt tânăr»”[269]; „De mai înainte de a te plăsmui în pântece te știu; și înainte de a ieși din pântecele maicii tale te-am sfințit”[270]. Poate că prorocia a rostit simbolic aceste cuvinte pentru noi, cunoscuți de Dumnezeu înainte de întemeierea lumii[271] ca unii ce vom rămâne în credință, dar acum [încă] prunci, datorită împlinirii de curând a voinței lui Dumnezeu, nou-născuți în chemare și mântuire.

60. Pentru aceea și adaugă Domnul: „Proroc te-am pus peste neamuri”[272], arătând că [Ieremia] trebuie să prorocească și să nu socotească numirea de „tânăr” ca o ocară pentru cei care sunt numiți „prunci”.

Legea este harul cel vechi, dat de Cuvânt prin Moise. De aceea și zice Scriptura: „Legea prin Moise s-a dat”[273]. Legea nu a fost dată de Moise, ci de Cuvânt prin Moise, slujitorul[274] Cuvântului; de aceea a și fost trecătoare. „Iar harul veșnic și adevărul s-au făcut prin Iisus Hristos.”[275] Uitați-vă la cuvintele acestui text! Când e vorba despre Lege, Scriptura spune numai: „S-a dat”; iar când e vorba despre adevăr, care este harul Tatălui, e lucrarea veșnică a Cuvântului, Scriptura n-a mai spus: „S-a dat”, ci: „S-a făcut prin Iisus”, „fără de Care nimic nu s-a făcut”[276].

[264] *Deuteronomul* 6, 2.
[265] *Matei* 22, 37; *Marcu* 12, 30; *Luca* 10, 27.
[266] *Isaia* 1, 16-17.
[267] *Psalmul* 33, 13.
[268] *Psalmul* 44, 9; *Evrei* 1, 9.
[269] *Ieremia* 1, 7.
[270] *Ieremia* 1, 5.
[271] *Cf. Efeseni* 4, 1; *1 Petru* 1, 20.
[272] *Ieremia* 1, 5.
[273] *Ioan* 1, 17.
[274] *Cf. Ieșirea* 14, 31.
[275] *Ioan* 1, 17.
[276] *Ioan* 1, 3.

Moise lasă deci în chip profetic locul său Cuvântului, Pedagogului desăvârșit; Îi vestește dinainte și numele și pedagogia; îi prezintă poporului Pedagogul, ținând în mâini poruncile ascultării: „Proroc", zice, „ca mine va ridica Dumnezeu dintre frații voștri"[277] – pe Iosua al lui Navi, care Îl simbolizează pe Iisus, Fiul lui Dumnezeu; căci numele de „Iosua", vestit mai dinainte în Lege, e umbra Domnului Iisus. Apoi Moise continuă, dând sfaturi folositoare poporului, zicând: „De el să ascultați"[278]; și îl amenință pe omul care nu va asculta de prorocul acesta[279]. Iată cum ne prorocește Moise numele Pedagogului Mântuitor!

61. Pentru aceea Îi dă prorocia Pedagogului toiag[280]: pentru a educa, pentru a conduce, pentru a stăpâni, pentru ca pe aceia pe care Cuvântul conducător nu-i vindecă să-i vindece cu amenințarea; iar pe cei pe care nu-i vindecă cu amenințarea, să-i vindece cu toiagul; iar pe cei pe care nu-i vindecă cu toiagul, focul îi va mânca. Prorocia spune: „Toiag va ieși din rădăcina lui Iesei"[281]. Uită-te și la purtarea de grijă, la înțelepciunea și la puterea Pedagogului! „Nu după slavă îl va judeca", spune prorocia, „nici după vorbele lui îl va mustra, ci va face judecată celui smerit și îi va mustra pe păcătoșii pământului"[282]. Iar prin David zice: „Certând m-a certat Domnul, dar morții nu m-a dat"[283], pentru că certarea Domnului înseamnă scăpare de moarte. Și prin același proroc spune: „Cu toiag de fier îi vei păstori pe ei"[284]. Iar Apostolul, îmboldit [iarăși de El], spune în *Epistola către corinteni*: „Ce voiți? Să vin la voi cu toiag, sau cu dragoste și cu duhul blândeții?"[285] Dar și printr-un alt proroc spune: „Toiag de putere va trimite Domnul din Sion"[286]. Despre acest toiag învățătoresc a spus un alt proroc: „Toiagul Tău și varga Ta m-au mângâiat"[287]. Aceasta-i puterea Pedagogului! Puterea cea sfântă, cea mângâietoare, cea mântuitoare.

---

[277] *Deuteronomul* 18, 15.
[278] *Deuteronomul* 18, 15.
[279] *Cf. Deuteronomul* 18, 19.
[280] *Cf. Isaia* 11, 1.
[281] *Isaia* 11, 1.
[282] *Isaia* 11, 3-4.
[283] *Psalmul* 117, 18.
[284] *Psalmul* 2, 9.
[285] *1 Corinteni* 4, 21.
[286] *Psalmul* 109, 2.
[287] *Psalmul* 22, 5.

CAPITOLUL AL VIII-LEA

Contra celor care socotesc că dreptul [Dumnezeu] nu este bun

62. Cu privire la cele spuse mai înainte, unii ne atacă spunând că Domnul nu e bun din pricina toiagului, a amenințării și a fricii. După cum se pare, ei înțeleg greșit textul din Scriptură care spune: „Cel care se teme de Domnul se întoarce în inima lui"[288], uitând cât de mare e iubirea Sa de oameni; că pentru noi Dumnezeu S-a făcut om. Și e mai potrivit felul în care I se adresează proorocul, rugându-se așa: „Adu-Ți aminte că țărână suntem"[289]; cu alte cuvinte: „Ai milă de noi, căci Tu, prin suferința Ta, ai încercat slăbiciunea trupului nostru"[290]. Dar, în această privință, Domnul, Pedagogul nostru, este preabun și nu poate fi învinuit, pentru că, datorită covârșitoarei Sale iubiri de oameni, ia parte la suferința fiecăruia dintre noi. „Nimic n-a fost pe care să urască Domnul"[291]. Într-adevăr, nu se poate ca El să urască ceva și totodată să vrea să existe acel lucru pe care-l urăște, nici să vrea să nu existe ceva, dar să existe cauza acelui lucru pe care nu-l vrea să existe, nici să nu vrea să existe ceva și acel ceva să existe. Dacă Cuvântul urăște ceva, atunci vrea și ca acel ceva să nu existe; dar nimic nu există dacă Dumnezeu nu-i furnizează cauza existenței. Prin urmare, nu există nimic care să fie urât de Dumnezeu sau de Cuvânt; căci Amândoi sunt una[292], adică Dumnezeu; fiindcă a spus: „La început Cuvântul era în Dumnezeu și Dumnezeu era Cuvântul"[293]. Iar dacă Cuvântul nu urăște nimic din cele create de El, rezultă că le iubește.

63. Dar, mai mult decât pe celelalte existențe, Cuvântul l-a iubit, negreșit, pe om, ființa cea mai frumoasă dintre toate creaturile, ființa iubitoare de Dumnezeu. Dumnezeu este deci iubitor de om; Cuvântul este deci iubitor de om. Și cine iubește vrea să fie de folos

---

[288] *Înțelepciunea lui Isus Sirah* 21, 7.
[289] *Psalmul* 102, 14.
[290] *Cf. Evrei* 4, 15.
[291] *Cf. Înțelepciunea lui Solomon* 11, 24.
[292] *Cf. Ioan* 10, 30.
[293] *Ioan* 1, 1.

celui pe care îl iubește; iar folositorul este negreșit mai bun decât nefolositorul; dar nimic nu este mai bun decât binele; prin urmare, binele este folositor. Și toată lumea e de acord că Dumnezeu este bun; deci Dumnezeu este folositor. Iar binele, întrucât e bun, nu face altceva decât să fie folositor; așadar, Dumnezeu e folositor tuturor. Și nu se poate să-i fie folositor omului, dar să nu-I pese de el; nici nu se poate spune că Îi pasă, dar nu Se îngrijește de el. Apoi, mai bun este cel care în mod intenționat e folositor cuiva decât cel care nu-i folositor intenționat; dar nimic nu-i mai bun decât Dumnezeu; și nu-i cu putință să fie cineva în mod intenționat folositor cuiva și să nu se îngrijească de el. Deci lui Dumnezeu Îi pasă de om și Se îngrijește de el. Și arată aceasta cu fapta, pentru că îl educă pe om prin Cuvântul Său, Care este cu adevărat colaborator al iubirii de oameni a lui Dumnezeu. Binele nu e numit „bine" pentru că ar poseda vreo calitate care să-l facă așa, după cum nici dreptatea nu e numită „bine" pentru că ar poseda vreo calitate care să o facă așa – căci ea însăși este o calitate –, ci pentru că ea este în sine și prin sine binele.

64. Pe de altă parte, se spune și că ceea ce e avantajos e un bine, nu pentru că place, ci pentru că e folositor. Iar dreptatea e toate aceste lucruri: este un bine și pentru că e virtute, și fiindcă e în sine virtute, și pentru că nu place, căci nu judecă pentru a face plăcere cuiva, ci dă fiecăruia după merit. Iar după caracterul avantajos vine și cel folositor. În concluzie, din orice punct de vedere ai cerceta binele, vei vedea că binele și dreptatea au aceleași însușiri; iar lucrurile care au aceleași însușiri sunt egale între ele și asemenea. Așadar, dreptatea este un bine.

Dușmanii noștri însă ne întreabă: cum se face că Domnul, Care este bun și iubitor de oameni, Se mânie și pedepsește?

Este deci necesar să vorbim și despre acest lucru, cât mai pe scurt cu putință. Căci o astfel de rânduială e profitabilă pentru o bună creștere a copiilor, aducând un ajutor indispensabil.

Multe patimi se vindecă prin pedepse, prin darea unor porunci mai aspre și chiar prin învățarea unor principii. Mustrarea e un fel de chirurgie a patimilor sufletești. Patimile sunt o depărtare[294] de adevăr și trebuie să le mustrăm, să le îndepărtăm prin tăiere.

---

294 'Απόστασις, în original, termen care înseamnă „îndepărtare", „apostazie", dar poate avea, totodată, și un sens medical specializat, de inflamare purulentă, ulcerație a unui țesut, de unde și nevoia „chirurgiei" sufletești. (n.red.)

65. Mustrarea seamănă cu o doctorie; dizolvă patimile întărite în sufletele noastre și curățește întinăciunile din viața noastră, adică desfrânările. În afară de aceasta, netezește umflăturile mândriei și-l face pe om iarăși sănătos, om adevărat. Dojenirea e un fel de dietă pentru sufletul bolnav: îi recomandă ce trebuie să ia și îi interzice ce nu trebuie să ia; însă toate au în vedere mântuirea și sănătatea veșnică. Așa cum generalul le dă celor care fac rele pedepse în bani sau pedepse corporale, îi pune în lanțuri și le dă și alte pedepse de foarte mare necinste, iar pe unii îi pedepsește chiar cu moartea, scopul acestor pedepse fiind bun, căci îi învață minte pe cei de sub comanda lui, tot așa și Cuvântul, acest mare general al nostru, Conducătorul universului, pentru a-i elibera de sclavie, de rătăcire și de robia celui potrivnic pe cei care nu se supun legii Lui, îi dojenește, ca să le potolească patimile sufletului lor și să-i conducă în pace spre o viețuire în armonie sfântă.

66. Cuvântării deliberative îi sunt apropiate genul protreptic și cel exhortativ; în același fel, celei laudative îi sunt apropiate reproșul și mustrarea, gen care reprezintă arta criticii. Dar critica este un semn de bunăvoință, nu de ură. Ambii îți fac reproșuri: și prietenul, și neprietenul; dușmanul ca să te batjocorească, prietenul ca să-și arate bunăvoința.

Prin urmare, nu din ură le face Domnul reproșuri oamenilor; căci ar putea foarte bine să-i nimicească din vina lor; în schimb, El a și pătimit pentru noi. Domnul, ca un bun pedagog, Își întreprinde cu foarte mare măiestrie critica prin reproșuri, folosind vorbele dojenitoare ca un bici, pentru a trezi mintea din trândăvie. După care caută să-i convertească pe aceiași oameni. Pe cei pe care lauda nu i-a îndemnat să ajungă buni, pe aceia îi ațâță prin critică; iar pe cei pe care, ca pe niște morți, nu i-a chemat prin critică la mântuire, pe aceia îi trezește la adevăr prin vorbe dojenitoare. „Bătăile și certarea sunt în orice vreme înțelepciune. Iar să-l înveți pe prost e ca lipitul ciobului”[295], ca și cum ai face pământul să priceapă sau înțelept din cel fără dram de minte. De aceea, a și adăugat clar: „[Este ca] a trezi din somn adânc pe cel care doarme”[296]; căci, dintre toate, somnul se aseamănă cel mai bine cu moartea.

[295] *Înțelepciunea lui Isus Sirah* 22, 6-7.
[296] *Înțelepciunea lui Isus Sirah* 22, 7.

Dar Însuși Domnul arată foarte lămurit felul Lui de a lucra, vorbind în chip alegoric despre îngrijirea variată și mult folositoare pe care o dă, când spune: „Eu sunt vița cea adevărată și Tatăl Meu este lucrătorul"[297], adăugând apoi: „Pe orice mlădiță care nu aduce roadă în Mine, o taie; și pe orice mlădiță care aduce roadă, o curățește, ca mai multă roadă să aducă"[298]. Așa cum vița de vie care nu este tăiată ajunge stufoasă, la fel și omul. Cuvântul, care e „sabia"[299], curățește frunzișul care-l năpădește; îl silește să facă roadă, nu să-și satisfacă poftele. Blamarea celor care păcătuiesc are scopul de a-i mântui, căci Cuvântul Își schimbă felul Său de purtare după felul de viețuire al fiecăruia; este când aspru, când blând.

67. Foarte lămurit a grăit Cuvântul prin Moise: „Îndrăzniți, căci Dumnezeu a venit la voi ca să vă încerce, pentru ca frica de El să fie în voi, ca să nu păcătuiți"[300]. Platon, învățând de aici[301] foarte bine lucrul acesta, a spus: „Tuturor celor pedepsiți li se face cu adevărat un bine; căci au avantajul că sufletul lor devine mai bun dacă sunt pedepsiți în mod just"[302]. Dacă și după Platon celor pedepsiți de dreptul [Dumnezeu] li se face un bine, atunci trebuie recunoscut că Acela care este drept este și bun. Da, însăși frica este de folos și a fost descoperită spre binele oamenilor, căci „Duhul celui care se teme de Domnul va fi viu, pentru că nădejdea lor este spre Cel care-i mântuiește"[303]. Iar Același Cuvânt, pentru că pedepsește, este și Judecătorul, despre care spune Isaia: „Domnul L-a dat pe El pentru păcatele noastre"[304], adică spre a corecta și îndrepta păcatele noastre.

68. De aceea numai El poate ierta păcatele, pentru că a fost pus de Tatăl universului ca Pedagog al nostru, singurul Care poate deosebi neascultarea de ascultare. Iar când Cuvântul amenință, este evident că nu vrea să facă rău, pentru că nici nu duce la îndeplinire amenințarea. Ci, punând în oameni teama, le oprește pornirea spre păcat și-Și arată iubirea Sa de oameni. Mai mult încă, chiar le arată ce vor suferi dacă stăruie în păcate. Cuvântul nu face ca

[297] *Ioan* 15, 1.
[298] *Ioan* 15, 2.
[299] *Cf. Evrei* 4, 12.
[300] *Ieșirea* 20, 20.
[301] Adică din cărțile lui Moise.
[302] PLATON, *Gorgias*, 477 A.
[303] *Înțelepciunea lui Isus Sirah* 34, 13.
[304] *Isaia* 53, 6.

șarpele, care mușcă îndată ce și-a înfipt colții. Așadar, Dumnezeu e bun. Înainte de a trece la faptă, El caută să înduplece prin cuvânt. „Săgețile Mele", spune Scriptura, „îi vor sfârși pe ei; se vor topi de foame, vor fi mâncați de păsări și se vor gârbovi fără să se mai poată vindeca; voi trimite asupra lor dinții fiarelor cu mânia târâtoarelor pe pământ. Din afară, sabia îi va lăsa fără copii, iar din cămările lor, frica îi va cuprinde"[305]. Așa încât Divinitatea nu Se mânie, cum cred unii; ci de cele mai multe ori amenință și întotdeauna sfătuiește omenirea și-i arată ce trebuie să facă. Metoda aceasta este bună; ne înfricoșează, ca să nu păcătuim. Zice Scriptura: „Mânia Domnului alungă păcatele, iar cel fără de frică nu se va putea îndrepta"[306]. Dumnezeu aduce pedeapsă nu din mânie, ci în vederea dreptății, fiindcă nu e în folosul nostru să neglijeze dreptatea.

69. Fiecare dintre noi alege pedepsele, pentru că fiecare păcătuiește de bunăvoie: „Vina este a celui care alege; Dumnezeu este fără de vină"[307]. „Dar, dacă nedreptatea noastră învederează dreptatea lui Dumnezeu, ce vom zice? Nu cumva este nedrept Dumnezeu, Care aduce mânia? Să nu fie!"[308] Zice El amenințător: „Voi ascuți sabia Mea și mâna Mea se va lipi de judecată și Eu îi voi pedepsi pe dușmanii Mei și pe cei care Mă urăsc pe Mine; voi adăpa săgețile Mele cu sânge și sabia Mea va mânca carne din sângele celor răniți"[309]. Rezultă limpede deci din cele zise că aceia care nu sunt dușmani declarați ai adevărului și nu urăsc Cuvântul nu-și vor urî propria lor mântuire; dimpotrivă, vor scăpa de pedepsele pe care le aduce ura; căci, așa cum spune Înțelepciunea, „cununa înțelepciunii este frica de Domnul"[310]. Prin prorocul Amos Cuvântul ne-a arătat foarte limpede care e rânduiala Lui, zicând: „«V-am nimicit cum a nimicit Dumnezeu Sodoma și Gomora și ați ajuns ca un tăciune scos din foc și nici așa nu v-ați întors la Mine», zice Domnul"[311].

70. Vedeți că Dumnezeu, din bunătate, caută pocăința omului și-Și arată, pe nesimțite, împotriva rânduielii amenințării Sale,

---

[305] *Deuteronomul* 32, 23-25.
[306] *Înțelepciunea lui Isus Sirah* 1, 20-21.
[307] PLATON, *Republica*, X, 617 E.
[308] *Romani* 3, 5-6.
[309] *Deuteronomul* 32, 41-42.
[310] *Înțelepciunea lui Isus Sirah* 1, 19.
[311] *Amos* 4, 11.

iubirea Lui de oameni: „Îmi voi întoarce”, zice, „fața Mea de la ei și le voi arăta ce li se va întâmpla”[312]. Acolo unde Domnul privește, e pace și veselie, acolo de unde Își întoarce fața, intră răutatea. Prin urmare, nu vrea să vadă relele, fiindcă e bun. Iar dacă El în chip voit Își întoarce ochii[313], înseamnă că relele își păstrează existența din pricina necredinței omenești. „Vezi, așadar”, spune Pavel, „bunătatea și asprimea lui Dumnezeu; asprime cu cei care au căzut, iar cu tine bunătate, dacă vei rămâne în bunătate”[314], adică în credința în Hristos. Pe Cel Bun, pentru că prin fire este bun, Îl însoțește aversiunea față de răutate. De aceea, aș fi de acord și că El îi pedepsește pe necredincioși – căci pedeapsa e spre binele și în folosul celui pedepsit, o îndreptare a celui potrivnic –, însă nu vrea să Se răzbune. Răzbunarea e o întoarcere a răului, săvârșită în folosul celui răzbunat. Dar n-ar putea dori să Se răzbune Cel care ne-a învățat să ne rugăm pentru cei care ne insultă[315].

71. Că Dumnezeu este bun, o mărturisesc toți, chiar și fără voia lor; dar că Același Dumnezeu este și drept, n-am nevoie de mai multe cuvinte ca s-o dovedesc. Voi aduce ca mărturie cuvântul din Evanghelie al Domnului. Domnul spune despre El că este „una”: „Ca toți să fie una, așa cum [ești] Tu, Tată, în Mine și Eu în Tine, ca și aceștia să fie în Noi una, ca și lumea să creadă că Tu M-ai trimis. Iar Eu slava pe care Mi-ai dat-o Mie le-am dat-o lor, ca ei să fie una așa cum Noi suntem una; Eu în ei și Tu în Mine, ca să fie desăvârșiți în una”[316]. Dumnezeu este Unul, dincolo de unu și mai presus de unitatea însăși. De aceea și cuvântul „Tu” are un sens emfatic, scoțându-L în evidență pe Dumnezeu, singurul care există cu adevărat: Cel ce era, este și va fi[317], pentru cele trei timpuri existând un singur nume: „Cel ce este”[318].

Iar că singurul Dumnezeu este în același timp și drept, o mărturisește Domnul în Evanghelie, zicând: „Părinte, voiesc ca unde sunt Eu să fie împreună cu Mine și cei pe care Mi i-ai dat, ca să privească slava Mea pe care Mi-ai dat-o, pentru că M-ai iubit mai

---

[312] *Deuteronomul* 32, 20.
[313] *Cf. Psalmul* 103, 30.
[314] *Romani* 11, 22.
[315] *Cf. Matei* 5, 44; *Luca* 6, 28.
[316] *Ioan* 17, 21-23.
[317] *Cf. Apocalipsa* 1, 4; 11, 17.
[318] *Ieșirea* 3, 14.

înainte de întemeierea lumii! Părinte drept, lumea nu Te-a cunoscut, dar Eu Te-am cunoscut și aceia au cunoscut că Tu M-ai trimis; și le-am făcut cunoscut numele Tău și-l voi face cunoscut!”[319] Acesta este „Cel care răsplătește celor care-L urăsc, Cel care pedepsește pe copii pentru păcatele părinților lor și Își face milă de cei care-L iubesc”[320]. Cel ce așază pe unii de-a dreapta, iar pe alții de-a stânga[321], gândit ca Tată, este bun, fiind singurul care are acest nume de „bun”[322]; iar ca Fiu, Cuvânt al Lui existând în Tatăl, e numit „drept” din pricina relației reciproce de dragoste; nume ce dă măsura egalității de putere. Zice Scriptura: „Pe om îl va judeca după faptele lui”[323], deoarece Dumnezeu ne-a descoperit în Iisus imaginea bunei balanțe a dreptății; prin El noi L-am cunoscut și pe Dumnezeu, ca printr-o balanță cu brațe egale.

72. Și Înțelepciunea vorbește explicit despre aceasta, zicând: „Mila și mânia sunt cu El” – căci El este singurul Domn al ambelor –, „este puternic să Se milostivească, dar și să-Și verse mânia. Precum este multă mila Lui, așa este și certarea Lui”[324]. Mila și certarea au ca scop mântuirea celor certați. Și că este bun „Dumnezeu și Tatăl Domnului nostru Iisus”[325], o va mărturisi din nou tot Cuvântul, zicând: „El este bun cu cei nemulțumitori și răi”[326]. Și încă: „Fiți milostivi, după cum Tatăl vostru este milostiv”[327]. Dar nu numai aici, ci și când spune direct: „Nimeni nu este bun, afară de Tatăl Meu, Care este în ceruri”[328]. Pe lângă acestea, iarăși spune: „Tatăl Meu face să lumineze soarele Lui peste toți”[329]. Să remarcăm aici cum mărturisește că Tatăl Lui cel bun este și Creatorul, iar că e drept Creatorul, nu contrazice. Și iarăși spune: „Tatăl Meu face să plouă peste drepți și peste nedrepți”[330]. Și, întrucât face să plouă, e Creatorul apelor și al norilor; întrucât plouă peste toți, împarte la

[319] *Ioan* 17, 24-26.
[320] *Ieșirea* 20, 5-6.
[321] *Cf. Matei* 25, 33.
[322] *Cf. Matei* 19, 17; *Marcu* 10, 18; *Luca* 18, 19.
[323] *Înțelepciunea lui Isus Sirah* 16, 14.
[324] *Înțelepciunea lui Isus Sirah* 16, 13-14.
[325] 2 *Corinteni* 1, 3.
[326] *Luca* 6, 35.
[327] *Luca* 6, 36.
[328] *Matei* 19, 17; *Marcu* 10, 18; *Luca* 18, 19.
[329] *Matei* 5, 45.
[330] *Matei* 5, 45.

toți cu dreptate, fără să încline într-o parte sau alta; întrucât e bun, Se poartă la fel și cu cei drepți și cu cei nedrepți.

73. Putem conchide, așadar, foarte limpede că Dumnezeu este Unul și Același. Iată cum cântă Sfântul Duh: „Voi vedea cerurile, lucrul degetelor Tale"[331]; și: „Cel ce a zidit cerurile locuiește în ceruri"[332]; și: „Cerul este scaunul Tău"[333]; iar Domnul spune în rugăciunea Sa: „Tatăl nostru, Carele ești în ceruri"[334]. Dar cerurile sunt ale Ziditorului lumii. Deci, indiscutabil, Domnul este Fiul Creatorului. Iar dacă admit toți că Ziditorul este drept și că Domnul este Fiul Creatorului, urmează că Domnul este Fiul Celui Drept. De aceea și Pavel spune: „Dar acum dreptatea lui Dumnezeu s-a arătat în afară de Lege"[335]; și, ca să înțelegi mai bine că Dumnezeu este drept, zice iarăși: „Dar dreptatea lui Dumnezeu vine prin credința în Iisus Hristos, pentru toți cei care cred; căci nu este deosebire"[336]; mai mult, dând mărturie de adevăr, adaugă puțin mai jos: „Prin îngăduința lui Dumnezeu, ca să arate că El este drept, îndreptând pe cel care este din credința în Iisus"[337]. Pavel știe că ceea ce e drept este bun; și o arată zicând: „Așa că Legea este sfântă; și porunca este sfântă, dreaptă și bună"[338], enumerând ambele cuvinte cu referire la aceeași putere.

74. Însă Domnul a zis că nimeni nu e bun în afară de Tatăl Lui[339]. Deci Același Tată al Lui, Unul fiind, este arătat prin multe puteri. Acest lucru au vrut să-l spună cuvintele: „Nimeni n-a cunoscut pe Tatăl"[340]; căci El era totul înainte de a veni Fiul. Este evident, într-adevăr, că Dumnezeul universului este numai Unul singur: bun, drept, creator, Fiul în Tatăl, „Căruia fie slava în vecii vecilor. Amin"[341]. Dar nici certarea cu purtare de grijă nu este un lucru străin de Cuvântul cel mântuitor. Fiindcă și certarea este o doctorie a iubirii dumnezeiești de oameni; din certare înflorește

[331] *Psalmul* 8, 3.
[332] *Psalmul* 2, 4.
[333] *Psalmul* 10, 4; 102, 19.
[334] *Matei* 6, 9.
[335] *Romani* 3, 21.
[336] *Romani* 3, 22.
[337] *Romani* 3, 26.
[338] *Romani* 7, 12.
[339] *Cf. Matei* 19, 17; *Marcu* 10, 18; *Luca* 18, 19.
[340] *Matei* 11, 27.
[341] *Galateni* 1, 5.

roșeața pudorii și aduce în suflet rușinea păcatului. Da, dacă trebuie să blamezi, trebuie să și cerți atunci când este cazul să rănești, nu spre moarte, ci spre mântuire, un suflet nesimțitor, scăpându-l astfel, cu puțină durere, de moartea cea veșnică.

Mare este înțelepciunea din pedagogia Cuvântului, iar rânduiala Lui spre mântuire are multe chipuri! Pedagogul dă mărturie pentru cei buni. Pe cei aleși îi cheamă să fie mai buni; pe cei care se grăbesc să facă rău îi oprește din această pornire și-i sfătuiește să înceapă o viață mai bună. Cuvântul nu lasă pe nimeni fără mărturie; fiecare primește mărturie, iar harul acestei mărturii este foarte mare. Dar chiar tăria mâniei Lui – dacă trebuie să numim „mânie" sfătuirea Lui – este iubitoare de oameni; căci Dumnezeu Se coboară până la pătimiri de dragul omului, pentru care Cuvântul lui Dumnezeu S-a și făcut om.

CAPITOLUL AL IX-LEA

Binefacerea și pedepsirea aparțin, pe bună dreptate, aceleiași puteri. Care este metoda pedagogiei Cuvântului?

75. Pedagogul omenirii, Cuvântul nostru cel dumnezeiesc, folosindu-Se de toată măiestria înțelepciunii, dorește cu toată puterea să-i mântuiască pe prunci; îi avertizează, îi blamează, îi dojenește, îi ceartă, îi amenință, îi vindecă, le făgăduiește, le dăruiește; și înfrânează „ca prin multe hățuri"[342] pornirile necugetate ale omenirii. Iar, ca să spun pe scurt, Domnul Se poartă cu noi așa cum ne purtăm noi cu copiii noștri. „Ai copii? Educă-i", sfătuiește Înțelepciunea, „și pleacă-le din tinerețea lor grumazul. Ai fete? Fii cu luare-aminte la trupul lor și nu-ți arăta veselă fața ta către ele"[343]. Și facem acestea cu toate că pe copiii noștri, băieți și fete, îi iubim cu tărie, îi iubim mai mult decât orice.

Cei care vorbesc ca să facă plăcere și ca să nu supere iubesc puțin; dar cei care mustră spre folos, chiar dacă pe moment sunt supărători, fac bine totuși pentru mai târziu. Nici Domnul nostru n-are în vedere plăcerea de moment, ci desfătarea viitoare.

Să ne apropiem deci acum de metoda pedagogiei Lui cea iubitoare de oameni, cu ajutorul pe care îl dă mărturia prorocilor.

76. Avertizarea[344] este o critică plină de grijă, care atrage luarea-aminte. Așa este Pedagogul nostru când avertizează; de pildă, când zice în Evanghelie: „De câte ori am vrut să adun pe fiii tăi, precum adună cloșca pe puii ei sub aripile ei, și n-ați voit"[345]. Și Scriptura avertizează, zicând: „Au făcut adulter cu lemnul și cu piatra"[346], „au tămâiat lui Baal"[347]. E cea mai mare dovadă a iubirii Sale de oameni faptul că Domnul, deși știa bine nerușinarea poporului răzvrătit și neascultător, totuși îl cheamă la pocăință și spune

[342] PLATON, *Legile*, VII, 808 D.
[343] *Înțelepciunea lui Isus Sirah* 7, 24-25.
[344] Νουθέτησις, în original.
[345] *Matei* 23, 37; *Luca* 13, 34.
[346] *Ieremia* 3, 9.
[347] *Ieremia* 7, 9; 32, 29.

prin Iezechiel: „Fiule al omului! În mijlocul scorpionilor locuiești; dar grăiește-le lor, dacă te vor asculta”[348]. Dar și lui Moise îi spune: „Du-te și spune-i lui Faraon să dea drumul poporului! Dar Eu știu că nu le va da drumul”[349]. Prin aceste cuvinte Domnul face cunoscute două lucruri: dumnezeirea Sa, deoarece cunoaște mai dinainte viitorul, și iubirea Sa de oameni, pentru că dăruiește prilejuri de pocăință liberului arbitru al sufletului. Purtând grijă de popor, Domnul îl avertizează și prin Isaia, când zice: „Poporul acesta cu buzele Mă cinstește, dar cu inima este departe de Mine” – acesta este un reproș care caută să convingă –, „dar în zadar Mă cinstesc, pentru că ei învață învățături care sunt porunci omenești”[350]. În aceste cuvinte, purtarea de grijă a lui Dumnezeu vădește păcatul, dar arată, de asemenea, și mântuirea.

77. Blamul[351] este o critică făcută pentru fapte rușinoase, în scopul îndreptării spre faptele bune. Acest lucru îl arată Domnul prin Ieremia, zicând: „«Au ajuns armăsari înnebuniți după femei; fiecare necheza după femeia aproapelui lui. Oare pe aceștia nu-i voi cerceta?», zice Domnul. «Sau nu se va răzbuna sufletul Meu pe un popor ca acesta?»”[352] Domnul totdeauna aduce în sufletul omului frica, pentru că „frica de Domnul este începutul simțirii duhovnicești”[353]. Iarăși, prin Osea, zice: „Oare nu-i voi cerceta pe ei? Căci se amestecau cu desfrânatele și aduceau jertfe împreună cu cei care se închinau idolilor; poporul înțelegător s-a împreunat cu o desfrânată”[354]. Le arată mai lămurit păcatele lor, afirmând că aceștia înțeleg că păcătuiesc de bunăvoie. Iar înțelegerea este vedere a sufletului. De aceea și numele „Israel” înseamnă „cel care L-a văzut pe Dumnezeu”[355], adică cel care înțelege pe Dumnezeu.

Dezaprobarea[356] este o critică făcută celor nepăsători și trândavi. De această metodă pedagogică Se folosește Domnul, zicând

---

[348] *Iezechiel* 2, 6-7.

[349] *Ieșirea* 3, 18-19.

[350] *Isaia* 29, 13.

[351] Ἐπιτίμησις, în original.

[352] *Ieremia* 5, 8-9.

[353] *Pildele* 1, 7. Clement a spus în loc de „înțelepciune”, „simțire”.

[354] *Osea* 4, 14 (după *Septuaginta*).

[355] Etimologie populară încetățenită în literatura patristică. Israel are înțelesul de „bărbatul care se luptă cu Dumnezeu”, sau, mai plauzibil, „bărbatul care luptă pentru Dumnezeu”. (n.red.)

[356] Μέμψις, în original.

prin Isaia: „Ascultă, cerule, și ia în urechi, pământule, că Domnul a grăit! Am născut fii și i-am crescut, dar ei s-au lepădat de Mine. Boul și-a cunoscut stăpânul, iar asinul ieslea domnului lui, dar Israel nu M-a cunoscut pe Mine"[357]. Nu este oare o grozăvie ca acela care L-a văzut pe Dumnezeu să nu-L cunoască pe Domnul, ca boul și asinul, animale simple și fără minte, să-l cunoască pe cel care le hrănește, dar Israel să fie mai fără de minte decât acestea? Și prin Ieremia Își dezaprobă tare poporul: „Și M-au părăsit, zice Domnul"[358].

78. Dojana[359] este un blam care duce la pedeapsă sau o critică cu tendința de a bate. Pedagogul Se folosește și de acest mijloc de vindecare când zice prin Isaia: „Vai vouă, fii răzvrătiți, acestea zice Domnul: «Ați făcut sfat nu pentru Mine și învoieli nu prin Duhul Meu»"[360]. În fiecare caz, Domnul Se folosește de frică asemenea unui foarte dur ingredient. În același timp, vădește și păcatele, dar și întoarce pe popor la mântuire; așa cum se prepară lâna cu o substanță tare, ca să primească vopseaua.

Certarea[361] este mustrarea publică a păcatelor. Pedagogul Se folosește de certare ca de un mijloc pedagogic de neapărată trebuință, din pricina slăbiciunii credinței celor mulți. Prin Isaia zice: „Ați părăsit pe Domnul și ați mâniat pe Sfântul lui Israel!"[362] Spune și prin Ieremia: „Spăimântatu-s-a cerul de aceasta; și s-a cutremurat mai mult pământul, căci două rele a făcut poporul acesta: M-a părăsit pe Mine, Izvorul apei celei vii, și și-a săpat fântâni surpate, care nu vor putea ține apa"[363]. Și iarăși, prin același proroc: „Păcat a săvârșit Ierusalimul; de asta s-a tulburat; toți cei care îl slăveau l-au necinstit, căci au văzut nerușinarea lui"[364]. Pentru a îndulci asprimea certării și amenințarea cu pedeapsa, Pedagogul spune, prin Solomon, trecând sub tăcere dragostea de copii a metodei Sale pedagogice: „Fiul Meu, nu disprețui învățăturile Domnului, nici nu te descuraja când ești certat; fiindcă Domnul mustră pe cel pe care-l iubește și biciuiește pe fiul pe care îl primește"[365], pentru

[357] *Isaia* 1, 2-3.
[358] *Ieremia* 1, 16; 2, 13, 19.
[359] Ἐπίπληξις, în original.
[360] *Isaia* 30, 1.
[361] Ἔλεγχος, în original.
[362] *Isaia* 1, 4.
[363] *Ieremia* 1, 16; 2, 13, 19.
[364] *Plângerile lui Ieremia* 1, 8.
[365] *Pildele* 3, 11-12.

că „omul păcătos se ferește de mustrare”[366]. Iar ca urmare, Scriptura zice: „Certa-mă-va dreptul și mă va mustra; dar untdelemnul păcătosului să nu ungă capul meu”[367].

79. Admonestarea[368] este o mustrare care pune pe gânduri. Nici de acest mijloc pedagogic nu este lipsit Pedagogul, pentru că spune prin Ieremia: „Până când voi striga și nu mă vor auzi? Iată netăiate împrejur sunt urechile lor!”[369] O fericită îngăduință! Și iarăși, prin același proroc, zice: „Netăiate împrejur sunt toate popoarele, iar poporul acesta este netăiat împrejur la inimă”[370]. „Căci e un popor neascultător; sunt fii în care nu este credință.”[371]

Cercetarea[372] este o dojenire foarte aspră. De acest mod S-a folosit Domnul în Evanghelie: „Ierusalime, Ierusalime, care omori pe proroci și ucizi cu pietre pe cei trimiși la tine!”[373] Repetarea numelui Ierusalimului face puternică dojenirea. Într-adevăr, cum se poate să-i prigonească pe slujitorii lui Dumnezeu cel care-L cunoaște pe Dumnezeu? De aceea Domnul adaugă: „Pustie e lăsată casa voastră, căci vă zic: de acum nu Mă veți mai vedea, până când veți zice: «Binecuvântat este Cel ce vine întru numele Domnului»”[374]. Dacă nu primiți iubirea Mea de oameni, veți cunoaște puterea Mea.

80. Ocara[375] este o critică aspră. Pedagogul Se folosește de ocară ca de o doctorie, zicând prin Isaia: „Vai, neam păcătos, fii fără de lege, popor plin de păcate, sământă rea!”[376]; iar în Evanghelie spune prin Ioan: „Șerpi, pui de viperă”[377].

Acuzația[378] este o critică făcută celor ce săvârșesc nedreptăți. Pedagogul Se folosește de ea prin David, când zice: „Un popor pe care nu l-am cunoscut Mi-a slujit Mie și întru auzul urechii M-a ascultat. Fiii străini M-au mințit și au șchiopătat în cărările lor”[379];

---

[366] *Înțelepciunea lui Isus Sirah* 32, 18.

[367] *Psalmul* 140, 5.

[368] Φρένωσις, în original.

[369] *Ieremia* 6, 10.

[370] *Ieremia* 9, 25.

[371] *Isaia* 30, 9.

[372] Ἐπισκοπή, în original.

[373] *Matei* 23, 37; *Luca* 13, 34.

[374] *Matei* 23, 38-39; *Luca* 13, 35.

[375] Λοιδορία, în original.

[376] *Isaia* 1, 4.

[377] *Matei* 3, 7; 23, 33.

[378] Ἔγκλησις, în original.

[379] *Psalmul* 17, 48-49.

iar prin Ieremia zice: „Și i-am dat ei carte de despărțire; și nu s-a temut casa cea necredincioasă a lui Iuda"[380]; și iarăși: „Și M-a defăimat casa lui Israel și casa lui Iuda a mințit Domnului"[381].

Deplângerea sorții[382] e o critică ascunsă, care, printr-un ajutor dibaci, lucrează în chip acoperit pentru mântuire. Pedagogul Se folosește de ea prin Ieremia: „Cum a șezut singură cetatea cea cu multe popoare? A ajuns ca o văduvă; cea care stăpânea multe țări a ajuns de plătește bir; plângând, a plâns noaptea"[383].

81. Luarea în râs[384] este o critică defăimătoare. Și de acest ajutor Se folosește dumnezeiescul Pedagog prin Ieremia, zicând: „Fată de desfrânată s-a făcut fața ta; ai ajuns o nerușinată înaintea tuturor. Nu M-ai numit pe Mine casă și tată și povățuitor al feciorie tale!"[385] Și: „Desfrânată frumoasă și atrăgătoare, meșteră în farmece"[386]. După ce cu dibăcie a insultat-o aspru pe fecioară, numind-o „desfrânată", revine, îndemnând-o la cumințenie.

Reprobarea[387] e o dojană legală sau o dojană adresată fiilor care se răzvrătesc împotriva îndatoririlor pe care le au. De aceasta Se folosește Pedagogul prin Moise, spunând: „Copii vrednici de dojană, neam necinstit și stricat, acestea răsplătiți Domnului? Acest popor este nebun, și nu înțelept. Nu El, Însuși Tatăl, te-a dobândit pe tine?"[388] Iar prin Isaia zice: „Conducătorii tăi sunt neascultători; sunt părtași cu hoții, iubesc darurile, umblă după mită, nu fac judecată orfanilor"[389].

În general, dibăcia de care Se folosește Pedagogul, administrând frica, este izvor de mântuire; iar mântuirea este faptă a Celui Bun: „Mila Domnului peste tot trupul; Domnul ceartă, pedepsește și învață ca un păstor turma Sa. Îi miluiește pe cei care primesc învățătura Sa și pe cei care se sârguiesc să se unească cu El"[390]. Iar prin această purtare Domnul a păzit cu îndurare și învățătură pe „cei

[380] *Ieremia* 3, 8.
[381] *Ieremia* 5, 11-12.
[382] Μεμφιμοιρία, în original.
[383] *Plângerile lui Ieremia* 1, 1-2.
[384] Διάσυρσις, în original.
[385] *Ieremia* 3, 3-4.
[386] *Naum* 3, 4.
[387] Κατανεμέσησις, în original.
[388] *Deuteronomul* 32, 5-6.
[389] *Isaia* 1, 23.
[390] *Înțelepciunea lui Isus Sirah* 18, 12-14.

șase sute de mii de pedeștri, care erau adunați întru învârtoșarea inimilor lor”[391], biciuindu-i, miluindu-i, lovindu-i, vindecându-i. Căci, „precum este multă mila Lui, așa este și certarea Lui”[392]. Bine este să nu păcătuiești; dar e bine și ca acela care păcătuiește să se pocăiască; după cum este foarte bine să fie totdeauna sănătos, dar este bine și să scapi de boală.

82. Astfel, și prin Solomon poruncește Pedagogul: „Tu bate pe fiul tău cu nuiaua, ca să scapi de moarte sufletul lui”[393]. Și iarăși: „Nu înceta a pedepsi pe copil! Îndreaptă-l cu nuiaua, căci nu va muri!”[394] Certarea și dojana, după cum le arată și numele, sunt lovituri date sufletului: pun capăt păcatelor și înlătură moartea, aduc la cumpătare pe cei porniți spre desfrâu. La fel și Platon cunoaște că certarea are o foarte mare putere de îndreptare și este un mijloc însemnat de curățire. Fiind de acord în această privință cu Cuvântul, Platon spune că omul care a săvârșit cele mai urâte fapte a ajuns de neîndreptat și un nerușinat pentru că n-a fost certat și că cine vrea să fie cu adevărat fericit trebuie să fie foarte curat și foarte bun[395]. Dacă „dregătorii nu sunt frică pentru fapta bună”[396], cum va fi Dumnezeu, Care prin fire este bun, frică pentru cel ce nu păcătuiește? „Dar, dacă faci rău, teme-te!”[397]

83. De aceea însuși apostolul, după exemplul Domnului, mustră Bisericile, una după alta; și, dându-și seama de îndrăzneala lui și de slăbiciunea ascultătorilor, zice galatenilor: „Am ajuns oare vrăjmașul vostru spunându-vă adevărul?”[398]

După cum cei sănătoși n-au nevoie de doctor[399], întrucât sunt sănătoși, iar cei bolnavi au nevoie de știința doctorului, tot așa și noi, care în această viață suntem bolnavi din pricina poftelor vrednice de mustrare și neînfrânărilor criticabile și celorlalte inflamări ale patimilor noastre, avem nevoie de Mântuitor. Iar Mântuitorul nu dă numai doctorii dulci, ci și amare. Rădăcinile cele amare ale fricii opresc înmulțirea păcatelor; de aceea frica este mântuitoare, chiar dacă e amară.

[391] *Înțelepciunea lui Isus Sirah* 16, 11.
[392] *Înțelepciunea lui Isus Sirah* 16, 14.
[393] *Pildele* 23, 14.
[394] *Pildele* 23, 13.
[395] *Cf.* PLATON, *Sofistul*, 230 D-E.
[396] *Romani* 13, 3.
[397] *Romani* 13, 4.
[398] *Galateni* 4, 16.
[399] *Cf. Matei* 9, 12; *Marcu* 2, 17; *Luca* 5, 31.

Deci, pe bună dreptate, noi, cei bolnavi, avem nevoie de Mântuitor; noi, cei rătăciți, avem nevoie de povățuitor; noi, cei orbi, avem nevoie de un conducător cu vedere bună; noi, cei însetați, avem nevoie de izvorul cel dătător de viață, din care cei care beau nu mai însetează[400]; noi, cei morți, avem nevoie de viață; noi, oile, avem nevoie de Păstor; noi, copiii, avem nevoie de Pedagog; și întreaga omenire are nevoie de Iisus, ca nu cumva, rămânând noi neîndreptați și păcătoși, la sfârșit să fim osândiți, ci să fim despărțiți de pleavă și să fim strânși în hambarul cel părintesc. Căci în mâna Domnului este lopata, cu care desparte de grâu pleava, pe care o dă focului[401].

84. Dar, dacă voiți, e cu putință să cunoaștem marea înțelepciune a Preasfântului Păstor și Pedagog, a Cuvântului atotțiitor și părintesc, Care Se numește „Păstorul oilor"[402], atunci când vorbește alegoric, dar e și Pedagogul pruncilor. Adresându-Se bătrânilor și dându-le un exemplu mântuitor despre grija Lui binecuvântată, le spune prin Iezechiel: „Pe oaia cea oloagă o voi oblojі, pe cea bolnavă o voi vindeca, pe cea rătăcită o voi întoarce"[403] „și le voi duce la păscut în muntele cel sfânt al Meu"[404].

Acestea sunt făgăduințele bunului Păstor!

Paște-ne pe noi, pruncii, ca pe oi! Da, Stăpâne, satură-ne cu pășunea Ta, cu dreptatea! Da, Pedagogule, du-ne la pășunea Ta, în muntele cel sfânt al Tău, la Biserica cea înaltă a Ta, cea mai presus de nori, cea care atinge cerurile! „Și le voi fi păstor", spune Pedagogul, „și voi fi aproape de ei"[405], cum este haina de pielea lor. Pedagogul vrea să-mi mântuiască trupul și, îmbrăcându-mă cu haina nestricăciunii[406], mi-a uns pielea[407]. „Mă vor striga", spune Pedagogul, „și le voi răspunde: «Iată sunt de față!»"[408] M-ai auzit, Stăpâne, mai repede decât m-am așteptat! „Și, dacă vor trece, nu vor aluneca, zice Domnul."[409] Căci nu vom cădea în stricăciune noi, care trecem la nestricăciune[410], pentru că ne sprijină El. El a spus-o și El a voit-o.

[400] *Cf. Ioan* 4, 14.
[401] *Cf. Matei* 3, 12; *Luca* 3, 17.
[402] *Ioan* 10, 2.
[403] *Iezechiel* 34, 16.
[404] *Iezechiel* 34, 14.
[405] *Cf. Iezechiel* 34, 23.
[406] Adică cu haina Botezului.
[407] Adică cu Sfântul Mir.
[408] *Isaia* 58, 9.
[409] *Isaia* 43, 2.
[410] *Cf. 1 Corinteni* 15, 42.

85. Așa este Pedagogul nostru: bun în chip drept. „N-am venit să Mi se slujească", a spus El, „ci să slujesc"[411]. De aceea se spune în Evanghelie că „era ostenit"[412] Cel care Se ostenește pentru noi, Cel care a făgăduit să-Și „dea sufletul Lui răscumpărare pentru mulți"[413]. El Însuși dă mărturie că numai cel care face așa este „păstorul cel bun"[414]. E, așadar, un mare dăruitor El, Care-și dă pentru noi ceea ce este mai de preț, adică sufletul[415]. Este mare binefăcător și iubitor de oameni, căci a voit să fie fratele oamenilor[416], când putea să le fie stăpân. Este atât de bun, încât a și murit pentru noi.

Dar și dreptatea Lui strigă: „Dacă veniți la Mine cu dreptate, și Eu voi fi drept cu voi; dar, dacă mergeți strâmb, și Eu voi fi strâmb, zice Domnul puterilor"[417]. Prin căile strâmbe, Domnul face aluzie la pedepsele păcătoșilor. Calea dreaptă și firească – pe care o simbolizează litera „iota" (ι) din numele lui Iisus – este bunătatea Lui. Bunătatea Lui este nemișcată și neschimbătoare față de cei care, ascultând de El, au crezut în El. „Pentru că v-am chemat și nu M-ați ascultat", zice Domnul, „ci ați defăimat sfaturile Mele, iar la certările Mele n-ați luat aminte"[418]. Astfel, certarea Domnului este foarte folositoare.

86. Despre aceștia Pedagogul spune prin David: „Neam îndărătnic, neam care amărăște, neam care nu și-a îndreptat inima, care n-a fost credincios lui Dumnezeu cu duhul lui"[419]. „N-a păzit așezământul lui Dumnezeu și în legea Lui n-a voit să umble."[420] Acestea sunt pricinile amărăciunii, pentru care Judecătorul vine să-i judece pe cei care n-au aici pe pământ o pedeapsă mai aspră, doar-doar se vor opri din pornirea lor spre moarte. Și Pedagogul spune foarte lămurit, prin David, pricina amenințării: „N-au crezut în minunile Lui"[421]. „Când îi ucidea, atunci Îl căutau pe El, se întorceau la El, porneau dis-de-dimineață către Dumnezeu și și-au adus

[411] *Matei* 20, 28; *Marcu* 10, 45.
[412] *Ioan* 4, 6.
[413] *Matei* 20, 28; *Marcu* 10, 45.
[414] *Ioan* 10, 11.
[415] *Cf. Ioan* 15, 13.
[416] *Cf. Evrei* 2, 11.
[417] *Cf. Leviticul* 26, 21, 23, 27.
[418] *Pildele* 1, 24-25.
[419] *Psalmul* 77, 10-11.
[420] *Psalmul* 77, 13.
[421] *Psalmul* 77, 36.

aminte că Dumnezeu este ajutorul lor și Dumnezeul cel preaînalt este izbăvitorul lor."[422] Astfel, Dumnezeu a văzut că iudeii se întorc la El de frică, dar iubirea Sa de oameni o disprețuiesc. Într-adevăr, în general, noi oamenii suntem nepăsători când Dumnezeu Se poartă bine cu noi; dar Îl respectăm când ne temem de dreptatea Lui, deși dreptatea Lui este unită cu iubirea Sa de oameni.

87. Frica este de două feluri. Un fel de frică este însoțită de respect, cum este frica cetățenilor de conducătorii cei buni, frica noastră de Dumnezeu și frica pe care o au copiii cuminți față de părinți. „Calul neîmblânzit", spune Scriptura, „ajunge nărăvaș, iar fiul lăsat de capul lui ajunge obraznic"[423]. Celălalt fel de frică este însoțit de ură: este frica sclavilor față de stăpânii răi și frica evreilor, care au făcut din Dumnezeu despot, nu Tată. După părerea mea, este o deosebire mare, foarte mare, între o evlavie liberă și din proprie voință și o evlavie din constrângere. Scriptura spune: „Dumnezeu este îndurător; va vindeca păcatele lor și nu-i va nimici; Își va întoarce de multe ori mânia Lui și nu-Și va aprinde toată urgia Lui"[424]. Iată cum se arată dreptatea Pedagogului când pedepsește și bunătatea lui Dumnezeu când e îndurător. De aceea și David, adică Duhul Sfânt prin el, le cuprinde pe amândouă când spune în *Psalmi* despre Același Dumnezeu: „Dreptatea și judecata sunt gătirea scaunului Tău. Mila și adevărul vor merge înaintea feței Tale"[425]. David dă mărturie că și judecata și binefacerea aparțin aceleiași puteri. În aceste două activități se vede puterea Celui Drept, care deosebește contrariile.

88. Același este și drept și bun, Dumnezeul real, Cel ce este El Însuși totul și totul este El, fiindcă este Dumnezeu, singurul Dumnezeu. După cum oglinda nu este un lucru rău față de omul urât, căci îl arată așa cum este, și după cum doctorul nu este un rău pentru bolnav când îi spune că are temperatură, pentru că nu doctorul este pricina temperaturii, ci este cel care vădește temperatura, tot așa nu este rău nici cel care ceartă cu asprime pe cineva care are sufletul bolnav. Căci el nu aduce în sufletul aceluia păcatele, ci-i arată păcatele care sunt în sufletul lui, ca să-l depărteze de astfel de obișnuințe. Astfel Dumnezeu este bun în El Însuși,

[422] *Psalmul* 77, 38-39.
[423] *Înțelepciunea lui Isus Sirah* 30, 8.
[424] *Psalmul* 77, 42-43.
[425] *Psalmul* 88, 14-15.

însă drept din pricina noastră; iar aceasta pentru că este bun. Ne-a arătat dreptatea Lui prin Cuvântul Său chiar de atunci, de la început, de când a devenit Tată; căci Dumnezeu era bun înainte de a fi Creator; și, pentru că era bun, de aceea a voit să fie și Creator și Tată. Acest fel de a fi al iubirii [Lui] este principiul dreptății Sale, și atunci când face să strălucească soarele Său[426], și atunci când trimite pe Fiul Său. El, cel dintâi, a vestit dreptatea cea bună din ceruri, spunând: „Nimeni n-a cunoscut pe Fiul decât Tatăl, nici pe Tatăl decât Fiul”[427]. Această cunoaștere reciprocă este, de asemenea, simbol al vechii dreptăți. Și după aceea s-a pogorât dreptatea între oameni în literă și în trup, adică prin Lege și prin Cuvânt, ca să silească omenirea la pocăință mântuitoare, pentru că era bună. Însă tu nu asculți de Dumnezeu! Învinuiește-te pe tine însuți, căci tu atragi asupra ta pe Judecător!

[426] *Cf. Matei* 5, 45.
[427] *Matei* 11, 27; *Luca* 10, 22.

CAPITOLUL AL X-LEA

Același Dumnezeu, prin Același Cuvânt,
îi îndepărtează pe oameni de păcate prin amenințări,
iar prin sfaturi îi mântuiește

89. Am arătat deci că e bună și mântuitoare această rânduială de a înfrâna pe oameni prin mustrări. Cuvântul a aplicat această rânduială, pentru că este potrivită să-i îndrepteze pe oameni spre pocăință și să-i oprească de la păcate. Urmează însă acum să vedem blândețea Cuvântului. Într-adevăr, Cuvântul este drept, așa cum am arătat, și ne pune la îndemână judecățile Sale, care ne îndeamnă la mântuire și prin care dorește ca noi, cu voia Tatălui, să cunoaștem frumosul și utilul. Uită-te și la aceasta! Frumosul aparține genului encomiastic; utilul aparține genului parenetic. Genul parenetic are două forme: una care sfătuiește[428], alta care desfătuiește[429]; genul encomiastic are și el două forme: una care laudă, alta care critică. După cum gândirea parenetică este sfătuitoare, dar este și desfătuitoare, tot așa și gândirea encomiastică este lăudătoare, dar este și critică. Pe aceste două genuri le folosește Pedagogul cel drept, Care are în vedere folosul nostru. Despre forma critică și desfătuitoare am vorbit mai înainte; acum trebuie să vorbesc despre forma sfătuitoare și lăudătoare, ca să echilibrăm, ca pe o balanță, cele două talere egale ale dreptului Pedagog.

90. Pedagogul folosește forme sfătuitoare spre cele ce ne sunt nouă de folos, grăind așa prin Solomon: „Eu pe voi, oamenilor, vă chem și dau drum glasului Meu fiilor oamenilor”[430], „ascultați-Mă, că lucruri de cinste voi grăi”[431] și celelalte. Dă sfaturi mântuitoare, căci sfatul e bun atât pentru o faptă bună, cât și pentru a te feri să faci o faptă rea, așa cum face prin David, zicând: „Fericit bărbatul care n-a umblat în sfatul necredincioșilor și în calea păcătoșilor n-a

---

[428] Προτρεπτικόν, în original, adică „protreptic”, „care persuadează”. (n.red.)
[429] Ἀποτρεπτικόν – „apotreptic”, „care disuadează”. (n.red.)
[430] *Pildele* 8, 4.
[431] *Pildele* 8, 6.

stat și pe scaunul hulitorilor n-a șezut, ci în legea Domnului este voia lui"[432].

Trei sunt felurile sfătuirii. Unul, atunci când Domnul ia exemplele din vremurile trecute, de pildă când spune ce au pățit evreii când s-au închinat vițelului de aur[433] sau ce au pățit când au făcut desfrânare[434] și cele asemenea. Al doilea, atunci când are în vedere vremurile prezente, care se pot înțelege prin proprie experiență, ca atunci când Domnul, răspunzând celor care L-au întrebat: „Tu ești Hristos, sau pe altul să așteptăm?"[435], a zis: „Duceți-vă și spuneți lui Ioan: «Orbii văd, surzii aud, leproșii se curățesc, morții înviază și fericit este cel care nu se va sminti întru Mine»"[436]. Aceasta este și ceea ce a spus David în prorocia sa, când a zis: „Precum am auzit, așa am și văzut"[437].

91. În sfârșit, al treilea, atunci când Domnul vorbește despre fapte care se vor petrece în viitor; prin ele ne poruncește să ne păzim de cele ce vor veni. De pildă, când spune: „Cei care au căzut în păcate «vor fi aruncați în întunericul cel mai din afară; acolo va fi plângerea și scrâșnirea dinților»[438]" și cele asemenea.

Din cele spuse e limpede că Domnul Se folosește de orice mijloc de îngrijire ca să-i cheme pe oameni la mântuire. Prin cuvinte de încurajare ușurează păcatele, micșorând pofta, dar dă în același timp și nădejde de mântuire. Căci zice prin Iezechiel: „Dacă vă veți întoarce din toată inima și veți spune: «Tată!», vă voi asculta ca pe un popor sfânt"[439]; și iarăși zice: „Veniți la Mine toți cei osteniți și împovărați și Eu vă voi odihni"[440]; și, pe lângă acestea, și alte cuvinte pe care le spune Domnul Însuși. Prin Solomon ne cheamă foarte clar la bine, zicând: „Fericit este omul care a găsit înțelepciunea și muritorul care a găsit priceperea"[441]. Căci binele este găsit de cel care-l caută; și îi place să se lase văzut de cel care l-a găsit. Iar

[432] *Psalmul* 1, 1-2.
[433] *Cf. Ieșirea* 32, 1-6.
[434] *Cf. Numerii* 25, 5-18.
[435] *Matei* 11, 3; *Luca* 7, 19.
[436] *Matei* 11, 4-6; *Luca* 7, 22-23.
[437] *Psalmul* 47, 7.
[438] *Matei* 8, 12; 22, 13; 25, 30.
[439] Text necunoscut în Scriptură; este citat și de Sfântul Clement Romanul, *Epistola* 1, 8, 3. Textul acesta amintește de: *Iezechiel* 18, 21, 30; *Psalmul* 102, 12; *Ieremia* 3, 19, 22; *Isaia* 1, 18.
[440] *Matei* 11, 28.
[441] *Pildele* 3, 13.

prin Ieremia, Pedagogul explică ce înseamnă priceperea, zicând: „Fericiți suntem, Israele, că cele ce-I plac lui Dumnezeu ni s-au făcut cunoscute nouă"[442]. Ni s-au făcut cunoscute prin Cuvântul lui Dumnezeu, datorită Căruia suntem fericiți și pricepuți. Cunoașterea este pricepere, ceea ce o arată Domnul prin același proroc când zice: „Ascultă, Israele, poruncile vieții; luați în urechi, ca să cunoașteți priceperea"[443]. Iar prin Moise, datorită iubirii Sale de oameni, Domnul făgăduiește un dar celor care se zoresc spre mântuire. Căci spune: „Vă voi duce pe voi în pământul cel bun, pe care S-a jurat Domnul părinților voștri"[444]; iar pe lângă asta, zice prin Isaia: „Vă voi duce în muntele cel sfânt și vă voi desfăta"[445].

92. Există și o altă formă a pedagogiei Cuvântului: cea prin care declară fericirea. Prin David zice: „Fericit este acela care n-a păcătuit; și va fi ca un pom răsădit lângă izvoarele apelor, care va da rodul său la vremea sa și frunza lui nu va cădea" – prin aceste cuvinte vorbește simbolic despre înviere – „și toate câte va face vor spori"[446]. Pedagogul vrea să fim așa, să fim fericiți. Dar iarăși spune, arătând egalitatea din balanța dreptății: „Nu așa [sunt] necredincioșii, nu așa! Ci ca praful pe care-l spulberă vântul de pe fața pământului"[447]. Arătând ce pedepse vor primi păcătoșii, ce simplu poate să scape de ei și ușurimea cu care sunt purtați de vânt, Pedagogul i-a întors de la pedeapsă [tocmai] prin sugerarea acesteia. Când ne pune mereu înainte pedeapsa pe care o merităm, El arată și care e folosul facerii Sale de bine, chemându-ne într-un mod foarte abil să dobândim și să folosim bunătățile Sale. Iar prin Ieremia ne cheamă și la cunoaștere, zicând: „Dacă ai fi umblat în calea Domnului, ai fi locuit cu pace în veci"[448]. Arătând prin aceste cuvinte răsplata cunoașterii, îi cheamă pe cei pricepuți să o iubească, iar celui rătăcit îi dă iertare, zicând: „Întoarce-te, întoarce-te ca cel care culege la coșnița sa"[449]. Vezi bunătatea dreptății, care te cheamă la pocăință?

93. Și tot prin Ieremia, Pedagogul pune în lumină adevărul ca să-l vadă cei rătăciți, zicând: „Acestea zice Domnul: «Stați la

[442] Textul nu-i din *Ieremia*, ci din *Baruh* 4, 4.
[443] *Baruh* 3, 9.
[444] *Deuteronomul* 31, 20.
[445] *Isaia* 56, 7.
[446] *Psalmul* 1, 1, 3.
[447] *Psalmul* 1, 4.
[448] Textul este din *Baruh* 3, 13.
[449] *Cf. Ieremia* 6, 9.

drumuri și vedeți și întrebați de cărările cele veșnice ale Domnului, care este cărarea cea bună; mergeți pe ea și veți afla curățire sufletelor voastre»"[450]. Pedagogul ne duce la pocăință ca să ne mântuim. De aceea spune: „Dacă te vei pocăi, Domnul va tăia împrejur inima ta și inima seminției tale"[451].

Am putea să-i aducem ca apărători ai acestor gânduri și pe filosofii care spun că numai omul desăvârșit merită lăudat, pe când cel rău trebuie blamat. Dar, pentru că unii dintre ei Îl hulesc pe Cel fericit, susținând că nu Se îngrijește de nimic, nici nu oferă nimănui ceva, pentru că nu pricep iubirea de oameni a lui Dumnezeu, am renunțat, din cauza lor și a celor care nu alătură dreptatea bunătății, la această secțiune. Căci ar fi urmat, de vreme ce ei susțin că toți oamenii sunt răi, că metoda pedagogică a dojenirii și criticii e [singura] potrivită pentru oameni; căci numai Dumnezeu e înțelept și numai de la El vine înțelepciunea; numai Dumnezeu e desăvârșit și numai El este vrednic de laudă.

94. Eu însă nu sunt de acord cu acest argument; susțin că atât lauda, cât și critica, sau ceea ce e asemănător laudei și criticii, sunt mai mult decât orice leacuri foarte necesare oamenilor. Cei greu de vindecat trebuie îndreptați cu amenințarea, cu mustrarea și cu pedeapsa, așa cum este prelucrat fierul cu focul, cu ciocanul și cu nicovala. Cei care sunt însă cu luare-aminte la credință se instruiesc singuri și din proprie voință. Acestora li se mărește lauda; căci:

„Virtutea lăudată
Crește ca un arbore"[452].

Și mi se pare că Pitagora[453] din Samos a înțeles bine lucrul acesta, căci dă următorul sfat:

„Când ai făcut un rău, dojenește-te, însă,
Când ai făcut un bine, bucură-te"[454].

Dojenirea se mai numește și „avertizare". Privit etimologic, cuvântul „avertizare"[455] înseamnă acțiunea de a așeza ceva în

[450] *Ieremia* 6, 16.
[451] *Deuteronomul* 30, 6.
[452] BACCHYLIDES, fragm. 56, în: *Bacchylidis Carmina cum fragmentis*, ed. Bruno Snell, Leipzig, 1934.
[453] Pitagora, filosof și matematician grec (sec. al VI-lea î.Hr.), fondatorul pitagoreismului, adept al metempsihozei și al unei vieți morale înalte, austere. Scrierile sale nu s-au păstrat.
[454] PITAGORA, *Carmina Aurea*, 44.
[455] Νουθέτησις, în original.

minte[456], așa încât „a dojeni" înseamnă „a te învăța minte". Dar s-au găsit și alte mii și mii de precepte, pentru dobândirea celor bune și fuga de cele rele: „Pentru cei necredincioși nu este pace, zice Domnul"[457]. De aceea Pedagogul sfătuiește prin Solomon să fie păziți pruncii: „Fiule, să nu te înșele păcătoșii, nici să mergi cu ei pe cale; nici să mergi dacă te cheamă spunându-ți: «Vino cu noi, ia parte la sânge nevinovat, să-l ascundem în pământ cu nedreptate pe bărbatul drept; să-l nimicim, cum nimicește iadul pe cel viu»"[458].

95. Iar astfel de cuvinte sunt și o prorocie despre pătimirile Domnului. Și prin Iezechiel, Viața dă porunci: „Sufletul care păcătuiește va muri. Dar omul care va fi drept, cel care face dreptate, nu va mânca în munți; ochii lui nu i-a întors spre idolii casei lui Israel; nu va pângări femeia aproapelui lui și nu se va apropia de femeia lui când este la curgere de sânge; pe om nu-l va asupri, va da înapoi zălogul datornicului, nu va săvârși răpire; va da celui flămând pâinea lui, va îmbrăca pe cel gol, nu va da argintul lui cu camătă, nu va lua mai mult decât a dat; de la nedreptate își va întoarce mâna lui și judecată dreaptă va face între bărbat și aproapele lui; întru poruncile Mele va umbla și îndreptările Mele le va păzi, ca să le facă pe ele. Acesta este om drept; cu viață va viețui, zice Domnul"[459]. Aceste cuvinte cuprind o schiță a viețuirii creștinilor, un îndemn, vrednic de prețuit, la viața fericită, la privilegiul de cinste al unei bune viețuiri, la viața veșnică.

---

[456] Νοῦ ἐνθεματισμός, în original.
[457] *Isaia* 48, 22; 57, 21.
[458] *Pildele* 1, 10, 11-12, 15
[459] *Iezechiel* 18, 4-9.

CAPITOLUL AL XI-LEA

Cuvântul a fost Pedagog prin Lege și proroci

96. Pe cât mi-a fost cu putință, am arătat felul iubirii de oameni a Pedagogului și al pedagogiei Sale. Pedagogul, definindu-Se prea frumos pe El Însuși, S-a asemănat cu grăuntele de muștar[460]. A arătat prin asta în chip simbolic natura spirituală și deosebit de fertilă a Cuvântului semănat, firea măreață și aptă de creștere a puterii Sale raționale, dar, totodată, și că, fiind aspră și curățitoare, mustrarea Lui este aducătoare de folos, datorită usturimii ei. Prin acest mic grăunte, interpretat alegoric, se exprimă o idee foarte mare: mântuirea, care se dăruiește întregii omeniri. Mierea, care este foarte dulce, poate da naștere fierii, așa cum virtutea poate da naștere disprețului, care este cauza păcatului; dimpotrivă, muștarul poate micșora fierea, adică mânia, și opri umflătura, adică mândria. Prin urmare, din Cuvântul lui Dumnezeu se nasc adevărata sănătate a sufletului și un veșnic echilibru[461].

În vechime Cuvântul a fost Pedagog prin Moise, iar apoi și prin proroci. Proroc a fost și Moise, căci Legea a fost o pedagogie pentru copiii greu de stăpânit. Zice Scriptura: „După ce s-au săturat, s-au ridicat să joace"[462] – a numit aici „săturare", nu „mâncare", umplerea irațională a stomacului cu mâncare.

97. Pentru că s-au săturat irațional, irațional au și jucat. De aceea li s-a dat evreilor și Legea și teama, ca să pună capăt păcatelor lor și să-i îndemne la fapte bune; i-a pregătit să asculte bine de adevăratul Pedagog și să I se supună Lui. Pedagogul este Unul și Același; Se adaptează după cum cere nevoia. Zice Pavel: „Legea ne-a fost dată pedagog spre Hristos"[463]. Din aceste cuvinte se vede lămurit că numai unul este Pedagogul nostru. Este Iisus, adevăratul, bunul, dreptul Fiu al Tatălui, Fiu după chip și asemănare, Cuvântul

---

[460] *Cf. Matei* 13, 31; *Marcu* 4, 31; *Luca* 13, 19.

[461] Εὐκρασία, amestecul echilibrat al umorilor, era definiția obișnuită a sănătății în medicina antică. (n.red.)

[462] *Ieșirea* 32, 6; *1 Corinteni* 10, 7.

[463] *Galateni* 3, 24.

lui Dumnezeu. Acestuia, adevăratului Pedagog, Dumnezeu, ca un Tată iubitor, ne-a încredințat pe noi, copiii Lui, poruncindu-ne deschis: „Acesta este Fiul Meu cel iubit, de Acesta să ascultați"[464]. Dumnezeiescul Pedagog este vrednic de credință, pentru că este împodobit cu trei prea frumoase daruri: știința, bunăvoința și autoritatea[465]. Cu știința, pentru că este Înțelepciunea Tatălui: „Toată înțelepciunea este de la Domnul și cu El este în veac"[466]; cu autoritatea, pentru că este Dumnezeu și Creator: „Toate prin El s-au făcut și fără de El nimic nu s-a făcut"[467]; cu bunăvoința, pentru că singur S-a dat pe Sine jertfă pentru noi, pentru că este „Păstorul cel bun, Care-Și pune sufletul Său pentru oi"[468]. Și l-a pus! Iar bunăvoința nu este altceva decât a voi binele aproapelui, de dragul lui.

---

[464] *Matei* 3, 17; 17, 5; *Marcu* 1, 11; 9, 7; *Luca* 3, 22; 9, 35; 2 *Petru* 1, 17.
[465] Παρρησία, în original.
[466] *Înțelepciunea lui Isus Sirah* 1, 1.
[467] *Ioan* 1, 3.
[468] *Ioan* 10, 11.

CAPITOLUL AL XII-LEA

Pedagogul, ca un tată,
Se folosește de asprime și de bunătate

98. Urmarea celor spuse mai înainte este că Iisus ne-a schițat viața cea adevărată și că a educat pe om în Hristos. Caracterul ei nu-i nici foarte aspru, dar nu-i nici desăvârșit de slab, din pricina bunătății Lui. Pedagogul poruncește, dând, totodată, poruncilor o formă prin care să le putem împlini. După părerea mea, tot El l-a plăsmuit pe om din pământ, l-a renăscut prin apă, l-a crescut prin Duh, l-a educat prin cuvânt, l-a îndrumat prin sfintele porunci spre înfiere și mântuire, ca să facă din omul pământesc om sfânt și ceresc și, mai ales, ca să se împlinească cuvintele cele dumnezeiești: „Să-l facem pe om după chipul și asemănarea Noastră"[469].

Hristos[470] a realizat în chip desăvârșit aceste cuvinte ale lui Dumnezeu; ceilalți oameni însă sunt înțeleși numai „după chip". Dar noi, o copii ai bunului Tată, odraslele bunului Pedagog, se cuvine să împlinim voința Tatălui, să ascultăm de Cuvânt și să modelăm în noi viața cu adevărat mântuitoare a Mântuitorului nostru! Cugetând, încă de aici de pe pământ, la viețuirea cea cerească, potrivit căreia ne îndumnezeim, să ne ungem cu parfumul cel pururea viu al bucuriei, cu parfumul cel nestricăcios al bunului miros. Să avem pildă vie de nestricăciune viețuirea Domnului și să mergem pe urmele lui Dumnezeu, singurul la Care trebuie să privim, Care Se interesează cum și în ce chip se poate ca viața oamenilor să ajungă mai sănătoasă.

Pedagogul ne pregătește pentru o viață mai simplă, în care să ne fie îndestulătoare acelea pe care le avem; ne pregătește să fim sprinteni și ușori, gata de o călătorie spre viața cea fericită a veșniciei; ne învață ca fiecare dintre noi să fie propria lui comoară, căci ne spune Domnul: „Nu vă îngrijiți de ziua de

---

469 *Facerea* 1, 26.
470 Cuvântul întrupat.

mâine"[471]. Cel care Îi urmează lui Hristos trebuie să ducă o viață cumpătată, să se slujească singur; și, pe lângă aceasta, să știe că viața lui este trecătoare. Suntem educați nu în timp de război, ci în timp de pace.

99. În timp de război este nevoie de multă pregătire; iar ca să trăiești bine în timp de război, trebuie să ai din belșug de toate. Pacea și dragostea sunt însă surori cuminți și liniștite, nu au nevoie de arme, nici de o pregătire nebunească; hrana lor este Cuvântul, Care a primit puterea de a ne arăta calea[472] și a ne educa: Cel de la care învățăm simplitatea, smerenia, întreaga iubire de libertate, iubirea de oameni și iubirea de frumos, într-un cuvânt, dobândim prin însușirea virtuții asemănarea cu Dumnezeu. Muncește însă și nu te descuraja! Vei fi ceea ce nu nădăjduiai și nici nu puteai bănui. După cum altul este felul de viețuire al filosofului, altul al oratorului, altul al atleților, tot așa alta este și nobila dispoziție sufletească, proprie unei voințe iubitoare de bine, rezultată din pedagogia lui Hristos. Întreaga noastră purtare strălucește datorită creșterii în bună-cuviință: mersul, statul, hrana, somnul, patul, dieta și tot ce ține de educație. Căci o viețuire ca aceasta, pe care ne învață Cuvântul să o ducem, nu este discordantă, ci bine strunită.

100. De aceea, așadar, Cuvântul a mai fost numit și „Mântuitor", fiindcă ne-a descoperit nouă, oamenilor, aceste leacuri raționale pentru buna noastră simțire și mântuire și fiindcă, așteptând vremea potrivită, combate cele ce vatămă, expune cauzele patimilor, taie rădăcinile poftelor iraționale, prescrie lucrurile de care trebuie să ne ferim și le oferă celor bolnavi toate antidoturile salvatoare. Căci aceasta este cea mai mare și cea mai împărătească lucrare a lui Dumnezeu: mântuirea omenirii.

Bolnavii se supără pe doctorul care nu le dă niciun sfat pentru însănătoșirea lor. Dar noi cum să nu-I aducem cea mai mare mulțumire Pedagogului dumnezeiesc, Care nu tace, nici nu trece cu vederea păcatele care ne duc la pieire, ci, dimpotrivă, ni le dezvăluie, Care taie pornirile noastre ce ne duc la păcate, Care ne învață poruncile cele potrivite pentru o dreaptă viețuire? Trebuie deci să-I mulțumim nespus de mult.

---

[471] *Matei* 6, 34.
[472] *Cf. Ioan* 14, 6.

Într-adevăr, ce altceva să spunem că trebuie să facă ființa rațională, adică omul, decât să contemple dumnezeirea? Dar e nevoie, zic eu, să contemple și firea omenească și să trăiască așa cum îl călăuzește adevărul, admirând mai presus de orice Pedagogul, precum și poruncile Lui, căci sunt potrivite și armonioase între ele. Iar după acest model, trebuie să ne punem și noi în armonie cu Pedagogul; și, acordându-ne rațiunea și faptele, să trăim cu adevărat.

CAPITOLUL AL XIII-LEA

După cum fapta bună se săvârșește potrivit dreptei rațiuni, tot așa și păcatul se săvârșește împotriva dreptei rațiuni

101. Tot ceea ce este împotriva rațiunii este păcat. Filosofii caută să definească pasiunile cele mai generale astfel: pofta este o dorință care nu ascultă de rațiune; frica este o aversiune care nu ascultă de rațiune; plăcerea este o înălțare a sufletului, care nu ascultă de rațiune; tristețea este o comprimare a sufletului, care nu ascultă de rațiune. Așadar, dacă neascultarea de rațiune dă naștere păcatului, nu urmează oare neapărat că ascultarea de rațiune, pe care o numim „credință", alcătuiește esența așa-zisei datorii? Într-adevăr, virtutea este, în sine, dispoziția sufletească în acord cu rațiunea de-a lungul întregii vieți. Și, lucrul cel mai important, filosofia însăși este definită ca fiind o cercetare a justeții rațiunii. De unde urmează cu necesitate că orice greșeală săvârșită față de rațiune e în mod justificat numită „păcat". De pildă, despre cel dintâi om, care a păcătuit și n-a ascultat de Dumnezeu, Scriptura spune: „S-a asemănat dobitoacelor"[473]. Omul care greșește împotriva rațiunii poate fi socotit, pe bună dreptate, fără rațiune și deci se aseamănă cu dobitoacele.

102. De aceea și Înțelepciunea zice: „Ca armăsarul în goana sa este iubitorul de plăceri și desfrânatul"[474]. A fost asemănat cu un dobitoc lipsit de rațiune; de aceea și adaugă: „Nechează, oricine ar încăleca pe el"[475]. Înțelepciunea vrea să spună că omul lipsit de rațiune nu mai vorbește. Deci cel care greșește împotriva rațiunii este lipsit de grai și rațiune, este un animal irațional, purtat de pofte, în care stau toate plăcerile. Filosofii stoici numesc „faptă cuvenită" și „datorie" fapta săvârșită prin ascultarea de rațiune. Datoria este ceea ce se cuvine, iar ascultarea este întemeiată pe porunci. Poruncile sunt întemeiate pe învățături, iar acestea au

[473] *Psalmul* 48, 12, 21.
[474] *Înțelepciunea lui Isus Sirah* 33, 6.
[475] *Înțelepciunea lui Isus Sirah* 33, 6.

ca scop adevărul și duc până la cel din urmă punct dorit, adică la ținta finală; iar ținta finală a credinței în Dumnezeu este veșnica odihnă în Dumnezeu; și astfel ținta noastră finală este început al veșniciei. Actul de credință în Dumnezeu este o datorie pe care o realizăm prin fapte. De aceea, pe bună dreptate, datoriile noastre de credință constau în fapte, nu în cuvinte; iar fapta este activitatea sufletului rațional al creștinului, bazată pe o judecată elevată și pe dorința de adevăr, și îndeplinită cu ajutorul trupului, unit și aliat cu sufletul. Prin urmare, datoria înseamnă a avea în viață o voință unită cu Dumnezeu și cu Hristos, Care ne pregătește pentru viața veșnică. Iar viața creștinilor, cea în care suntem educați acum, e un ansamblu de fapte raționale, adică punerea neabătută în practică a învățăturilor date de Cuvânt, pe care noi am numit-o „credință".

103. Acest ansamblu este alcătuit din poruncile Domnului. Ele sunt învățături dumnezeiești care ni s-au dat ca reguli duhovnicești de conduită, folositoare și pentru noi, și pentru semenii noștri. Și, într-adevăr, ele se întorc iarăși spre noi, așa cum mingea se întoarce înapoi spre cel care o aruncă, dacă întâlnește în drumul ei un corp tare. De aceea datoriile sunt necesare și pentru pedagogia dumnezeiască, pentru că sunt poruncite de Dumnezeu și sunt rânduite pentru mântuirea noastră.

Dintre lucrările necesare, unele sunt numai pentru viața de aici, iar altele dau aripi pentru viața fericită de dincolo. La fel și datoriile: unele sunt pentru viața de aici, altele sunt rânduite pentru viața cea fericită. Toate câte sunt poruncite pentru viața obștească sunt cunoscute și de cei mulți; dar cele care sunt proprii pentru viața fericită, din care rezultă viața aceea veșnică, pe acelea putem să le vedem ca într-o schiță, culegându-le chiar din Scriptură.

CARTEA A DOUA

Capitolele cărții a doua

I. Cum trebuie să ne purtăm cu privire la mâncăruri.
II. Cum trebuie să ne purtăm cu privire la băutură.
III. Nu trebuie să ne străduim să avem obiecte luxoase.
IV. Cum trebuie să ne purtăm la ospețe.
V. Despre râs.
VI. Despre rostirea vorbelor de rușine.
VII. Ce trebuie să păzească cei care vor să trăiască cuviincios împreună.
VIII. Dacă trebuie să folosim parfumuri și coroane.
IX. Cum trebuie să ne folosim de somn.
X. Ce trebuie să spunem despre nașterea de copii.
X. bis. Despre luxul îmbrăcămintei.
XI. Despre încălțăminte.
XII. Nu trebuie să ne dăm în vânt după pietre prețioase și podoabe de aur.

CAPITOLUL I

Cum trebuie să ne purtăm cu privire la mâncăruri

1. Urmărind, așadar, scopul pe care ni l-am propus, să alegem textele scripturistice care sunt de folos în viață pentru pedagogia noastră și să schițăm pe scurt cum trebuie să se poarte în întreaga lui viață cel care poartă numele de creștin. Trebuie însă să începem cu noi înșine și să arătăm cum trebuie să ne rânduim viața. Gândindu-ne deci la simetria lucrării noastre, trebuie să spunem cum să se poarte fiecare din noi cu propriul lui trup; dar, mai bine spus, cum trebuie să-l diriguiască. Când cineva, pornind de la lucrurile din afară și chiar de la viețuirea trupească, este condus de Cuvânt la meditarea asupra acestor lucruri, atunci în chip firesc va putea contempla exact cele ce se petrec în om și va ajunge să știe că nu trebuie să se străduiască pentru lucrurile din afară, ci pentru ceea ce este propriu omului, să-și curățească privirea sufletului și să-și purifice trupul. Cel care s-a eliberat în chip desăvârșit de lucrurile prin care încă mai e țărână poate avea oare altceva mai de folos decât pe el însuși, pentru a merge pe calea care duce la cunoașterea lui Dumnezeu?

Ceilalți oameni trăiesc ca să mănânce, așa cum de bună seamă trăiesc și animalele lipsite de rațiune, a căror viață nu este decât stomacul; nouă însă Pedagogul ne poruncește să mâncăm ca să trăim. Preocuparea noastră nu e hrana și nici nu avem ca țel plăcerea. Hrana ne e dată ca să putem trăi pe acest pământ, unde Pedagogul ne conduce spre nemurire.

2. Mâncarea trebuie să fie simplă și nu aleasă, potrivit cu credința cea adevărată, așa cum se cuvine unor copii simpli și nemofturoși; trebuie să fie o mâncare care să ne ajute să avem viață, nu să ne desfătăm. Și viața constă din două lucruri: din sănătate și din putere; iar acestora le este potrivită o mâncare ușoară, folositoare și digestiei și trupului, ca să nu se îngrașe. Mâncarea simplă ajută la creșterea trupului, la sănătatea lui, și-l face să fie puternic, atât cât trebuie. Mâncarea simplă nu-i nepotrivită, nu-i primejdioasă și ticăloasă, cum e regimul forțat pentru atleți. Trebuie, așadar, înlăturate mâncărurile felurite, care dau naștere la fel de fel

de boli: reaua constituție fizică a trupurilor, distrugerea stomacurilor și stricarea gustului prin arta drăcească a gătitului mâncărurilor și deșarta artă a preparării dulciurilor. Căci oamenii îndrăznesc să numească „hrană" mâncărurile care desfată, care duc cu ușurință la plăceri vătămătoare. Doctorul Antifanes din Delos[1] a spus că una dintre cauzele bolilor constă în multele feluri de mâncare. Și acestea sunt: mâncărurile care displac credinței celei adevărate; mâncărurile care, datorită unei slave deșarte cu multe chipuri, resping o dietă înțeleaptă; mâncărurile care caută în țări de dincolo de mări alimentele pentru gătirea lor.

3. Îmi pricinuiește milă această boală; însă cei care doresc felurite mâncăruri nu se rușinează să se și laude cu desfătările lor; se interesează de murenele[2] din strâmtoarea Siciliei, de țiparii din râul Meandru[3], caprele din Melos[4], cestrii[5] de Sciat[6], scoicile de la capul Peloron[7], stridiile de Abidos[8]; nu lasă deoparte nici menidele[9] de Lipara[10], nici napii de Mantinia[11], nici sfecla de Ascra[12]; se dau în vânt după scoicile de Metimna[13], calcanul de Atica, sturzii de Dafne[14], smochinele negre ca niște rândunici, pentru procurarea cărora nenorocitul persan[15] a trimis în Grecia cinci milioane de oameni. Pe lângă acestea, cumpără cu toptanul fazani de Fasis[16], potârnichi egiptene, păuni din Media. Punând condimente în orice, iată-i pe mâncăcioși stând cu gura căscată în fața mâncărurilor gătite și

---

[1] Antifanes din Delos, doctor din epoca alexandrină. A scris o lucrare cu titlul *Panoptes* („Care vede tot"). Socotea felurile multe de bucate cauza bolilor.
[2] Murene, pește cu corpul prelungit ca țiparul, foarte lacom; carnea lui era prețuită mult de romani.
[3] Meandru, râu în Asia Mică.
[4] Melos, cap nord-vestic al insulei Sicilia.
[5] Cestri, pește marin cu capul lat, care trăiește pe lângă coastă, a cărui carne este foarte căutată.
[6] Sciat, insulă la nord de Eubeea.
[7] Peloron, cap din nord-vestul insulei Sicilia.
[8] Abidos, oraș în Helespont.
[9] Menide, pește lung de 20 cm.
[10] Lipara, insulă lângă Sicilia.
[11] Mantinia, oraș în Arcadia.
[12] Ascra, oraș în Beoția.
[13] Metimna, oraș în insula Lesbos.
[14] Dafne, insulă lângă Bitinia (regiune în nord-vestul Asiei Mici).
[15] Este vorba despre Xerxes I, împăratul perșilor (486-465 î.Hr.), care, potrivit legendei, a pornit războiul împotriva grecilor pentru a avea la masa sa astfel de smochine.
[16] Fasis, fluviu și oraș în Colhida (Asia Mică).

procurându-și pentru satisfacerea lăcomiei pe toate câte le hrănesc pământul, adâncul mării și lărgimea văzduhului. Hrăpăreți și scormonitori, vor să prindă parcă în plasa lor lumea pentru a-și satisface plăcerile, ascultând tigăile sfârâitoare, stând toată viața în jurul piuliței și pisălogului, consumând totul, ca focul lemnele. Până și mâncarea ușor de făcut, pâinea, o efeminează, scoțând din bobul de grâu partea hrănitoare, și astfel o hrană necesară ajunge o desfătare demnă de osândă.

4. La oameni lăcomia este fără de hotar. Aceasta i-a îndreptat spre prăjituri, turte cu miere și alte dulciuri, inventând o mulțime de deserturi, încercând tot soiul de rețete. Sunt de părere că un om de felul acesta nu-i decât fălci. Zice Scriptura: „Nu pofti mâncărurile bogaților, căci țin de o viață mincinoasă și plină de rușine”[17]. Dar, dacă aceștia se atașează de mâncăruri pe care, la scurt timp, le dau afară[18], noi, în schimb, care căutăm mâncarea cerească, să fim neapărat stăpâni pe stomacul nostru, care se află așezat mai jos de Cer; și, mai mult, să fim stăpâni pe cele ce fac plăcere stomacului, pe care, așa cum zice apostolul, „Dumnezeu le va strica”[19]. Prin aceste cuvinte apostolul blestemă poftele celor lacomi la mâncare.

Căci „bucatele sunt pentru pântece”[20]; într-adevăr, de ele depinde viața aceasta trupească și stricăcioasă. Iar dacă unii, folosind o gură neînfrânată, îndrăznesc să numească „agapă” – această faptă mântuitoare și frumoasă a Cuvântului, agapa cea sfântă –, dacă îndrăznesc deci să numească „agapă” gustările din care ies mirosuri de carne friptă și de sos, insultând-o cu vasele de gătit și stropirile cu sos, hulindu-i numele cu băutura, desfătarea și fumul de la aceste gustări, atunci se amăgesc socotind că vor cumpăra cu gustări făgăduința lui Dumnezeu. Dacă între adunările cu scopul de a petrece enumerăm gustările, ospețele și banchetele, logic urmează ca și această adunare a lor, căreia îi spun „agapă”[21], să fie numită tot „petrecere”; dar astfel de petreceri Domnul nu le-a numit „agape”. Căci spune într-un loc: „Când ești chemat la masă,

---

[17] *Pildele* 23, 3.
[18] *Cf. Matei* 15, 17; *Marcu* 7, 19.
[19] *1 Corinteni* 6, 13.
[20] *1 Corinteni* 6, 13.
[21] Agapa (în grecește „dragoste”) este un termen consacrat în Biserica primară spre a desemna mesele comune ale creștinilor care se țineau cu ocazia Euharistiei și care adesea degenerau în petreceri lipsite de moderație (*cf. 1 Corinteni* 11, 20-34). (n.red.)

nu te așeza în locul cel dintâi; ci, când ești chemat, așază-te în locul cel din urmă"[22]; iar în alt loc spune: „Când faci prânz sau cină"[23]; și iarăși: „Când faci ospăț, cheamă pe săraci"[24] – căci mai cu seamă pentru aceștia trebuie să faci ospăț; și încă: „Un om oarecare a făcut cină mare și a chemat pe mulți"[25].

5. Îmi dau seama de unde vine această numire cu aparență de adevăr a ospețelor. Vine, așa cum spune poetul comic:

„De la gâtlejuri și de la nebunia de a sta mereu la masă"[26].

Într-adevăr, căci „pentru mulți cele mai multe lucruri sunt făcute numai pentru a fi mâncate"[27]. Asta, desigur, fiindcă n-au aflat că Dumnezeu i-a pregătit creaturii Sale, adică omului, hrană și băutură ca să trăiască, nu ca să se desfete. Pentru că trupurile n-au niciun folos de pe urma mâncărurilor felurite și bogate; dimpotrivă, cei care mănâncă cele mai slabe mâncăruri sunt mai puternici, mai sănătoși și mai de ispravă, așa cum sunt slugile față de stăpâni, lucrătorii de pământ față de moșieri; și nu sunt doar mai puternici, ci și mai cu judecată, așa cum sunt filosofii față de bogați. Căci filosofii nu și-au acoperit mintea cu mâncăruri, nici n-au rătăcit-o cu plăceri. O agapă este, în realitate, hrană cerească, ospăț duhovnicesc, pentru că „dragostea pe toate le îndură, pe toate le rabdă, pe toate le nădăjduiește; dragostea niciodată nu cade"[28]. „Fericit cel care va mânca pâine în Împărăția lui Dumnezeu!"[29] Cea mai cumplită dintre căderi este ca agapa, care este fără de cusur, să fie aruncată din ceruri la pământ, între sosurile de mâncăruri. Și, apoi, crezi că eu socotesc ospăț ceea ce este aruncat? Nu! Căci apostolul spune: „Dacă aș împărți toată avuția mea"[30], „iar dragoste nu am, nimic nu sunt"[31].

6. De această dragoste atârnă în întregime Legea și învățătura Cuvântului. Dacă vei iubi pe Domnul Dumnezeul tău[32] și pe

[22] *Luca* 14, 8, 10.
[23] *Luca* 14, 12.
[24] *Luca* 14, 13.
[25] *Luca* 14, 16.
[26] Poet comic necunoscut, CAF, III, p. 545, nr. 782.
[27] La fel: CAF, III, p. 490, nr. 432.
[28] *1 Corinteni* 13, 7-8.
[29] *Luca* 14, 15.
[30] *1 Corinteni* 13, 3.
[31] *1 Corinteni* 13, 2.
[32] *Cf. Matei* 22, 27.

aproapele tău[33], ai ospăț ceresc; ospățul cel pământesc însă se numește „masă", după cum o arată Scriptura. Masa se face datorită dragostei, dar masa nu-i agapă, ci semnul unei bune voințe de comuniune și dăruire. „Să nu fie defăimat bunul vostru. Căci Împărăția lui Dumnezeu nu este mâncare și băutură"[34], spune apostolul, ca să se socotească masă ceea ce este sortit pentru o zi, „ci dreptate și pace și bucurie în Duhul Sfânt"[35]. Cel care mănâncă la o masă ca aceasta, acela va dobândi cea mai bună masă dintre toate mesele, adică Împărăția lui Dumnezeu, pentru că a cugetat de aici de pe pământ la sfânta adunare a dragostei, care este Biserica cerească.

7. Agapa este un lucru curat și vrednic de Dumnezeu; scopul ei este dăruirea. Înțelepciunea spune: „Dragostea este grija de educație; dragostea este păzirea legilor ei"[36]. Bucuriile pe care le procură agapa au în ele o scânteie a dragostei, care obișnuiește să ne ducă de la mâncarea aceasta pământească la mâncarea cea veșnică. Așadar, masa nu este agapă; dar masa să depindă de agapă! „Să învețe fiii Tăi, pe care i-ai iubit, Doamne", spune Înțelepciunea, „că nu nașterile roadelor hrănesc pe om, ci cuvântul Tău ține pe cei care cred în Tine"[37] și: „Nu cu pâine va trăi omul"[38].

Masa să ne fie deci simplă și ușoară, în stare să ne țină treji, fără fel de fel de condimente, ca să nu ne strice buna noastră creștere. Agapa e o bună educatoare; are merinde bogate pentru întemeierea unei frumoase comuniuni. Mâncărurile de la agapă sunt cumpătate, în cantități măsurate și sunt mântuitoare pentru trup. Agapa împărtășește celor care iau parte la ea ceva din bunătățile ei; cealaltă masă, care depășește trebuințele trupului, face rău omului, moleșește sufletul și îmbolnăvește trupul.

Într-adevăr, plăcerile condimentării aduc reproșuri grele la adresa oamenilor; îi fac „lacomi", „mâncăcioși", „nesătui", „nestăpâniți la mâncare". Sunt nume proprii muștelor, nevăstuicilor, lingușitorilor, gladiatorilor, cetelor sălbatice de paraziți, care pentru plăcerea stomacului fie își vând cugetul, fie trădează

[33] *Cf. Matei* 22, 38.
[34] *Romani* 14, 16-17.
[35] *Romani* 14, 17.
[36] *Înțelepciunea lui Solomon* 6, 18.
[37] *Înțelepciunea lui Solomon* 16, 26.
[38] *Deuteronomul* 8, 3; *Matei* 4, 4; *Luca* 4, 4.

prietenia, iar alții își sacrifică și viața – oameni ce se târăsc pe pântece, fiare cu chip uman, după chipul tatălui lor, fiara cea lacomă[39]. Cine i-a numit întâia oară ἄσωτοι[40] cred că a avut în vedere sfârșitul lor, socotindu-i ἄσωστοι[41], dar suprimând din cuvânt litera sigma. Nu așa sunt cei care n-au altă grijă decât vasele de bucătărie, care se gândesc numai la cele de jos, care par născuți din pământ, care urmăresc viața trecătoare, ca și cum n-ar exista o altă viață?

8. Pe aceștia îi nefericește, prin Isaia, Sfântul Duh, Care îndepărtează oarecum tacit numele de „agapă" de la mesele evreilor, fiindcă nu erau făcute cu socoteală: „Ei se veseleau, junghiind viței și jertfind oi, și ziceau: «Să mâncăm și să bem, căci mâine vom muri»"[42]. Și, ca să arate că o veselie ca aceasta este socotită păcat, Sfântul Duh adaugă: „Nu se va ierta acest păcat al vostru până ce veți muri"[43]. Prin aceste cuvinte nu arată că odată cu moartea, care aduce asupra trupului nesimțirea, se iartă păcatul, ci că pieirea mântuirii este răsplata păcatului. Înțelepciunea spune: „Nu te veseli de puțină desfătare"[44].

Aici trebuie să vorbesc și despre așa-numita carne de la jertfe și cum ni s-a poruncit să ne ferim de ea[45]. Cărnurile acelea mi se par necurate și dezgustătoare; spre sângele lor vin în zbor, „din adâncul Erebului, sufletele cadavrelor morților"[46].

Căci spune apostolul: „Nu voiesc să vă fac părtași demonilor"[47], pentru că sunt separate mâncărurile celor ce se mântuiesc de ale celor ce pier. Așadar, trebuie să ne ferim de cărnurile de la jertfe și să avem oroare de ele, nu din teamă [de demoni] – căci demonii n-au nicio putere –, ci din pricina conștiinței noastre, care trebuie să fie sfântă, și din pricina nerușinării demonilor, cărora le sunt oferite aceste cărnuri, și, mai mult încă, din pricina celor care pot aluneca cu ușurință în păcat, „a căror conștiință slabă se pângărește. Căci nu mâncarea ne va pune înaintea lui

---

[39] *Cf. Facerea* 3, 14; *Ioan* 8, 44.
[40] „Desfrânați."
[41] „Care nu pot fi tămăduiți", „incurabili".
[42] *Isaia* 22, 13.
[43] *Isaia* 22, 14.
[44] *Înțelepciunea lui Isus Sirah* 18, 32. În Scriptură: „De multă desfătare".
[45] *Cf. Faptele* 15, 29.
[46] HOMER, *Odiseea*, XI, 37.
[47] *1 Corinteni* 10, 20.

Dumnezeu"[48]. Pentru că spune Domnul: „Nu cele care intră în gură spurcă pe om, ci cele ce ies din gură"[49].

9. Deci folosirea firească a mâncării este indiferentă. Căci zice apostolul: „Nici dacă vom mânca nu ne prisosește, nici dacă nu vom mânca nu ne lipsește"[50]. Dar nici nu e cu dreaptă socoteală să luăm parte „la masa demonilor"[51] noi, cei care am fost învredniciți să ne împărtășim de hrana cea dumnezeiască și duhovnicească. „Oare nu avem dreptul să mâncăm și să bem", spune apostolul, „și să avem soții?"[52] Negreșit, stăpânindu-ne plăcerile, împiedicăm poftele. „Vedeți, așadar", spune apostolul, „ca nu cumva această libertate a voastră să fie poticnire pentru cei slabi"[53]. Prin urmare, să nu ducem o viață desfrânată, după pilda fiului omului bogat din Evanghelie[54], folosind prost darurile Tatălui, ci să le folosim bine ca niște stăpâni, fără să ne lăsăm stăpâniți de ele; căci am fost rânduiți să împărățim și să stăpânim[55], nu să fim robi mâncărurilor. Demn de admirație ar fi, așadar, ca noi, privind cu luare-aminte adevărul, să ne alipim de mâncarea cea de sus și să ne umplem de contemplarea de nesăturat a Celui care există cu adevărat, gustând din plin plăcerea cea tainică, unică și curată. Aceasta e agapa pe care trebuie să o așteptăm, după cum arată mâncarea ce vine de la Hristos. Dar e cu totul nesocotit, nefolositor și neomenesc să ne hrănim pentru moarte, așa cum îngrășăm vitele pentru tăiere, să privim necontenit la pământ – de vreme ce ieșim din pământ –, să stăm aplecați asupra meselor, căutând toată viața doar să mâncăm, să ne îngropăm oarecum fericirea aici, într-o viață ce nu va mai fi, și să ne mulțumim doar cu înfulecatul, de dragul căruia au ajuns la mult mai mare cinste bucătarii decât plugarii. Și desigur că noi nu vrem să suprimăm viața socială, însă suntem prudenți la capcana anturajului, a întâlnirilor fatidice.

10. Iată de ce noi trebuie să evităm lăcomia, să mâncăm puțin și cât e de neapărată trebuință. Dacă cineva dintre necredincioși ne invită la masă și socotim să ne ducem – bine ar fi să nu ne amestecăm

---

[48] *1 Corinteni* 8, 7-8.
[49] *Matei* 15, 11.
[50] *1 Corinteni* 8, 8.
[51] *1 Corinteni* 10, 21.
[52] *1 Corinteni* 9, 4-5.
[53] *1 Corinteni* 8, 9.
[54] *Cf. Luca* 15, 11-14.
[55] *Cf. Facerea* 1, 28.

cu cei fără rânduială[56] –, apostolul ne poruncește să mâncăm ce ni se pune în față „fără să întrebăm pentru cugetul nostru"[57]. De asemenea, apostolul ne-a poruncit să cumpărăm de la măcelărie fără să întrebăm ceva[58].

Să nu ne ferim, așadar, cu totul de mâncărurile variate, dar nici să ne străduim pentru ele. Să primim ce ni s-a pus în față, așa cum se cuvine unui creștin, purtându-ne cu respect față de gazdă, fără a jigni și deranja, indiferenți la luxul celor puse pe masă, detașați de mâncăruri, care după puțină vreme n-au să mai fie.

„Cel care mănâncă", zice apostolul, „să nu-l defăimeze pe cel care nu mănâncă; iar cel care nu mănâncă să nu-l osândească pe cel care mănâncă"[59]. Și puțin mai jos arată și motivul acestei porunci, spunând: „Cel care mănâncă pentru Domnul mănâncă și mulțumește lui Dumnezeu; și cel care nu mănâncă pentru Domnul nu mănâncă și mulțumește lui Dumnezeu"[60], pentru că o mâncare cu socotință este mulțumire adusă lui Dumnezeu; iar cel care mulțumește pururea lui Dumnezeu n-are timp să se ocupe cu plăcerile.

Iar dacă am voi să-i îndemnăm spre virtute pe unii dintre comeseni, apoi cu atât mai mult trebuie să ne ferim de aceste mâncăruri care ne deșteaptă lăcomia, dând noi înșine o pildă clară a virtuții, așa cum și noi Îl avem pildă pe Hristos. Căci zice apostolul: „Dacă vreuna din astfel de mâncăruri smintește pe fratele meu, nu voi mânca în veac din mâncarea aceea, ca să nu smintesc pe fratele meu"[61]. Cu puțină înfrânare câștigăm pe om. „Oare nu avem dreptul să mâncăm și să bem?"[62] Și: „Am cunoscut adevărul", zice apostolul, „că idolul nu este nimic în lume, iar noi nu avem decât un singur Dumnezeu, din Care sunt toate, și un singur Domn – Iisus"[63]. Dar „piere", spune mai departe apostolul, „prin cunoașterea ta fratele tău slab, pentru care a murit Hristos. Iar cei care lovesc conștiința fraților celor slabi păcătuiesc în Hristos"[64]. Astfel apostolul, cu grijă

[56] *Cf. 2 Tesaloniceni* 3, 6, 11, 14.
[57] *1 Corinteni* 10, 27.
[58] *Cf. 1 Corinteni* 10, 25.
[59] *Romani* 14, 3.
[60] *Romani* 14, 6.
[61] *1 Corinteni* 8, 13.
[62] *1 Corinteni* 9, 4.
[63] *1 Corinteni* 8, 4, 6.
[64] *1 Corinteni* 8, 11-12.

față de noi, face deosebire între mâncăruri, zicând că nu trebuie „să ne amestecăm dacă vreunul, numindu-se frate, va fi desfrânat sau adulterin sau închinător la idoli; cu acesta nici să nu mâncăm”[65]. Apostolul ne spune deci să nu vorbim sau să mâncăm cu unul ca acesta, bănuind că ne putem pângări, așa cum ne pângărim dacă luăm parte „la mesele demonilor”[66].

11. „Bine este, așadar, să nu mănânci carne, nici să bei vin”[67], spune apostolul. Aceasta o mărturisește însuși Pitagora și o mărturisesc și ucenicii lui. Mâncarea de carne este mai mult pentru fiare, iar aburii care ies din carnea fiartă, fiind fumurii, întunecă sufletul. Dacă cineva mănâncă niște carne, nu face păcat; numai să mănânce cumpătat; nici să nu poată trăi fără carne, nici să depindă de carne, nici să se dea în vânt după ea. Să-i sune în suflet glasul care spune: „Nu strica pentru mâncare lucrarea lui Dumnezeu”[68]. Este lipsit de minte ca, după ce te-ai desfătat de învățătura dumnezeiască, să te minunezi și să rămâi mut de uimire în fața bucatelor care se servesc la banchetele publice; dar mult mai mare nebunie e ca privirile noastre să fie robite de mâncărurile care se aduc la masă și, ca să spunem așa, să ne fie purtată de servitori neînfrânarea noastră. Are oare vreun rost să te ridici de pe scaunul de la masă și să-ți arunci ochii peste vasele cu mâncare, ca și cum te-ai uita într-un cuib, pentru ca, după cum se zice, să respiri aburii care ies din mâncare? Nu este oare o nesocotință să-ți moi mâinile în sosuri sau să le întinzi mereu spre mâncăruri, nu ca să servești, ci ca să iei tot ce este pus pe masă, purtându-te fără măsură și urât? Poți vedea astfel de oameni care, din pricina lăcomiei lor la mâncare, se aseamănă mai mult cu porcii sau cu câinii decât cu oamenii. Se grăbesc să se sature, încât fălcile obrajilor se umflă, iar vinele feții se îngroașă. Apoi, din pricina lăcomiei, sudoarea li se prelinge pe față, iar din pricina neînfrânării, se sufocă și respiră greu; împing mâncarea în grabă și nemestecată în stomac; bagă mâncărurile în pântece ca și cum ar vrea să-și facă provizii, nu ca să le digere. În orice lucrare omenească lipsa de măsură este un rău; dar se vădește asta mai ales când e vorba de mâncare.

[65] *1 Corinteni* 5, 11.
[66] *1 Corinteni* 10, 21.
[67] *Romani* 14, 21.
[68] *Romani* 14, 20.

12. Lăcomia la mâncare[69] nu este altceva decât o lipsă de măsură în folosirea bucatelor[70]; iar lăcomia gâtlejului[71], o nebunie a gâtlejului[72]; în sfârșit, lăcomia pântecelui[73] este o neînfrânare față de mâncare, o nebunie a stomacului[74], după cum o arată și numele, pentru că cel care înnebunește e lacom. Apostolul, revenind la agape, spune că păcătuiesc cei care prefac agapele în ospețe: „Când ședeți la masă, fiecare se grăbește să ia mâncarea sa, așa că unul rămâne flămând, iar altul se îmbată. Oare nu aveți casă ca să mâncați și să beți? Sau disprețuiți Biserica lui Dumnezeu și rușinați pe cei lipsiți?"[75] Printre bogați sunt unii care mănâncă fără frâu, mâncăcioșii; aceștia sunt cei care se fac de râs pe ei înșiși; însă și unii și ceilalți fac rău: unii pentru că îi fac pe cei care nu au să se simtă prost; ceilalți pentru că își dau pe față, alături de bogați, neînfrânarea lor. Trebuia, așadar, neapărat ca apostolul, după ce a vorbit pe larg împotriva celor care abuzează fără rușine și reținere de mese, adică împotriva celor mâncăcioși, cărora nimic nu le este de ajuns, să-și ridice iarăși, a doua oară, glasul său plin de revoltă și să le spună: „De aceea, frații mei, când vă adunați ca să mâncați, așteptați-vă unii pe alții! Dacă îi este foame cuiva, să mănânce acasă, ca să nu vă adunați spre osândă"[76].

13. Trebuie, așadar, să fugim de orice faptă josnică și de neînfrânare; să ne atingem cuviincios de bucatele ce ne sunt puse înainte; să ne păzim curate mâinile, așternutul și bărbia; să păstrăm nestricată frumusețea chipului nostru; să nu ne schimonosim când înghițim, iar mâna s-o întindem în rânduială și la intervale. Să ne ferim să vorbim când mâncăm; căci vocea ajunge neplăcută și neclară când e stingherită de fălcile care mestecă, iar limba presărată de mâncare pronunță stâlcit cuvintele, pentru că îi e împiedicată lucrarea firească. Dar nici să mănânci și să bei în același timp nu se cade; căci e cea mai mare necumpătare să amesteci timpurile corespunzătoare unor activități ce nu se potrivesc împreună. Căci spune apostolul: „Ori de mâncați, ori de beți, toate spre slava lui

[69] Ὀψοφαγία, în original.
[70] Ὄψου, în original.
[71] Λαιμαργία, în original.
[72] Λαιμός, în original.
[73] Γαστριμαργία, în original.
[74] Γαστήρ, în original.
[75] *1 Corinteni* 11, 21-22.
[76] *1 Corinteni* 11, 33-34.

Dumnezeu să le faceți!"[77] Să ne gândim la adevărata cumpătare, la care, după părerea mea, a făcut aluzie Domnul când a binecuvântat pâinile și peștii cei fripți cu care i-a ospătat pe ucenici[78], dându-le frumoasă pildă de mâncare simplă.

14. Peștele acela pe care l-a prins Petru la porunca Domnului[79] arată în chip simbolic o hrană ușoară, simplă și dăruită de Dumnezeu. Domnul îi sfătuiește pe cei care ies din apă[80], prinși de momeala dreptății, să scoată din ei desfrânarea și iubirea de argint, așa cum a scos peștele moneda din el, ca prin aceasta să îndepărteze slava deșartă și să dea staterul[81] celor care primesc dajdia[82], dând cezarului cele ale cezarului și păstrând lui Dumnezeu cele ale lui Dumnezeu[83]. Staterul poate avea și alte explicații, pe care le cunosc, dar acum nu e momentul potrivit pentru o astfel de expunere. E destul să amintim doar atât; căci pentru scopul celor zise de noi ne folosim de flori[84] care nu sunt în contradicție cu expunerea noastră. Lucrul acesta l-am făcut de multe ori, abătând în funcție de nevoile cercetării izvorul cel mult folositor pentru udarea plantelor sădite de Cuvânt.

„Mi-e îngăduit să mă împărtășesc din toate, dar nu toate îmi sunt de folos."[85] Într-adevăr, cei care săvârșesc tot ce le e îngăduit ajung repede să facă și ce nu-i îngăduit. După cum dreptatea nu rezultă din lăcomia de averi, nici castitatea din desfrânare, tot așa nici viețuirea creștină nu se dobândește printr-o viață dusă în plăceri. Căci masa credinței celei adevărate este departe de mâncărurile care dau naștere la dorințe necurate. Chiar dacă toate s-au făcut pentru om, nu-i bine să te folosești de toate și nici întotdeauna. Pentru cel condus de Pedagog, împrejurarea, timpul, maniera și scopul sunt de nu puțină importanță în dobândirea a ceea ce e folositor; iar lucrul acesta are destulă putere în a curma traiul lacom, pe care îl cheamă bogăția – nu cea cu vedere pătrunzătoare, ci bogăția oarbă, ce slujește lăcomiei pântecelui. Nimeni nu e sărac în cele

[77] *1 Corinteni* 10, 31.

[78] *Cf. Matei* 14, 19; 15, 36; *Ioan* 6, 11; 21, 9.

[79] *Cf. Matei* 17, 27.

[80] Adică pe cei care se botează, pe cei care ies din apa Botezului.

[81] Stater, monedă și de argint și de aur; de argint – 4 drahme, de aur – 20 de drahme.

[82] *Cf. Matei* 17, 27.

[83] *Cf. Matei* 22, 21; *Marcu* 12, 17; *Luca* 20, 25.

[84] Aluzie la citatele din autorii profani inserate în expunerea lui Clement.

[85] *1 Corinteni* 10, 23.

ce-i sunt strict necesare, iar omul nu-i trecut niciodată cu vederea de către Dumnezeu. Căci Unul este Dumnezeu, Cel care hrănește păsările, peștii și, ca să spun într-un cuvânt, animalele lipsite de rațiune. Acestora nu le lipsește nimic, deși nu se îngrijesc de hrană[86]. Însă noi suntem mai buni decât animalele lipsite de rațiune, căci suntem stăpânii lor, suntem mai apropiați de Dumnezeu, suntem mai înțelepți. Și am venit pe lume nu ca să mâncăm și să bem, ci ca să-L cunoaștem pe Dumnezeu. Spune Scriptura: „Dreptul, când mănâncă, își satură sufletul, pe când pântecele necredincioșilor duc lipsă"[87], pentru că doresc să mănânce neîncetat. Bogăția nu este pentru desfătarea unuia singur, ci făcută spre a fi folosită în comun.

15. De aceea trebuie să evităm mâncărurile care ne îndeamnă să mâncăm fără să ne fie foame, fermecându-ne poftele. Oare pentru un om înțelept, care trăiește simplu, nu există o mulțime de feluri de mâncăruri sănătoase? Ceapa, măslinele, unele legume, laptele, brânza și fel de fel de alimente care se gătesc fără sosuri? Iar dacă trebuie și carne friptă sau fiartă, să se dea. „Aveți ceva de mâncare aici?"[88], i-a întrebat Domnul pe ucenici după Înviere. „Iar ei" – pentru că fuseseră învățați să trăiască simplu – „I-au dat o bucată de pește fript; și, mâncând înaintea lor, le-a zis"[89]; și Luca spune ce le-a zis[90]. În afară de alimentele amintite mai sus, cei care mănâncă potrivit învățăturii Cuvântului nu trebuie să se lase lipsiți nici de dulciuri și nici de miere de albine. Deci cele mai potrivite mâncăruri, de care ne putem folosi singuri, sunt cele care n-au nevoie de foc; sunt mai potrivite, pentru că sunt gata pregătite și apoi sunt mai simple, așa cum spuneam mai înainte. Dar cei care se pleacă peste mesele pline de mâncăruri, cei care-și hrănesc propriile lor patimi, aceia sunt stăpâniți de un demon foarte mâncăcios, pe care eu nu m-aș rușina să-l numesc „demonul pântecului", demonul cel mai rău și cel mai vătămător, întru totul asemănător cu demonul numit „ventriloc". Cu mult mai bine e să locuiască împreună cu tine fericirea decât demonul; dar fericirea se dobândește prin săvârșirea virtuții.

16. Apostolul Matei mânca semințe, fructe și legume fără carne, iar Ioan mărea și mai mult înfrânarea: „Mânca lăcuste și miere

[86] *Cf. Matei* 6, 26.
[87] *Pildele* 13, 25.
[88] *Luca* 24, 41.
[89] *Luca* 24, 42-44.
[90] *Cf. Luca* 24, 44-49.

sălbatică"[91]. Și Petru se înfrâna de la carnea de porc, dar, așa cum e scris în *Faptele apostolilor*, „a căzut în extaz și a văzut cerul deschis și o pânză, legată la cele patru colțuri, lăsându-se pe pământ, în care erau toate patrupedele și târâtoarele pământului și păsările cerului. Și a fost glas către el: «Scoală-te, taie și mănâncă!» Iar Petru a zis: «Nicidecum, Doamne, fiindcă niciodată n-am mâncat ceva spurcat și necurat!» Și glasul iarăși, a doua oară, i-a zis: «Cele pe care Dumnezeu le-a curățit, tu nu le numi spurcate!»"[92] Deci și nouă ne este indiferent ce alimente consumăm. Că „nu ce intră în gură spurcă pe om"[93], ci ideea greșită despre neînfrânarea la mâncare. Dumnezeu, când l-a făcut pe om, i-a zis: „Toate să vă fie vouă spre mâncare"[94]. „Legumele cu dragoste, iar vițelul cu vicleșug."[95] La timp potrivit, cuvintele acestea ne aduc aminte de ceea ce spuneam mai înainte, că nu legumele fac agapa, ci agapa trebuie înțeleasă ca o masă însoțită de dragoste. Calea de mijloc este bună în toate, dar mai ales când e vorba de pregătirea unui ospăț. Exagerările sunt însoțite de greșeli. Calea de mijloc este bună; iar cale de mijloc e a nu fi lipsit de cele ce ne sunt de neapărată trebuință; căci dorințele noastre firești se limitează la ceea ce e suficient.

17. Iudeilor li s-a poruncit cu o foarte bună rânduială prin Lege să ducă o viață simplă. Prin Moise, Pedagogul le-a interzis iudeilor folosirea multor alimente; a adăugat și pricinile acestei interziceri. Pricinile cele duhovnicești sunt ascunse, iar cele trupești, evidente; în aceste pricini iudeii au și crezut. I-a oprit să mănânce dintre animale pe acelea care nu au copita despicată[96] și pe acelea care nu rumegă[97]; iar dintre viețuitoarele din apă, pe cele care nu au solzi[98]. Așa că rămân foarte puține cele pe care aveau voie să le mănânce. Iar dintre animalele îngăduite pentru mâncare, i-a oprit să mănânce mortăciunile[99], cele jertfite idolilor și cele sufocate[100]. De acestea nu le era îngăduit nici să se atingă. Pentru că celor care

[91] *Cf. Matei* 3, 4; *Marcu* 1, 6.
[92] *Faptele* 10, 10-15.
[93] *Matei* 15, 11.
[94] *Facerea* 1, 29; 9, 3.
[95] *Pildele* 15, 17.
[96] *Cf. Leviticul* 11, 4-5; *Deuteronomul* 14, 7.
[97] *Cf. Leviticul* 11, 6-7; *Deuteronomul* 14, 8.
[98] *Cf. Leviticul* 11, 10; *Deuteronomul* 14, 10.
[99] *Cf. Leviticul* 11, 39; *Deuteronomul* 14, 21.
[100] *Cf. Leviticul* 17, 10; *Deuteronomul* 12, 16.

se folosesc de lucruri plăcute le e cu neputință să se depărteze de primirea plăcerilor, Legea le-a dat o rânduială potrivnică, mergând până la înlăturarea obiceiului de a fugi după desfătare. Adesea plăcerea le aduce oamenilor vătămare și durere, iar mâncarea multă naște în suflet suferință, uitare și nesocotință. Se spune că trupurile copiilor, când încep să crească, se dezvoltă frumos dacă li se dă mai puțină mâncare. Astfel respirația, care ajută la creștere, nu este împiedicată de mâncare, pe când mâncarea multă pune barieră bunului mers al creșterii.

18. Aceasta e pricina pentru care Platon, acela dintre filosofi care a căutat cu râvnă adevărul, reaprinzând scânteia filosofiei ebraice, a adus acuzații vieții petrecute în desfătări. Într-adevăr, zice Platon: „Când am ajuns acolo[101], nu mi-a plăcut deloc acea viață numită de ei fericită, plină de mese italice și siracuziene; să trăiești mâncând pe săturate de două ori pe zi, să nu te culci niciodată singur noaptea și toate celelalte obiceiuri legate de această viață. Deci niciun om dintre cei de sub cer n-ar putea ajunge vreodată cumpătat, când din tinerețe se ocupă cu unele ca acestea, nici nu va fi înzestrat cu o fire atât de minunată"[102]. Platon a auzit negreșit de David, care, în orașul lui, a așezat în mijlocul cortului chivotul cel sfânt, făcând bucurie întregului popor de sub stăpânirea sa: „Înaintea Domnului, a împărțit întregii puteri a lui Israel, de la bărbat până la femeie, fiecăruia câte o bucată de pâine coaptă pe grătar și plăcintă friptă în tigaie"[103]. Hrana aceasta este îndestulătoare, este o hrană israeliteană; hrana păgânilor însă este de prisos. Cel care se folosește de această hrană să nu se gândească că va ajunge cândva cumpătat; mintea lui e îngropată în pântece; se aseamănă mai ales peștelui aceluia care se numește „onos"[104], despre care Aristotel spune că dintre toate animalele e singurul care are inima în pântece. Poetul comic Epicharm îl numește „cu pântece enorm". Ca el sunt oamenii care cred în pântece, „al căror pântece este Dumnezeu și slava [e] în rușinea lor, cei care cugetă cele pământești"[105]. Acestora apostolul nu le-a prezis bunătăți, ci a spus: „Al căror sfârșit este pierzania"[106].

[101] În Italia de jos și Sicilia.
[102] PLATON, *Scrisoarea* VII, 326 BC.
[103] 2 *Regi* 6, 19.
[104] Pește care trăiește pe coasta Europei Occidentale, lung de 1 metru.
[105] *Filipeni* 3, 19.
[106] *Filipeni* 3, 19.

CAPITOLUL AL II-LEA

Cum trebuie să ne purtăm cu privire la băutură

19. Apostolul îi spune lui Timotei, care bea apă: „Folosește-te de puțin vin pentru stomacul tău"[107]. În chip minunat, apostolul îi prescrie un ajutor astringent potrivit unui trup bolnav, care avea multă apă în el; hotărăște însă să bea numai puțin vin, ca nu cumva, fără să-și dea seama, ajutorul acesta, luat în cantitate mare, să aibă nevoie de altă doctorie.

Apa este o băutură naturală, sobră, ce potolește setea. Domnul le-a dat vechilor evrei o băutură simplă, băutura cumpătării, care se cobora din stânca abruptă[108]. Căci trebuia să fie cumpătați cei care rătăceau în pustie.

Mai târziu, via cea sfântă a rodit strugurele profetic[109]. Acesta este Semnul, pentru cei conduși de Pedagog de la rătăcire la odihnă, e Strugurele cel mare, Cuvântul cel strivit pentru noi; într-adevăr, Cuvântul a voit ca sângele strugurelui să se amestece cu apa, așa cum sângele Lui se amestecă cu mântuirea. Sângele Domnului este dublu: unul este sângele Lui trupesc, prin care ne-am izbăvit de stricăciune; celălalt este sângele Lui cel duhovnicesc[110], adică acela cu care suntem unși. A bea sângele lui Iisus înseamnă a te împărtăși de nemurirea Domnului. Duhul este tăria Cuvântului, așa cum sângele este tăria trupului.

20. În chip analog, vinul se amestecă cu apa, așa cum sufletul se amestecă cu omul. Amestecul de vin cu apă hrănește spre credință; duhul conduce la nestricăciune. După care, amestecul celor două, al băuturii și al Cuvântului, se numește „Euharistie", adică un dar lăudat și frumos. Iar cei care se împărtășesc cu credință din ea își sfințesc și trupul și sufletul, adică amestecul acesta dumnezeiesc care e omul, în care voința Tatălui face să se amestece în chip tainic

---

[107] *1 Timotei* 5, 23.

[108] *Cf. Ieșirea* 17, 6; *Numerii* 20, 11; *Deuteronomul* 8, 16.

[109] *Cf. Numerii* 13, 23-24. Strugurele adus de Iosua și Caleb din Țara Sfântă este interpretat ca o profeție mesianică a lui Hristos, vița cea adevărată (*cf. Ioan* 15, 1).

[110] Adică Sângele euharistic.

Duhul și Cuvântul. Și, într-adevăr, Duhul S-a unit cu sufletul purtat de El, iar trupul s-a unit cu Cuvântul; căci din pricina trupului „Cuvântul S-a făcut trup”[111].

Îi admir, așadar, pe cei care au îmbrățișat o viață aspră, pe cei ce poftesc apa, leacul cumpătării, și fug cât mai departe cu putință de vin, ca de amenințarea focului.

E bine ca băieții și fetele să se îndepărteze pe cât mai mult cu putință de vin. Căci nu e potrivit ca vârstei clocotitoare să-i torni cel mai fierbinte lichid, vinul; e ca și cum ai turna foc peste foc. Din pricina vinului se aprind poftele lor sălbatice și arzătoare și temperamentul lor înflăcărat. Încălziți pe dinăuntru, tinerii sunt purtați de pofte în așa fel încât trupul lor își arată vădit vătămarea, iar organele poftei se maturizează mai devreme decât se cuvine. Din pricina vinului, care fermentează, sânii și organele sexuale se umflă într-un chip nerușinat, arătând o precoce imagine a desfrânării; rana din sufletul lor silește trupul să se umfle, iar pulsațiile nerușinate deșteaptă curiozitatea și-l îndeamnă pe tânărul cuminte la fărădelege.

21. Astfel fierbințeala vârstei depășește hotarele bunei cuviințe. Trebuie, așadar, pe cât e cu putință, să încercăm să stingem pornirile tinerilor; pe de o parte, să luăm de dinaintea lor ceea ce îi înfierbântă, primejdia bahică, iar pe de altă parte, să le dăm să bea leacul împotriva înfierbântării, leacul care potolește și sufletul incendiat, dar oprește și agresivitatea organelor genitale; așa va adormi ațâțarea poftei tulburătoare.

Cei care sunt în floarea vârstei și-și iau prânzul în fiecare zi – cei cărora le este potrivit prânzul – să mănânce numai pâine și să nu bea niciun fel de băutură, pentru ca umezeala care prisosește să fie absorbită de mâncarea uscată. Scuipatul des și ștergerea nasului, ca și graba de a ieși afară sunt semne de neînfrânare, din pricină că se dă trupului prea multă băutură. Iar dacă vine setea, aceasta se potolește cu puțină apă. Că nu se cuvine ca stomacul să fie încărcat cu multă apă, ca nu cumva hrana să dispară prin spălare, ci să fie numai pregătită pentru digestie, în așa fel ca mâncărurile să fie mistuite în cea mai mare parte și numai puține să fie date afară.

22. De altfel, nu se cuvine să îngreunăm cu vin gândurile cele dumnezeiești. Căci, așa cum spune poetul comic, „vinul curat te silește să judeci puțin”[112] și să fii necumpătat.

---

[111] *Ioan* 1, 14.

[112] MENANDRU, fragm. 779, CAF, III, p. 216.

Seara însă, la vremea cinei, este folositor vinul, pentru că atunci nu mai citim, ca să avem nevoie de minte trează. Seara aerul e mai rece decât ziua, așa că trebuie să înlocuim lipsa căldurii naturale a soarelui cu o căldură străină; și aceasta, cu puțin vin; paharele însă să nu ajungă până la paharul ocării[113].

În sfârșit, celor înaintați în vârstă li se îngăduie cu mai multă bucurie să bea vin. Datorită vârstei, trupul, răcit și veștejit oarecum de scurgerea timpului, prin leacul viței de vie capătă căldură fără să se vatăme. Căci aproape totdeauna dorințele bătrânilor nu mai sunt amenințate de naufragiile beției. Ancorați cu ancorele rațiunii și ale timpului, bătrânii suportă mai ușor tulburarea poftelor dezlănțuite de beție; de asta își și pot permite să glumească la banchete. Dar și lor să le fie o limită la băutură; să-și păstreze mintea netulburată, memoria trează, iar trupul neclătinat și nemoleșit de vin. Cei pricepuți în domeniu îl numesc pe unul ca acesta „puțin afumat".

23. Bine este deci să se oprească la timp, ca să nu alunece.

Un oarecare Artorios[114], în lucrarea sa *Despre longevitate,* e de părere, după câte îmi amintesc, că pentru a trăi mai mult trebuie să bem doar atâta cât să udăm bucatele. Este potrivit deci să se dea vin celor bolnavi, pentru însănătoșirea lor, și celor care au nevoie de liniște și înveselire. Mai întâi vinul îl face pe cel care bea să fie mai prietenos decât mai înainte, mai fermecător cu comesenii, mai blând cu slugile, mai binevoitor cu prietenii; dar, dacă se îmbată, răspunde cu insulte. Vinul, fiind cald și având sucuri dulci, amestecă alimentele în chip armonic; prin căldura lui înmoaie părțile tari ale resturilor hranei și amestecă sucurile acre și rele cu cele frumos mirositoare. Bine s-au spus aceste cuvinte: „Dintru început vinul a fost făcut ca să fie veselie sufletului și inimii, când se bea cu măsură"[115]. E foarte bine ca vinul să se amestece cu cât mai multă apă, ca să fie slăbit și să nu îmbete. Să nu se toarne vinul cu poftă pahar după pahar, ca apa. Și vinul și apa sunt creații ale lui

[113] Cei vechi aveau o numărătoare a paharelor la băutul vinului: primul pahar era pentru sănătate; al doilea, pentru dragoste și plăcere; al treilea, pentru somn; apoi veneau alte pahare, dar nu pentru omul cu judecată: al patrulea, paharul ocării; al cincilea, paharul strigătelor; al șaselea, paharul certei; al șaptelea, paharul bătăii.

[114] Artorios, medic grec (sec. I î.Hr.), prietenul și doctorul împăratului Augustus. A scris o carte *Despre turbare* și alta *Despre longevitate.*

[115] *Înțelepciunea lui Isus Sirah* 31, 33.

Dumnezeu; și astfel amestecul acestora două, al apei și al vinului, ajută sănătății, căci viața constă din ceea ce este necesar și din ceea ce este folositor.

24. Trebuie deci amestecat cât mai mult cu putință ceea ce este necesar, adică apa, cu ceea ce este folositor.

Din pricina vinului luat fără măsură limba se împiedică, buzele se moleșesc, ochii se schimbă, ca și cum vederea ar fi înecată de mulțimea umezelii. Cei amețiți de băutură sunt siliți să mintă; socotesc că totul se învârte în jurul lor și nu mai pot număra lucrurile din depărtare.

„Mi se pare că văd doi sori"[116],

spunea bătrânul teban care era beat[117]. Căci ochii, mișcați necontenit de căldura vinului, văd multiplicată imaginea unui singur obiect. Bețivul nu deosebește dacă i se mișcă vederea sau dacă se mișcă obiectul; în ambele cazuri vederea are aceeași senzație; căci, din pricina tulburării produse de vin, ea nu poate percepe exact obiectele. Mersul bețivului este tremurat, ca și cum ar fi purtat de un șuvoi de apă; apoi se pornesc sughițurile, vărsăturile și nebuniile. Și, după cum spune tragedia:

„Orice om beat
E biruit de mânie și lipsit de minte.
Îi place ca limba să spună multe în zadar
Și să audă fără de voie cele ce de voie le-a grăit rău"[118].

Dar și înainte de apariția tragediei Înțelepciunea striga: „Vinul băut fără măsură prisosește de sfadă și de toate căderile"[119].

25. De aceea cei mai mulți spun că timpul băutului trebuie să fie timp de odihnă și să amâni pentru a doua zi dimineață treburile serioase. Eu însă cer ca mai ales atunci, în timpul băutului, să ai comesean rațiunea, care să disciplineze beția, pentru ca nu cumva banchetul să se transforme în beție. Așa cum niciun om cu mintea sănătoasă n-ar vrea să-și închidă ochii înainte de a merge la culcare, tot așa nimeni n-ar vrea ca la un banchet să nu-i fie prezentă rațiunea și nici n-ar socoti că e bine să-și adoarmă rațiunea când are de lucru. Rațiunea nu-și poate părăsi vreodată îndatoririle ei; nici chiar când dormim; de aceea, chiar în somn, trebuie să o chemăm.

---

[116] EURIPIDE, *Bacantele*, 918.
[117] Penteu, regele Tebei.
[118] SOFOCLE, fragm. incert 843, TGF.
[119] *Înțelepciunea lui Isus Sirah* 31, 34.

Căci Înțelepciunea e știința desăvârșită a lucrurilor dumnezeiești și omenești, cuprinzând totul; iar în măsura în care veghează asupra turmei omenești, e arta de a trăi și, ca atare, e alături de noi întreaga noastră viață, îndeplinindu-și lucrarea ei, adică aceea de a ne face viața fericită. Dar nefericiții care izgonesc cumpătarea de la banchete socotesc viață fericită dezordinea de la petreceri; pentru ei viața nu-i altceva decât chef, beție, baie, vin neamestecat cu apă, oală de noapte, lene, băutură.

26. Îi poți vedea pe unii dintre ei pe jumătate beți; nu se pot ține pe picioare; au în jurul gâtului coroane ca urnele funerare; se stropesc cu vin între ei, urându-și sănătate. Poți vedea pe alții, beți turtă, murdari, palizi, cu fața gălbejită, care peste beția de ieri mai toarnă iarăși o altă beție, de cum se face ziuă.

Bine ar fi, o prieteni, bine ar fi dacă noi, cunoscând, chiar și de departe, chipul acesta de om vrednic de batjocură și de plâns în același timp, ne-am alcătui nouă înșine un chip mai bun, de teamă ca nu cumva să ne facem și noi de râs și să ajungem altora un astfel de spectacol! Foarte bine s-a spus: „Cuptorul probează ascuțișul sabiei prin călire, iar vinul inima trufașilor prin beție"[120]. Beția[121] este folosirea multă a vinului curat; îmbătarea[122] este neorânduiala la care ajungi din pricina băutului; bubuitul capului[123] este starea proastă și greața pe care le ai de pe urma beției; numele îi vine de la expresia „a lovi capul"[124].

27. Dumnezeiasca Înțelepciune, căutând să îi facă pe fiii Săi să simtă dezgust pentru acest fel de viață – dacă trebuie să o numim „viață" – trândavă, mișcată de plăceri și cu mare admirație pentru beție, le poruncește: „Nu fiți băutori de vin, nu vă lungiți la sfaturi și la cumpărături de carne; căci tot bețivul și desfrânatul va sărăci și tot somnorosul se va îmbrăca cu zdrențe"[125].

„Somnorosul" este orice om care nu-i cu luare-aminte la Înțelepciune, ci se afundă din cauza beției în somn. Înțelepciunea spune că bețivul se va îmbrăca în zdrențe; din pricina beției va fi făcut de rușine în fața celor care îl privesc. Ca niște ferestre ale

[120] *Înțelepciunea lui Isus Sirah* 31, 30.
[121] Μέθη, în original.
[122] Παροινία, în original.
[123] Κραιπάλη, în original.
[124] Τὸ κάρα πάλλειν, în original.
[125] *Pildele* 23, 20-21.

păcătosului sunt zdrențele țesăturii trupului lui, pricinuite de iubirea de plăceri; prin aceste ferestre se poate vedea rușinea lăuntrică a sufletului lui, adică păcatul, din pricina căruia nu se va putea mântui cu ușurință țesătura trupului său, sfâșiată din toate părțile și putrezită din pricina multelor sale pofte; această țesătură îl taie de la mântuire. Iar [Scriptura] adaugă, avertizând: „Al cui e geamătul? Al cui vacarmul? A cui gâlceava? Ale cui vorbele urâte? Ale cui rănile fără noimă?”[126] Uitați-vă la iubitorul de vin: cu toate hainele zdrențuite, disprețuindu-și rațiunea, dar dedându-se cu îngăduință beției, săvârșind tot ce l-a prevenit Scriptura. Iar la acest avertisment mai adaugă: „Ai cui sunt ochii vineții? Oare nu ai acelora care zăbovesc la vin? Oare nu ai acelora care pândesc unde se fac ospețe?”[127] Iată cum Înțelepciunea ne arată că, prin ochii lui vineții, iubitorul de vin e deja mort cu rațiunea – căci acesta e un semn ce se poate observa la morți –, mort față de Domnul, fiindcă uitarea a ceea ce îndreaptă către viața cea adevărată duce la pieire.

28. Pe bună dreptate Pedagogul, Care Se îngrijește de mântuirea noastră, ne poruncește cu foarte multă tărie, zicând: „Nu beți vin ca să vă îmbătați”[128]. „Dar de ce?”, mă vei întreba. „Fiindcă atunci”, răspunde Înțelepciunea, „gura ta va grăi lucrurile necinstei, vei sta ca în inima mării și ca un cârmaci într-o mare furtună”[129].

Din aceste cuvinte ale Scripturii a luat și poezia[130] lucruri folositoare, zicând: „Vinul, care are putere egală cu focul,
Când intră în bărbați îi tulbură, așa cum fac cu marea Libiei
Vântul de nord și vântul de sud; pe toate cele ascunse
Le destăinuie, vorbește-n dodii;
Vinul e laț pentru bețivi,
Vinul, înșelător al sufletului”[131] și celelalte.

Vedeți primejdia naufragiului? Inima se afundă în valurile excesului de băutură; iar multa îmbătare se aseamănă cu amenințarea mării. Trupul e scufundat în vin ca o corabie în mare, în adâncul neorânduielii și acoperit de valurile vinului; iar cârmaciul, mintea

[126] *Pildele* 23, 29.
[127] *Pildele* 23, 29-30.
[128] *Tobit* 4, 15.
[129] *Pildele* 23, 33-34.
[130] Adică poezia greacă.
[131] Primele trei versuri sunt ale lui Eratostene, fragm. 33, în: *Eratosthenis carminum reliquiae*, ed. Eduard Hiller, Leipzig, 1872; restul dintr-un poet necunoscut.

omului, e purtat încoace și încolo de valul cumplitei beții. Rămas pe mare, este amețit de întunericul furtunii; nu mai ajunge la limanul adevărului și, căzând între stâncile ascunse sub apă și izbindu-se de ele, piere din pricina plăcerilor.

29. Pe bună dreptate poruncește apostolul: „Nu vă îmbătați cu vin, în care este destrăbălare"[132], sugerând voalat prin „destrăbălare"[133] pierderea mântuirii[134] din cauza beției. Chiar dacă Domnul, lucrătorului Legii coborât din Adam[135], a prefăcut la nuntă apa în vin[136], asta nu înseamnă că a îngăduit beția, ci că a dat viață minții slabe precum este apa; umplând întreaga lume cu sângele viței de vie, El i-a oferit evlaviei acea băutură a Adevărului, amestec al Legii celei vechi și Cuvântului celui nou, ca să plinească vremurile propovăduite mai înainte. Așadar, Scriptura a denumit „vin" simbolul tainic al sfântului Sânge, însă a respins impuritățile din vin, arătând că „nerușinat e vinul și lipsită de măsură beția"[137].

Dreapta judecată socotește că e bine ca aceia care simt cu ușurință frigul iarna să bea vin, din pricina frigului; în altă vreme însă vinul trebuie consumat numai pentru vindecarea durerilor de stomac. Așa cum nu mănânci când nu ți-e foame, tot așa și cu băutura: trebuie să bei numai când ți-e sete; dar să fii cu mare luare-aminte să nu aluneci; căci băutul vinului fără socoteală te duce la cădere. Numai făcând așa sufletul nostru poate rămâne curat, tare și luminos. „Rază de lumină este sufletul tare; este foarte înțelept și foarte bun."[138] Fiind așa, sufletul ajunge capabil de contemplație, pentru că nu este umezit de duhorile care ies, asemenea norului, din vin și nici nu ajunge trupesc.

30. Nu trebuie, așadar, să ne interesăm de vinul de Chios[139], dacă lipsește, nici de vinul de Ariusia[140], dacă nu este. Setea este senzația unei lipse și caută un ajutor potrivit pentru împlinirea acestei lipse. Nu caută însă o băutură care să te înnebunească.

---

[132] *Efeseni* 5, 18.
[133] Ἀσωτία, în original.
[134] Τὸ ἄσωστον, în original.
[135] Unii filologi (Stählin, de pildă) presupun, din cauza obscurității pasajului, că aici textul ar putea fi corupt.
[136] *Cf. Ioan* 2, 1-11.
[137] *Pildele* 20, 1.
[138] HERACLIT, fragm. 118, ed. Diels.
[139] Chios, insulă grecească în Marea Egee.
[140] Ariusia, regiune în insula Chios.

Transporturile de vin de peste mări sunt dovada unei dorințe nesăbuite, a unui suflet înnebunit de pofte, chiar înainte de a fi beat. Vinul de Thassos are miros parfumat, vinul de Lesbos are aromă, vinul din Creta e dulce, vinul din Siracuza este încântător, vinul de Mendes[141] din Egipt, vinul din insula Naxos și alt vin din pământul Italiei au buchet. Există multe astfel de nume. Pentru un comesean cumpătat există un singur vin, pentru că este din via unui singur Dumnezeu. Pentru ce nu este de ajuns vinul din țară ca să satisfacă pofta? Poate mai vor să aducă și apă din alte părți, așa cum împărații cei nebuni aduceau apă din fluviul Hoaspis. Acesta este un fluviu din India, a cărui apă este foarte bună de băut. Împărații aceia aduceau cu ei apa, așa cum își aduceau și prietenii. Dar Duhul Sfânt îi socotește nefericiți pe bogații care se desfată cu vinurile, acolo unde, prin prorocul Amos, spune: „Cei care beau vin strecurat și dorm pe paturi de fildeș"[142] și toate câte le-a adăugat spre mustrarea lor.

31. Trebuie să avem grijă mai ales de buna-cuviință. Mitul spune că zeița Atena, orice ar fi fost ea, purtând grijă de propria podoabă, arunca flautele, deși îi plăceau, din pricină că-i urâțeau fața. Trebuie deci să bem păstrându-ne fața liniștită. Să nu turnăm în noi până pe săturate, să nu silim ochii să se schimonosească din pricina băuturii, să nu dăm pe gât tot paharul din pricina neînfrânării, să nu ni se prelingă vinul pe bărbie sau să ni se verse pe haine, bându-l dintr-o dată, ca și cum ne-am spăla fețele în pahare. E urât zgomotul vinului pe care îl torni în gură, însoțit de aerul pe care-l respiri; pare că ai turna apă într-un vas de lut; căci gâtul sună din pricina înghițiturii repezi. Beția este o priveliște urâtă și necuviincioasă a desfrânării; mai este și o treabă vătămătoare pentru cel care o face. Nu te grăbi să te vatămi, o omule! Nimeni nu-ți răpește băutura din fața ta. Ți s-a dat și te așteaptă. Nu te strădui să-ți spargi stomacul, înghițind vinul cu gura plină. Setea ți se potolește și dacă bei mai încet. Dacă bei cu bună-cuviință, atunci și băutura se împarte în trupul tău cu bună-cuviință. Căci timpul nu-ți răpește băutura, pe care neînfrânarea te face s-o răpești mai dinainte. Zice Scriptura: „La vin nu te face viteaz, căci pe mulți i-a pierdut vinul"[143].

---

[141] Mendes, oraș în delta Nilului.

[142] *Amos* 6, 4, 6.

[143] *Înțelepciunea lui Isus Sirah* 31, 29.

32. „Sciții, celții, liberii și tracii obișnuiesc să bea vin mult, să se îmbete, pentru că toate aceste neamuri sunt neamuri războinice și socotesc băutul o ocupație frumoasă și fericită."[144] Dar noi, care suntem un neam pașnic, atunci când stăm la masă, mâncăm ca să ne bucurăm, nu să ne insultăm; noi bem cu mintea trează, făcându-ne unul altuia urări de sănătate, ca să arătăm că suntem în legături foarte strânse cu Cel al cărui nume îl purtăm.

Cum socotiți că a băut Domnul, când S-a făcut om pentru noi? S-a purtat oare așa de nerușinat ca noi? Nu S-a purtat oare cu bună-cuviință? Nu cu judecată? Știți bine doar că și El a băut vin! Căci era și El om. A binecuvântat vinul și a spus: „Luați, beți, acesta este sângele Meu" – căci sângele viței de vie este în chip simbolic Cuvântul –, „care pentru mulți se varsă spre iertarea păcatelor"[145]. Cuvântul este fântâna sfântă a bucuriei. Cel care bea trebuie să fie cumpătat. Domnul ne-a arătat lămurit acest lucru prin cele ce ne-a învățat în timpul când a stat El la masă. Nu ne-a învățat să ne îmbătăm. Că era vin ce a binecuvântat, a arătat-o iarăși spunând ucenicilor: „Nu voi mai bea din rodul acestei vițe de vie până nu-l voi bea cu voi în Împărăția Tatălui Meu"[146]. Că era vin ce a băut Domnul, o spune El despre El Însuși atunci când a mustrat învârtoșarea inimii iudeilor: „A venit", spune El, „Fiul Omului și spun: «Iată om mâncăcios și băutor de vin, prietenul vameșilor»"[147]. Acest fapt să le fie dat ca exemplu celor care se numesc „encratiți"[148].

---

[144] PLATON, *Legile*, I, 637 D-E.

[145] *Matei* 26, 28.

[146] *Matei* 26, 29; *Marcu* 14, 25.

[147] *Matei* 11, 19; *Luca* 7, 34.

[148] Encratismul (de la ἐγκράτεια – „înfrânare") este o formă de ascetism extrem, cu o destul de largă răspândire în Biserica antică, respingând, în general, materia și lucrurile create (*cf. 1 Timotei* 4, 1-5; *1 Corinteni* 7). Encratismul, marcat de un pregnant spirit eshatologic, condamna căsătoria, consumul vinului și propovăduia o asceză extremă. Potrivit Sfântului Irineu de Lyon, aceste tendințe și-au găsit ideologul în Tațian Asirianul, „patriarhul encratiților" (*Împotriva ereziilor*, 1, 28, 1). Encratiții au existat și în veacurile următoare, dar, deși au dispărut ca mișcare, ideile lor se pot întâlni adeseori în aceste secole, subzistând până astăzi. Iată condamnarea lor de către canonul 51 apostolic: „Dacă un episcop sau un preot sau oricine din catalogul celor sfințiți s-ar abține de la nuntă și carne și vin nu din pricina ascezei, ci din cauza scârbei, uitând că toate «sunt foarte bune» și că Dumnezeu l-a creat pe om «bărbat și femeie», ci, rostind blasfemii, ar ponegri făptura lui Dumnezeu, sau să se îndrepte, sau să fie caterisit. Și să fie de tot îndepărtat din Biserică. În același fel și laicul" (traducerea noastră). (n.red.)

33. Cât despre femei, acestea, căutând eleganța, nu beau din pahare largi, ca să nu-și lăbărțeze buzele deschizând tare gura. De aceea ele beau din alabastru strâmt la gură, dar în mod lipsit de eleganță; își pleacă pe spate capul și-și dezgolesc gâtul, după părerea mea fără cuviință; își întind gâtlejul când înghit băutura, dezgolind tot ce pot în fața comesenilor; scot pe gât râgâieli ca bărbații sau, mai bine zis, ca sclavii; duc o viață de desfrâu și ajung niște molatice. Niciunui bărbat cu judecată nu-i este potrivit să bea cu zgomot, cu atât mai mult unei femei, care, conștientă de ceea ce este, își poate da seama că o astfel de purtare îi aduce numai rușine.

„Urgie mare este femeia beată"[149], spune Scriptura, ca și cum ar fi [un semn] de mânie a lui Dumnezeu femeia pusă pe băutură. Pentru ce? „Pentru că nu-și acoperă rușinea ei"[150], spune mai departe Scriptura. Da, femeia este târâtă repede spre desfrâu, chiar dacă își lasă numai pentru o clipă voia dusă de plăcere. Nu le oprim pe femei să bea din alabastru, dar le oprim să bea numai din ele, pentru că asta este o fanfaronadă. Le sfătuim să se folosească la întâmplare de orice altceva, ca să le tăiem, de departe și de la început, alunecarea spre pofte. Trebuie potolită în liniște ridicarea aerului din stomac care duce la râgâială. În niciun chip nu trebuie îngăduit femeilor să se dezgolească sau să-și arate ceva din trupul lor, ca să nu păcătuiască nici bărbații, nici femeile: bărbații, pentru că sunt ațâțați să privească, iar femeile, pentru că vor să atragă privirile bărbaților asupra lor. Trebuie să ne purtăm totdeauna cu cuviință, ca și cum Domnul ar fi de față, ca nu cumva apostolul, supărându-se, să ne spună și nouă ca și corintenilor: „Când vă adunați, nu se poate mânca cina Domnului"[151].

34. Mi se pare că steaua numită de astrologi „Akephalos"[152], care este clasată înaintea stelei rătăcitoare și care stă cu capul plecat pe piept, îi reprezintă pe cei mâncăcioși, dedați plăcerilor și gata spre beție. Căci acestor oameni mintea nu le stă în cap, ci în pântece, pentru că le este robită patimilor, poftei și mâniei. Așa cum lui Elpenor[153] i s-au sfărâmat vertebrele[154] când a căzut din pricina

[149] *Înțelepciunea lui Isus Sirah* 26, 9.
[150] *Înțelepciunea lui Isus Sirah* 26, 9.
[151] *1 Corinteni* 11, 20.
[152] Această constelație este așezată între Berbec și Vărsător.
[153] Elpenor, unul dintre însoțitorii lui Ulise. S-a îmbătat și, adormind pe acoperișul unei case, a căzut jos.
[154] *Cf.* HOMER, *Odiseea*, X, 560.

beției, tot așa și creierul acestora, amețit de beție, cade în ficat și în inimă, adică în plăcere și în mânie[155], cădere mai mare decât căderea lui Hefaistos, despre care vorbesc poeții, când Zeus l-a aruncat din cer pe pământ[156]. „Truda nesomnului", spune Scriptura, „vărsăturile și durerile de stomac sunt cu omul nesățios"[157]. Pentru aceasta s-a scris în Scriptură despre îmbătarea lui Noe[158], ca să ne păzim mai ales de beție. Prin Noe se arată în Scriptură o pildă vădită de cădere, iar cei care au acoperit rușinea beției au fost lăudați de Domnul[159]. Scriptura, cuprinzându-le foarte pe scurt, într-un cuvânt, pe toate, zice: „Omului educat îi este de ajuns puțin vin; și se va odihni în patul său"[160].

---

[155] După cei vechi, ficatul și inima erau sediile plăcerii și, respectiv, mâniei.
[156] HOMER, *Iliada*, I, 590-593.
[157] *Înțelepciunea lui Isus Sirah* 31, 23.
[158] *Cf. Facerea* 9, 21.
[159] *Cf. Facerea* 9, 23-26.
[160] *Înțelepciunea lui Isus Sirah* 31, 21.

CAPITOLUL AL III-LEA

Nu trebuie să ne străduim să avem obiecte luxoase

35. Folosirea cupelor din argint și aur și încrustate cu pietre prețioase e nepotrivită, doar o înșelare a ochilor. Dacă torni în ele o băutură caldă, nu poți pune mâna pe cupe, fiindcă se încălzesc și te ard; iar dacă torni în ele o băutură rece, atunci materialul din care sunt făcute cupele transmite băuturii însușirea lui; este vătămător băutul în acest lux.

Să dispară deci cupele tericleene[161], cupele antigonide[162], cantarele[163], cupele în formă de scoică și alte nenumărate forme de cupe; vasele pentru răcit vinul și, pe lângă ele, vasele pentru turnat vinul în cupe! Pe scurt, „aurul și argintul, fie că este la particulari, fie că este la stat, sunt bunuri invidiate"[164]. Aceste bunuri depășesc trebuința, se dobândesc rar, se păstrează cu greutate și nu-i potrivit să te folosești de ele. Da, mai e apoi și arta rafinată a cizelurilor de pe vasele de sticlă, care, prin meșteșugul cu care sunt lucrate, se sparg și mai ușor – slavă deșartă și aceasta –, încât ți-e teamă să bei din ele. Ei bine, arta cu care sunt făcute te învață să nu pui mâna pe ele. Vin apoi obiectele făcute din argint: paturi de odihnă, lighene, sosiere, farfurii, cești mari rotunde fără toartă; pe lângă acestea, vase de argint și de aur, unele pentru aducerea mâncării la masă, altele pentru alte treburi, de care mă și rușinez să vorbesc; mese cu trei picioare din lemn de cedru, care se rup ușor, din lemn parfumat, din abanos și din fildeș; paturi lucrate cu artă, cu picioare de argint și placate cu fildeș; uși mari împodobite cu ținte de aur și cu carapace de broască țestoasă; cuverturi vopsite cu purpură și cu alte vopsele greu de găsit. Toate acestea sunt mărturii ale unei vieți de lux lipsite de gust, lucruri de prisos, care aduc cu ele invidia și lenea. Toate trebuie părăsite, fiindcă nu merită să te ostenești

[161] Cupele tericleene – de la numele inventatorului lor, Thericles din Corint (sec. al V-lea î.Hr.) – erau făcute din pământ, cu un lustru negru, imitând metalul.

[162] Cupe numite astfel după numele unuia dintre regii dinastiei macedonene.

[163] Cupe de băut prevăzute cu două toarte mari.

[164] PLATON, *Legile*, XII, 955 E.

pentru ele. Căci „vremea este scurtă”[165], după cum spune apostolul. Rămâne deci să nu ne împodobim, ca să nu ne facem de râs ca unele femei care se arată la procesiunile publice împodobite pe din afară minunat, dar pe dinăuntru sunt pline de jale.

36. Apostolul, pentru a lămuri și mai bine lucrul acesta, a adăugat: „Deci cei care au femei să fie ca și cum n-ar avea, iar cei care cumpără, ca și cum n-ar stăpâni”[166]. Dacă s-au spus aceste cuvinte [chiar și] despre căsătorie, despre care Dumnezeu a zis: „Înmulțiți-vă”[167], în ce fel credeți că ar trebui izgonită, cu autoritatea Domnului, lipsa de gust a luxului? De aceea și spune Domnul: „Vinde cele ce ai și dă-le săracilor și vino și urmează Mie!”[168] Urmează-L pe Dumnezeu, fără mândrie, fără strălucire trecătoare, având cu tine ceea ce este al tău, binele care nu-ți poate fi luat, credința în Dumnezeu, mărturisirea în Cel care a pătimit, facerile de bine față de oameni, averea cea mai prețioasă. Îl aprob și pe Platon, care, pe bună dreptate, legiuiește că nu trebuie să te străduiești să ai bogăție, nici argint, nici aur[169], dar nici unelte nefolositoare, care nu sunt de neapărată trebuință, ori în exces[170]. Să ai unelte potrivite pentru multe treburi, iar multa bogăție să fie înlăturată. Și este foarte nimerit ce spune undeva dumnezeiasca Scriptură, adresându-se egoiștilor și îngâmfaților: „Unde sunt căpeteniile neamurilor și stăpânitorii fiarelor de pe pământ, cei care se joacă cu păsările cerului, cei care strâng argint și aur, cei în care au avut încredere oamenii și a căror avere nu are sfârșit, cei care meșteșugesc argintul și aurul și se îngrijesc de el? Nu se mai găsesc lucrurile lor, au dispărut și în iad s-au coborât”[171]. Aceasta e răsplata pentru [luxul] de prost gust!

37. Dacă pentru lucrarea pământului avem nevoie de sapă și de plug și nimeni nu-și va face hârleț de argint și nici sapă de aur, ci ne folosim pentru lucrarea pământului de un material potrivit pentru lucru, nu de un material scump, ce te împiedică să ai același gând și față de uneltele și vasele din casă, când și pe ele le faci cu același scop? Măsura lor să fie folosul, nu prețul scump al

[165] *1 Corinteni* 7, 29.
[166] *1 Corinteni* 7, 29, 30.
[167] *Facerea* 1, 28.
[168] *Matei* 19, 21; *Marcu* 10, 21; *Luca* 18, 22.
[169] *Cf.* PLATON, *Legile*, VII, 801 B.
[170] *Cf.* PLATON, *Legile*, VII, 746 E.
[171] *Baruh* 3, 16-19.

materialului. Ce? Spune-mi, te rog, oare cuțitul de bucătărie nu taie dacă nu are mânerul garnisit cu ținte de argint sau nu-i făcut din fildeș? Sau pentru împărțirea cărnii trebuie să ne făurim cuțit din fier adus din India, ca și cum ar fi nevoie să chemăm un aliat? Ce? Dacă ligheanul este făcut din lut, nu va primi apa pentru spălatul mâinilor, iar ligheanul de picioare nu va primi apa pentru spălatul picioarelor? Se va indigna oare masa cu picioare de abanos că nu-i tratată cum trebuie pentru că s-a pus pe ea pâine de câțiva oboli? Sau sfeșnicul nu va fi în slujba luminii pentru că-i opera unui olar, și nu a unui giuvaergiu? După părerea mea, nu te odihnești mai prost pe un simplu pat de odihnă decât pe un pat de fildeș. E întru totul de ajuns să-ți așterni sub tine o blană groasă, ca să nu ai nevoie de așternuturi din purpură și din țesături stacojii. Și iată totuși că, din pricina prostiei unui lux plin de păcate, se condamnă simplitatea!

38. Priviți cât este de mare rătăcirea, cât este de mare nebunia! Domnul a mâncat dintr-un simplu blid[172] și i-a așezat pe ucenicii Săi jos pe iarbă[173]; a spălat picioarele ucenicilor Săi, încins cu un ștergar[174]. Netrufașul Dumnezeu și Domnul universului n-a adus din cer un lighean de argint ca să le spele picioarele! Samaritencei care a scos apă din fântână i-a cerut să bea apă dintr-un vas de lut[175]; n-a căutat aur împărătesc, ci ne-a învățat să ne potolim cu simplitate setea. Domnul punea ca scop al vieții folosul, nu disprețuirea binelui. Domnul a mâncat și a băut la ospețe, dar n-a scormonit minele pământului, nu S-a folosit de vase de argint și de aur, adică de venin, și nici de mobile din lemn aromat, materiale ce arată mândria celor care se folosesc de ele.

În general, mâncarea, îmbrăcămintea, vasele și, ca să spun pe scurt, toate celelalte unelte din casă trebuie să fie potrivite cu felul de viață al creștinului, potrivite cât mai mult cu putință cu persoana, vârsta, ocupația și timpul. De vreme ce suntem slugile unui singur Dumnezeu, și proprietățile noastre și cele ce se află pe ele trebuie să se arate ca simboluri ale unei singure vieți bune. Orice om cu credință neîndoielnică și trai neprefăcut arată că toate faptele lui sunt conforme unei singure dispoziții sufletești.

---

[172] *Cf. Matei* 26, 23; *Marcu* 14, 20.

[173] *Cf. Matei* 14, 19; *Marcu* 6, 39; *Ioan* 6, 10.

[174] *Cf. Ioan* 13, 4-5.

[175] *Cf. Ioan* 4, 7.

Avem cuvinte de laudă pentru bunurile pe care le dobândim fără greutate și le folosim cu ușurință; pentru bunurile pe care le păstrăm ușor și din care cu ușurință le facem și altora parte. Cele folositoare sunt mai bune; însă mai bune sunt cele ieftine decât cele scumpe. În general vorbind, bogăția care nu-i bine chivernisită este o acropolă a răutății; mulți oameni, uitându-se cu mare poftă la ea, nu vor intra niciodată în Împărăția cerurilor[176], pentru că sunt bolnavi după cele lumești și trăiesc îngâmfați din pricina desfătărilor.

39. Cei care se străduiesc să dobândească mântuirea trebuie să știe mai dinainte că ne putem folosi de toată averea noastră, dar să ne folosim de ea cu măsură; cele ce ne sunt de folos le putem satisface cu puține lucruri. Nebuni sunt cei care, doar de dragul lăcomiei, se bucură de lucrurile scumpe și de preț. Scriptura spune: „Cel ce strânge simbria și-a adunat-o într-o pungă găurită"[177]. Acesta e cel care adună și închide grâul și-l vede cum se împuținează; cel care n-a dat nimănui. E ceva de batjocură, vrednic de râs nestăpânit ca bărbații să poarte cu ei vase de necinste din argint și oale de noapte făcute din piatră albă străvezie, ca și cum ar duce împreună cu ei sfetnici, iar femeile bogate, dar fără cap, să își facă din aur vasele necinstei, ca și cum n-ar putea să își golească măruntaiele fără să se mândrească. Aș vrea ca bogații să socotească toată viața aurul ca demn numai pentru excremente[178].

Numai că, iată, culmea viciului se vădește a fi tocmai iubirea de argint, cea despre care apostolul zice că e rădăcina tuturor relelor, „pe care poftind-o unii, au rătăcit de la credință și s-au străpuns cu multe dureri"[179]. Dar bogăția cea mai de preț aceasta este: sărăcia poftelor, iar adevărata noblețe: nu să te mândrești cu bogăția, ci s-o disprețuiești! Dimpotrivă, a te lăuda cu uneltele este cu totul rușinos. Căci nu e drept să îți pui râvna în lucrurile pe care oricine le poate cumpăra și de la piață, câtă vreme înțelepciunea nu se cumpără cu monezi pământești și nici în piață, ci în cer, cu o monedă dreaptă: Cuvântul cel nemuritor, aurul cel împărătesc.

---

[176] *Cf. Matei* 19, 23; *Marcu* 10, 23; *Luca* 18, 24.

[177] *Agheu* 1, 6.

[178] *Cf. Filipeni* 3, 8.

[179] *1 Timotei* 6, 10.

CAPITOLUL AL IV-LEA

Cum trebuie să ne purtăm la ospețe

40. Departe să fie chefurile de sărbătoarea Cuvântului pe care o avem! Departe să fie și deșartele petreceri nocturne, pline de beție! Căci chefuirea nu-i decât o agitație în beție, o improvizație ce provine din zbuciumul erotic. Erotismul și beția, patimi fără judecată, să stea departe de corul viețuirii noastre. Chefurile sunt prilej de beție comună; serbările nocturne, cu băutură, te cheamă să te îmbeți, te ațâță la desfrâu, te fac îndrăzneț, nerușinat. La aceste petreceri de noapte, în zgomotul flautelor, al instrumentelor cu coarde, al cântecelor, al dansurilor și al castanietelor egiptene, toată lumea se frământă în învălmășeală, cu necuviință și cu lipsă de bună creștere; chimvalele și timpanele răsună; instrumentele muzicale înșelătoare te asurzesc. După părerea mea, un ospăț ca acesta devine negreșit un spectacol al beției. Apostolul ne cere: „Să lepădăm lucrurile întunericului, să ne îmbrăcăm cu armele luminii, să umblăm cuviincios ca ziua", să nu ne petrecem timpul „în ospețe și beții, în desfrânări și fapte de rușine"[180].

41. Fluierul să le fie lăsat păstorilor, iar flautul oamenilor superstițioși, care se grăbesc spre închinarea de idoli! Într-adevăr, trebuie îndepărtate aceste instrumente muzicale de la ospățul cel cumpătat; ele se potrivesc mai bine fiarelor decât oamenilor, iar dintre oameni, celor mai lipsiți de judecată. Am auzit că pe căprioare le atrage sunetul fluierelor; cu melodia aceasta sunt duse de vânători spre lațurile de vânătoare. Iar atunci când se împreunează iepele, li se cântă din flaut o melodie, un fel de cântec nupțial, pe care muzicanții l-au numit „hipotor"[181].

Într-un cuvânt, trebuie să îndepărtăm cu totul orice privire desfrânată și orice cuvânt desfrânat; și, ca să spun pe scurt, să îndepărtăm orice simțire rușinoasă de neînfrânare, căci această simțire este cu adevărat nesimțire; să ne ferim de orice plăcere

[180] *Romani* 13, 12-13.
[181] Hipotor, melodie pentru împerecherea iepelor.

care, prin ochi și prin urechi, ne gâdilă și ne moleșește sufletele. Feluritele farmece ale melodiilor sfâșietoare și ale ritmurilor pline de jale ale muzicii cariene[182] strică purtările oamenilor prin muzica lor desfrânată și înșelătoare și îi târăsc spre patimi.

Duhul, despărțind slujba cea dumnezeiască de chefuri, cântă: „Lăudați-L pe El în glas de trâmbiță"[183], căci în glas de trâmbiță va învia pe morți. „Lăudați-L pe El în psaltire"[184], pentru că limba este psaltirea Domnului. „Și în alăută lăudați-L pe El."[185] Prin „alăută" să înțelegi gura, pe care Duhul o face să vibreze ca printr-un plectru. „În timpane și în horă lăudați-L pe El."[186] Prin sunetul pe care-l scoate pielea timpanului, Duhul arată Biserica meditând la învierea trupului. „În strune și organe lăudați-L pe El."[187] Duhul spune că trupul nostru este un organ muzical, iar nervii trupului sunt strune, prin care trupul a primit o tensiune armonioasă și scoate sunete omenești când este atins de Duhul. „Lăudați-L pe El în chimvale răsunătoare."[188] Duhul spune că limba este chimval care răsună prin lovirea buzelor.

42. De aceea Duhul a strigat către omenire: „Toată suflarea să laude pe Domnul"[189], pentru că Dumnezeu ocrotește întreaga suflare pe care a făcut-o. Omul este, cu adevărat, un instrument muzical de pace. Pe alte instrumente, de le vei cerceta, le vei găsi sau instrumente muzicale de război, sau care aprind pofta, ațâță dragostea, sau înverșunează mânia. În războaiele lor, tirenienii se folosesc de trâmbiță, arcadienii de fluier, sicilienii de harpă, cretanii de liră, lacedemonienii de flaut, tracii de corn, egiptenii de timpan, iar arabii de chimval. Noi ne folosim de un singur instrument muzical, de Cuvânt, singurul făcător de pace; cu El Îl cinstim pe Dumnezeu, nu cu psaltirea cea veche, cu trâmbiță, timpan și flaut, de care aveau obiceiul să se folosească cei deprinși cu războiul și cei care disprețuiau frica de Dumnezeu la serbările lor, pentru ca, prin ritmurile unei astfel de muzici, să le trezească moleșeala sufletului lor.

---

[182] Caria, țară în sud-vestul Asiei Mici.
[183] *Psalmul* 150, 3.
[184] *Psalmul* 150, 3.
[185] *Psalmul* 150, 3.
[186] *Psalmul* 150, 4.
[187] *Psalmul* 150, 4.
[188] *Psalmul* 150, 5.
[189] *Psalmul* 150, 6.

43. În privința băuturii, bunele noastre simțăminte să se îndrepte, potrivit Legii, în două direcții. Dacă s-a spus: „Să iubești pe Domnul Dumnezeu tău" și apoi: „Pe aproapele tău"[190], atunci mai întâi să fie dragostea noastră față de Dumnezeu, prin mulțumiri și cântări de psalmi, și în doilea rând cea față de aproapele, prin convorbiri sfinte. Căci spune apostolul: „Cuvântul Domnului să locuiască în voi din belșug"[191]. Iar acest cuvânt se armonizează și se modelează după împrejurări, după persoane, după locuri. Acum cuvântul privește un ospăț. Căci apostolul adaugă iarăși: „Învățându-vă și povățuindu-vă în toată înțelepciunea, cu psalmi, cu imnuri, cu cântări duhovnicești, întru har, cântând în inima voastră lui Dumnezeu; și orice ați face cu cuvântul sau cu lucrul, toate să le faceți în numele Domnului Iisus, mulțumind lui Dumnezeu și Tatălui Lui"[192]. Acesta e ospățul nostru cel de mulțumire. Dacă ai vrea să cânți din chitară, din liră sau din gură, nu vei fi mustrat; vei imita pe dreptul rege al evreilor, care-I mulțumea lui Dumnezeu. „Bucurați-vă, drepților, în Domnul", spune prorocia, „celor drepți li se cuvine laudă; mărturisiți-vă Domnului în alăută; în psaltire cu zece coarde cântați-I Lui. Cântați Lui cântare nouă"[193]. Și poate că psaltirea cu zece coarde revelează pe Iisus-Cuvântul, Care este făcut cunoscut prin litera a zecea a alfabetului[194].

44. După cum este potrivit ca înainte de a mânca să binecuvântăm pe Făcătorul tuturor lucrurilor, tot așa se cuvine să-I cântăm psalmi și când bem, pentru că ne împărtășim din cele create de El. Psalmul este o binecuvântare armonioasă și înțeleaptă. Apostolul a numit psalmul „cântare duhovnicească"[195]. Pe lângă toate acestea, cuvios lucru este ca înainte de a ne duce la culcare să-I mulțumim lui Dumnezeu că ne-am bucurat de harul și iubirea Lui de oameni. Se cuvine deci ca și atunci când mergem la culcare să mergem cu Dumnezeu. Zice Scriptura: „Mărturisiți-vă Lui cu cântarea buzelor; căci în porunca Lui este toată bunăvoința și nu este cine să împuținezе mântuirea Lui"[196]. Și la vechii greci, în timpul ospețelor,

---

[190] *Matei* 22, 37-38; *Marcu* 12, 30-31; *Luca* 10, 27.

[191] *Coloseni* 3, 16.

[192] *Coloseni* 3, 16-17.

[193] *Psalmul* 32, 1-3.

[194] Iota (ι).

[195] *Efeseni* 5, 19; *Coloseni* 3, 16.

[196] *Înțelepciunea lui Isus Sirah* 39, 20, 24.

când se umpleau paharele, cântau după modelul psalmilor evreilor un cântec numit „scolion"[197], pe care îl cântau toți comesenii la un loc cu un singur glas. Erau și cazuri când acest cântec făcea înconjurul mesei și fiecare cânta în parte, închinând pentru sănătate, iar cei cu voci mai bune cântau însoțiți de liră.

Cântecele de amor să fie îndepărtate; cântecele noastre să fie cântările lui Dumnezeu. Scriptura spune: „Să laude numele Lui în cor, în timpan și în psaltire să-I cânte Lui!"[198] Și care este corul care cântă, ți-o va spune Însuși Duhul: „Lauda Lui în Biserica cuvioșilor; să se bucure de Împăratul lor!"[199] Și iarăși adaugă: „Că binevoiește Domnul întru norodul Său"[200]. Trebuie să cântăm numai cântările cele pline de înțelepciune și să izgonim, pentru sănătatea sufletului nostru, cât mai departe cântecele de petrecere, care, cu flexiunile melodiilor, înșală sufletele și duc la desfrânare și batjocură; căci la astfel de petreceri melodiile sobre și înțelepte sunt alungate de zburdălniciile beției. Să lăsăm deci armoniile colorate în seama ternelor beții și muzicii pline de înflorituri a curtezanelor.

[197] Cântec de masă pe care fiecare comesean îl cânta pe rând, ținând în mână o ramură de mirt, pe care o trecea apoi vecinului său.
[198] *Psalmul* 149, 3.
[199] *Psalmul* 149, 1-2.
[200] *Psalmul* 149, 4.

CAPITOLUL AL V-LEA

Despre râs

45. Trebuie îndepărtați din mijlocul nostru oamenii care-i imită pe măscărici sau, mai bine spus, cei care imită patimile care ne fac de râs. Toate cuvintele izvorăsc din mintea și din purtarea noastră; de aceea nu e cu putință să iasă cuvinte care provoacă râsul decât din gura celor cu purtări vrednice de râs. Se potrivesc aici cuvintele: „Nu este pom bun care să facă roadă rea, nici pom rău care să facă roadă bună"[201]. Cuvântul este roada sufletului. Deci, dacă trebuie înlăturați din mijlocul nostru măscăricii, apoi cu mult mai mult nu trebuie s-o facem noi pe măscăricii. Căci este cu totul nelalocul lui ca, odată ce ți-e interzis să-i auzi pe măscărici, tu să fii imitatorul lor; dar cu mult mai nelalocul lui este să te străduiești să te faci de râs, adică nerușinat și ridicol. Dacă nu suferim să ne înfățișăm într-o atitudine ridicolă, așa cum îi vedem pe unii la procesiuni, cum vom putea suferi ca omul nostru lăuntric să aibă o atitudine încă și mai ridicolă? Dacă de bunăvoie nu ne schimbăm fața într-o față ridicolă, cum vom căuta să ne arătăm ridicoli prin cuvintele pe care le spunem, bătându-ne joc de cel mai de preț din toate bunurile pe care le are omul, adică de cuvânt? E o batjocură să faci aceste lucruri. Nici nu merită să fie ascultat cuvântul măscăricilor, pentru că aceștia, chiar prin numele lor, îi obișnuiesc pe oameni spre fapte de rușine. Omul trebuie să fie plăcut la vorbă, nu un bufon.

46. Însă și râsului trebuie să-i punem frâu. Când râzi așa cum trebuie, vădești bunăcuviință, dar, dacă nu râzi așa, arăți că ești desfrânat. În general vorbind, nu trebuie să suprimăm toate însușirile firești pe care le are omul, ci, dimpotrivă, să le dăm măsura cuvenită și să le săvârșim la timp potrivit. Omul e înzestrat cu capacitatea de a râde, dar nu trebuie să râdă de orice, căci nici calul nu nechează totdeauna, deși e un animal înzestrat cu însușirea de a necheza. Noi, oamenii, pentru că suntem ființe cugetătoare, trebuie să ne purtăm cumpătat, destinzând în chip armonios asprimea și încordarea râvnei noastre, dar nu până la dizarmonie.

---

[201] *Matei* 7, 18; *Luca* 6, 43.

Destinderea cuviincioasă și armonioasă a feței, ca sunetul armonic al unui instrument muzical, se numește „zâmbet" – iar când se răspândește, se reflectă pe întreaga față – și este râsul oamenilor înțelepți. În schimb, relaxarea disproporționată a feței la femei ia numele de „hlizire"; e râsul desfrânat. La bărbați are numele de „râs vulgar"; e râsul arogant al celui care face avansuri[202]. Zice Scriptura: „Prostul, când râde, își înalță glasul; iar bărbatul priceput abia va surâde liniștit"[203]. Prin „bărbatul priceput" Scriptura înțelege pe omul înțelept, care stă pe o poziție contrară celui prost.

47. Dar nu trebuie să fii nici mohorât, ci serios. Îl laud foarte mult pe cel care s-a arătat „zâmbind cu fața gravă"[204], căci „râsul lui ar fi mai puțin ridicol"[205]. Râsul trebuie educat. Dacă e vorba de lucruri de rușine, atunci trebuie mai degrabă să roșim decât să zâmbim, ca să nu pară că suntem, din simpatie, de acord; iar dacă e vorba de lucruri triste, e potrivit să fim văzuți triști, nu veseli. Prima atitudine mărturisește că judecăm omenește; a doua dă de bănuit că suntem cruzi. Nu trebuie să râdem necontenit, ceea ce ar fi o lipsă de măsură, nici în fața oamenilor bătrâni, nici a altora care merită să fie respectați, afară de cazul când și ei ar face glume ca să ne înveselească. Nu trebuie, de asemenea, să râdem în fața oricui s-ar întâmpla, nici în orice loc, nici față de toți, nici pentru orice lucru. Mai cu seamă la adolescenți și la femei râsul e un prilej de calomnii.

48. Îi poți izgoni pe ispititori când arăți de departe o față serioasă, căci se poate ca atacurile desfrânării să fie respinse chiar și prin simpla etalare a unui chip plin de cumințenie. Însă pe toți cei fără minte, cum se zice, vinul „îi face să râdă plăcut și să danseze"[206], iar pe omul cu un caracter efeminat îl duce la moleșeală. Aici trebuie amintit că cel slobod la gură își mărește necuviința până la a rosti cuvinte de rușine: „A rostit un cuvânt, dar era mai bine dacă nu-l rostea"[207].

Mai cu seamă în vin se pot vedea gândurile oamenilor vicleni, căci libertatea de limbaj pe care le-o dă băutura înlătură ipocrizia. Din pricina băuturii, rațiunea adoarme, amețită de beție, iar patimile cele cumplite se deșteaptă și pun stăpânire pe mintea amorțită.

---

[202] *Cf.* HOMER, *Odiseea*, XVIII, 100.
[203] *Înțelepciunea lui Isus Sirah* 21, 22.
[204] HOMER, *Iliada*, VII, 212.
[205] PLATON, *Republica*, VII, 518 B.
[206] HOMER, *Odiseea*, XIV, 463, contaminat cu 465.
[207] HOMER, *Odiseea*, XIV, 466.

CAPITOLUL AL VI-LEA

Despre rostirea vorbelor de rușine

49. Trebuie să fugim cu totul de rostirea cuvintelor de rușine și să le închidem gura celor care le rostesc, fie printr-o privire aspră, fie prin întoarcerea feței și prin așa-numita privire disprețuitoare, adeseori chiar și printr-un cuvânt mai sever. Căci spune Domnul: „Cele care ies din gură spurcă pe om"[208]. Cuvintele de rușine îl arată pe om spurcat, păgân, fără bună creștere și nerușinat; nu-l arată curat, cuviincios și cuminte. Așa cum copiilor care fac exerciții atletice li se pun apărători la urechi ca să le ferească de răni, tot așa și dumnezeiescul Pedagog, ca să prevină auzul cuvintelor de rușine și de vederea unor lucruri de acest fel, pune cuvintele înțelepte ca niște apărători, încât lovitura desfrânării să nu poată răni sufletul; iar în ce privește ochii, Pedagogul îi îndreaptă spre privirea lucrurilor frumoase; căci s-a spus că e mai bine să alunece piciorul decât ochiul[209].

50. Apostolul îndepărtează rostirea cuvintelor de rușine și spune: „Niciun cuvânt rău să nu iasă din gura voastră, ci dacă este cuvânt bun"[210]. Și iarăși: „Așa cum se cuvine sfinților, să nu se pomenească între voi vorbe de rușine și vorbe proaste sau glume care nu se cuvin, ci mai degrabă mulțumire"[211]. Dacă cel care-i spune fratelui său „nebunule" este vinovat de judecată[212], ce vom spune despre cel care rostește cuvinte nebunești? S-a scris și aceasta: „Cel care va grăi un cuvânt deșert va da seamă Domnului în ziua Judecății"[213]; și iarăși zice: „Din cuvântul tău te vei îndrepta și din cuvântul tău te vei osândi"[214].

Dar care sunt apărătorile cele mântuitoare? Care sunt cuvintele Pedagogului pentru ochii care alunecă? Sunt cele care ne

---

208 *Matei* 15, 18; *Marcu* 7, 15, 20.
209 *Cf.* Zenon, în: DIOGENES LAERTIOS, *Despre viețile și doctrinele filosofilor*, VII, 26.
210 *Efeseni* 4, 29.
211 *Efeseni* 5, 3-4.
212 *Cf. Matei* 5, 22.
213 *Matei* 12, 36.
214 *Matei* 12, 37.

recomandă legăturile cu oamenii drepți, care ne previn și ne închid mai dinainte urechile față de cei care vor să ne depărteze de adevăr. Spune poetul: „Vorbele rele strică obiceiurile bune"[215]. Dar mai bine zice apostolul: „Urâți răul, alipiți-vă de bine!"[216] Căci se sfințește cine are legături cu sfinții.

51. Trebuie deci să căutăm să nu auzim deloc cuvinte de rușine, să nu rostim cuvinte de rușine și să nu vedem lucruri de rușine; dar cu mult mai mult să ne păstrăm curați de fapte de rușine. Să nu ne arătăm și să nu ne dezgolim unele părți ale trupului care nu trebuie dezgolite sau să privim părțile oprite ale trupului. Fiul cel cuminte al lui Noe n-a suferit să vadă goliciunea rușinoasă a dreptului; cumințenia a acoperit ceea ce dezgolise beția, greșeală săvârșită de Noe, desigur, din neștiință[217]. Nu mai puțin, trebuie să ne păstrăm curați de rostirea unor astfel de cuvinte, de care urechile celor ce cred în Hristos se cuvine să rămână neatinse. De altfel, socotesc că Pedagogul nici nu ne îngăduie să rostim vreun cuvânt urât; vrea să ne țină departe de desfrânare. Căci El e mereu în stare să taie rădăcinile păcatelor: „Să nu faci desfrânare"[218] prin: „Să nu poftești"[219]. Într-adevăr, desfrânarea e rodul poftei, care este rădăcina păcatului.

52. De asemenea, Pedagogul a oprit și folosirea indecentă a cuvintelor, pentru a tăia împreunarea desfrânată și rușinoasă. După cum întrebuințarea neglijentă a vorbelor duce la neorânduială în fapte, tot așa cumpătarea în vorbe duce la înlăturarea obscenității. Am arătat într-o lucrare mai întinsă[220] că desemnarea unei fapte ca fiind cu adevărat rușinoasă nu se datorează nici numelui ei, nici organelor relațiilor sexuale, nici împreunării conjugale, pentru care există numiri ce nici nu se folosesc în mod obișnuit; căci nici genunchiul, nici gamba piciorului – membre ale trupului – nu au în numele lor sau în funcția lor ceva rușinos. Tot așa și organele sexuale ale corpului omenesc, care sunt și ele membre ale trupului, sunt vrednice de respect, nu de rușine. Ci rușinoasă este folosirea

---

[215] MENANDRU, *Thais*, fragm. 218, CAF, III, p. 62. Se poate ca Menandru să-l fi împrumutat de la Euripide (fragm. incert 1024, TGF); citat și de Pavel: *1 Corinteni* 15, 33.

[216] *Romani* 12, 9.

[217] *Cf. Facerea* 9, 20-23.

[218] *Matei* 5, 27.

[219] *Matei* 5, 28.

[220] Nu se știe despre ce lucrare este vorba.

lor în afara legii. Iar cei care le folosesc în afara legii sunt vrednici de rușine, de ocară și de pedeapsă. Rușinos cu adevărat e numai păcatul și faptele care se fac cu păcat. Dar, prin analogie cu ele, e justificat să numim „cuvinte de rușine" și vorbirea despre faptele săvârșite cu păcat; de pildă, a vorbi despre desfrânare, despre pederastie și de altele asemenea.

Într-adevăr, se cuvine să ne ferim și de la a spune nerozii. Căci zice Scriptura: „Cu vorba multă nu vei scăpa de păcat"[221]. Flecăreala va fi pedepsită: „Este găsit înțelept cel care tace, dar este urât cel care vorbește mult"[222]. Cel care flecărește se satură de el însuși: „Cel care-și înmulțește cuvintele se scârbește de sufletul lui"[223].

---

[221] *Pildele* 10, 19.

[222] *Înțelepciunea lui Isus Sirah* 20, 4.

[223] *Înțelepciunea lui Isus Sirah* 20, 7.

CAPITOLUL AL VII-LEA

Ce trebuie să păzească
cei care vor să trăiască cuviincios împreună

53. Departe, departe de noi și luarea în râs a celor din jurul nostru; căci de aici încep ofensele, de aici se pornesc certurile, luptele și dușmăniile. Ofensa, așa cum am spus[224], e un slujitor al beției. Căci omul este judecat nu numai după fapte, ci și după vorbe. Zice Scriptura: „La ospăț să nu mustri pe aproapele tău și cuvânt de jignire să nu-i spui”[225]. Dacă ni s-a poruncit să stăm mai ales împreună cu sfinții, atunci a batjocori un sfânt este păcat. „Din gura nebunilor iese toiagul jignirii”[226], Scriptura numind „toiag al jignirii” temelia pe care se sprijină și se odihnește aceasta. Iată de ce îl laud pe apostol și aici, fiindcă ne sfătuiește să nu rostim nici cuvinte de batjocură, nici vorbe necuviincioase[227].

Dacă adunările de la ospețe se fac pe temeiul dragostei, dacă scopul ospățului este prietenia celor care stau împreună și dacă mâncarea și băutura sunt aduse tot în numele dragostei, atunci cum să nu ne purtăm în chip rațional? Și cum să nu evităm, în numele dragostei, neînțelegerile? Dacă ne-am strâns împreună ca să mărim prietenia unuia față de altul, pentru ce să stârnim vrajba, luându-ne în râs unii pe alții? E mai bine să tăcem decât să ne contrazicem. Să nu adăugăm și păcat la nepricepere! Cu adevărat „fericit bărbatul care n-a alunecat cu gura sa și nu s-a cufundat în durerea de a fi săvârșit păcatul”[228]; unul ca acesta sau s-a pocăit de păcatele pe care le-a făcut cu vorba, sau n-a supărat pe nimeni cu vorbele sale.

În general vorbind, tinerii și tinerele să nu participe la astfel de ospețe, ca să nu facă greșeli pe care nu s-ar cuveni să le facă, pentru că vorbele imorale și scenele necuviincioase de la ospețe le

224 Mai înainte: paragrafele 22 și 23.
225 *Înțelepciunea lui Isus Sirah* 31, 36-37.
226 *Pildele* 14, 3.
227 *Cf. Efeseni* 5, 4.
228 *Înțelepciunea lui Isus Sirah* 14, 1.

aprind imaginația, când credința lor este încă în creștere; iar vârsta lor nestatornicită contribuie la deșteptarea poftei. Sunt apoi cazuri când tinerii și tinerele sunt pentru alții pricină de păcate, din cauza frumuseții lor ispititoare.

54. Se pare că Înțelepciunea a dat o poruncă bună: „Cu femeia măritată să nu stai și să nu mănânci stând alături de ea"[229]. Adică să nu cinezi mai des cu ea, nici să mănânci cu ea. „Nu te înțelege cu ea ca să bei vin, ca nu cumva să se plece inima ta spre ea și, luat de sângele tău, să aluneci spre pierzare."[230] Băutul de vin fără frâu este primejdios; te poate face să-ți pierzi mințile. A menționat femeie măritată pentru că primejdia este mai mare pentru cel care încearcă să strice legătura căsniciei. Iar dacă o nevoie cere ca femeile să ia parte la ospăț, cele măritate să se acopere în întregime pe din afară cu haina, iar pe dinăuntru cu simțul rușinii; cele nemăritate însă își atrag asupra lor cele mai mari calomnii dacă iau parte la un ospăț al bărbaților, iar aceștia sunt și beți.

Tinerii să-și țină ochii ațintiți pe masă, fără să se miște încoace și încolo; să se sprijine pe coate și să fie prezenți numai cu urechile. După ce s-au așezat la masă, să nu țină picioarele unul peste altul, să nu le fie apropiate coapsele și nici să-și sprijine bărbia în mâini. Că este urât să nu-și poată ține capul drept; și aceasta este o ocară pentru tânăr.

55. Iarăși este un semn de ușurătate pentru tânăr dacă se mișcă mereu și-și schimbă poziția.

Este semn de cumpătare să mănânci și să bei mai puțin, să mănânci încet, nu repezit, fie că ești la începutul mesei, fie între două feluri de mâncare, să știi când să te oprești și să nu poftești mai mult. Scriptura spune: „Mănâncă precum un om cele ce-ți sunt puse înainte; termină cel dintâi, prin educație; iar dacă stai între mai mulți, să nu întinzi mâna primul dintre ei"[231]. Niciodată nu trebuie să ne repezim la mâncăruri înaintea altora, împinși de lăcomie; nici din dorința mare de a mânca să ne întindem la bucate mai mult decât trebuie, mărturisind, prin dorința de a nu rămâne în urma altora, neînfrânarea noastră; dar nici să stăm întinși deasupra mâncărurilor ca vitele deasupra nutrețului și nici să ne punem în

[229] *Înțelepciunea lui Isus Sirah* 9, 9.
[230] *Înțelepciunea lui Isus Sirah* 9, 9.
[231] *Înțelepciunea lui Isus Sirah* 31, 18-20.

farfurie mai multă friptură; căci omul, prin firea lui, nu-i mâncător de carne, ci mâncător de pâine.

56. Un om cumpătat se ridică de la masă înaintea celorlalți și pleacă cuviincios de la ospăț. Spune Scriptura: „La vremea sculării de la masă să nu rămâi cel din urmă; și aleargă acasă"[232]. Cei doisprezece apostoli au spus după ce au chemat mulțimea ucenicilor: „Nu este bine ca noi să lăsăm cuvântul lui Dumnezeu și să slujim meselor"[233]. Dacă apostolii păzeau această rânduială, apoi cu mult mai mult fugeau de lăcomia la mâncare. Apostolii înșiși, scriindu-le „fraților din Antiohia, Siria și Cilicia"[234], au spus: „S-a părut Duhului Sfânt și nouă să nu se pună peste voi nicio greutate mai mult afară de cele ce sunt de trebuință: să vă feriți de cele jertfite idolilor, de sânge, de animale sugrumate și de desfrânare, de care păzindu-vă, bine veți face"[235]. Să vă feriți de beție ca de cucută, căci amândouă duc la moarte. „Trebuie interzis râsul exagerat și plânsul"[236] peste măsură. Bețivii sunt cuprinși de cele mai multe ori de un râs nestăpânit; apoi, nu știu cum, împinși tot de beție, izbucnesc în lacrimi. Moleșeala și obrăznicia stau departe de rațiune.

57. Bătrânii să se uite la tineri ca la copiii lor; pot să se joace cu ei – nu des, dar totuși din când în când; să glumească cu ei în așa fel încât glumele să țintească la buna lor creștere. Negreșit poate să glumească cam așa cu un tânăr rușinos și tăcut: „Fiul meu – vorbesc despre cel tăcut – nu se mai oprește din vorbit!" O astfel de glumă întărește simțul de rușine al tânărului, pentru că i se arată în chip plăcut însușirile lui cele bune față de însușirile rele ale celuilalt; sunt criticate însușiri pe care nu le are. Este și aceasta o idee pedagogică: întărește însușirea pe care o are cineva, vorbind despre lipsa acestei însușiri la altcineva. E ca și cum ai spune unui om cumpătat, care bea numai apă, că îi place vinul și că e bețiv. Dar față de cei cărora le place să ia în batjocură trebuie să tăcem și să lăsăm deoparte cuvintele de prisos, așa cum nu turnăm în paharele pline. Căci amuzamentul de felul acesta e înșelător. Spune Scriptura: „Gura celui nesocotit îl apropie de prăbușire"[237]; și: „Nu asculta cuvânt deșert,

232 *Înțelepciunea lui Isus Sirah* 32, 12.
233 *Faptele* 6, 2.
234 *Faptele* 15, 23.
235 *Faptele* 15, 28-29.
236 PLATON, *Legile*, V, 732 C.
237 *Pildele* 10, 14.

nici nu te uni cu cel nedrept, ca să fii martor nedrept”[238]; să nu te unești nici la învinuiri, nici la calomnii, dar nici la răutăți.

58. Sunt de părere ca oamenii înțelepți, atunci când doresc să vorbească, să aibă măsură la vorbă și să țină seamă și de cel cu care vorbesc. Tăcerea este o virtute a femeilor și o prerogativă lipsită de primejdii pentru tineri; în schimb, cuvântul e un bun al vârstei experimentate. Zice Scriptura: „Grăiește, bătrâne, la ospăț, căci ție ți se cade! Dar vorbește neîmpiedicat și cu precizia științei. Vorbește, tinere” – căci Înțelepciunea îți îngăduie și ție –, „vorbește dacă ai nevoie; dar, după ce ai fost întrebat de două ori, rezumă-ți răspunsul în puține cuvinte”[239]. Dacă vorbesc doi oameni, aceștia să-și măsoare tăria vocii lor cu măsură potrivită; a striga când vorbești e cea mai mare nebunie; iar a vorbi fără să te audă cei din apropiere e o lipsă de sensibilitate, căci nu te aud; într-un caz este semn de vulgaritate, în celălalt de aroganță. Să îndepărtăm și ambiția biruinței deșarte într-o discuție cu cineva, fiindcă țelul nostru e netulburarea, și asta vrea să spună salutarea: „Pace ție!”, pe care o adresăm celui cu care ne întâlnim. Spune Scriptura: „Nu răspunde un cuvânt înainte de a asculta”[240].

59. Și afectarea vocii e semn de efeminare; un bărbat înțelept are însă măsură în glas, îngrădindu-l în ce privește tăria, iuțeala și mulțimea cuvintelor. Nu trebuie nici să ne fie cuvântul lung, nici să vorbim mult și de prisos, nici fără să ne oprim și grăbit. Trebuie să-i dăm vocii, ca să spunem așa, ceea ce cu dreptate i se cuvine, iar celor care zbiară fără rost și țipă, să le închidem gura. Căci de aceea l-a umplut înțeleptul Ulise de lovituri pe Thersites,

„Care țipa și flecărea într-una fără măsură,
A cărui inimă era plină de lucruri necuviincioase, care știa multe,
Dar amestecate și fără cuviință”[241].

Spune Scriptura: „Groaznic este în cetatea lui omul limbut”[242]. Flecarii sunt ca încălțămintea veche; totul e găurit de răutatea lor; le-a rămas numai limba, ca să vatăme. De aceea dă Înțelepciunea sfaturi foarte folositoare pentru viață, zicând: „Nu flecări în

[238] *Ieșirea* 23, 1.
[239] *Înțelepciunea lui Isus Sirah* 32, 4, 8-9.
[240] *Înțelepciunea lui Isus Sirah* 11, 8.
[241] HOMER, *Iliada*, II, 212-214.
[242] *Înțelepciunea lui Isus Sirah* 9, 18.

mulțimea bătrânilor"[243]. Și, ca să ne smulgă din rădăcini flecăreala, începe cu flecăreala noastră față de Dumnezeu, sfătuindu-ne să fim măsurați în rugăciune și spunând așa: „Să nu repeți cuvintele în rugăciunea ta"[244].

60. Plescăitul din limbă, fluierăturile și pocniturile din degete, cu care sunt chemate slugile, sunt semne iraționale; oamenii cu judecată trebuie să le evite. Să nu se scuipe des, să nu se râgâie cu tărie și nici să nu se sufle nasul când se bea. Trebuie să se țină cât de cât seamă de comeseni, ca să nu le fie greață din pricina acestei necuviințe, care poate fi socotită neînfrânare. Căci la oameni nu-i la fel ca la boi și la măgari, unde ieslea și bălegarul sunt la un loc; pentru că mulți oameni își suflă nasul și scuipă în același loc în care și mănâncă.

Dacă-i vine cuiva să strănute sau să râgâie, să caute ca zgomotul să nu fie auzit de vecinii de masă, ca să nu dea dovadă de proastă creștere, ci să lase să iasă încet râgâitul, împreună cu aerul expirat, modelându-și cu cuviință gura, nu ținând-o căscată și larg deschisă, ca măștile din tragedii.

Trebuie evitat zgomotul supărător al strănutului, reținându-ne ușor respirația; vei potoli astfel, în chipul cel mai frumos, venirea neașteptată a aerului, rânduindu-i ieșirea. Și să se caute să nu se observe secrețiile pe care aerul, scos silit din piept, le aduce cu el. E semn de neobrăzare și de necuviință să voiești să mărești zgomotul strănutului și să nu-l înlături.

Cei care se scobesc în dinți, sângerându-și gingiile, își sunt lor înșiși dezgustători și le produc scârbă vecinilor. Scărpinările în urechi și provocarea strănutului sunt semn de mâncărimi porcești, care duc la lipsa de reținere a desfrânării.

Trebuie evitate scenele necuviincioase care ne cad sub ochi, precum și cuvintele rușinoase care se spun despre ele. Privirea să fie liniștită, întoarcerea și mișcarea gâtului cu bună rânduială, la fel și mișcările mâinilor în timpul vorbitului.

Ca să spun pe scurt, proprii unui creștin sunt: calmul, liniștea, seninătatea și pacea.

[243] *Înțelepciunea lui Isus Sirah* 7, 15.
[244] *Înțelepciunea lui Isus Sirah* 7, 15.

CAPITOLUL AL VIII-LEA

Dacă trebuie să folosim parfumuri și coroane

61. Nouă nu ne e de neapărată trebuință folosirea coroanelor și parfumurilor. Ele duc la plăceri și la trândăvie, mai cu seamă la apropierea nopții. Știu însă despre femeia care a adus la cina cea sfântă un „alabastru cu mir"; ea a uns picioarele Domnului și Domnul S-a bucurat[245]. Știu și că vechii regi ai evreilor purtau coroane de aur și de pietre prețioase[246]. Dar femeia aceea nu avusese parte de învățătura Cuvântului – căci era încă păcătoasă. Ea L-a cinstit pe Stăpân cu ceea ce socotea ea că era mai bun, cu mir; iar cu podoaba capului ei, cu părul ei, a șters prisosul de mir, vărsând lacrimi de pocăință peste Domnul. De aceea „iertate îi sunt păcatele"[247]. Cele petrecute atunci pot fi un simbol al învățăturii Domnului și al pătimirii Lui. Picioarele, care au fost unse cu mir frumos mirositor, simbolizează învățătura cea dumnezeiască, care a mers cu slavă până la marginile pământului: „Ieșit-a glasul lor până la marginile pământului"[248]. Iar dacă nu par a fi împovărător, mai spun că picioarele unse cu mir ale Domnului sunt apostolii, care, așa cum prorocise buna mireasmă a ungerii, au primit Sfântul Duh.

62. Așadar, apostolii, care au străbătut întreaga lume și au propovăduit Evanghelia, simbolizează picioarele Domnului, despre care Duhul proorocește prin psalmist: „Să ne închinăm în locul unde au stat picioarele Lui"[249], adică unde au ajuns apostolii, picioarele Lui, prin care, fiind propovăduit, Domnul a ajuns până la marginile pământului. Lacrimile înseamnă pocăință, iar părul despletit a propovăduit renunțarea la dragostea de podoabă și durerea suferită în răbdare pentru Domnul în timpul propovăduirii, când, pentru credința cea nouă, a fost dezlegată vechea slavă deșartă a Legii. Dar

---

[245] *Cf. Matei* 26, 7-13; *Marcu* 14, 3-9; *Luca* 7, 37-50; *Ioan* 12, 3-8.
[246] *Cf.* 2 *Regi* 12, 30; 1 *Paralipomena* 20, 2.
[247] *Luca* 7, 47.
[248] *Psalmul* 18, 4.
[249] *Psalmul* 131, 7.

pentru cei care gândesc tainic, această întâmplare evanghelică arată și pătimirile Domnului: uleiul este Însuși Domnul, de la Care vine mila[250] Sa spre noi; iar mirul, uleiul stricat, este Iuda trădătorul; cu el au fost unse picioarele când S-a despărțit de lumea aceasta; căci morții se ung cu mir; lacrimile suntem noi, păcătoșii care ne-am pocăit, cei care am crezut în El, cărora ne-a iertat păcatele; iar părul despletit este Ierusalimul îndoliat, Ierusalimul cel părăsit, pentru care sunt plângerile proorocești. Însuși Domnul ne va învăța că Iuda este stricat, căci a spus: „Cel care va întinde cu Mine mâna în blid, acela Mă va vinde"[251]. Îl vezi pe comeseanul stricat? Și acesta e Iuda, care cu sărutare a vândut pe Învățător. El a ajuns fățarnic și cu sărutarea stricată, imitând pe un alt vechi fățarnic și acuzând poporul despre care Domnul a spus: „Poporul acesta mă sărută cu buzele, dar inima lor este departe de Mine"[252].

63. Nu-i, așadar, neverosimil ca uleiul să-l simbolizeze pe Iuda ca ucenic miluit, iar uleiul stricat să-l arate tot pe el ca trădător viclean. În acest caz, picioarele unse cu mir ale Domnului au prorocit trădarea lui Iuda față de Domnul, Care avea să meargă la pătimire. Însuși Domnul, când a spălat picioarele ucenicilor Săi ca să-i trimită la fapte frumoase, le-a arătat simbolic călătoria lor, pe care prin puterea Sa le-a pregătit-o mai dinainte curată și frumoasă, ca să aducă neamurilor binefaceri. Iar prin apostoli s-a răspândit mirosul mirului; a ajuns la toți și le-a vestit lucrarea bunei miresme. Într-adevăr, pătimirea Domnului ne-a umplut pe noi de bună mireasmă, iar pe evrei de păcat. Apostolul a arătat aceasta foarte limpede, când a spus: „Mulțumită fie lui Dumnezeu, Cel care ne face pururea biruitori în Hristos și arată prin noi mireasma cunoașterii Sale în tot locul; fiindcă suntem bună mireasmă a Domnului în Dumnezeu între cei care se mântuiesc și între cei care pier; unora mireasmă de la moarte spre moarte, iar altora mireasmă de la viață spre viață"[253].

Regii iudeilor purtau coroană de aur, încrustată cu pietre prețioase; dar acești oameni unși[254] Îl purtau, fără să știe, în chip

[250] Aici este creat un joc de cuvinte, bazat pe asemănarea dintre cei doi termeni: ἔλαιον („ulei") și ἔλεος („milă").
[251] *Matei* 26, 23; *Marcu* 14, 20.
[252] *Isaia* 29, 13.
[253] 2 *Corinteni* 2, 14-16.
[254] Χριστοί, în original.

simbolic pe capul lor pe Cel uns[255]; capul lor era deci împodobit cu Domnul. Piatra prețioasă sau mărgăritarul sau smaraldul simbolizează Cuvântul; aurul însuși, iarăși, simbolizează Cuvântul cel nestricăcios, Care nu primește rugina stricăciunii. Când S-a născut, magii I-au adus aur, simbolul împărăției. Coroana aceasta rămâne nemuritoare, după chipul Domnului; nu se veștejește ca floarea.

64. Știu și cele spuse de Aristip[256] Cirenianul. Aristip era un om cu o viață petrecută în plăceri. El l-a provocat pe un altul cu următorul raționament sofistic: un cal uns cu parfum nu-și pierde însușirea sa de cal, nici un câine uns cu parfum nu-și pierde însușirea sa de câine; așadar, nici omul, a adăugat și a conchis el[257]. Desigur, numai că un cal și un câine nu știu ce e parfumul; însă omul, la care simțirea este însoțită de mai multă judecată, este și mai mult de blamat dacă simte plăcere când se dă cu parfumuri de fetișcane.

Sunt fel de fel de parfumuri, cu diferite numiri: „crention", „metalion", „parfum împărătesc", „plagonion", parfumul egiptean numit „psagdas". Simonide[258] nu se rușinează să spună în iambii săi:

„Mă ungeam cu miruri, cu parfumuri,
Cu ulei de bacar[259]; și era un negustor de față"[260].

Oamenii aceștia folosesc parfumul de crin și parfumul scos din planta numită „cipru"[261]. E la mare trecere pentru ei parfumul de nard, alifia scoasă din trandafiri, ca și alte parfumuri de care se folosesc femeile, sub formă lichidă sau praf. Mai sunt apoi și parfumuri ce se întrebuințează sub formă de pudră sau care se aprind pentru parfumarea caselor. În fiecare zi li se născocesc acestora noi miresme pentru satisfacerea nesăturatei lor pofte; de aceea și duhnesc de mirosuri cu totul lipsite de gust. Femeile își afumă și-și stropesc cu parfum hainele, așternuturile, casele – puțin le-ar mai lipsi ca plăcerea de parfum să le silească să-și parfumeze și oalele de noapte!

65. Îi laud pe cei care critică râvna față de așa ceva, pe cei dezgustați de parfumurile cu care unii bărbați își prefac camerele

---

[255] Χριστόν, în original (în cazul acuzativ).
[256] Aristip, filosof grec, născut în Cirene (sec. al V-lea î.Hr.), fondatorul școlii hedoniste.
[257] ARISTIP, fragm. 67, în: *Fragmenta philosophorum graecorum* (în continuare: FPG), vol. II, ed. F.W.A. Mullach, Paris, 1881, p. 414.
[258] Simonide din Amorg, poet grec (sec. VII-VI î.Hr.), născut în Samos.
[259] Bacar, plantă din rădăcina căreia se scoate un ulei aromatic.
[260] SIMONIDE din Amorg, fragm. 16.
[261] Cipru, plantă mirositoare care crește în Cipru, Siria și Egipt.

în camere de femei și pe cei care izgonesc din orașele lor, conduse de legi bune, pe fabricanții și negustorii de parfumuri, ca și pe vopsitorii de stofe de lână cu flori. Căci nu e îngăduit ca într-un oraș al adevărului[262] să fie introduse haine și alifii înșelătoare. Bărbații de la noi nu trebuie să miroasă a parfum, ci a fapte bune și frumoase; femeile să răspândească mireasma lui Hristos, mirosul alifiei celei împărătești, nu al pudrei aromate și al parfumurilor; să se ungă cu alifia nepieritoare a cumpătării, să-și găsească plăcerea în sfântul mir, care este Duhul. Hristos pregătește pentru oamenii care Îi sunt ucenici această alifie cu bună mireasmă, alcătuită din aromate cerești. Și Domnul Însuși a fost uns cu acest mir, așa cum se amintește prin David: „Pentru aceasta Te-a uns pe Tine, Dumnezeule, Dumnezeul Tău cu untdelemnul bucuriei mai mult decât pe părtașii Tăi. Smirnă și aloe și casia din veșmintele Tale”[263].

66. Dar să nu avem, fără să ne dăm seama, scârbă de parfumuri ca vulturii și cărăbușii – căci se spune că aceștia mor dacă sunt unși cu parfum de trandafir –, ci să le îngăduim femeilor câteva parfumuri, pe cele care nu-l năucesc pe bărbat. Căci ungerea peste măsură cu parfumuri miroase a înmormântare, nu a căsnicie. Uleiul este vătămător albinelor și insectelor; cât despre oameni, unora le este folositor, dar pe alții îi cheamă la luptă, ca în stadioane. Pe cei care mai înainte erau prieteni, după ce au fost unși cu ulei, îi îndeamnă la lupta cu brațele și cu pumnii.

Nu socotiți oare că parfumul, fiind un ulei îndulcit, poate efemina purtarea bărbătească? Negreșit! Deci, așa cum am îndepărtat desfătarea de la mâncăruri, tot așa, fără îndoială, să alungăm plăcerea din văz și din miros, ca nu cumva, fără să ne dăm seama, prin simțuri, ca prin niște porți nepăzite, să lăsăm liberă intrarea în suflet a neînfrânării pe care am izgonit-o.

67. Dacă se spune că Domnul, marele Arhiereu, înalță lui Dumnezeu tămâie cu bună mireasmă[264], prin asta nu trebuie să înțelegem o jertfă și un miros plăcut de tămâie, ci faptul că Domnul înalță jertfa plăcută a dragostei – buna mireasmă duhovnicească – pe altar. Uleiul e îndeajuns să îngrașe suprafața corpului nostru, să destindă nervii, să îndepărteze din trupul nostru mirosul urât,

[262] Oraș al adevărului, adică oraș în care toți locuitorii sunt creștini.
[263] *Psalmul* 44, 9-10.
[264] *Cf. Ieșirea* 29, 18; 30, 7.

dacă și pentru asta avem nevoie de ulei; dar să cauți intenționat să te parfumezi, ei bine, asta e o momeală care te duce la trândăvie, care de departe te trage spre pofta nestăpânită. Căci omul neînfrânat se lasă prins de toate: și de mâncare, și de așternut, și de întâlnirile cu cunoscuții, și de ochi, și de urechi, și de fălci, dar și de nări. După cum boii sunt trași încoace și încolo de lanțuri și de funii, la fel și omul neînfrânat e tras de mirosuri plăcute, de parfumuri și de buna mireasmă a coroanelor.

68. Dar pentru că noi nu dăm niciun loc plăcerii care nu e legată de o nevoie folositoare vieții, să facem și aici o deosebire între parfumuri și să le alegem pe cele ce sunt de folos. Există parfumuri de la care nu te doare capul, care nu deșteaptă dragostea trupească, nici nu te împing la împreunări și la prietenii desfrânate; alte parfumuri sunt sănătoase; dacă sunt folosite cu cumpătare, liniștesc creierul aflat într-o stare proastă și întăresc și stomacul. Dar nu trebuie să răcorim creierul cu mirosul de flori atunci când nervii creierului cer să fie încălziți.

Nu trebuie deci să îndepărtăm cu dispreț întrebuințarea parfumurilor din întreaga noastră viață, ci să ne folosim de parfumuri ca de un medicament, ca de un ajutor pentru deșteptarea puterilor noastre slăbite, pentru înlăturarea guturaiului, a răcelii și a proastei noastre dispoziții; și, așa cum spune și poetul comic undeva:

„Cu parfumuri
Se ung nările; e cel mai mare ajutor
Adus sănătății a da creierului mirosuri plăcute”[265].

E bună frecționarea picioarelor cu alifia acelor parfumuri care încălzesc sau răcesc trupul, fiindcă e utilă; iar la cei cărora sângele li s-a urcat la cap, prin frecționare acesta se retrage și se duce în părțile cele mai puțin importante ale trupului. În schimb, plăcerea, când e lipsită de utilitate, stă ca un semn acuzator al moravurilor ușoare și o otravă care ațâță simțurile. E mare deosebire între a te parfuma și a te unge cu parfumuri. Parfumarea este o faptă femeiască; ungerea cu parfum este uneori de folos.

69. Filosoful Aristip spunea, atunci când se parfuma, că acești răi efeminați ar merita o rea pieire, pentru discreditarea unui lucru folositor[266]. Zice Scriptura: „Cinstește pe doctor pentru că ți e de

[265] Alexis, fragm. 190, CAF, II, p. 368.
[266] Aristip, fragm. 67, FPG, II, p. 414.

folos, căci și pe el l-a zidit Cel Preaînalt. Dar Scriptura spune: „Vindecarea este de la Domnul”[267]; apoi adaugă: „Și fabricantul de parfum va face amestecul”[268]. Așadar, parfumurile ne-au fost date spre folosul, iar nu spre desfătarea noastră. Cu niciun chip nu trebuie să căutăm ca parfumurile să ne ațâțe simțurile, ci să culegem folosul pe care ni-l pot da, căci Dumnezeu le-a îngăduit oamenilor să descopere parfumul spre ușurarea suferințelor lor.

Femeile nesănătoase la minte își vopsesc părul alb și-l parfumează; dar albesc și mai mult, din cauza aromelor care usucă părul. Cei care se parfumează par de aceea mai uscați. Iar uscăciunea îi albește și mai mult, fiindcă albirea părului e cauzată sau de uscăciunea părului, sau de lipsa căldurii. Așadar, uscăciunea, consumând hrana lichidă a părului, face ca părul să înălbească. Atunci cum este cu putință să mai iubim parfumurile, din pricina cărora ni se înălbește părul, noi care fugim de albirea părului? După cum câinii descoperă fiarele urmându-le după miros, tot așa și oamenii cumpătați îi descoperă pe cei desfrânați după mirosul lor puternic de parfum.

70. La fel și cu întrebuințarea cununilor: se folosesc la sărbători și la petreceri cu vin.

„Pleacă de aici! Să nu-mi pui pe cap coroană!”[269]

Ce bine e să trăiești primăvara, în livezi cu iarbă moale și pline de rouă, între fel de fel de flori de-abia înflorite, și să te hrănești, ca albinele, cu frumosul lor miros curat! Dar nu-i o faptă de om cu judecată

„Să împletești cunună dintr-o livadă
De care nu s-a atins nimeni”[270]

și s-o aduci acasă. Nu e potrivit să-ți acoperi părul cu boboci de trandafir, violete, crini sau alte flori de acest fel, golind livezile de flori. Căci o cunună pusă pe cap, atât prin umezeala, cât și prin prospețimea ei, răcește părul. Și tocmai de aceea doctorii, care susțin despre creier că este rece, prescriu să se ungă cu parfum pieptul și extremitățile nărilor: pentru ca răsuflarea fierbinte, care iese încetul cu încetul, să poată încălzi bine răceala creierului. Nu trebuie, așadar, răcit creierul cu flori, fiindcă nervii lui au nevoie de

---

267 *Înțelepciunea lui Isus Sirah* 38, 1-2.
268 *Înțelepciunea lui Isus Sirah* 38, 8.
269 Versul unui poet necunoscut, tragic sau comic, CAF, III, p. 617, nr. 1258.
270 EURIPIDE, *Hipolit*, 73-74.

căldură! Și, de altfel, cei care poartă cununi pierd și plăcerea dată de flori. Nici nu se bucură de vederea lor, pentru că le au deasupra ochilor, nici nu se desfată de mirosul acestora, căci florile se găsesc deasupra respirației. Într-adevăr, fiindcă mirosul plăcut se duce în chip natural în sus și se răspândește deasupra capului, respirația rămâne lipsită de desfătare, odată ce i-a fost răpită mireasma. Așa cum frumusețea încântă privitorul, tot așa și floarea; iar noi, care ne bucurăm privind lucrurile frumoase, se cuvine să-L slăvim pe Creatorul lor. Cine nu se folosește de acestea ca de un instrument se vatămă, căci frumusețea lor trece repede; și suntem pedepsiți, pentru că ne pare rău că frumusețea lor s-a dus. Da, se veștejesc și floarea și frumusețea.

71. Dar și floarea și frumusețea au înrâurire asupra celor ce se ating de ele: floarea îi răcește, iar frumusețea îi încălzește. Într-un cuvânt, a te desfăta de ele în alt chip decât cu ochii este ofensă, nu desfătare. Nouă însă ni se cuvine să ne desfătăm de ele cu măsură, ca în Rai, urmând cu adevărat cele spuse de Scriptură[271].

Trebuie să știm că bărbatul este cununa femeii, căsătoria este cununa bărbatului, iar copiii celor doi sunt florile căsătoriei, pe care dumnezeiescul Lucrător le culege din livezile trupești. Zice Scriptura: „Cununa bătrânilor sunt fiii fiilor lor, iar slava copiilor sunt părinții"[272]. Slava noastră este Tatăl a toate, iar Hristos este cununa întregii Biserici.

Întocmai ca rădăcinile și ierburile, tot așa și florile au calitățile lor proprii, unele folositoare, altele vătămătoare, iar altele periculoase. Iedera răcorește, iar nucul[273] scoate un miros care aduce somn adânc[274], așa cum arată și etimologia cuvântului. Narcisa[275] este o floare cu miros puternic; chiar numele ei arată acest lucru, că mirosul ei aduce amorțeală[276] asupra nervilor. Mirosul trandafirilor și violetelor, fiind răcoritor, micșorează și potolește durerea de cap – dar desigur că nouă nu ne e deloc îngăduit să ne îmbătăm, nici chiar să ne amețim puțin de vin –, șofranul și floarea de cipru dau un somn liniștit. Multe flori, prin mirosurile pe care le emană,

[271] *Cf. Facerea* 2, 15.
[272] *Pildele* 17, 6.
[273] Κάρυον, în original.
[274] Καρότικον, în original.
[275] Νάρκισσος, în original.
[276] Νάρκα, în original.

încălzesc creierul, care prin natura lui este rece, și micșorează excesul de secreții ale capului. Se spune că numele trandafirului[277] vine de la faptul că are o bogată revărsare[278] de mireasmă; de aceea se și veștejesc mai repede.

72. Nici vechii greci nu întrebuințau cununile. Nici pețitorii și nici feacii[279], care duceau o viață moleșită, nu foloseau cununi. La întrecerile atletice se dădeau la început recompense; apoi se făcea pentru învingători o colectă și pe urmă se aruncau petale peste învingători. În sfârșit, cununile au apărut când Grecia, după războaiele medice[280], a început să ducă o viață plină de desfătare. Cununile sunt interzise celor educați prin Cuvânt, nu pentru că s-ar crede că le leagă rațiunea, care-și are sediul în creier, ori că ar fi simbolul unei lăudăroșenii petrecărețe, ci fiindcă sunt dedicate idolilor.

Sofocle a numit narcisa „coroana cea veche a marilor zei"[281], adică a zeilor subpământeni. Sappho[282] le încununează cu trandafiri pe muze:

„N-ai avut parte de trandafirii
Cei din Pieria"[283].

Se spune că zeiței Hera îi plăcea crinul, iar zeiței Artemis mirtul.

Dacă florile au fost făcute mai ales pentru oameni și dacă niște oameni fără minte s-au folosit de ele nu spre propria lor mulțumire, ci punându-le în slujba neplăcută a demonilor, atunci trebuie să ne depărtăm de ele „din pricina cugetului"[284] nostru.

73. Cununa este simbolul unei netulburate lipse de griji. Asta e pricina pentru care se aduc cununi la morți. Pentru aceeași pricină se aduc și idolilor, mărturisindu-se prin asta că sunt morți. Participanții la misterele lui Bacchus nici nu sărbătoresc fără

---

[277] ῾Ρόδον, în original.
[278] ῾Ρεῦμα, în original. Etimologiile anticilor sunt, în majoritate, fanteziste etimologii populare. (n.red.)
[279] Feaci, locuitori ai insulei Scheria, identificată cu insula Corfu.
[280] Războaiele medice au avut loc în perioada 500-449 î.Hr.
[281] SOFOCLE, *Oedip la Colona*, 683-684.
[282] Sappho, poetă greacă (cca. 625-580) din insula Lesbos. A înființat o școală celebră de poezie și este creatoarea strofei numită „safică". Din opera ei poetică, cu tematică îndeosebi erotică, au rămas două ode aproape complete și un mare număr de fragmente.
[283] SAPPHO, fragm. 68 – Pieria, ținut în Macedonia, aproape de Olimp, reședința muzelor.
[284] *1 Corinteni* 10, 25.

coroane. Dar, odată ce își pun în jurul capului florile, sunt îndeajuns de înflăcărați pentru ceremonia de inițiere. Desigur, noi să nu avem în niciun fel părtășie cu demonii[285], nici să nu încununăm chipul cel viu al lui Dumnezeu așa cum sunt încununate chipurile idolilor muritori. Într-adevăr, cununa cea frumoasă, din floare nepieritoare[286], se păstrează pentru cine a dus o viață bună; dar pe floarea aceasta pământul n-o poate purta; doar cerul e în măsură s-o producă.

Pe lângă cele spuse, ar fi absurd ca noi, care am auzit că Domnul a fost încoronat cu cunună de spini[287], să ne batem joc de cinstitele Lui pătimiri, încununându-ne capul cu flori. Într-adevăr, cununa Domnului ne-a înfățișat în chip profetic pe noi, cei care, altădată neroditori, acum stăm în jurul Lui prin Biserică, al cărei cap este Domnul[288]. Ea este, totodată, și simbol al credinței: datorită substanței lemnului semnifică viața; datorită denumirii de „cunună", bucuria; iar din pricina spinilor, primejdia, căci fără vărsare de sânge nu te poți apropia de Cuvânt. În schimb, cununile noastre cele împletite se veștejesc; împletitura strâmbătății noastre se desface, iar floarea se usucă; într-adevăr, se veștejește slava celor care nu cred în Domnul. Dar pe Iisus L-au încununat când L-au înălțat pe cruce, mărturisindu-și neștiința. Învârtoșați la inimă, nu au înțeles că tocmai aceasta e prorocia cea înțelept alcătuită și au numit-o „batjocorire" a Domnului. Rătăcit, poporul nu și-a cunoscut Domnul, nu s-a tăiat împrejurul rațiunii[289], nu i s-a luminat întunericul[290], n-a văzut pe Dumnezeu, L-a tăgăduit pe Domnul, a încetat de a se mai numi „Israel"[291], L-a prigonit pe Dumnezeu, sperând că va batjocori Cuvântul, și, răstignindu-L ca pe un făcător de rele, L-a încununat ca Împărat.

74. De aceea, pentru că iudeii n-au crezut, atunci când era om, în Dumnezeul iubitor de oameni, Îl vor afla ca Domn și Drept. Căci, deși au refuzat să-L recunoască pe Domnul, L-au mărturisit pe când era înălțat pe Cruce, așezând „cununa

[285] *Cf. 1 Corinteni* 10, 20.
[286] Literal: „amarantă", plantă care face flori ce nu se veștejesc, „nemuritoarele".
[287] *Cf. Matei* 27, 29; *Marcu* 15, 17; *Ioan* 19, 2.
[288] *Cf. Efeseni* 5, 23; *Coloseni* 1, 18.
[289] *Cf. Deuteronomul* 10, 16.
[290] *Cf. Psalmul* 17, 31.
[291] A fost numit „Israel" când L-a văzut pe Dumnezeu. *Cf. Facerea* 32, 28. Cu alte cuvinte, nu-L mai vede pe Dumnezeu.

dreptății"[292], cu spini veșnic verzi, în jurul capului Celui înălțat „mai presus de orice nume"[293].

Cununa aceasta se opune celor care uneltesc împotriva Domnului: prietenă celor care intră în Biserica Lui, pe care îi înconjoară cu zid de apărare, floare pentru cei care cred în Cel care a fost slăvit, dar făcându-i să sângereze și pedepsindu-i pe necredincioși. Da, cununa aceasta de spini este simbol al îndreptării săvârșite de Stăpân. Căci El a purtat pe cap, conducătorul trupului, toate răutățile noastre cu care ne răniserăm, El, cu pătimirea Lui, ne-a izbăvit de sminteli, de păcate și de astfel de spini și, nimicind pe diavol, a tresăltat cu îndreptățire, zicând: „Unde ți-e, moarte, boldul?"[294] Iar dacă noi culegem struguri din spini și smochine din mărăcini, ei, poporul neascultător și fără de rod[295], spre care Domnul întinsese mâinile, s-au zgâriat până la răni.

75. Aș putea spune acum și alt lucru tainic. Atotputernicul Domn al universului, când a început să dea Legea prin Cuvântul Său, a voit să-i fie arătată lui Moise puterea Lui; și i s-a arătat lui vedere dumnezeiască, care a luat chip de lumină, într-un rug care ardea[296]. Rugul e un arbust cu spini. Iar după ce Cuvântul a încetat să dea Legea și după ce a încetat viața Sa printre oameni, atunci Domnul a fost încununat în chip tainic tot cu spini. Plecând de pe pământ, S-a dus acolo de unde S-a și pogorât. El a recapitulat astfel începutul coborârii celei vechi; așa încât Cuvântul, Care S-a arătat mai întâi prin rug, a fost înălțat mai pe urmă prin cununa cea de spini, ca să arate că și una și alta – și arătarea prin rug și înălțarea cu cunună de spini – sunt lucrarea unei singure puteri, El fiind unul, al unui singur Tată, început și sfârșit al veacului.

76. Dar cu cele ce am spus mai înainte am ieșit din domeniul Pedagogului și am intrat în domeniul Învățătorului, așa că trebuie să ne întoarcem iarăși la tema noastră.

Pentru că florile sunt și leacuri, datorită vindecării, iar uneori și prilej de înțeleaptă destindere, am arătat că nu trebuie îndepărtată nici desfătarea pe care ne-o procură florile, nici folosul parfumurilor și fumigațiilor cu miros plăcut. Iar dacă cineva ar întreba

[292] 2 *Timotei* 4, 8.
[293] *Filipeni* 2, 9.
[294] 1 *Corinteni* 15, 55.
[295] *Cf. Isaia* 65, 2; *Romani* 10, 20.
[296] *Cf. Ieșirea* 3, 2-5.

ce sens are, pentru cei care nu se folosesc de flori, frumusețea lor, aceia să știe că parfumurile sunt fabricate din flori și sunt de mult folos. Uleiul de crin și de lirios[297] încălzește, deschide pielea ca să iasă materiile sanguine sau purulente, are proprietatea de a le trage, de a umezi, de a curăța, este subtil, pune în mișcare fierea, o înmoaie. Uleiul de narcise aduce aceleași foloase ca și uleiul de crin. Uleiul fabricat din mirt este astringent și reține emanațiile din trup; uleiul de trandafir este răcoritor.

Pe scurt deci, florile au fost create spre ușurarea vieții noastre. Spune Scriptura: „Ascultați-Mă și înfloriți ca trandafirul sădit lângă curgerile de ape; scoateți mireasmă plăcută ca arborele de tămâie și lăudați pe Domnul pentru lucrurile Lui"[298]. Ar fi multe de zis ca să arătăm că florile și aromatele au fost făcute pentru folosirea lor de neapărată trebuință, nu pentru desfătări de ocară. Iar dacă e să facem o concesie, apoi spun că ne e de ajuns să ne desfătăm cu mirosul florilor, dar să nu ne încununăm cu ele. Tatăl nostru cel ceresc are mare grijă de om și numai omului îi pune la dispoziție arta Lui. Căci spune Scriptura: „Apa și focul și fierul și laptele și făina de grâu și mierea, sângele strugurelui și untdelemnul și haina, toate acestea sunt pentru cei binecredincioși, spre binele lor"[299].

[297] Tot o specie de crin.
[298] *Înțelepciunea lui Isus Sirah* 39, 17-19.
[299] *Înțelepciunea lui Isus Sirah* 39, 31-32.

CAPITOLUL AL IX-LEA

Cum trebuie să ne folosim de somn

77. Acum să începem să vorbim despre somn, amintindu-ne de poruncile cumpătării. După masa de seară, după ce am binecuvântat pe Dumnezeu pentru bunătățile pe care ni le-a dăruit și pentru trecerea zilei, trebuie să rugăm Cuvântul pentru somn, îndepărtând de la noi luxul așternutului, cuverturile țesute cu aur, covoarele persane garnisite cu aur, hainele din stofă fină, lucrate cu purpură, care cad până la picioare, pernuțele foarte scumpe pentru rezematul picioarelor, țesăturile de porfiră despre care vorbesc poeții, hainele cele de dedesubt și paturile mai moi decât somnul. Pe lângă reproșul ce se poate aduce senzualității, culcarea pe pernele de puf mai e și vătămătoare; din pricina moliciunii așternuturilor, trupurile cad ca într-o prăpastie. Cei care se culcă în aceste așternuturi nici nu se pot întoarce, pentru că și dintr-o parte și din alta a trupului așternutul se ridică în sus ca un munte, nici nu îngăduie ca hrana să se digere, ci mai degrabă o arde, ceea ce face ca hrana să se strice. Cei care dorm pe paturi netede pot să se întoarcă; întoarcerea le e ca o gimnastică naturală a somnului; îi ajută să digere cu ușurință hrana și-i face mai destoinici față de greutățile vieții.

Paturile cu picioare de argint sunt acuzatorii unei lăudăroșenii fără de margini; iar întrebuințarea „fildeșului scos dintr-un trup despărțit de suflet", la facerea paturilor care se desfac, „nu este un lucru potrivit"[300] pentru odihna oamenilor sfinți; paturile acestea sunt opere de artă care duc la trândăvie.

78. Nu trebuie să ne dăm în vânt după aceste obiecte. Nu e oprit să te folosești de ele dacă le ai, ci să te preocupi de ele. Căci fericirea nu stă în ele. Dar, pe de altă parte, o probă de cinică slavă deșartă e și să cauți să dormi ca Diomedes, care

„își așternu sub el o piele de bou sălbatic"[301],

afară de cazul în care împrejurarea te silește la aceasta. Căci Ulise își repara cu o piatră patul nupțial când se

[300] PLATON, *Legile*, XII, 956 A.

[301] HOMER, *Iliada*, X, 155.

șubrezea[302]. Atât de mari erau simplitatea și munca cu mâinile proprii nu numai la oamenii de rând, ci și la conducătorii vechilor eleni! Dar pentru ce să vorbesc de eleni? Iacov s-a culcat pe pământ și o piatră îi era pernă; și atunci a fost învrednicit să vadă o vedenie mai presus de om[303]. Noi însă, ascultând de glasul rațiunii, trebuie să ne folosim de un așternut simplu și modest, care să ne poată acoperi, dacă este vară, și încălzi, dacă este frig. Patul să nu fie cu podoabe, iar picioarele să-i fie netede; căci sculpturile artistice ale paturilor ajung cărări pentru viețuitoarele care se târăsc; acestea se strecoară printre tăieturile rafinate și nu alunecă. Moliciunea patului trebuie să fie măsurată, bărbătească. Somnul nu trebuie să fie o completă cufundare a trupului, ci odihnă. De aceea spune că nu trebuie să ne lăsăm în voia somnului din trândăveală, ci pentru a ne odihni, ca să ne putem apuca de lucru.

79. Somnul trebuie să ne fie ușor, nu profund. Căci spune Domnul: „Să vă fie mijloacele voastre încinse și făcliile aprinse, iar voi fiți asemenea oamenilor care îl așteaptă pe stăpânul lor, când se va întoarce de la nuntă, ca, venind și bătând, îndată să-i deschidă. Fericite sunt slugile acelea pe care, venind stăpânul, le va afla priveghind"[304]. Nu-i de niciun folos bărbatul care doarme, nici cel mort[305]. De aceea trebuie să ne trezim adeseori noaptea din pat și să binecuvântăm pe Dumnezeu. Fericiți sunt cei care privegheazå pentru Dumnezeu; aceștia se aseamănă cu îngerii, pe care noi îi numim „veghetori". „Omul care doarme nu-i vrednic de nimic; nu-i mai bun decât unul care nu trăiește."[306] Cel care are lumina[307] priveghează și întunericul nu-l cuprinde[308]; nu-l cuprinde nici somnul, pentru că nu-l cuprinde întunericul. Cel care a fost luminat[309] priveghează pentru Dumnezeu; iar unul ca acesta trăiește; căci ceea ce era în el era viață[310]. Înțelepciunea spune: „Fericit este omul care Mă va asculta; omul care va păzi căile Mele, care priveghează la ușile Mele în fiecare zi și păzește pragurile"[311].

[302] *Cf.* HOMER, *Odiseea*, XXIII, 195-200.
[303] *Cf. Facerea* 28, 11-19.
[304] *Luca* 12, 35-37.
[305] *Cf.* PLATON, *Legile*, 808 B.
[306] PLATON, *Legile*, 808 B.
[307] Adică Botezul.
[308] *Cf. Ioan* 1, 5.
[309] Adică cel botezat.
[310] *Cf. Ioan* 1, 3-4.
[311] *Pildele* 8, 34.

80. „Deci să nu dormim ca ceilalți, ci să priveghem", spune Scriptura, „să fim treji, căci cei care dorm, noaptea dorm; iar cei care se îmbată, noaptea se îmbată"[312], adică în întunericul neștiinței; „iar noi, fiind ai zilei, să fim treji"[313]. „Căci voi toți sunteți fii ai luminii și fii ai zilei."[314] „Pentru noi, omul care se îngrijește să ducă o viață adevărată și să gândească așa cum trebuie priveghează cel mai mult timp din viața lui, păzind numai ceea ce este folositor pentru sănătatea sa; și acest lucru nu-i mult dacă ajunge obicei."[315] Căci deprinderea cu o viețuire aspră dă naștere, datorită ostenelilor, la o continuă priveghere.

Mâncarea să nu ne îngreuneze, ci să ne facă ușori, ca să nu ne vatăme somnul, așa cum sunt vătămați înotătorii cărora li se atârnă greutăți. Pe de altă parte, cumpătarea ne va ridica de jos, ca dintr-o prăpastie, la starea de priveghere. Somnul profund se aseamănă cu moartea; din pricina lipsei gândirii ajungem nesimțitori, iar prin închiderea pleoapelor lumina ni se taie. Noi, fiii luminii celei adevărate[316], să nu oprim lumina cea din afară; să o întoarcem înăuntru, în noi, să luminăm vederile omului celui tainic[317], să contemplăm adevărul însuși și, împărtășindu-ne din apele acestui adevăr, să discernem limpede și cu înțelepciune care vise sunt adevărate.

81. Chiorăielile celor îngreunați de vin, sforăiturile celor care au stomacul încărcat cu mâncare, horcăitul înăbușit de așternuturi, zgomotul făcut de stomacurile prea încărcate, toate acestea împiedică sufletul să vadă limpede, pentru că mintea este plină cu vederile a mii și mii de închipuiri. Pricina? Mâncarea prea multă coboară mintea în nesimțire. „Somnul mult nu este folositor nici trupului, nici sufletului și nu este potrivit în general nici faptelor care urmăresc adevărul, chiar dacă somnul este firesc."[318] Iar dreptul Lot – las deoparte acum explicarea rânduielii nașterii din nou – n-ar fi fost dus la acea împreunare nelegiuită dacă n-ar fi fost îmbătat de fetele lui și cufundat într-un somn adânc[319]. Așadar, dacă vom îndepărta pricinile care ne fac să dormim mult, vom dormi mai

[312] *1 Tesaloniceni* 5, 6-7.
[313] *1 Tesaloniceni* 5, 8.
[314] *1 Tesaloniceni* 5, 5.
[315] PLATON, *Legile*, VII, 808 B-C.
[316] *Cf. Luca* 16, 8; *Ioan* 12, 36; *1 Tesaloniceni* 5, 5.
[317] *Cf. 1 Petru* 3, 4.
[318] PLATON, *Legile*, VII, 808 B.
[319] *Cf. Facerea* 19, 31-38.

ușor. Cei care au locuitor în ei pe Cuvântul cel veghetor „nu trebuie să doarmă toată noaptea”[320]. Trebuie să fim treji noaptea, mai ales când zilele sunt scurte, căci omul trebuie să studieze, meseriașul să-și continue lucrul lui, femeile să lucreze lâna; și, ca să spun așa, noi toți trebuie să luptăm din răsputeri împotriva somnului, ca să ne obișnuim ca încetul cu încetul și ușor să câștigăm cât mai mult timp la viață, datorită stării de veghe, căci somnul, ca un perceptor de impozite, ne ia jumătate din viață. Nu trebuie să li se îngăduie să doarmă ziua nici chiar celor care-și petrec în stare de veghe cea mai mare parte a nopții.

82. În sfârșit, trebuie să se știe și aceasta: că sufletul n-are nevoie de somn, pentru că el este în necontenită mișcare; trupul însă, care este purtat de suflet, are nevoie de odihnă, atunci când sufletul nu lucrează prin trup, ci este el singur activ în chip spiritual. Astfel, dacă judeci bine, visele cele adevărate sunt gândurile unui suflet cumpătat, care în timpul somnului nu e atras de simțirile trupului; atunci își dă sieși cele mai bune sfaturi. Căci pentru suflet a nu fi în mișcare înseamnă a pieri. De aceea, sufletul care se gândește necontenit la Dumnezeu, prin convorbirea neîntreruptă cu El, aduce în el starea de veghe și-l ridică pe om la egalitatea harului îngeresc; iar prin deprinderea cu starea de veghe dobândește viață veșnică.

CAPITOLUL AL X-LEA

Ce trebuie să spunem despre nașterea de copii

83. A rămas să vorbim despre timpul împreunării bărbatului cu femeia, dar numai a celor căsătoriți. Scopul celor care se căsătoresc este nașterea de copii, iar finalitatea, să aibă copii buni, așa cum pentru plugar cauza aruncării semințelor este grija pentru hrană, iar finalitatea în lucrarea pământului e strângerea roadelor. Dar cu mult mai bun este plugarul care seamănă un ogor însuflețit. Căci primul întinde mâna pentru semănatul unei hrane vremelnice, celălalt plugărește având în vedere dăinuirea lumii; unul sădește pentru el, celălalt sădește pentru Dumnezeu. Dumnezeu a spus: „Înmulțiți-vă!"[321] și trebuie ascultat. Și în această privință, omul este chip al lui Dumnezeu[322], întrucât ca om conlucrează cu Dumnezeu la nașterea omului.

Așadar, nu orice pământ este potrivit primirii semințelor și, chiar dacă ar fi, nu pentru același plugar. Nu trebuie să se semene pe piatră, nici să ne batem joc de sământă; pentru că sământa este principiul nașterii; are în ea însămânțate rațiunile naturii. Și e lipsit de evlavie să dezonorezi rațiunile conforme naturii în mod irațional și contrar naturii. Uitați-vă la preaînțeleptul Moise! Într-adevăr, în chip simbolic, el respinge însămânțarea sterilă, zicând: „Să nu mâncați iepure, nici hienă"[323]. Nu vrea ca omul să aibă însușirile acestor animale și nici să guste dintr-o desfrânare egală cu a lor; căci animalele acestea sunt înnebunite fără saț după împreunări. Și se zice că iepurele capătă în fiecare an câte un anus în plus și că are atâtea orificii câți ani a trăit[324]. Așa încât, prin interzicerea mâncării de iepure, Moise a interzis de fapt pederastia. Cât despre hienă,

[321] *Facerea* 1, 28.

[322] *Cf. Facerea* 1, 27.

[323] *Cf. Leviticul* 11, 6; *Deuteronomul* 14, 7. În aceste texte nu se vorbește de hienă, ca de altfel în toată legislația lui Moise. A se vedea și *Epistola* zisă *a lui Barnaba*, X, 6-7, în: *Scrierile Părinților Apostolici* (PSB 1), Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1979, p. 126.

[324] Părerea aceasta o au mulți scriitori păgâni, între care: VARRO (*De re rustica*, III, 12, 4), POLLUX (*Onomasticon*, V, 73), CLAUDIUS AELIANUS (*De natura animalium*, 2, 12).

ușor. Cei care au locuitor în ei pe Cuvântul cel veghetor „nu trebuie să doarmă toată noaptea"[320]. Trebuie să fim treji noaptea, mai ales când zilele sunt scurte, căci omul trebuie să studieze, meseriașul să-și continue lucrul lui, femeile să lucreze lâna; și, ca să spun așa, noi toți trebuie să luptăm din răsputeri împotriva somnului, ca să ne obișnuim ca încetul cu încetul și ușor să câștigăm cât mai mult timp la viață, datorită stării de veghe, căci somnul, ca un perceptor de impozite, ne ia jumătate din viață. Nu trebuie să li se îngăduie să doarmă ziua nici chiar celor care-și petrec în stare de veghe cea mai mare parte a nopții.

82. În sfârșit, trebuie să se știe și aceasta: că sufletul n-are nevoie de somn, pentru că el este în necontenită mișcare; trupul însă, care este purtat de suflet, are nevoie de odihnă, atunci când sufletul nu lucrează prin trup, ci este el singur activ în chip spiritual. Astfel, dacă judeci bine, visele cele adevărate sunt gândurile unui suflet cumpătat, care în timpul somnului nu e atras de simțirile trupului; atunci își dă sieși cele mai bune sfaturi. Căci pentru suflet a nu fi în mișcare înseamnă a pieri. De aceea, sufletul care se gândește necontenit la Dumnezeu, prin convorbirea neîntreruptă cu El, aduce în el starea de veghe și-l ridică pe om la egalitatea harului îngeresc; iar prin deprinderea cu starea de veghe dobândește viață veșnică.

---

[320] HOMER, *Iliada*, II, 24.

CAPITOLUL AL X-LEA

Ce trebuie să spunem despre nașterea de copii

83. A rămas să vorbim despre timpul împreunării bărbatului cu femeia, dar numai a celor căsătoriți. Scopul celor care se căsătoresc este nașterea de copii, iar finalitatea, să aibă copii buni, așa cum pentru plugar cauza aruncării semințelor este grija pentru hrană, iar finalitatea în lucrarea pământului e strângerea roadelor. Dar cu mult mai bun este plugarul care seamănă un ogor însuflețit. Căci primul întinde mâna pentru semănatul unei hrane vremelnice, celălalt plugărește având în vedere dăinuirea lumii; unul sădește pentru el, celălalt sădește pentru Dumnezeu. Dumnezeu a spus: „Înmulțiți-vă!"[321] și trebuie ascultat. Și în această privință, omul este chip al lui Dumnezeu[322], întrucât ca om conlucrează cu Dumnezeu la nașterea omului.

Așadar, nu orice pământ este potrivit primirii semințelor și, chiar dacă ar fi, nu pentru același plugar. Nu trebuie să se semene pe piatră, nici să ne batem joc de sământă; pentru că sământa este principiul nașterii; are în ea însămânțate rațiunile naturii. Și e lipsit de evlavie să dezonorezi rațiunile conforme naturii în mod irațional și contrar naturii. Uitați-vă la preaînțeleptul Moise! Într-adevăr, în chip simbolic, el respinge însămânțarea sterilă, zicând: „Să nu mâncați iepure, nici hienă"[323]. Nu vrea ca omul să aibă însușirile acestor animale și nici să guste dintr-o desfrânare egală cu a lor; căci animalele acestea sunt înnebunite fără saț după împreunări. Și se zice că iepurele capătă în fiecare an câte un anus în plus și că are atâtea orificii câți ani a trăit[324]. Așa încât, prin interzicerea mâncării de iepure, Moise a interzis de fapt pederastia. Cât despre hienă,

[321] *Facerea* 1, 28.

[322] *Cf. Facerea* 1, 27.

[323] *Cf. Leviticul* 11, 6; *Deuteronomul* 14, 7. În aceste texte nu se vorbește de hienă, ca de altfel în toată legislația lui Moise. A se vedea și *Epistola* zisă *a lui Barnaba*, X, 6-7, în: *Scrierile Părinților Apostolici* (PSB 1), Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1979, p. 126.

[324] Părerea aceasta o au mulți scriitori păgâni, între care: VARRO (*De re rustica*, III, 12, 4), POLLUX (*Onomasticon*, V, 73), CLAUDIUS AELIANUS (*De natura animalium*, 2, 12).

se spune că în fiecare an își schimbă firea din bărbat în femeie și invers; așadar, prin interzicerea cărnii de hienă, Moise arată în chip simbolic că nu trebuie să ne pornim spre desfrânare.

84. Sunt de acord și eu că preaînțeleptul Moise, prin interdicțiile amintite mai înainte, ne arată cu adevărat că nu trebuie să ne asemănăm cu aceste animale; dar nu sunt de acord cu interpretarea celor spuse în chip simbolic. Căci niciodată natura nu poate fi silită să se schimbe; un lucru, odată creat, nu poate dobândi o altă [natură] prin suportarea unei transformări; o transformare subită nu e același lucru cu natura; o astfel de transformare poate deforma o creatură, dar n-o poate recrea.

Se zice, bunăoară, că multe păsări își schimbă, potrivit cu anotimpul, și culoarea și glasul – de pildă, mierla se face din neagră galbenă și din cântăreață ajunge să scoată numai zgomote; la fel și privighetoarea, cu schimbarea anotimpurilor, își schimbă și culoarea și cântecul. Dar ele nu-și schimbă natura, adică nu se transformă din bărbat în femeie. Creșterea din nou a penelor, ca o haină nouă, face coloritul să le înflorească, dar puțin mai târziu, sub amenințarea iernii, acesta dispare, ca o floare căreia i se veștejește culoarea. Glasul se ofilește și el sub influența frigului. Contractându-se pielea din pricina aerului din jur, canalele gâtului se strâng, se îngustează și comprimă și mai mult aerul care iese din gâtlejul lor, iar acesta, fiind stingherit foarte tare, face ca păsările să scoată un glas înăbușit.

85. Apoi, iarăși, când păsările se obișnuiesc cu mediul înconjurător de primăvară și se destind, aerul gâtlejului se eliberează din strâmtoarea lui și trece prin niște canale mai largi, care erau astupate până atunci; ele nu mai îngaimă acea melodie pierdută, ci înflorește un sunet clar, iar glasul li se răspândește până departe; și se ivește astfel cântecul, această primăvară din glasul păsărilor.

Așadar, nu trebuie să credem nici că hiena își schimbă vreodată natura; căci același animal nu are două organe genitale, bărbătesc și femeiesc, după cum socotesc unii care vorbesc de monștri hermafrodiți și născocesc o a treia natură, androgină, o ființă între bărbat și femeie. Aceștia se înșală foarte mult, pentru că nu înțeleg măiestria naturii, mama universului și creatoarea existențelor. Hiena este un animal deosebit de lasciv. Natura i-a făcut sub coadă, mai sus de deschizătura pe unde ies excrementele, o umflătură asemănătoare ca formă cu organul genital femeiesc; însă această

formațiune din carne nu are nicio deschizătură care să ducă la ceva folositor, adică la uter sau la intestin gros. Hiena deci are o cavitate mare în care primește sămânța neroditoare, atunci când căile care servesc nașterii sunt întoarse în sens contrar, fiind ocupate de puiul care se naște.

86. Hienele, atât masculul, cât și femela, au aceeași conformație din pricina excesivei pofte spurcate. Căci masculii se împreunează între ei, femela fiind din această pricină rar de văzut. Într-adevăr, la acest animal nașterile nu sunt frecvente, pentru că împreunările împotriva firii sunt foarte multe și ușoare. Aceasta este, după părerea mea, și pricina pentru care Platon, în dialogul său *Phaidros*, respingând pederastia, o numește „fiară"; fiindcă, dedați plăcerilor și „rozând zăbala", desfrânații „se poartă după legea patrupedelor și umblă [numai] să procreeze"[325]. Pe cei fără de Dumnezeu, după cum spune apostolul, „Dumnezeu i-a lăsat în patimi de ocară; căci și femeile și-au schimbat rânduiala firească cu ceea ce este împotriva firii; dar asemenea și bărbații, lăsând rânduiala cea după fire, s-au aprins în pofta lor unii pentru alții, săvârșind rușinea bărbați cu bărbați și luând în ei răsplata ce li se cădea a rătăcirii lor"[326].

87. Natura n-a îngăduit nici pentru cele mai desfrânate animale ca fecundarea să se facă în deschizăturile excrementelor. Urina se formează aparte în vezica urinară; mâncarea umezită se duce în pântece, lacrima în ochi, sângele în vine, ceara în urechi, mucozitățile în nări, iar șezutul este la capătul intestinului gros, prin care se dau afară excrementele. Natura cea măiastră a născocit deci numai la hiene această parte de prisos pentru împreunările cele de prisos. De aceea partea de prisos de la hiene este adâncă până la un oarecare punct, ca să slujească organelor excitate; dar adâncitura e înfundată, căci n-a fost creată pentru naștere.

Pornind de la cele spuse, e limpede și în acord cu părerea noastră că trebuie să respingem unirile între bărbați, împreunările sterile, pederastia și împerecherile androgine nefirești; să dăm ascultare chiar naturii, care, prin felul în care a creat organele genitale, a interzis astfel de împreunări; căci bărbatul a fost făcut bărbat nu ca să primească sămânța, ci să o dea. Când Ieremia – adică Duhul prin el – spune: „Peșteră de hienă a ajuns casa

[325] PLATON, *Phaidros*, 254 A-E.
[326] *Romani* 1, 26-27.

Mea"[327], exprimându-și dezgustul pentru vietățile care se hrănesc cu trupuri moarte, printr-o alegorie plină de înțelepciune el condamnă [de fapt] idolatria. Căci casa Dumnezeului celui viu trebuie, într-adevăr, să fie curată de idoli.

88. Moise oprește, totodată, și mâncatul cărnii de iepure. Acesta se împreunează în orice anotimp. Când femela se așază lângă el, masculul se suie pe ea, venind pe la spate, căci iepurele e un animal care obișnuiește să se urce pe la spate. Iepuroaica naște în fiecare lună și zămislește din nou înainte de a făta. Se împerechează și naște. Îndată ce a născut, se împerechează cu oricare iepure s-ar întâmpla. Iepuroaica nu se poate mulțumi cu un singur mascul. Zămislește din nou pe când încă alăptează, pentru că are uterul despicat în două părți. Dar nu numai golirea uterului o face pe iepuroaică să umble după împerechere – că orice gol dorește să fie umplut –, ci se întâmplă ca, și atunci când este îngreunată, cealaltă parte a uterului, care este goală, să fie cuprinsă de poftă și să dorească cu pasiune împerecherea. Aceasta e pricina pentru care iepuroaicele zămislesc înainte de a făta.

Această enigmatică oprire de a mânca carne de iepure ne îndeamnă, așadar, să îndepărtăm de la noi dorințele puternice, împreunările repetate, împreunările cu femeile însărcinate, homosexualitatea, pederastia, desfrânarea și adulterul.

89. Astfel, același Moise a dat pe față – nu prin enigme, ci în mod deschis – aceste porunci, zicând: „Să nu fii desfrânat"[328], să nu faci adulter, să nu fii pederast. Această poruncă a Cuvântului trebuie păzită din toată puterea; cu niciun chip nu trebuie călcată, nici nu se cuvine să nesocotim aceste porunci. Numele relei pofte e „batjocura"[329], iar Platon a numit calul poftelor „cal batjocoritor"[330], fiindcă a citit în *Ieremia*: „Mi-ați ajuns cai în rut"[331]. Cât despre pedeapsa pentru această batjocură, au făcut-o cunoscută îngerii care s-au dus la Sodoma: arzându-i împreună cu cetatea pe cei care au vrut să-i batjocorească[332], ei au dat astfel pildă clară că focul este rodul desfrânării. Căci, așa cum am zis mai

[327] *Ieremia* 12, 9 (după *Septuaginta*).
[328] *Ieșirea* 20, 14.
[329] PLATON, *Phaidros*, 238 A.
[330] PLATON, *Phaidros*, 254 C-E.
[331] *Ieremia* 5, 8 (după *Septuaginta*).
[332] *Cf. Facerea* 19, 1-25.

înainte[333], nenorocirile celor de demult s-au scris spre sfătuirea noastră, ca să nu greșim la fel, ci să ne păzim de a nu cădea în aceleași nenorociri.

90. Să-i socotim pe copii ca pe fiii noștri, iar pe femeile altora să le privim ca pe propriile noastre fiice; să ne înfrânăm plăcerile și să fim stăpâni pe stomac și pe cele de sub stomac; iată lucrul cel mai de seamă. Dacă, așa cum zic stoicii, rațiunea nu îi îngăduie înțeleptului nici să-și miște degetul la întâmplare, atunci cei care urmăresc înțelepciunea se cuvine cu mult mai mult să-și stăpânească și organele genitale. Sunt de părere că de asta organele genitale au fost numite „părți rușinoase"[334], pentru că mai cu seamă de această parte a corpului trebuie să ne folosim cu rușine[335]. La fel ca în cazul mâncărurilor, natura ne-a îngăduit și în ce privește căsătoriile legitime tot ce este propriu, folositor și decent; ne-a îngăduit deci să dorim să facem copii. Însă cei care caută excesul păcătuiesc împotriva naturii, vătămându-se pe ei înșiși prin împreunări ilegitime. Deci, mai mult decât orice, caută, omule, să nu ai legături de dragoste cu tinerii cum le ai cu femeile[336]! Iată de ce filosoful, preluând din Moise, zice: „Să nu semeni pe stâncă sau pe pietre, căci niciodată sămânța nu va prinde rădăcină, ca să poată rodi [o ființă] de aceeași natură"[337].

91. Foarte limpede a poruncit Cuvântul prin Moise: „Cu bărbat să nu dormi cum ai dormi cu o femeie, căci este spurcăciune"[338]. Minunatul Platon, citind dumnezeieștile Scripturi, a dat sfat ca omul să stea departe de orice ogor femeiesc care nu-i al lui. A luat legea aceasta de acolo unde este scris: „Cu femeia vecinului tău să nu te culci, ca să-ți dai sămânța și să te întinzi cu ea"[339]. „Sămânța primită de concubine dă copii nelegitimi și bastarzi."[340] Nu semăna acolo unde „nu vrei să răsară ceea ce ai semănat"[341], nici „nu te atinge de o altă femeie decât de soția ta"[342], singura de la care este

[333] *Pedagogul*, I, 2.
[334] Αἰδοῖον, în original.
[335] Αἰδῶ, în original.
[336] *Cf.* PLATON, *Legile*, VIII, 836 C.
[337] PLATON, *Legile*, VIII, 838 E.
[338] *Leviticul* 18, 22.
[339] *Leviticul* 18, 20.
[340] PLATON, *Legile*, VIII, 841 D.
[341] PLATON, *Legile*, VIII, 839 A.
[342] PLATON, *Legile*, VIII, 841 D.

drept să culegi plăcerile trupești, în vederea nașterii de urmași legitimi. Înaintea Cuvântului numai aceste legături sunt îngăduite. Noi, care participăm la actul dumnezeiesc creator, nu trebuie să ne aruncăm sământa, nici s-o batjocorim, nici să semănăm „legume care se fierb greu”[343].

92. Același Moise îi oprește și pe soți să se atingă de soțiile lor dacă acestea sunt la curățirea lunară. Căci nu se cade să se întineze cu necurăția trupului partea cea mai fecundă a seminței, care după puțină vreme devine om, și nici ca sământa să se scalde în necurățenia și curgerea murdară a materiei, căci sământa este lipsită astfel de brazdele uterului pentru o naștere fericită. Iar Moise nu ne-a spus despre vreunul din vechii evrei că s-ar fi apropiat de femeia lui când era însărcinată. În aceste împrejurări, o simplă plăcere, chiar dacă-i simțită în căsnicie, este nelegiuită, nedreaptă și nesocotită. Așadar, Moise îi îndepărtează pe bărbați de soțiile lor însărcinate până după naștere. Într-adevăr, uterul este așezat sub vezica urinară, deasupra intestinului care se numește „rect”, ultima parte a intestinului gros, și-și întinde gâtul printre cele două, în vezica urinară. Iar deschizătura gâtului, prin care se primește sământa, se închide după ce s-a umplut; dar uterul se golește iarăși, când este curățit prin naștere; iar după ce a depus rodul, poate primi din nou sământa. Nu este rușinos dacă vorbim, spre folosul ascultătorilor, despre organele care slujesc nașterii, căci nici Dumnezeu nu S-a rușinat atunci când le-a creat.

93. Așadar, uterul, însetând de facerea de copii, primește sământa. Asta arată că nu trebuie blamată împreunarea bărbatului cu femeia. După ce uterul a primit sământa, deschizătura uterului se închide și respinge complet [orice] depravare. Dorințele uterului – agitate până atunci de îmbrățișările drăgăstoase – se întorc și se ocupă înăuntru cu facerea copilului, conlucrând cu Creatorul. Când natura lucrează, nu mai e îngăduit să o tulburi cu cele de prisos spre a o batjocori.

Batjocura are multe nume și multe fețe. Se numește „desfrâu”, când se referă la neorânduiala din legăturile de iubire, la fapta josnică, de rând, necurată, care îl coboară pe om la împreunări. Când acestea cresc, vin peste om o mulțime de boli, dragostea de mâncare bună, dragostea de băutură, dragostea de femei și, mai ales,

[343] PLATON, *Legile*, IX, 853 D.

desfrâul și gustul de plăceri; iar toate acestea au un tiran: pofta. Din ele cresc nenumărate patimi surori, care se înmulțesc mereu și dau naștere unei purtări dezmățate. Scriptura spune: „Sunt pregătite celor dezmățați bice și pedepse pe umerii celor nebuni"[344]. Prin „umeri ai nebunilor" Scriptura desemnează forța dezmățului și îndărătnicia puternică. De aceea și zice: „Depărtează de la robii tăi nădejdile deșarte; întoarce de la mine poftele necuviincioase; să nu mă cuprindă pofta pântecelui și a împreunării"[345]. Așadar, trebuie să ținem departe de noi marea viclenie a acestor inamici ce uneltesc [împotriva noastră]. Căci nu numai în traista lui Crates, dar nici în propria noastră cetate „să nu intre parazit nebun, mâncăcios, desfrânat care se laudă cu dosul său, și nici desfrânată vicleană"[346], și nicio fiară a plăcerii de acest fel. În întreaga noastră viață să fie sădită purtarea cea demnă.

94. În general, dacă trebuie să ne căsătorim sau dacă trebuie să ne abținem cu totul de la căsătorie – e și aceasta o problemă de studiat –, am arătat în lucrarea mea *Despre înfrânare*[347]. Dar, dacă până și necesitatea căsătoriei a fost supusă cercetării, cum ar putea fi îngăduită fără rezervă unirea sexuală în orice timp, așa cum ne folosim de hrană? Este limpede de văzut că nervii, asemenea unei urzeli, sunt deșirați și rupți de tensiunea împreunării trupești; în plus, aceasta răspândește și o încețoșare asupra simțurilor și slăbește puterile. Lucrul acesta este evident și la animalele lipsite de rațiune și la cei care-și exersează trupurile pentru întrecerile atletice. Aceștia, dacă nu au legături sexuale, îi biruiesc pe adversari[348]; cât despre animale, le îndepărtăm de la împerecheri aproape târându-le, pentru că își cheltuiesc desăvârșit toată puterea și elanul. Sofistul din Abdera[349] numea împreunarea „o mică epilepsie", socotind-o o boală de nevindecat. Slăbiciunile trupești care urmează după împreunările sexuale nu sunt oare în raport cu mărimea pierderii seminței? Căci „omul se naște din om și este smuls din el"[350]. Vezi cât e de mare paguba! Un om întreg este smuls

[344] *Pildele* 19, 29.

[345] *Înțelepciunea lui Isus Sirah* 23, 4-5.

[346] CRATES din Teba, fragm. 4, în: *Poetarum philosophorum fragmenta*, ed. Hermann Diels, Berlin, 1901, p. 218.

[347] Este vorba probabil de o lucrare pierdută a lui Clement.

[348] *Cf. 1 Corinteni* 9, 25.

[349] Democrit din Abdera.

[350] DEMOCRIT, fragm. 32, ed. Diels.

din pierderea care se produce în timpul împreunării sexuale. Zice Scriptura: „Acesta este os din oasele mele și trup din trupul meu”[351]. Așadar, omul pierde prin sămânță atâta [substanță] câtă vedem în trupul unei ființe omenești. Căci sămânța pe care o elimină din el este începutul nașterii. Pe lângă asta, și agitația materiei [carnale] tulbură și strică armonia trupului.

95. Minunat este omul acela care i-a răspuns celui care l-a întrebat cum stă cu plăcerile dragostei: „Tăcere, omule! Cu cea mai mare bucurie am scăpat de ele, ca de o stăpână furioasă și sălbatică”[352]. Dar căsătoria să fie admisă și aprobată! Căci Domnul vrea ca omenirea să se înmulțească[353]; însă nu a spus: „Desfrânați-vă!”, nici n-a vrut să ne dedăm plăcerilor, ca și cum am fi fost făcuți tocmai pentru a ne împreuna. Pedagogul să ne facă să roșim când strigă prin Iezechiel: „Tăiați-vă împrejur desfrânarea voastră”[354]. Până și animalele lipsite de rațiune au un anume timp potrivit pentru însămânțare. A avea legături sexuale fără scopul de a avea copii înseamnă a batjocori natura. Trebuie să luăm ca învățător natura, care ne-a prescris să păzim lecțiile înțelepte despre timp, adică despre bătrânețe și copilărie. Bătrâneții nu-i îngăduită deloc căsătoria, iar copilăriei natura îi cere să nu se căsătorească încă. În orice caz, natura nu ne îngăduie să ne căsătorim în orice timp din viață. Căsătoria înseamnă dorința de a face copii, nu aruncarea fără rânduială a seminței, aruncare nelegiuită și irațională.

96. Întreaga noastră viață va decurge în conformitate cu natura dacă ne stăpânim de la început poftele și nu ucidem, cu mijloacele unei arte rele, fătul omenesc, făcut să se nască prin dumnezeiască purtare de grijă. Căci femeile care, spre a-și acoperi desfrânarea, folosesc droguri ca să avorteze, deși scot afară o materie complet moartă, avortează odată cu fătul și iubirea de oameni.

Cei care au îngăduința să se căsătorească au nevoie de Pedagog, ca să nu săvârșească în timpul zilei ceremoniile tainice ale naturii, să nu se împreuneze dimineața, precum cocoșul, și nici când vin de la biserică sau din piață, sau când este timp pentru rugăciune, pentru citit și pentru facerile de bine din timpul zilei; iar seara să se odihnească, după ce au stat la masă și după ce au mulțumit pentru bunătățile primite.

---

[351] *Facerea* 2, 23.

[352] PLATON, *Republica*, I, 329 B-C. Sunt cuvintele lui Sofocle.

[353] *Cf. Facerea* 1, 28.

[354] Un text ca acesta nu se găsește în Iezechiel.

97. Natura nu oferă întotdeauna prilejul unirii conjugale. Și, de altfel, aceasta e cu atât mai dorită cu cât e mai rară. Oricum, să nu ne desfrânăm noaptea, pe motiv că e întuneric, ci să ținem în suflet rușinea, ca o lumină a minții; căci nu ne vom deosebi cu nimic de Penelopa[355], care lucra la războiul de țesut, dacă ziua țesem dogmele cumpătării, iar noaptea, când mergem la culcare, le desfacem. Într-adevăr, dacă e să arătăm o anumită reținere, cum se și cuvine, mai ales față de soția noastră s-o facem, evitând îmbrățișările rușinoase, iar dovada clară a curăției față de vecinii noștri să vină de acasă. Căci nu se poate socoti că există reținere dacă ea nu-i evidentă chiar față de cea alături de care ai cele mai puternice plăceri. O dragoste ce tinde în chip mărturisit spre relații sexuale înflorește puțină vreme și îmbătrânește odată cu trupul; ba sunt cazuri când îmbătrânește chiar înaintea trupului; căci pofta se veștejește atunci când cumpătarea căsniciei a fost batjocorită de plăcerile cu femei desfrânate. Inimile amanților își iau repede zborul, căința face farmecele să dispară, iar dragostea adesea se preface în ură, când săturarea de plăcere face simțită osânda.

98. Vorbele desfrânate, atitudinile rușinoase, sărutările femeilor stricate și alte destrăbălări ca acestea nici măcar să le pomenim n-ar trebui! Să dăm ascultare fericitului apostol, care într-adins spune: „Desfrâul și orice necurăție sau lăcomie nici să nu se pomenească între voi, cum se cuvine sfinților"[356]. Și bine a zis cine a zis că „legăturile sexuale nu aduc nimănui vreun folos; ba chiar fii mulțumit dacă nu te vatămă"[357]. Căci nici cele după lege n-au trăinicie dacă nu au ca scop nașterea de copii; iar despre cele care sunt în afara legii, Scriptura zice: „Femeia plătită să fie socotită egală unei scroafe; femeia cu bărbat, un turn al morții pentru cei care au legătură cu ea"[358]. Cu un mistreț sau porc a asemănat ea patima desfrânării; iar despre cel care săvârșește adulter cu o desfrânată sub pază, spune că își caută singur moartea.

Și o poetă de-a voastră admonestează casa și orașul în care se fac desfrânări:

---

[355] Penelopa, simbol antic al soției credincioase, soția lui Ulise. L-a așteptat pe soțul ei douăzeci de ani și, pentru a-i refuza pe pretendenții săi, le-a făgăduit că se va căsători cu unul din ei când va termina de țesut o pânză, pe care noaptea o destrăma.

[356] *Efeseni* 5, 3.

[357] Epicur, fragm. 62, în: *Epicurea*, ed. H.K. Usener, Leipzig, 1887, p. 118, 22.

[358] *Înțelepciunea lui Isus Sirah* 26, 22 (după *Septuaginta*).

99. „La tine sunt adultere și împreunări neîngăduite-ntre bărbați,
Efeminate și nedrepte, o cetate rea, cu totul necurată!"[359]
Și, dimpotrivă, îi admiră pe oamenii cumpătați:
„Nici pofte rușinoase n-au pentru pat străin,
Nici pentru alt bărbat, ocară odioasă și cumplită"[360],
pentru că sunt împotriva firii. Aceste fapte, păcate ale lor, mulți le socotesc desfătări. Unii dintre aceștia însă, mai cuminți, recunosc că sunt păcate; totuși se lasă biruiți de plăceri. Iar întunericul e acoperământul patimilor lor. Căci săvârșește adulter cu propria lui soție acela care o tratează ca pe o desfrânată; nu-și aude Pedagogul strigând: „Omul care se suie în patul său și zice în sufletul său: «Cine mă vede? Întuneric este în jurul meu și zidurile mă acoperă; nimeni nu vede păcatele mele! De ce să mă sfiesc? Cel Preaînalt nu-Și va aduce aminte» [...]"[361].

Cât de nenorocit e omul acesta! Se teme doar de ochii oamenilor, gândindu-se că se poate ascunde de Dumnezeu. „Nu cunoaște", zice Scriptura, „că ochii Domnului Preaînalt sunt de zece mii de ori mai luminoși decât soarele; ei privesc la toate căile oamenilor și pătrund în părțile cele ascunse"[362]. De aceea Pedagogul îi amenință iarăși și prin Isaia, zicând: „Vai de cei care fac în ascuns sfat și zic: «Cine ne vede?»"[363] Căci de lumina aceasta materială te poți ascunde, dar de cea spirituală e cu neputință. Sau după cum spune Heraclit: „Cum va putea cineva să se ascundă de Astrul care nu apune niciodată?"[364] Să nu ne acoperim, așadar, nicidecum cu întunericul! Căci lumina locuiește în noi. „Și întunericul n-a cuprins-o"[365], zice Scriptura, pentru că în mintea celui cumpătat noaptea e luminată; iar Scriptura a numit „făclii neadormite" gândurile bărbaților buni[366].

100. De altfel, dacă cineva încearcă să-și ascundă faptele, admite că va săvârși un păcat; iar cine păcătuiește e, totodată, și nedrept, nu atât față de aproapele, în caz că săvârșește adulter, cât

---

[359] *Oracolele sibiline*, V, 166-168.
[360] *Oracolele sibiline*, IV, 33-34.
[361] *Înțelepciunea lui Isus Sirah* 23, 24-26.
[362] *Înțelepciunea lui Isus Sirah* 23, 27.
[363] *Isaia* 29, 15.
[364] HERACLIT, fragm. 16, ed. Diels.
[365] *Ioan* 1, 5.
[366] *Cf. Matei* 25, 1-12.

față de sine însuși, tocmai pentru că el l-a săvârșit; în orice caz, ajunge mai rău și mai nevrednic. Căci cine păcătuiește ajunge mai rău și mai nevrednic decât înainte chiar prin săvârșirea păcatului. Desigur, celui biruit de plăcerea rușinoasă i se adaugă în plus și desfrânarea. Iată și motivul pentru care cel desfrânat e mort pentru Dumnezeu, e părăsit și de Cuvânt, precum și de Duh și rămâne un simplu cadavru. Căci sfințenia, cum e și firesc, are oroare de întinăciune. Însă celui curat întotdeauna i s-a îngăduit să se atingă de cel curat. De aceea, când ne dezbrăcăm de haină, să nu ne dezbrăcăm în același timp și de simțul rușinii, pentru că omului drept niciodată nu-i este îngăduit să se dezbrace de cumpătare. Iată, într-adevăr, trupul acesta stricăcios se va îmbrăca în nestricăciune[367] când pofta cea nesățioasă, care duce la desfrâu, educată prin înfrânare, nu va mai dori stricăciunea; atunci va duce pe om spre o cumpătare veșnică. „În veacul acesta se însoară și se mărită"[368]; însă, după ce am nimicit faptele trupului[369] și am îmbrăcat cu nestricăciune trupul nostru curat, noi căutăm ceea ce e pe măsura îngerilor[370]. Astfel și Platon, ucenicul filosofiei barbare, în dialogul *Philebos* i-a numit, în sens tainic, „atei" pe cei care corup și întinează, atât cât le stă în putință, pe Dumnezeul Care locuiește în ei, rațiunea, prin înclinarea spre patimi[371].

101. Cei sfințiți pentru Dumnezeu nu trebuie să trăiască așa cum trăiesc muritorii, nici nu trebuie, după cum spune Pavel, ca membrele lui Hristos să ajungă membre ale unei desfrânate[372], nici templul lui Dumnezeu nu trebuie făcut templu al patimilor rușinoase[373]. Aduceți-vă aminte de cei douăzeci și patru de mii care au pierit din pricina desfrânării[374]! Suferințele celor care s-au desfrânat, după cum am zis mai înainte[375], sunt pentru noi pilde[376] menite să educe poftele noastre. Iar Pedagogul ne sfătuiește foarte limpede: „După poftele tale să nu mergi și înfrânează-ți dorințele

---

367 *Cf. 1 Corinteni* 15, 53.
368 *Luca* 20, 34.
369 *Cf. Galateni* 5, 19.
370 *Cf. Luca* 20, 36.
371 Acest text nu este din dialogul *Philebos*, ci din *Republica*, VIII, 549 B.
372 *Cf. 1 Corinteni* 6, 15.
373 *Cf. 1 Corinteni* 6, 19.
374 *Cf. Numerii* 25, 9.
375 *Pedagogul*, I, 2; II, 89.
376 *Cf. 1 Corinteni* 10, 6.

tale"[377]. „Vinul și femeile îi înșală pe cei înțelepți, iar cel care se lipește de desfrânată mai îndrăzneț va fi. Moliile și viermii îl vor moșteni și va fi ridicat spre mai mare pilduire."[378] Și iarăși (căci Pedagogul nu obosește când e vorba să ne fie de folos): „Iar cel care ține piept plăcerii își încununează viața lui"[379].

102. Nu este deci drept să ne lăsăm biruiți de plăcerile dragostei, nici să vorbim cu admirație despre poftele trupești, nici să fim mișcați puternic de dorințele cele nesocotite și să dorim să ne întinăm. Numai celui căsătorit îi este îngăduit să semene, asemenea plugarului; iar aceasta când timpul admite sămânța.

[377] *Înțelepciunea lui Isus Sirah* 18, 30.
[378] *Înțelepciunea lui Isus Sirah* 19, 2-4.
[379] *Înțelepciunea lui Isus Sirah* 19, 5. Acest adaos se găsește numai în anumite manuscrise.

CAPITOLUL AL X-LEA bis

Despre luxul îmbrăcămintei

Pe lângă cele zise, un foarte bun leac pentru potolirea neînfrânării este rațiunea. Mai ajută și să te scoli nesătul de la masă, căci îmbuibarea mărește poftele, care se stârnesc și te îndeamnă să-ți satisfaci plăcerile. Nu trebuie nici să ne străduim să avem haine luxoase, așa cum nici să avem la masă fel de fel de mâncăruri. De altfel, Însuși Domnul, împărțind regulile Sale de purtare: pentru suflet, pentru trup, iar în al treilea rând, pentru bunurile exterioare, ne sfătuiește să ne procurăm cele exterioare în vederea trupului și ca trupul să fie condus de suflet; iar pe suflet îl educă, zicând: „Nu vă îngrijiți de sufletul vostru ce veți mânca, nici de trupul vostru cu ce vă veți îmbrăca; căci sufletul este mai mare decât hrana și trupul decât haina"[380]. Și Își însoțește învățătura cu foarte puternică pildă: „Priviți la corbi, că nu seamănă, nici cu seceră, nu au cămări și jitnițe, și Dumnezeu îi hrănește. Cu cât mai de preț sunteți voi decât păsările?"[381] Aceste învățături sunt despre hrană. Iar despre îmbrăcăminte, care vine în al treilea rând și face parte dintre bunurile exterioare, ne poruncește, spunând: „Priviți crinii, că nici nu torc, nici nu țes; și vă spun vouă că nici Solomon nu s-a îmbrăcat ca unul din aceștia"[382]. Iar împăratul Solomon se lăuda foarte mult cu bogăția lui.

103. Ce este oare mai frumos și mai strălucitor decât florile? Ce este oare mai încântător decât crinii sau trandafirii? „Dacă iarba, care astăzi este pe câmp și mâine se aruncă în cuptor, Dumnezeu așa o îmbracă, cu cât mai mult pe voi, puțin credincioșilor? Și voi să nu căutați ce să mâncați și ce să beți!"[383] Prin particula „ce", Domnul a îndepărtat varietatea excesivă de mâncăruri. Într-adevăr, Scriptura spune prin aceste cuvinte următorul lucru: „Nu vă îngrijiți ce fel de mâncare veți mânca sau ce fel de băutură veți bea; căci a te îngriji

[380] *Matei* 6, 25; *Luca* 12, 22-23.
[381] *Matei* 6, 26; *Luca* 12, 24.
[382] *Matei* 6, 28-29; *Luca* 12, 27.
[383] *Matei* 6, 30-31; *Luca* 12, 28-29.

de calitatea mâncărurilor și a băuturilor înseamnă a te lăcomi și a te desfăta". Însă a mânca pur și simplu înseamnă a mânca atât cât este necesar, a-ți împlini nevoia, așa cum am mai zis[384]. „Ce" înseamnă: „Ceea ce este mai mult", iar Scriptura arată că „ceea ce este mai mult este de la diavol"[385]. Iar cuvintele pe care le-a adăugat Domnul limpezesc înțelesul. Căci, după ce a spus: „Ce să mâncați sau ce să beți", a adăugat: „Și nu fiți îngrijorați"[386], fiindcă mândria și luxul îi fac pe oameni îngrijorați, îi depărtează de adevăr.

O viață de plăceri, care urmărește ceea ce este mai mult, te duce departe de adevăr. Și de aceea foarte bine a zis [Domnul]: „Pe toate acestea păgânii lumii le caută"[387]. „Păgânii" sunt cei lipsiți de rânduială și minte. Dar despre ce vorbește Domnul când spune „acestea"? Despre lux, despre viața dusă în plăceri, despre mâncăruri cu sosuri picante și condimentate, despre căutarea mâncărurilor fine, despre lăcomie. Iată semnificația lui „ce". Cât despre mâncarea simplă, fie uscată, fie muiată, de neapărată trebuință, Domnul a zis: „Știe Tatăl vostru că aveți trebuință de acestea"[388]. Iar dacă tot am ajuns cercetători, să nu ne pierdem timpul cercetând cu ce să ne desfătăm, ci să ne însuflețim întru căutarea adevărului. Căci zice Domnul: „Căutați Împărăția lui Dumnezeu și cele de mâncare vi se vor adăuga vouă"[389].

104. Așadar, dacă Domnul ne cere să îndepărtăm de la noi grija de îmbrăcăminte, de hrană și, într-un cuvânt, de tot ce e de prisos, pentru că nu sunt de neapărată trebuință, atunci ce trebuie să credem că va zice Domnul despre iubirea pentru gătească, vopsitul lânii, țesături în felurite culori, varietatea pietrelor prețioase, prelucrarea aurului, bucle de păr aranjate cu artă, coafuri în spirală, precum și despre încondeierea ochilor, smulgerea părului de la sprâncene, vopsit, fardarea cu alb de ceruză, vopsitul părului și despre alte practici de condamnat, făcute ca să înșele? Nu avem motive să presupunem că va spune și despre diformii iubitori de podoabe ce a spus puțin mai înainte despre iarbă? „Căci lumea este o țarină"[390], iar noi, cei înrourați cu harul lui Dumnezeu, o pajiște

[384] *Cf. Pedagogul*, II, 88.
[385] *Matei* 5, 37.
[386] *Luca* 12, 29.
[387] *Matei* 6, 32; *Luca* 12, 30.
[388] *Matei* 6, 32; *Luca* 12, 30.
[389] *Matei* 6, 33; *Luca* 12, 31.
[390] *Cf. Matei* 13, 38.

și, după ce vom fi cosiți, iarăși vom răsări, așa cum va fi arătat mai pe larg în lucrarea mea *Despre înviere*[391]. Iar prin iarbă e simbolizată mulțimea de rând, prietenă bucuriei de o zi, iubitoare de podoabă și slavă, de orice mai mult decât adevărul, care nu are altă soartă decât cea de-a fi materie pentru foc.

105. „Era un om", povestește Domnul, „bogat foarte, care se îmbrăca în porfiră și vison, veselindu-se în fiecare zi strălucit"[392]. Iată iarba. „Iar un sărac oarecare, anume Lazăr, zăcea la poarta bogatului, plin de răni, poftind să se sature cu cele ce cădeau de la masa bogatului."[393] Iată pajiștea. Unul, bogatul, fu pedepsit în iad, primind focul, iar celălalt înflori în sânul Tatălui.

Admir cetatea veche a lacedemonienilor! Le îngăduiau doar curtezanelor să poarte îmbrăcăminte brodată și podoabe de aur. Femeilor cuminți le era oprită dragostea de podoabe, pentru că numai femeilor desfrânate li se dădea voie să se împodobească. Aristocrații atenieni, dimpotrivă, doritori de o viață luxoasă, au uitat că sunt bărbați; se îmbrăcau cu veșminte brodate cu aur și haine ce le cădeau până la călcâie; își puneau pe cap un „crobil"[394], un fel de împletitură, și se împodobeau, prinzându-și părul cu agrafe de aur în formă de greier. Cu adevărat arătau că, prin lipsa de gust a purtării lor pervertite, sunt născuți din pământ. Iar zelul acestor aristocrați a trecut și la ceilalți ionieni, pe care Homer, socotindu-i afemeiați, îi numește „purtători de voaluri lungi"[395].

106. Așadar, oameni ca aceștia, care-și îndreaptă privirile spre dragostea de podoabă – o imagine idolatră a frumosului –, și nu spre frumosul în sine, care sub un nume frumos sunt tot idolatri, trebuie duși departe de locul unde locuiește credința cea adevărată; căci visează la natura frumosului întemeiați nu pe știință, ci pe propriile lor păreri. Pentru ei viața de aici e visul cel adânc al ignoranței. Să ne deșteptăm din acest vis, grăbindu-ne către frumosul real și decent, și doar pe el să dorim să-l atingem, spunând adio gătelilor de aici, laolaltă cu lumea aceasta, mai înainte de a adormi de tot.

---

[391] Clement amintește de această lucrare și mai înainte. *Cf. Pedagogul*, I, 47.
[392] *Luca* 16, 19.
[393] *Luca* 16, 20-21.
[394] Un smoc de păr prins cu o agrafă în formă de greier, pe care îl purtau bătrânii de rang înalt și copiii.
[395] HOMER, *Iliada*, VI, 442; VII, 297; XIII, 685; XXII, 105.

În concluzie, iată ce afirm eu: omul nu are nevoie de haine decât pentru a-și acoperi trupul, ca să se apere de gerul cumplit și de arșița căldurii, să nu-l supere dezechilibrul de temperatură din atmosferă.

Iar dacă acesta este rostul îmbrăcămintei, atunci nu văd de ce s-ar rândui un fel de îmbrăcăminte pentru bărbați și altul pentru femei; căci nevoia de protejare este aceeași și la bărbați și la femei, așa cum le sunt și mâncarea și băutura.

107. Fiind vorba, așadar, de una și aceeași trebuință, socotim că la fel trebuie să fie și îmbrăcămintea. Într-adevăr, așa cum nevoia de acoperire e comună și bărbaților și femeilor, tot așa și îmbrăcămintea cu care ei se acoperă trebuie să fie asemănătoare. Însă, dacă trebuie să fie folosită și această îmbrăcăminte, potrivit căreia [...] ceea ce trebuie ascuns de ochii femeilor[396]. Dacă femeile au mai multe exigențe din pricina firii lor slabe, în cazul bărbaților, dimpotrivă, trebuie condamnat obiceiul acelei proaste educații din pricina căruia aceștia ajung adesea, prin regimul de viață stricat, mai efeminați decât femeile. Într-adevăr, bărbații să nu-și slăbească vigoarea! Iar dacă e să facem o concesie, atunci să îngăduim femeilor să folosească pentru îmbrăcămintea lor țesături mai fine; dar să îndepărteze micile ornamente prostești și acele broderii migăloase de pe țesături.

Să spună adio firelor de aur, stofelor din India și mătăsurilor fine. Mai întâi se naște un vierme, apoi din el iese o omidă acoperită cu păr, după care, printr-o a treia metamorfozare, urmează o insectă ce bâzâie, pe care unii o numesc „crisalida" viermelui de mătase, din care se naște un fir lung, ca firul de păianjen. Această pânză extravagantă și transparentă e dovada unei minți slabe; ea prostituează, printr-un voal subțire, rușinea trupului. O îmbrăcăminte atât de senzuală nu-i acoperământ, căci nu e în stare să ascundă formele goliciunii. Pusă pe trup, o astfel de îmbrăcăminte ia forma acestuia cu prea multă suplețe, modelându-se pe el; ea se mulează pe formele femeii până acolo încât ajunge să se vadă, deși nu în mod direct, întreaga alcătuire a trupului ei.

---

[396] Textul grec este aici lacunar. Otto Stählin (*Die griechischen christlichen...*), în introducerea sa, îl întregește astfel: „Dacă trebuie dată altă îmbrăcăminte pentru bărbați și alta pentru femei, atunci pentru bărbați trebuie avut în vedere acel fel de îmbrăcăminte prin care să se poată ascunde ceea ce trebuie ascuns de ochii femeilor"; Claude Mondésert (CLÉMENT D'ALEXANDRIE, *Le pedagogue*, livre II, în: *Sources Chrétiennes*, 108, Paris, 1965, p. 203) propune următoarea întregire: „Dar, dacă trebuie (introdusă o deosebire), aceasta să fie (atunci când e vorba de bărbați) pentru a adopta o protecție, care să ascundă ceea ce trebuie ascuns de ochii femeilor".

108. Trebuie să îndepărtăm și vopselele de pe haine, căci acestea sunt departe de utilitate și de adevăr, făcând să se nască și bănuiala asupra moravurilor. Întrebuințarea vopselelor nu e de niciun folos, fiindcă nici nu te apără de frig și nici nu aduce ceva în plus față de celelalte haine, decât numai blamul. Farmecul coloritului îi obosește pe curioși și-i ațâță să caște prostește ochii. Cei puri și nefalsificați înlăuntrul lor e foarte potrivit să-și facă hainele din stofă albă, fără ornamente. Limpede și curat spune prorocul Daniel: „S-au pus scaunele și a șezut pe ele Cel vechi de zile; și îmbrăcămintea Lui era albă ca zăpada"[397]. Iar prorocul Îl contemplă pe Domnul îmbrăcat cu un astfel de veșmânt.

Iar *Apocalipsa* spune: „Am văzut sub jertfelnic sufletele celor care au suferit mucenicia"[398]. „Și s-a dat fiecăruia dintre ei veșmânt alb."[399] Însă, dacă trebuie să cauți o culoare, e de ajuns culoarea naturală, cea adevărată. Cât despre hainele care seamănă cu niște buchete de flori, să fie lăsate în seama nătângilor care iau parte la cultul lui Dionysos și la ceremoniile de inițiere. Să adaug, pe lângă acestea, și cele spuse de poetul comic: „Porfira și vasele de argint sunt de folos tragicilor, dar nu vieții"[400]. Viața noastră trebuie să fie mai mult decât o paradă. Vopseaua de Sardes, cea din fructe verzi și celălalt verde, mai deschis, trandafiriul, stacojiul și alte nenumărate vopsele au fost născocite din strădania obținerii unor plăceri primejdioase.

109. Astfel de haine nu-s pentru îmbrăcat, ci pentru privit. Țesăturile brodate cu aur, vopsite cu purpură și cele țesute cu chipuri de animale – în bătaia vântului sunt o încântare –, acele tunici de culoarea șofranului și impregnate cu parfum, hainele scumpe și pestrițe, din piei prețioase, cu zodii țesute pe purpură, toate acestea trebuie date la o parte, cu tot cu arta lor. „Ce lucru înțelept sau strălucit am putea face noi femeile, stând aici", zice comedia, „îmbrăcate ca niște flori, în stofe de culoarea șofranului și elegant gătite?"[401]

Dar Pedagogul ne îndeamnă limpede: „Cu îmbrăcămintea hainei nu te lăuda și nici nu te mândri cu o slavă care e cu totul

---

[397] *Daniel* 7, 9.
[398] *Apocalipsa* 6, 9.
[399] *Apocalipsa* 9, 11.
[400] FILIMON, fragm. 105, 5, CAF, II, p. 512.
[401] ARISTOFAN, *Lysistrata*, 42-44.

trecătoare"[402]. Zeflemisindu-i pe cei îmbrăcați cu haine moi, în Evanghelie El zice: „Iată, cei ce poartă haine scumpe și petrec în desfătări sunt în palatele împărătești"[403]. Se referă la palatele împărătești de pe pământ, cele stricăcioase, unde domnește infatuarea frumuseții, ambiția onorurilor, lingușeala și înșelăciunea. Dimpotrivă, cei ce slujesc în curtea cerească, lângă Împăratul a toate, își sfințesc haina cea neîntinată a sufletului, adică trupul, și cu ea se îmbracă în nestricăciune[404]. Așa cum o femeie nemăritată se consacră numai lui Dumnezeu, iar grija ei nu se dispersează, pe când cea măritată, dacă e și cumpătată, își împarte viața între Dumnezeu și soț[405], însă, când se poartă altfel, aparține cu totul căsniciei, adică patimii. În același fel, cred eu, femeia cumpătată, care se consacră bărbatului, Îl cinstește și pe Dumnezeu fără fățărnicie; în schimb, dacă-i iubitoare de găteală, se depărtează și de Dumnezeu și de căsnicia cumpătată, dându-și bărbatul pentru o podoabă, cum a făcut curtezana din Argos, Eriphyle[406], „care pentru iubitul ei bărbat a primit prețul în aur"[407].

110. De aceea îl admir pe sofistul din Ceos[408], care a descris figurile Virtuții și ale Viciului prin asemănări și comparații. Pe una dintre ele, Virtutea, a înfățișat-o stând modestă, îmbrăcată în alb, curată, împodobită numai cu simțul rușinii – căci așa trebuie să fie credința: virtuoasă, cu simțul rușinii –, iar pe cealaltă, Viciul, dimpotrivă, a înfățișat-o îmbrăcată cu haină luxoasă, cu fața strălucind de o culoare străină. Mișcarea și atitudinea ei îndeamnă la desfrâu; e imaginea femeilor desfrânate[409]. Dar cine urmează Cuvântului cu niciun chip nu se va lăsa pradă vreunei plăceri rușinoase. De

---

[402] *Înțelepciunea lui Isus Sirah* 11, 4.

[403] *Luca* 7, 25.

[404] *Cf. 1 Corinteni* 15, 53-54; *2 Corinteni* 5, 2.

[405] *Cf. 1 Corinteni* 7, 34.

[406] Eriphyle, soția lui Amphiaraos, regele Argosului, ghicitor renumit. Acesta, la începutul războiului Troiei, ghicind că are să moară dacă va participa la război, s-a ascuns. Polinice, fiul lui Oedip, i-a arătat Eriphylei un magnific colier cu aur. Eriphyle n-a rezistat ispitei și i-a destăinuit lui Polinice ascunzătoarea soțului ei. Amphiaraos a trebuit să plece; înainte de plecare l-a legat cu jurământ pe Alcmeon, fiul lui, s-o omoare pe Eriphyle dacă el piere în război. Când Alcmeon a aflat de moartea tatălui său, și-a ucis mama.

[407] HOMER, *Odiseea*, XI, 327.

[408] Prodicos, sofist grec din insula Keos (una din Ciclade) (sec. al V-lea î.Hr.). A predat elocința și a avut ca discipoli pe Euripide și Socrate. Platon l-a introdus în dialogul său *Protagoras*. Lecțiile ținute de el i-au adus reputație și avere.

[409] *Cf.* PRODICOS din Ceos, fragm. 2, ed. Diels.

aceea în îmbrăcăminte e de preferat utilul. Chiar dacă în *Psalmi*, prin David, Cuvântul spune despre Domnul: „Te-au veselit fetele împăraților întru cinstea Ta; stătut-a împărăteasa de-a dreapta Ta, îmbrăcată în haină aurită, cu franjuri de aur”[410], totuși nu a făcut-o cu referință la o haină luxoasă, ci ca să arate care e podoaba cea neîntinată a Bisericii, țesută din credința celor ce au obținut milostivirea lui Dumnezeu; căci în Biserică, strălucitor ca aurul, este Iisus, Cel fără viclenie, iar franjurii din aur sunt cei aleși.

111. Dar, dacă în privința îmbrăcămintei femeilor trebuie să ne mai slăbim din asprime, îngăduind țeserea unor haine dintr-un material moale și plăcut la pipăit, ele să nu fie totuși încărcate de flori, ca niște tablouri, pentru desfătarea ochilor. Căci în timp culorile se șterg, iar curățatul hainelor și soluțiile din care e făcută vopseaua rod firele de lână și le slăbesc țesătura; așa că nu-i o treabă gospodărească. Și e de cea mai mare lipsă de bun gust să te ocupi într-atât de tunicile cele scurte sau lungi ale femeilor, de mantalele din stofă, de hainele bărbaților și, vorba lui Homer, de „tot ce acoperă părțile rușinoase”[411].

Și mă rușinez și eu, într-adevăr, când văd că pentru a le acoperi se risipește atâta bogăție. Cel dintâi om, cel din Rai, își făcea din ramuri și din frunze acoperământ, ca să-și acopere rușinea[412]. Așadar, cu toate că oile au fost create pentru noi, să nu ne purtăm ca niște oi, fără minte! Ci, educați de Cuvânt, să respingem luxul hainelor, spunând: „O, haine, de fapt sunteți doar lână de oaie!” Și, chiar dacă Miletul se laudă cu lâna, chiar dacă se fălește Italia, chiar dacă lâna oilor se păstrează curată acoperind oile cu piei tăbăcite[413], chiar dacă mulțimea umblă înnebunită după ele, pe noi să nu ne preocupe așa ceva.

112. Fericitul Ioan, disprețuind și lâna oilor, pentru că avea parfumul desfătării, prefera părul de cămilă pentru îmbrăcăminte, dându-se pe sine, astfel, pildă de viață simplă și curată. Și mânca miere și lăcuste[414], hrană dulce și duhovnicească, pregătind căile Domnului caste și lipsite de mândrie. Cum ar fi putut să se îmbrace cu haină de purpură cel care a alungat de la el îngâmfarea și a trăit

[410] *Psalmul* 44, 10-11.
[411] Homer, *Iliada*, II, 262.
[412] *Cf. Facerea* 3, 7.
[413] Oile cu lână deosebit de fină erau acoperite cu piei, ca să le apere de murdărie.
[414] *Cf. Matei* 3, 4; *Marcu* 1, 6.

pentru Dumnezeu în pustie, în liniștea însingurării, departe de orice căutare a lucrurilor fără de valoare, de orice răutate, de orice micime sufletească? Iar Ilie folosea ca îmbrăcăminte o piele de oaie și se încingea peste pielea de oaie cu o cingătoare făcută din păr[415]. Isaia, tot proroc și el, umbla „gol și desculț"[416] și de multe ori se acoperea chiar cu sac, haina smereniei.

113. Iar dacă-l invoci pe Ieremia, apoi el avea numai o cingătoare de in[417]. Dar, așa cum trupurile bine hrănite își arată mai bine vigoarea când sunt dezgolite, la fel și frumusețea purtării: măreția ei se dezvăluie atunci când nu e însoțită de zorzoane lipsite de gust.

A-ți târî hainele, lăsându-le până la vârful picioarelor, e curată fanfaronadă. O haină lungă împiedică mersul și adună, ca o mătură, gunoaiele de pe jos. Nici măcar acei pantomimi efeminați, care-și plimbă travestirea tăcuți pe scenă, nu ajung la un așa exces de aroganță în privința hainelor – asta deși, prin costumele aranjate, franjurii care le atârnă, gesturile căutate, duc în trena lor o nerozie atentă la fleacuri. În schimb, dacă se invocă haina, care cădea până la picioare, a Domnului[418], ei bine tunica aceea înflorată arată florile înțelepciunii, adică Scripturile cele felurite și care nu se veștejesc, cuvintele Domnului, care strălucesc de razele adevărului. Iar cu o altă haină de acest fel L-a îmbrăcat Duhul pe Domnul și acolo unde, cântând prin David, zice: „Întru mărturisire și întru mare podoabă Te-ai îmbrăcat, Cel ce Te îmbraci cu lumina ca și cu o haină"[419].

114. Așa cum trebuie să ne ferim de orice extravaganță în confecționarea hainelor, la fel trebuie să avem grijă să nu depășim măsura și când le folosim. Nu e bine ca haina să fie mai sus de genunchi, cum se zice că se îmbrăcau fetele spartane; căci e necuviincios ca femeia să-și dezgolească vreo parte din trupul ei. E drept că, dacă un bărbat observă: „Ce braț frumos!", i se poate răspunde politicos, cu vorbe elegante de felul: „Dar nu-i un bun public"; dacă spune: „Ce picior frumos!", i se poate zice: „Dar e doar al bărbatului meu!"; sau când exclamă: „Ce chip minunat!", i se poate replica: „Dar e numai al celui cu care m-am măritat!"[420]

---

[415] *Cf. 4 Regi* 1, 8.
[416] *Isaia* 20, 2.
[417] *Cf. Ieremia* 13, 1.
[418] *Cf. Ioan* 19, 23.
[419] *Psalmul* 103, 2.
[420] THEANO, fragm. 3, FPG, II, p. 115.

Aș vrea totuși ca femeile cumpătate să nu le dea nici măcar prilejul unor asemenea laude celor care urmăresc, prin mijloace ca acestea, scopuri de blamat. Căci femeii nu îi e oprită doar dezgolirea gleznelor, ci i s-a prescris și să-și acopere capul și să-și pună un voal pe față. Pentru că nu-i cuvios ca frumusețea trupului să ajungă un instrument de vânare a bărbaților. Dar nu e rezonabil nici să atragă privirile tuturor, purtând pe cap un voal de purpură. Ah, dacă am putea scăpa hainele de purpura aceasta, ca să nu se mai uite spectatorii la chipul celor care o poartă! Căci, afară de o mică parte a garderobei, își țes aproape totul din purpură, ca să aprindă pofta de frivolități; iar vorba poetului: „Moartea cea purpurie le-a răpit"[421] se referă tocmai la [obsesia lor pentru] această purpură ridicolă și elegantă.

115. Din pricina acestei purpure au multă căutare Tirul și Sidonul și regiunea vecină Mării Laconiene. Și vopselele acestor ținuturi, și vopsitorii, și scoicile de purpură sunt foarte căutate, pentru că sângele lor produce această culoare. Dar, chiar și în cazul acestor țesături rare, pe care aceste femei înșelătoare și bărbați efeminați le dau cu vopsele false, există o goană nebună după lucruri extravagante; căci acum nici nu-și mai procură finele pânzeturi din Egipt, ci altele, din țara evreilor și a cilicienilor. Nici nu mai zic despre stofele prețioase de Amorg[422] și de pânzeturile din inul cel mai fin; aici luxul a depășit orice denumiri.

Atâta doar că haina, cred eu, trebuie să arate că lucrul pe care-l îmbracă e mai de preț decât ea, așa cum și statuia zeului e mai de preț decât templul, sufletul decât trupul și trupul decât haina. Acum însă e totul pe dos. Iar dacă s-ar vinde trupul uneia dintre aceste femei, nu s-ar da o mie de drahme atice, în timp ce ele dau pe o singură haină de-a lor zece mii; astfel fac dovada că sunt ele însele de mai mic folos și preț decât pânzeturile. Pentru ce deci căutați lucruri rare și scumpe, în locul celor obișnuite și ieftine? Pentru că nu știți care este frumosul real și binele real! Oameni fără minte, care se dau în vânt după lucrurile aparente în locul celor reale, așa cum își închipuie nebunii că albul e negru!

---

421 HOMER, *Iliada*, V, 83; XVI, 334; XX, 477.

422 Amorg, insulă a Greciei, cea mai orientală insulă din arhipelagul Cicladelor.

CAPITOLUL AL XI-LEA

Despre încălțăminte

116. La fel și în cazul încălțămintei, femeile care se fălesc cu ea fac și aici dovada unei mari nesocotințe. Într-adevăr, sunt o rușine „sandalele acelea brodate cu flori de aur”[423]. Și mai cer să li se prindă în încălțăminte și butoni în spirală, iar multe pun să li se graveze chiar și îmbrățișări erotice, ca și cum ar dori să-și imprime, prin călcătura lor ritmică pe pământ și prin mersul lor, gândul desfrânat.

Să zicem, așadar, adio artei deșarte care ne împodobește sandalele cu aur și pietre prețioase, încălțămintei atice și sicioniene, coturnilor din Persia și din Tir. Ținând seama care e scopul cel real, după obiceiul credinței noastre adevărate, să alegem încălțămintea potrivită firii. Într-adevăr, rostul încălțămintei e fie acela de a ne acoperi picioarele, fie de a ne apăra de lovituri și a feri talpa piciorului de asprimea drumurilor de munte.

117. Femeilor să li se îngăduie să poarte încălțăminte albă, afară de cazul în care urmează să plece în călătorie, căci atunci trebuie să folosească încălțări unse cu grăsime; iar călătoarele au nevoie de tălpi bătute în cuie. De fapt, femeile au cel mai mult nevoie de încălțăminte, fiindcă nu e potrivit să se arate cu picioarele goale. Iar pe de altă parte, pot aluneca ușor și să se vatăme. Bărbaților însă le e foarte potrivit să umble desculți, afară de cazul în care sunt în armată. Căci „a fi încălțat”[424] este oarecum aproape de „a fi legat”[425]. Și, de altfel, mersul cu picioarele goale e un foarte bun antrenament, favorizând sănătatea și buna dispoziție – asta dacă nu ești împiedicat de vreo constrângere să mergi așa. Dacă trebuie să călătorim, dar nu putem merge desculți, să folosim sandale sau fecasii[426], pe care aticii

---

[423] KEPHISODOROS, fragm. 4, CAF, I, p. 801.
[424] Ὑποδεδέσθαι, în original.
[425] Δεδέσθαι, în original.
[426] Fecasii (φαικάσια), încălțăminte albă purtată de instructorii de gimnastică atici și preoții egipteni.

le numesc „conipozi”[427], asta, cred eu, fiindcă picioarele stau aproape de praful de pământ[428]. Că este de ajuns o încălțăminte simplă, îl avem ca martor pe Ioan, care s-a mărturisit nevrednic de a dezlega încălțămintea Domnului[429]. Da, nu avea nimic de prisos în încălțăminte Cel care le-a înfățișat iudeilor modelul filosofiei celei adevărate. Iar dacă dezlegarea încălțămintei mai simbolizează și altceva, o voi arăta în altă parte.

[427] Conipozi (κονίποδες) – un fel de încălțăminte pentru bătrâni.

[428] Κονίποδες < κόνις („praf”) și ποῦς („picior”).

[429] *Cf. Marcu* 1, 7; *Luca* 3, 16; *Ioan* 1, 27.

CAPITOLUL AL XII-LEA

Nu trebuie să ne dăm în vânt
după pietre prețioase și podoabe de aur

118. E ceva infantil să rămâi mut de uimire în fața pietrelor prețioase, fie albastru închis, fie verzi, înaintea resturilor aruncate de marea dezlănțuită și eroziunilor pământului. A te lăsa vrăjit de strălucirea pietricelelor, de culorile lor aparte și de coloritul pestriț al sticlelor nu-i decât o faptă de oameni fără de minte, care se lasă atrași de tot ce le izbește imaginația. Așa și copiii, când se uită la foc, se duc spre el, atrași de strălucirea lui, căci din pricina neștiinței lor nu-și dau seama cât este de primejdios să te atingi de foc. O astfel de atracție au și asupra femeilor fără minte pietrele prețioase agățate la lănțișoarele de la gât, ametistele din coliere, jaspul, topazul,

„smaraldul de Milet, marfă la foarte mare cinste"[430].

Iar mărgăritarul, această mult prețuită podoabă, năvălește ca un chefliu în camerele femeilor, fără să țină seamă de nimic. Originea lui stă în niște scoici asemănătoare cu pinele marine[431], iar în dimensiuni e cât ochiul unui pește destul de mare. Și nu se rușinează sărmanele femei să se zbată pentru această mică scoică, când ar putea să se împodobească cu piatra cea sfântă, Cuvântul lui Dumnezeu, pe Care Scriptura L-a numit undeva „mărgăritar"[432], strălucitorul și curatul Iisus, Ochiul contemplativ aflat în carne, Cuvântul diafan, Cel datorită căruia carnea, renăscută[433] prin apă, își recapătă cinstea. Într-adevăr, scoica aceea, care se naște în apă, își ține ocrotită carnea, iar în această [carne] e zămislit mărgăritarul[434].

119. Ni s-a transmis[, prin tradiție,] că Ierusalimul cel de sus a fost zidit cu pietre sfinte; și [tot din tradiție] știm că cele

---

[430] Poet comic necunoscut, CAF, III, p. 611, nr. 1226.
[431] Pinele marine – un fel de scoici din care se recoltează inul marin.
[432] *Cf. Matei* 13, 46.
[433] Adică botezată.
[434] Adică sufletul celui renăscut prin baia botezului.

douăsprezece porți ale cetății cerești, asemănătoare pietrelor prețioase[435], desemnează în chip tainic manifestarea văzută a harului vestit de apostoli. Căci pe aceste pietre scumpe sunt rânduite culorile, iar prețioase sunt tocmai aceste culori, restul fiind lăsat la o parte ca materie pământească. Este deci rezonabil ca, potrivit înțelesului simbolic, respectivele [pietre] să alcătuiască întăritura acestei cetăți a sfinților, zidită în chip duhovnicesc. Iar prin referire la această strălucire de neimitat a pietrelor, [Scriptura] a dat de înțeles[, totodată, și] strălucirea, neîntinată și sfântă în esența ei, a Duhului.

Însă femeile acestea, neînțelegând simbolismul Scripturilor și fascinate de-a binelea de pietrele prețioase, vin să se justifice cu această năucitoare explicație: „Pentru ce să nu ne slujim de cele ce ni le-a dat Dumnezeu? Iar dacă ni s-au dat, pentru ce să nu ne desfătăm cu ele? Pentru cine au fost făcute toate aceste lucruri, dacă nu pentru noi?" Sunt vorbe ale unor oameni care nu cunosc deloc voia lui Dumnezeu. El procură în primul rând lucrurile necesare, așa cum sunt apa și aerul, pe care le vede oricine; dar pe cele care nu sunt necesare le-a ascuns în pământ și în apă.

120. De aceea furnicile sunt cele care sapă mine de aur[436], zmeii cei care păzesc aurul[437], iar marea a ascuns piatra mărgăritarului. Voi însă sunteți scormonitoare unde nu e cazul. Iată tot cerul este deschis și nu-L căutați pe Dumnezeu! La noi, cei osândiți la moarte sapă pământul, ca să scoată aurul cel ascuns și pietrele prețioase. Dar și împotriva Scripturii vă așezați, când aceasta într-adins strigă: „Căutați mai întâi Împărăția cerurilor și toate acestea se vor adăuga vouă"[438]. Chiar dacă toate vi s-au dăruit și chiar dacă toate vi s-au permis, chiar dacă „toate ne sunt îngăduite", cum zice apostolul, totuși „nu ne sunt toate de folos"[439]. Dumnezeu Însuși a creat neamul nostru omenesc în vederea comuniunii, împărtășindu-Și cel dintâi lucrurile Sale și dându-le în ajutor tuturor oamenilor, ca un bun comun, Cuvântul Său, făcând toate pentru toți.

Așadar, toate bunurile pământului sunt comune; căci bogații nu trebuie să pretindă mai mult decât ceilalți. A spune: „Am și-mi

[435] *Cf. Apocalipsa* 21, 18-21.

[436] *Cf.* HERODOT, *Istorii*, III, 102. 116.

[437] *Cf.* HERODOT, *Istorii*, IV, 13. 27.

[438] *Matei* 6, 33; *Luca* 12, 31.

[439] *1 Corinteni* 10, 23.

prisosește! Pentru ce să nu mă desfăt?" nu-i omenește, nici frățește! Iată însă care-i fapta iubirii de oameni – să spui: „Am! Pentru ce să nu dau celor care au nevoie?" Un om ca acesta este desăvârșit, pentru că a împlinit porunca: „Iubește pe aproapele tău ca pe tine însuți!"[440] Aceasta este adevărata desfătare, vistieria cea bogată, pe când cheltuiala pentru pofte zadarnice este pierdere, nu cheltuială. Știu, Dumnezeu ne-a îngăduit să ne folosim de avere, dar în limitele a ceea ce este necesar, și vrea ca folosirea averilor să fie comună. E o nesocotință ca unul să se desfete, iar majoritatea oamenilor să ducă lipsă. Cu cât este mai strălucit să faci bine multora decât să locuiești într-o casă luxoasă? Cu cât este mai înțelept să cheltuiești aurul pentru oameni decât pe pietre prețioase? Cu cât este mai de folos să dobândești prieteni împodobiți cu virtuți decât podoabe neînsuflețite? Îți aduc oare moșiile atâta folos cât îți aduce bucuria de a face altora bucurie?

121. Rămâne acum să răspundem la următoarea întrebare, ce s-ar putea pune: „Ale cui vor fi lucrurile cele scumpe dacă toți vor prefera pe cele ieftine?" Voi răspunde: „Ale oamenilor, dacă toți ne-am folosi de ele fără atașare pătimașă și fără discriminare între unii și alții". Dar, pentru că nu e cu putință ca toți oamenii să fie cumpătați, atunci cel puțin să căutăm să avem cele care se pot procura ușor pentru nevoile absolut necesare și să spunem adio celor de prisos. Pe scurt, femeile să alunge cu dispreț podoabele ca pe niște jucării de fetițe, renunțând cu totul la orice găteală. Podoaba femeii să fie înlăuntrul ei; femeia cea lăuntrică să se arate frumoasă; căci numai în suflet se arată și frumusețea și urâțenia. De aceea numai omul virtuos este cu adevărat frumos și bun; și numai frumusețea morală se socotește bună:

„Numai virtutea
Se arată și în frumusețea trupului"[441],

înflorind în carne și dovedind, când pe formele sale radiază, ca o lumină, caracterul moral, că grația cumpătării e vrednică de apreciere. Căci în virtutea-i proprie rezidă frumusețea fiecărei plante sau viețuitoare; iar virtutea omului constă în dreptate, cumpătare, curaj și evlavie. Prin urmare, frumos este omul drept și cumpătat,

---

[440] *Matei* 19, 19; 22, 39; *Marcu* 12, 31; *Luca* 10, 27; *Romani* 13, 9; *Galateni* 5, 14; *Iacov* 2, 8; *Leviticul* 19, 18.

[441] Dintr-un poet comic, CAF, III, p. 486, nr. 412.

într-un cuvânt, omul bun, nu omul bogat. Dar acum până și soldații vor să aibă bijuterii de aur! Se vede că n-au citit cuvintele poetului despre

„Cel ce mergea la luptă cu aur pe el,
Ca o fată lipsită de minte"[442].

122. Să îndepărtăm deci cu totul această iubire de podoabe, care, interesată prea puțin de virtute și punând trupul în locul ei, răstoarnă dragostea de frumos în slavă deșartă. Adăugându-i trupului cele improprii ca și cum i-ar fi proprii, ea face să se nască grija pentru falsitate și obiceiul de a înșela; și nicidecum nu înfățișează ce este cu adevărat cuviincios, neprefăcut și inocent, ci, dimpotrivă, ceea ce-i nerușinat, efeminat și decăzut. Cât despre femeile care își întunecă adevărata frumusețe atunci când o acoperă în aur, nici nu-și dau seama ce greșeală fac, legându-se cu nenumăratele lanțuri ale bogăției, așa cum

„La barbari,
Se zice, răufăcătorii sunt legați cu lanțuri de aur"[443].

Pe prizonierii aceștia bogați, mi se pare mie, vor ele să-i imite. Într-adevăr, colierul de aur, brățările nu sunt ca un butuc? Iar așa-zisele „catetere"[444] în formă de lanț sunt denumite de atici chiar „lanțuri". Cât despre inelele din jurul gleznelor, Filimon[445], în piesa sa *Colegul de efebie*, zicea că sunt o diformitate la picioarele femeilor:

„Haine transparente și piedică
De aur la picioare"[446].

123. Ce înseamnă, o femei, podoabele acestea, atât de râvnite, dacă nu faptul că vreți să vă arătați pe voi înșivă înlănțuite? Într-adevăr, deși materialul folosit le atenuează înjosirea, totuși impresia e aceeași. Oricum, femeile care de bunăvoie cad în lanțurile acestea îmi pare că se fălesc cu bogate nenorociri. Poate că nici mitul poetic, potrivit căruia niște lanțuri ca acestea au legat-o pe Afrodita în timp ce săvârșea adulter, nu vrea să spună altceva decât

---

[442] HOMER, *Iliada*, II, 872-873.

[443] Dintr-un poet comic, CAF, III, p. 486, nr. 413.

[444] Catetere – coliere de gât.

[445] Filimon, poet comic grec (361-262 î.Hr.), unul dintre principalii reprezentanți ai comediei de moravuri și comediei noi. Se cunosc șaizeci de piese de-ale lui prin titluri și fragmente.

[446] FILIMON, fragm. 81, CAF, II, pp. 501-502.

că podoabele sunt simbol al adulterului. Căci Homer spune că respectivele lanțuri erau de aur[447]. Și nici acum aceste femei nu se rușinează să poarte simbolurile cele mai fățișe ale răului. Așa cum șarpele a amăgit-o pe Eva[448], la fel podoabele de aur, folosind ca o momeală forma șarpelui, le scot din minți, până la necuviință, pe alte femei atunci când își făuresc murene și șerpi ca să pară elegante. Vorba poetului comic Nicostrat[449]:

„Lanțuri, coliere, inele, brățări, bijuterii
În formă de șarpe,
Inele la picioare, salbe"[450].

124. Desigur că, dacă Aristofan[451], în piesa sa *Thesmophoriile*, înșiră toate aceste podoabe femeiești, e pentru a le critica. Citez chiar vorbele poetului; căci ele redau fidel cât de împovărătoare e ignoranța voastră morală:

„A: – Turbane, legături de cap,
Silitră, piatră poroasă, bentiță de gât, fileu pentru păr,
Voal, ruj de buze, coliere, fard pentru ochi,
Rochie luxoasă, diademă, baticuri pentru cap,
Cordon, mantou, podoabe, haină de purpură brodată, tunică lungă,
Bluză, vestă, jupon, fustă.
Și n-am vorbit de cele mai de seamă dintre ele.
B: – Care?
A: – Cercei, pietre prețioase, clipsuri, agrafe, cercei în formă de struguri,
Brățări, catarame, broșe, ghirlande, inele la picioare,
Peceți, lanțuri, inele, farduri,
Ornamente de păr, legături pentru coafură, olisboi[452], sardia[453],

[447] HOMER, *Odiseea*, VII, 296 ș.u.
[448] *Cf. Facerea* 3, 1-7.
[449] Nicostrat, poet comic.
[450] NICOSTRAT, fragm. 33, CAF, II, p. 228.
[451] Aristofan, cel mai mare poet comic grec (cca. 485-386 î.Hr.). A scris patruzeci și patru de comedii, dintre care numai unsprezece au ajuns până la noi în întregime; restul se cunosc din fragmente. Comediile lui Aristofan sunt satire sociale sau pamflete politice. Dintre piesele păstrate: *Norii* (în care se vorbește de Socrate), *Pacea* (în care îi combate pe partizanii războiului), *Lisistrata*, *Thesmophoriile* și *Broaștele* (satire literare îndreptate împotriva lui Euripide).
[452] Olisboi – falus confecționat din pietre.
[453] Sardia – pietre prețioase roșii și transparente.

Salbe, bijuterii pentru urechi”[454].

Am obosit și simt o apăsare vorbind de atâtea și atâtea podoabe, dar mă și minunez cum de nu obosesc aceste femei să ducă o așa de grea povară!

125. Câtă preocupare fără rost! Ce obsesie pentru slavă! Cum risipesc, ca niște desfrânate, bani spre a se dezonora; și cum își mai falsifică, lipsit de gust, darurile cele de la Dumnezeu și se întrec în arta celui viclean!

Domnul l-a numit cât se poate de bine „nebun” pe bogatul din Evanghelie, care strângea avuția sa în jitnițe și zicea în sinea lui: „Ai multe bunătăți strânse pentru mulți ani! Mănâncă, bea, veselește-te!”[455] și căruia Dumnezeu i-a zis: „În această noapte voi lua sufletul tău, iar cele ce-ai gătit ale cui vor fi?”[456] Pictorul Apeles, văzând pe un ucenic al său că pictează o Elenă[457] încărcată cu mult aur, i-a zis: „O copile, pentru că n-ai putut s-o pictezi frumoasă, ai făcut-o bogată!” Niște Elene ca aceasta sunt femeile de azi; nu au frumusețea lor naturală, ci sunt împopoțonate cu bogății.

126. Pentru ele proorocește Duhul prin Sofonie: „Nici argintul lor, nici aurul lor nu-i vor putea mântui în ziua mâniei Domnului”[458]. Cât despre cele educate de Hristos, se cade să se împodobească nu cu aur, ci cu Cuvântul; singurul prin Care strălucește aurul. Ce fericiți ar fi fost vechii evrei dacă, luând podoabele femeilor, le-ar fi aruncat sau doar le-ar fi topit; și-au turnat, în schimb, un vițel și i s-au închinat ca unui idol[459], fără niciun folos, nici de pe urma artei, nici de pe urma lucrării lor! În mod cu totul alegoric ei le-au oferit însă o lecție femeilor noastre ca să renunțe la podoabe. De bună seamă că acest desfrâu al poftei de aur e idolul care va fi încercat prin foc; căci luxul, întrucât e idol, nu adevăr, se păstrează numai în vederea focului. Iată de ce Cuvântul, prin gura prorocului, îi mustră pe evrei, zicându-le: „Lucruri de argint și de aur i-au făcut lui Baal”[460], adică podoabe; după care amenință fățiș [casa lui Israel]: „Și-o voi pedepsi pe ea pentru zilele idolilor lui

---

[454] ARISTOFAN, fragm. 320, CAF, I, pp. 474-477.
[455] *Luca* 12, 19.
[456] *Luca* 12, 20.
[457] E vorba de Elena, cea care a fost pricina războiului troian.
[458] *Sofonie* 1, 18.
[459] *Cf. Ieșirea* 32, 1-6.
[460] *Osea* 2, 10.

că podoabele sunt simbol al adulterului. Căci Homer spune că respectivele lanțuri erau de aur[447]. Și nici acum aceste femei nu se rușinează să poarte simbolurile cele mai fățișe ale răului. Așa cum șarpele a amăgit-o pe Eva[448], la fel podoabele de aur, folosind ca o momeală forma șarpelui, le scot din minți, până la necuviință, pe alte femei atunci când își făuresc murene și șerpi ca să pară elegante. Vorba poetului comic Nicostrat[449]:

„Lanțuri, coliere, inele, brățări, bijuterii
În formă de șarpe,
Inele la picioare, salbe"[450].

124. Desigur că, dacă Aristofan[451], în piesa sa *Thesmophoriile*, înșiră toate aceste podoabe femeiești, e pentru a le critica. Citez chiar vorbele poetului; căci ele redau fidel cât de împovărătoare e ignoranța voastră morală:

„A: – Turbane, legături de cap,
Silitră, piatră poroasă, bentiță de gât, fileu pentru păr,
Voal, ruj de buze, coliere, fard pentru ochi,
Rochie luxoasă, diademă, baticuri pentru cap,
Cordon, mantou, podoabe, haină de purpură brodată, tunică lungă,
Bluză, vestă, jupon, fustă.
Și n-am vorbit de cele mai de seamă dintre ele.
B: – Care?
A: – Cercei, pietre prețioase, clipsuri, agrafe, cercei în formă de struguri,
Brățări, catarame, broșe, ghirlande, inele la picioare,
Peceți, lanțuri, inele, farduri,
Ornamente de păr, legături pentru coafură, olisboi[452], sardia[453],

[447] HOMER, *Odiseea*, VII, 296 ș.u.
[448] *Cf. Facerea* 3, 1-7.
[449] Nicostrat, poet comic.
[450] NICOSTRAT, fragm. 33, CAF, II, p. 228.
[451] Aristofan, cel mai mare poet comic grec (cca. 485-386 î.Hr.). A scris patruzeci și patru de comedii, dintre care numai unsprezece au ajuns până la noi în întregime; restul se cunosc din fragmente. Comediile lui Aristofan sunt satire sociale sau pamflete politice. Dintre piesele păstrate: *Norii* (în care se vorbește de Socrate), *Pacea* (în care îi combate pe partizanii războiului), *Lisistrata*, *Thesmophoriile* și *Broaștele* (satire literare îndreptate împotriva lui Euripide).
[452] Olisboi – falus confecționat din pietre.
[453] Sardia – pietre prețioase roșii și transparente.

Salbe, bijuterii pentru urechi"[454].

Am obosit și simt o apăsare vorbind de atâtea și atâtea podoabe, dar mă și minunez cum de nu obosesc aceste femei să ducă o așa de grea povară!

125. Câtă preocupare fără rost! Ce obsesie pentru slavă! Cum risipesc, ca niște desfrânate, bani spre a se dezonora; și cum își mai falsifică, lipsit de gust, darurile cele de la Dumnezeu și se întrec în arta celui viclean!

Domnul l-a numit cât se poate de bine „nebun" pe bogatul din Evanghelie, care strângea avuția sa în jitnițe și zicea în sinea lui: „Ai multe bunătăți strânse pentru mulți ani! Mănâncă, bea, veselește-te!"[455] și căruia Dumnezeu i-a zis: „În această noapte voi lua sufletul tău, iar cele ce-ai gătit ale cui vor fi?"[456] Pictorul Apeles, văzând pe un ucenic al său că pictează o Elenă[457] încărcată cu mult aur, i-a zis: „O copile, pentru că n-ai putut s-o pictezi frumoasă, ai făcut-o bogată!" Niște Elene ca aceasta sunt femeile de azi; nu au frumusețea lor naturală, ci sunt împopoțonate cu bogății.

126. Pentru ele proorocește Duhul prin Sofonie: „Nici argintul lor, nici aurul lor nu-i vor putea mântui în ziua mâniei Domnului"[458]. Cât despre cele educate de Hristos, se cade să se împodobească nu cu aur, ci cu Cuvântul; singurul prin Care strălucește aurul. Ce fericiți ar fi fost vechii evrei dacă, luând podoabele femeilor, le-ar fi aruncat sau doar le-ar fi topit; și-au turnat, în schimb, un vițel și i s-au închinat ca unui idol[459], fără niciun folos, nici de pe urma artei, nici de pe urma lucrării lor! În mod cu totul alegoric ei le-au oferit însă o lecție femeilor noastre ca să renunțe la podoabe. De bună seamă că acest desfrâu al poftei de aur e idolul care va fi încercat prin foc; căci luxul, întrucât e idol, nu adevăr, se păstrează numai în vederea focului. Iată de ce Cuvântul, prin gura proorocului, îi mustră pe evrei, zicându-le: „Lucruri de argint și de aur i-au făcut lui Baal"[460], adică podoabe; după care amenință fățiș [casa lui Israel]: „Și-o voi pedepsi pe ea pentru zilele idolilor lui

[454] ARISTOFAN, fragm. 320, CAF, I, pp. 474-477.
[455] *Luca* 12, 19.
[456] *Luca* 12, 20.
[457] E vorba de Elena, cea care a fost pricina războiului troian.
[458] *Sofonie* 1, 18.
[459] *Cf. Ieșirea* 32, 1-6.
[460] *Osea* 2, 10.

Baal, în care i-a adus jertfă, în care își punea cerceii ei și colierele ei”[461], adăugând și pricina împodobirii: „«Și mergea în urma amanților ei; iar pe Mine M-a uitat», zice Domnul”[462].

127. Femeile să lase în seama vicleanului sofist[463] aceste nimicuri! Să nu ia parte la găteala desfrânată și să nu devină, sub un văl al eleganței, idolatre! Admirabil se exprimă fericitul Petru[464]: „Asemenea și femeile, nu cu împletituri sau aur sau mărgăritare sau haine scumpe, ci cum se cuvine unor femei ce își mărturisesc evlavia, cu fapte bune”[465] să se împodobească. Și e normal să poruncească să stea departe de găteală. Dacă sunt frumoase, natura e de ajuns. Să nu se ia la întrecere arta cu natura! Adică să nu se lupte înșelăciunea cu adevărul. Iar dacă sunt de la natură urâte, prin ce adaugă scot în evidență ceea ce le lipsește.

128. Se cuvine deci ca femeile care se închină lui Hristos să îmbrățișeze simplitatea. Simplitatea se îngrijește cu adevărat de sfințenie, domolind lăcomia și obținând ce-i trebuie prin lucrurile care-i sunt la îndemână, înlăturându-le pe cele de prisos. Ceea ce e simplu, așa cum arată și numele, nu iese în evidență, nici nu se umflă, nici nu e trufaș, ci întru totul constant, neted, egal, fără excese și prin aceasta suficient. Or suficiența e capacitatea de a ajunge la scopul tău propriu, fără să ai lipsă de ceva și fără să ai ceva de prisos. Mama simplității și a suficienței este dreptatea, iar doica lor, mulțumirea cu ce ai. În fine, aceasta, la rândul ei, e capacitatea de a te socoti îndestulat cu cele necesare și de a-ți procura prin tine însuți ceea ce contribuie la crearea unei vieți fericite.

129. Să vă fie deci podoabă sfântă a mâinilor roadele lor: împărtășirea darnică a bunurilor și treburile din gospodărie! Zice Scriptura: „Cel care dă săracului împrumută pe Dumnezeu”[466] și: „Mâinile celor curajoși se îmbogățesc”[467]. I-a numit „curajoși” pe cei care disprețuiesc și își împart cu ușurință averile.

Iar la picioare să vă strălucească graba neobosită în săvârșirea binelui și drumul către dreptate.

---

[461] *Osea* 2, 15.

[462] *Osea* 2, 15.

[463] Adică diavolul.

[464] Este vorba, de fapt, despre Sfântul Apostol Pavel.

[465] *1 Timotei* 2, 9-10.

[466] *Pildele* 19, 17.

[467] *Pildele* 10, 4.

Lanțuri și salbe să vă fie simțul rușinii și cumpătarea. Cel care lucrează-n aur astfel de podoabe este Dumnezeu.

„Fericit omul care a găsit înțelepciunea și muritorul care a văzut priceperea”, zice Duhul prin Solomon, „căci mai bună e dobândirea ei decât a comorilor de aur și argint și e mai scumpă decât pietrele prețioase”[468]. Iată împodobirea veritabilă!

Iar urechile să nu și le găurească în mod nefiresc ca să-și atârne cercei și pandantive; pentru că nu-i îngăduit să silești natura împotriva a ceea ce vrea ea; și nici nu poate exista pentru urechi o altă podoabă mai bună, care să treacă prin găurile naturale ale auzului, decât învățătura adevărului. Ochii unși de Cuvânt și urechile străpunse ca să priceapă realitățile divine sunt cele pregătite de auzirea și contemplarea lucrurilor sfinte; [lor] le arată cu adevărat Cuvântul frumusețea veritabilă, aceea „pe care ochiul n-a văzut-o și nici urechea n-a auzit-o”[469] mai înainte.

[468] *Pildele* 3, 13-15.
[469] *1 Corinteni* 2, 9.

CARTEA A TREIA

Capitolele cărții a treia

I. Despre frumusețea cea adevărată.

II. Nu trebuie să ne împodobim.

III. Către bărbații care se împodobesc.

IV. Cu cine să ne petrecem timpul.

V. Cum să ne comportăm în băi.

VI. Numai creștinul este bogat.

VII. Simplitatea este bună merinde pentru creștin.

VIII. Tablourile și exemplele sunt o parte foarte însemnată din învățătura cea dreaptă.

IX. Pentru ce trebuie să facem baie.

X. Celor care viețuiesc după învățătura Cuvântului le sunt îngăduite și exercițiile gimnastice.

XI. Expunere pe scurt a celei mai bune viețuiri.

XII. Expunere tot pe scurt a celei mai bune viețuiri. Texte din Sfintele Scripturi care caracterizează viața creștinului.

CAPITOLUL I

Despre frumusețea cea adevărată

1. Cea mai mare din toate învățăturile era, după cât se pare, aceea de a te cunoaște pe tine însuți. Dacă cineva se cunoaște pe el însuși, Îl cunoaște și pe Dumnezeu; și, cunoscându-L pe Dumnezeu, va fi asemenea cu Dumnezeu[1], nu purtând haine brodate cu aur, nici îmbrăcăminte lungă până la călcâie, ci făcând fapte bune și având mai ales nevoie de foarte puține lucruri. Numai Dumnezeu nu are nevoie de nimic; El Se bucură mai cu seamă când ne vede că suntem curați, cu sufletul împodobit, dar îmbrăcați și cu trup împodobit, cu haina cea sfântă, haina castității.

Sufletul are trei părți: partea spirituală[2], care se numește și rațională[3]; este omul interior, cel care conduce pe omul pe care îl vedem; iar pe omul interior îl conduce altcineva, Dumnezeu; partea irascibilă[4], care este sălbatică, locuiește în apropierea nebuniei; partea a treia, partea apetentă[5], are multe forme, mai felurite decât Proteu[6], daimonul marin, luând când un chip, când altul, căutând să placă și adulterului și desfrânării și stricăciunii.

„La început era un leu având frumoasă coamă."[7]

Admit și acest fel de înfrumusețare; căci părul din bărbie îl arată pe bărbat.

„Apoi însă s-a făcut balaur sau panteră sau mistreț puternic"[8], căci iubirea de împodobire alunecă spre desfrâu. Dar nu admit ca un om să se arate ca o fiară.

„Apoi a devenit o apă curgătoare și copac cu frunziș înalt."[9]

---

[1] *Cf. Ioan* 3, 2.
[2] Τὸ λογικόν, în original.
[3] Λογιστικόν, în original.
[4] Τὸ θυμητικόν, în original.
[5] Τὸ ἐπιθυμητικόν, în original.
[6] Proteu, zeu marin, fiul lui Poseidon, de la care a primit darul de a prezice viitorul și de a se schimba după cum voia. Este înfățișat de obicei în bust de om, care se termină cu o coadă de pește.
[7] HOMER, *Odiseea*, IV, 456.
[8] HOMER, *Odiseea*, IV, 457.
[9] HOMER, *Odiseea*, IV, 458.

Pasiunile se duc, plăcerile slăbesc; frumusețea se veștejește și cade mai iute decât frunza la pământ; când asupra frumuseții suflă cu putere furtunile erotice ale desfrânării, frumusețea se veștejește din pricina stricăciunii, înainte de venirea toamnei. Pofta se face orice, ia felurite chipuri; vrea să înșele, ca să-l afunde pe om. Dar omul acela, în care Cuvântul locuiește, nu este astăzi într-un fel și mâine în alt fel, nu ia felurite chipuri; are forma Cuvântului, este asemenea cu Dumnezeu, este frumos, nu se împodobește; iar frumusețea e cea adevărată, căci este Dumnezeu; și este dumnezeu și omul acela pentru că Dumnezeu o vrea.

2. Drept a spus Heraclit: „Oamenii sunt dumnezei și dumnezeii sunt oameni!”[10] Căci Cuvântul este același. Taină vădită: Dumnezeu este în om și omul este Dumnezeu; iar Mijlocitorul împlinește voia Tatălui. Cuvântul este Mijlocitor, este comun celor doi, lui Dumnezeu și omului; este Fiul lui Dumnezeu și Mântuitorul oamenilor; este Slujitor al lui Dumnezeu și Pedagog al nostru. De vreme ce carnea este sclavă, precum mărturisește Pavel, cum ar putea fi rezonabil ca sclavul să se înfrumusețeze ca un seducător? Pentru că această carne are condiție de sclav, apostolul zice despre Domnul: „S-a deșertat pe Sine, luând condiția de sclav”[11], numind „sclav” pe omul exterior, așa cum era înainte ca Domnul să ajungă rob și să poarte trup. Dar milostivul Dumnezeu a eliberat trupul de stricăciune; și, eliberându-l de robia cea aducătoare de moarte și amară, l-a îmbrăcat cu nestricăciune, punând în jurul trupului această sfântă podoabă a veșniciei, nemurirea.

3. Oamenii mai au și altă frumusețe: dragostea. „Dragostea”, după cum spune apostolul, „îndelung rabdă, se milostivește, nu pizmuiește, nu se semețește, nu se trufește”[12]. Înfrumusețarea e o semeție, care arată suficiența și inutilitatea. De aceea apostolul a adăugat: „Nu se poartă cu necuviință”[13], pentru că necuviința este ceva străin de om, nu stă în firea omului. Străin e ceea ce este artificial, iar lucrul acesta apostolul îl explică zicând: „Nu

---

[10] HERACLIT, fragm. 62, ed. Diels.

[11] *Filipeni* 2, 7.

[12] *1 Corinteni* 13, 4.

[13] *1 Corinteni* 13, 5.

caută ce nu-i al său"[14], pentru că adevărul nu numește „al său" decât ce îi este propriu, pe când dragostea de găteală caută ce este străin, ce este în afară și de Dumnezeu și de Cuvânt și de dragoste. Duhul mărturisește prin Isaia că Domnul a fost urât la înfățișare[15]: „Și L-au văzut și nu avea chip, nici frumusețe, ci chipul Lui era fără de cinste, micșorat înaintea oamenilor"[16]. Și cine este mai bun decât Domnul? Dar Domnul n-a arătat frumusețea trupului, aceea aparentă, ci frumusețea cea adevărată, și a sufletului și a trupului, frumusețea cea făcătoare de bine a sufletului și cea nemuritoare a trupului.

[14] *1 Corinteni* 13, 5. După cum se vede, textul dat de Clement este diferit de cel dat de edițiile Noului Testament.
[15] Idee deja formulată de Sfântul Iustin Martirul și Filosoful în *Dialogul cu iudeul Trifon*, 88. (n.red.)
[16] *Isaia* 53, 2-3.

CAPITOLUL AL II-LEA

Nu trebuie să ne împodobim

4. Deci nu înfățișarea omului din afară trebuie împodobită, ci sufletul, cu podoaba frumuseții morale; iar dacă e vorba de împodobirea trupului, să-l împodobim cu podoaba înfrânării. Însă femeile care-și înfrumusețează exteriorul lor și-și lasă în părăsire sufletul nu-și dau seama că sunt împodobite ca și templele egiptene.

Templele acelea au aranjate cu grijă propileele, vestibulele, locurile împrejmuitoare – largi și împădurite – și curțile împrejmuite cu fel de fel de coloane; zidurile lucesc, fiind făcute cu pietre aduse din străinătate și niciunul nu-i lipsit de tablouri artistice; templele strălucesc de aur, argint și electron[17] și aruncă raze din feluritele pietre prețioase, încrustate în ele, aduse din India și Etiopia; sanctuarele sunt ascunse în spatele unor perdele brodate cu aur; dar, dacă intri în adâncul incintei, grăbindu-te să contempli ceea ce este mai bun, și cauți statuia zeului care locuiește în templu, vezi cum preotul în grija căruia este statuia sau un altul dintre cei care se ocupă cu ceremoniile sacre privesc grav spre locul sfânt, cântă un cântec religios în limba egipteană, apoi dau puțin la o parte perdeaua ca să-ți arate zeul. Și atunci în loc de evlavie izbucnești în râs, căci nu vei găsi zeul căutat spre care te grăbeai, ci o pisică, sau un crocodil, sau un șarpe de prin acele locuri, sau altă fiară la fel cu acestea, nevrednică de templu, ci vrednică de groapă, sau de vizuină, sau de mocirlă. Zeul egiptenilor se arată a fi o fiară chircită pe un așternut de purpură.

5. Asemănătoare cu aceste temple mi se par femeile care poartă haine brodate cu aur, care-și împodobesc buclele părului, care-și ung fața și-și creionează ochii, care-și vopsesc părul, care născocesc și alte ticăloșii pentru a-și împodobi trupul – cu adevărat temple egiptene! – și pentru a atrage amanți cărora le place să se închine idolilor. Dar, dacă dai la o parte perdeaua templului, adică podoabele din părul femeilor acestora, boiala, haina, aurul, rujul, fardul, adică pânza de păianjen alcătuită din toate acestea,

[17] Electron, un tip de aliaj în care este amestecat aur și argint.

ca să găsești înăuntru frumusețea cea adevărată, știu bine că te vei îngrețoșa. Nu vei găsi locuind înăuntru chipul vrednic de prețuire al lui Dumnezeu, ci în locul chipului aceluia vei vedea că s-a așezat în sanctuarul sufletului desfrânata, adulterina, vei vedea o adevărată fiară.

„O maimuță mânjită cu fard”[18];

iar șarpele înșelător[19] e acela care, devorând mintea femeii prin dragostea de slavă, își face vizuină din sufletul ei. Acest balaur corupător, umplând totul cu otrăvurile sale ucigașe și aruncându-și veninul, a făcut din femei niște desfrânate, căci nu femeia, ci desfrânata este iubitoare de podoabe; femeile acestea se îngrijesc prea puțin de gospodărie alături de bărbații lor, dar dezleagă pungile bărbatului și-i cheltuiesc banii pe poftele lor, ca să se poată avea mulți martori ai părutei lor frumuseți; stau cât este ziulica de mare de se gătesc și-și pierd timpul cu sclavii cumpărați cu bani.

6. Își condimentează carnea ca pe o mâncare proastă; stau toată ziua închise în casă ca să nu li se topească fardul pe obraji și să nu se vadă că au părul vopsit; dar, cum vine seara, această frumusețe falsă iese ca dintr-o vizuină la lumina faclei; înșelătoria le este ajutată și de beția trecătorilor și de puținătatea luminii. Poetul comic Menandru o izgonește din casă pe femeia care-și vopsește blond cosițele:

„Iar acum cară-te din casa aceasta! Căci o femeie
Cuminte nu trebuie să-și facă părul blond”[20],

dar nici să-și fardeze obrajii și nici să-și încondeieze ochii. Nu-și dau seama nenorocitele că-și pierd frumusețea lor proprie cu adăugarea unei frumuseți străine! Dar de cum se face ziuă se dichisesc, își fac masaje și-și pun pe față măști de creme; cu masajele ce-și fac își strică pielea; cu cremele cu care se ung își slăbesc trupul; iar cu spălări fără rost își veștejesc floarea obrazului. De aceea fața lor arată palidă din pricina fardurilor, se îmbolnăvesc ușor, pentru că trupul lor este slăbit, fiind mereu acoperit de creme și de farduri. Femeile acestea, prin cele ce fac, Îl ocărăsc pe Creatorul oamenilor, ca și cum El nu le-ar fi dăruit frumusețea pe care o meritau. Negreșit, nu sunt bune de gospodărie; arată de parcă ar fi

[18] Dintr-un poet comic necunoscut, CAF, III, p. 503, nr. 517.
[19] *Cf. Facerea* 3, 1-6; *Apocalipsa* 12, 13.
[20] MENANDRU, fragm. 610, CAF, III, p. 184.

vopsite, ca și cum ar fi niște obiecte menite admirației și nicidecum ocupațiilor casnice.

7. De aceea, în piesa poetului comic femeia cu judecată spune:

„Ce lucru cuminte și strălucit am mai face noi, femeile,
Dacă am sta și ne-am vopsi părul?”[21]

Niște femei ca acestea, care-și vopsesc părul, fac de ocară femeile libere; niște femei ca acestea aduc ruina gospodăriilor, infidelitatea în căsnicii, copiii din flori. Chiar această purtare desfrânată e luată în râs de poetul comic Antifanes[22] în piesa *Efeminata*, prin cuvintele care dezvăluie ce au în comun când pierd vremea:

„Vine,
Revine, se apropie, se-ntoarce,
Sosește, e de față, se spală, pășește încoace,
Se unge pe față, se piaptănă, intră în casă, zăbovește,
Face baie, se privește, se îmbracă, se parfumează,
Se gătește, își dă cu cremă; cât despre cel care are o astfel de femeie, se spânzură”[23].

De trei ori, nu o dată, ar fi drept să piară femeile acelea care-și pun pe față excremente de crocodil, care se ung cu spumă de putreziciuni, care frământă funingine pentru sprâncene și care-și dau pe obraz cu alb de ceruză.

8. Cum să nu le disprețuiască Adevărul pe aceste femei pentru purtarea lor, când și poeții păgâni sunt sătui de ele?

Alt poet comic, Alexis[24], le ceartă. Voi cita cuvintele acestui poet, care, prin vorbirea sa nereținută, face de rușine îndrăzneala nerușinării lor; căci poetul nu e prin el însuși nereținut. Mă rușinez când văd că e atât de luată în râs camera unei femei, cea care a fost creată să îi fie „ajutor” bărbatului[25], dar apoi a ajuns pieirea lui.

---

[21] ARISTOFAN, *Lisistrata*, 42-43.
[22] Antifanes din Rodos, poet comic grec (sec. al V-lea î.Hr.).
[23] ANTIFANES, fragm. 148, CAF, II, p. 71. Pentru ultima jumătate de vers din ultimul vers – ἄν δ' ἔχοι τι ἀπάγχεται – s-au dat diferite traduceri: O. STÄHLIN (*Bibliothek der Kirchenväter*, Zweite Reihe, vol. VIII, München, 1934): „Fehlt ihr was hängt sie sich auf”; C. MONDESERT (CLÉMENT D'ALEXANDRIE, *Le Pedagogue*, III, în: *Sources Chrétiennes*, 158, Paris, 1970, p. 25): „Quant à celui qui a cette femme, il se pend”; J.-M. EDMONDS (*The Fragments of Attic Comedy*, II, Leiden, 1959, pp. 232-233, apud *Sources Chrétiennes*, 158, pp. 24-25, n. 3): „Si l'on a quelque chose – c'est-à-dire une corde – sous la main, on se pend”; Nicolae I. Ștefănescu (în: CLEMENT ALEXANDRINUL, *Pedagogul*, București, 1939): „De-ar avea cu ce, la urmă, poate că s-ar spânzura”; ediția Migne dă două traduceri: una în text: „Et si quid habet, enecatur”, alta în note: „Si quid displicet, se strangulat”.
[24] Alexis, poet comic grec (sec. al IV-lea î.Hr.).
[25] *Cf. Facerea* 2, 18.

„Grija ei cea mai dintâi e să câștige și să jefuiască pe vecini;
Toate celelalte sunt pentru ea nimicuri.
Se întâmplă să fie mică? O bucată de plută la pantofi
Își pune. Este înaltă? Poartă tocul scurt
Și își înfundă între umeri capul când iese din casă,
Ca să-și scurteze înălțimea. Nu are șolduri?
Își pune pe dedesubt cârpe cusute, una lângă alta, încât cei ce o văd
Să spună: «Ah, ce trup frumos!» Are burta mare?
Își pune sâni, așa cum își pun actorii;
Și sânii, stând drept, ca niște cornițe,
Duc înainte haina, care-i acoperă burta.
Are sprâncenele roșii? Și le dă cu funingine!
Se întâmplă să fie neagră? Își dă pe față cu alb de ceruză.
Este albă tare? Își dă cu fard roșu-aprins.
Are trup frumos? Și-l arată gol.
Are dinții bine formați? Trebuie neapărat să râdă,
Ca să vadă cei de față ce gură frumoasă are.
Dacă râsul ei nu place, stă o întreagă zi
Ținând drept între buze o mică ramură de mirt,
Încât cu vremea ajunge să rânjească, fie de vrea sau nu."[26]

9. Am împrumutat aceste cuvinte din înțelepciunea păgână ca să vă întorc de la reaua meșteșugire a iubirii de găteală, deoarece Cuvântul vrea să scăpăm de această patimă, luptând prin toate mijloacele împotriva ei. Puțin mai târziu vă voi da și leacurile din dumnezeieștile Scripturi. Căci de obicei te depărtezi de păcatele care nu pot rămâne ascunse când te rușinezi de mustrările ce ți se fac.

După cum o mână dată cu alifie și un ochi uns te fac să bănuiești, de îndată ce le privești, că sunt bolnave, tot așa și fardurile și vopselele îți arată, fără să o spună, că sufletul este bolnav în adâncul lui.

Dumnezeiescul Pedagog ne îndeamnă să trecem de „râul străin"[27], adică de femeia străină, femeia desfrânată – simbolizată prin acest râu străin – care trece pe la toți, care, cu desfrânarea ei, revarsă asupra tuturor destrăbălarea. „Depărtează-te de apa străină", spune Pedagogul, „și din izvor străin să nu bei"[28]. Ne îndeamnă să ne ferim de râul vieții, de plăceri, „ca să trăim multă vreme și să

[26] ALEXIS, fragm. 98, 1, 2, 7-22, 24-26, CAF, II, p. 328 sq.
[27] *Pildele* 9, 18 (după *Septuaginta*).
[28] *Pildele* 9, 18 (după *Septuaginta*).

ni se adauge ani vieții"[29], dacă nu umblăm după plăcere străină și dacă ne depărtăm de erezii.

10. Iubirea de mâncare și iubirea de băutură, deși sunt patimi mari, totuși nu sunt atât de mari ca dragostea de podoabe. Masa plină și paharele repetate sunt îndestulătoare să satisfacă lăcomia, dar pe iubitorii de aur, pe iubitorii de porfiră și pe iubitorii de pietre prețioase nu-i pot sătura nici aurul de deasupra pământului, nici aurul de sub pământ, nici marea Tirului, nici încărcătura corăbiilor din India și Etiopia, nici chiar râul Pactolos, care aduce bogăție cu apele lui. Unul dintre aceștia, nici dacă ar fi Midas, tot nu s-ar sătura; s-ar socoti încă sărac, pentru că dorește altă bogăție; sunt gata să moară lângă aur.

Dacă bogăția este oarbă, cum și este, cum să nu fie oarbe și femeile care sunt înnebunite după bogăție și iubesc bogăția? Neavând hotar pofta lor, ajung nerușinate. Au nevoie de teatru, de alai, de mulțime de privitori, de plimbări prin temple, de opriri la răscrucile străzilor, ca să poată fi văzute bine de toți. Cele care se laudă cu fața lor, nu cu inima lor[30], se împodobesc ca să placă altora; și, după cum pe robul fugar îl arată semnele făcute cu fierul roșu pe trupul lui, tot așa pe desfrânată o arată îmbrăcămintea ei luxoasă. Zice Cuvântul prin Ieremia: „Chiar dacă te vei îmbrăca cu roșu, chiar dacă te vei împodobi cu podoabă de aur, chiar dacă-ți vei unge ochii cu rimel, zadarnică este înfrumusețarea ta"[31].

11. Așadar, nu este absurd ca păsările, caii și celelalte viețuitoare să se bucure de frumusețea lor naturală, calul de coama lui și de culoarea naturală a părului lui, păsările de penele lor de felurite culori, iar femeia să se socotească mai săracă decât animalele și atât de lipsită de frumusețe încât să aibă nevoie de frumusețe străină, pe care o cumpără, ca să-și zugrăvească fața? Plase de păr și fel de fel de baticuri, împletituri meșteșugite, dar și nenumărate forme de pieptănături ale părului, costul foarte mare al oglinzilor în care se gătesc, toate ca să-i vâneze pe cei care, ca niște copii fără de minte, rămân uimiți de chipurile lor. Căci acesta este scopul femeilor care nu mai au nicio rușine, pe care n-ai greși de le-ai numi „curtezane", de vreme ce își fac măști de teatru din fețele lor. Dar pe noi

---

[29] *Pildele* 9, 18 (după *Septuaginta*).

[30] *Cf.* *2 Corinteni* 5, 12.

[31] *Ieremia* 4, 30.

Cuvântul ne îndeamnă „să nu privim la cele ce se văd, ci la cele ce nu se văd; căci cele ce se văd sunt trecătoare, dar cele ce nu se văd sunt veșnice”[32].

Ceea ce a depășit însă absurditatea este inventarea oglinzilor, în care femeile își privesc chipurile lor fardate, ca și cum ar privi la o faptă frumoasă sau la o îndreptare a unui lucru rău făcut, când ar trebui să arunce un acoperământ peste înșelăciunea pe care o privesc în oglindă. Căci, după cum spune mitul elenilor, nici frumosului Narcis[33] nu i-a reușit contemplarea propriului său chip.

12. Dacă Moise le poruncește oamenilor să nu-și facă nicio imagine[34] care să rivalizeze cu Dumnezeu, cum ar putea fi rezonabil ca femeile să-și facă imitații false ale propriului chip reflectat în oglindă? Și prorocul Samuel, când a fost trimis să ungă împărat pe unul din fiii lui Iesei, văzându-l pe cel mai mare dintre fii că este frumos și înalt, s-a bucurat și s-a apropiat de el să-l ungă; însă „Domnul i-a spus: «Să nu te uiți la chipul lui, nici la înălțimea lui, că l-am îndepărtat pe el. Căci omul se uită la ochi, dar Domnul la inimă»”[35]; iar Samuel n-a uns pe cel frumos la trup, ci pe cel frumos la suflet.

Dacă Domnul socotește frumusețea trupului mai mică decât frumusețea sufletului, ce gândește El oare despre frumusețea falsă, când Domnul îndepărtează cu totul orice minciună? „Prin credință umblăm, nu prin vedere.”[36] Prin Avraam, Domnul îl învață foarte lămurit pe cel care Îi urmează lui Dumnezeu să disprețuiască și rudele și averile și orice bogăție[37]. L-a făcut pe Avraam străin; de aceea l-a numit și „prieten”[38], pentru că a disprețuit bogăția casei sale; și era doar de bun neam și bogat. A învins cu cele trei sute optsprezece slugi ale sale pe cei patru regi care-l luaseră în robie pe Lot[39]. Din Scripturi aflăm că numai Estera s-a împodobit în chip îndreptățit; femeia aceasta s-a împodobit în sens tainic pentru

---

[32] 2 *Corinteni* 4, 18.

[33] Narcis, personaj legendar, de o rară frumusețe fizică. Uitându-se în apa unei fântâni, și-a văzut chipul; s-a îndrăgostit atât de mult de chipul lui, încât s-a aruncat în fântână după el.

[34] *Cf. Ieșirea* 20, 4.

[35] 1 *Regi* 16, 7.

[36] 2 *Corinteni* 5, 7.

[37] *Cf. Facerea* 12, 1.

[38] *Iacov* 2, 23.

[39] *Cf. Facerea* 14, 14-16.

împăratul ei[40], căci frumusețea ei a fost preț de răscumpărare pentru poporul său, sortit morții.

13. Găteala face niște desfrânate din femei, iar pe bărbați îi face efeminați și adulterini; martor este poetul tragic, care spune cam așa:

„Venind din Frigia în Lacedemonia
Judecătorul zeițelor[41], așa cum spune mitul
Argienilor, îmbrăcat cu manta ce strălucea de aur
Și cu podoabă minunată făcută de barbari[42],
S-a îndrăgostit de cea care-l dorea, Elena;
A răpit-o și a dus-o la grajdurile din Ida[43],
Luând-o pe când Menelau[44] nu era acasă"[45].

O frumusețe adulterină! Iubirea de podoabele făcute de barbari și poftele unui bărbat efeminat au distrus Elada! Mantaua, podoaba și strălucitoarea frumusețe au stricat cumințenia spartană! Podoabele făcute de barbari au arătat-o desfrânată pe fiica lui Zeus! Nu aveau un Pedagog Care să le taie poftele și să le spună: „Să nu fii desfrânat!"[46] și: „Să nu poftești!"[47] Nu-L aveau pe Acela care să le spună: „Să nu mergi prin poftă la desfrâu și să nu-ți aprinzi dorințele cu iubirea pe podoabe!" Ce sfârșit au avut toate acestea și câte rele au suferit cei care n-au vrut să pună capăt iubirii de sine! Două continente au fost puse în mișcare de niște plăceri nestăpânite și totul este zguduit de un barbar tânăr.

Grecia întreagă pornește pe mare, marea se strâmtează din pricina continentelor pe care le poartă. Izbucnește un lung război; se dau lupte cumplite; câmpiile se acoperă de morți; privirea lui Zeus, cum spune celebrul poet[48], spre traci[49] se îndreaptă[50]. Câmpiile barbare beau sângele nobil; cursurile râurilor sunt oprite de trupurile morților; piepturile izbucnesc în cântece de jale și jalea cuprinde pământul. Toate se cutremură:

---

[40] *Estera* 5, 1-4.
[41] Adică Paris.
[42] Adică de troieni, socotiți barbari de grecii din Elada.
[43] Ida, munte în Frigia, în apropierea Troiei, unde a avut loc și judecata făcută de Paris.
[44] Menelau, regele Lacedemoniei, soțul Elenei.
[45] EURIPIDE, *Ifigenia în Aulida*, 71-77.
[46] *Ieșirea* 20, 14.
[47] *Ieșirea* 20, 17.
[48] Adică Homer.
[49] Adică e de partea celor care se porniseră împotriva Troiei.
[50] *Cf.* HOMER, *Iliada*, XIII, 4.

„Poalele muntelui Ida, cel plin de izvoare,
Culmile sale, cetatea troienilor și corăbiile aheilor”[51].

14. Unde să fugim, Homere? Unde să ne oprim? Arată-ne un pământ care să nu fie zguduit...[52]! Nu te atinge de frâie, copile, ești încă tânăr! Nu te sui în car ca să alergi, căci n-ai învățat să-l conduci[53]! Cerul se bucură de doi conducători de car și numai de ei este condus focul în alergătura lui[54].

Mintea este abătută din calea ei de plăcere; când inocența minții nu este educată prin Cuvânt, aceasta alunecă spre desfrâu și primește căderea drept plată a rătăcirii ei. Pildă pentru cele spuse sunt îngerii care au părăsit frumusețea lui Dumnezeu[55] pentru o frumusețe care se veștejește și au căzut din ceruri pe pământ. Dar și sichemiții, care au fost pedepsiți fiindcă s-au coborât până la batjocorirea unei sfinte fecioare[56]. Pedeapsa lor le-a fost mormântul, iar amintirea pedepsei lor ne conduce la mântuire.

---

[51] HOMER, *Iliada*, XX, 59-60.
[52] Aici textul are o lacună.
[53] Se face aluzie la Phaethon, fiul lui Helios (soarele) și al Climenei, care a cerut tatălui său să-i conducă carul. Neputând stăpâni caii, Zeus l-a trăznit.
[54] *Cf.* PLATON, *Phaidros*, 246 A-D.
[55] *Cf.* *Facerea* 6, 1-2. Clement interpretează acest pasaj biblic în sensul că îngerii s-ar fi îndrăgostit de muritoare. (n.red.)
[56] *Cf.* *Facerea* 34, 1-2, 26-27.

CAPITOLUL AL III-LEA

Către bărbații care se împodobesc

15. Atât de mult a crescut luxul, încât nu numai femeile sunt bolnave de această râvnă după deșertăciuni, ci și bărbații caută să se îmbolnăvească de aceeași boală. Pentru că nu îndepărtează de la ei gătelile, își pierd sănătatea și se efeminează, îndreptându-se spre o viață molatecă; își tund părul ca niște derbedei și ca desfrânatele,

„Se îmbracă în mantale strălucitoare, lungi și foarte scumpe.
Mestecă gumă și miros a parfum"[57].

Ce-ai putea spune când îi vezi pe aceștia? Gândind ca un fizionomist, ai putea spune: din înfățișare se cunosc desfrânații și efeminații; vânează dragostea ambelor sexe; urăsc părul, sunt fără păr, au oroare de frumusețea bărbătească, se împodobesc cu peruci ca femeile. Înșelătorii, spune Sibila,

„Trăind din îndrăzneli lipsite de evlavie,
Săvârșesc fapte rele, nebunești"[58].

Din pricina lor sunt pline orașele de epilatori, de bărbieri și de cei care smulg părul bărbaților care vor s-o facă pe femeile. Pentru ei se construiesc și se deschid pretutindeni în orașe ateliere, iar lucrătorii care sunt în slujba acestui dezmăț de curtezane câștigă pe față bani frumoși.

Acești destrăbălați se lasă cu totul pe mâna lucrătorilor care-i ung cu smoală, ca să le smulgă părul; nu se rușinează de cei care îi văd și de cei care trec și nici de ei înșiși că nu sunt bărbați. Așa fel de oameni sunt cei robiți de cele mai ticăloase patimi! Au tot trupul neted, căci li se smulge cu smoală în chip forțat părul.

16. Nici nu mă gândesc să nu vorbesc mai departe de nerușinarea aceasta. Dacă acești bărbați nu se rușinează să facă aceste lucruri, nici eu n-am să mă rușinez de a vorbi. Diogenes, pe când era vândut ca sclav, a mustrat în chip pedagogic pe unul din acești ticăloși, spunându-i bărbătește: „Tinere, vino de-ți cumpără un bărbat!"

[57] Poet comic necunoscut, CAF, III, p. 470, nr. 338.
[58] *Oracolele sibiline*, IV, 154-155.

Diogenes a vrut să potolească desfrânarea aceluia printr-un cuvânt cu două înțelesuri.

Nu-i oare o ticăloșie ca bărbații să-și radă și să-și smulgă părul ca să-și facă trupul neted? Bărbații care o fac pe femeile ar trebui să părăsească vopselele de păr, unsorile de păr, tincturile galbene, îndeletnicirile ticăloase femeiești și pieptănăturile măiestre.

Într-adevăr, ei cred că-și leapădă bătrânețea de pe cap, cum își leapădă șarpele pielea cea veche, dacă-și vopsesc părul și-l întineresc. Chiar dacă-și ascund cu viclenie părul, nu vor putea fugi de zbârcituri, nici scăpa de moarte, ascunzându-și cu viclenie anii. Nu trebuie să-ți fie teamă să apari bătrân, când nu poți ascunde că ești.

Omul, cu cât se apropie cu mai multă nerăbdare de sfârșit, e cu atât mai vrednic de cinste adevărată, având numai pe Dumnezeu mai în vârstă decât el; căci Dumnezeu, fiind mai în vârstă decât toate existențele, e un bătrân veșnic. Prorocia L-a numit pe Dumnezeu: „Cel vechi de zile"; „iar părul capului Lui ca lâna curată"[59], spune prorocul. Dar nimeni altul, zice Domnul, „nu poate face un fir de păr alb sau negru"[60].

17. Cum îndrăznesc acești necredincioși să se ia la întrecere cu Dumnezeu, făcându-se creatori, dar, mai bine spus, cum se silesc să se facă egali cu Dumnezeu, falsificând părul pe care Dumnezeu l-a îmbătrânit? Spune Scriptura: „Cununa bătrânilor este experiența lor cea mare"[61], iar părul lor cel alb este floarea acestei mari experiențe. Însă bărbații care-și vopsesc părul fac de rușine ceea ce onorează vârsta, părul cel alb. Nu este cu putință să aibă suflet bun cel care are părul capului falsificat! „Voi însă nu așa ați învățat [că e] Hristos", zice apostolul, „dacă într-adevăr ați ascultat și ați fost învățați întru El, după cum este adevărul în Iisus, să lepădați pe omul cel vechi potrivit cu viețuirea de mai înainte", nu pe cel cu părul alb, ci „pe cel care se strică după poftele înșelăciunii, și să vă înnoiți" nu cu vopsele și găteli, ci „cu duhul minții voastre și să vă îmbrăcați în omul cel nou, cel zidit după Dumnezeu întru dreptate și întru sfințenia adevărului"[62].

Nu se poartă oare ca o femeie bărbatul care se piaptănă, își dă părul jos cu briciul ca să fie frumos, se așază în fața oglinzii ca să-și

[59] *Daniel* 7, 9.
[60] *Matei* 5, 36.
[61] *Înțelepciunea lui Isus Sirah* 25, 8.
[62] *Efeseni* 4, 20-24.

radă părul, să-și smulgă perii și să-și netezească obrajii? Dacă nu i-ai vedea în pielea goală, ai crede că-s femei. Chiar dacă nu li se permite să poarte bijuterii de aur, totuși, pentru a-și satisface pofta lor de a semăna cu femeile, se înfășoară cu cingători și franjuri de aur sau își fac din același material forme sferice, pe care le pun la gleznele picioarelor sau le atârnă de gât.

18. Smulgerea părului de pe față este invenția năstrușnică a unor oameni moleșiți, ce se lasă târâți în camerele femeilor, a unor fiare desfrânate și amfibii. E un șiretlic desfrânat și fără Dumnezeu.

Dumnezeu a vrut ca femeia să n-aibă păr pe față, să fie mândră de bogatul ei păr natural de pe cap, cum este calul de-a sa coamă; iar pe bărbat l-a împodobit cu barbă, ca pe lei, și l-a masculinizat prin pieptul lui acoperit cu păr, semn de putere și conducere. La fel i-a împodobit Dumnezeu cu niște creste asemănătoare unor coifuri pe cocoși, care se luptă ca să-și apere puii. Dumnezeu consideră părul de mare importanță pentru bărbați, pentru că a poruncit ca părul să-i apară bărbatului odată cu înțelepciunea; iar pentru că Dumnezeu admiră buna-cuviință, l-a cinstit pe bărbat cu păr alb, vrednic de respect pentru gravitatea înfățișării sale. Înțelepciunea și gândurile albite ale rațiunii nu se maturizează decât cu timpul și dau bătrâneții forța unei bogate experiențe; ele fac să rodească părul alb, floare a înțelepciunii venerabile, vrednică de stimă și binemeritată încredere.

19. Barba e semnul distinctiv al bărbatului; prin ea se vede bărbatul; iar bărbatul este mai în vârstă decât Eva. Barba simbolizează faptul că bărbatul are o natură superioară. Dumnezeu a socotit că e drept ca bărbatul să aibă păr și a răspândit părul pe tot trupul bărbatului. Dar a luat ce era fără păr și moale din coasta bărbatului[63] și a creat pe Eva, femeia delicată, pentru primirea seminței bărbatului, ca să-i fie ajutor[64] în facerea de copii și pentru gospodărie. Iar Adam, pentru că i s-a luat carnea fără păr, a rămas bărbat și se arată bărbat.

Dumnezeu i-a dat bărbatului o fire activă, iar femeii una pasivă. Prin natura lor, viețuitoarele care au păr sunt mai puternice și mai călduroase decât cele fără păr. De aceea și bărbații sunt mai puternici și mai călduroși decât femeile, taurii decât

[63] *Cf. Facerea* 2, 21.
[64] *Cf. Facerea* 2, 18.

boii, cei ajunși la maturitate decât cei care n-au ajuns. Este necuvios lucru să batjocorești ceea ce este simbolul bărbăției, părul. A te înfrumuseța prin epilare – mă ia cu fierbințeală când rostesc cuvântul – pentru un bărbat e semn de efeminare, pentru o femeie, de desfrânare; ambele trebuie izgonite cât mai departe din traiul nostru. Spune Domnul: „Dar și perii capului vostru sunt numărați”[65]. Sunt numărați și perii din barbă și perii de pe tot trupul.

20. Nu trebuie smuls împotriva voii lui Dumnezeu părul, care este numărat prin voia Lui. Apostolul spune: „Nu vă cunoașteți oare pe voi înșivă bine, că Hristos Iisus este în voi?”[66] Iar dacă știm că Hristos locuiește în noi, nu știu cum se face că îndrăznim să-L ocărâm! Nu sunt oare culmea desfrânării să te epilezi – ezit și să vorbesc de lipsa de rușine cerută de faptă –, să te răsucești, să te pleci înainte, să-ți dezgolești în văzul tuturor părțile corpului care nu trebuie văzute, să dansezi, să te învârtești, să nu-ți fie rușine să faci figuri obscene în mijlocul tineretului, în mijlocul sălii pentru exerciții corporale, acolo unde se cercetează capacitățile fizice ale bărbaților, să fii lipsit de decență, să cauți această îndeletnicire împotriva firii? Cei care săvârșesc fapte ca acestea în văzul tuturor cu atât mai puțin s-ar rușina să le facă acasă. Nerușinarea săvârșită de ei în văzul tuturor dă mărturie de destrăbălarea lor când nu-s văzuți și când pot face orice vor.

Căci cine tăgăduiește ziua-n amiaza mare că este bărbat negreșit poate fi învinuit că noaptea o face pe femeia. „Să nu fie desfrânată”, spune Cuvântul prin Moise, „între fiicele lui Israel și să nu fie desfrânat între fiii lui Israel”[67]. Mi se poate spune: „Dar smoala e folositoare”. Dar e acuzatoare, îți spun și eu. Niciun om cu bună judecată n-ar voi, dacă nu-i bolnav, să fie socotit bolnav și nimeni n-ar voi de bunăvoie să caute să-și facă de râs chipul lui frumos. Dacă „Dumnezeu pe cei chemați după voința Sa i-a cunoscut mai dinainte că sunt asemenea chipului Fiului Lui, pe Care”, după cum spune apostolul, „L-a hotărât să fie Întâi-Născut între mulți frați”[68], cum să nu fie fără de Dumnezeu cei care-și insultă propriul trup, care este asemenea trupului Domnului? Bărbatul care vrea să fie frumos trebuie să-și împodobească lucrul cel mai frumos în om,

[65] *Matei* 10, 30; *Luca* 12, 7.
[66] 2 *Corinteni* 13, 5.
[67] *Deuteronomul* 23, 17.
[68] *Romani* 8, 28-30.

mintea, pe care trebuie s-o arate în fiecare zi tot mai strălucitoare. Nu trebuie să-și smulgă perii, ci poftele.

21. Îmi este milă de copiii de la vânzătorii de sclavi, pe care aceștia îi împodobesc ca să fie batjocoriți; acei copii nu sunt batjocoriți de bunăvoia lor, ci li se poruncește nefericiților să se împodobească pentru dorința de câștig rușinos a negustorilor de sclavi. Dar cum să nu fie disprețuiți cei care fac de bunăvoie aceste blestemății, pe care, dacă ar fi bărbați, ar trebui să nu le facă, ci, dimpotrivă, ar trebui să prefere moartea dacă li s-ar porunci înfăptuirea lor?

Așa însă viața a ajuns la un atât de mare grad de desfrâu, încât nedreptatea se desfată ca la ea acasă. Peste tot în orașe s-a răspândit desfrâul și a ajuns lege. În casele de prostituție femeile stau lângă bărbați și-și vând trupul lor pentru o plăcere plină de ocară, iar copiii își neagă firea de bărbați și sunt învățați s-o facă pe femeile. Desfrâul a întors totul cu susul în jos. Excesul de efeminare a înjosit ființa omului; caută tot, încearcă tot, silește tot, amestecă sexele; bărbații fac ceea ce trebuie să facă femeile, iar femeile o fac pe bărbații, împreunându-se împotriva firii cu femei. Nicio cale nu-i nebătătorită pentru desfrânare; plăcerile trupești sunt comune tuturor, iar desfrâul stă cu ei la masă. Ce priveliște vrednică de plâns! Ce moravuri de nerostit! Iată trofeele desfrânării voastre publice, dovada faptelor voastre, prostituatele!

Vai cât e de mare nelegiuirea! Nici nu-și dau seama, nefericiții, că împreunarea lor cu persoane necunoscute dă naștere la multe tragedii. Căci de multe ori părinții, uitând de pruncii pe care i-au lepădat, trăiesc fără să știe cu propriul copil ce se prostituează ori cu fiicele depravate, iar abuzul neînfrânării ajunge să facă din tați soții propriilor lor fete.

22. Iar faptele acestea sunt permise chiar de înțeleptele lor legi! Li se dă prin lege voie să păcătuiască și numesc plăcerea abominabilă „libertate". Consideră că nu sunt în adulter dacă supun adulterului natura însăși; dar Dreptatea care-i va pedepsi e pe urma îndrăznelilor lor. Atrag asupra lor un dezastru fără de ieșire, cumpărându-și moartea pe câțiva bănuți. Unii bat mările, nefericiții, asemenea negustorilor, purtând încărcăturile de desfrânare precum grâul sau vinul. Iar alții, și mai jalnici, își cumpără plăcerile ca și cum ar fi pâine, pește, fără să le vină în minte cuvântul lui Moise: „Să nu-ți pângărești fata, dând-o spre desfrânare; să nu

se desfrâneze pământul, ca să se umple pământul de nelegiuire"[69]. Deși acestea s-au profețit de demult, împlinirea lor este vădită. Tot pământul este deja umplut de desfrânare și nelegiuire.

23. Îi admir pe vechii legiuitori romani; îi urau pe efeminați și-i pedepseau cu aruncarea în groapă pe cei care se împreunau cu o femeie împotriva legilor firii, iar aceasta după o lege a dreptății. Căci nu e îngăduit nicicând să-ți smulgi părul din barbă, frumusețea care crește odată cu bărbatul, frumusețea cea plină de noblețe:

„Celui căruia îi crește întâia oară barba, a cărui
Tinerețe este prea plăcută"[70].

Când tânărul crește în vârstă, își unge barba și este mândru de ea; peste ea se pogoară mirul profetic al lui Aaron[71], care a fost cinstit cu harul preoției[72]. Se cuvine, așadar, ca acela care a primit o educație bună, peste care s-a sălășluit pacea, să lase în pace și părul lui.

Și ce nu ar fi în stare să practice femeile care caută să trăiască în desfrânare, atunci când văd, ca într-o oglindă, că bărbații îndrăznesc să facă ce fac ele? Dar aceștia nici nu trebuie numiți „bărbați", ci „desfrânați", „femeiuști"; căci glasul lor seamănă cu glasul femeilor, iar îmbrăcămintea lor e ca a femeilor, moale când o atingi și colorată. Îi arată și înfățișarea lor exterioară: îmbrăcămintea, încălțămintea, atitudinea, mersul, coafura, privirea. „Din privire se va cunoaște omul", zice Scriptura, „și din întâlnirea cu omul se va cunoaște omul; îmbrăcămintea bărbatului, călcătura piciorului și râsul dinților vestesc cele despre el"[73]. Cei care duc luptă împotriva celuilalt păr, de pe trup, au grijă foarte mare numai de părul de pe cap și puțin lipsește să-și lege, ca și femeile, părul cu plase de păr.

24. Leii se laudă cu părul lor des; iar la luptă părul le este armă. Și mistreții se mândresc cu părul lor țepos; dar vânătorii se tem de părul lor, când mistreții se zbârlesc.

„Iar oile cu lâna lor bogată sunt împovărate de blana lor"[74], dar Tatăl, iubitor de oameni, le-a înmulțit până și oilor firele de păr – pentru tine, omule, învățându-te să le tunzi lâna!

---

[69] *Leviticul* 19, 29.
[70] HOMER, *Iliada*, XXIV, 348.
[71] *Cf. Psalmul* 132, 2.
[72] *Cf. Ieșirea* 30, 25-30.
[73] *Înțelepciunea lui Isus Sirah* 19, 26-27.
[74] HESIOD, *Munci și zile*, 234.

Celții și sciții poartă părul lung, dar nu și-l împodobesc. Părul bogat al bărbatului este oarecum înfricoșător, iar culoarea lui roșie amenință la război; culoarea părului lor e înrudită cu cea a sângelui. Amândouă aceste popoare barbare urăsc desfătarea; mărturii evidente ne sunt: cotiga germanului și căruța scitului. Uneori scitul se satură și de căruță – căci mărimea ei i se pare barbarului adevărată bogăție – și, părăsind desfătarea, duce o viață simplă. Calul îi este scitului îndestulătoare casă; e mai sprinten decât căruța; îl ia, se urcă pe el și se duce unde vrea; dacă-i este foame, calul îi este hrană; și-i dă și vinele lui; singurul lucru pe care-l are calul, sângele, îl oferă stăpânului său. Pentru nomad, calul este și căruță și hrană.

25. Iar arabii – și aceștia tot nomazi –, când ajung la vârsta când pot lupta, călăresc pe cămile; se suie pe ele chiar și când sunt îngreunate; iar cămilele îi poartă pe spatele lor pe stăpâni și în același timp și pasc și aleargă și le poartă și casa. Dacă barbarii duc lipsă de apă, sug laptele cămilelor; iar când nu mai au hrană, nu crută nici sângele lor, ca niște lupi turbați, cum se spune. Dar cămilele, mai blânde decât barbarii, nu se răzbună pe cei care le fac rău; dimpotrivă, străbat în fugă cu încredere pustiul, purtând și hrănindu-și în același timp stăpânii.

Să piară aceste fiare[75] care păzesc aceste animale, al căror sânge le este hrană! Căci nu e îngăduit oamenilor nici să se atingă de sânge[76], trupul lor nefiind altceva decât carne irigată cu sânge. Sângele omenesc s-a făcut părtaș Cuvântului[77], iar prin Duhul participă la har; dacă va face cineva vreo nedreptate sângelui, nu i se va trece cu vederea. Sângele poate chiar singur, lipsit de trup, să vorbească cu Domnul[78].

Dar admir simplitatea barbarilor! Iubind o viață fără pretenții, ei au părăsit desfătarea. Ca unii ca aceștia ne cheamă Domnul să fim: lipsiți de dorința pentru lucrurile fără de gust, lipsiți de dorința de slavă deșartă și depărtați de păcate. Numai lemnul Vieții[79] să-l purtăm pe noi, numai mântuirea să o urmărim.

---

[75] Adică oamenii care beau sânge.
[76] *Cf. Facerea* 9, 4; *Leviticul* 3, 17.
[77] *Cf. Pedagogul*, 1, 6, 39.
[78] *Cf. Facerea* 4, 10.
[79] Adică Crucea.

CAPITOLUL AL IV-LEA

Cu cine să ne petrecem timpul

26. Fără să-mi dau seama, dus de inspirație, am trecut pe lângă cele ce aveam de spus; trebuie, așadar, să mă întorc iarăși la subiectul meu și să-mi îndrept cuvântul împotriva celor care au mulțime mare de slugi. Aceștia, nevrând să lucreze și nici să se servească singuri, și-au găsit scăparea la slugi. Și-au cumpărat o grămadă de bucătari, slugi care să pună masa și să servească la masă, slugi care se pricep să taie cu artă carnea în bucăți.

Munca lor e foarte felurită: unii se ostenesc slujind lăcomiei la mâncare a stăpânilor lor, cei care taie în bucăți alimentele și împart porțiile, cei care fac plăcinte cu miere, cei care fac prăjituri din aluat; unii se ocupă cu confecționarea hainelor luxoase, alții păzesc ca niște balauri bijuteriile de aur, alții păzesc argintul, alții șterg paharele; unii se îngrijesc de pregătirea ospețelor; alții curăță caii; iar în jur stau la rând o mulțime de paharnici și turme de tineri frumoși, ca niște animale tinere, din care stăpânii mulg frumusețea.

Coafeze și fete în casă își fac de lucru în jurul femeilor, unele cu oglinzi, altele cu plase pentru păr, altele cu piepteni, și mulți eunuci, care ațâță la desfrâu: sunt oameni de încredere, fiindcă eunucii nu pot să-și satisfacă plăcerea, dar slujesc, fără să trezească bănuieli, celor care vor să se dedea plăcerilor fără să-și facă griji. Însă eunuc cu adevărat nu-i cel care nu poate să desfrâneze, ci cel care nu vrea.

27. De altfel, iată cum dă mărturie Cuvântul, prin prorocul Samuel, iudeilor care călcaseră Legea: poporul iudeu ceruse împărat, dar Cuvântul nu le-a făgăduit un împărat iubitor de oameni, ci îi amenința cu un tiran aspru și petrecăreț, „care va lua fetele voastre ca să-i facă parfumuri, să-i facă de mâncare și să-i coacă pâine”[80], un împărat care să-i stăpânească cu legea războiului, nu să le dea o viață pașnică.

---

[80] *1 Regi* 8, 13.

Mai sunt în case și mulți sclavi celți, care ridică la înălțime lecticile femeilor și le poartă pe sus. Femeile nu mai sunt țesătoare de lână și de pânză. În camerele lor nu se mai lucrează, nici nu se mai gospodărește; dimpotrivă, în ele sunt seducătorii care le spun minciuni de dimineață până seara, cei care, cu faptele și cuvintele lor pline de istorisiri erotice, sfâșie și trupul și sufletul femeilor. „Să nu fii cu cei mulți la rău", spune Scriptura, „nici să te alături de mulțime"[81], căci înțelepciunea se vede la puțini, iar neorânduiala la mulțime. Femeile își cumpără purtători de lectice nu din pricina seriozității lor, adică fiindcă n-ar voi să fie văzute – ce bine ar fi dacă, având un astfel de gând, și-ar pune pe ele un acoperământ! –, dar nu, ci, fiind desfrânate, doresc foarte mult să fie plimbate de servitori în lectici, ca să le vadă mulțimea.

28. Când sunt ridicate perdelele de la litieră, se uită cu stăruință la cei care le privesc, vădindu-și astfel caracterul; iar adesea se apleacă în afară dinăuntrul lecticii, făcându-și de râs, printr-o curiozitate ce le alunecă de sub control, seriozitatea lor superficială.

„Nu te uita", zice Scriptura, „împrejur, pe ulițele cetății, nici nu rătăci în locurile ei pustii"[82]. Într-adevăr, e loc pustiu acela în care nu este om cumpătat, chiar dacă sunt acolo mulți desfrânați.

Femeile acestea cutreieră templele ca să aducă jertfe și să li se ghicească; sunt însoțite în fiecare zi de ghicitori ambulanți, de preoți cerșetori ai zeiței Cybele și de babe ce strică prin vorbele lor casele; îngăduie șușotelile bătrânelor ghicitoare în pahare și învață de la șarlatani descântece și cuvinte magice pentru distrugerea căsniciilor. Unele au bărbați, altele doresc să aibă, iar ghicitorii le făgăduiesc. Nu-și dau seama că sunt înșelate și se dau pe ele însele ca obiect de plăcere celor care voiesc să trăiască cu ele; își schimbă curăția lor cu o ocară plină de rușine, socotind rușinoasa lor stricăciune drept o faptă aducătoare de câștig.

Mulți sunt cei care se pun în slujba desfrânării prostituatelor, strecurându-se unul dintr-o parte, altul din alta. Căci desfrânații sunt înclinați spre desfrâu cum sunt porniți porcii să se scalde în mocirlă.

---

[81] *Ieșirea* 23, 2.

[82] *Înțelepciunea lui Isus Sirah* 9, 7.

29. De aceea Scriptura ne îndeamnă cu foarte mare tărie: „Nu lăsa orice om în casa ta, căci multe sunt cursele vicleanului”[83]; iar în altă parte spune: „Bărbați drepți să fie cei care iau masa cu tine și în frica de Domnul să fie lauda ta”[84]. La corbi cu desfrânarea[85]! Zice apostolul: „Știți bine că niciun desfrânat sau necurat sau lacom, care este un închinător la idoli, nu are moștenire în Împărăția lui Hristos și a lui Dumnezeu”[86].

Însă acestor femei le plac întâlnirile cu bărbați efeminați; în casele lor se strecoară mulțime de stricați fără frâu la gură, spurcați la trup, dar spurcați și la cuvânt, bărbați doar în slujirea desfrâului, slujitori ai adulterului, râzând în gura mare, șușotind și scoțând pe nas sunete ce îndeamnă la desfrâu, căutând să amuze prin vorbe și gesturi obscene, provocând râsul înaintemergător al desfrânării. Iar uneori se aprind și de mânie – fie că sunt ei înșiși desfrânații, fie că se întrec cu o mulțime de efeminați, care-i ațâță la pierzare –, pufnind pe nas ca broaștele, ca și cum mânia ar locui în nările lor.

30. Cele mai elegante dintre aceste femei cresc păsări din India, păuni din Media; stau lungite pe pat, se joacă cu bufonii și fac haz de satirii care dansează dansul „sicinis”. Râd când aud de Thersites și-și cumpără cu preț foarte mare oameni care seamănă cu Thersites; nu se laudă cu bărbații lor, cu care sunt înjugate la jugul căsniciei, ci cu acești tersiți, care sunt o povară pe pământ.

Disprețuiesc pe văduva ce trăiește în castitate, se preocupă mai mult de cățelușul lor de Malta; nu se uită la bătrânul care trăiește în dreptate și-i mai distins, cred, decât monstrul cumpărat cu bani; nu se apropie de copilul orfan, dar hrănesc papagalii și păsările numite „fluierari”; leapădă copiii născuți în casa lor, dar au grijă de puii păsărilor. Preferă animalele lipsite de rațiune în locul ființelor înzestrate cu aceasta, când ar trebui să-i hrănească pe bătrânii care sunt pildă de înțelepciune și, după părerea mea, sunt mai frumoși la chip decât maimuțele și pot glăsui ceva mai bine decât privighetorile.

---

[83] *Înțelepciunea lui Isus Sirah* 11, 31.
[84] *Înțelepciunea lui Isus Sirah* 9, 16.
[85] Formulă de blestem. La greci, cea mai mare dezonoare era părăsirea unui trup mort ca să ajungă hrană corbilor.
[86] *Efeseni* 5, 5.

Căci spune Domnul: „Întrucât ați făcut unuia dintre aceștia mai mici, Mie Mi-ați făcut”[87]. Dar ele îi preferă pe cei lipsiți de orice educație celor înțelepți; își împietresc averea în perle și în smaralde indiene; își cheltuiesc și aruncă banii pe culori care se șterg și pe sclavi cumpărați pe argint, scormonind în murdăriile vieții ca păsările sătule. Zice Scriptura: „Sărăcia îl umilește pe om”[88]. Se referă la sărăcia zgârcitului, din pricina căreia bogații o fac pe săracii când e vorba să dea, ca și cum n-ar avea.

[87] *Matei* 25, 40.
[88] *Pildele* 10, 4 (după *Septuaginta*).

CAPITOLUL AL V-LEA

Cum să ne comportăm în băi

31. Iată cum sunt băile acestor femei! Căzi de baie construite cu artă, solide, celebre, acoperite cu pânză transparentă; scaune aurite și cu ținte de argint, nenumărate vase de aur și argint, aduse unele pentru băuturi, altele pentru mâncăruri, altele pentru spălat și chiar grătare cu cărbuni. La atâta neînfrânare au ajuns aceste femei, că mănâncă și se îmbată și atunci când fac baie. Iar argintăria, cu care se laudă, o expun fără niciun gust în băi; poate că fac asta ca să se laude cu marea lor bogăție, dar, mai degrabă, ca să arate, de buna lor voie, că sunt niște femei prost crescute, niște femei care singure își învinuiesc bărbații că nu sunt bărbați, ci oameni stăpâniți de femei. Într-un fel oarecare arată singure că n-ar putea asuda fără aceste multe vase! Dar și femeile mai sărace, care nu sunt înconjurate de mare lux, au același fel de băi.

Are deci murdăria bogăției multe învelișuri, ca să se apere de proasta reputație! Cu acest lux, ca și cu o momeală, îi pescuiesc femeile acestea pe nenorociții care rămân uimiți de strălucirea aurului. Uimind cu bogăția lor pe unii care nu știu ce înseamnă frumusețea, ele își pun în joc toată măiestria ca să fie admirate de amanții lor, care însă în scurtă vreme le insultă goliciunea.

32. Prefăcându-se că le e rușine, femeile acestea nu se dezbracă în fața bărbaților lor – ca să le arate că le sunt credincioase –, dar ele, care stau închise în casă, pot fi văzute de alți bărbați goale în băi; acolo se dezbracă, fără să se rușineze, în fața spectatorilor, ca în fața unor negustori de trupuri. Iată sfatul lui Hesiod:

„[Bărbatul] să nu se spele în baia femeilor”[89].

Băile sunt deschise[90] în același timp și sunt comune și pentru bărbați și pentru femei; iar acolo toți se dezbracă pentru fapte

[89] Hesiod, *Munci și zile*, 753.

[90] Se face referire la băile publice mixte. Acestea aveau un rol foarte important în viața socială a Imperiului Roman, asemănându-se, întrucâtva, „gimnaziilor” din Grecia clasică. (n.red.)

nerușinate – „căci de la vedere se naște în om pofta de dragoste”[91] –, ca și cum în baie apa le-ar spăla simțul rușinii. Sunt și femei care n-au ajuns la atâta nerușinare și nu se dezbracă în fața străinilor; dar fac baie cu propriile lor slugi, se dezbracă și stau goale în fața sclavilor, care le fac masaje; și dau libertate poftei celui cuprins de teamă să le pipăie în toată voia; căci sclavii care intră în băi la stăpânele lor goale au grijă să se dezbrace, pentru a îndrăzni ceea ce îi îndeamnă pofta,

„izgonind frica cu un rău obicei”[92].

33. Atleții din vechime se rușinau să-l arate pe om gol; executau întrecerile înfășurați cu o pânză, cu care își acopereau părțile rușinoase; însă femeile acestea, odată cu hainele, dezbracă și rușinea, voind să pară frumoase; dar fără voia lor arată că-s urâte; mai ales trupul gol vădește cât de desfrânată le e pofta, așa cum pe hidropici îi arată umezeala care le acoperă pielea; boala amândurora se cunoaște din vedere.

Bărbații trebuie deci să le fie femeilor pildă nobilă de credință adevărată; să se rușineze de a se dezbrăca la un loc cu ele și să se ferească de alunecări; căci spune Domnul: „Cel care a privit cu poftă a și păcătuit”[93].

Acasă trebuie să-i respectăm pe părinți și pe slugi; pe drum, pe cei pe care-i întâlnim; la baie, pe femei; când suntem singuri, noi pe noi înșine; dar pretutindeni pe Cuvântul, Care este pretutindeni și „fără de Care nimic nu s-a făcut”[94]. Dacă ai în sufletul tău gândul că Dumnezeu este totdeauna lângă tine, vei rămâne totdeauna fără de păcat.

[91] AGATHON, fragm. 29, TGF, p. 768; CAF, III, p. 622, nr. 1290.
[92] Probabil un text dintr-un poet comic.
[93] *Matei* 5, 28.
[94] *Ioan* 1, 3.

CAPITOLUL AL VI-LEA

Numai creștinul este bogat

34. Bogăția trebuie primită într-un chip vrednic de considerație și împărțită cu iubire de oameni; nici cu neglijență, nici cu mândrie. Nu trebuie să prefacem iubirea de frumos în egoism și în lipsă de gust, ca nu cumva să ni se spună: „Calul lui valorează cincisprezece talanți[95], moșia lui, sluga lui, aurul lui valorează atâta, el însă valorează trei monede de bronz". Ia de pe femei podoabele, ia de la stăpâni slugile și vei vedea că stăpânii nu se deosebesc cu nimic de sclavii cumpărați cu bani, nici în mers, nici în privire, nici în vorbă. Atât de mult se aseamănă cu sclavii! Dar se deosebesc de slujitori; căci sunt mai slabi și mai predispuși către boli decât ei, din cauza felului în care au fost crescuți.

Cea mai bună învățătură – pe care trebuie să o invocăm de fiecare dată – e aceasta: omul cel bun, care este înțelept și drept, își adună în cer averile sale[96]. Cel care își vinde averile sale pământești și le dă săracilor[97] găsește comoară nepieritoare, unde nu e nici molie, nici fur[98]. Cu adevărat fericit este omul acesta, chiar de-ar fi mic, slab și fără slavă! Este bogat cu adevărat, pentru că are cea mai mare bogăție. De-ar fi cineva mai bogat decât Ciniras și Midas[99], dar nedrept și îngâmfat precum acela care se desfăta în porfiră și vison, disprețuindu-l pe Lazăr[100], acela-i un ticălos, trăiește nefericit și nu va avea viața veșnică.

35. Îmi pare că bogăția e asemenea unui șarpe, care se încolăcește de mână și te mușcă dacă nu știi să-l prinzi fără să te vatăme, ținând în siguranță animalul atârnat, de vârful cozii, departe de tine. Bogăția, dobândită prin muncă sau moștenită, odată ce încolăcește pe cineva, e în stare să stea lipită de el și să-l

---

[95] Talantul de aur valora la Atena cca. 56.000 franci aur.

[96] *Cf. Matei* 6, 20.

[97] *Cf. Matei* 19, 21; *Marcu* 10, 21; *Luca* 18, 22.

[98] *Cf. Matei* 6, 20.

[99] Regi antici faimoși prin bogățiile lor legendare. (n.red.)

[100] *Cf. Luca* 16, 19-20.

muște dacă acela n-o privește cu dispreț și nu se folosește de ea cu bună știință, ținând în frâu fiara prin vraja Cuvântului și rămânând fără patimă.

Se pare însă că cine posedă lucruri de o valoare superioară e singurul care nu-și dă seama că e bogat; iar de valoare superioară nu sunt pietrele prețioase, nici argintul, nici haina, nici frumusețea trupului, ci virtutea, care e rațiunea orientată spre asceză, dată prin Pedagog. Rațiunea aceasta te îndeamnă prin jurământ să te lepezi de desfătare și să-ți faci toate treburile singur; ea laudă simplitatea, fiica cumpătării, și spune: „Luați învățătură, și nu argint; și știință mai vârtos decât aurul încercați; mai bună este înțelepciunea decât pietrele prețioase și tot ce este de preț nu-i vrednic de ea"[101]; și iarăși: „Eu să fac roade mai multe decât aurul, pietrele prețioase și argintul; căci faptele mele sunt mai bune decât argintul curat"[102].

Dacă trebuie să facem o deosebire, atunci există bogatul care posedă multe, plin de aur ca un sac murdar de nisip, dar există și cel drept, care este cel cu bună-cuviință; căci buna-cuviință este rânduiala chibzuită a ceea ce trebuie făcut pentru administrarea și împărțirea averii. Aceștia „sunt cei ce seamănă și adună mai mult"[103], despre care Scriptura spune: „A împărțit, a dat săracilor, dreptatea lui rămâne în veac"[104]. Deci bogat [cu adevărat] nu este cel care are și păstrează, ci cel care dă; iar pe omul fericit îl arată datul, nu păstratul.

36. Datul de bunăvoie este rod al sufletului; deci bogăția este în suflet. Bunurile cele adevărate pot fi dobândite numai de oamenii buni, iar oamenii buni sunt creștinii. Omul fără minte sau omul desfrânat nici nu poate simți binele, nici nu-l poate dobândi; deci numai creștinii dobândesc lucrurile cu adevărat bune.

O bogăție mai mare decât aceste bunuri nu există; deci creștinii sunt singurii bogați. Bogăție adevărată sunt dreptatea și rațiunea; rațiunea, care e mai de preț decât orice comoară, care nu se înmulțește cu vite și moșii, ci este dar al lui Dumnezeu, bogăție care nu se poate lua – numai sufletul este comoara Lui –,

[101] *Pildele* 8, 10-11.

[102] *Pildele* 8, 19.

[103] *Pildele* 11, 24 (după *Septuaginta*).

[104] *Psalmul* 111, 8.

cea mai bună avere pentru cel ce o are și care îl face pe om într-adevăr fericit. Cine nu dorește nimic din cele ce nu sunt în puterea noastră, dar obține tot ce dorește și, dorind cu sfințenie, primește de la Dumnezeu ceea ce cere – cum să nu fie el bogat, cum să nu fie el stăpân pe multe bunuri de preț și pe multe averi, de vreme ce Îl are pe Dumnezeu comoară veșnică? Zice Domnul: „Celui care cere i se va da, iar celui care bate i se va deschide"[105]. Dacă Dumnezeu nu refuză nimic, atunci toate îi aparțin celui care-L cinstește pe Dumnezeu.

[105] *Matei* 7, 7-8; *Luca* 11, 9-10.

CAPITOLUL AL VII-LEA

Simplitatea este bună merinde pentru creștin

37. Luxul care se risipește în plăceri este un groaznic naufragiu pentru om. Viața plăcută și fără slavă pe care o duc cei mulți e străină de adevărata iubire de frumos și de plăcerile curate. Prin fire omul este o ființă superioară, maiestuoasă și doritoare de frumos, pentru că este creatura Singurului care este frumos; dar viața dedicată pântecelui este nedemnă, rușinoasă, urâtă și vrednică de râs. Cu totul străină de firea dumnezeiască este dragostea pentru desfătare, de vreme ce aceasta este de nesăturat, ca pofta de mâncare a vrăbiilor sau dorința de împerechere a porcilor și a țapilor.

A socoti plăcerea un bine este o desăvârșită ignoranță, iar dragostea de bogăție îl depărtează pe om de la dreapta viețuire și-l înduplecă să nu se mai rușineze de fapte urâte, „dacă poate, ca fiarele, doar să mănânce și să bea orice și să se sature de orice plăcere trupească”[106]. De aceea foarte rar bogatul va moșteni Împărăția lui Dumnezeu.

Pentru ce pregătesc bogații atâtea mâncăruri? Doar ca să umple un singur stomac? Necurăția lăcomiei o arată closetele, în care stomacurile scuipă resturile ospețelor noastre. Pentru ce adună bogații atâția paharnici, când oaspeții pot să se sature de băut slujindu-se de un singur pahar? Pentru ce lăzile cu haine? Pentru ce aurăriile? Pentru ce podoabele? Bogații le pregătesc pe acestea pentru hoți și răufăcători și pentru ochi pofticioși. Zice Scriptura: „Milostenia și credința să nu-ți lipsească”[107].

38. Iată, îl avem pe Ilie Tesviteanul frumoasă pildă de simplitate! Când „s-a așezat sub ienupăr”[108], îngerul i-a adus de mâncare „o pâine de orez coaptă sub cenușă și un urcior cu apă”[109]. O mâncare ca aceasta i-a trimis Domnul.

---

[106] PLATON, *Legile*, VIII, 831 D-E.
[107] *Pildele* 3, 3.
[108] 3 *Regi* 19, 4.
[109] 3 *Regi* 19, 6.

E de neapărată trebuință deci ca noi, care călătorim spre adevăr, spre credința cea adevărată, să fim sprinteni. Căci Domnul a zis: „Să nu purtați pungă, nici traistă, nici încălțăminte”[110], adică să nu aveți bogăție care să nu încapă în punga voastră; să nu umpleți hambarele voastre ca și cum ați pune sămânța într-o traistă, ci împărțiți cu cei nevoiași; să nu vă interesați de vite de jug și de slugi – înfățișate alegoric prin încălțăminte –, care poartă poverile pe drumurile bogaților.

Trebuie deci să aruncăm mulțimea de vase, argintăria, paharele de aur și ceata de slugi și să luăm cu noi de la Pedagog, ca niște însoțitori buni și vrednici de prețuit, hotărârea de a munci singuri, fără servitori, și simplitatea. Trebuie să mergem în armonie cu Cuvântul chiar și atunci când avem soție și copii. Familia nu este o piedică pentru cel care-i învățat să aibă cu el un călăuzitor înțelept.

39. Trebuie să pregătim pentru drum ca pe un bărbat pe femeia care-și iubește bărbatul. Aceștia se cuvine să poarte cu ei simplitatea laolaltă cu înțeleapta bună-cuviință, frumoasă merinde pentru călătoria la cer. După cum piciorul e măsura încălțămintei, tot așa și trupul e măsura averii fiecăruia; tot ce e de prisos, adică bijuteriile, și mobilele sunt povara bogaților, nu podoaba trupului. Cel care se silește să se urce la ceruri[111] trebuie să aibă în facerea de bine un bun toiag de călătorie; să împartă celor nevoiași averile sale, ca să aibă parte de odihna cea adevărată. Scriptura dă această mărturie: „Răscumpărarea sufletului bărbatului este bogăția lui”[112]; adică, dacă ești bogat, te vei mântui împărțindu-ți averile. După cum apa din fântâni izvorăște tot atâta pe cât ai scos și crește până la vechea măsură, tot așa și împărțirea cea bună a averilor, care este izvor al iubirii de oameni, dacă se dă celor însetați, crește iarăși și se face la loc, la fel cum sânii, care alăptează și sunt supți, izvorăsc mereu lapte. Cel care-L are pe Dumnezeu-Cuvântul Atotputernicul nu are nevoie de nimic și nu-i lipsește niciodată ceva din cele de care are trebuință. Cuvântul este avuție desăvârșită și pricină a oricărui belșug.

---

[110] *Luca* 10, 4.
[111] *Cf. Matei* 11, 12; *Luca* 16, 16.
[112] *Pildele* 13, 8 (după *Septuaginta*).

40. Dacă ar spune cineva că a văzut adesea un drept lipsit de pâine[113], să știe că e lucru rar, ce se petrece acolo unde nu este alt drept [care să-i dea], dar să citească aceste cuvinte ale Scripturii: „Nu numai cu pâine va trăi dreptul, ci și cu cuvântul Domnului"[114], care este pâine adevărată, pâinea cerurilor[115]. Omul bun niciodată n-are lipsă de ceva, atâta vreme cât are sănătoasă credința în Dumnezeu. Acesta poate să ceară și le primește pe toate cele de care are nevoie de la Tatăl universului și se desfată cu cele ale lui, dacă are în sine pe Fiul. Se poate și aceasta: să nu aibă nicio nevoie. Cuvântul, Care este Pedagogul nostru, ne dă bogăție; El este bogat și nu-i invidiază pe cei care prin El ajung să n-aibă nevoie de nimic. Cel care are această bogăție va moșteni Împărăția lui Dumnezeu.

113 *Cf. Psalmul* 36, 25.
114 *Deuteronomul* 8, 3; *Matei* 4, 4; *Luca* 4, 4.
115 *Cf. Ioan* 6, 31-32.

CAPITOLUL AL VIII-LEA

Tablourile și exemplele sunt o parte foarte însemnată din învățătura cea dreaptă

41. Dacă cineva dintre voi, ducând o viață simplă, va evita continuu luxul, se va deprinde ușor să rabde durerile care vin asupră-i fără voia lui; supunându-se de bunăvoie la încercări, exerciții continue în vederea persecuțiilor, atunci când neapărat vor veni asupra lui necazuri, temeri și supărări, el va fi pregătit să le îndure cu bărbăție. Pentru aceasta noi nu avem patrie pe pământ[116]: fiindcă disprețuim averile pământești. Simplitatea e o stare sufletească datorită căreia te simți foarte bogat, nelipsindu-ți nimic pentru cheltuielile pe care le ai de făcut și în măsura în care trebuie făcute; căci plățile pe care le faci sunt cheltuieli. Despre felul cum trebuie să trăiască bărbatul cu femeia, despre munca pe care o face cineva singur fără ajutorul cuiva, despre gospodărie și despre folosirea slugilor am vorbit în lucrarea mea *Despre căsătorie*[117]. Acum am să adaug numai cele care privesc educația, făcând o descriere a vieții creștinilor.

Negreșit, cele mai multe au și fost spuse și a fost arătat și modul de educație; să adăugăm cele ce-au mai rămas. Exemplele nu sunt de puțină însemnătate pentru mântuire. Tragedia spune:

„Iată, Telemah[118] n-a ucis pe soția lui Ulise,
Căci ea n-a luat un alt bărbat în locul bărbatului ei,
Iar în casa ei camera conjugală a rămas curată”[119].

Mustrând adulterul, poetul a arătat credincioșia soției, frumos exemplu de castitate. Lacedemonienii îi sileau pe iloți – căci așa se numeau sclavii lacedemonienilor – să se îmbete, ca să li se arate lor, care rămâneau treji, efectele beției, spre a se vindeca de beție și a se îndrepta.

[116] *Cf. Evrei* 13, 14; *Filipeni* 3, 20.
[117] O lucrare pierdută a lui Clement.
[118] Telemah, fiul lui Ulise și al Penelopei.
[119] EURIPIDE, *Orestes*, 588-590.

42. Lacedemonienii, văzând starea rușinoasă a sclavilor lor, ca să nu ajungă de râs ca și aceia, se învățau minte din înfățișarea plină de batjocură a celor beți și se foloseau de exemplul lor pentru a nu cădea în acest păcat.

Unii oameni au scăpat de patimi pentru că au învățat de la alții; alți oameni s-au învățat singuri, fie că au dorit virtutea, fie că au căutat-o.

„Acela este foarte bun, care gândește în el însuși toate."[120]

Un om ca acesta este Avraam, care L-a căutat pe Dumnezeu;

„Dar bun este și acela care ascultă de cel care a vorbit bine"[121].

Aceștia sunt ucenicii, care au ascultat de Cuvânt. De aceea unul a fost numit „prieten al lui Dumnezeu", iar ceilalți au fost numiți „apostoli". Cel dintâi L-a căutat cu stăruință pe Unul și Același Dumnezeu; ceilalți L-au propovăduit. Două popoare; amândouă ascultă; un popor este ajutat pentru că L-a căutat pe Dumnezeu; celălalt popor este mântuit pentru că L-a găsit.

43. „Dar cel care nici nu gândește singur, nici nu înțelege în inima sa

Ce aude de la altul, acela-i un bărbat care nu-i bun de nimic."[122]

Acesta-i alt popor; este poporul păgân, care nu-i bun de nimic; este poporul care n-a urmat lui Hristos. Totuși Pedagogul cel iubitor de oameni l-a ajutat și pe acesta în multe chipuri[123]; pe unii dintre ei i-a sfătuit, pe alții chiar i-a mustrat; iar când alții au păcătuit, ne-a arătat nouă rușinea lor; ne-a făcut cunoscută pedeapsa pe care aceia au primit-o pentru păcatul lor; ne-a sfătuit și, totodată, ne-a condus și sufletul; și, arătându-ne pe cei care au suferit mai înainte, Pedagogul lucrează cu iubire de oameni: vrea să ne întoarcem de la păcate. Prin aceste exemple, pe unii, care erau porniți spre rău, i-a oprit într-un chip foarte potrivit; pe alții, care îndrăzneau să facă la fel, i-a împiedicat; pe alții i-a întărit, ca să aibă răbdare; pe alții i-a oprit de la rău; iar pe alții, care au privit aceste exemple, i-a vindecat, pentru că s-au îndreptat spre o viață mai bună.

---

[120] HESIOD, *Munci și zile*, 293.

[121] HESIOD, *Munci și zile*, 295.

[122] HESIOD, *Munci și zile*, 296-297.

[123] *Cf. Evrei* 1, 1.

Ce om care merge pe un drum în urma altuia nu s-ar feri când vede că cel dinaintea lui cade într-o groapă[124]? Nu se va păzi oare să nu facă aceeași greșeală ca să nu pățească la fel? Și, iarăși, care atlet care se exersează și-i doritor să pășească pe drumul gloriei nu va alerga la cunună când vede pe atletul dinaintea lui primind cununa? Nu-l va imita oare pe cel de mai înainte?

Înțelepciunea dumnezeiască are multe exemple de acest fel. Voi aminti un singur exemplu; îl voi povesti pe scurt. Pățania sodomiților e hotărâre judecătorească pentru cei care au săvârșit nedreptăți, învățătură pentru cei care ascultă[125].

44. Sodomiții, din pricina luxului lor, au alunecat spre desfrânare; săvârșeau fără teamă adultere și erau îndrăgostiți nebunește de tineri[126]. Cuvântul cel atoatevăzător, Căruia nu-I pot rămâne tăinuiți cei care săvârșesc nelegiuiri, i-a văzut; Păzitorul cel neadormit al omenirii[127] nu putea trece cu vederea desfrânarea lor. Atunci, spre a ne îndepărta de la imitarea lor și a ne aduce la înțelepciunea Lui, El i-a pedepsit pe acei păcătoși și a poruncit ca Sodoma să piară prin foc, ca nu cumva, rămânând nepedepsită desfrânarea lor, răul să se înmulțească și mai mult. A revărsat asupra desfrânării lor puțin din focul acela înțelept; și l-a revărsat pentru ca nu cumva, în caz că nu le pedepsea lascivitatea, să deschidă largi porțile pentru cei porniți spre plăcere.

Dreapta pedepsire a sodomiților este deci icoana unei binecuvântate mântuiri venite peste oameni. Cei care n-au făcut păcate asemănătoare celor săvârșite de cei pedepsiți nu vor suferi niciodată o pedeapsă ca a păcătoșilor; căci, nepăcătuind, sunt feriți de suferință. „Vreau să știți", spune Iuda, „că Dumnezeu, după ce a mântuit o dată pe poporul Său din pământul Egiptului, a doua oară a pierdut pe cei care n-au crezut, iar pe îngerii care n-au păzit vrednicia lor, ci au părăsit locașul lor, îi păstrează în lanțuri veșnice pentru Judecata zilei celei mari, sub întunericul îngerilor sălbatici"[128].

45. Iar puțin mai jos zugrăvește foarte instructiv chipurile celor judecați: „Vai lor, că au umblat în calea lui Cain, s-au dat cu totul

---

[124] *Cf. Matei* 15, 14.
[125] *Cf. Iuda* 1, 7; 2 *Petru* 2, 6.
[126] *Cf. Facerea* 19, 1-25.
[127] *Cf. Psalmul* 120, 3.
[128] *Iuda* 1, 5-6.

la rătăcirea lui Balaam și au pierit ca în răzvrătirea lui Core!”[129] Pe cei care nu pot suferi autoritatea înfierii, pe aceia frica îi face să nu ajungă mândri. De aceea sunt pedepsele și amenințările: pentru ca, temându-ne de pedepse, să ne depărtăm de păcate. Pot să vă vorbesc și despre pedepsele pentru iubirea de podoabe și despre cele ale iubirii de slavă, nu doar ale neînfrânării; pe lângă acestea, pot să adaug și cuvintele aspre pe care Cuvântul le-a spus despre bogăție, ca prin frică să ne oprească de la nedreptăți. Dar, ca să nu lungesc prea mult lucrarea, îți voi aduce în cele ce urmează poruncile Pedagogului, pentru ca tu să te ferești de amenințările Lui.

[129] *Iuda* 1, 11.

CAPITOLUL AL IX-LEA

Pentru ce trebuie să facem baie

46. Așadar, cu privire la băi – și aici trebuie să fac o digresiune –, patru sunt motivele pentru care trebuie să mergem la baie: fie ca să ne curățim, fie pentru căldură, fie pentru sănătate, fie pentru plăcere. Trebuie să căutăm să nu facem baie pentru plăcere; căci se cuvine să tăiem din rădăcină plăcerea aducătoare de rușine. Femeile să meargă la baie pentru curățenie și sănătate; bărbații doar pentru sănătate. Baia pentru căldură e de prisos, pentru că cel cuprins de frig poate să se încălzească și în alt chip. Îmbăierile dese însă micșorează puterile și slăbesc tăria firească; adeseori aduc slăbiciuni și leșinuri. Căci, în timpul îmbăierii, trupurile, ca și arborii, beau nu numai cu gura, ci, cum se zice, prin deschizăturile porilor întregului trup. Dovadă e faptul că, adesea, când suntem însetați, setea ne trece dacă intrăm în apă. Așa că, dacă baia ne e folositoare la ceva, totuși nu se cuvine să ne lăsăm moleșiți de ea. Cei vechi numeau băile „pive pentru oameni", pentru că băile zbârcesc trupurile mai mult decât trebuie și le silesc să îmbătrânească înainte de vreme; în baie trupurile se încălzesc, iar din pricina căldurii carnea, ca și fierul, se înmoaie; de aceea e nevoie ca după baie să ne udăm și să intrăm în apă rece.

47. Nu trebuie să facem baie cu orice ocazie, ci să evităm baia când ne e stomacul foarte gol sau foarte plin; apoi să ținem seama de vârsta trupului și de anotimp. Căci nu toate îmbăierile ne sunt de folos, după cum spun înțelepții. Trebuie să păstrăm o măsură, pe care s-o chemăm în ajutor tot timpul vieții. Nu trebuie, apoi, să stăm atât de mult în baie, încât să fie nevoie să fim scoși afară de mână, nici nu trebuie să facem des baie și de mai multe ori în fiecare zi, ca și cum ne-am duce în piață. A te duce la baie cu mulți servitori, ca să te spele, înseamnă a-i insulta pe cei cu care faci baie, înseamnă a te lăuda cu luxul tău și a nu voi să înțelegi că baia trebuie să fie în mod egal comună tuturor celor care se spală. Mai ales sufletul trebuie să ți-l speli prin Cuvântul cel curățitor, iar trupul uneori, din pricina lipirii prafului de el ori în caz că vrem să-l

scăpăm de oboseală. „Vai vouă, cărturari și farisei fățarnici", zice Domnul, „că vă asemănați mormintelor văruite! Mormântul pe din afară se vede frumos, dar pe dinăuntru este plin de oase de morți și toată necurăția"[130].

48. Și iarăși Domnul le spune tot lor: „Vai vouă, că voi curățiți partea din afară a paharului și a blidului, dar pe dinăuntru sunt pline de necurăție! Curăță întâi partea dinăuntru a paharului, ca să fie curată și partea din afară"[131]. Cea mai bună baie este aceea care curăță murdăria sufletului, despre care prorocia vorbește deschis: „Domnul va spăla murdăria fiilor și fiicelor lui Israel și va curăți sângele din mijlocul lor"[132], sângele fărădelegii și uciderile prorocilor. Iar felul curățirii l-a arătat Domnul când spune: „Cu duhul judecății și cu duhul arderii"[133]. Cât privește îmbăierea trupului, ea se poate face și numai cu apă, cum se face adeseori în ogoare, unde nu este baie.

---

[130] *Matei* 23, 27.
[131] *Matei* 23, 25.
[132] *Isaia* 4, 4.
[133] *Isaia* 4, 4.

CAPITOLUL AL X-LEA

Celor care viețuiesc după învățătura Cuvântului le sunt îngăduite și exercițiile gimnastice

49. Pentru exercițiile corporale tinerilor le e de ajuns locul public, chiar dacă se află acolo o baie; nu este deloc rău ca și bărbații, înainte de orice și înainte de a face baie, să se folosească de acest loc pentru exerciții corporale. Exercițiile corporale sunt de folos tinerilor pentru sănătatea lor; îi fac să fie sârguincioși și ambițioși să se îngrijească nu numai de bunăstarea trupului, ci și de bunăstarea sufletului. Este un lucru plăcut și nu lipsit de folos să faci exerciții corporale, fără însă să te depărtezi de alte îndeletniciri mai bune.

Femeile nu trebuie îndepărtate de la exerciții corporale; dar nu trebuie puse la lupte și la alergări; ele trebuie să facă exerciții de lucrarea lânii, de țesut și de dat ajutor la facerea mâncărurilor, dacă e nevoie. Mai mult, femeile trebuie să aducă singure din cămară lucrurile de care au nevoie; nu e o rușine pentru ele nici să se ducă la moară. Nu-i o ocară pentru o soție, gospodină și de ajutor în casă, să se ocupe și cu gătitul mâncării, ca să fie plăcută soțului.

Iar dacă soția scutură singură așternutul, dacă aduce apă soțului ei însetat, dacă-i pune să mănânce, ei bine toate acestea sunt fapte de foarte bună-cuviință și sunt un exercițiu corporal care o face sănătoasă și înțeleaptă. Pedagogul o laudă pe o femeie ca aceasta, „care-și întinde brațele sale spre cele de folos, care ține strâns în mâinile ei fusul, care deschide mâinile ei sărmanului și dă hrană săracului”[134]. Ei nu îi e rușine să o imite pe Sarra în cea mai frumoasă slujire a ei: slujirea unor călători. Avraam i-a zis Sarrei: „Grăbește-te și frământă trei măsuri de făină curată și fă pâine coaptă pe vatră”[135]. „Iar Rahila, fiica lui Laban”, spune Scriptura, „venea cu oile tatălui ei”[136]. Și Scriptura nu s-a mulțumit cu atât; ci, ca să ne arate că era cu totul lipsită de mândrie, a adăugat: „Căci ea păștea oile tatălui ei”[137].

---

[134] *Pildele* 31, 19-20.
[135] *Facerea* 18, 6.
[136] *Facerea* 29, 9.
[137] *Facerea* 29, 9.

50. Nenumărate sunt exemplele pe care le oferă Scripturile pentru a ilustra simplitatea, munca personală și exercițiile corporale. Unii bărbați, dezbrăcați de haine, iau parte la luptele atletice; alții joacă cu o minge mică, mai ales când e soare, jocul numit „feninda"; altora le e îndestulătoare o plimbare, când se duc la câmp sau când coboară în oraș. Iar dacă bărbații ar pune mâna pe sapă, apoi să se știe că nu este un lucru lipsit de noblețe această îndeletnicire gospodărească, în felul unui exercițiu de lucrare a pământului. Era aproape să uit de vestitul Pittacos[138], regele Mitilenei, care învârtea la moară; se folosea de un exercițiu corporal foarte bun. Este bine ca bărbații să scoată singuri apă și să taie lemnele de care au nevoie. Iacov, cel care păștea turmele lui Laban, cele pe care i le lăsase[139], avea ca semn împărătesc „un toiag din lemn de stirax"[140], pentru că avea de gând să schimbe prin acest lemn spre mai bine firea oilor[141]. Pentru mulți adesea și cititul cu glas tare e un exercițiu corporal.

51. Luptele atletice – pe care le-am încuviințat – să nu le facem din dorința inutilă de a învinge, ci să asudăm ca niște bărbați; și iarăși nu trebuie să ne luptăm ca să ajungem maeștri în aceste lupte, nici ca să arătăm ce putem, ci ca să ne exercităm gâtul, mâinile și coastele. Niște exerciții ca acestea, făcute cu o vigoare plină de bună-cuviință, sunt mai elegante, mai bărbătești și dătătoare de sănătate; celelalte exerciții gimnastice nu sunt exerciții potrivite pentru niște oameni de condiție liberă.

În tot ce facem să ne gândim la măsură. După cum este foarte bine ca munca să premeargă masa, tot așa o muncă exagerată este foarte rea, istovitoare și aducătoare de boală. Nu trebuie nici să stai degeaba, dar nici să muncești peste măsură.

Spun și acum ceea ce spuneam când am vorbit despre hrană. În tot ce facem și în orice împrejurare nu trebuie să urmărim plăcerea, să ducem o viață de desfrâu, dar nici să sărim în extrema cealaltă; ci, între aceste două feluri de viețuire, să alegem o viețuire chibzuită și cumpătată, lipsită și de răul uneia și de răul celeilalte, lipsită adică și de lux și de zgârcenie.

---

[138] Pittacos, unul din cei șapte înțelepți ai Greciei (sec. al VI-lea î.Hr.), născut în Mitilene; a condus zece ani patria sa (589-578 î.Hr.), dându-i legi. A abdicat de bunăvoie.

[139] *Cf. Facerea* 30, 36.

[140] *Facerea* 30, 37. Stiraxul este un copăcel exotic, care produce rășină mirositoare.

[141] *Cf. Facerea* 30, 37-43.

52. Așa cum am zis și mai înainte, a te servi singur, fără ajutorul altora, e un exercițiu corporal fără pretenții, de pildă a te încălța singur, a te spăla pe picioare, a-ți frecționa trupul cu o cremă oarecare; iar dacă și tu, la rândul tău, îl frecționezi pe cel care te-a frecționat, atunci și acest lucru e un exercițiu corporal prin care se realizează dreptatea, ca și acela de a sta la căpătâiul unui prieten bolnav, de a te pune în slujba unui neputincios și de a-l ajuta pe un nevoiaș. „Și Avraam", spune Scriptura, „le-a întins masă Celor Trei sub copac și el stătea lângă Ei pe când Aceia mâncau"[142].

Frumoasă îndeletnicire e și pescuitul, cum era pentru Petru[143], numai dacă ne dau răgaz studiile cele de neapărată trebuință pentru învățarea doctrinei Cuvântului. Acesta e cel mai bun pescuit, cel pe care l-a dăruit Domnul ucenicului Său, învățându-l să-i pescuiască pe oameni[144] cum se pescuiește peștele din apă.

[142] *Facerea* 18, 8.
[143] *Cf. Ioan* 21, 3.
[144] *Cf. Matei* 4, 19; *Marcu* 1, 17; *Luca* 5, 10.

CAPITOLUL AL XI-LEA

Expunere pe scurt a celei mai bune viețuiri

53. Tot pentru pricinile arătate mai sus nu trebuie interzisă cu totul purtarea bijuteriilor de aur, nici folosirea hainelor luxoase; dar trebuie pus frâu pornirilor nesocotite, ca nu cumva, furați de multă tihnă, să ne trezim răpiți și împinși spre o viață de desfrâu. Căci cumplit lucru e luxul atunci când crește peste măsură; e în stare să sară, să azvârle din picioare și să-l arunce jos pe călăreț, adică pe Pedagog; dar Pedagogul are de mult în mâna Sa frâul și duce la mântuire calul omenesc, adică partea irațională a sufletului[145], sălbăticită de plăceri, de dorințe vrednice de osândit, de pietre prețioase, de aur, de haine scumpe și de alte obiecte de lux.

Să avem mai cu seamă în minte aceste cuvinte sfinte: „Având purtarea voastră frumoasă între păgâni, pentru ca, de unde acum vă bârfesc ca pe niște făcători de rele, privind mai de aproape faptele voastre cele bune, să-L slăvească pe Dumnezeu"[146].

Pedagogul ne îngăduie să folosim o haină simplă, de culoare albă, după cum am zis, pentru ca, obișnuindu-ne cu lucruri făcute de natură, nu cu lucruri făcute cu meșteșugită artă, să îndepărtăm de la noi tot ce este înșelător și tot ce pervertește adevărul; să ne însușim adevărul, care e de un singur fel și cu o singură înfățișare. Sofocle, mustrând un tânăr care o făcea pe femeia, i-a zis:

„Te gătești cu haine strălucitoare, precum cei care le imită pe femei"[147].

Ca și ostașul, corăbierul și conducătorul, tot așa și omul cuminte are haina sa proprie, fără de găteli, cu bună-cuviință și curată.

54. De aceea și Legea dată prin Moise despre lepră îndepărtează ca impur tot ce este pestriț și tărcat[148]: pentru că se aseamănă cu pielea împestrițată a șarpelui. Moise vrea ca noi, care

---

[145] *Cf.* PLATON, *Phaidros*, 246 A.

[146] *1 Petru* 2, 12.

[147] SOFOCLE, fragm. 702, ed. Nauck.

[148] *Cf. Leviticul* 13, 12-17.

nu mai suntem înfloraţi cu împestriţarea culorilor şi am ajuns în întregime albi[149] de la cap până la vârful picioarelor, să fim curaţi, pentru ca, aşa cum s-a schimbat trupul, tot aşa să se schimbe şi gândurile cele împestriţate şi viclene ale sufletului nostru, ca să iubim culoarea cea curată, simplă şi neîndoielnică a adevărului. Iar filosoful care l-a imitat şi aici pe Moise, Platon cel prea minunat în toate, îngăduie acele ţesături pentru facerea cărora o femeie înţeleaptă nu are nevoie de mult timp. „Culoarea albă", spune Platon, „e potrivită pentru cineva care se respectă; albul e potrivit şi în ţesături; celelalte culori însă să nu se pună decât la gătelile de război"[150]. Aşadar, albul se potriveşte oamenilor care iubesc pacea şi lumina.

55. După cum semnele cele mai apropiate arată prezenţa cauzelor care le-au produs, dar, mai bine spus, arată prezenţa celui care a dat naştere semnului, de pildă fumul arată focul, iar culoarea frumoasă a pielii şi pulsul regulat arată sănătatea, tot aşa şi cu noi, oamenii: îmbrăcămintea ne arată purtările. Castitatea este pură şi simplă. Curăţia e o calitate prin care felul nostru de viaţă devine pur şi neamestecat cu cele rele; iar simplitatea este o dispoziţie sufletească prin care înlăturăm tot ce este de prisos.

O haină aspră, mai ales când nu-i dată la piuă, reţine căldura trupului; nu pentru că haina are în ea căldura, ci pentru că întoarce în trup căldura care vrea să iasă şi nu-i dă loc de trecere; dar, chiar dacă îi vine căldură din afară, haina o primeşte şi o ţine în ea, este încălzită şi încălzeşte la rândul ei şi trupul; din această pricină trebuie să ne folosim mai cu seamă iarna de o astfel de haină. Căci e lipsită de pretenţii; iar lipsa de pretenţii e dispoziţia sufletească prin care cineva renunţă la tot ce e de prisos şi primeşte doar ce îi îndestulează nevoile, ca să ducă o viaţă sănătoasă şi fericită, conformă cu raţiunea.

56. Femeia să poarte o îmbrăcăminte simplă şi serioasă, mai fină decât îmbrăcămintea cuvenită bărbatului; dar să nu ne facă să roşim şi să nu dea naştere la gânduri desfrânate. Îmbrăcămintea femeii să fie potrivită cu vârsta, cu chipul, cu locul, cu firea sa femeiască şi cu ocupaţia. Dumnezeiescul apostol ne sfătuieşte foarte bine: „Îmbrăcaţi-vă în Hristos Iisus şi grija de trup nu o

[149] Adică prin Botez.

[150] PLATON, *Legile*, XII, 956 A.

faceți spre pofte"[151]. Cuvântul le oprește pe femeile care se silesc să-și facă găuri la urechi. De ce nu și la nas, ca să se împlinească cele spuse de Scriptură: „Precum este cercelul în nasul porcului, așa este frumusețea femeii cu nărav rău"[152]? În general vorbind, cel care socotește că se împodobește cu aur este mai mic decât aurul; iar cel care-i mai mic decât aurul nu-i stăpânul aurului. Nu este oare cea mai mare prostie să mărturisești că ești mai lipsit de podoabă și mai fără de preț decât nisipul de aur lidian[153]? După cum un inel de aur se murdărește de necurățenia scroafei care scormonește cu râtul în mocirlă, tot așa și femeile pornite spre desfrâu, mândre de avuția lor, batjocoresc frumusețea cea adevărată cu murdăriile desfrânărilor.

57. Pedagogul le dă femeilor inel de aur, dar nu ca podoabă, ci ca pecete, ca să le arate că trebuie să fie păzitoarele casei, să poarte grijă de gospodărie. Dacă toți am urma învățăturile Pedagogului, n-ar mai fi nevoie de peceți, căci toți am fi la fel de cinstiți, și slugile, și stăpânii. Dar, fiindcă nu ne lăsăm educați de Cuvânt, necinstea a luat mare avânt; și de aceea avem nevoie de peceți.

Sunt însă și cazuri când trebuie slăbită severitatea. Căci uneori femeile, când se mărită, nu au parte de un soț cuminte; acestor femei trebuie să li se îngăduie să se gătească, pentru a plăcea bărbaților lor. Dar să li se pună hotar; să se gătească numai pentru bărbații lor. Aș dori însă ca nici ele să nu urmărească împodobirea trupului, ci să-și atragă pe soți cu dragostea lor plină de cumințenie, leac puternic și cinstit. Iar în cazul când bărbații vor să-și nenorocească sufletul, atunci femeile să caute, dacă vor să ducă o viață plină de înfrânare, să potolească încetul cu încetul pornirile nesocotite ale bărbaților și poftele lor. Căci ele trebuie să aducă pe nesimțite pe bărbații lor la o viață simplă, obișnuindu-i treptat cu un trai mai cumpătat. Pentru că nu ajungi să ai un trai cuviincios prin adaos de poveri, ci prin înlăturarea a tot ce e de prisos.

58. După cum se taie vârfurile aripilor la păsări ca să nu poată zbura, tot așa trebuie tăiați și femeilor banii, care le duc la lux și desfătare, la ușurătăți vătămătoare și la plăceri deșarte, din pricina cărora ajung înfumurate, prind aripi și zboară departe de căminul

---

[151] *Romani* 13, 14.

[152] *Pildele* 11, 22.

[153] Fluviul Pactolos din Lidia, care izvorăște din muntele Tmolos, rostogolea la vale, după Herodot, nisip de aur (*cf.* HERODOT, *Istorii*, I, 93; V, 101).

conjugal. De aceea femeile trebuie să se poarte cu bună-cuviință și să se încingă de jur împrejur cu simțul rușinii plin de cumințenie, ca nu cumva, din pricina ușurătății, să se îndepărteze de credința cea adevărată. Bine e ca bărbații să le încredințeze soțiilor lor conducerea gospodăriei, căci pentru aceasta le-au fost date de ajutor[154].

Dacă însă suntem ocupați cu treburi la oraș sau avem de lucru la câmp și adeseori ne lipsesc soțiile și trebuie să sigilăm ceva pentru siguranță, Pedagogul ne îngăduie, numai în acest scop, să folosim un inel cu pecete; pe toate celelalte inele să le aruncăm de pe noi, pentru că, așa cum spune Scriptura, „pentru omul înțelept învățătura este podoabă de aur”[155]. Femeile care poartă bijuterii de aur se tem, mi se pare, să nu fie socotite sclave dacă li s-ar lua bijuteriile; căci sclavele nu poartă bijuterii. Dar omul cu adevărat nobil, care are în suflet frumusețea naturală, nu deosebește pe sclav prin aceea că a fost vândut și cumpărat, ci prin aceea că are simțăminte nedemne de un om liber. Se cuvine ca noi, care suntem educați de Dumnezeu și înfiați de Dumnezeu, să nu părem liberi, ci să fim liberi.

59. De aceea și statul pe loc și mișcarea și mersul și, într-un cuvânt, întreaga noastră viață trebuie să arate cât mai mult cu putință pe omul liber. Dar chiar inelul cu pecete nu trebuie purtat de bărbați la încheietura degetului – căci acolo îl poartă femeile –, ci în degetul cel mic și împins până în partea cea mai de jos a degetului; căci astfel mâna va fi eficientă în lucrările pe care avem nevoie să le facem, iar inelul-pecete nu poate cădea ușor din deget, fiind reținut de nodul cel mare al degetului.

Pecetea de pe inelele noastre să fie un porumbel sau un pește sau o corabie împinsă de un vânt favorabil sau o liră muzicală, așa cum avea Policrate[156] pe inelul său; sau o ancoră nautică, așa cum Seleucos[157] a pus să fie gravată pe inelul lui; dacă inelul are gravat un pescar, să ne aducă aminte de apostol[158] și de copiii scoși din apă[159]. Nu trebuie să fie gravate pe pecețile inelelor chipuri de idoli, la care

[154] *Cf. Facerea* 2, 18, 20.
[155] *Înțelepciunea lui Isus Sirah* 21, 23.
[156] Policrate, tiranul insulei Samos între 533-522 î.Hr. Când insula a fost cucerită de perși, în 522 î.Hr., Policrate a murit crucificat.
[157] Seleucos I Nicator (355-280 î.Hr.), general macedonean, fost locotenent al lui Alexandru cel Mare, apoi satrap al Babilonului, întemeietorul dinastiei Seleucizilor.
[158] *Cf. Luca* 5, 10.
[159] Adică din apa Botezului.

nu trebuie să ne uităm, nici sabie sau arc, pentru că noi urmărim pacea, nici cupe, pentru că trebuie să fim cumpătați.

60. Mulți desfrânați și desfrânate își gravează în montura inelelor pe amanții sau amantele lor, nevoind să dea uitării vreodată patimile lor desfrânate, datorită acestei amintiri permanente a destrăbălării.

Despre păr iată de cred: capul bărbaților trebuie să fie tuns, afară de cazul când au părul creț. Părul din barbă să fie bogat, dar cârlionții părului capului să nu cadă prea mult în jos, ca buclele femeilor. Pentru bărbați e de ajuns o barbă bine îngrijită. Iar dacă vrea să-și tundă barba, să nu și-o radă de tot; un bărbat ras complet ar avea înfățișare rușinoasă; iar rasul bărbii până la piele îl apropie pe bărbat de cei care-și smulg părul din barbă și de spâni. Psalmistul, de pildă, laudă barba bogată, căci spune: „Ca mirul, care se pogoară pe barbă, pe barba lui Aaron”[160]; prin repetarea cuvântului „barbă” a lăudat chipul cel frumos, care ajunge strălucitor cu mirul Domnului.

61. Tunsul părului capului nu trebuie făcut de dragul frumuseții, ci pentru anumite nevoi. Să se taie părul capului atât cât să nu crească prea mare și, coborându-se, să împiedice vederea. Trebuie rotunjit și părul de la mustață, ca să nu se murdărească atunci când mâncăm; dar nu cu briciul – căci nu-i frumos –, ci cu foarfecile de bărbier. Nu trebuie să deranjăm cu ceva părul din barbă care nu ne supără; barba dă figurii bărbatului o seriozitate care impune.

Pe mulți oameni înfățișarea îi face să nu păcătuiască, din pricină că înfățișarea îi dă de gol; altora însă, care nu vor să se știe că păcătuiesc, le e foarte plăcut să aibă o înfățișare comună, cu nimic caracteristică, datorită căreia, fiind acoperiți, pot păcătui fără să fie recunoscuți, din pricină că sunt la fel ca marea mulțime a oamenilor; așa că pot săvârși fără teamă păcatul.

62. Părul capului, tuns scurt, îi dă bărbatului nu numai o înfățișare serioasă, ci-i face și capul rezistent; îl obișnuiește și cu frigul și cu căldura, înlăturând vătămările pe care i le pot aduce frigul și căldura; căci pletele mari sug ca un burete sudoarea produsă de căldură și duc la creier vătămarea sudorii.

Femeilor le este de ajuns să-și pieptene părul și să-și lege simplu cozile cu o agrafă ieftină la ceafă; cu o îngrijire nemeșteșugită

---

[160] *Psalmul* 132, 2.

și cu aranjarea cumpătată a părului își măresc frumusețea lor naturală. Împletirea părului, așa cum o fac femeile desfrânate, cu bucle în lanț, nu doar că le urâțesc, ci le mai strică și părul; împletindu-și abil părul, își smulg perii din cap; iar de teamă să nu li se strice părul, nici nu se ating de capetele lor; seara se duc cu frică la culcare, ca nu cumva, fără să-și dea seama, să deranjeze formele împletiturii.

63. Adaosul de păr străin trebuie îndepărtat cu desăvârșire. E cea mai mare nelegiuire să-ți pui pe cap plete de păr străin, să-ți acoperi craniul cu bucle de păr mort. Pe ce va pune mâna preotul? Ce va binecuvânta? Preotul nu va binecuvânta pe femeia împodobită cu perucă, ci părul străin, iar prin păr, alt cap. De vreme ce „capul femeii este bărbatul, iar al bărbatului Hristos”[161], nu este oare o nelegiuire ca femeile să cadă în două păcate? Mai întâi că îi înșală pe bărbații lor, pentru că le arată alt păr în locul părului lor; în al doilea rând, că-L necinstesc pe Domnul, atât cât li se îngăduie, gătindu-se ca desfrânatele spre a ascunde adevărul și aducând și ocară capului lor, care este cu adevărat frumos.

Însă nici părul nu trebuie să și-l vopsească și nici să-i schimbe culoarea dacă li se înălbește; căci nu li se îngăduie nici haine împestrițate. Dar, mai cu seamă, nu trebuie ascuns ceea ce face ca vârsta să fie venerabilă și vrednică de încredere; dimpotrivă, trebuie să arătăm deschis prețuirea pe care ne-a dat-o Dumnezeu, pentru a-i face pe tineri să respecte bătrânețea. Adesea, apariția unui om cu capul alb în fața unor tineri obraznici este la fel ca apariția profesorului; îi cuminețește, iar strălucirea înfățișării lui potolește zburdălnicia lor tinerească.

64. Femeile nu trebuie să-și fardeze fețele cu dresurile unei arte pline de viclenie.

Să le arătăm noi arta de a se împodobi cu castitatea. Cea mai minunată frumusețe este în primul rând frumusețea sufletească, așa cum am spus de mai multe ori. Sufletul este frumos când e împodobit cu Sfântul Duh, când are în el podoabele date de Duhul cel Sfânt: dreptatea, curajul, castitatea, iubirea de bine, simțul rușinii, o culoare pe care n-o poți vedea mai frumoasă și mai înfloritoare în nicio altă parte. După aceea să se ostenească și cu frumusețea trupului. Frumusețea trupului constă în simetria

---

[161] *1 Corinteni* 11, 3.

membrelor și părților trupului, însoțite de o culoare frumoasă. Arta de a-ți împodobi trupul cu sănătate este aici foarte potrivită; arta aceasta face trecerea de la imaginea cea fardată la imaginea adevărată, cea dăruită de Dumnezeu.

Buna întocmire a băuturilor și mâncatul cu măsură sunt în stare să-ți dea frumusețea cea firească. Cu ajutorul acestora trupul întărește nu numai sănătatea, dar face să i se vadă și frumusețea. Din înroșit, trupul ajunge strălucitor și scânteietor; din molatic, luminos și plin de har; din șubred, bărbătos și tare; dintr-un trup cu respirația grea, un trup cu o bună și regulată respirație. Cu acestea toate este împodobit omul, această statuie armonioasă și frumoasă a Cuvântului! Da, frumusețea este floarea minunată a sănătății. Sănătatea lucrează înăuntrul trupului, iar frumusețea în afara trupului; amândouă arată înfloritoarea culoare a feței.

65. Cele mai frumoase și cele mai sănătoase exerciții corporale dau trupului o frumusețe adevărată și permanentă, deoarece căldura produsă de exerciții dă naștere transpirației și atrage aerul rece. Căldura, fiind produsă de mișcări, atrage spre ea aerul și, atrăgându-l, preface treptat prisosul încălzit de hrană din trup în vapori, datorită cantității de umiditate și excesului de căldură. De aceea e și dată afară mâncarea de mai înainte. Într-un corp care nu face mișcare, mâncarea înghițită nu e digerată, ci scoasă afară, cum se scoate pâinea dintr-un cuptor rece: sau întreagă și necoaptă, sau coaptă numai pe partea de deasupra. E firesc apoi ca cei care mănâncă și beau mai mult decât trebuie să aibă și urina și excrementele în mai mare cantitate, să aibă în mai mare cantitate și celelalte secreții; pe lângă acestea și sudoarea, pentru că hrana n-a fost asimilată, ci eliminată odată cu cele de prisos.

66. De aici vin și desfrânările, pentru că abundența excesivă din trup se îndreaptă spre părțile genitale ale nașterii de copii. Trebuie deci să cheltuim această abundență excesivă din trup prin mișcări corporale potrivite și prin mese simple, ca să înflorească în noi frumusețea.

În sfârșit, este absurd ca cei făcuți „după chipul și asemănarea lui Dumnezeu”[162] să-și pună pe ei podoabă străină, ca și cum ar vrea să-și necinstească Arhetipul după care am fost făcuți; să prefere adică în locul creației dumnezeiești un rău tertip omenesc.

---

[162] *Facerea* 1, 26.

Pedagogul poruncește ca femeile să meargă „cu îmbrăcăminte cuviincioasă și să se împodobească cu sfială și cu înfrânare"[163], „supunându-se bărbaților lor, pentru ca, deși unii nu se pleacă Cuvântului, să fie câștigați, fără vorbă, prin purtarea femeilor lor, văzând", zice Scriptura, „viețuirea voastră curată în Cuvânt; podoaba lor să nu fie cea din afară, adică împletirea părului, podoabele de aur sau îmbrăcarea de haine scumpe, ci omul cel tainic al inimii, întru nestricăcioasa podoabă a duhului blând și liniștit, care este de mare preț înaintea lui Dumnezeu"[164].

67. Munca pe care femeile o fac singure, fără ajutorul cuiva, le aduce o frumusețe adevărată, pentru că munca le exercită trupurile și prin muncă se împodobesc nu cu o podoabă adusă de munca altora, podoabă lipsită de podoabă, lipsită de libertate și desfrânată, ci una lucrată și confecționată de mâinile lor, de mâinile unei femei cinstite. Căci nu se cuvine ca [femeile] care trăiesc după Dumnezeu să se arate împodobite cu haine cumpărate din piețe, ci cu haine făcute de mâinile lor. Foarte frumos lucru este ca femeia gospodină să se îmbrace și pe ea și pe bărbatul ei cu haine făcute cu mâinile ei. Acest lucru îi bucură pe toți; copiii se bucură de mama lor, bărbatul de femeia lui, ea de toți și cu toții de Dumnezeu. Într-un cuvânt:

„Femeia harnică e o comoară de virtute"[165].

Femeia aceasta „bucatele nu le-a mâncat cu lene"[166], ci are „sfaturile milosteniei pe limba ei"[167]; „și-a deschis gura sa în chip înțelept și după lege"[168] și „copiii ei s-au ridicat și au fericit-o, iar bărbatul ei a lăudat-o"[169], după cum zice Cuvântul cel Sfânt prin Solomon. „Femeia evlavioasă este binecuvântată; să laude frica de Domnul!"[170] Și iarăși: „Femeia harnică este cunună pentru bărbatul ei"[171].

68. Femeile trebuie să-și corecteze cât mai mult cu putință atitudinea, privirea, mersul și vocea. Nu cum fac unele femei, care imită pe artiștii de teatru, care privesc cu luare-aminte mișcările

[163] *1 Timotei* 2, 9.
[164] *1 Petru* 3, 1-4.
[165] ALEXANDROS, fragm. 5, CAF, III, p. 373.
[166] *Pildele* 31, 27.
[167] *Pildele* 31, 26.
[168] *Pildele* 31, 26.
[169] *Pildele* 31, 28.
[170] *Pildele* 31, 30.
[171] *Pildele* 12, 4.

lascive ale dansatoarelor, ca să le reproducă în întâlnirile lor, cu mișcări lente, cu pași senzuali, cu glas afectat și cu priviri pline de dorințe; toate aranjate cu grijă ca să fie momeală plăcerii. „Miere picură din buzele femeii desfrânate, care, vorbind ca să-ți facă plăcere, îți unge gâtlejul, dar la urmă mai amară decât fierea o vei afla și mai tăioasă decât sabia cu două tăișuri; căci picioarele nebuniei pogoară cu moartea în iad pe cei care se folosesc de ea."[172] Desfrânata l-a biruit pe nobilul Samson[173], iar cealaltă soție a lui și-a tuns bărbatul[174]. Dar există și o altă femeie, care nu l-a înșelat pe Iosif; și astfel egipteanca desfrânată a fost biruită, iar castitatea în lanțuri a lui Iosif s-a dovedit superioară puterii fără de lanțuri a femeii.

69. Minunate sunt și cuvintele acestea:

„Nu mă pricep deloc
Să murmur cu dulceață, să merg legănat,
Să-mi țin gâtul plecat, așa cum văd aici
În oraș pe alți mulți pervertiți
Care se ung cu smoală ca să se epileze"[175].

Trebuie cu totul interzise mișcările efeminate, atitudinile desfrânate și mlădierile lascive. Mișcările languroase în mers, „mersul unduit"[176], cum zice Anacreon[177], sunt tocmai mișcări de desfrânate, după cât îmi pare. Comedia spune: „Este timpul să părăsești urmele femeilor stricate și viața de desfrâu"[178]. „Pașii desfrânatei nu se sprijină pe adevăr; nu umblă pe căile vieții; urmele ei sunt primejdioase și nu sunt ușor de știut."[179] Mai cu seamă ochii trebuie păziți, căci e mai bine să alunece picioarele decât ochii.

70. Domnul vindecă foarte repede patima aceasta spunând: „Dacă te smintește ochiul tău, scoate-l"[180]. Smulge din rădăcini pofta! Ochii care privesc cu poftă, clipitul ochilor, care înseamnă a face semn cu ochii, nu sunt altceva decât desfrânare cu ochii, pentru că prin ochi pofta își aruncă departe săgețile ei. Ochii sunt corupți

[172] *Pildele* 5, 3-5.
[173] *Cf. Judecătorii* 14, 15-17.
[174] *Cf. Judecătorii* 16, 17-19.
[175] Un poet comic necunoscut, CAF, III, p. 470, nr. 339.
[176] ANACREON, fragm. 168.
[177] ANACREON (sec. VI-V î.Hr.), celebru poet liric grec. A cântat în poeziile sale dragostea și vinul. Din opera sa autentică n-au rămas decât scurte fragmente.
[178] Un poet comic necunoscut, CAF, III, p. 520, nr. 622.
[179] *Cf. Pildele* 5, 6.
[180] *Matei* 5, 29; 18, 9; *Marcu* 9, 47.

înaintea întregului trup. „Ochiul care vede bine veselește inima”[181], adică se bucură, pentru că știe să vadă bine; dar „cel care face cu ochiul cu viclenie adună întristare peste oameni”[182]. Un om ca acesta era afemeiatul Sardanapal[183], regele asirienilor, care este înfățișat pe pat cu picioarele în sus, desfăcându-și haina de purpură și aruncând în sus albul ochilor. Femeile care fac la fel se prostituează chiar cu ochii lor. „Luminătorul trupului este ochiul”[184], spune Scriptura; prin ochi se văd cele dinăuntrul omului, căci sunt luminate de lumina ochilor. „Desfrânarea femeii, prin ridicarea ochilor.”[185]

71. Apostolul strigă: „Omorâți, așadar, mădularele voastre cele de pe pământ: desfrânarea, necurăția, patima, pofta cea rea și lăcomia, care este închinare la idoli, peste care vine mânia lui Dumnezeu”[186]; noi însă reaprindem patimile și nu ne rușinăm. Unele dintre aceste femei mestecă gumă[187], umblă de colo-acolo, se scălâmbăie înaintea trecătorilor; altele își dau aere, scărpinându-se în cap cu ace de păr, pe care le poartă cu ele, ca și cum n-ar avea degete, și se interesează ca acele de păr să fie făcute din carapace de broască țestoasă sau din fildeș sau din oasele altui animal mort; altele, ca să placă celor care le văd, se gătesc dându-și pe față cu farduri de diferite culori; și astfel își murdăresc fețele și le fac ca și cum ar avea spuzeală. Ca aceasta este, spune Pedagogul prin Solomon, „femeia nebună și destrăbălată. Nu știe de rușine. Stă la ușile casei ei pe scaun, chemând, în văzul lumii, pe cei care trec pe cale, pe cei care-și caută de drumul lor”[188]. Prin înfățișarea ei și prin întreaga ei viață spune lămurit: „Care este cel mai nebun dintre voi? Acela să se abată pe la mine! Iar celor lipsiți de minte le poruncește, zicând: «Atingeți-vă cu plăcere de pâinile ascunse și de apa cea dulce de furtișag»”[189]. Așa vorbește Pedagogul despre această Afrodită înclinată spre furt!

---

181 *Pildele* 15, 30.
182 *Pildele* 10, 10.
183 Sardanapal, rege legendar al Asiriei, cu o viață destrăbălată și desfrânată. A pierit ars de foc împreună cu averile, eunucii și femeile lui, pe un rug căruia singur i-a dat foc. Unii istorici îl socotesc al patrulea și ultimul rege al Asiriei, care a domnit douăzeci de ani (779-759 î.Hr.).
184 *Matei* 6, 22; *Luca* 11, 34.
185 *Înțelepciunea lui Isus Sirah* 26, 10.
186 *Coloseni* 3, 5-6.
187 *Cf. Pedagogul*, 3, 15.
188 *Pildele* 9, 13-15.
189 *Pildele* 9, 16-17.

72. De acest text s-a folosit beoțianul Pindar când a spus: „Dulce-i îngrijirea care te fură a Cipridei”[190]. „Nu știe nefericitul că pământenii pier alături de ea și că o va întâlni în fundul iadului! Dar, fugi”, îi spune Pedagogul, „nu zăbovi în locul acela, nici nu-ți întoarce ochii către ea! Așa vei trece de apa străină”[191], de Acheron. De aceea zice Domnul prin Isaia: „Pentru că au umblat fiicele Sionului cu grumajii ridicați și cu clipitul ochilor, iar cu mersul își târăsc hainele și cu picioarele joacă, Dumnezeu va smeri pe fiicele Sionului și va dezveli chipul lor”[192], chipul cel urât.

73. Aș dori apoi ca slujnicele care merg în stânga femeilor sau care vin în urma lor să nu rostească vorbe de rușine și nici să nu facă lucruri rușinoase, ci să fie cumințite de stăpânele lor. Poetul comic Filimon le critică foarte aspru, zicând:

„Când am ieșit,
Văd o femeie liberă
Urmată de o slujnică frumoasă;
Și unul din Plateea le urma
Făcând ochi dulci servantei”[193].

Căci desfrânarea slujnicei se întoarce asupra stăpânei, dând prilej celor care au încercat puțin să nu se teamă de a încerca mai mult; căci stăpâna, de vreme ce n-a pedepsit desfrânarea slujnicei, arată că e de acord cu purtările ei nerușinate. Dacă nu te revolți împotriva desfrânaților, înseamnă că ești de acord cu ei. Zice proverbul: „Cum e stăpâna, așa e și câinele”[194].

Să trimitem pe pustiu mersul cel nebunatic; să alegem mersul cel serios și potolit; dar nu un mers ca și cum te-ai târî; nici nu trebuie să ne zbenguim pe drum, nici să-i privim cu dispreț pe cei pe care-i întâlnim întorcând capul, dacă aceștia au ochii ațintiți asupra noastră, ca și cum am intra pe scenă cu alai și am aștepta să fim arătați cu degetul. Nu trebuie să fim împinși de slugi ca să urcăm o pantă, cum vedem că fac cei complet moleșiți, care, deși par sănătoși, sunt istoviți din pricina slăbiciunii lor sufletești. Bărbatul

---

[190] PINDAR, fragm. 217, în *Carmina*, ed. Otto Schroeder, Leipzig, 1900, p. 472; Ciprida este supranumele Afroditei.

[191] *Pildele* 9, 18-19 (după *Septuaginta*).

[192] *Isaia* 3, 16-17.

[193] FILIMON, fragm. 124, CAF, II, 517 ș.u.

[194] EPICHARM, fragm. 168, în: *Comicorum Graecorum Fragmenta*, I, 1, ed. Georgius Kaibel, Berlin, 1899, p. 121.

vrednic nu trebuie să dea semn de slăbiciune nici pe chipul lui, nici cu o altă parte a trupului.

74. Așadar, nici în mișcările noastre, nici în atitudinea noastră să nu se găsească vreo urmă de purtare urâtă, nedemnă de un bărbat. Bărbatul sănătos la trup și suflet nu trebuie să se folosească de slugi ca de vitele de jug. După cum slugilor li se poruncește „să se supună stăpânilor lor cu toată frica, nu numai celor buni și blânzi, ci și celor urâcioși”[195], zice Petru, tot așa este potrivit ca și stăpânii să le socotească pe slugile lor egale cu ei și să se poarte cu ele cu îndelungă răbdare și cu iubire de oameni. „În sfârșit”, spune Petru, „fiți cu toții într-un gând, împreună-pătimitori, iubitori de frați, îndurători, smeriți” și celelalte, „ca să moșteniți binecuvântarea”[196]. După părerea mea, Zenon din Kition[197] a schițat chipul minunat și vrednic de iubit cu pasiune al unui tânăr. Îl sculptează grăind așa: „Să fie”, spune el, „cu fața curată; sprâncenele să nu-i fie încruntate; privirea să nu-i fie holbată; dar nici lipsită de viață; să nu stea cu gâtul dus pe spate; membrele trupului să nu-i fie lăsate, ci drepte și puternice; să fie iute spre cuvântul cel drept și să memoreze cele grăite cu dreptate; atitudinea și mișcările lui să nu dea nădejde celor desfrânați. Să înflorească în el simțul rușinii și bărbăția! Departe să fie de el umbletul la prăvăliile care vând parfumuri, la atelierele giuvaergiilor, la magazinele care vând lână, ca și la celelalte ateliere, unde cei gătiți ca desfrânatele își pierd ziua, ca femeile care stau în fața caselor de prostituție”[198].

75. Așadar, nici bărbații să nu-și piardă timpul la bărbieri și prin prăvălii, flecărind și pălăvrăgind! Să înceteze a mai vâna femeile ce trec prin fața lor! Mulți bărbați nu contenesc a critica și a râde de alții.

Trebuie interzise și jocul cu zarurile și pofta de câștig a jocului cu zarurile, pe care bărbații îl joacă cu multă plăcere. Risipa de bani a descoperit niște distracții ca acestea pentru cei care vor să-și piardă timpul. De vină este lenea. Iubesc deșertăciunile cei care nu merg pe calea credinței celei adevărate, de parcă n-ar putea să se

---

195 *1 Petru* 2, 18.
196 *1 Petru* 3, 8-9.
197 Zenon din Kition (Cipru), filosof grec (336-251 î.Hr.), întemeietorul stoicismului, o sinteză din cosmologia lui Heraclit, etica cinică și a unei părți din logica lui Aristotel.
198 ZENON, fragm. 174, în: A.C. PEARSON, *The Fragments of Zeno and Cleanthes*, London, 1891, pp. 207-208.

distreze și în alt chip, fără să se vatăme. Felul în care fiecare voiește să trăiască este oglinda gândurilor sale.

Se pare însă că numai întâlnirile cu oameni buni sunt folositoare. Iar atotînțeleptul Pedagog, cunoscând că viețuirea împreună cu oamenii răi te face asemenea cu porcii, a interzis prin Moise vechiului popor să mănânce carne de porc, pentru a arăta că aceia care-L cheamă pe Dumnezeu nu trebuie să se amestece cu oameni necurați, care, precum porcii, se bucură de plăcerile trupești, de mâncăruri pline de murdărie și de deșănțate alintări. „Nu trebuie să mănânci uliu sau buhă cu aripile repezi sau vultur”[199], spune Scriptura mai departe; adică să nu te apropii de cei care-și duc viața trăind din răpiri. Și toate cele spuse în Scriptură la fel cu acestea trebuie înțelese alegoric.

76. Cu cine, așadar, să ne împrietenim? Cu drepții! O spune aceasta Pedagogul servindu-Se tot de alegorie, căci zice: „Orice animal care are copita despicată în două și rumegă”[200] este curat. Animalul cu copita despicată în două arată dreptatea; căci dreptatea are talerele egale; acest animal rumegă propria sa mâncare, mâncarea dreptății, adică Cuvântul; Cuvântul pătrunde în noi din afară prin cateheză, așa cum intră mâncarea; iar dinăuntru, ca din stomac, este trimis minții spre a fi păstrat în memorie. Omul drept rumegă hrana cea spirituală când are în gura sa Cuvântul; dreptatea o desparte în două: sfințește și aici, pe pământ, pe omul drept, dar îl trimite și în veacul ce va să fie.

Pedagogul nu ne va duce la spectacole; căci nu fără temei poți numi stadioanele și teatrele „scaunul ciumaților”[201]; fiindcă și aici este „sfat”[202] rău, ca și sfatul făcut împotriva Dreptului[203]; și de aceea este blestemată adunarea care L-a condamnat. Astfel de adunări sunt, desigur, pline de multă neorânduială și fărădelege; iar motivele pentru care se adună oamenii sunt un pretext pentru dezordinea morală, căci se strâng la un loc bărbații cu femeile, ca să se uite unii la alții.

77. La aceste spectacole lumea adunată este ușuratică. Dorințele se înfierbântă treptat, pentru că privirea este pofticioasă;

---

[199] *Cf. Leviticul* 11, 13-14.
[200] *Leviticul* 11, 3.
[201] *Psalmul* 1, 1.
[202] *Psalmul* 1, 1.
[203] Adică asupra lui Iisus.

ochii îi privesc mai îndrăzneț pe vecini, pentru că li se dă prilej să se înflăcăreze de voluptăți erotice.

Să fie interzise spectacolele pline de bufonerii și de pălăvrăgeli! E oare vreun lucru de rușine care să nu fie arătat pe scenele teatrelor? Câte cuvinte de rușine nu rostesc bufonii? Cei care s-au distrat cu viciul înfățișat pe scenă fac acasă cele văzute acolo. Dar cei ce nu se lasă seduși și rămân impasibili față de aceste spectacole nu vor fi nicicând furați de niște plăceri ușoare. Dacă mi s-ar spune că spectacolele teatrale trebuie socotite o joacă de dragul distracției, aș răspunde că nu sunt înțelepte cetățile care iau în serios până și distracția. O iubire de slavă așa de crudă încât să ucidă atâția oameni nu este deloc un joc[204]! Nu sunt jocuri nici ambițiile deșarte și nesocotite și nici zadarnicele risipiri de bani! Nu sunt jocuri nici luptele pricinuite de aceste întreceri!

78. Relaxarea nu trebuie cumpărată niciodată cu prețul căutării de lucruri deșarte. Un om cu judecată nu va prefera plăcutul înaintea binelui.

Mi se poate însă spune: „Dar nu filosofăm[205] toți!" Și voi răspunde: nu urmărim oare cu toții să dobândim viața [veșnică]? Ce vrei să spui? Ce fel de credință ai? Cum poți să-L iubești pe Dumnezeu și pe aproapele tău fără să filosofezi? Cum poți să te iubești pe tine însuți dacă nu iubești viața veșnică? „Nu știu carte!", mi se răspunde. Dar, dacă n-ai învățat să citești, nu poți spune că nu auzi; iar auzirea nu se învață. Credința nu e a înțelepților care trăiesc după lume, ci a înțelepților care trăiesc după Dumnezeu. Ea se învață chiar și fără litere; iar cartea ei, care e în același timp și a neștiutorilor și a lui Dumnezeu, se numește „dragoste", e o carte duhovnicească. E cu putință să asculți înțelepciunea dumnezeiască și să fii cetățean al acestei lumi; cele din lume nu te opresc să trăiești cu bună-cuviință, după Dumnezeu.

Cine vinde sau cumpără să nu spună niciodată două prețuri la cumpărare sau la vânzare; să aibă un singur preț și să gândească să spună adevărul; dacă nu dobândește prețul, dobândește adevărul și se simte bogat cu conștiința lui cea dreaptă.

---

204 Obscenitățile și crimele săvârșite pe scena teatrului din Antichitate erau un lucru comun. (n.red.)

205 Termenul „filosofie" are aici sensul de „a duce o viață morală, castă și moderată". (n.red.)

79. Să nu te lauzi și să nu juri când vinzi ceva. Să nu te juri nici când faci alte treburi. Vânzătorii și cumpărătorii care filosofează[206] să fie cu luare-aminte la aceste cuvinte ale Scripturii: „Să nu iei numele Domnului în deșert, căci nu-l va ierta Domnul pe cel care ia numele Lui în deșert"[207]. Pe cei care lucrează împotriva acestor porunci, pe iubitorii de argint[208], pe mincinoși, pe fățarnici și pe cei care fac comerț cu adevărul, Domnul îi va izgoni din curtea Tatălui Său, pentru că nu vrea să fie casa cea sfântă a lui Dumnezeu casă de negustorie nedreaptă, de vorbe nedrepte sau de bunuri materiale[209].

Femeia și bărbatul, când se duc la biserică[210], să fie îmbrăcați cuviincios, cu mers neprefăcut, tăcuți, cu „dragoste nefățarnică"[211], curați cu trupul, curați cu inima, în stare să se roage lui Dumnezeu. Mai mult decât atât, femeia să caute să fie acoperită, afară de cazul când este acasă. Când e acoperită are o înfățișare serioasă și nu atrage privirile; nu va păcătui nicicând dacă are înaintea ochilor ei voalul și simțul de rușine; și nu va face nici pe altul să alunece în păcat, ca atunci când ar fi cu fața descoperită. Căci asta vrea Cuvântul; fiindcă se cuvine ca femeia să aibă voal pe cap[212]. Se spune că femeia lui Eneas[213], din pricina covârșitoarei ei seriozități, s-a sfiit să-și dea voalul de pe cap chiar și când a fost cucerită Troia; și a rămas acoperită până și în timp ce fugea din cetatea în flăcări.

80. Ar trebui ca cei inițiați[214] în Hristos așa să fie totdeauna și așa să se poarte, la fel ca în biserică, unde stau cu mai multă seriozitate; să fie, nu să pară, tot așa de blânzi, tot așa de evlavioși, tot așa de plini de dragoste. Dar nu știu cum se face că își schimbă după loc și atitudinile și purtările, ca niște caracatițe, despre care se spune că se aseamănă cu pietrele pe care se așază; căci arată ca pietrele la

---

[206] Adică cei care trăiesc după învățătura creștină.

[207] *Ieșirea* 20, 7.

[208] *Cf. 2 Timotei* 3, 2.

[209] *Cf. Matei* 21, 12-13; *Marcu* 11, 15-17; *Luca* 19, 45-46; *Ioan* 2, 14-16.

[210] Deși a fost tradus prin „biserică", termenul ἐκκλησία nu are aici, încă, sensul modern de „locaș de cult, biserică", ci, acela de „adunare creștină". (n.red.)

[211] *Romani* 12, 9; 2 *Corinteni* 6, 6.

[212] *Cf. 1 Corinteni* 11, 5-6.

[213] Eneas, principe troian. La căderea Troiei, a fugit în Italia, unde s-a căsătorit cu Lavinia, fiica regelui Latinus. Poetul Vergilius a făcut din Eneas eroul epopeii sale *Eneida*.

[214] Termen împrumutat din religiile păgâne de misterii. Aici îi desemnează pe creștinii botezați. (n.red.)

culoare. După ce pleacă de la biserică, ei leapădă sfințenia adunării și se aseamănă cu marea mulțime a oamenilor între care trăiesc; sau, mai bine spus, când leapădă falsa și fățarnica lor seriozitate, arată ce erau când au intrat în biserică. Cât au stat în biserică, au cinstit cuvântul care s-a spus despre Dumnezeu, dar l-au lăsat acolo unde l-au auzit; când ies afară, umblă de colo colo împreună cu necredincioșii; li se umplu urechile de zgomotele instrumentelor cu coarde, de acordurile cântecelor de dragoste cântate din flaut, sunt înconjurați de oameni care fac scandal, de oameni beți și de o întreagă strânsură de lume; mulțimea cântă, iar cântecului mulțimii i se alătură și cei care mai înainte înălțau imnuri nemuririi, cântând și ei, ticăloșii, la sfârșit cel mai nenorocit cântec: „Să mâncăm și să bem, căci mâine vom muri”[215].

81. Aceștia, într-adevăr, nu mor mâine; dar sunt de pe acum morți pentru Dumnezeu[216]; își îngroapă morții lor[217], adică se îngroapă ei singuri spre moarte. Apostolul se adresează acestora cu foarte multă asprime, spunând: „Nu vă înșelați! Nici cei care săvârșesc adulterul, nici efeminații, nici sodomiții, nici furii, nici lacomii, nici bețivii, nici batjocoritorii”, nici alții pe care i-a adăugat acestora „nu vor moșteni Împărăția lui Dumnezeu”[218]. Dacă suntem chemați în Împărăția lui Dumnezeu, atunci să viețuim în chip vrednic de Împărăție[219], iubind pe Dumnezeu și aproapele[220].

Să se știe că dragostea nu are ca indiciu sărutarea, ci bunăvoința. Aceștia însă nu lasă să se audă în biserică decât zgomotul sărutărilor[221]; dar în sufletul lor nu sălășluiește dragostea. Sărutarea fără reținere în biserică dă naștere la bănuieli rușinoase și la calomnie; și ar trebui ca ea să fie tainică, „sfântă”[222], cum o numește apostolul. Să viețuim deci în chip vrednic de Împărăția lui Dumnezeu; sufletul nostru să-și arate dragostea sa prin vorbire, cu o gură castă și închisă; căci mai ales printr-o astfel de gură se arată purtarea cea cuviincioasă. Este și o altă sărutare, sărutarea

[215] *1 Corinteni* 15, 32; *Isaia* 22, 13.
[216] *Cf. 1 Corinteni* 11, 30.
[217] *Cf. Matei* 8, 22; *Luca* 9, 60.
[218] *1 Corinteni* 6, 9-10.
[219] *Cf. Filipeni* 1, 27; *1 Tesaloniceni* 2, 12.
[220] *Cf. Matei* 22, 37, 39.
[221] Aluzie la practica liturgică a „sărutării păcii” (*cf. Romani* 16, 16). Astăzi gestul este limitat numai la clerici. (n.red.)
[222] *Cf. 1 Corinteni* 16, 20; *2 Corinteni* 13, 12; *1 Tesaloniceni* 5, 26.

criminală, plină de venin, care ia chipul sfințeniei. Oare nu știți că păianjenii veninoși, imediat ce ating cu gura, dau oamenilor dureri cumplite? Nu știți că de multe ori sărutările introduc în suflet otrava desfrânării?

82. Să ne fie, așadar, lămurit că sărutarea nu înseamnă dragoste. „Dragostea este de la Dumnezeu."[223] Ioan spune: „Dragostea de Dumnezeu aceasta este: să păzim poruncile", nu ca să ne lingușim unii pe alții prin vorbire; „și poruncile lui Dumnezeu nu-s grele"[224]. Dar și îmbrățișările publice ale oamenilor care se iubesc sunt pline de îndrăznire nesocotită; aceștia vor să arate celor care-i văd cât de mult se iubesc; dar fapta lor e lipsită cu totul de grație. Dacă e drept să ne rugăm lui Dumnezeu în taină în cămara noastră[225], urmează că și aproapelui nostru, pe care Dumnezeu ne-a poruncit să-l iubim îndată după El, trebuie să-i arătăm simțămintele noastre de dragoste ca și lui Dumnezeu, în taină, în casele noastre, „răscumpărând vremea"[226]. Noi suntem „sarea pământului"[227]; iar, după cum zice Scriptura, „cel care va binecuvânta cu glas mare dimineața nu va părea că se deosebește de cel care blestemă"[228].

Se pare că mai presus de toate trebuie să ne ferim a ne uita la femei. Păcătuiești nu numai dacă le atingi, ci și dacă le privești[229]; și trebuie să fugă mai cu seamă cel care este cu adevărat educat de Pedagog.

83. „Ochii tăi să privească înainte și genele tale să clipească spre ce este drept."[230]

– Nu este oare cu putință să văd o femeie și să n-o poftesc?

– Da, dar să te păzești să nu cazi! Că e cu putință să vezi o femeie și să aluneci; dar e cu neputință s-o poftești când n-o vezi.

Nu-i de ajuns ca oamenii care trăiesc în castitate să fie curați, ci trebuie să se și străduiască să fie mai presus de orice critică, să îndepărteze de la ei orice pricină de bănuială, pentru probarea

[223] *1 Ioan* 4, 7.
[224] *1 Ioan* 5, 3.
[225] *Cf. Matei* 6, 6.
[226] *Efeseni* 5, 16; *Coloseni* 4, 5.
[227] *Matei* 5, 13.
[228] *Pildele* 27, 14.
[229] *Cf. Matei* 5, 28.
[230] *Pildele* 4, 25.

castității lor; căci nu trebuie să fim numai credincioși, ci să arătăm că suntem și vrednici de încredere. Așadar, trebuie să ne ferim, după cum spune apostolul, „să nu ne defăimeze cineva, purtând grijă de ce este bine nu numai înaintea Domnului, ci și înaintea oamenilor”[231]. Zice Scriptura: „Întoarce-ți ochii de la femeia frumoasă și nu te uita la frumusețe străină!”[232] Iar dacă întrebi pentru care pricină, ți-o spune: „Prin frumusețea femeii mulți s-au rătăcit; și de acolo se aprinde iubirea ca focul”[233]. Căci iubirea pornită din foc, acea iubire care e numită „eros”, duce, din pricina păcatului, la focul cel nestins[234].

[231] 2 *Corinteni* 8, 20-21.
[232] *Înțelepciunea lui Isus Sirah* 9, 8.
[233] *Înțelepciunea lui Isus Sirah* 9, 8.
[234] *Cf. Matei* 3, 12; *Marcu* 9, 43; *Luca* 3, 17.

CAPITOLUL AL XII-LEA

Expunere tot pe scurt a celei mai bune viețuiri.
Texte din Sfintele Scripturi
care caracterizează viața creștină

84. Aș da sfatul ca în casă soții să nu-și sărute soțiile de față cu slugile. Aristotel nu îngăduia nici să se râdă în fața slugilor[235]; cu atât mai mult bărbatul nu trebuie să-și arate în fața lor simțămintele lui de dragoste față de soție. E bine să se arate castitatea chiar de la începutul căsniciei, deoarece căsnicia care este unită cu castitatea dă naștere la plăceri curate.

Cu totul minunat vorbește tragedia:
„Ah! Ah! O femei! Oamenilor
Nu le aduc atât de felurite plăceri
Nici aurul, nici puterea, nici luxul bogăției
Cât sufletul drept și gândirea cinstită
Ale bărbatului vrednic și femeii evlavioase!"[236]

Acestea-s poruncile dreptății! Nu trebuie nesocotite, chiar dacă sunt rostite de înțelepții din lumea aceasta.

85. Așadar, pentru că fiecare dintre voi „cunoaște lucrul fiecăruia, petreceți cu frică timpul pribegiei voastre, știind că nu cu lucruri stricăcioase, cu argint sau cu aur am fost răscumpărați din viețuirea noastră, pe care o avem de la părinți, ci cu scumpul sânge al lui Hristos, ca al unui miel nevinovat și neprihănit"[237]. „Destul este că în vremurile trecute", spune Petru, „am făcut voia păgânilor, umblând în desfrânări, în pofte, în beții, în îmbuibare de mâncare și băutură și în nelegiuite închinări la idoli"[238].

Hotar avem crucea Domnului, cu care am îngrădit și înconjurat păcatele de mai înainte. Așadar, pentru că ne-am născut a doua oară, să ne țintuim în credința cea adevărată, să ne trezim și să ne

[235] ARISTOTEL, fragm. 183, în: *Aristotelis qui ferebantur librorum fragmenta*, ed. Valentinus Rose, 1886.
[236] APOLLONIDES, fragm. 1, TGF, p. 825.
[237] *1 Petru* 1, 17-19.
[238] *1 Petru* 4, 3.

sfințim, „căci ochii Domnului sunt peste cei drepți și urechile Lui la rugăciunea lor, iar fața Domnului peste cei care fac rele"[239]. „Și cine ne va face rău nouă dacă suntem râvnitori ai binelui?"[240]

Cel mai bun fel de trai e buna rânduială, adică o deplină bună-cuviință și o putere statornică și ordonată, ce își îndeplinește bine toate îndatoririle care i se prezintă la rând și este neîntrecută în virtute.

86. Acestea sunt sfaturile pe care vi le-am dat, spune Pedagogul; deși, gândindu-Mă la mântuirea voastră, am vorbit mai cu asprime, am făcut asta fiindcă „cel care mustră cu îndrăznire face pace"[241].

Voi însă vă veți mântui dacă Mă veți asculta; dar, dacă nu veți asculta de cele spuse, pe Mine nu Mă privește; totuși chiar și așa Mă privește, pentru că „Dumnezeu voiește mai degrabă mântuirea păcătosului decât moartea lui"[242]. „Iar dacă Mă veți asculta, bunătățile pământului veți mânca"[243], mai zice Pedagogul, numind „bunătăți ale pământului" bunătățile omenești: frumusețea, bogăția, sănătatea, puterea, hrana. Însă bunătăți cu adevărat sunt cele „pe care urechea nu le-a auzit, nici la inimă nu s-au suit vreodată"[244]. Cele care sunt cu adevărat bunătăți sunt lângă Cel care e cu adevărat Împărat și ne așteaptă pe noi; căci El este și dătătorul și păzitorul bunătăților; dar, potrivit participării la acele bunătăți, Scriptura numește cu același nume și bunătățile pământești, deoarece Cuvântul îndrumă în chip dumnezeiesc slăbiciunea omenească de la cele materiale la cele spirituale.

87. Pedagogul ne-a arătat din belșug ceea ce trebuie să păzim când suntem în casă și cum trebuie să ne îndreptăm viața. Dar ceea ce a vrut să ne însoțească pe drumuri pe noi, copiii Săi, până ne va duce la Învățător, ne-a dat și ne-a pus în față pe scurt, cu ajutorul Scripturilor. Ne-a oferit preceptele lor în formă brută, pe măsura duratei călăuzirii; lăsând explicarea lor în seama Învățătorului.

Și, într-adevăr, legea Lui vrea să slăbească frica și slobozește liberul nostru arbitru spre a îmbrățișa credința. Ascultă, spune El, ascultă, o copile, care ai fost bine îndrumat de Pedagog, ascultă

[239] *1 Petru* 3, 12; *Psalmul* 33, 14-15.
[240] *1 Petru* 3, 13.
[241] *Pildele* 10, 10.
[242] *Iezechiel* 18, 23.
[243] *Isaia* 1, 19.
[244] *1 Corinteni* 2, 9.

învățăturile de căpetenie ale mântuirii! Îți voi dezvălui felul Meu de a fi, iar ție îți voi da acele bune porunci, prin care să ajungă la mântuire. Te duc pe calea mântuirii. Depărtează-te de căile rătăcirii, căci „Domnul cunoaște calea drepților, iar calea necredincioșilor va pieri”[245]. Urmează, așadar, o copile, calea cea bună pe care ți-o voi arăta! Apleacă spre Mine urechile tale, urechile cele ascultătoare, „și-ți voi da ție vistierii aflate în umbră, ascunse, nevăzute”[246], nevăzute de neamuri, dar văzute de noi, „comori nesecate”[247] de înțelepciune, de care minunându-se apostolul, zice: „O, adâncul bogăției și înțelepciunii!”[248]

Vistierii multe, date de Unicul Dumnezeu; unele descoperite prin Lege, altele descoperite prin proroci, altele prin gura cea dumnezeiască[249]; iar altă vistierie, prin cele șapte daruri ale Duhului, însoțește cu cântecul ei gura cea dumnezeiască. Și Domnul, Care este unul, este același Pedagog în toate acestea.

88. Iată o învățătură scurtă și un sfat pentru viață, care cuprinde totul: „Precum voiți să vă facă vouă oamenii, faceți-le și voi asemenea”[250]. Este cu putință ca toate poruncile să fie cuprinse în două porunci, așa cum spune Domnul: „Să iubești pe Dumnezeul tău din toată inima ta și din tot sufletul tău și din toată puterea ta; iar pe aproapele tău ca pe tine însuți”[251]. Apoi adaugă: „De acestea atârnă toată Legea și prorocii”[252]. Iar celui care L-a întrebat: „Ce să fac ca să moștenesc viața veșnică?”, Domnul i-a răspuns: „Știi poruncile”; iar după ce acela i le-a spus, Domnul i-a zis: „Fă acestea și te vei mântui”[253].

Trebuie însă să prezentăm mai pe larg iubirea de oameni a Pedagogului cu feluritele și mântuitoarele Sale porunci, ca să putem dobândi cât mai repede mântuirea pe temeiul bogatelor texte scripturistice.

89. Avem Decalogul dat prin Moise, simbolizat printr-o unică și simplă literă[254]. Decalogul descrie chipul în care ne putem izbăvi

---

[245] *Psalmul* 1, 6.
[246] *Cf. Isaia* 45, 3.
[247] *Luca* 12, 33.
[248] *Romani* 11, 33.
[249] Adică prin gura Mântuitorului.
[250] *Matei* 7, 12; *Luca* 6, 31.
[251] *Matei* 22, 37-38; *Marcu* 12, 30-31.
[252] *Matei* 22, 40.
[253] *Luca* 10, 25-28.
[254] Prin litera iota (ι), care înseamnă și „i”, litera începătoare a cuvântului Iisus (Ἰησοῦς),

de păcate. „Să nu faci adulter, să nu te închini la idoli", să nu fii sodomit, „să nu furi, să nu dai mărturie mincinoasă, cinstește pe tatăl și mama ta"[255] și celelalte care urmează acestora. Pe acestea trebuie să le păzim și pe toate celelalte câte ni le poruncesc Scripturile. Dar și prin Isaia ne poruncește Pedagogul: „Spălați-vă, curățiți-vă, ștergeți răutățile din inimile voastre înaintea ochilor Mei; învățați să faceți bine, căutați judecata, izbăviți pe cel nedreptățit, judecați pricina orfanului, faceți dreptate văduvei. Veniți ca să vorbim, zice Domnul"[256].

Putem găsi și în alte cărți ale Scripturii multe învățături, de pildă despre rugăciune: „Faptele cele bune sunt rugăciune bine primită înaintea Domnului"[257], zice Scriptura. Ne arată și chipul rugăciunii: „Dacă vezi pe cel gol, îmbracă-l și nu-i trece cu vederea pe cei care sunt din sămânța neamului tău. Atunci se va arăta de dimineață lumina ta și vindecarea ta repede va veni și va merge înaintea ta dreptatea ta și slava lui Dumnezeu te va înconjura"[258]. Care este fructul acestei rugăciuni? „Atunci vei striga și Dumnezeu te va auzi; încă grăind tu, va zice: «Iată, aici sunt!»"[259]

90. Despre post spune: „«Pentru ce Îmi postiți?», zice Domnul. «Nu acest post am ales Eu, nici o zi ca omul să-și umilească sufletul său. Chiar dacă îți vei încovoia gâtul tău ca un cerc și de te vei culca pe sac și cenușă, nici așa nu veți numi postul vostru post primit»"[260].

Dar care este postul pe care îl arată Domnul?

„«Iată acesta este postul pe care l-am ales Eu», zice Domnul. «Dezleagă toată legătura nedreptății, dezleagă toate legăturile cele cu silă făcute, dă libertate celor asupriți, rupe orice zapis nedrept. Frânge celui flămând pâinea ta, du în casa ta pe săracii cei fără adăpost; dacă vezi pe cineva gol, îmbracă-l.»"[261]

Pedagogul dă porunci și cu privire la jertfe. „«Ce nevoie am Eu de mulțimea jertfelor voastre?», zice Domnul. «Sunt sătul de arderile de tot de carne, de seul mieilor. Nu vreau sânge de tauri și de țapi, nici să veniți să vă arătați Mie. Căci cine a cerut acestea

dar și cifra 10, cele zece porunci ale Decalogului.

[255] *Ieșirea* 20, 14, 4-5, 15, 16, 12.

[256] *Isaia* 1, 15-18.

[257] *Pildele* 15, 8.

[258] *Isaia* 58, 7-8.

[259] *Isaia* 58, 9.

[260] *Isaia* 58, 5.

[261] *Isaia* 58, 6-7.

din mâinile voastre? Nu veți mai călca în curtea Mea. Dacă veți duce făină de grâu, e în deșert. Tămâie? Este urâciune înaintea Mea! Lunile cele noi ale voastre și sâmbetele nu le sufăr!»"[262] „Dar cum voi jertfi Domnului?", aș putea fi întrebat. „Jertfă Domnului", zice Scriptura, „este duhul zdrobit"[263]. Cum să pun cunună sau cum să ung cu mir? Sau cum voi tămâia Domnului? „Mireasmă cu bun miros lui Dumnezeu este inima care-L slăvește pe Cel ce a plăsmuit-o."[264] Iată cununile, jertfele, aromatele și florile lui Dumnezeu!

91. Despre răbdare Pedagogul spune: „De-ți va greși fratele tău, ceartă-l; și, de se va pocăi, iartă-l. De-ți va greși fratele tău de șapte ori pe zi și de se va întoarce de șapte ori către tine zicând: «Mă pocăiesc!», iartă-l"[265]. Prin Ioan poruncește ostașilor să se mulțumească cu lefurile lor[266], iar vameșilor să nu ia nimic mai mult decât cele rânduite[267]. Judecătorului îi spune: „Să nu cauți la față când judeci; căci darurile îi orbesc pe cei care văd și strică vorbele drepte"[268] și: „Izbăviți pe cei nedreptățiți"[269]. Celor zgârciți: „Averea adunată cu fărădelege se împuținează"[270]. Despre dragoste: „Dragostea acoperă mulțimea de păcate"[271]. Despre stat: „Dați Cezarului cele ale Cezarului și lui Dumnezeu cele ale lui Dumnezeu"[272]. Despre jurământ și ranchiună: „Nu Eu am poruncit părinților voștri, când au ieșit din pământul Egiptului, să-Mi aducă arderi de tot și jertfe; ci asta le-am poruncit: fiecare din voi să nu poarte în inima lui ranchiună semenului și să nu iubească jurământul mincinos"[273].

92. Pe mincinoși și pe îngâmfați îi amenință; unora le zice: „Vai de cei care zic că dulcele este amar și amarul dulce!"[274]; altora:

---

[262] *Isaia* 1, 11-14.
[263] *Psalmul* 50, 18.
[264] Text necunoscut în Scriptură. Cu privire la acest text, o glosă marginală a manuscrisului H spune: „Psalmul 50 și în Apocalipsa lui Adam" (să se vadă: *Epistola zisă a lui Barnaba*, cap. II, 10, în: *Scrierile Părinților Apostolici* (PSB 1), Editura Institutului Biblic si de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1979, p. 116, nota 12).
[265] *Luca* 17, 3-4.
[266] *Luca* 3, 14.
[267] *Luca* 3, 12-13.
[268] *Deuteronomul* 16, 19.
[269] *Isaia* 1, 17.
[270] *Pildele* 13, 11.
[271] *1 Petru* 4, 8.
[272] *Matei* 22, 21; *Marcu* 12, 17; *Luca* 20, 25.
[273] *Cf. Ieremia* 7, 22-23; *Zaharia* 7, 10; 8, 17.
[274] *Isaia* 5, 20.

„Vai de cei care singuri se cred înțelepți și deștepți în ochii lor!"[275], „Cel ce se va smeri pe sine se va înălța pe sine, iar cel ce se înalță pe sine se va smeri"[276]. Pe cei milostivi îi fericește, „căci aceia vor fi miluiți"[277]. Înțelepciunea deplânge mânia, „căci mânia pierde și pe cei înțelepți"[278]. Pedagogul ne poruncește apoi să-i iubim pe dușmani, să-i binecuvântăm pe cei ce ne blestemă și să ne rugăm pentru cei ce ne necăjesc[279]. „Celui care te lovește peste obraz, întoarce-i-l și pe celălalt; iar dacă-ți ia haina, nu-l opri să-ți ia și cămașa."[280] Despre credință zice: „Toate câte veți cere, rugându-vă cu credință, veți primi"[281]; iar potrivit lui Pindar: „Pentru cei care nu cred, nimic nu e credibil"[282]. Trebuie să ne purtăm cu slugile cum ne purtăm cu noi înșine, fiindcă sunt oameni ca și noi. „Dacă cercetezi bine lucrurile, înaintea lui Dumnezeu sunt egali toți: și cei liberi și robii."[283]

93. Nu trebuie să pedepsim slugile care greșesc, ci să le certăm. „Cel care-și cruță bastonul își urăște fiul."[284] Pedagogul alungă cu mânie iubirea de slavă, spunând: „Vai vouă, fariseilor, fiindcă iubiți scaunele cele dintâi în sinagogi și închinăciunile în piețe!"[285]

Pedagogul prețuiește pocăința păcătosului, pentru că iubește pocăința care urmează păcatelor. Căci numai Cuvântul este fără de păcat.

„A greși este în firea tuturor
Și e comun oamenilor; dar a se ridica din greșeală
Nu-i al oricărui bărbat, ci al celui vrednic de respect."[286]

Despre dărnicie a zis: „Veniți la Mine toți cei binecuvântați de moșteniți Împărăția gătită vouă de la întemeierea lumii. Căci am flămânzit și Mi-ați dat să mănânc, am însetat și Mi-ați dat să beau, străin am fost și M-ați primit, gol și M-ați îmbrăcat, bolnav și M-ați

[275] *Isaia* 5, 21.
[276] *Matei* 23, 12; *Luca* 14, 11; 18, 14.
[277] *Matei* 5, 7.
[278] *Pildele* 15, 1 (după *Septuaginta*).
[279] *Cf. Luca* 6, 27-28.
[280] *Luca* 6, 29.
[281] *Matei* 21, 22.
[282] PINDAR, fragm. 233, ed. Otto Schroeder, p. 476.
[283] Poate un citat din Menandru; *cf.* BLASS, în: *Hermes*, XXXV, 1900, p. 341.
[284] *Pildele* 13, 24.
[285] *Luca* 11, 43.
[286] Versuri atribuite de Blass lui Menandru (*cf. Hermes*, XXXV, 1900, pp. 340-341).

cercetat, în închisoare am fost și ați venit la Mine"[287]. Dar când I-am făcut noi unul din aceste lucruri Domnului[288]? Și Pedagogul va zice iarăși, întorcând spre El binefacerea, plină de dragoste, arătată de noi fraților: „Întrucât le-ați făcut acestora mici, Mie Mi-ați făcut. Și vor merge unii ca aceștia în viața veșnică"[289].

94. Așa sunt legile date de Cuvânt! Sunt cuvinte de îndemn, scrise de degetul Domnului, nu pe table de piatră[290], ci în inimile oamenilor[291], dar numai în inimile acelea care n-au primit în ele stricăciunea. De aceea au fost sparte tablele celor împietriți la inimă[292]: ca să le fie întipărită credința pruncilor în mințile lor cele moi. Ambele Legi – una dată prin Moise, cealaltă prin apostoli – I-au slujit Cuvântului în pedagogia dată omenirii.

Iată acum și pedagogia dată de Cuvânt prin apostoli! Mi se pare că este de neapărată trebuință să vorbesc și despre acest fel de pedagogie, dar, mai bine spus, gândindu-mă la ceea ce am afirmat, anume că Pedagogul Însuși vorbește prin apostoli, voi expune iarăși pe scurt poruncile date prin apostoli. „Lepădând minciuna, rostiți fiecare adevărul cu aproapele său, pentru că suntem unul altuia membre. Soarele să nu apună peste mânia voastră, nici să nu dați loc diavolului. Cel care fură să nu mai fure, ci mai degrabă să se ostenească lucrând binele, ca să poată da celui care are nevoie. Toată amărăciunea și urgia și mânia și strigarea și defăimarea să fie izgonite de la voi, împreună cu toată răutatea."[293] „Fiți, așadar, înțelepți și următori ai lui Dumnezeu, ca niște copii iubiți, și umblați în dragoste, precum și Hristos ne-a iubit pe noi. Femeile să se supună bărbaților lor, ca Domnului, iar bărbații să-și iubească femeile lor, așa cum și Hristos a iubit Biserica."[294]

95. Cei căsătoriți să se iubească unul pe altul „ca pe propriile lor trupuri"[295]. „Copii, ascultați pe părinții voștri! Părinților, nu întărâtați pe copiii voștri, ci-i creșteți în învățătura și îndemnarea Domnului! Slugilor, ascultați pe stăpânii voștri cei după trup cu

[287] *Matei* 25, 34-36.
[288] *Cf. Matei* 25, 37-39.
[289] *Matei* 25, 46.
[290] *Cf. Ieșirea* 31, 18.
[291] *Cf. 2 Corinteni* 3, 3.
[292] *Cf. Ieșirea* 32, 19.
[293] *Efeseni* 4, 25-28, 31.
[294] *Efeseni* 5, 1-2, 22, 25.
[295] *Efeseni* 5, 28.

frică și cutremur, în curăția inimii voastre, ca pe Hristos, slujindu-le din suflet cu bunăvoință! Stăpânilor, purtați-vă bine cu slugile voastre, încetând cu amenințarea, știind că Stăpânul și al lor și al vostru este în ceruri, iar la El nu e părtinire!"[296] „Dacă trăim cu Duhul, cu Duhul să și umblăm. Să nu căutăm slava deșartă, întărâtându-ne unul pe altul, pizmuindu-ne unul pe altul."[297] „Purtați-vă sarcinile unul altuia și așa veți împlini legea lui Hristos. Nu vă amăgiți! Dumnezeu nu Se lasă batjocorit. În săvârșirea binelui să nu fim delăsători; la timpul potrivit vom secera, dacă nu ne vom lenevi."[298] „Trăiți în pace între voi. Vă rugăm, fraților, mustrați pe cei fără rânduială, mângâiați pe cei slabi la suflet, sprijiniți pe cei neputincioși, fiți îndelung-răbdători față de toți! Vedeți să nu răsplătească cineva cuiva rău pentru rău. Duhul să nu-l stingeți, prorociile să nu le disprețuiți. Toate le încercați, țineți ce este bun. Feriți-vă de tot felul de rău."[299] „Stăruiți în rugăciune, priveghind în ea cu mulțumire. Umblați cu înțelepciune față de cei din afară, răscumpărând vremea. Cuvântul vostru să fie totdeauna plăcut, dres cu sare, căci trebuie să știți cum să răspundeți fiecăruia."[300]

96. „Hrăniți-vă cu vorbele credinței. Exercitați-vă în credința cea adevărată; căci exercițiul trupesc este de puțin folos, pe când credința cea adevărată este spre toate folositoare, pentru că avem făgăduința vieții celei de acum și a celei viitoare."[301] „Cei care au stăpâni credincioși să nu-i disprețuiască, sub cuvânt că sunt frați; ci mai mult să le slujească, pentru că sunt credincioși."[302] „Cel care împarte să aibă curăție sufletească; cel care stă în frunte să fie cu râvnă; cel care miluiește să miluiască cu voie bună. Dragostea să fie nefățarnică. Urâți răul, apropiați-vă de bine. Iubiți-vă cu dragoste frățească unul pe altul; în cinste, dați-vă unii altora întâietate; în sârguință, nu pregetați, cu duhul fiți fierbători; slujiți Domnului; bucurați-vă, pentru că aveți nădejde; fiți răbdători în suferință, stăruiți în rugăciune, urmați iubirea de străini, luați parte la nevoile sfinților."[303]

---

296 *Efeseni* 6, 1, 4-7, 9.
297 *Galateni* 5, 25-26.
298 *Galateni* 6, 2, 7, 9.
299 *1 Tesaloniceni* 5, 13-15, 19-22.
300 *Coloseni* 4, 2, 5-6.
301 *1 Timotei* 4, 6, 7-8.
302 *1 Timotei* 6, 2.
303 *Romani* 12, 8-13.

97. Acestea sunt puține din multele texte ale dumnezeieștilor Scripturi, alese ca exemplu, pe care Pedagogul le pune înaintea copiilor Săi; și cu ajutorul lor, ca să zic așa, taie cu totul răul și îngrădește nedreptatea. Nenumărate sunt însă regulile de purtare cuprinse în cărțile cele sfinte, adresate anumitor categorii de persoane, unele preoților, altele episcopilor și diaconilor, altele văduvelor, despre care vom vorbi cu alt prilej. Multe dintre ele sunt spuse în enigme, multe în pilde; dar toate sunt de folos celor care le citesc.

„Nu-i însă sarcina Mea", spune Pedagogul, „să dau și aceste învățături! Avem nevoie de Învățător pentru explicarea acelor sfinte cuvinte. Este, așadar, timpul ca Eu să pun capăt pedagogiei, iar voi să-L ascultați pe Învățător".

98. Luându-vă în mâinile Sale pe voi, care ați primit viețuirea cea bună, Învățătorul vă va explica aceste cuvinte. Școală este Biserica aceasta, iar Mirele ei, unicul Învățător, voință bună a Bunului Părinte, înțelepciune curată, sfințenie a cunoașterii. „Iar El este jertfă de ispășire pentru păcatele noastre"[304], după cum spune Ioan. El este Cel care vindecă și trupul și sufletul nostru, vindecă omul în întregime. „Este jertfă de ispășire nu numai pentru păcatele noastre, ci și pentru ale întregii lumi. Și prin aceasta știm că L-am cunoscut: dacă păzim poruncile Lui. Cel care zice: «L-am cunoscut», dar nu păzește poruncile Lui, este mincinos și în el nu este adevărul; dar cel care păzește poruncile Lui, în acela cu adevărat dragostea de Dumnezeu este desăvârșită. După aceasta cunoaștem că noi suntem în El. Cel care spune că rămâne în El este dator să umble și el așa cum a umblat Acela."[305]

99. O odrasle ale fericitei pedagogii! Noi, pruncii, să desăvârșim frumosul chip al Bisericii și să alergăm la mama cea bună. Și, dacă ajungem ascultători ai Cuvântului, să slăvim iconomia cea fericită datorită căreia omul e condus de Pedagog, dar este și sfințit în calitate de copil al lui Dumnezeu; este educat pe pământ, dar locuiește în ceruri, unde primește pe Tatăl, despre Care învață pe pământ. Cuvântul pe toate le și face, le și învață, le și educă. Calul e condus cu frâul, taurul cu jugul, fiara este prinsă

[304] *1 Ioan* 2, 2.

[305] *1 Ioan* 2, 2-6.

cu ajutorul cursei; omul însă este transformat de Cuvânt; prin Cuvânt fiarele se îmblânzesc, peștii sunt ademeniți, iar păsările sunt coborâte. Cu adevărat, El e Cel care face frâu pentru cal, jug pentru taur, cursă pentru fiară, undiță pentru pește și lanț pentru pasăre. El conduce cetatea, El lucrează pământul, El poruncește, El slujește, El pe toate le creează:

„El a făcut pământul, El cerul, El marea,
El stelele toate, care încununează cerul”[306].

100. O, dumnezeiești creaturi! O, dumnezeiești porunci!

„Apa să facă valuri înăuntrul limitelor sale! Focul să-și stăpânească mânia! Aerul în eter să se plimbe! Iar pământul să stea fix și să se miște, după voia Mea! Vreau încă să fac pe om. Am ca materie stihiile. Locuiesc împreună cu făptura Mea. Dacă Mă cunoști, focul îți va fi slujitor”.

Iată cât de mare este Cuvântul Acesta, Pedagogul, Creatorul lumii și al omului, iar de dragul omului și Pedagog al lumii! Amândoi – și lumea și omul – am fost făcuți prin porunca Lui; și amândoi așteptăm Judecata. „Fiindcă Înțelepciunea nu aduce muritorilor cuvânt ascuns, ci cuvânt care grăiește tare”[307], cum spune Bacchylides[308]. Iar potrivit lui Pavel: „Vă arătați copii fără prihană, curați și nepătați, ai lui Dumnezeu în mijlocul unui neam rău și stricat, asemenea unor luminători în lume”[309].

101. Deci, după o astfel de laudă adusă Cuvântului, să ne rugăm Cuvântului:

Milostivește-Te de noi, copiii Tăi, Pedagogule, Tată, conducătorul lui Israel, Fiul și Tatăl, Amândoi în Unul, Doamne! Dă-ne nouă, celor care urmăm poruncile Tale, să împlinim în noi asemănarea chipului[310]; să simțim, după puterea noastră, că Dumnezeu e Judecător bun, și nu aspru. Dă-ne Tu toate; dă-ne să trăim în pacea Ta, să ne mutăm în cetatea Ta, să trecem neacoperiți de valuri vâltoarea păcatului; să fim purtați de Duhul și de Înțelepciunea cea negrăită, având vreme senină. Noaptea și ziua, până în cea din urmă zi, să aducem laudă de mulțumire Unicului Tată și Fiu, Fiului și Tatălui, Fiului Pedagog și Învățător, împreună și cu

[306] HOMER, *Iliada*, XVIII, 483, 485.
[307] BACCHYLIDES, fragm. 26, ed. Bruno Snell.
[308] BACCHYLIDES, poet liric grec (sec. al VI-lea î.Hr.).
[309] *Filipeni* 2, 15.
[310] *Cf. Facerea* 1, 26.

Sfântul Duh. Toate Unicului, în Care sunt toate[311], pentru Care toate sunt una, pentru Care există veșnicia, Căruia Îi suntem toți membre[312], a Căruia e slava, ale Căruia veacurile. Toate Celui bun, toate Celui frumos, toate Celui înțelept, toate Celui drept. Lui fie slava și acum și în veci. Amin.

Dar, pentru că Pedagogul e Cel care ne-a așezat în Biserică și ne-a încredințat Sieși, Cuvântului Învățător și Atoatevăzător, s-ar cuveni, odată ajunși aici, să-I plătim datoria de dreaptă mulțumire și să-I înălțăm laudă Domnului pentru minunata Sa Pedagogie.

[311] *Cf. Ioan* 1, 3; *1 Corinteni* 8, 6; *Coloseni* 1, 16-17.

[312] *Cf. Romani* 12, 5; *1 Corinteni* 12, 12; *Efeseni* 5, 30.

IMN CĂTRE MÂNTUITORUL HRISTOS[313]

Frâu al mânjilor neîmblânziți,
Aripă a păsărilor, ce nu se rătăcesc,
Cârmă statornică a corăbiilor,
Păstor al oilor împărătești,
Adună pe copiii Tăi cei nevinovați,
Să laude cu sfințenie,
Să cânte fără viclenie
Și cu guri nevinovate
Lui Hristos, Călăuzitorul copiilor.
Împărate al sfinților,
Cuvinte, Care-i înfrângi pe toți,
Cuvinte al Tatălui celui Preaînalt,
Conducătorule[314] al înțelepciunii,
Sprijin al celor care se nevoiesc,
Bucurie a veacurilor,
Al neamului muritor tu ești
Mântuitorul, Iisuse,
Păstorule, Plugarule,
Cârmă, frâu,
Aripă cerească
A turmei celei sfinte,
Pescar al muritorilor
Care au fost mântuiți
Din oceanul răutății,
Peștii cei nevinovați
Pe care îi ademenești
Departe de talazurile vrăjmașului,
Tu, dulce momeală a Vieții.
Păstorule sfinte
Al oilor celor raționale,
Călăuzește, împărate,
Pe copiii Tăi cei inocenți,

---

[313] Autenticitatea acestui imn nu a ridicat dubii însemnate printre cercetători. Poemul de față reprezintă unul dintre cele mai vechi imnuri creștine păstrate. Nu pare a fi avut uz liturgic. Se regăsesc ecouri din Homer, Eschil și Pindar. (n.red.)

[314] Literal: πρύταν, luat aici în accepțiunea sa originară, regală. Termenul este atribuit și lui Zeus. (n.red.)

Căci urmele Tale, Hristoase
Sunt cale către cer!
Logos, o Tu, izvor veșnic,
Veac niciodată împlinit,
Lumină eternă,
Izvor al milostivirii,
Lucrător al virtuții
Celor care Îl laudă pe Dumnezeu
Prin viața lor sfântă!
Hristoase Iisuse,
Lapte ceresc
Stors din sânii cei dulci
Ai Miresei harurilor
Înțelepciunii Tale!
Noi, pruncii,
Cu lapte ne hrănim
Și ne săturăm sugând
Cu guri nevinovate
Din roua Duhului,
Din sânul Cuvântului.
Împăratului Hristos
Să-I cântăm cu toții
Laude simple
Și imnuri sincere,
Iar pentru învățătura vieții
Sfânt tribut să-I aducem.
Noi, vlăstare ale lui Hristos,
Poporul cel înțelept,
Suntem adevăratul alai al
Copilului celui Atotputernic,
Noi, corul păcii,
Să înălțăm cu toții
Imnuri Dumnezeului păcii[315]!

[315] Imnul acesta a mai fost tradus în românește de Pr. Prof. I.G. COMAN, în: Pr. Prof. Petre VINTILESCU, *Despre poezia imnografică din cărțile de ritual și cântare bisericească*, Ed. Pace, București, 1937, pp. 287-289; Dr. N. ȘTEFĂNESCU, în: CLEMENT ALEXANDRINUL, *Pedagogul*, Ed. Librăriei Teologice, București, 1939, pp. 350-352 (*Izvoarele Ortodoxiei*, 3); Prof. D. ONCIULESCU, „Mijloacele educației după Clement Alexandrinul", în: *Revista pedagogică*, 9 (1939), caietul I-II, pp. 140-141.

SFÂNTUL VASILE CEL MARE

Omilia a XXII-a

Către tineri
(despre cum pot întrebuința cu folos literatura scriitorilor eleni)

INTRODUCERE

Scrierea de față, deși este trecută printre omiliile marelui Părinte capadocian, reprezintă, de fapt, un mic tratat moral, în genul binecunoscut al lui Plutarh. Opera este adresată tinerilor creștini care studiau la un *grammaticus* (având vârste cuprinse între 12 și 15 ani), unde citeau și comentau numeroase texte literare grecești. Acești tineri pot fi nepoți ai săi[1] ori membri ai comunității ascetice pe care o conducea[2].

Modernii au avut și au tendința de a privi *Omilia către tineri* ca pe un discurs teoretic, programatic și autoritar cu privire la valorificarea literaturii păgâne, în vreme ce acest tratat este un simplu discurs pragmatic, foarte asemănător genului protreptic, prin care lectorii erau îndemnați la studiul filosofiei sau la trăirea potrivit virtuții[3].

H.I. Marrou argumentează această remarcă astfel: „Să nu căutăm în el, cum prea mulți cititori, de la Renaștere până în zilele noastre, au încercat s-o facă, un tratat în regulă despre utilitatea studiului clasicilor păgâni; trebuie să fie mai degrabă o predică asupra pericolului pe care aceștia îl prezintă și a modului de a triumfa asupra lor, fie interpretându-le poeții în lumina moralei evanghelice, fie operând în repertoriul lor o selecție foarte severă. Dar nu este vorba, aici, de o epurare a programelor, sugerată educatorului creștin; Sfântul Vasile se adresează unor tineri, proprii

---

[1] Unele manuscrise chiar conțin această precizare: „Către nepotul său".

[2] Despre tipul de educație oferit tinerilor asceți din această comunitate, H.I. Marrou observă: „Regula Sfântului Vasile, la rândul ei, admite copii, încă din fragedă vârstă, prezentați de părinții lor; ea cere de asemenea ca, sub îndrumarea unui bătrân cucernic, aceștia să fie inițiați în litere, în vederea studiului Bibliei. Pe scurt, Sfântul Vasile schițează o pedagogie cu totul remarcabilă: ne amintim că, după asimilarea abecedarului, copilul învăța să citească nume izolate, apoi maxime și, în sfârșit, mici anecdote; repertoriului mitologic al școlii grecești, Regula îi substituie nume de personaje biblice, versete din *Proverbe* și povestiri sacre" (*Istoria educației în Antichitate*, vol. II, p. 153).

[3] *Cf.* Arthur G. HOLDER, „Saint Basil the Great on Secular Education and Christian Virtue, Religious Education", în: *The official journal of the Religious Education Association*, 87:3 (1992), p. 402.

săi nepoți, care-și încheie studiile. El încearcă, pur și simplu, cum o voia Tertulian, să le formeze judecata creștină, să-i facă apți de a folosi partea cea mai bună a erudiției lor; formația creștină se suprapune unei educații umaniste pe care n-a determinat-o, pe care n-a supus-o, în prealabil, propriilor sale exigențe"[4].

Opera este structurată în trei secțiuni: primele trei capitole vorbesc despre valorile din literatura elenă, următoarele patru constituie un succint ghid pentru lectura și însușirea literaturii antice, iar ultimele capitole sunt o exortație morală către virtute, în vederea dobândirii vieții veșnice.

Ideea principală a scrierii este una simplă: tânărul creștin va trebui să dea dovadă de un real discernământ pentru a selecta din cultura vremii numai ce îi poate fi de folos pentru formarea sa culturală și duhovnicească: „Vom primi însă acele scrieri ale lor în care au lăudat virtutea sau au osândit viciul. După cum celelalte ființe se bucură numai de mirosul sau de culoarea florilor, dar albinele pot lua din flori și mierea, tot așa și aici, oamenii care nu caută în astfel de scrieri numai plăcutul și frumosul pot să scoată din ele și un oarecare folos pentru suflet"[5]. Metoda nu era nouă. Origen – unul dintre maeștrii spirituali ai Sfântului Vasile –, în polemica sa cu păgânul Celsus, exprimase un punct de vedere moderat: „Noi încercăm să nu minimalizăm lucrurile bune ce sunt formulate de autori străini credinței noastre și să nu polemizăm sau să disprețuim ceea ce este bun"[6].

Elementele „smintitoare" din literatura profană puseseră probleme de multă vreme și scriitorilor greci din perioada elenistică. Aceștia au recurs, adeseori, la exegeza alegorică a miturilor vechi grecești spre a respinge criticile și acuzele de imoralitate.

Două aspecte ale textului, ignorate, de regulă, de lectorii mai vechi și mai noi ai tratatului, sunt fundamentale pentru justa înțelegere a scrierii de față, a cărei celebritate îi denaturează adeseori intențiile primare.

În primul rând, Sfântul Vasile cel Mare îndeamnă, indirect, la asidua lectură a textelor clasice, la asimilarea culturii vremii, fără îndoială, cu discernământul necesar. Motivul pentru care tânărul creștin trebuia să facă un efort suplimentar în cadrul formării sale

---

[4] *Istoria educației în Antichitate*, vol. II, pp. 141-142.

[5] SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Omilia către tineri*, 4.

[6] ORIGEN, *Împotriva lui Celsus*, VII, 46.

culturale era unul obiectiv: nu apăruseră încă școli elementare creștine propriu-zise, sistemul de învățământ al vremii fiind penetrat de cultura greco-romană, politeistă și idolatră în substanță. Deși creștină deja în multe aspecte, lumea antică rămânea păgână în esența ei.

Totodată, Sfântul Vasile nu refuză cititorului creștin interesul pentru dimensiunea estetică a textului, însă consideră că stricta limitare la acesta nu este utilă dezvoltării spirituale. Pentru a înțelege intenția Părintelui capadocian se impune a lua în considerare faptul că opera de față are un scop moral-practic și nu constituie un tratat de „estetică" creștină. *Paideia* creștină are ca scop ultim dobândirea vieții veșnice[7], iar în fața eternității, toate creațiile umane pălesc. Cu toate acestea, Sfântul Vasile este perfect conștient că Scriptura ne pregătește pentru viața veșnică, iar cultura profană pentru viața de aici. În plus, studiile profane au și o finalitate teologică, pregătind mintea tânărului pentru mai justa înțelegere a tainelor creștine: „Dar, fiindcă din pricina vârstei voastre nu e cu putință să pricepeți adâncimea înțelesului Sfintei Scripturi, până atunci să ne exercităm dinainte ochiul sufletului, ca în umbră și oglindă[8], cu alte învățături ce nu se deosebesc cu totul de ale noastre, imitându-i pe soldații care fac exerciții de luptă pe câmpul de instrucție: aceștia, antrenându-și mâinile și picioarele, dobândesc o deosebită dibăcie, primind astfel în lupte răsplata jocurilor lor"[9].

Virtutea este, în viziunea Sfântului Vasile, ca și la Sfântul Ioan Gură de Aur, fundamentul vieții veșnice; virtutea a fost însă cultivată și recomandată și de marile spirite ale culturii greco-romane, în operele cărora adevărul etern se reflectă ca într-o oglindă, nefiind atât de limpede vizibil ca în Scripturi. Scrierile de certă valoare ale literaturii profane constituie o propedeutică pentru asimilarea adevărurilor creștine: „Și, fiindcă prin virtute trebuie să ne agonisim comoară pentru cealaltă viață, iar virtutea e mult lăudată de poeți, mult lăudată de scriitori, dar cu mult mai mult încă de filosofi, trebuie să dăm atenție mai cu seamă scrierilor unor oameni ca aceștia"[10].

---

[7] *Cf.* Sherman GARNETT, „The Christian Young and the Secular World: St. Basil's Letter on Pagan Literature", în: *Greek orthodox Theological Review*, 26 (1981), p. 214.
[8] *Cf. 1 Corinteni* 13, 12.
[9] SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Omilia către tineri*, 2.
[10] SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Omilia către tineri*, 5.

Cultura clasică este comparată cu frunzele unui copac ce îi oferă protecție și frumusețe, în vreme ce roadele simbolizează învățătura creștină. Părintele capadocian oferă și două strălucite exemple biblice de sfinți care au avut o remarcabilă instrucție profană: Moise și Daniel.

Textul tratatului de față a cunoscut o largă circulație în Antichitatea creștină, însă nu a avut importanța și influența pe care le-ar fi meritat[11]. Adevărata lui valorificare a avut loc în Renaștere, unde a fost interpretat ca o legitimare și o recunoaștere a culturii clasice din partea Bisericii creștine. Demn de menționat este faptul că acest discurs este prima operă a Sfântului Vasile publicată în format tipărit. Actualitatea sa nu este o simplă apreciere de circumstanță, mai ales în contextul multicultural și multireligios de astăzi, unde virtutea discernământului tolerant se cuvine regăsită.

Ierom. Policarp Pîrvuloiu

[11] *Cf.* A.G. Holder, „Saint Basil the Great on Secular Education...", p. 399.

SFÂNTUL VASILE CEL MARE

Omilia a XXII-a[12]
Către tineri
(despre cum pot întrebuința cu folos literatura scriitorilor eleni)

1. Multe sunt, tinerilor, pricinile care mă îndeamnă să vă dau sfaturile pe care le consider cele mai bune și cred că vă va fi de folos dacă le veți urma. Vârsta pe care o am, multele încercări prin care am trecut și participarea din destul la schimbările [vieții] – dascăli în toate – m-au făcut să am experiența lucrurilor omenești, așa că sunt în stare să le arăt care e cea mai sigură cale și celor care își rânduiesc acum viața.

Prin înrudirea de fire, sunt pentru voi îndată după cei ce v-au născut și vă iubesc tot atât de mult ca și părinții voștri; și, dacă nu cumva mă înșel în privința voastră, cred că, uitându-vă la mine, nu le veți duce dorul părinților. Iar dacă veți primi cu plăcere cele ce vă voi spune, veți face parte din ceata a doua, a celor lăudați de Hesiod[13]; dacă nu, n-am să vă zic ceva neplăcut, ci am să vă rog să vă amintiți de versurile în care spune:

„Cel mai bun este omul care, prin el însuși,
știe ce trebuie să facă;
Bun este și acela care urmează celor spuse de alții;
Dar cel care nu-i în stare nici de una, nici de alta,
în toate-i neisprăvit”[14].

---

[12] Menționăm că textul traducerii și al notelor (ambele revăzute și completate, unde era necesar, de Ierom. Policarp Pîrvuloiu și Alin Mihăilescu, cu mențiunea „n.red.”) sunt preluate din volumul întâi PSB (serie nouă): SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Cuvântări*, studiu introductiv pr. Dumitru Fecioru, adnotări pr. Dumitru Fecioru, Constantin Georgescu și Alexandru Mihăilă, Editura Basilica, București, 2009.

[13] Hesiod, faimos poet grec (sec. al VIII-lea î.Hr.), autorul poemului didactic *Munci și zile* și al celui genealogic *Teogonia*.

[14] HESIOD, *Munci și zile*, 293-297.

Să nu vă minunați, așadar, dacă vă spun că prin propria mea cercetare am găsit ceva mai folositor pentru voi, care în fiecare zi mergeți la școală și sunteți împreună cu oamenii iluștri din vechime, prin scrierile pe care aceștia le-au lăsat. Tocmai pentru aceasta vin să vă sfătuiesc că nu trebuie să dați cu totul acestor oameni cârma minții voastre, cum ați da cârma unei corăbii, și nici să-i urmați oriunde v-ar duce, ci să primiți de la ei atât cât vă e de folos și să știți ce trebuie să lăsați la o parte.

Așadar, începând de aici, vă voi arăta care sunt aceste învățături și cum le putem deosebi.

2. Copii, noi gândim că viața aceasta omenească n-are absolut nicio valoare și nu socotim, nici nu numim în general „bine" ceva a cărui folosință se limitează la această viață pământească[15]! Nici faima strămoșilor, nici puterea trupului, nici frumusețea, nici măreția, nici cinstea dată de toți oamenii, nici chiar demnitatea de împărat, în sfârșit, nimic din ceea ce poate fi numit de oameni „mare" nu socotim că e vrednic de dorit și nici nu-i admirăm pe cei ce-l au, ci, prin nădejdile noastre, mergem mai departe și facem totul pentru pregătirea celeilalte vieți[16].

Susținem că trebuie să iubim și să urmărim cu toată puterea cele ce ne pot folosi la pregătirea vieții aceleia, iar pe cele care nu țintesc spre ea să le trecem cu vederea, ca unele fără de valoare. Care este această viață, unde și cum o vom trăi, sunt întrebări la care n-am să răspund acum, pe de o parte fiindcă s-ar cere un timp mai lung decât cel de față, iar pe de alta fiindcă ar trebui să am ascultători mai în vârstă decât voi. Poate că v-aș arăta-o îndeajuns spunându-vă doar atât că, dacă cineva ar aduna cu mintea și ar strânge la un loc toată fericirea de când există oameni, ar găsi că nu poate fi egalată nici cu cea mai mică parte din bunătățile acelei vieți; ci, dimpotrivă, toate bunurile din această lume sunt mai prejos ca valoare decât cel mai mic dintre bunurile celeilalte lumi; și sunt tot atât de departe unele de altele, pe cât sunt umbra și visul de lucrurile reale. Sau, mai degrabă, ca să mă folosesc de un exemplu mai potrivit, pe cât e mai de preț tuturor sufletul decât trupul, pe atât este și deosebirea dintre cele două vieți.

Spre viața aceasta ne conduc Sfintele Scripturi, care ne instruiesc prin cuvintele lor pline de taină. Dar, fiindcă din pricina vârstei

[15] *Cf. Coloseni* 3, 2.
[16] *Cf. Matei* 6, 33.

voastre nu e cu putință să pricepeți adâncimea înțelesului Sfintei Scripturi, până atunci să ne exercităm dinainte ochiul sufletului, ca în umbră și oglindă[17], cu alte învățături ce nu se deosebesc cu totul de ale noastre, imitându-i pe soldații care fac exerciții de luptă pe câmpul de instrucție: aceștia, antrenându-și mâinile și picioarele, dobândesc o deosebită dibăcie, primind astfel în lupte răsplata jocurilor lor. Ei bine, și noi trebuie să ne gândim că ne găsim în fața unei lupte, cea mai de seamă dintre toate luptele, pentru a cărei pregătire suntem datori să facem și să îndurăm tot ce ne stă în putință și să stăm de vorbă și cu poeții și cu scriitorii și cu oratorii și cu toți oamenii de la care am putea avea vreun folos oarecare pentru cultivarea sufletului. Prin urmare, la fel cum vopsitorii pregătesc mai întâi prin oarecare operații obiectul ce are să primească vopseaua și apoi îl colorează, fie în purpuriu, fie altfel, tot așa și noi, dacă vrem ca slava binelui să rămână în noi neștearsă, să ne inițiem mai întâi în scrierile profane[18], iar mai apoi vom înțelege și învățăturile cele sfinte și de taină. Și, după ce ne-am obișnuit să privim soarele în apă, putem să ne îndreptăm privirile și spre lumina lui[19].

3. Așadar, dacă există vreo înrudire între aceste două feluri de învățături, cunoștința lor poate să ne fie de folos; iar dacă nu-i nicio înrudire, să cunoaștem deosebirea dintre ele, punându-le față în față; și nu-i puțin lucrul acesta pentru a stabili care-i mai bună.

Cu ce, dar, să le comparăm pe fiecare dintre aceste două învățături, spre a ne face o idee despre ele? Uite, așa cum însușirea proprie a unui pom e de a fi încărcat de rod copt, dar și frunzele ce tremură pe ramuri îi dau pomului o anumită podoabă, tot așa și cu sufletul: rodul lui este în primul rând adevărul; dar nu e neplăcut ca el să fie învelit cu înțelepciunea profană[20], așa cum și frunzele îi oferă fructului adăpost și acel aspect împlinit.

De aceea se zice că și marele Moise, al cărui nume este foarte mare la toți oamenii datorită înțelepciunii sale, s-a apropiat de contemplarea Celui ce este[21] numai după ce și-a antrenat mai întâi mintea cu învățăturile egiptenilor[22]. Asemănător lui, deși în

[17] *Cf. 1 Corinteni* 13, 12.
[18] Τοῖς ἔξω, literal: „Celor din afară". (n.red.)
[19] *Cf.* PLATON, *Republica*, 516 B.
[20] În text: θύραθεν, adică „din exterior". (n.red.)
[21] *Cf. Ieșirea* 3, 14.
[22] *Cf. Faptele* 7, 22.

timpuri mai noi, și despre înțeleptul Daniel[23] se spune că, pe când era în Babilon, numai după ce a învățat bine înțelepciunea caldeenilor s-a apropiat de învățăturile dumnezeiești.

4. Am spus însă îndeajuns că învățăturile profane nu sunt nefolositoare pentru suflet. De acum înainte vă voi vorbi despre cum trebuie să le folosiți.

Mai întâi, să nu dați atenție tuturor cuvintelor poeților, ca să încep cu ei, căci sunt cu totul deosebiți în ce privește învățăturile lor. Când vorbesc despre faptele sau cuvintele bărbaților buni, să-i iubiți și să-i imitați și mai ales să încercați să fiți niște oameni ca aceia; însă, când vorbesc despre oameni răi, trebuie să evitați imitarea lor, astupându-vă urechile, după cum spun poeții, tot atât de bine ca și Ulise în fața cântecelor sirenelor[24], căci obișnuința cu vorbele rele este o cale spre fapte.

De aceea trebuie să păzim cu toată grija sufletul[25], ca nu cumva, atrași de plăcerea cuvintelor, să primim fără să luăm aminte ceva din cele rele, întocmai ca aceia care beau otrava împreună cu mierea. Nu îi vom lăuda deci pe poeți nici când spun vorbe de ocară, nici când batjocoresc, nici când imită pe îndrăgostiți sau pe bețivi, nici când definesc fericirea printr-o masă bogată și cântece nerușinate; dar cea mai puțină atenție le-o vom da când vorbesc de zei și, mai cu seamă, când povestesc că sunt mulți și nu se înțeleg între ei. La zei, fratele se răscoală împotriva fratelui, tatăl împotriva copiilor, iar aceștia, la rândul lor, duc război neîmpăcat părinților lor. Cât privește adulterele zeilor, amorurile și împreunările lor în văzul tuturor, dar mai cu seamă cele ale lui Zeus[26] – corifeul tuturor și zeul suprem, după cum zic ei –, pe care e rușine să le spui chiar și despre animale, să le lăsăm pentru actorii de pe scenă[27].

---

[23] *Cf. Daniel* 1, 4.

[24] Homer povestește în Cântul XII, 142-200, al *Odiseei* despre o insulă din apropierea strâmtorii Mesina, care era locuită de sirene. Acestea, prin cântecul lor fermecător, ademeneau și pierdeau pe toți corăbierii care se apropiau de insulă ca să le asculte cântecul. Ulise, pentru a scăpa și el și echipajul corabiei sale de vraja cântecului sirenelor, la sfatul zeiței Circe, a astupat cu ceară urechile corăbierilor și a pus să fie legat de mâini și de picioare de catarg, ca să poată asculta cântecul sirenelor, dar să nu poată îndrepta corabia spre insulă. Numai așa a scăpat de primejdie.

[25] *Cf. Pildele* 4, 23.

[26] Zeus, divinitatea supremă a grecilor (identificat la romani cu Jupiter), căsătorit cu Hera, este tatăl multor zei și semizei.

[27] Încă din perioada elenistică, filosofii greci au fost nevoiți să justifice caracterul reprobabil al unor mituri elene recurgând la alegorie. Astfel, adulterele și crimele zeilor erau

Același lucru am să-l spun și despre scriitori; și mai ales când scriu pentru distracția ascultătorilor. Nu vom imita nici arta de a spune minciuni[28] a oratorilor. Căci nici la tribune, nici în celelalte fapte nu se cuvine să mințim noi, care am ales calea cea dreaptă și adevărată a vieții, cărora prin lege ni s-a poruncit să nu umblăm prin tribunale. Vom primi însă acele scrieri ale lor în care au lăudat virtutea sau au osândit viciul. După cum celelalte ființe se desfată numai de mirosul sau de culoarea florilor, dar albinele pot lua din flori și mierea, tot așa și aici, oamenii care nu caută în astfel de scrieri numai plăcutul și agreabilul pot să scoată din ele și folos pentru suflet. Așadar, întocmai după exemplul albinelor, trebuie ca și noi să ne împărtășim din scrierile autorilor profani. Căci acelea nici nu se duc fără nicio alegere la toate florile, nici nu încearcă să aducă tot ce găsesc în florile peste care se așază, ci iau cât este nimerit pentru lucrul lor, iar restul: la revedere! Noi, dacă suntem înțelepți, să luăm din acele [cărți] cât ni se potrivește și corespunde adevărului, iar peste restul să trecem. Și, după cum atunci când culegem flori de trandafir dăm la o parte spinii, tot așa, din astfel de scrieri, să culegem tot ceea ce ne este folositor și să ne și ferim de ce este vătămător. Așadar, chiar de la început se cuvine ca fiecare dintre învățături să o cercetăm și să o adaptăm scopului urmărit, după cum zice proverbul doric: „Potrivind piatra după fir”[29].

5. Și, fiindcă prin virtute trebuie să ne agonisim comoară pentru cealaltă viață, iar virtutea e mult lăudată de poeți, mult lăudată de scriitori, dar cu mult mai mult încă de filosofi, trebuie să dăm atenție mai cu seamă scrierilor unor oameni ca aceștia. Nu mic este folosul sădirii în sufletele tinerilor a unei familiarități și obișnuințe cu virtutea, pentru că, datorită frăgezimii vârstei, învățăturile unor astfel de oameni se imprimă adânc și rămân neschimbate pentru totdeauna. Ce oare altceva să presupunem că a avut în vedere Hesiod când a compus poemele sale, cântate de toți, dacă nu să-i îndemne pe tineri la virtute?

---

interpretate ca simbolizând unirea și contradicțiile care există în cadrul universului, între diversele stihii cosmice, ori că zeii reprezintă diverse pulsiuni omenești etc. Această metodă exegetică va fi preluată și utilizată cu mult succes de Filon din Alexandria și, apoi, de mare parte din Părinții Bisericii, cu scopul de a justifica și explica diversele pasaje reprobabile din Vechiul Testament. (n.red.)

[28] Aluzie la argumentele sofistice pentru susținerea unei cauze nedrepte. (n.red.)

[29] Pentru a tăia drept piatra de construcție, în Antichitate era folosit firul cu plumb.

„Drumul care duce la virtute este la început anevoios, greu de străbătut, plin de multă sudoare și durere și cu urcuș. Din pricina asta, nu poate oricine pune piciorul pe el, pentru că merge drept în sus, și nici să ajungă cu ușurință în vârf cel care a pus piciorul pe el. Dar cel ajuns sus poate să vadă că drumul este neted și frumos, că este ușor și lesne de străbătut și mai plăcut decât celălalt drum, care duce la viciu, pe care fiecare îl poate lua îndată, că-i este la îndemână”[30], a spus acest poet.

După părerea mea, Hesiod n-a spus aceste cuvinte cu alt scop decât ca să ne îndemne la virtute, să ne sfătuiască să fim buni și să străbatem calea virtuții fără să ne moleșim în fața greutăților, înainte de a ajunge la sfârșit. Iar dacă și un alt scriitor a lăudat virtutea la fel ca Hesiod, să primim cuvintele lui, pentru că ne duc la același scop.

Am auzit pe un bun interpret al scrierilor poeților[31] spunând că întreaga operă a lui Homer[32] este o laudă a virtuții și că toată poezia lui, în afară de ceea ce este secundar, duce la virtute, chiar, de pildă, acolo unde Homer îl înfățișează pe Ulise[33], generalul chefalenilor[34], scăpat complet gol din naufragiu. Acela, prin simpla sa prezență, a inspirat respect prințesei[35]; și poetul n-a socotit că este rușinos să-l arate gol, pentru că îl împodobise cu virtute în loc de îmbrăcăminte. Apoi și ceilalți feaci[36] l-au socotit atât de vrednic, încât toți, părăsind desfătarea în care trăiau, se uitau la el, îi râvneau soarta și niciunul dintre ei nu dorea altceva mai mult decât să ajungă un Ulise și, mai ales, un Ulise scăpat din naufragiu[37]. Interpretul gândirii poetului spunea că Homer, în aceste versuri, a spus, aproape

[30] HESIOD, *Munci și zile*, 286-290.

[31] S-a spus că acest „bun interpret al scrierilor poeților” ar fi profesorul de retorică al Sfântului Vasile, sofistul Libanios.

[32] Homer, poet epic grec, a trăit în secolul al IX-lea î.Hr; este autorul – contestat de unii – al *Iliadei* și *Odiseei*. Tradiția îl prezintă bătrân, mergând din cetate în cetate și recitându-și versurile.

[33] Ulise (la greci: Odiseus), soțul Penelopei, tatăl lui Telemah, unul dintre cei mai celebri eroi ai războiului Troiei; curajos, dar prudent, inteligent, dar viclean, sigur pe el, este cel care cu istețime, prin calul troian, a adus căderea Troiei. Peripețiile călătoriei de întoarcere în Itaca natală, care au durat zece ani, formează subiectul epopeii *Odiseea*.

[34] Locuitorii insulei Chefalenia (astăzi Kefalonia), una din insulele Mării Ionice.

[35] Nausicaa.

[36] Locuitorii insulei Scheria, identificată de obicei cu insula Kerkyra (Corfu). Viața de huzur pe care ar fi dus-o feacii a devenit proverbială.

[37] *Cf.* HOMER, *Odiseea*, Cântul VI.

strigând: „O oamenilor, trebuie să vă îngrijiți de virtute, care înoată chiar cu cel naufragiat; iar când ajunge gol la țărm, îl arată mai vrednic decât fericiții feaci!" Și, într-adevăr, așa este.

Bunurile celelalte nu aparțin mai mult celor care le au decât celor care întâmplător le dobândesc pe urmă, pentru că se mută când ici, când colo, ca la jocul de zaruri. Singurul bun care nu se pierde este virtutea; rămâne atât celui în viață, cât și celui căruia i s-a sfârșit viața. De aceea mi se pare că despre bogați a spus și Solon[38] cuvintele acestea:

„Dar noi nu vom schimba cu ei
Virtutea pe bogăție, pentru că virtutea este statornică,
Pe când averile le au când unul, când altul dintre oameni"[39].

Asemănătoare cuvintelor lui Solon sunt și versurile lui Theognis[40], care spun că Dumnezeu – oricine ar fi acela pe care fiecare îl numește Dumnezeu – înclină balanța între oameni când într-o parte, când în alta, când să fie bogați, când să nu aibă nimic[41].

La fel cu acești poeți a filosofat despre virtute și viciu și sofistul din Keos[42]. Trebuie să-i dăm și lui ascultare, fiindcă nu-i bărbat de disprețuit. Cuvintele lui sunt cam acestea, pe cât mi-aduc aminte de ideile lui, că nu-i știu exact cuvintele, știu doar că a scris simplu, ca aici, nu în versuri: pe când Hercule[43] era tânăr și avea aproape

---

[38] Solon, legislator, om de stat, poet și filosof, unul dintre cei șapte înțelepți ai Greciei (640-558 î.Hr.). Ajungând arhonte, a redeșteptat naționalismul atenienilor, i-a ușurat pe cetățenii săraci de impozite și a restabilit armonia în cetate dând o constituție democrată. Ne-au rămas fragmente din poeziile sale.

[39] Solon, *Elegii*, fr. 4, 10; *cf.* Plutarh, *Viața lui Solon*, III.

[40] Theognis, poet grec născut la Megara (sec. al VI-lea î.Hr.).

[41] *Cf.* Theognis, *Elegii*, I, 157-158. Zeul avut în vedere de Theognis este Zeus.

[42] Este vorba despre Prodicos, sofist grec din Keos (sec. al V-lea î.Hr.), contemporan cu Socrate. A predat elocința și i-a avut discipoli pe Euripide și Xenofon. Platon l-a introdus ca personaj în dialogul său *Protagoras*. Lecțiile ținute de el i-au adus reputație și avere.

[43] Hercule (gr. Herakles, lat. Hercules), erou al mitologiei grecești, fiul lui Zeus. După multe fapte eroice s-a dus la Teba, unde s-a căsătorit cu Megara. Într-un acces de nebunie, și-a ucis soția și copiii. Pentru a ispăși această crimă, regele Euristeu l-a supus la douăsprezece încercări, „cele douăsprezece munci ale lui Hercule". Îi sunt atribuite și multe alte fapte eroice. A avut însă diverse aventuri amoroase; a uitat chiar de eroismul său, ajungând sclavul Omphalei. În sfârșit, s-a căsătorit cu Deianira, pe care a părăsit-o pentru Iole. Pentru a-și aduce soțul înapoi, Deianira i-a trimis cămașa muiată în sângele centaurului Nesos – primită în dar de la acesta în clipa morții –, cel ucis de Hercule pentru că se îndrăgostise de ea. Cămașa avea darul miraculos de a aduce înapoi pe soțul necredincios; dar, îndată ce Hercule a îmbrăcat cămașa, a fost cuprins de dureri atât de puternic încât, pentru a scăpa de ele, și-a luat viața, aruncându-se pe un rug aprins.

aceeași vârstă ca și voi și se gândea pe care cale să apuce, pe aceea care prin osteneli duce la virtute sau pe cea ușoară, s-au apropiat de el două femei; erau virtutea și viciul; cu toate că tăceau, s-a văzut îndată, din înfățișarea lor, deosebirea dintre ele. Una era gătită cu tot felul de podoabe, ca să arate că trăiește în lux și că în jurul ei este un întreg roi de plăceri; i-a arătat, dar, lui Hercule multe și-i făgăduia și altele ca acestea, încercând să și-l atragă. Cealaltă femeie, uscățivă și neîngrijită, cu privirea aspră, i-a spus alte cuvinte; nu i-a făgăduit ceva ușor sau plăcut, ci nenumărate sudori, osteneli și primejdii pe toată întinderea uscatului și a mării; iar ca răsplată a tuturor acestor osteneli i-a făgăduit, după expresia lui Prodicos, să devină zeu. Hercule, în cele din urmă, i-a urmat acesteia[44].

6. Aproape toți scriitorii renumiți printr-o oarecare înțelepciune au lăudat mai mult sau mai puțin, după puteri, virtutea în scrierile lor. Acestora se cade să le dăm crezare și să căutăm să le punem în faptă vorbele. Căci cel care atestă cu fapta înțelepciunea care la alții se oprește la cuvinte,

„Acela e în stare să trăiască; ceilalți sunt umbre care lunecă"[45].

Consider că un [înțelept] de felul acesta e ca un pictor care redă frumusețea vrednică de admirat a unui om în așa fel încât modelul seamănă perfect cu cel înfățișat de pictor în tablou. Căci a lăuda strălucitor virtutea în public, a ține lungi discursuri despre ea, iar în intimitate a pune plăcerea înaintea cumpătării și bogăția înaintea dreptății, aș zice că înseamnă a te asemăna actorilor care joacă drame pe scenă, care interpretează regi și mari demnitari, nefiind nici împărați, nici mari demnitari, ba mai mult, din întâmplare, nefiind nici măcar liberi[46]. De altfel, un muzicant nici n-ar îngădui să-i fie dezacordată lira și nici dirijorul să aibă un cor care să nu cânte cât mai armonios. Să fie în dezacord cu sine fiecare și să nu-și arate viața în acord cu vorbele? Și să zică oare ca Euripide[47]:

„Limba a jurat, dar mintea la jurământ n-a luat parte"[48]?

---

[44] Xenofon (430-355 î.Hr.) ne-a păstrat în *Memoriile* sale această frumoasă alegorie a lui Prodicos despre Hercule. Aceasta este, fără îndoială, și sursa Sfântului Vasile.

[45] HOMER, *Odiseea*, X, 495.

[46] În lumea greco-romană, meseria de actor era una dintre cele mai rău famate. Adeseori actorii erau sclavi. (n.red.)

[47] Euripide, poet tragic grec (480-406 î.Hr.). Cele mai cunoscute opere ale sale sunt: *Alceste, Medeea, Andromaca, Electra, Hecuba, Ifigenia în Aulida, Ifigenia în Taurida, Bacantele.*

[48] EURIPIDE, *Hippolit*, 612.

Și să caute să pară bun, fără să fie? Dar asta e culmea nedreptății (dacă trebuie să dăm crezare cuvintelor lui Platon[49]): să pari drept fără să fii[50].

7. Să acceptăm deci acele scrieri care ne sfătuiesc spre bine.

Să nu ne lipsim însă nici de folosul pe care îl putem avea din faptele mari ale bărbaților din vechime, fie că au ajuns pe calea amintirii până la noi, fie că s-au păstrat în scrierile poeților sau scriitorilor.

De pildă, un om din piață l-a insultat pe Pericle[51]. Acesta nu l-a luat în seamă și asta a ținut toată ziua: unul ocăra fără cruțare, iar celălalt nu se sinchisea deloc. Apoi, când s-a făcut seară și s-a întunecat, iar acela nu voia să plece, Pericle a pus să fie însoțit cu felinarul până acasă, ca nu cumva să piardă acest „antrenament" în filosofie[52]. Și, iarăși, un altul s-a mâniat pe Euclide din Megara[53]; l-a amenințat cu moartea și s-a jurat în acest scop. Euclide s-a jurat și el, dar că o să îl împace și că o să-l facă să nu mai fie mânios[54]. Merită să amintești niște pilde ca acestea unui om stăpânit de mânie! Căci nu trebuie să dăm crezare tragediei când spune:

„Mânia înarmează mâna împotriva dușmanilor"[55]

și, mai cu seamă, să nu dăm deloc prilej mâniei să se nască. Iar dacă asta e greu, atunci să-i punem frâu cu ajutorul rațiunii, ca să nu meargă mai departe.

---

[49] Platon, filosof grec (428-348 î.Hr.), elevul lui Socrate și dascălul lui Aristotel. Autor a numeroase lucrări filosofice scrise în formă de dialog: *Criton*, *Phaidon*, *Gorgias*, *Banchetul*, *Republica*, *Legile* și altele, în care Socrate este personajul principal. Filosofia sa este idealistă și are ca metodă dialectica. Prin dialectică, adică prin eliminarea deosebirilor dintre existențe și prin descoperirea asemănărilor, se ajunge la idei, tipuri pure ale fiecărui grup de existențe. Aceste idei au o ierarhie; în fruntea lor stă ideea supremă, ideea de bine, identificată cu Dumnezeu. Ideea de bine, principiul întregii existențe, este pentru lumea ideilor ceea ce este soarele pentru lumea fenomenelor.

[50] *Cf.* PLATON, *Republica*, 361 A și 335 A.

[51] Pericle (495-429 î.Hr.), general, orator și om de stat atenian, a încurajat artele și literele, a împodobit Atena cu numeroase monumente strălucitoare, între care Partenonul. Secolul său, cel mai strălucit din istoria Greciei, a fost numit „secolul lui Pericle".

[52] *Cf.* PLUTARH, *Viața lui Pericle*, 5.

[53] Euclide, filosof grec (450-380 î.Hr.), discipol al lui Socrate. După moartea lui Socrate s-a retras în Megara, unde și-a pus la dispoziție casa lui Platon și altor discipoli ai lui Socrate, care părăsiseră Atena de teama unei persecuții. Euclide este întemeietorul școlii filosofice din Megara.

[54] Faptul acesta este povestit de Plutarh în lucrarea *De fraterno amore*, 18.

[55] Sfântul Vasile cel Mare parafrazează versul 84 din tragedia *Rhesus*, atribuită lui Euripide.

Dar să întoarcem iarăși cuvântul la pilde de fapte virtuoase. Cineva, năpustindu-se asupra lui Socrate al lui Sofronisc[56], îl lovea peste obraz fără milă. Socrate nu s-a împotrivit, ci l-a lăsat pe cel beat de furie să-și descarce mânia. Fața i se umflase de nu i se mai vedea din pricina rănilor. Când acela a încetat cu loviturile, se zice că Socrate n-a făcut altceva decât să scrie pe fruntea sa, ca sculptorul pe o statuie, numele făptașului: „Cutare a făcut-o". Aceasta i-a fost răzbunarea[57].

Pentru că aceste fapte se potrivesc cu învățăturile noastre, vă spun că trebuie imitați niște oameni ca ei. Fapta lui Socrate se înrudește cu porunca: „Celui care te lovește peste obraz trebuie să-i întorci și pe celălalt"[58]. Așa trebuie să ne răzbunăm. Fapta lui Pericle sau a lui Euclide se aseamănă cu porunca ce ne învață să-i răbdăm pe cei care ne prigonesc și să suferim cu blândețe mânia lor și cu porunca aceea care ne cere să dorim dușmanilor noștri binele, și nu să-i blestemăm[59]. Cel care s-a instruit mai dinainte cu aceste fapte nu va mai spune că poruncile evanghelice sunt cu neputință de îndeplinit.

Nu voi trece cu vederea fapta lui Alexandru[60], care, luându-le roabe pe fiicele lui Darius[61], vestite pentru frumusețea lor, nici n-a vrut să le vadă măcar, socotind că este lucru rușinos ca acela care i-a biruit pe bărbați să fie supus de femei[62]. Căci ea trimite la același lucru ca vorbele: cel care privește cu poftă la o femeie, chiar dacă

[56] Socrate, fiul sculptorului Sofronisc, filosof grec (490-399 î.Hr.), n-a lăsat nicio scriere, ci și-a expus învățătura sa prin viu grai, cunoscută din *Dialogurile* lui Platon, din piesa *Norii* a lui Aristofan și din lucrările despre Socrate ale lui Xenofon (*Memorii, Banchetul, Apologia lui Socrate*). Spre deosebire de filosofii anteriori, Socrate privește omul ca obiect propriu al filosofiei. Deviza lui a fost: „Cunoaște-te pe tine însuți". Acuzat de împotrivire față de religia statului și de corupere a tineretului, Socrate a fost condamnat la moarte. Prietenii i-au propus să evadeze, dar a refuzat, spunând că nu vrea să fie văzut de străini proscris, umilit și condamnat ca dușman al autorității și călcător al legii.

[57] *Cf.* PLUTARH, *De liberis educandis*, 14.

[58] *Matei* 5, 39.

[59] *Cf. Matei* 5, 44.

[60] Alexandu cel Mare, fiul lui Filip, regele Macedoniei, discipolul lui Aristotel, s-a născut în 356 î.Hr., în Macedonia, și a murit în Babilon, în 323 î.Hr., în vârstă de 33 de ani, după ce supusese toate cetățile grecești, cucerise Egiptul și Fenicia, îl învinsese pe Darius al III-lea și ajunsese cu oștirea sa până în nordul Indiei. Dar, fiindu-i istovită armata, s-a reîntors în Babilon și a căutat să-și organizeze cuceririle. Imperiul creat de el însă nu i-a supraviețuit, căci îndată după moartea sa a fost împărțit între generalii săi. Cuceririle lui Alexandru au pus început perioadei elenistice.

[61] Darius al III-lea, regele perșilor (335-330 î.Hr.), a fost învins de Alexandru cel Mare în 333 î.Hr.; în 330 î.Hr. a fost ucis de generalii săi.

[62] *Cf.* ARRIAN, *Anabasis*, II, 19, 7 ș.u.; PLUTARH, *De Alexandri fortuna*, 6, 338; PLUTARH, *Vita Alexandri*, 21 ș.u.

n-a săvârșit cu fapta adulterul, nu-i lipsit de păcat, pentru că a primit pofta în sufletul său[63].

Cu greu se va crede că întâmplător se aseamănă cu învățăturile noastre fapta lui Clinias[64], unul dintre ucenicii lui Pitagora[65], și că nu le-a imitat cu intenție. Dar ce a făcut Clinias? Putea să scape, prin jurământ, de o amendă de trei talanți, însă a plătit mai degrabă amenda decât să jure, cu toate că se jura pe drept. Consider că a auzit[66] de porunca aceea care ne oprește de la jurământ[67].

8. Dar să ne întoarcem iarăși la cele ce spuneam la început. Nu trebuie să acceptăm fără discernământ toate învățăturile scriitorilor, ci numai pe acelea care sunt folositoare. Căci e rușinos să ne ferim de mâncărurile vătămătoare, dar să nu spunem niciun cuvânt despre învățăturile care ne hrănesc sufletul, ci, ca un șuvoi, să târâm și să primim în noi tot ce ne iese în cale. Căpitanul unei corăbii are o pricină de nu lasă corabia în voia vânturilor, ci o îndreaptă spre port; arcașul, la fel, aruncă săgeata într-o țintă; tot așa și fierarul și dulgherul urmăresc un scop în meseria lor. Putem noi oare să rămânem în urma acestor meșteșugari când este vorba să urmărim scopul nostru? Nu se poate ca meșteșugarii să aibă un scop al muncii lor, iar viața omenească să nu aibă niciun scop în vederea căruia trebuie să facem și să spunem totul, dacă nu vrem să ne asemănăm cu ființele lipsite de rațiune. Dacă am face altfel, am fi ca niște corăbii fără lest, mintea nu ne-ar sta la cârma sufletului nostru și am fi purtați în viață la întâmplare, în sus și în jos.

---

[63] *Cf. Matei* 5, 28.

[64] Clinias, filosof pitagorician (sec. VI-V î.Hr.), prieten cu Platon.

[65] Pitagora, filosof și matematician grec (sec. al VI-ea î.Hr.), fondatorul pitagoreismului, partizan al metempsihozei și al unei vieți înalte, austere. Scrierile sale nu s-au păstrat.

[66] Un mijloc predilect al acestei strategii apologetice a fost încercarea de a demonstra concordanțele dintre Legea și religia iudaică și învățăturile filosofiei grecești. În acest scop, s-a preluat sistemul exegezei alegorice elaborat de filosofii stoici. Apare așa-numitul „argument al vechimii": scrierile sfinte ale evreilor sunt mult anterioare acelora ale poeților și înțelepților eleni. Aceștia din urmă le-au cunoscut și au învățat din ele. Astfel, Iosephus Flavius, în scrierea sa *Împotriva lui Apion*, demonstra că filosofii greci erau tributari lui Moise. Toate aceste raționamente au fost preluate de apologeții creștinismului primar. Potrivit Sfântului Iustin Martirul și Filosoful, cosmogonia lui Platon se inspiră din *Geneză*. Sirianul Tațian (sfârșitul secolului al II-lea) calculează în *Cuvântarea către greci* sincronisme care slujesc, totodată, unor scopuri apologetice. Aspecte asemănătoare ne oferă Pseudo-Iustin în scrierea *Cohortatio ad gentiles*, cât și Teofil din Antiohia. De la apologeții creștinismului, aceste speculații trec în teologia alexandrină și ajung apoi în opera marilor Părinți ai Bisericii. (n.red.)

[67] *Cf. Matei* 5, 33-37; *Ieșirea* 20, 7; *Deuteronomul* 5, 11.

Trebuie să facem ca și cei care se iau la întrecere în luptele gimnastice sau, dacă vreți, în concursurile muzicale. Aceștia își fac pregătirile tocmai pentru acele întreceri în care caută să fie încununați și nimeni din cei care se antrenează în lupta corp la corp sau în lupta cu pumnii nu face și exerciții de cântat la chitară sau din flaut. Nu așa făcea Polidamas[68], ci, înainte de luptele olimpice, oprea trăsurile din mers și, prin acest exercițiu, își întărea puterea[69]. La fel Milon[70] nu putea fi mișcat de pe un scut uns, ci, cu toate că era împins, rezista tot atât de bine ca și statuile legate cu plumb[71]. Și, ca să spun pe scurt, pentru acești atleți exercițiile erau pregătiri în vederea întrecerilor atletice. Dacă ar fi părăsit nisipul arenei și locurile de exercițiu și s-ar fi ocupat cu ritmurile frigienilor Marsias[72] sau Olimp[73], ar mai fi primit ei oare coroane și glorie? Sau ar mai fi putut scăpa să nu se facă de râs cu trupul lor?

Dar nici Timotei[74] n-a părăsit cântarea spre a-și petrece timpul în palestre, căci altfel n-ar fi ajuns să-i întreacă pe toți în muzică. Era atât de meșter în arta sa, încât putea, ori de câte ori voia, printr-o cântare puternică și aspră, să deștepte mânia și iarăși, printr-o cântare plăcută, s-o înfrâneze și s-o potolească. Se spune că odată, pe când cânta înaintea lui Alexandru un cântec frigian, acesta, datorită muzicii, s-a ridicat de la masă și s-a dus la arme; dar s-a întors iarăși la meseni când acela a potolit cântarea[75]. Atâta putere îți dă exercițiul, și în muzică și în luptele atletice, ca să-ți atingi scopul!

Pentru că am amintit de coroane și de atleți, trebuie să vă spun că atleții se supun la mii și mii de eforturi ca să-și mărească prin

---

[68] Polidamas, atlet din Tesalia (sec. al V-lea î.Hr.), cu o forță de uriaș. Se pun pe seama lui multe isprăvi prin care și-a arătat puterea, între care și aceasta, povestită de Sfântul Vasile cel Mare. A pierit zdrobit de o stâncă pe care a voit să o oprească din cădere.

[69] *Cf.* PAUSANIAS, *Descrierea Eladei*, VI, 5; PLATON, *Republica*, 338 C.

[70] Milon, atlet grec născut la Crotona (sec. al VI-lea î.Hr.), învingător de mai mult de treizeci de ori în întrecerile atletice. La bătrânețe, vrând să despice cu mâinile un trunchi de copac, ce era întredeschis, cele două părți ale copacului și-au revenit și i-au prins mâinile, nemaiputând fi scoase. A rămas prins acolo și a murit mâncat de lupi.

[71] *Cf.* PAUSANIAS, *Descrierea Eladei*, VI, 14.

[72] Marsias, muzicant legendar. La un concurs muzical l-a provocat la întrecere pe Apollo. După mai multe zile de luptă, a biruit Apollo, care îndată l-a agățat pe Marsias de un pin și l-a jupuit de viu.

[73] Olimp, ucenic al lui Marsias, cântăreț din flaut.

[74] Timotei, cântăreț teban din flaut, originar din Frigia.

[75] *Cf.* DION CHRYSOSTOMOS, *De Regno*, I, 1; PLUTARH, *De Alexandri fortuna*, II, 2, 335 A.

tot felul de mijloace puterea lor trupească: transpiră tare din pricina greutăților exercițiilor gimnastice, capătă multe răni din partea antrenorului, țin dietă, nu cea mai plăcută, ci aceea impusă de gimnaști, și încă alte multe osteneli; și, ca să nu lungesc vorba, trăiesc în așa fel încât viața dusă de ei înainte de întreceri este o pregătire a întrecerilor. După toate aceste pregătiri, se dezbracă pentru a intra în stadion; aici suferă totul și-și pun viața în primejdie ca să primească o coroană de măslin sau de țelină sau de altă plantă de acest fel și ca să fie strigați de crainic învingători.

Dar noi, care avem înaintea noastră cununile vieții, atât de minunate prin număr și prin măreție, încât nu pot fi descrise prin cuvânt, le vom putea lua oare cu o singură mână, dormind pe ambele urechi[76] și trăind în multă nepăsare? Dacă ar fi așa, atunci lenevia ar avea mare trecere în viață, iar Sardanapal[77] ar fi fost cel mai fericit dintre oameni sau, dacă vrei, chiar Marghites[78], despre care Homer a spus – dacă acestea sunt cuvintele lui Homer – că nici nu ara, nici nu săpa și nici nu făcea ceva folositor în viață. Dar nu-i oare mai adevărat cuvântul lui Pittacos[79], care a spus că e greu să fii virtuos[80]? Într-adevăr, abia după ce am trecut prin multe greutăți ajungem să dobândim acele bunătăți despre care vă spuneam mai înainte că niciunul dintre bunurile pământești nu le poate ilustra. Nu trebuie, așadar, să ne lenevim, nici să schimbăm speranțele cele mari pe comoditatea de o clipă, dacă nu voim să fim făcuți de ocară și să fim pedepsiți nu de oamenii de aici – deși nici asta nu e de mică importanță pentru cine are minte –, ci la locurile de judecată fie de sub pământ, fie din orice parte a lumii vor fi. Cel care păcătuiește fără voie față de datoria lui poate că va primi iertare de la Dumnezeu; dar cel care cu voie alege răul nu va avea nicio scuză ca să nu îndure însutit pedeapsa.

9. „Ce vom face deci?”, m-ar putea întreba cineva. Ce altceva decât să ne îngrijim de suflet, eliberându-ne de toate celelalte griji.

---

[76] Expresie proverbială.

[77] Sardanapal, rege legendar al Asiriei, cu o viață destrăbălată și desfrânată. Spre a nu cădea în mâinile răsculaților din Babilon, a pierit ars de foc împreună cu averile, eunucii și femeile sale pe un rug pe care singur l-a aprins.

[78] Marghites, eroul unui poem satiric atribuit lui Homer.

[79] Pittacos, unul dintre cei șapte înțelepți ai Greciei (sec. al VI-lea î.Hr.), născut în Mitilene. Și-a condus timp de zece ani țara (589-579 î.Hr.), dându-i legi; a abdicat de bunăvoie. *Cf.* Diogenes Laertios, *Despre viețile și doctrinele filosofilor*, I, 4, 4.

[80] Sentență celebră, dezvoltată de Platon în dialogul *Protagoras*, 340 C.

Așadar, nu trebuie să slujim trupului, decât în cele cu totul necesare; sufletului însă să-i dăm ce-i mai bun, spre a-l elibera, cu ajutorul filosofiei, de legătura cu patimile trupului, ca dintr-o închisoare, și ca să facem în același timp și trupul stăpân peste patimi. Stomacului să-i slujim numai în cele de trebuință, să nu-i dăm mâncărurile cele mai plăcute, cum fac cei care se gândesc numai la bucătari și măcelari, care răscolesc pământul și marea de parcă ar plăti bir unui stăpân neîndurător. Vrednici de milă sunt unii ca aceștia din pricina îndeletnicirii lor; nu suferă mai puțin decât cei chinuiți în iad, care scarmănă lâna ca să întrețină focul sau cară apă cu ciurul și o varsă într-un vas găurit, încât muncile lor nu mai au sfârșit.

A te îngriji de aranjatul părului și de haine mai mult decât e necesar este, după cuvântul lui Diogenes[81], fie o faptă de om necugetat, fie o faptă de om ticălos[82]. A căuta să fii elegant și a fi numit așa de alții consider că e tot atât de rușinos ca și a trăi în desfrâu sau a strica altora casele. E oare vreo deosebire, pentru un om cu mintea sănătoasă, dacă îmbracă o haină scumpă sau ieftină, câtă vreme și una și alta îl apără iarna de frig și vara de căldură?

Tot așa și în toate celelalte nu trebuie să ne îngrijim mai mult decât e necesar și nici să purtăm grijă de trup mai mult decât e bine pentru suflet. Pentru un bărbat care poartă cu adevărat acest nume, este tot atât de rușinos a fi elegant și iubitor de trup, ca și a fi înclinat în chip josnic spre orice altă patimă. A-ți da toată silința ca trupul să fie mult prea îngrijit înseamnă a nu te cunoaște pe tine însuți și a nu înțelege porunca înțeleptului[83], care spune că nu ceea ce se vede este omul, ci e nevoie de o înțelepciune superioară pentru ca fiecare din noi, oricine ar fi, să ajungă cu ajutorul ei să se cunoască pe sine însuși.

Acest lucru e însă pentru cei necurățiți la minte mai cu neputință decât bolnavului de ochi să privească soarele; iar curățirea sufletului, ca să zic pe scurt și potrivit puterii voastre de înțelegere,

---

[81] Diogenes Cinicul, filosof grec (413-327 î.Hr.). După el, virtutea este suveranul bine; știința, onorurile, bogăția sunt bunuri false, care trebuie disprețuite. Consecvent ideilor sale, locuia într-un butoi. Contemporanii își băteau joc de el, dar se și temeau de el din pricina spiritului lui caustic. Posteritatea i-a ridicat o coloană, iar locuitorii orașului său natal, Sinope, o statuie. Epictet îl socotea model de înțelepciune și omul cel mai apropiat de desăvârșire.

[82] *Cf.* DIOGENES LAERTIOS, *Despre viețile și doctrinele filosofilor*, VI, 54.

[83] *Cf.* PLATON, *Alcibiade*, I, 129 E ș.u.

se face prin disprețuirea plăcerilor simțurilor: ochii să nu se desfete cu spectacolele prostești ale scamatorilor sau cu privirea trupurilor, prin care intră în suflet ghimpele plăcerii, iar urechile să nu reverse în suflet o melodie stricată. Căci patimile grosolăniei și mojiciei sunt odraslele firești ce se nasc din acest fel de muzică. Noi însă trebuie să urmărim altă muzică, aceea mai bună și care ne duce spre mai bine, de care și David, poetul sfintelor cântări, s-a folosit ca să-l scoată pe rege, după cum se spune, din nebunie[84]. Se zice că și Pitagora, întâlnind niște cheflii care fuseseră la un ospăț, i-a poruncit cântărețului din flaut, care mergea în fruntea lor, să schimbe gama și să intoneze ceva în modul dorian. Aceia, datorită cântecului, și-au revenit[85] așa de bine încât au aruncat coroanele și s-au dus acasă rușinați. Alții, la auzul cântecului din flaut, își ies din minți ca și coribantele[86] și bacantele[87]. Atât de mult pot să schimbe sufletul o melodie sănătoasă sau una desfrânată! De aceea trebuie să luați parte la această muzică la modă acum tot atât de puțin ca la orice altă faptă vădit rușinoasă.

Iar la parfumarea aerului cu felurite arome ce produc plăcere prin mirosit, ca și ungerea trupului cu uleiuri, mi-e și rușine să vă sfătuiesc să renunțați. Dar ce aș putea să zic despre [porunca] de a nu urmări plăcerile pipăitului și gustului, decât că aceste plăceri îi silesc pe cei care se îndeletnicesc cu căutarea lor să trăiască întocmai ca animalele, robiți pântecelui și celor de sub pântece?

Într-un cuvânt, cel care nu vrea să se îngroape în plăcerile lui ca într-o mocirlă trebuie să disprețuiască întregul trup, sau să se îngrijească de el, zice Platon, atât cât este necesar pentru slujirea înțelepciunii[88]. Cuvintele lui Platon se aseamănă cu cele spuse de Pavel, care ne îndeamnă să nu ne îngrijim de trup, ca să nu-i dăm prilej să aibă poftă[89]. E oare vreo deosebire între cei care se îngrijesc de trup, ca să-i fie cât mai bine, dar disprețuiesc, ca ceva fără valoare, sufletul care se folosește de trup, și cei care se îngrijesc de uneltele meseriei lor, dar neglijează meseria care se folosește de aceste unelte? Se cuvine

---

[84] *Cf. 1 Regi* 16, 23.

[85] În grecește: ἀναφρονεῖν – „a redeveni rațional".

[86] Preotese ale zeiței Cybele, celebre prin orgiile lor, pline de furii, străbăteau orașele dansând și cântând.

[87] Preotese ale zeului Bacchus, care celebrau misterele zeului în dansuri și orgii.

[88] *Cf.* PLATON, *Republica*, VI, 498 B.

[89] *Cf. Romani* 13, 14.

să facem cu totul dimpotrivă: să stăpânim și să înfrânăm trupul, cum înfrânăm pornirile unui animal, iar tulburările pricinuite în suflet de trup să le domolim, atingându-le cu rațiunea ca și cu un bici. Să nu disprețuim rațiunea dând frâu liber plăcerii, ca rațiunea să fie târâtă cum este târât un vizitiu de niște cai aprigi și greu de stăpânit. Să ne amintim și de cuvintele lui Pitagora. Acesta, văzând că un ucenic al lui a pus multă carne pe el în urma exercițiilor gimnastice și a mâncării, a spus așa: „N-ai să încetezi a-ți face mai grea închisoarea?" De aceea și Platon, după cum se spune, prevăzând paguba adusă [sufletului] de trup, a așezat intenționat Academia[90] într-un loc nesănătos al Aticii, ca să mai taie din confortul prea mare al trupului, așa cum se taie la vița de vie mlădițele de prisos. Am auzit apoi și pe doctori spunând că starea prea bună a trupului este primejdioasă[91].

Deci, când grija prea mare de trup este nefavorabilă chiar pentru trup și o piedică pentru suflet, e o curată nebunie să fii aservit trupului și să-i slujești. Însă firește că, dacă ne-am deprinde să disprețuim trupul, n-am mai admira ceva din cele lumești. La ce ne-ar folosi bogăția dacă n-am mai pune niciun preț pe plăcerile trupului? Nu văd la ce, decât dacă ne-ar face plăcere să păzim bogățiile îngropate ca balaurii din poveste. Dar cine-i învățat să fie liber de niște griji ca acestea cu greu ar alege cândva să spună sau să facă ceva rușinos sau josnic. Va disprețui ceea ce depășește trebuința, chiar de-ar fi nisipul aurifer din Lidia[92] sau lucrul furnicilor purtătoare de aur[93], cu atât mai mult cu cât va avea mai puțină trebuință de avere. Iar trebuința este hotărâtă de necesitățile firii, și nu de plăceri. Cei care depășesc hotarul necesității se aseamănă cu cei care alunecă în jos, care nu se pot opri din căderea lor pentru că n-au de ce se prinde; ci, cu cât adună în jurul lor mai multe bogății, cu atât au nevoie de mai mult pentru împlinirea poftei, potrivit cuvintelor lui Solon, fiul lui Exechestides, care a zis:

„Oamenii nu au o margine în pofta lor după averi"[94].

Trebuie să cităm și cuvintele dascălului Theognis, care a spus:

---

[90] Școală filosofică întemeiată de Platon în grădinile din nord-vestul Atenei, pe terenul consacrat eroului Academos, de unde numele de „Academie".

[91] *Cf.* HIPPOCRATE, *Aforisme*, I, 3.

[92] Aurul din nisipul râurilor din Lidia, în vechime țară din Asia Mică, la Marea Egee.

[93] *Cf.* HERODOT, *Istorii*, III, 102; STRABON, *Geografia*, II, 70; XIV, 706. Aceste furnici trăiau în India; erau mai mici decât câinii, dar mai mari decât vulpile și foarte periculoase; pentru a-și face culcușurile în pământ, găureau pământul și scoteau aurul, pe care indienii nu-l puteau lua decât cu mari primejdii.

[94] SOLON, *Fragmente*, V, 7; THEOGNIS, *Gnome*, 227.

„Nu-mi place și nici nu doresc să fiu bogat. Ci
să trăiesc cu puține, slobod de orice necaz”[95].

Admir și disprețul lui Diogenes față de toate cele omenești. Diogenes a spus că este mai bogat chiar decât marele împărat al perșilor, pentru că are nevoie pentru trai de mai puține lucruri ca acela[96]. Noi însă nu ne-am mulțumi nici chiar de-am avea talanții lui Pitios[97] din Misia[98], de-am avea atâtea și atâtea hectare de pământ, iar cirezi de vite mai multe decât pot fi numărate. Consider că se cuvine să nu dorim bogăția când ne lipsește, iar când o avem, să nu ne gândim mai mult la a o stăpâni decât a ști cum s-o folosim. Frumos e și cuvântul lui Socrate! Acesta, când a văzut că un om bogat se lăuda cu bogăția lui, i-a spus că n-are să-l laude mai înainte de a vedea dacă știe să întrebuințeze bine bogăția[99]. Phidias[100] și Policlet[101], dacă s-ar fi lăudat cu aurul și cu fildeșul, din care unul a făcut pe Zeus pentru eleni, iar celălalt pe Iunona[102] pentru argieni, s-ar fi făcut de râs, căci s-ar fi împodobit cu o bogăție străină, părăsind arta prin care chiar aurul ajunge mai plăcut și mai de preț. Ne închipuim oare că facem un lucru vrednic de mai puțină rușine când socotim că virtutea omenească nu este de ajuns prin ea însăși pentru a ne împodobi?

Dar, dacă vom disprețui bogăția și vom nesocoti plăcerile simțurilor, vom urmări în schimb lingușeala și slugărnicia? Și vom imita viclenia și fățărnicia vulpii lui Arhiloh[103]? Nu, fiindcă nimic nu trebuie să evite mai mult omul înțelept decât a trăi pentru glorie, a lua în seamă părerile mulțimii și a nu-și face din dreapta rațiune conducătorul vieții sale, până acolo încât, chiar de-ar trebui să se împotrivească tuturor oamenilor, chiar de-ar fi să rămână fără glorie și să-și pună viața în primejdie pentru bine, să rămână

[95] Theognis, *Elegii*, 1155-1156.

[96] *Cf.* Plutarh, *An vitiositas ad infelicitatem sufficiat*, 499 A.

[97] Herodot, în *Istorii*, VII, 27, spune despre Pitios că a hrănit imensa armată a lui Xerxes și s-a oferit să plătească solda și să-i asigure subzistența trupelor pentru cinci luni.

[98] În vechime, țară în Asia Mică la Marea Egee, la nord de Lidia.

[99] *Cf.* Platon, *Euthydem*, 280.

[100] Phidias, cel mai mare sculptor al grecilor (sec. al V-lea î.Hr.). A sculptat numeroase statui celebre, astăzi pierdute, între care grandioasa statuie a lui Zeus Olimpianul, executată în aur și fildeș, precum și statuia Atenei de pe Acropole. A îndrumat și executat, din însărcinarea lui Pericle, zidirea și decorarea Partenonului.

[101] Policlet, sculptor grec (sec. al V-lea î.Hr.), născut în Argos.

[102] Iunona (la greci, Hera, zeița căsătoriei, fiica lui Cronos și a Rheei, sora și soția lui Zeus).

[103] Arhiloh, poet liric grec (sec. al VII-lea î.Hr.). De la acest poet, unul dintre cei mai mari ai Greciei, inventatorul versurilor iambice, nu ne-au rămas decât fragmente.

netulburat în alegerea celor cunoscute de el ca bune. Cu ce s-ar deosebi oare cel care nu are o purtare ca aceasta de acel sofist egiptean[104] care, ori de câte ori voia, se prefăcea în plantă, în animal, în foc, în apă și în orice altceva? Unul ca acesta va lăuda acum dreptatea înaintea celor care o prețuiesc, iar mai târziu va vorbi împotriva ei, când simte că nedreptatea este aprobată, așa cum fac de obicei lingușitorii. Și, după cum miriapodul ia culoarea pământului pe care stă, tot așa și un om ca acesta își schimbă gândirea după părerile celor cu care stă de vorbă.

10. Desigur însă că toate acestea le vom învăța mai bine din scrierile noastre. Cele spuse acum sunt numai o schiță a virtuții, scoasă din lucrările scriitorilor profani. Cei care strâng cu grijă folosul din fiecare lucru adaugă, ca fluviile cele mari, din toate părțile multe la cele ce au. Cuvintele spuse de poet: „Adună puțin câte puțin"[105] nu se referă atât la strângerea banului, cât la înmulțirea cunoștințelor. Când fiul lui Bias[106] a plecat în Egipt și l-a întrebat pe tatăl său ce să lucreze spre a-i face cât mai multă plăcere, Bias i-a spus: „Adună merinde pentru bătrânețe!"[107] Bias a numit virtutea „merinde", dar i-a pus hotare mici, căci a mărginit folosul virtuții numai la viața aceasta pământească.

Dar, chiar dacă mi-ai vorbi de bătrânețea lui Tithon[108], sau a lui Arganthonios[109], sau a lui Matusalem al nostru, cel cu viața foarte lungă, despre care se spune că a trăit nouă sute șaptezeci de ani[110], chiar dacă ai măsura tot timpul de când sunt oameni pe pământ, aș râde ca de niște păreri de copil gândindu-mă la veșnicie[111], cât e de lungă și fără de bătrânețe, al cărei sfârșit nu ni-l putem închipui, după cum, nu mai puțin, nu poți pune sfârșit sufletului nemuritor.

---

[104] Proteu, despre care vorbește Homer în *Odiseea*, IV, 455 ș.u., și de care amintește Platon în dialogul *Euthydem*, 288 B.

[105] HESIOD, *Munci și zile*, 359.

[106] Bias, unul dintre cei șapte înțelepți ai Greciei (sec. al VI-lea î.Hr.).

[107] *Cf.* DIOGENES LAERTIOS, *Viețile și doctrinele filosofilor*, I, 88.

[108] Tithon, prinț troian de o mare frumusețe. Zeița Eos (Aurora), îndrăgostită de el, l-a luat de soț și i-a cerut lui Zeus să-l facă nemuritor, dar a uitat să-i ceară și tinerețe veșnică, așa că au venit peste el toate relele îmbătrânirii. Cum nu putea muri, la rugămintea lui a fost transformat în greier.

[109] Arganthonios, regele tartesienilor, un popor din Spania, care, după Herodot (*Istorii*, I, 163), a trăit 120 de ani.

[110] *Cf. Facerea* 5, 27. Matusalem a trăit 969 de ani.

[111] Αἰών, în original.

Pentru aceasta v-aș îndemna să strângeți merinde, clintind, după cum spune proverbul, orice piatră de unde ați putea avea folos. Să nu dăm înapoi din pricină că e greu și se cere osteneală, ci să ne aducem aminte de înțeleptul[112] care ne-a sfătuit că trebuie să alegem cea mai bună viață, cu nădejdea că obișnuința o va face plăcută, și să săvârșim fapte de virtute. E rușinos să pierdem prezentul, iar mai târziu să rechemăm trecutul, când căința nu ne mai folosește.

V-am spus acum acele lucruri pe care le-am socotit a fi cele mai bune; pe celelalte vi le voi spune de-a lungul întregii vieți. Voi însă, din cele trei feluri de boli ce există, să nu păreți a suferi de o boală trupească ce nu se poate vindeca și nici să aveți o boală sufletească asemănătoare bolilor trupești ce sunt fără vindecare. Cei care au o boală ușoară merg singuri la doctor; cei cuprinși de boli mai grave îi cheamă pe doctori la ei; însă cei atinși de excesul acela cu totul incurabil de bilă neagră[113] nu-i primesc nici pe cei care vin la ei. Să dea Dumnezeu ca voi să nu fiți cuprinși niciodată de această boală, ca să nu fugiți de oamenii cu gânduri bune!

---

[112] Este vorba despre Pitagora.

[113] Μελαγχολία, în original, adică excesul de „bilă neagră", conform doctrinei antice despre cele patru fluide sau umori ale trupului. Denumirea generică de „melancolie" îngloba, de fapt, pe lângă sensul obișnuit, o paletă largă de afecțiuni fizice și spirituale (care nu au legătură cu înțelesul modern al cuvântului). Potrivit lui Galen, una dintre cele trei forme patologice ale melancoliei era cea care afecta creierul și capacitățile spirituale ale omului (GALEN, *Despre localizarea afecțiunilor*, 3, 10; celelalte două erau localizate în stomac și sânge). Descriind această boală sufletească, un Aretaeus din Capadocia de pildă, medic contemporan cu Galen, afirma despre starea mentală a melancolicilor: „Se plâng de viață și doresc să moară; la mulți mintea alunecă în indiferență și prostie, încât devin ignoranți în toate sau uită de ei înșiși, ajungând să ducă o viață animalică" (ARETAEUS, *Despre cauzele și semnele bolilor acute*, I, 5: *Despre melancolie*). Pentru mai multe detalii, vezi în Jennifer RADDEN ed., *The Nature of Melancholy. From Aristotle to Kristeva*, Oxford University Press, 2000, pp. 61-69. În mediul stoic, Chryssipos susținea și el că înțeleptul, imun altminteri la orice psihoze, poate fi totuși compromis de stările de melancolie (*cf.* DIOGENES LAERTIOS, *Despre viețile și doctrinele filosofilor*, VIII, 127). Cicero o definește la rândul lui ca „orbirea minții față de orice", maladia spirituală prin excelență. În fine, la unii autori (ARISTOTEL, *Problemata*, 30.1) se menționează și convingerea melancolicului că e posedat de un *daimon* (despre toți acești autori, vezi mai pe larg în Raymond KLIBANSKY, Erwin PANOVSKY și Fritz SAXL, *Saturn and Melancholy. Studies in the History of Natural Philosophy, Religion and Art*, Kraus Reprint, 1979, pp. 15-43). În consecință, pentru Sfântul Vasile cel Mare toate acestea sunt simptome ale unei patimi sufletești, foarte apropiate ca manifestări de *acedia* lui Evagrie (termen pe care totuși nu îl folosește). Sugestia lui propriu-zisă din încheiere este că indiferența față de studiu și învățătură, lenea spirituală în sens larg, este unul dintre efectele acestei patimi, îndemnându-i pe tineri să o evite. (n.red.)

netulburat în alegerea celor cunoscute de el ca bune. Cu ce s-ar deosebi oare cel care nu are o purtare ca aceasta de acel sofist egiptean[104] care, ori de câte ori voia, se prefăcea în plantă, în animal, în foc, în apă și în orice altceva? Unul ca acesta va lăuda acum dreptatea înaintea celor care o prețuiesc, iar mai târziu va vorbi împotriva ei, când simte că nedreptatea este aprobată, așa cum fac de obicei lingușitorii. Și, după cum miriapodul ia culoarea pământului pe care stă, tot așa și un om ca acesta își schimbă gândirea după părerile celor cu care stă de vorbă.

10. Desigur însă că toate acestea le vom învăța mai bine din scrierile noastre. Cele spuse acum sunt numai o schiță a virtuții, scoasă din lucrările scriitorilor profani. Cei care strâng cu grijă folosul din fiecare lucru adaugă, ca fluviile cele mari, din toate părțile multe la cele ce au. Cuvintele spuse de poet: „Adună puțin câte puțin"[105] nu se referă atât la strângerea banului, cât la înmulțirea cunoștințelor. Când fiul lui Bias[106] a plecat în Egipt și l-a întrebat pe tatăl său ce să lucreze spre a-i face cât mai multă plăcere, Bias i-a spus: „Adună merinde pentru bătrânețe!"[107] Bias a numit virtutea „merinde", dar i-a pus hotare mici, căci a mărginit folosul virtuții numai la viața aceasta pământească.

Dar, chiar dacă mi-ai vorbi de bătrânețea lui Tithon[108], sau a lui Arganthonios[109], sau a lui Matusalem al nostru, cel cu viața foarte lungă, despre care se spune că a trăit nouă sute șaptezeci de ani[110], chiar dacă ai măsura tot timpul de când sunt oameni pe pământ, aș râde ca de niște păreri de copil gândindu-mă la veșnicie[111], cât e de lungă și fără de bătrânețe, al cărei sfârșit nu ni-l putem închipui, după cum, nu mai puțin, nu poți pune sfârșit sufletului nemuritor.

[104] Proteu, despre care vorbește Homer în *Odiseea*, IV, 455 ș.u., și de care amintește Platon în dialogul *Euthydem*, 288 B.

[105] HESIOD, *Munci și zile*, 359.

[106] Bias, unul dintre cei șapte înțelepți ai Greciei (sec. al VI-lea î.Hr.).

[107] *Cf.* DIOGENES LAERTIOS, *Viețile și doctrinele filosofilor*, I, 88.

[108] Tithon, prinț troian de o mare frumusețe. Zeița Eos (Aurora), îndrăgostită de el, l-a luat de soț și i-a cerut lui Zeus să-l facă nemuritor, dar a uitat să-i ceară și tinerețe veșnică, așa că au venit peste el toate relele îmbătrânirii. Cum nu putea muri, la rugămintea lui a fost transformat în greier.

[109] Arganthonios, regele tartesienilor, un popor din Spania, care, după Herodot (*Istorii*, I, 163), a trăit 120 de ani.

[110] *Cf.* *Facerea* 5, 27. Matusalem a trăit 969 de ani.

[111] Αἰών, în original.

Pentru aceasta v-aș îndemna să strângeți merinde, clintind, după cum spune proverbul, orice piatră de unde ați putea avea folos. Să nu dăm înapoi din pricină că e greu și se cere osteneală, ci să ne aducem aminte de înțeleptul[112] care ne-a sfătuit că trebuie să alegem cea mai bună viață, cu nădejdea că obișnuința o va face plăcută, și să săvârșim fapte de virtute. E rușinos să pierdem prezentul, iar mai târziu să rechemăm trecutul, când căința nu ne mai folosește.

V-am spus acum acele lucruri pe care le-am socotit a fi cele mai bune; pe celelalte vi le voi spune de-a lungul întregii vieți. Voi însă, din cele trei feluri de boli ce există, să nu păreți a suferi de o boală trupească ce nu se poate vindeca și nici să aveți o boală sufletească asemănătoare bolilor trupești ce sunt fără vindecare. Cei care au o boală ușoară merg singuri la doctor; cei cuprinși de boli mai grave îi cheamă pe doctori la ei; însă cei atinși de excesul acela cu totul incurabil de bilă neagră[113] nu-i primesc nici pe cei care vin la ei. Să dea Dumnezeu ca voi să nu fiți cuprinși niciodată de această boală, ca să nu fugiți de oamenii cu gânduri bune!

---

[112] Este vorba despre Pitagora.

[113] Μελαγχολία, în original, adică excesul de „bilă neagră", conform doctrinei antice despre cele patru fluide sau umori ale trupului. Denumirea generică de „melancolie" îngloba, de fapt, pe lângă sensul obișnuit, o paletă largă de afecțiuni fizice și spirituale (care nu au legătură cu înțelesul modern al cuvântului). Potrivit lui Galen, una dintre cele trei forme patologice ale melancoliei era cea care afecta creierul și capacitățile spirituale ale omului (Galen, *Despre localizarea afecțiunilor*, 3, 10; celelalte două erau localizate în stomac și sânge). Descriind această boală sufletească, un Aretaeus din Capadocia de pildă, medic contemporan cu Galen, afirma despre starea mentală a melancolicilor: „Se plâng de viață și doresc să moară; la mulți mintea alunecă în indiferență și prostie, încât devin ignoranți în toate sau uită de ei înșiși, ajungând să ducă o viață animalică" (Aretaeus, *Despre cauzele și semnele bolilor acute*, I, 5: *Despre melancolie*). Pentru mai multe detalii, vezi în Jennifer Radden ed., *The Nature of Melancholy. From Aristotle to Kristeva*, Oxford University Press, 2000, pp. 61-69. În mediul stoic, Chryssipos susținea și el că înțeleptul, imun altminteri la orice psihoze, poate fi totuși compromis de stările de melancolie (*cf.* Diogenes Laertios, *Despre viețile și doctrinele filosofilor*, VIII, 127). Cicero o definește la rândul lui ca „orbirea minții față de orice", maladia spirituală prin excelență. În fine, la unii autori (Aristotel, *Problemata*, 30.1) se menționează și convingerea melancolicului că e posedat de un *daimon* (despre toți acești autori, vezi mai pe larg în Raymond Klibansky, Erwin Panovsky și Fritz Saxl, *Saturn and Melancholy. Studies in the History of Natural Philosophy, Religion and Art*, Kraus Reprint, 1979, pp. 15-43). În consecință, pentru Sfântul Vasile cel Mare toate acestea sunt simptome ale unei patimi sufletești, foarte apropiate ca manifestări de *acedia* lui Evagrie (termen pe care totuși nu îl folosește). Sugestia lui propriu-zisă din încheiere este că indiferența față de studiu și învățătură, lenea spirituală în sens larg, este unul dintre efectele acestei patimi, îndemnându-i pe tineri să o evite. (n.red.)

SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR

Despre slava deșartă și despre cum trebuie să își crească părinții copiii

INTRODUCERE

Convertirea lui Anthemios – preot al templului Atenei de pe Acropole[1] și personalitatea cu faima de cel mai educat elen al sfârșitului de veac al IV-lea d.Hr. – de către Sfântul Ioan Gură de Aur marchează un moment de importanță istoric-simbolică. Trecerea lui Anthemios la creștinism pecetluia un proces care începuse de câteva secole: convertirea culturii greco-antice la creștinism și deplina ei sinteză într-o personalitate de talia Sfântului Ioan[2]. Niciun autor creștin din perioada bizantină nu a beneficiat de atâtea panegirice, monografii, biografii și studii ca Sfântul Ioan Gură de Aur, iar tradiția sa manuscrisă este la fel de bogată și de complicată ca a altui mare Părinte al Bisericii, Fericitul Augustin.

Spre deosebire de alte opere hrisostomiene, tratatul de față ne-a parvenit prin intermediul a numai două manuscrise, din veacurile X-XI. Paternitatea și autenticitatea operei a fost cvasi-unanim recunoscută de cercetători, chiar dacă titlul este oarecum paradoxal, însă orgoliul a fost și este considerat în creștinism patima principală pe care o are de înfruntat omul; de aceea se impune o îngrădire a ei de la cele mai fragede vârste.

Prima parte a tratatului dezbate, așadar, tocmai pericolul reprezentat de patima slavei deșarte în diferitele ei manifestări din vremea respectivă: bogățiile și fastul ostentativ, exagerările evergeților[3], spectacolele teatrale[4], jocurile publice etc. Nu trebuie

[1] Simbol al culturii elene clasice. *Cf.* Demetrios J. CONSTANTELOS, „John Chrysostom's Greek Classical Education and Its Importance to us Today", în: *Greek Orthodox Theological Review*, 36 (1991), p. 111.

[2] Demetrios J. Constantelos enumeră câteva astfel de calități: „Purity of his discourse, his natural thought, his style, his superb imagination and figures of speech – all qualities of a person excellently educated in the Greek classics" („John Chrysostom's Greek Classical Education...", p. 110).

[3] Opera de față reprezintă un prețios izvor pentru cunoașterea instituției evergetismului, fenomen complex al cetății elenistice, apărut în veacul al III-lea î.Hr. și care își păstrează în veacul al IV-lea d.Hr. vitalitatea, dar și consecințele nefaste. Sfântul Ioan zugrăvește foarte pitoresc figura evergetului, precum și tribulațiile prin care trece acesta în goana după glorie.

[4] Care decăzuseră destul de mult în Antichitatea târzie, fiind pline de violență și obscenități.

ignorat faptul că societatea antică a vremii era încă insuficient creștinată, păgânismul păstrându-și încă o mare vitalitate, mai ales în Orient, în speță în marea metropolă a Antiohiei.

Partea a doua a scrierii de față schițează un program de educație creștină familială, de o importanță și o actualitate remarcabile. Părinții sunt primii profesori de morală ai copilului, însă întreaga educație trebuie să graviteze în jurul vieții duhovnicești, a Bisericii și a Scripturii.

Într-un asemenea mediu, al Antiohiei sfârșitului de veac al IV-lea, se nășteau și creșteau copiii din familiile creștine. Sfântul Ioan Gură de Aur alcătuiește acest tratat în anii 393-394 tocmai spre a-i avertiza pe părinți asupra responsabilității uriașe pe care o au în dezvoltarea unei autentice vieți creștine a copiilor. Sufletul copilului este maleabil și ușor modelabil în bine sau în rău, fiind asemănat cu o perlă, cu o statuie, cu un tablou[5], dar, mai ales, cu o cetate ale cărei puncte de acces sunt cele cinci simțuri care se cuvin educate cu multă atenție[6]. Prin acestea pătrund în sufletul copilului fie sămânța răutății, a poftei și a mândriei, fie cea a virtuții și a dragostei.

Deși s-au observat numeroase similitudini cu tratatul pseudo-plutarhic *Despre educația fiilor*, totuși operele sunt complet diferite. Tratatul pseudo-plutarhic propunea filosofia ca *summum* educativ pentru tineri, precum și căsătoria ca un remediu al concupiscenței, în vreme ce tratatul marelui orator creștin dezvoltă o pedagogie ecleziastică a lucrării harului dumnezeiesc în sufletul copilului.

O idee comună a celor două tratate pedagogice este metafora dezvoltării organice a procesului educativ. Concepția trebuie subsumată perspectivei filosofice antice exprimată în conceptul de μορφώσις, de transfigurare organică a întregii ființe sub acțiunea filosofiei. Astfel, opera educativă era asimilată celei creative a unui artist, pictor sau sculptor, materialul utilizat fiind însuși sufletul copilului. Perspectiva asupra *paideiei* grecești devenise, așadar, una plastică[7]. Autorii creștini vor prelua și dezvolta imaginea, notând că formarea sufletului este întrucâtva analoagă celei a dezvoltării trupului, fiind graduală. Procesul educativ nu este spontan, ci unul de durată, necesitând îngrijire continuă. Dacă filosofia greacă stabilea ca unul dintre idealuri dobândirea virtuții, în cazul tratatului

---

[5] *Cf. Despre slava deșartă și despre cum trebuie să își crească părinții copiii*, 20-22.

[6] *Cf. Despre slava deșartă și despre cum trebuie să își crească părinții copiii*, 23-26.

[7] *Cf.* W. JAEGER, *Cristianesimo primitivo e paideia greca*, p. 112.

Despre slava deșartă și despre cum trebuie să își crească părinții copiii, ca și al altor opere patristice cu specific pedagogic, idealul este similar, însă pentru atingerea lui omul are nevoie de harul dumnezeiesc.

Tratatul Sfântului Ioan, deși pătruns de cultura clasică, pe care și-o asimilase ca nimeni altul, este o scriere teologică în esența ei, structurată pe idei biblice și creștine. Încă de la o primă lectură frapează realismul perspectivei hrisostomiene. Familia este fundamentul educației în general și al celei creștine în special. Fără îndoială că Sfântul Ioan avea mereu vie în suflet amintirea mamei sale Antusa, ale cărei suferințe de văduvă ce și-a crescut singură fiul i-au rămas întipărite în inimă.

În legătură cu tratatul de față, H.I. Marrou precizează: „Familia creștină este mediul natural în care trebuie să se formeze sufletul unui copil. Dat fiind că resortul principal al oricărei educații este imitarea adultului, se poate vorbi în primul rând de o educație prin exemplu, dar aceasta nu exclude un efort conștient de pedagogie religioasă. Părinții sunt cei cărora le incumbă, tatălui mai ales (mamei, pentru fiice), grija pentru formarea lor creștină; ei cresc, de fapt, un «atlet al lui Hristos»[8], trebuie să-i învețe istoria, acele frumoase povestiri despre Abel și Cain, despre Isav și Iacov, sub o formă familiară, străduindu-se să le trezească curiozitatea"[9]. Scriptura este, așadar, primul abecedar al creștinului, însă o Scriptură repovestită și înfățișată de părinți într-un mod atractiv și adaptat capacității de receptare a celor mici.

Cel mai bun mijloc educativ este cuvântul lui Dumnezeu Însuși, cel capabil să formeze și să hrănească sufletul copilului: „Prin urmare, să facem acestei porți canaturi și zăvoare de aur din cuvintele lui Dumnezeu, după cum spune prorocul: «Cuvintele lui Dumnezeu sunt în gura mea mai dulci decât mierea și fagurele, mult mai de preț decât aurul și pietrele prețioase»[10]. Să-i învățăm pe copii să aibă acestea necontenit pe buze, chiar și când merg, nu oricum, nici superficial și nici rar, ci continuu"[11]. Sfântul Ioan remarcă și acutul contrast dintre miturile păgâne, fantasmagorice, imorale și exotice, și realismul, bunul simț și înalta moralitate ale istorisirilor biblice.

---

[8] *Despre slava deșartă și despre cum trebuie să își crească părinții copiii*, 19.

[9] *Istoria educației în Antichitate*, vol. II, p. 131.

[10] *Psalmul* 18, 11.

[11] *Despre slava deșartă și despre cum trebuie să își crească părinții copiii*, 28.

Nu trebuie pierdut din vedere că educația nu este redusă la familie. Mica Biserică, precum numește adeseori Sfântul Ioan familia, este integrată în marea Biserică. De aceea educația copiilor nu poate fi realizată în afara spațiului eclezial în care se dezvoltă familia creștină.

Totodată, această familie își duce existența în cadrul cetății, iar educația creștină nu poate pierde din vedere acest aspect. Tratatul urmărește, prin urmare, principiile care stau la temelia educației unui cetățean creștin responsabil[12]: „Să ne îngrijim deci ca în aceste locuri să ia naștere numai virtuțile, iar virtuțile, la rândul lor, să dea naștere unor cetățeni virtuoși, nu vicioși”[13]. Totodată, nu uită să reamintească Sfântul Ioan, cetățeanul polis-ului pământesc este și cetățean al Împărăției lui Dumnezeu: „Creștem cetățeni pentru Împăratul ceresc”[14].

Deși s-a bucurat de notorietate abia începând cu veacul al XVII-lea și nu a avut impactul pe care ar fi trebuit să îl aibă, tratatul de față, pe lângă calitățile sale intrinseci (profunzimea și modernitatea observațiilor psihologice, eficiența metodelor pedagogice etc.), reprezintă prima operă din literatura creștină antică dedicată exclusiv educației copiilor, precum și primul tratat sistematic de pedagogie creștină, alături de unicul tratat pedagogic al Antichității, al lui Pseudo-Plutarh.

Constatarea ușor amară a Sfântului Ioan cu privire la lipsa de preocupare a părinților pentru mântuirea sufletelor copiilor rămâne de o actualitate frapantă: „Ce se va întâmpla cu copiii noștri dacă n-au, chiar din prima vârstă, educatori? Dacă oamenii care au fost educați chiar de când s-au născut și au fost instruiți până la bătrânețe nu reușesc totuși să ajungă oameni desăvârșiți, cât rău nu vor săvârși cei care de la începutul vieții lor au fost obișnuiți să audă vorbindu-li-se numai despre lucrurile pământești? În vremea noastră fiecare părinte își dă toată silința să-i învețe pe copiii lui artele, literatura, oratoria, dar niciunul nu se interesează cât de puțin să educe sufletul lor”[15].

Ierom. Policarp Pîrvuloiu

[12] *Cf.* Glanville Downey, „Education in the Christian Roman Empire: Christian and Pagan Theories under Constantine and His Successors”, în: *Speculum*, 32 (1957), p. 48.

[13] *Despre slava deșartă și despre cum trebuie să își crească părinții copiii*, 65.

[14] *Despre slava deșartă și despre cum trebuie să își crească părinții copiii*, 38.

[15] *Despre slava deșartă și despre cum trebuie să își crească părinții copiii*, 18.

SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR

Despre slava deșartă și despre cum trebuie să își crească părinții copiii[16]

1. Cine oare a făcut ce am cerut? L-a rugat oare cineva pe Dumnezeu, și pentru noi, și pentru întreg trupul Bisericii, ca să stingă focul născut din slava deșartă? Focul care a întinat tot trupul Bisericii, focul care a despărțit trupul unic al Bisericii în multe mădulare[17], focul care a sfâșiat dragostea. Întocmai ca o fiară care se năpustește asupra unui trup frumos și plăpând, neputincios în a se apăra, tot astfel și slava deșartă și-a înfipt dinții ei cei pângăriți în trupul Bisericii, și-a lăsat în el veninul, umplându-l de o miasmă greoaie. Unele mădulare le-a tăiat și le-a aruncat, pe altele le-a sfâșiat, iar pe altele le-a înghițit. Dacă ar fi cu putință să se vadă lupta dintre slava deșartă și Biserică, ai vedea o priveliște demnă de milă[18], cu mult mai îngrozitoare decât luptele care au loc în arenă: ai vedea trupul Bisericii întins la pământ, iar slava deșartă, biruitoare, în picioare, uitându-se cu mândrie de jur-împrejur, punând stăpânire pe cei care se apropie, fără să le dea cumva vreodată drumul din mână și fără să-i cruțe.

---

[16] Traducere de Pr. Dumitru Fecioru (preluată din volumul SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR, *Despre feciorie. Apologia vieții monahale. Despre creșterea copiilor*, traducere de Pr. Dumitru Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2001) după ediția lui Fr. SCHUTTE, *S. Ioannis Chrysostomi de educandis liberis, Monasterii*, Guestfalorum, 1914, pp. 1–29, ediție bazată pe textul publicat de COMBEFISIUS, *Sancti Ioannis Chrysostomi de educandis liberis liber aureus*, Paris, 1656, colaționat cu *Codex Parisinus* 767. Traducerea a fost revăzută de Maria Rizeanu și Ierom. Policarp Pîrvuloiu (care a alcătuit și notele de subsol) după ediția JEAN CHRYSOSTOME, *Sur la vaine gloire et l'éducation des enfants*, introduction, texte critique et notes par Anne-Marie Malingrey, *Sources Chrétiennes*, 188, Paris, Éditions du Cerf, 1972.

[17] *Cf. 1 Corinteni* 12; *Efeseni* 4, 16.

[18] În omiliile la capitolul al patrulea din *Epistola către efeseni*, Sfântul Ioan Gură de Aur va deplânge dezbinarea dintre creștini, subliniind că acest fapt constituie una dintre principalele „pietre de poticneală" pentru păgânii care vor să se convertească la creștinism.

Cine dintre noi va pune pe fugă[19] fiara aceasta? Este lucrul Celui care a îngăduit lupta aceasta corp la corp, ca, la rugăciunile noastre, să trimită pe îngerii Lui să lege, ca și cu niște frânghii, gura obraznică și nerușinată a slavei deșarte, spre a o îndepărta. Dar Cel care a îngăduit lupta aceasta va face acest lucru numai atunci când nu vom mai umbla după fiară și după ce ea va fi fost alungată. Dar, dacă [Dumnezeu] Își va trimite [îngerii] poruncindu-le să alunge această cumplită fiară de la noi, iar noi, după ce ne-am izbăvit de ea, cu trupul încă plin de nenumărate răni, sculându-ne, vom merge în propriul ei culcuș și o vom căuta iarăși și o vom întărâta și o vom ațâța spre a o scoate iarăși din culcușul ei, atunci El nu va mai avea milă de noi și nici nu ne va mai cruța. [Căci spune Scriptura:] „Cui îi va fi milă de descântătorul cel mușcat de șarpe și de toți cei care se apropie de fiare?”[20]

2. Ce e deci de făcut? Cum vom putea scăpa de acest demon rău și viclean? Căci cu adevărat este un demon cu înfățișarea fermecătoare. Slava deșartă este ca un demon care ia înfățișarea unei curtezane: este împodobită cu bijuterii de aur; este îmbrăcată cu haine moi; lasă în urma ei mirosul a numeroase parfumuri. Are o înfățișare atât de frumoasă și de strălucitoare, încât întrece în frumusețe orice femeie. Mai mult, este în floarea tinereții, încât înnebunește de dragoste sufletele tinerilor. Mijlocul îi este încins cu centură de aur; își împletește părul cu măiestrie în nenumărate bucle, după moda persană; își pune în jurul capului diademă în așa fel încât să i se poată vedea podoaba părului; în jurul gâtului ei strălucesc lanț de aur și pietre prețioase. Și astfel stă această desfrânată, sub înfățișarea unei femei foarte tinere, în loc retras, în fața unei case de desfrânare, și-și ia aerul unei femei rușinoase. Cine oare dintre cei ce trec pe acolo nu ar fi atras de ea[21]?

Mai târziu însă, după ce l-a târât pe bărbat în casa ei, după ce a lepădat de pe ea toate podoabele acelea, își arată adevărata înfățișare: neagră, învăpăiată, sălbatică, întocmai ca un demon. Frică și cutremur îl cuprind pe nenorocitul care a încăput pe mâinile ei. Se năpustește asupra-i, pune stăpânire pe sufletul lui și-i tulbură mintea. Această înfățișare o are demonul cel viclean al slavei deșarte.

---

[19] Terminologia utilizată aici este cea specific cinegetică.

[20] *Înțelepciunea lui Isus Sirah* 12, 17.

[21] Sfântul Ioan Gură de Aur zugrăvește în aceste rânduri portretul unei prostituate din vremea respectivă. A se vedea sfârșitul paragrafului al treilea.

Ce pare oare mai frumos decât aceasta? Ce pare oare mai fermecător? Și totuși, dacă ne vom da seama că toate acestea nu sunt decât o nălucire, că nu sunt decât o înșelăciune, nu vom fi prinși în lațurile ei, nici nu vom cădea în mrejele înșelăciunii. Cuvintele spuse despre femeia desfrânată ai putea, pe bună dreptate, să le spui și despre aceasta: „Miere picură de pe buzele femeii desfrânate"[22]. Nu păcătuiești deloc spunând despre slava deșartă aceleași cuvinte.

3. Slava deșartă se aseamănă cu rodul Sodomei. Acela la înfățișare este frumos și, din înfățișarea lui, cei care-l privesc s-ar aștepta să fie vorba de fructe sănătoase. Dar, dacă iei în mână o rodie sau un măr, îndată se înmoaie când pui degetele pe el și, zdrobindu-se coaja care-l învelește, lasă să-ți cadă în mâini praf și cenușă[23]. Tot așa-i și cu slava deșartă. Când te uiți la ea, ți se pare măreață și grozavă, dar, când este ținută în mâinile noastre, ne aruncă îndată sufletul în pulbere. Multe dovezi arată că slava deșartă așa este. Vreți să începem cu dovezi de la cei de afară[24]?

4. Teatrul este plin de lume[25]. Poporul stă pe băncile așezate în amfiteatru și oferă o priveliște încântătoare, alcătuită din atâtea chipuri, încât adeseori etajele teatrului și acoperișurile lui[26] sunt acoperite de trupurile oamenilor, încât nu se mai pot vedea nici cărămizi, nici pietre, ci numai chipuri și trupuri de oameni. Înainte de începerea spectacolului, când intră în teatru bărbatul darnic care a adunat această mulțime, îndată toți cei de acolo, ca și cum ar fi un singur trup, se ridică în picioare, dau drumul unui singur glas, întind mâinile în sus, numindu-l purtătorul de grijă și apărătorul întregului oraș[27]. Apoi asemuiesc bogăția dărniciei sale cu un fluviu mare între multe alte fluvii mari și-l compară, din pricina darurilor

---

[22] *Pildele* 5, 3.

[23] *Cf. Facerea* 19, 23-25. Fenomenul descris aici este menționat de mai multe surse antice, printre care IOSEPHUS FLAVIUS, *Despre războiul iudeilor cu romanii*, 4, 8, 4.

[24] Expresia „de afară" (de origine neotestamentară, *cf. 1 Timotei* 3, 7) îi desemnează pe necreștini, pe păgâni în general. Când este aplicată unor noțiuni culturale, are sens de „profan".

[25] Sfântul Ioan a înfierat adeseori pasiunea nerațională a antiohienilor pentru reprezentațiile scenice. Nu este o critică a teatrului antic în general, ci a spectacolelor contemporane care decăzuseră mult din punct de vedere moral.

[26] Teatrele antice nu erau acoperite. „Acoperiș" desemnează aici ultimele etaje ale galeriei, care erau acoperite cu pânză.

[27] Practica agonotesiei sau a evergetismului în general cădea în sarcina marilor demnitari ai cetăților antice, care, spre a-și menține sprijinul public, finanțau și organizau banchete publice și spectacole de teatru sau de gladiatori.

pe care le răspândește, cu belșugul revărsat de apele Nilului. Spun că este un Nil al darurilor. Alții îl lingușesc și mai mult; socotind că asemănarea cu Nilul este prea mică față de dărnicia lui, lasă deoparte râurile și mările și-l compară cu oceanul, spunând că este un ocean de dărnicie[28]. Pe cât de [îmbelșugat] este oceanul în ape, pe atât este acela în dărnicie. Și, astfel, [mulțimea] nu lasă la o parte niciun fel de laudă.

Strălucitoare este înfățișarea slavei deșarte! Voi însă amintiți-vă de chipul tinerei prin care l-am înfățișat pe demonul slavei deșarte, pe care l-am acoperit de jur-împrejur cu aur și i-am dat vârsta unei curtezane, și veți vedea că nu-i departe de această imagine.

5. Dar ce se petrece în teatru mai târziu? Darnicul nostru se pleacă și el în fața mulțimii, mulțumindu-i prin acest gest, apoi se așază, în aplauzele și în strigătele tuturor celor de față. Fiecare dintre cei din teatru dorește atunci să aibă parte și el de o astfel de fericire ca și acela și apoi poate să și moară. După ce a risipit mult aur și argint, cai, haine, sclavi și tot ce se poate da în astfel de ocazii și după ce a deșertat multe sume de bani, mulțimea îl conduce iarăși cu multe aclamații. Dar nu sunt atât de mulți câți erau în teatru, pentru că, după terminarea spectacolului, fiecare se grăbește spre casă. În sfârșit, acasă, ospețe îmbelșugate și costisitoare, petrecere mare și mare sărbătoare în ziua aceea. După-amiază, iarăși aceleași ospețe și petreceri, și așa timp de două sau trei zile. Iar când a deșertat toate pungile cu bani și a cheltuit nenumărați talanți de aur, atunci se vădește praful, cenușa și pulberea[29] aclamațiilor.

6. Când își face acasă socotelile și se gândește la grozavele cheltuieli pe care le-a făcut, începe să se tânguiască. Atâta vreme cât se bucura de pofta lui, prins de slava deșartă ca de o beție, s-ar fi vândut și pe el însuși și nu-și dădea deloc seama de pagubă. Când însă este singur în casă, înăuntrul casei demonului slavei deșarte, când au pierit clipele [de mulțumire], când vede că teatrul este gol de oameni, când vede că nu mai este nimeni care să-l aclame, când vede că risipa nu-i o părere, ci paguba i-a venit de pe urma cheltuirii banilor, atunci simte că totul a fost cenușă.

7. Dacă se întâmplă să cheltuiască mai mult decât are și, sărăcit deodată, cerșește în mijlocul pieței, va vedea că nimeni dintre cei

---

[28] În concepția grecilor antici, toate fluviile izvorau din ocean.

[29] *Cf. Facerea* 18, 27.

care-i strigau că este sprijinitorul lor nu se apropie de el și nici nu-i întinde mâna, ba, dimpotrivă, se bucură de cele întâmplate, căci chiar atunci când îl aclamau le era sufletul ros de invidie și socoteau o mângâiere în necazurile lor ca cel atât de plin de strălucire să ajungă mai lipsit de cinstire decât ei toți. Când deci nimeni nu se apropie de el și nici nu-i întinde mâna, își dă seama în ce stare jalnică a ajuns. Poate fi o stare mai vrednică de plâns decât aceasta? Nu este vrednică oare mai mult de lacrimi? Poate fi oare o altă stare mai cumplită?

8. Nu cunoașteți pe nimeni care să fi ajuns într-o astfel de stare?

Și dacă mulțimea s-ar fi mărginit numai la atâta: să nu-i întindă mâna[30]! Dar nu, ea merge mai departe. Cei care altădată îl lăudau acum îl încarcă cu reproșuri și spun: „De ce a fost nebun? Pentru ce a îndrăgit slava? Pentru ce a făcut daruri curtezanelor și mimilor?"[31]

Omule fără minte, nu-l admirai tu oare? Nu-l lăudai tu? N-ai fost tu acela care l-ai dus acolo prin aplauzele și laudele tale? Nu l-ai numit tu „Nil"? Nu l-ai numit tu „ocean"? Nu ți-ai pierdut toată ziua lăudându-l? Pentru ce ți-ai schimbat dintr-odată părerea? Tocmai când trebuia să-l miluiești, îl acuzi și-l judeci pentru faptele pe care altădată le aplaudai.

Dacă pentru fapte pe care noi înșine le dezaprobăm ne îndurerăm când vedem că pentru ele cineva este pedepsit – căci nu avem inimă de piatră –, n-ar trebui oare cu atât mai mult să ne îndurerăm când vedem că cineva suferă nenorociri pentru fapte pe care noi înșine le-am lăudat? Tocmai acum îl judeci? Pentru ce oare nu-l acuzai atunci când te încânta tot ce vedeai că se petrece în teatru, când îți pierdeai toată ziua în teatru, lăsând baltă treburile tale?

9. Vezi deci de ce natură sunt faptele diavolului? Vezi de ce natură sunt fructele slavei deșarte? Eu le-am numit „praf" și „cenușă", dar văd că nu sunt numai praf și cenușă, ci foc și fum. [Fructele slavei deșarte] nu se mărginesc numai la aceea că nu dau naștere la nicio bucurie, ci merg până acolo că acoperă și cu nenorociri. Ar putea fi într-adevăr cenușă fructele slavei deșarte și ale

---

[30] Expresia, repetată și în paragraful anterior, dovedește, potrivit unor comentatori, că tratatul de față este, de fapt, un discurs.

[31] Este foarte probabil ca Sfântul Ioan să facă aici aluzie la răsunătoarea cădere în dizgrație a atotputernicului eunuc Eutropius de la Curtea imperială, eveniment care i-a impresionat puternic pe contemporani.

laudei lumii pentru aceia care cheltuiesc multe averi și nu au niciun folos de pe urma cheltuielilor lor. Dar nu se poate spune asta despre cei care suferă nenorocirile despre care am vorbit mai sus.

10. Dar aș putea fi întrebat: „Cum? Atunci când aceia sunt cinstiți și admirați de mulțime pentru aceste slujiri obștești[32], oare este neînsemnat acest rod?" Este chiar foarte neînsemnat, căci nu e mare cinstea aceasta care, după cum am arătat adineaori, este acoperită de batjocură, este ținută de rău și hulită. „Ce vom spune însă celor care au parte de cinstiri?" Mulțimea i-a cinstit nu pentru aceste slujiri obștești, ci pentru că nădăjduiește ca ei să mai facă încă și altădată astfel de risipe. Dacă le-ar mulțumi într-adevăr pentru darurile ce li s-au făcut mai înainte, atunci pentru ce îi învinuiesc atunci când nu mai au nimic? Pentru ce nu se mai apropie de ei, ba, dimpotrivă, își bat joc de ei și-i numesc niște oameni pierduți și necurați? Ai văzut deci că slava deșartă nu este altceva decât o nebunie?

11. Să lăsăm la o parte acest exemplu al slavei deșarte, care poate fi aflat numai la un om sau doi, și să dăm un alt exemplu.

Dar poate că cineva ar întreba: „Ce vei spune despre cei care cheltuiesc averi mari pentru desfătarea cetățenilor orașelor?" Spune-mi, te rog, ce folos au? Căci și ei se bucură de slavă și de aclamație o singură zi. Și că așa stau lucrurile se poate vedea de acolo că, dacă cineva le-ar propune să aleagă între banii risipiți – sau între a treia parte din ei sau cât de puțin din ei – și auzul strigătelor de aclamație, crezi oare că n-ar alege de mii de ori mai mult averea? Ce nu pot să facă astfel de oameni ca să nu-și piardă niște averi atât de mari, când ei, pentru câștigul unei singure parale, nu se dau în lături de la mii de fapte de rușine și obrăznicii?

12. Acum trebuie să îndrept cuvântul meu către credincioșii noștri care nu voiesc să dea cât de puțin lui Hristos, Cel sărac[33] și lipsit de hrana de toate zilele. Aceștia nu dau – de dragul Împărăției celei veșnice a cerurilor – cele pe care oamenii lumii le împrăștie curtezanelor, măscăricilor și dansatorilor de dragul unei singure aclamații.

---

[32] Literal: λειτουργίαι – „servicii în folosul public, slujire publică". Finanțarea jocurilor publice, a spectacolelor de teatru și de gladiatori făcea parte din atribuțiile înalților demnitari.

[33] O temă recurentă a omiliilor marelui orator creștin este asimilarea săracului cu Hristos (*cf. Omilii la Matei*, 49, 5; *Omilii la 1 Timotei*, 14, 2 etc.).

13. Dar să vă dau o altă pildă de slavă deșartă. Care anume? Este vorba de slava deșartă care stă la îndemâna tuturor oamenilor, spre a o urmări, și nu doar a unuia sau a doi. Ne bucurăm când ne laudă lumea chiar pentru faptele pentru care suntem conștienți că nu merităm deloc să fim lăudați. Cel sărac face tot ce-i stă în putință ca să se îmbrace cu haine frumoase nu pentru altceva decât ca să fie lăudat de oameni. Adeseori, deși poate să-și facă singur toate treburile, își tocmește un servitor, nu pentru că are nevoie de el, ci pentru ca să nu pară sărac și lipsit de cinste prin faptul că-și face singur treburile. Dacă ar fi altfel, spune-mi, te rog, pentru care pricină tu, care-ți faci totdeauna singur treburile tale, vrei acum să fii servit de altul? Apoi, dacă se întâmplă ca săracul să se îmbogățească, își cumpără vase de argint și casă luxoasă. Dar și le cumpără nu pentru că are nevoie de ele, căci, dacă și le-ar cumpăra din pricină că are nevoie de ele ca să poată trăi, ar urma atunci ca majoritatea oamenilor să piară și să moară. Iată ce vreau să spun[34]: sunt lucruri necesare fără de care nu putem să trăim. De pildă: roadele pământului sunt de neapărată trebuință vieții și nu poți trăi dacă pământul nu rodește. Tot de neapărată trebuință sunt acoperirea trupului cu haine, acoperișurile și zidurile și încălțămintea. Acestea, într-adevăr, sunt de neapărată trebuință; în schimb, toate celelalte sunt de prisos și nefolositoare. Dacă acelea ar fi de neapărată trebuință pentru viață și dacă nu ar fi cu putință ca un om să trăiască fără slugi, după cum nu este cu putință de trăit fără cele [pe care le-am pomenit], ar trebui să piară cea mai mare parte din oameni, pentru că cei mai mulți nu au slugi.

Dacă ar fi de neapărată trebuință ca un om să se servească de vase de argint și n-ar fi cu putință de trăit fără acestea, ar trebui să piară cea mai mare parte din oameni, pentru că nu toată lumea are vase de argint. Dacă ai întreba cumva pe unul dintre cei care au vase de argint: „Pentru ce vrei să ai acest vas de argint? Spune-mi, te rog, pricina! La ce-ți servește?”, nu poate să-ți spună altă pricină decât că are aceste vase de argint pentru a fi cinstit de oameni. „Le am”, îți va răspunde el, „ca să fiu admirat de lume, și nu disprețuit; le ascund însă iarăși ca să nu fiu pizmuit și furat”. Poate fi oare o nebunie mai cumplită decât aceasta? Dacă le ții în casă ca să fii cinstit de lume,

[34] Tema clasificării bunurilor omenești este de origine stoică și foarte frecventă la Părinții Bisericii.

arată-le atunci tuturor, fără deosebire! Dar, dacă te temi că poți fi pizmuit pentru că le ai, atunci este mai bine să nu le ai[35]!

14. Îți voi vorbi încă despre o altă nebunie[36]. Adeseori, unii oameni, chiar când ajung să nu mai aibă cele de neapărată trebuință pentru trai și ajung să moară de foame, nu se despart de aceste vase de argint. Dacă i-ai întreba [pentru ce nu le vând], îți răspund: „Trebuie să-mi păstrez cinstea". Ce cinste, omule? Nu aceasta este cinstea omului. Dacă ar fi așa, atunci dreptul Ilie, Elisei și Ioan [Botezătorul] ar fi fost cu totul lipsiți de cinste, deoarece Ilie nu avea nimic mai mult decât un cojoc[37] și cerea cele pentru hrană de la o văduvă, săracă și ea. Ilie ducea o viață de cerșetor; a venit la ușa femeii aceleia sărace și a rostit cuvintele rostite de un cerșetor[38]. Era fără cinste și fără vază Elisei, care a fost hrănit, la fel, de o femeie săracă[39]? Era oare fără cinste și fără vază și Ioan, care nu avea nici haină și nici măcar o pâine[40]?

Există o singură necinste: aceea de a fi bogat. Cu adevărat, bogăția este o mare necinste. Bogăția dă cuiva numai slava de a fi nemilos, trândav, molâu, îngâmfat, râvnitor de slavă deșartă, sălbatic. Îmbrăcatul hainelor frumoase nu-ți dă cinste și vază. Dimpotrivă, ai cinste dacă te îmbraci cu fapte bune.

15. Aud însă despre mulți oameni că sunt admirați pentru bogăția lor. „Cutare", spun oamenii, „are cinstea și vaza lui. Doarme într-un pat care are tot ce-i trebuie, are multe vase de aramă, este, într-un cuvânt, un om gospodar". „Pentru ce ne mustri pe noi", ar spune ei, „care avem numai atâta avere, când ar trebui să-i mustri pe cei care au mai multă avere decât noi?" Prin voi îi judec pe ei cu mult mai mult. Dacă nu vă scutesc de învinuire și de mustrare pe voi, care aveți o avere mai mică, cu atât mai mult pe cei care au multe averi. Cinstea cuiva nu stă în a avea o casă luxoasă și frumoasă, nu stă în a dormi într-un pat împodobit cu așternuturi luxoase, cu perne de puf și plăpumi de mătase și nu stă nici în a avea o mulțime de slugi. Toate acestea sunt în afară de noi și n-au

---

35 Sfântul Ioan preia multe din argumentele diatribei cinice și stoice împotriva extravaganței și luxului celor bogați.

36 În text: ἀλογία – „lucru irațional". Păcatul și patima, răul în general, sunt nu doar împotriva rațiunii, ci și lipsite de rațiune.

37 *Cf. 4 Regi* 2, 8.

38 *Cf. 3 Regi* 17, 10-11.

39 *Cf. 4 Regi* 4, 8-37.

40 *Cf. Marcu* 1, 6.

deloc de a face cu noi înșine. Ceea ce ni se potrivește nouă sunt modestia, disprețul banilor și averilor, disprețul slavei, luarea în râs a cinstei date de mulțime, a socoti nimic tot ce-i omenesc, îmbrățișarea sărăciei, depășirea firii omenești printr-o viețuire virtuoasă. Aceasta este vaza, aceasta este slava, aceasta este cinstea.

Iar pricina tuturor relelor din lume la rădăcină se află. Și vă voi explica acest lucru în cele ce urmează.

16. Îndată ce s-a născut un copil, tatăl nu-și dă toată silința ca să-i orânduiască viața [și să-i formeze caracterul], ci ca să-l împodobească și să-l îmbrace cu haine cusute cu fire de aur.

Pentru ce faci asta, omule? Admit ca tu să te împodobești cu astfel de haine. Dar pentru ce îl înveți cu ele pe copil, care încă n-a gustat din această nebunie? Pentru ce-i atârni în jurul gâtului podoabă? Copilul n-are nevoie de aur, ci de un bun și priceput pedagog care să-l formeze. Și mai lași încă și să-i atârne copilului părul pe spate ca unei fete[41]! Prin asta, de la început chiar, slăbănogești pe copil și moleșești tăria firii lui. De la început sădești în el dragostea zadarnică de bani și-l convingi că trebuie să poftească lucruri nefolositoare. Pentru ce-i faci încă mai mare ispita? Pentru ce îl crești în dragostea celor materiale? [Scriptura] spune: „E o rușine pentru un bărbat dacă lasă să-i crească părul"[42]. Firea n-o vrea, Dumnezeu n-a îngăduit-o, este oprită, este un obicei păgânesc. Mulți le atârnă și cercei de aur la urechi. Ar trebui ca și fetele să se ferească de asemenea podoabe. Voi însă aduceți această pierzanie și peste băieți.

17. Poate că mulți râd de cuvintele mele ca de niște nimicuri. Nu sunt însă nimicuri, ci idei de foarte mare însemnătate. Dacă o fată este crescută în casa părintească în dragostea și patima după podoabe femeiești, când va pleca din casa părinților va fi de nesuferit soțului ei și greu de mulțumit și mai împovărătoare decât cei care strâng impozitele[43]. V-am mai spus și altă dată că răul greu poate fi îndepărtat din lume, din pricină că niciun om nu are grijă de copii, nimeni nu le vorbește despre feciorie, nimeni nu le spune despre

---

[41] Imaginile antice păstrate ne confirmă existența practicii menționate aici. Sub influența recomandării din *1 Timotei* 2, 9, scriitorii creștini vor recomanda simplitatea coafurii (*cf.* CLEMENT ALEXANDRINUL, *Pedagogul*, 3, 3, 15).

[42] *1 Corinteni* 11, 14.

[43] Antiohienii avuseseră experiențe triste cu colectorii imperiali de impozite, împotriva cărora s-au iscat revolte (*cf. Omilia către poporul antiohian*).

cumpătare, nimeni nu-i învață să disprețuiască averile și măririle, nimeni nu le vorbește despre poruncile vestite în Scripturi.

18. Ce se va întâmpla cu copiii noștri dacă n-au chiar din prima vârstă educatori? Dacă oamenii care au fost educați chiar de când s-au născut și au fost instruiți până la bătrânețe[44] nu reușesc totuși să ajungă oameni desăvârșiți, cât rău nu vor săvârși cei care de la începutul vieții lor au fost obișnuiți să audă vorbindu-li-se numai despre lucrurile pământești? În vremea noastră fiecare părinte își dă toată silința să-i învețe pe copiii lui artele, literatura, oratoria, dar niciunul nu se interesează cât de puțin să educe sufletul lor.

19. Nu încetez de a vă îndemna, de a vă ruga și a vă cere ca, înainte de toate celelalte, să dați copiilor voștri o bună educație. Dacă-ți iubești copilul, arat-o prin aceasta. De altfel, ai și răsplată. Ascultă ce spune Pavel: „[...] dacă vor stărui, cu înțelepciune, în credință, în dragoste și în sfințenie"[45]. Dacă ai nenumărate păcate adunate în conștiința ta, atunci născocește o iertare a păcatelor tale, și anume: crește un atlet pentru Hristos. Prin aceste cuvinte nu-ți spun: „Nu-l lăsa să se căsătorească! Trimite-l în pustie! Pregătește-l să îmbrățișeze viața monahilor!" Nu-ți spun asta! Aș vrea negreșit și aș dori ca toți să îmbrățișeze [viața monahală], dar nu silesc pe nimeni, pentru că o astfel de viață pare prea greu de purtat. Crește un atlet[46] pentru Hristos! Învață-ți copilul din prima vârstă să trăiască cu evlavie, chiar dacă este în lume!

20. Dacă vei întipări în sufletul lui încă fraged învățăturile cele bune, nimeni nu va putea să i le desprindă; ele se întăresc ca și sigiliul aplicat pe ceară[47]. Copilul, când e mic, tremură, se teme și are respect și de chipul tău, și de cuvintele tale, și de tot ce faci. Întrebuințează cum trebuie superioritatea ta! Tu ești cel dintâi care te vei bucura de bunătăți dacă ai un copil bun și apoi Dumnezeu. [Prin educarea copilului tău] lucrezi pentru tine însuți.

21. Se spune că mărgăritarele, îndată după prinderea lor, au înfățișarea unei picături de apă. Dacă cel care pescuiește perla

[44] Educația durează întreaga viață (*cf.* PLATON, *Protagoras*, 325 C).

[45] *1 Timotei* 2, 15.

[46] Imaginea vieții creștine ca o luptă în arenă sau ca o întrecere atletică este clasică, având originea în *1 Corinteni* 9, 24-27.

[47] Comparația este de origine platonică (*Theaitetos*, 191 C) și dezvoltată aidoma de Sfântul Ioan în tratatul pseudo-plutarhic *Despre educația copiilor*, 3. *Cf.* SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Regulile mari*, 15, 4.

este un om iscusit, pune picătura în palmă și mișcă podul palmei întorcând picătura, astfel încât o lustruiește bine și o face perfect rotundă; după ce i s-a dat această formă, nu mai este cu putință să i se mai dea alta. Ceea ce este fraged și încă n-a dobândit o formă definitivă poate fi supus oricărei modificări, pentru că este ușor de modelat; unui corp dur însă, care este solidificat deja într-o anume formă, nu-i este ușor să se schimbe și să ia altă formă.

22. După cum pictorii lucrează cu multă grijă și exactitate tablourile și statuile, tot astfel fiecare tată și mamă trebuie să-și dea silința pentru [desăvârșirea] acestor minunate statui. Pictorii, în fiecare zi, pun în fața lor tabloul și-i dau culorile trebuitoare; sculptorii fac la fel: dau jos ce este de prisos și adaugă ce trebuie. Tot așa și voi, ca niște sculptori, întrebuințați tot timpul vostru liber spre a sculpta statui minunate lui Dumnezeu. Îndepărtați ce este de prisos, adăugați ce trebuie și uitați-vă cu grijă la ele în fiecare zi: care este darul natural al copiilor, spre a-l dezvolta, care este defectul, spre a-l îndepărta. Cu multă grijă, în primul rând, alungați din sufletul lor desfrânarea, căci mai cu seamă dragostea trupească tulbură sufletele tinerilor. Mai înainte de a gusta din acest fel de dragoste, învață-l să fie cumpătat, să fie treaz, să privegheze în rugăciune și să-și facă semnul Crucii când spune sau face ceva.

23. Închipuie-ți că ești un împărat care are sub conducerea sa un oraș: sufletul copilului. Căci, într-adevăr, sufletul este un oraș. După cum în oraș unii fură, alții fac fapte de dreptate, unii muncesc cum trebuie, iar alții fac toate de mântuială și la întâmplare, tot astfel și în suflet sunt cugete și gânduri[48]. Unele se luptă împotriva celor care nedreptățesc, cum sunt soldații în oraș; altele se îngrijesc de buna stare a trupului și a casei, cum sunt oamenii de stat dintr-un oraș; altele poruncesc, cum sunt conducătorii orașului; altele povestesc lucruri de rușine, cum sunt destrăbălații din oraș; altele povestesc lucruri cuviincioase, cum sunt oamenii cumpătați și înțelepți din oraș; altele iubesc o viață plină de moleșeală, ca femeile de la noi; altele spun prostii, ca și copiii; unora li se poruncește ca unor sclavi, cum sunt servitorii în oraș; altele sunt nobile, cum sunt oamenii liberi[49] din oraș.

[48] În literatura ascetică, λογισμός („gând, cugetare") va dobândi sens peiorativ: „gând păcătos, pătimaș".

[49] Se remarcă efortul oratorului creștin de a depăși prejudecățile sociale ale epocii, în spirit evanghelic.

24. Avem deci nevoie de legi ca să alunge gândurile rele, să le aprobe pe cele bune și să nu îngăduie ca gândurile rele să pună stăpânire pe cele bune. Dacă într-un oraș n-ar fi legi care să îngrădească libertatea hoților, viața în oraș ar fi grozav de tulburată; dacă soldații n-ar face uz cum trebuie de puterea lor, s-ar distruge totul; dacă fiecare cetățean și-ar părăsi starea și funcția sa și ar urmări-o pe a altuia, ar nimici buna rânduială prin ambiția lui. Tot așa este și cu sufletul copilului.

25. Sufletul unui copil este deci aidoma unui oraș: oraș de curând zidit și întemeiat, oraș care are cetățeni străini ce n-au încă experiența niciunui lucru. Astfel de cetățeni sunt mai cu seamă ușor de format. Cei care au fost crescuți într-un fel rău de viețuire, când sunt bătrâni, sunt greu de schimbat, deși nu cu neputință, căci, dacă vor, pot și ei să se schimbe. Cei [tineri] însă, care n-au încă experiența vieții, vor primi cu ușurință legile tale.

26. Dă, așadar, legi acestui oraș, legi înfricoșătoare și aspre pentru cetățenii orașului! Fii apărătorul legilor ce se încalcă! Nu-i de niciun folos să dai legi dacă nu cauți ca aceste legi să fie puse în aplicare.

27. Dă deci legi! Ai multă grijă de ele! Legiuirea noastră este pentru bunul mers al întregii lumi. Astăzi construim un oraș. Cele patru simțuri să fie meterezele și porțile orașului, iar întreg trupul să fie ca un zid. Porțile lui sunt: ochii, limba, auzul, mirosul și, dacă vrei, pipăitul. Prin aceste porți intră și ies cetățenii acestui oraș, cu alte cuvinte, prin aceste porți gândurile sunt corupte sau îndreptate.

28. Așadar, să mergem mai întâi la prima poartă, care este limba, căci limba este aceea care se întrebuințează cel mai mult. Mai înainte de toate celelalte, să-i facem canaturi și zăvoare, nu de lemn, nici de fier, ci de aur. Căci cu adevărat de aur este și orașul pe care-l construim. După ce acest oraș va fi gata construit, nu va locui în el un om, ci Însuși Împăratul tuturor. În cursul acestei lucrări veți vedea unde vom așeza palatul împărătesc [al lui Dumnezeu].

Prin urmare, să facem acestei porți canaturi și zăvoare de aur din cuvintele lui Dumnezeu[50], după cum spune prorocul: „Cuvintele lui Dumnezeu sunt în gura mea mai dulci decât mierea și fagurele,

[50] Fundamentul educației creștine îl reprezintă Sfânta Scriptură.

mult mai de preț decât aurul și pietrele prețioase"[51]. Să-i învățăm pe copii să aibă acestea necontenit pe buze, chiar și când merg, nu oricum, nici superficial și nici rar, ci continuu. Ușile nu trebuie să fie acoperite numai cu foițe de aur, ci, dimpotrivă, să fie făcute groase și solide, lucrate în întregime din aur; în locul pietrelor obișnuite, să aibă încrustate[52] pietre prețioase. Zăvor al acestor uși să fie Crucea Domnului, alcătuită în întregime din pietre prețioase, așezată de-a curmezișul ușilor. Dacă vom face uși de aur atât de groase și le vom pune zăvor, să le facem lor și locuitori vrednici. Care sunt aceștia? Să-l învățăm pe copil să rostească cuvinte cuviincioase și evlavioase.

Să avem multă grijă să-i alungăm pe străini, ca să nu se strecoare printre locuitorii acestui oraș oameni amestecați și stricați, adică: vorbe de ocară, de batjocură, cuvinte necugetate, rușinoase, ușuratice, lumești. Pe toate acestea să le alungăm. Nimeni să nu intre prin aceste porți. Să intre numai împăratul[53]. Lui și celor ai Lui să le fie deschisă această poartă, ca să se spună și despre ea: „Aceasta este poarta Domnului, iar drepții vor intra prin ea"[54], precum și cuvintele fericitului Pavel: „Dacă este vreun cuvânt bun, spre zidire, să fie folositor ascultătorilor"[55]. Gura să rostească cuvinte de mulțumire și cântece sfinte. Să vorbească totdeauna despre Dumnezeu și despre filosofia[56] cea de sus.

29. Cum va fi cu putință aceasta? Prin ce mijloace îi vom învăța pe copii să se poarte astfel? Dacă vom supraveghea cu multă grijă toate cele ale lor. Cu copilul lucrul este foarte ușor. Cum? Copilul nu se luptă nici pentru bani, nici pentru măriri. Este copil încă. Nu-l preocupă nici femeia, nici grija de copii și nici grija de casă. Cine i-ar da deci prilej ca să insulte și să hulească? Cel mult dacă se ceartă cu cei de o vârstă cu el.

30. Pune deci numaidecât copilului lege ca să nu ocărască pe nimeni, să nu hulească pe nimeni, să nu se jure, să nu înjure, să nu se bată. Când îl vezi că-ți calcă legea, pedepsește-l, uneori printr-o

---

[51] *Psalmul* 18, 11.

[52] Tehnică specifică artei bizantine (orfevrărie, dar și artă monumentală), a încrustării pietrelor prețioase în aur sau argint.

[53] *Cf. Iezechiel* 44, 2.

[54] *Psalmul* 117, 20.

[55] *Efeseni* 4, 29.

[56] Filosofie are aici sensul de viață sfântă.

căutătură aspră și severă, alteori prin cuvinte usturătoare, iar alteori prin cuvinte de mustrare. Altădată măgulește-l și fă-i făgăduințe.

Nu-l bate mereu și fără socoteală, ca să nu-l obișnuiești astfel. Dacă se va obișnui să fie educat numai prin bătaie, va învăța să disprețuiască bătaia. Iar dacă a învățat să disprețuiască bătaia, s-a stricat totul. Dimpotrivă, să se teamă de bătaie, dar să n-o primească. Să fie mișcat biciul, dar să nu cadă pe spatele copilului. Amenințările să nu meargă până la faptă. Dar să nu creadă că se reduc numai la amenințări cuvintele tale. Amenințarea atunci este bună, când i se dă crezare că va trece în faptă. Căci, dacă cel care a greșit îți află gândul, va disprețui [amenințarea]. Dimpotrivă, să se aștepte să fie pedepsit, dar să nu-l pedepsești, ca să nu se stingă teama de pedeapsă, ci teama să rămână ca un foc plin de putere ce arde toți spinii sau ca o cazma ascuțită ce sapă până în adânc. Când vei vedea că teama are bune rezultate, fii blând. Firea omenească are nevoie și de îngăduință.

31. Învață-l pe copil să fie îngăduitor și bun cu oamenii. Dacă-l vei vedea că îl insultă pe servitor, nu trece cu vederea acest lucru, ci pedepsește-l pe copil, chiar dacă este liber. Dacă știe că nu-i este îngăduit să insulte sluga, cu atât mai mult nu va huli și nu va batjocori pe cel liber, care este de o cinste cu el. Închide-i gura la orice cuvânt rău și urât. Dacă-l vei vedea că defăimează pe cineva, astupă-i gura și îndreaptă-i limba spre propriile sale greșeli și scăderi.

32. Sfătuiește și pe mamă să-i dea copilului astfel de învățături; tot așa și pe pedagog[57], ca și pe servitorul ce-l însoțește, pentru ca toți la un loc să-i fie paznici și să observe ca nu cumva să iasă din gura copilului, prin ușile cele de aur, acele cuvinte urâte și rele.

33. Să nu crezi că-ți trebuie mult timp ca să ajungi la bune rezultate. Îți sunt de ajuns două luni și ai reușit deplin, dacă de la început îl observi, îl amenințи și îi pui atât de mulți supraveghetori. Astfel ceea ce este potrivit firii va căpăta statornicie.

34. Așadar, această poartă va ajunge o poartă vrednică de a intra prin ea Domnul dacă nu se vor rosti nici cuvinte de rușine, nici cuvinte ușuratice și necugetate, nici alt cuvânt de acest fel, ci numai cele ce se cuvin Stăpânului. Dacă aceia care îi instruiesc pe

---

57 Pedagogul (παῖς – „copil"; ἀγωγή – „conducere") era sclavul care-l conducea pe copil la școală și îi purta de grijă. Totodată, pedagogul îl putea învăța pe copil primele rudimente de scriere și exprimare corectă și se ocupa de educația morală a celui mic. De remarcat că atribuțiile pedagogului se multiplică în cazul educației creștine.

copiii lor pentru a fi buni ostași îi iau de mici și-i învață să tragă cu arcul, să se îmbrace cu haine ostășești, să călărească, fără ca vârsta copiilor să le fie o piedică, cu cât mai mult trebuie ca aceia care se pregătesc pentru oastea cerească să se îmbrace cu toată această podoabă împărătească! Să fie învățat deci copilul să-I cânte psalmi lui Dumnezeu, spre a nu-și pierde vremea cu cântece de rușine și povestiri nefolositoare.

35. Așa să fie întărită această poartă. Să fie aleși acei cetățeni despre care am vorbit. Pe ceilalți să-i omorâm înăuntru, cum omoară albinele pe trântori și nu-i lasă nici să iasă afară, nici să bâzâie.

36. Să mergem acum și la altă poartă. Care este aceasta? E aproape de cea dintâi și se înrudește cu ea. Este auzul. Cetățenii primei porți ies dinăuntru afară și niciunul nu intră prin ea; cetățenii porții a doua intră din afară și niciunul nu iese prin ea. Prin urmare, se înrudesc mult cele două porți. Dacă nu se îngăduie niciunui gând stricat și rău să-i calce pragurile, nu va face greutăți nici gurii. Cel care nu aude lucruri rușinoase sau rele nici nu rostește lucruri de rușine. Dar, dacă va fi larg deschisă tuturor, o va pângări și pe aceea și va produce tulburare tuturor celor dinăuntru. Poate că ar fi trebuit să spun toate aceste lucruri despre auz mai înainte, ca să astup dinainte intrarea.

37. Copiii să nu audă niciun cuvânt nelalocul lui, nici de la servitori, nici de la pedagog, nici de la doică[58]. După cum plantele, când sunt mici și plăpânde, au nevoie de mai multă îngrijire, tot astfel și copiii. Să ne îngrijim să le luăm doici bune, ca să le punem o bună temelie chiar de la început și să nu primească din fragedă vârstă ceva rău.

38. Să n-audă copilul flecăreli și basme băbești. „Cutare", zice, „s-a îndrăgostit de cutare". Sau: „Fiul împăratului și fiica cea mai mică au făcut cutare lucru". Asemenea povestiri să nu audă copiii. Dimpotrivă, să audă alte povestiri, fără aluzii urâte, ci pline de multă simplitate. Se poate să le audă din gura servitorilor și din gura celor care-l însoțesc pe copil la plimbare, dar nu din gura tuturor, căci nu-i îngăduit tuturor servitorilor să se amestece în educația copilului. Cei care ne ajută în opera noastră trebuie să fie oameni pricepuți, după cum pricepuți sunt cei care se ocupă de o statuie. Dacă

[58] Și acestea erau recrutate, de regulă, dintre sclave.

am fi constructori și am zidi o casă pentru un om de seamă, n-am îngădui servitorilor să se apropie fără niciun rost de construcție. Oare n-ar fi absurd ca acum, când zidim un oraș și creștem cetățeni pentru Împăratul ceresc, să îngăduim tuturor, fără deosebire, să se amestece în lucrul nostru? Să ne luăm deci în ajutor numai pe acei servitori care sunt de folos. Dacă nu avem niciunul, să tocmim cu leafă un om liber, bărbat virtuos, și să-i dăm mână liberă spre a ne ajuta în opera noastră.

39. Să nu audă deci copilul basme de acest fel. Când este plictisit din pricina lecțiilor, povestește-i istorisiri din vechime – căci sufletului îi place să audă astfel de povestiri –, dar scoate din ele orice copilărie. Doar tu crești un filosof, un atlet și un cetățean al cerurilor. Povestește-i așa: „În vremurile străvechi un tată avea doi copii. Ei erau frați"[59]. Oprește-te puțin, apoi adaugă: „Amândoi aveau aceeași mamă. Unul era mai în vârstă, celălalt mai tânăr. Cel mai în vârstă era plugar, iar cel mai tânăr era păstor. Cel mai tânăr își ducea turmele sale la păscut pe câmpii și pe malurile mării". Îndulcește povestirile ca să fie plăcute copilului, spre a nu-i obosi sufletul. „Celălalt frate semăna ogoarele și planta pomi. Odată s-au gândit să-L cinstească [prin rodul ostenelilor lor] pe Dumnezeu. Păstorul a luat ce-a avut mai bun în turma lui și I-a jertfit lui Dumnezeu."

Nu-i cu mult mai bine să povestești aceste lucruri în locul povestirii neadevărate despre oile cu lâna de aur[60]? Apoi deșteaptă interesul copilului – căci povestirea are o anume putere –, fără să adaugi de la tine nimic neadevărat, ci numai ceea ce-i scris în Scriptură. „Când I-a adus lui Dumnezeu jertfă ce a avut mai bun în turmele sale, îndată s-a pogorât foc din cer, a răpit toată jertfa și a dus-o la jertfelnicul cel de sus. Fratele cel mai mare n-a făcut așa. S-a dus, și-a oprit pe cele mai bune din roadele sale pentru sine și a jertfit lui Dumnezeu fructe mai puțin bune. Dumnezeu nici nu S-a uitat la ele, S-a întors și le-a lăsat să rămână pe pământ. Jertfa celuilalt frate însă a primit-o sus, la El". Așa se întâmplă și cu administratorii moșiilor: stăpânul cinstește pe cel care-i aduce roadele moșiei și-l poftește în casă, iar pe altul, de care nu e mulțumit, îl

[59] *Cf. Facerea* 4.

[60] Referință la mitologica expediție a argonauților. Platon însuși atrage atenția asupra consecințelor nefaste ale istoriilor mitologice asupra educației copiilor (*Republica*, 378 A-B; *Legile*, 663 D - 664 B).

lasă afară. Tot așa s-a întâmplat și aici. Ce a urmat după aceasta? „Fratele mai mare s-a întristat, ca unul care fusese disprețuit și depășit de celălalt, și era mâhnit. Și Dumnezeu i-a spus: «Pentru ce ești trist? Nu știai că aduci lui Dumnezeu darurile tale? Pentru ce M-ai insultat? Ce învinuire ai de adus? Pentru ce Mi-ai jertfit roade mai puțin bune?»"

Dacă vrei să vorbești mai simplu, spune: „Acela, neavând ce răspunde, a stat liniștit". Sau, mai bine: „A tăcut". „După aceasta, văzând pe fratele său mai mic, i-a spus: «Hai să ieșim la câmp!» Fratele cel mai mare, prinzând cu viclenie pe cel mai mic, l-a omorât. Și credea că poate să se ascundă de Dumnezeu. Dar Dumnezeu a venit la el și i-a spus: «Unde este fratele tău?» «Nu știu», a răspuns el, «nu sunt păzitorul fratelui meu!» Atunci Dumnezeu i-a spus: «Iată, sângele fratelui tău strigă către Mine, din pământ!»"

Să stea alături și mama, când sufletul copilului este format cu astfel de povestiri, ca să-ți ajute și ea și să laude cele spuse de tine.

„Ce s-a întâmplat apoi? Dumnezeu a primit în cer pe fratele ucis; deși a murit, el trăiește sus, în cer." Copilul primește această învățătură despre înviere. Copilul crede, chiar dacă i se spun lucruri imposibile, ca de exemplu: „Și l-a făcut semizeu". Copilul nu știe ce este un semizeu, dar pricepe că trebuie să fie ceva mai mare decât omul și îndată se minunează. Cu atât mai mult când va auzi despre înviere și că sufletul lui s-a suit în cer.

„Și a luat Dumnezeu pe fratele cel mai tânăr sus. Celălalt însă a trăit mulți ani, dar necontenit în suferință, cu frică și cu cutremur; a suferit nenumărate chinuri și era pedepsit în fiecare zi."

Vorbește-i cu tărie despre pedeapsa dată lui de Dumnezeu. Nu-i spune numai că „a auzit de la Dumnezeu: «Vei fi gemând și tremurând pe pământ»"[61]. Copilul nu poate pricepe ce valoare au aceste cuvinte, așa că trebuie să-i spui: „După cum tu, când stai înaintea învățătorului, ești cuprins de spaimă, tremuri și te temi dacă e vorba să fii bătut, tot așa a trăit toată viața lui și fratele mai vârstnic, pentru că a păcătuit înaintea lui Dumnezeu".

40. E destul atât pentru copil. Spune-i această povestire seara, în timpul cinei. Mama să-i povestească aceeași istorisire din nou. Apoi, după ce a auzit-o de mai multe ori, cere-i s-o povestească și el: „Spune-mi povestirea!", ca să se simtă și el onorat de a o povesti.

[61] *Facerea* 4, 12.

Când va stăpâni povestirea, îi vei spune și folosul ce-l putem desprinde[62] din ea. Cu toate că sufletul copilului care a auzit povestirea știe să desprindă, prin propriile sale puteri, folosul din ea încă dinainte de a-i spune tu, totuși spune-i și tu.

„Vezi cât de mare rău este lăcomia, cât de mare rău este să-l invidiezi pe fratele tău? Vezi cât de mare rău este să-ți închipui că poți să te ascunzi de Dumnezeu? El vede totul, chiar pe cele săvârșite întru ascuns."

Dacă ai sădit doar această învățătură în sufletul copilului, ai făcut deja mult și nu mai ai nevoie de pedagog. Frica de Dumnezeu va sta necontenit lângă copil și negreșit îl va zgudui mai mult decât frica de orice alt pedagog.

41. Nu te mărgini numai la atât, ci ia-l de mână și du-l la biserică! Caută să-l duci mai cu seamă atunci când se citește această povestire. Îl vei vedea cum se bucură, cum sare în sus și se veselește că știe ceea ce toți ceilalți nu știu încă. O ia înaintea [celui ce citește povestirea], recunoaște [cele citite] și-i folosește mult. În felul acesta povestirea se întipărește în mintea sa.

42. Se mai pot desprinde și alte învățături folositoare din această povestire. Învață-l deci: „Nu trebuie să fim triști când suferim. Dumnezeu ne arată aceasta, chiar de la început, prin acest frate nedreptățit. Pentru că a făcut fapte plăcute înaintea lui Dumnezeu, atunci când a murit, Dumnezeu l-a luat sus, în cer".

43. Când s-a întipărit povestirea aceasta în mintea copilului, povestește-i alta, tot despre doi frați, și spune-i: „Erau iarăși doi frați, tot așa, unul mai în vârstă și altul mai tânăr. Cel mai în vârstă se ducea la vânătoare, iar cel mai tânăr stătea pe lângă casă"[63]. Această povestire este cu mult mai plăcută decât cea dintâi, pentru că are mai multe peripeții și frații erau mai în vârstă.

„Acești doi frați erau și gemeni[64]. De când s-au născut, mama îl iubea pe cel mai mic, iar tatăl pe cel mai mare. Acesta își petrecea vremea mai mult pe ogoare, pe când cel mai tânăr stătea acasă. Odată, când a îmbătrânit, tatăl a spus copilului pe care-l iubea: «Pentru că am îmbătrânit, fiule, du-te și pregătește-mi un vânat, adică prinde-mi o căprioară sau un iepure; adu-mi-l și frige-l, ca să

[62] Metoda exegetică principală a Sfântului Ioan este aceea de a extrage sensul moral al pasajelor scripturistice și a-l aplica la viața creștină cotidiană.

[63] *Cf. Facerea* 25, 27.

[64] *Cf. Facerea* 27, 1-40.

mănânc și să te binecuvântez». Celui mai mic nu i-a spus așa ceva. Mama a auzit cele spuse de tatăl. L-a chemat pe fiul cel mai mic și i-a spus: «Fiule, pentru că tatăl tău a poruncit fratelui tău să aducă un vânat ca să mănânce și să-l binecuvânteze, ascultă-mă! Du-te la turmă, ia niște iezi tineri și frumoși și adu-mi-i, iar eu voi face din ei o mâncare așa cum îi place tatălui tău. Tu i-o vei duce ca să mănânce și ca să te binecuvânteze». Tatăl avea vederea slabă din pricina bătrâneții. După ce fratele cel mai tânăr a adus iezii, mama i-a gătit. A pus mâncărurile pe o tăblie și le-a dat fiului celui mai tânăr, care le-a dus tatălui său. L-a îmbrăcat și cu piei de capră ca să nu-l cunoască, deoarece el era fără păr, pe când fratele său era păros; astfel putea să-l ascundă ca să nu cunoască tatăl înlocuirea. Și așa l-a trimis la tatăl lui. Tatăl, închipuindu-și că este fiul lui cel mai mare, a mâncat și și-a binecuvântat fiul. Mai târziu, după ce dăduse binecuvântarea, a venit și fiul cel mai mare și i-a dat vânatul. Când a aflat cele întâmplate, a început să se vaite și să plângă."

44. Vezi câte lucruri bune se nasc din această povestire? Dar nu istorisi în detaliu toată povestirea. Vezi ce fel de învățături[65] poți desprinde din ea! În primul rând, copiii îi vor respecta și îi vor cinsti mult pe părinții lor când văd cât de căutată este binecuvântarea acestora. Vor prefera să ia nenumărate lovituri decât să fie blestemați de părinți. Dacă poveștile băbești[66] pun atâta stăpânire pe sufletul copilului, încât își închipuie că sunt adevărate cele povestite, cum oare n-ar pune stăpânire pe sufletul lui și nu l-ar umple de multă teamă cele cu totul adevărate?

[Va învăța, de asemenea,] că trebuie să disprețuim pântecele. Povestește-i și acea parte a istorisirii [în care se spune] că cel mai în vârstă n-a avut niciun folos de pe urma dreptului de întâi născut, căci din pricina neînfrânării pântecelui și-a vândut dreptul de întâi născut[67].

45. Mai târziu, după ce copilul a înțeles bine această povestire, îi vei cere iarăși, în altă seară: „Spune-mi povestirea cu cei doi frați!" Dacă va începe să o spună pe cea cu Cain și Abel, oprește-l și spune-i: „Nu ți-o cer pe aceasta, ci pe aceea cu ceilalți doi frați, în care

[65] Delicatețea Sfântului Ioan este notabilă, ca și talentul său pedagogic de a extrage învățături morale dintr-o povestire controversată, întemeiată pe fapte reprobabile, precum travestirea și disimularea.
[66] Literal: „miturile".
[67] *Cf. Facerea* 25, 33.

tatăl a dat binecuvântarea". Dă-i indicii, ca să-și aducă aminte, și nu-i spune încă numele[68] fraților. După ce-ți va istorisi tot ce i-ai spus, continuă și spune:

46. „Ascultă ce s-a mai întâmplat. Fratele cel mai în vârstă căuta iarăși, ca și în povestirea de mai înainte, să-l omoare pe fratele său și aștepta moartea tatălui lor. Mama a aflat și, temându-se, l-a trimis în altă parte pe fiul cel mai tânăr".

Deși înaltele idei [cuprinse în această istorisire] depășesc puterea de înțelegere a copilului, totuși, cu oarecare îngăduință[69], pot fi sădite și în mintea lui, dacă vom ști cum să tâlcuim povestirea. Deci îi vom grăi așa:

„Acest frate a plecat și a ajuns într-un loc unde nu avea cu el niciun om – nici servitor, nici îngrijitor, nici pedagog și nici pe altcineva. Când a ajuns în acel loc, s-a rugat și a zis: «Doamne, dă-mi pâine și îmbrăcăminte și mântuiește-mă!» După ce a rostit aceste cuvinte, de supărare a adormit. Și a văzut în vis o scară întinsă de la pământ până la cer. Îngerii lui Dumnezeu se suiau și se coborau pe ea și Însuși Dumnezeu stătea în vârful ei. Și a grăit către Dumnezeu: «Binecuvântează-mă!» Și l-a binecuvântat și i-a pus numele «Israel»"[70].

47. Acum, cu această ocazie, mi-a venit în minte o altă idee, prilejuită de acest nume. Care este aceasta? Putem sădi râvna pentru virtute în copii chiar prin numele ce-l poartă. Nimeni să nu se grăbească să dea copiilor numele strămoșilor: al tatălui, al mamei, al bunicului, al străbunicului, ci să le dea lor numele drepților, al mucenicilor, al episcopilor, al apostolilor. Și numele ce-l poartă să fie pentru copii imbold spre cele bune. Unul să se numească «Petru», altul «Ioan», iar altul cu un alt nume al unuia dintre sfinți.

48. Să nu-mi introduci obiceiuri păgânești! Sunt mai mari rușinea și batjocura când într-o casă de creștini se practică obiceiuri păgâne, cum este obiceiul cu aprinsul lumânărilor, când toți așteaptă să vadă care lumânare se stinge și se topește mai întâi, și

[68] Observăm că Sfântul Ioan prezintă din nou o povestire biblică adaptată înțelegerii celor mici, simplificată, și din care a eliminat toate elementele care ar fi putut scandaliza sau nedumeri pe cei mici.

[69] Termenul utilizat este acela de συγκατάβασις („pogorământ, coborâre, condescendență, concesie"), aplicat și Întrupării Logosului în alte contexte. Aici desemnează concesiile făcute capacității infantile de înțelegere a adevărurilor doctrinei creștine.

[70] *Cf. Facerea* 28, 10-19; 32, 26-28.

alte obiceiuri asemenea acestora, care aduc celor care le practică nu puțină pagubă sufletească. Să nu vă închipuiți că asemenea obiceiuri sunt mici și fără nicio importanță.

49. Așadar, vă rog să dați copiilor voștri nume purtate de drepți[71]. Poate că în vechime avea un sens obiceiul de a se da copiilor numele strămoșilor; era o mângâiere în fața morții: se părea că cel plecat trăiește prin cel care a primit numele lui. Acum nu mai este cazul. Vedem că cei drepți n-au procedat așa când au pus nume copiilor lor. Căci Avraam a născut pe Isaac, iar Iacov și Moise n-au fost numiți cu numele strămoșilor lor și nu vom găsi niciun drept care să fie numit așa. Ce îndemn și exemplu de virtute cuprinde numele! Nu vom găsi altă pricină a schimbării numelui [în Sfânta Scriptură] decât acela că numele este un indiciu al virtuții. Iată ce se spune în Sfânta Scriptură: „Tu te vei numi «Chefa», care se tălmăcește «Petru»"[72]. Pentru ce? Pentru că ai mărturisit. Tu te vei numi „Avraam". Pentru ce? Pentru că vei fi tatăl multor neamuri[73]. [Iacov a fost numit] „Israel"[74] pentru că L-a văzut pe Dumnezeu. Întemeiați pe aceste exemple, să începem educația copiilor și să-i formăm.

50. Deci, după cum spuneam, a văzut o scară întinsă până la cer, care ajungea acolo. Să intre, așadar, în casă numele sfinților prin numele ce se dau copiilor. Prin asta se educă nu numai copilul, ci și tatăl, când vede că este tatăl lui Ioan, al lui Ilie sau al lui Iacov. Dacă vom da cu evlavie copiilor noștri nume în cinstea drepților ce au plecat dintre noi, vom avea mai multă înrudire cu drepții decât cu strămoșii, și acest lucru ne va folosi mult atât nouă, cât și copiilor. Să nu socotești că lucrul este de puțină importanță pentru că este mic; dimpotrivă, este temeiul unui mare folos.

51. Dar, după cum am spus, să ne întoarcem iarăși la povestirea noastră: „Iacov a văzut o scară sprijinită și a cerut să fie binecuvântat. Dumnezeu l-a binecuvântat. Apoi a plecat Iacov la rudele sale și acolo păștea oile".

---

[71] Sfântul Ioan evocă aici practica păgână de a da fiului numele tatălui spre a-i perpetua amintirea, pusă în opoziție cu obiceiul creștin de a da numele unor sfinți copiilor cu scopul de a le imita viața și a se așeza sub protecția lor.

[72] *Ioan* 1, 42.

[73] *Cf. Facerea* 17, 4-5.

[74] *Facerea* 32, 28. Etimologie populară. „Israel" are înțelesul de „cel care se luptă cu Dumnezeu" sau „cel care se luptă pentru Dumnezeu".

Povestește-i apoi despre căsătoria lui și despre întoarcerea lui acasă. Și din acestea poți scoate mult folos. Căci iată câte va deprinde: va fi învățat să nădăjduiască în Dumnezeu, să nu disprețuiască pe nimeni, de vreme ce este de neam nobil, să nu se rușineze de cele de jos, să suporte cu bărbăție nenorocirile și multe altele.

52. După ce copilul a crescut mai mare, spune-i și întâmplări care să-i sădească în suflet mai multă frică [de Dumnezeu]. Când mintea lui e încă fragedă, nu-l încărca prin astfel de poveri, ca să nu se sperie. Dar, când este de cincisprezece ani, și chiar mai mult, să audă relatări despre gheenă. Când este de zece, opt ani sau mai puțin, este mai bine să audă în toată amănunțimea istoria potopului, a Sodomei, istorisirile despre cele petrecute în Egipt, toate câte sunt pline cu pedepse [trimise de Dumnezeu]. Când crește mai mare, să audă istorisiri din Noul Testament, despre har, despre iad. Îngrădește-i auzul cu aceste relatări și cu altele nenumărate luând exemple din cele ale noastre[75].

53. Să nu îngăduim să se apropie de el un om care i-ar povesti lucruri nepotrivite. Am spus lucrul acesta și mai sus. Dacă vei vedea pe un servitor că spune copilului cuvinte de rușine, pedepsește-l îndată și fii judecător aspru și fără milă al celor greșite. Dacă vei vedea că o fată [se apropie de el, păzește-l]. Dar mai bine este să nu se apropie de copil nicio fată, ca să nu se aprindă în el focul, afară de o femeie bătrână, care nu poate cu nimic să-l atragă pe tânăr. Păzește-l de o fată tânără mai mult ca de foc. Copilul nu va rosti niciun cuvânt nepotrivit dacă nu va auzi cuvinte nepotrivite și dacă va fi crescut astfel.

54. Vrei să mergem și la altă poartă, aceea a mirosului? Și prin această poartă se introduce [în suflet] vătămare dacă nu este bine astupată, spre exemplu: parfumurile și mirosurile plăcute. Nimic nu nimicește atâta vigoarea sufletului, nimic nu-l moleșește atâta cât mirosirea parfumurilor plăcute.

Dar poate mi-ar obiecta cineva: „Ce vrei să spui? Trebuie să-mi facă plăcere murdăria?"[76] Nu spun asta, dar să nu fie nici una, nici alta. Nimeni să nu-i dea parfumuri. Îndată ce creierul a primit mirosul, a moleșit tot trupul. Prin parfum se aprind plăcerile și se dă naștere păcatului. Prin urmare, astupă și această poartă! Rostul ei este de a respira aerul, nu de a primi mirosurile plăcute. Poate că

---

[75] Adică ale creștinilor.

[76] Procedeul apostrofării și polemizării cu un interlocutor imaginar este specific diatribei.

unii vor râde [spunând] că ne ocupăm de lucruri mici când vorbim despre un astfel de mod de purtare. Nu este vorba de lucruri mici, ci de temelia, de educația și formarea întregii lumi, dacă se aplică aceste reguli spuse de mine.

55. Mai este și o altă poartă, mai frumoasă decât celelalte, dar greu de păzit: poarta ochilor. Pentru aceasta ea este așezată sus, deschisă, și este plină de frumuseți. Are multe portițe și nu privește doar, ci este și ea însăși privită, dacă este frumos lucrată.

56. Aici este nevoie de legi aspre. Mai întâi această lege: să nu duci niciodată copilul la teatru, ca să nu se pângărească în întregime prin cele ce aude și vede. În piețe, mai cu seamă, când trece prin înghesuială de lume, pedagogul[77] să țină seamă de această lege și să-l îndemne pe copil să nu primească acea pângărire.

57. Sunt multe mijloace prin care-l poți face pe copil să nu-și închipuie că merită să fie văzut și admirat: dezbracă-l de prea multa podoabă, tunde-i părul de pe cap, așa cum este cuviincios. Dacă se supără copilul că este lipsit de podoabe, învață-l în primul rând că în aceasta constă cea mai mare podoabă.

58. Astfel, pentru a-l păzi pe copil să nu privească, de ajuns sunt povestirile acelea în care se vorbește despre păcatele săvârșite de fiii lui Dumnezeu cu fiicele oamenilor[78], despre cele întâmplate sodomiților[79], despre gheenă și încă multe altele.

59. În privința educației ochilor, pedagogul și însoțitorul copilului trebuie să aibă multă grijă. Arată-i alte frumuseți și întoarce-i privirile[, de la priveliștile de rușine,] spre cer, soare, stele, florile pământului, livezi, spre sulurile frumoase[80]. Cu astfel de frumuseți să-i încânți vederea. Și sunt încă alte multe lucruri frumoase care nu sunt vătămătoare.

60. Greu de păzit este această poartă, căci are focul înăuntru și, ca să zic așa, este o necesitate firească. Să învețe copilul cântece dumnezeiești[81]. Dacă înlăuntrul sufletului său nu se deșteaptă

[77] Sclavul pedagog îl însoțea necontenit pe copil.

[78] *Cf. Facerea* 6, 4; *Matei* 24, 37-39; *Luca* 17, 27.

[79] *Cf. Facerea* 19, 1-28.

[80] Expresia trimite, probabil, către manuscrisele frumos ornamentate ale textelor scripturistice. Reamintim că, în perioada respectivă, „cartea" era, de fapt, un sul de papirus manuscris. Ulterior, începând din primele secole d.Hr., papirusul era tăiat în forme dreptunghiulare legate între ele (alcătuind un *codex*).

[81] Termenul grecesc ἐπῳδή desemnează un cântec ce exercită o fascinație irezistibilă asupra ascultătorilor. În contextul de față se face referire la psalmii biblici.

[nicio poftă], apoi nu dorește să vadă nici în afară. Să nu facă baie cu femeile (rău e obiceiul acesta!), nici să nu fie trimis unde sunt adunate mai multe femei la un loc.

61. Să audă necontenit întreaga istorie a vieții lui Iosif. Să afle învățăturile despre Împărăția cerurilor și ce mare răsplată se dă celor care se înfrânează. Făgăduiește-i că ai să-i dai o mireasă frumoasă și ai să-l faci moștenitorul averii tale. Amenință-l în toate chipurile dacă vezi că face altceva decât dorești și grăiește-i așa: „Nu vom reuși, fiule, să-ți găsim o soție virtuoasă dacă nu vei arăta multă grijă de tine, dacă nu vei dori să trăiești virtuos. Dar, dacă te vei arăta stăpân pe tine, te voi însura curând".

62. Dacă va fi învățat copilul mai ales să nu rostească cuvinte de rușine, atunci se va înrădăcina în sufletul lui evlavia cea de sus. Vorbește-i despre frumusețea sufletului. Fă să se nască în sufletul lui gânduri curate față de femei. Spune-i: „Cel care se lasă disprețuit de o servitoare este el însuși un servitor". Spune-i că tânărul trebuie să aibă foarte multă grijă. Cel care vorbește va fi vădit, dar cel care privește nu va fi vădit – căci acest simț este iute – și poate ademeni, chiar între mulți oameni, prin aruncăturile ochilor, orice fată ar vrea. Tânărul să nu aibă legătură cu nicio femeie. Să nu privească nicio femeie, afară de mama lui. Nu-i da bani pe mână. Să nu se găsească ceva rușinos în preajma lui. Învață-l să disprețuiască destrăbălarea și altele asemenea acestora.

63. Mai este încă o poartă, deosebită de cele de până acum, căci este răspândită pe toată suprafața trupului. Se numește pipăitul, simțul tactil. Această poartă pare că-i închisă, dar, de o deschizi puțin, trimite toate impresiile sale înlăuntrul sufletului. Să nu obișnuim trupul copilului cu haine moi și nici să nu-i îngăduim să se apropie de alte trupuri. Să-l facem rezistent. Trebuie să ne gândim că noi creștem un atlet [pentru Dumnezeu]. Să nu întrebuințeze deci nici așternut moale și nici haine moi. În acest chip să dăm legi simțului tactil.

64. Haide acum să intrăm înăuntrul orașului, să-i prescriem legi și să facem ordine, odată ce am rânduit bine porțile. Mai întâi să aflăm cu precizie unde sunt casele și vistieriile locuitorilor orașului, unde locuiesc atât cetățenii serioși, cât și cei ușuratici.

65. Se spune că mânia[, partea irascibilă a sufletului,] își are locuința în piept, în inima din piept, pofta își are locuința în ficat, iar rațiunea, în creier. Fiecare dintre ele are virtuți și vicii. Virtuțile

[părții irascibile a sufletului] sunt cumpătarea și blândețea, iar viciile sunt obrăznicia și asprimea. Virtutea părții poftitoare este înfrânarea, iar viciul desfrânarea. Virtutea rațiunii este înțelepciunea, iar viciul opus, prostia.

Să ne îngrijim deci ca în aceste locuri să ia naștere numai virtuțile, iar virtuțile, la rândul lor, să dea naștere unor cetățeni virtuoși, nu vicioși. Într-adevăr, aceste puteri ale sufletului sunt ca niște mame care dau naștere gândurilor.

66. Să revenim la mânie, tiranul [sufletului]. Nici nu trebuie să tăiem complet din tânăr mânia, dar nici nu trebuie să-i îngăduim să o folosească totdeauna. Din prima vârstă să-i învățăm pe copii să rabde chiar când ei înșiși sunt nedreptățiți; iar dacă ar vedea pe cineva că este nedreptățit, să pășească curajos și să ia apărarea celui năpăstuit, cu măsura cuvenită.

67. Cum se va face aceasta? Prin exerciții în raporturile lui cu servitorii: dacă rabdă când sunt disprețuiți, dacă nu se supără când nu le sunt îndeplinite cererile și dacă își recunosc greșelile săvârșite față de alți oameni. În toate aceste exerciții tatăl este stăpân: să fie aspru și amenințător când sunt călcate legile, dar dulce și prietenos când legile sunt îndeplinite, dăruind copilului multe răsplăți. Tot astfel guvernează și Dumnezeu lumea: prin frica de iad și prin făgăduința Împărăției. Așa să ne purtăm și noi cu fiii noștri.

68. Să fie mulți care să-l facă pe copil să se mânie, cu scopul de a-l pregăti și a-l obișnui, prin cei din jurul lui, să rabde când este mâniat. Și, după cum atleții, înainte de începerea luptelor, fac exerciții cu prietenii lor în locurile de antrenament, pentru a fi nebiruiți de rivalii lor, tot așa și copilul să fie instruit în casă; iar cei care să-l pună la încercare să fie mai ales tatăl sau fratele lui. Dar toți cei din casă să se silească să biruiască, fie răzbunându-se pe el, fie împotrivindu-i-se, pentru ca acela să fie antrenat. Și servitorii să-l împungă adeseori, pe drept sau pe nedrept, pentru a-l deprinde prin orice mijloc să-și stăpânească mânia. Dacă tatăl său îl împunge, nu e mare lucru, căci numele de „tată" pune stăpânire mai dinainte pe sufletul copilului și nu-l lasă să se revolte. Dar, dacă fac acest lucru copiii de aceeași vârstă cu el, robi și liberi, prin ei se va deprinde să fie blând.

69. Mai este și un alt mijloc. Care-i acela? Când se mânie, adu-i aminte de propriile lui patimi. Când se supără pe un servitor, întreabă-l dacă el n-a greșit cu nimic și ce-ar simți el însuși

dacă ar fi în locul servitorului. Dacă-l vezi că bate un servitor, pedepsește-l. Dacă-l insultă, pedepsește-l din nou. Copilul nu trebuie să fie nici slab, nici sălbatic, ci să fie și puternic și blând. De multe ori are nevoie să fie ajutat de mânie; de pildă, atunci când el însuși are să aibă copii sau are să fie stăpân peste servitori. În toate privințele mânia este folositoare, dar numai atunci nu-i folositoare când căutăm să ne răzbunăm. Pentru aceea și Pavel nu a făcut uz niciodată de mânie în folosul lui propriu, ci numai când a fost vorba de cei nedreptățiți. Moise, apoi, când a văzut că un frate este nedreptățit, s-a mâniat[82] – și încă foarte tare –, el, care era cel mai blând dintre toți oamenii[83]. Când a fost insultat, nu s-a răzbunat, ci a fugit[84].

Să audă copilul aceste povestiri! Când ne ocupam cu împodobitul porților, era nevoie de povestiri mai simple, dar acum, când am intrat înăuntrul orașului ca să-i formăm pe cetățeni, este timpul să întrebuințăm aceste povestiri mai profunde. Prin urmare, aceasta să-i fie singura lege: să nu se răzbune niciodată când este insultat el sau când suferă ceva rău; dar niciodată să nu treacă cu vederea pe altul care suferă pe nedrept.

70. Dacă tatăl îi învață aceste lucruri pe copiii lui, atunci și el va fi cu mult mai bun și se va instrui pe sine. Și va căuta să fie cu mult mai bun dacă nu pentru alt motiv, cel puțin din obligația de a nu-și păgubi învățătura prin exemplul său. Să fie învățat copilul să rabde disprețul și lipsa de considerație. Să nu ceară de la servitori să-i facă servicii pentru simplul fapt că este liber. Să se servească singur. În acelea numai să fie slujit de servitori în care nu poate să se servească singur, spre exemplu: a face de mâncare, îndatorire ce nu-i de căderea unui om liber. Într-adevăr, copilul nu trebuie să neglijeze treburile ce sunt de căderea omului liber, iar în schimb să se ocupe cu lucrurile ce trebuie făcute de sclavi. Când trebuie spălat pe picioare, să nu-l spele servitorul, ci să se spele copilul însuși. Dacă se poartă așa, el ajunge iubit și respectat de servitori. Să nu-l îmbrace nimeni cu hainele și nici să nu aștepte în baie să fie servit de cineva, ci el însuși să le facă pe toate. Dacă va face așa, va ajunge sănătos, lipsit de mândrie și plăcut celorlalți oameni.

---

[82] *Cf. Ieșirea* 2, 11-12, 16-17.
[83] *Cf. Numerii* 12, 3.
[84] *Cf. Ieșirea* 2, 15.

71. Învață-l pe copil cum stau lucrurile potrivit firii; spune-i ce este un rob și ce este un om liber. Vorbește-i așa: „În vechime, fiule, pe vremea strămoșilor noștri, nu erau robi. Păcatul a adus pe pământ robia. Odinioară, un fiu l-a insultat pe tatăl său și a fost pedepsit să fie rob fraților săi[85]. Bagă de seamă deci să nu fii rob robilor! Dacă te vei mânia ca robii și vei face aceleași fapte ca și ei, atunci nu ești întru nimic mai presus de ei în ceea ce privește virtutea și nici nu vei mai avea vrednicia de om liber. Sârguiește-te, dar, să fii stăpânul lor! Și să fii stăpân nu prin faptul că ești stăpân, ci prin felul tău de a te purta, ca nu cumva să fii găsit rob al lor, deși ești liber. Oare nu vezi câți părinți i-au dezmoștenit pe copiii lor[86] și i-au făcut moștenitori în locul lor pe sclavi? Ai grijă deci să nu se întâmple așa ceva! Din partea mea nici n-o vreau, nici n-o doresc; tu ești stăpân și pe una, și pe alta".

72. Potolește-i în acest chip mânia. Poruncește-i să se poarte cu slugile cum se poartă cu frații. Învață-l cele potrivit firii, spunându-i cuvintele lui Iov: „Dacă aș fi nesocotit dreptul slugii sau al slujnicei mele în socotelile lor cu mine, ce voi face când mă va cerceta Domnul? Dacă mă va întreba, ce-I voi răspunde? Oare n-au fost și ei făcuți în pântece cum am fost făcut și eu? Cu toții am fost făcuți în același pântece"[87]. Și iarăși: „Adesea slugile mele ziceau: «Cine ne-ar da să ne săturăm din cărnurile lui?» Căci eu eram foarte bun"[88].

73. Crezi oare că fără rost a poruncit Pavel ca aceluia care nu se pricepe să-și chivernisească propria sa casă să nu i se încredințeze nici conducerea Bisericii[89]? Spune deci copilului: „Dacă vei vedea că un servitor ți-a pierdut stylus-ul[90] sau ți-a stricat penița, nu te mânia, nici nu insulta! Dimpotrivă, fii iertător, potolește-te repede! Dacă te vei învăța să suporți fără supărări pagube mici, le vei suporta și pe cele mari, când ai să pierzi cureaua de la tăbliță sau lănțișorul de aramă".

[85] Aluzie la Ham cel blestemat de Noe (*cf. Facerea* 9, 26). Justificarea teologică a sclaviei este o problemă foarte controversată. Și Fericitul Augustin va dezbate problema, considerând sclavia o consecință a păcatului originar (*Despre cetatea lui Dumnezeu*, 19).

[86] Dreptul roman îngăduia tatălui să își dezmoștenească fiii degenerați.

[87] *Iov* 31, 13-15.

[88] *Iov* 31, 31.

[89] *Cf. 1 Timotei* 3, 4-5.

[90] Instrumentul de „scris" al epocii, de regulă din metal, cu care se zgâriau tăblițele cerate folosite pentru însemnări de către școlari. De altfel, verbele corespunzătoare scrierii (grecescul γράφω și latinescul *scribo* nu înseamnă nimic altceva decât „a zgâria").

Copiii sunt tare supărăcioși când pierd astfel de mărunțișuri și și-ar da mai degrabă viața decât să lase nepedepsite asemenea pierderi. Atunci este timpul să înmoi asprimea mâniei lui. Fii încredințat că, dacă va fi liniștit și blând față de aceste pagube, atunci când va fi bărbat va suporta cu ușurință orice pagubă. Dacă va avea copilul tăblița lucrată frumos din lemn[91], foarte curată și fără nicio pată, iar lângă ea lănțișoare de aramă și stylus-uri strălucitoare ca argintul și alte obiecte de acestea copilărești și dacă le va pierde sau le va strica servitorul care-l însoțește, iar copilul nu se va mânia, a dat dovadă de cea mai înaltă filosofie[92]. Să nu-i cumperi îndată [lucrurile pierdute sau stricate], ca să nu-i stingi suferința. Dimpotrivă, atunci să-i înlocuiești ceea ce l-a supărat, când vei vedea că nu le mai cere și nici nu mai suferă din pricina lor.

74. Nu este vorba aici de lucruri mici, ci sunt lucruri care țin de orânduirea întregii lumi. Învață-l să dea întâietate fratelui mai mic, dacă are; de nu are frate, servitorului. Și acesta este un semn de cea mai mare înțelegere.

75. Înmuiați prin aceste mijloace mânia copilului, ca să dea naștere la gânduri potolite și blânde. Dacă nu se simte mișcat de nimic, dacă suportă paguba, dacă n-are nevoie să fie servit, dacă nu se revoltă când altul este cinstit, cum poate să se mai mânie?

76. Este timpul să ne ocupăm acum de poftă. Aici și cumpătarea are un aspect dublu, ca și vătămarea. Copilul nu trebuie să se lase în voia desfrâului, nici cu bărbați, nici cu femei. Doctorii spun că la cincisprezece ani copiii sunt asaltați puternic de dorința trupească. Cum vom înlănțui această fiară? Ce vom face? Ce frâu să-i punem? Nu cunosc altul decât cel al gheenei.

77. Mai întâi să-l îndepărtăm pe copil de vederea și auzirea a ceva rușinos. Niciodată un copil liber să nu se ducă la teatru. De caută desfătarea de acolo, atunci să găsim copii de vârsta lui care nu se duc la teatru, ca, din ambiție, să se abțină și el. Nimic nu dă rezultate atât de bune ca emulația. S-o aplicăm în toate încercările noastre, mai ales dacă este ambițios copilul. Emulația are mai multă putere decât frica, decât făgăduința și decât orice altceva.

78. Să-i procurăm apoi alte distracții nevătămătoare. Să-l ducem să-i viziteze pe oamenii sfinți, să-i dăm putința să se odihnească, să-l cinstim cu felurite daruri, pentru ca sufletul să

[91] Tăblița cerată menționată în nota anterioară.

[92] Termenul are aici sensul de „înfrânare, cumpătare, viață ascetică".

poată suporta lipsa [spectacolelor]. În locul acelor spectacole, dă-i să citească povestiri plăcute, arată-i câmpii și clădiri frumoase. După aceea să coborâm în ochii lui acele [reprezentări], spunându-i: „O fiule, spectacolele acelea de teatru sunt pentru sclavi, care merg acolo ca să vadă femei goale[93] și să audă cuvinte de rușine. Făgăduiește-mi că n-ai să asculți niciodată vreun cuvânt urât și nici n-ai să vezi ceva ce nu se cade. [Dacă-mi faci această făgăduință], du-te la teatru! Totuși nu-i cu putință să nu auzi acolo ceva de rușine. Cele ce se petrec la teatru nu sunt vrednice de privit". Spunând aceste cuvinte, să-l sărutăm, să-l luăm în brațe, să-l strângem la piept, ca să-i arătăm dragostea noastră. Prin toate acestea să îl liniștim.

79. Ce alte mijloace să mai întrebuințăm? După cum am spus mai sus, să nu se apropie de nicio fată și nici să-l servească vreo fată, ci o servitoare înaintată în vârstă, o femeie bătrână. Vorbește-i de Împărăția [cerurilor]. Dă-i exemple de oameni, atât dintre păgâni, cât și dintre creștini, care au strălucit prin înfrânare. Umple-i necontenit urechile cu astfel de exemple. Iar dacă avem și servitori care trăiesc în înfrânare, să-i dăm și pe ei de exemplu. Pentru că-i rușinos ca un servitor să fie înfrânat, iar cel liber să fie mai prejos.

Mai avem încă un leac. Care? Să-l deprindem să postească; dacă nu totdeauna, cel puțin de două ori pe săptămână: miercurea și vinerea[94]. Să se ducă la biserică. Iar seara, când iese lumea de la teatru, tatăl să-și ia copilul de mână și să-i arate pe cei care ies din teatru; să râdă de bătrânii care vin la teatru, că sunt mai lipsiți de înțelepciune decât tinerii, dar și de tineri, că s-au dus acolo ca să se înfierbânte. Și să-l întrebe pe copil: „Ce-au câștigat toți aceștia? Nimic altceva decât rușine, ocară și dispreț". Nu este puțin lucru pentru păstrarea înfrânării copilului îndepărtarea lui de la auzirea și vederea acestor [spectacole rușinoase].

80. Mai este încă și alt mijloc: să fie învățat să se roage cu multă râvnă și umilință. Și să nu-mi spui că un copil nu poate primi aceasta. Mai ales copilul va primi aceste povețe, pentru că este pătrunzător și are sufletul treaz. În istoria Vechiului

---

[93] Spectacolele teatrale ale vremii conțineau nu doar scene de nuditate, ci chiar acte sexuale și crime reale, „regizorii" vremii utilizând în acest scop prostituate și condamnați la moarte.

[94] Obiceiul postului de două zile în fiecare săptămână are origine iudaică (*cf. Luca* 18, 12). *Didahia* (8, 1) le va stabili miercurea și vinerea, spre a le distinge de zilele de post iudaice, marțea și joia.

Testament găsim multe exemple de genul acesta, cum ar fi Daniel sau Iosif. Să nu-mi spui că Iosif avea doar șaptesprezece ani[95], ci gândește-te cum a cucerit inima tatălui mai mult decât frații săi mai mari[96]. Iacov nu era fratele cel mai tânăr[97]? Dar Ieremia[98]? Dar Daniel nu era de doisprezece ani[99]? Dar Solomon nu era și el de doisprezece ani când a îndreptat spre Dumnezeu acea minunată rugăciune[100]? Dar Samuel nu l-a învățat, când era tânăr, pe propriul lui dascăl[101]? Prin urmare, să nu deznădăjduim. Dacă cineva nu primește acestea, este pentru că e lipsit de maturitate cu sufletul, nu cu vârsta. Să fie învățat deci copilul să se roage cu multă umilință și să ia parte la privegherile de noapte atât cât poate. În general, să se imprime în copil caracterul unui bărbat sfânt. Într-adevăr, cel care nu se jură, cel care nu se silește să ocărască atunci când este ocărât, cel care nu insultă, care nu dușmănește, cel care postește și se roagă, cel care are atâtea calități, acela are destule ajutoare pentru a fi cumpătat.

81. Dacă l-ai hărăzit viețuirii în lume, adu-i de îndată o mireasă. Nu aștepta să intre în oaste sau să se implice în treburile publice. Nu amâna căsătoria lui până atunci. Ci mai întâi educă-i sufletul și abia după aceea îngrijește-te de măririle lumești. Crezi că e de puțin folos căsătoriei ca el să se însoare neprihănit cu o fecioară? Este de mare folos nu numai pentru cumpătarea tânărului, dar și pentru cea a soției. Nu va fi oare mai ales atunci dragostea lor mai curată? Dar mai important decât toate este faptul că Dumnezeu va fi cu mai multă îndurare și va umple acea căsătorie de nenumărate binecuvântări când soții vor trăi așa cum El a poruncit. Dumnezeu va face ca bărbatul să aibă necontenit în inima sa dragoste față de soția lui și să fie atât de stăpânit de această dragoste, încât să nu se mai uite la altă femeie.

82. Când i-o vei lăuda copilului tău pe fată pentru frumusețea ei, pentru modestia și pentru virtutea ei sau pentru alte calități, adaugă și aceste cuvinte: „Nu va vrea să se căsătorească cu tine când va afla că trăiești în trândăvie". Când tânărul va auzi aceste cuvinte,

[95] *Cf. Facerea* 37, 2.
[96] *Cf. Facerea* 37, 3.
[97] *Cf. Facerea* 25, 26.
[98] *Cf. Ieremia* 1, 6-7.
[99] *Cf. Daniel* 1, 4-17.
[100] *Cf. 3 Regi* 3, 6-7.
[101] *Cf. 1 Regi* 3, 1-20.

își va da toată silința să se îndrepteze, ca și cum l-ar amenința cea mai mare primejdie. Căci, dacă dragostea l-a silit pe acel sfânt bărbat, chiar fiind amăgit, să slujească șapte ani – mai exact paisprezece ani[102] – pentru logodnica sa, cu atât mai mult pe noi. Spune-i tânărului: „Toți cei ai logodnicei tale: tatăl, mama, slugile, vecinii, prietenii îți observă purtarea și toți i-o aduc la cunoștință aceleia".

Leagă-l cu lanțul acesta, lanț care-l face să fie înfrânat. Dacă nu e cu putință ca de la început, de foarte tânăr, să aibă soție, totuși de la început să aibă logodnică, spre a-l ambiționa să fie bun și cinstit. Acesta este un mijloc destul de puternic spre a-l îndepărta de orice viciu.

83. Mai este și un alt mijloc de a păzi înfrânarea. Să-l vadă des pe întâistătătorul Bisericii și să audă din gura lui multe laude, iar tatăl să se arate mândru de copil înaintea celor care aud [laudele]. Fetele să se rușineze și să aibă respect față de el când îl văd.

Prin urmare, îi vor prilejui multă ocrotire povestirile folositoare, frica față de tatăl lui și făgăduințele aceluia, iar pe lângă acestea, răsplata ce o are de la Dumnezeu și marile bunătăți de care se vor bucura cei care au trăit în înfrânare.

84. Vorbește-i încă și despre bunul nume pe care poate să-l aibă în oaste și în societate. Mai presus de toate, vorbește-i necontenit cu dispreț despre desfrânare și laudă mult înfrânarea. Toate acestea sunt îndestulătoare ca să pună stăpânire pe sufletul copilului. Astfel, sufletul lui va da naștere gândurilor curate.

85. Ne-a mai rămas încă ceva. Să mergem la stăpânul tuturor, la cel care îi conduce pe toți. Care este acesta? Înțelepciunea. Aici e nevoie de multă osteneală spre a-l face pe copil înțelept și a alunga din sufletul lui orice nesăbuință. Mai ales aceasta este partea cea mai însemnată și cea mai minunată a filosofiei: a cunoaște cele despre Dumnezeu, despre toate cele ce ne sunt rânduite în această viață, despre gheenă, despre Împărăția cerurilor. „Începutul înțelepciunii este frica de Domnul."[103]

86. Să sădim deci în sufletul copilului această înțelepciune și s-o întărim, ca să cunoască bine valoarea lucrurilor omenești – ce este bogăția, slava, puterea –, ca să ajungă în stare să le disprețuiască și să dorească bunurile cele mai mari. Să-i amintim

[102] *Cf. Facerea* 29, 18-30.
[103] *Pildele* 1, 7.

mereu cuvintele acestea sfătuitoare: „Fiule, teme-te de Dumnezeu și de nimeni altul!"

87. Întemeiat pe aceste învățături, copilul va ajunge un bărbat înțelept și plin de har. Nimic nu înnebunește atât pe un om ca aceste patimi[104]. Ca să fii înțelept, e de ajuns să te temi de Dumnezeu și să dovedești discernământ asupra lucrurilor omenești, atât cât este necesar. Culmea înțelepciunii constă în a nu fi încântat de lucruri copilărești. Învață-ți copilul să considere ca pe un nimic și banii, și slava omenească, și puterea, și moartea, și viața de aici. Astfel va fi un înțelept. Dacă-l vom pregăti astfel pentru nuntă, gândește-te ce mare dar va fi el pentru mireasa lui.

88. Să nu facem nunta fiului nostru cu flaute, cu lire și cu dans, căci ar fi curată nebunie să fie rușinat un astfel de mire cu asemenea lucruri. Dimpotrivă, să-L chemăm la nuntă pe Hristos. Mirele este de acum vrednic de Hristos. Să-i chemăm pe ucenicii Lui. [Dacă vom face așa,] toate îi vor merge mirelui foarte bine. Va învăța și el să-i crească pe copiii lui astfel, iar aceia, la rândul lor, pe copiii lor, și așa vor forma un lanț de aur.

89. Să-l facem să se ocupe și cu treburile publice ale statului, cele potrivite puterii lui și care nu implică păcate. Dacă vrea să se facă militar, dacă vrea să se facă avocat al celor nedreptățiți sau orice altceva, învață-l să nu-și câștige existența în chip nedrept.

90. Mama să caute să-și crească fiica în același chip, să îndepărteze de fata ei luxul, podoaba și toate celelalte lucruri cu care se împodobesc femeile stricate. Să facă toate potrivit legii despre care am vorbit și să o îndepărteze, ca și pe tânăr, de lux și de beție. Și acest lucru este de mare ajutor pentru păzirea înfrânării. Pe tineri îi ispitește pofta trupească, iar pe fete dragostea de podoabe și ușurătatea. Să căutăm să stârpim toate aceste porniri.

Crescând astfel de atleți, vom putea să-I plăcem lui Dumnezeu, ca să putem și noi și copiii noștri să dobândim bunătățile făgăduite celor care-L iubesc pe El, prin harul și prin iubirea de oameni ale Domnului nostru Iisus Hristos, ale Căruia, împreună cu Tatăl și cu Sfântul Duh, sunt slava, puterea, cinstea, acum și pururea și în vecii vecilor. Amin.

---

[104] Se referă la împătimirea față de cele trei menționate mai sus: bogăția, slava, puterea.

SFÂNTUL GRIGORIE TEOLOGUL

Epistole cu privire la educația lui Nicobulos

INTRODUCERE

Epistola a constituit, pentru Antichitatea literară creștină, mai puțin o formă de comunicare, cât un gen literar aparte, cu regulile și canoanele sale estetice. În funcție de scopul și tematica lor, literatura antică ne-a transmis: scrisori oficiale ale împăraților și demnitarilor imperiului; scrisori particulare, în bună măsură literare, reprezentate tipologic de cele cuprinse în corespondența lui Cicero; epistole-pretext, care tratează probleme filosofice, de teorie literară, de teologie sau probleme socio-politice; epistole fictive, atribuite de obicei unor persoane celebre, scrise cu scop estetic.

Epistola a jucat un rol fundamental în răspândirea creștinismului. Creștinii din primele secole i-au dedicat epistolei un rol pragmatic esențial; prin intermediul scrisorilor s-a menținut comunicarea între apostolii misionari și Bisericile locale, s-au stabilit legături între comunitățile creștine îndepărtate, s-a răspândit cuvântul Evangheliei, au fost combătute învățăturile greșite, au fost rezolvate problemele organizatorice etc.

Pentru creștinii aflați la distanțe foarte mari, epistolele au ținut locul cuvântărilor și au asigurat unitatea de credință a noilor convertiți. Fără a ignora convenționalitatea formală instituită de tratatele de retorică antice, epistola creștină se concentrează mai mult asupra conținutului, fiind considerată, pe bună dreptate, cel mai vechi gen literar patristic[1]. Nu întâmplător cea mai mare parte a Noului Testament este alcătuită din epistole. Expresie a sincerității și a simplității credinței în Domnul Hristos, atât de prețuite printre creștini, epistolele Noului Testament marchează începutul unei noi literaturi epistolare post-scripturistice[2], al cărei scop fundamental

[1] *Cf.* Ioan G. COMAN, *Patrologie*, vol. III, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1984, București, p. 56.

[2] *Cf.* Hans-Josef KLAUCK, *Ancient Letters and the New Testament. A Guide to Context and Exegesis*, Baylor University Press, Texas, 2006, p. 435. A se vedea și Ruth MORELLO, A.D. MORRISON, *Ancient Letters. Classical and Late Antique Epistolography*, Oxford University Press, 2007; A. MALHERBE, *Ancient Epistolary Theorists*, GA, Atalanta, 1988; Patricia A. ROSENMEYER, *Ancient Epistolary Fictions. The letter in Greek literature*,

îl constituie răspândirea și conservarea mesajului evanghelic. Urmând modelele retoricii antice, dar și pe Sfântului Apostol Pavel, scriitorii creștini au alcătuit o bogată literatură epistolară.

Situate în imediata descendență a apostolilor lui Hristos, corespondența Sfinților Clement Romanul, Ignatie al Antiohiei, Policarp al Smirnei, Barnaba și *Epistola către Diognet* au o importanță majoră pentru începuturile creștinismului, tratând în manieră simplă probleme acute cu care se confruntau primele comunități creștine. Epistolografia Sfântului Ciprian (cca. 200-258 d.Hr.) constituie un progres vizibil. Scrise în cea mai mare parte în timpul persecuțiilor lui Decius și Valerian, scrisorile sunt o memorabilă frescă a controverselor doctrinar-morale ale epocii, precum și a tribulațiilor marelui episcop creștin.

În veacurile al IV-lea și al V-lea d.Hr. epistolografia creștină, de limbă latină și greacă, a cunoscut epoca ei de aur. Educați la școlile retorice ale vremii, Părinții și scriitorii creștini ai epocii ne-au lăsat valoroase scrisori, care împrumută forma și stilul școlilor de retorică tradiționale, dar, spre deosebire de cele păgâne, sunt preocupate să comunice credința sau spiritualitatea creștine și nu sacrifică niciodată conținutul în favoarea frumuseții stilistice în sine. Epistolarele creștine din această epocă sunt numeroase și cuprinzătoare; acum se poate vorbi de o deplină maturitate a genului[3]. Astfel, ni s-au păstrat în limba greacă nu mai puțin de 245 de epistole ale Sfântului Grigorie Teologul, 360 de epistole ale Sfântului Vasile cel Mare, 30 de epistole ale Sfântului Grigorie de Nyssa, 236 ale Sfântului Ioan Gură de Aur, 170 ale Sfântului Chiril, patriarhul Alexandriei, peste 2000 de epistole ale Sfântului Isidor Pelusiotul etc. Eleganța și profunzimea epistolelor de limbă greacă îi rezervă epistolografiei creștine un loc notabil în cadrul literaturii grecești antice[4].

Cambridge University Press, 2001; Alexandru SĂNDULESCU, *Literatura epistolară*, Ed. Minerva, București, 1972.

[3] Autorii creștini abordează cele mai variate forme epistolare, majoritatea fiind preocupați și de teoretizarea artei și stilului epistolar creștin. Sunt celebre în acest sens *Epistolele* 51, 54 și 55 ale Sfântului Grigorie Teologul.

[4] La fel de importante pentru cunoașterea lumii creștine occidentale din secolele al IV-lea și al V-lea sunt și epistolele autorilor latini creștini. Martori direcți ai acestei perioade pline de evenimente istorice, Sfântul Ambrozie, Fericitul Ieronim, Fericitul Augustin, Sfântul Paulin de Nola au lăsat la rândul lor colecții impresionante de epistole, care se remarcă prin eleganță, sobrietate, precizie și printr-un conținut religios variat și interesant.

În universul epistolar creștin al Antichității târzii, corespondența Sfântului Grigorie Teologul ocupă un loc special. Valoarea ei este remarcabilă, mai puțin pentru istoria perioadei – deși multe epistole au caracter de frescă istorică și socială –, cât pentru istoria literaturii și pentru conturarea personalității complexe a marelui literat și teolog creștin. Ni se oferă o perspectivă subiectivă, în cel mai bun sens al cuvântului, asupra realității ecleziale contemporane sfârșitului de veac al IV-lea, filtrată prin sensibilitatea acestui geniu. Om al Bisericii, ierarh, teolog neîntrecut, literat rafinat, pasionat de cultură și artă, Sfântul Grigorie ne-a lăsat epistole de o mare frumusețe, preapline de tumultul său sufletesc, spontane, dar de o sensibilitate estetică uimitoare și cizelate cu o artă literară remarcabilă. Deși marele teolog alcătuiește capodopere literare epistolare, prospețimea[5] și viața scriiturii nu sunt deloc afectate de uimitoarea valoare artistică[6].

Una dintre ipostazele în care epistolele ni-l dezvăluie pe Sfântul Grigorie este aceea de educator atent al rudelor sale. O grijă specială va manifesta față de strănepotul său Nicobulos[7], căruia îi dedică mai multe epistole, dintre care cele mai relevante au fost traduse în volumul de față. Din acestea desprindem figura de Părinte duhovnicesc iubitor al Sfântului Grigorie, mereu preocupat de educația profană și religioasă a lui Nicobulos. Acest mare contemplativ și mistic creștin nu cruță niciun efort spre a-l recomanda pe Nicobulos celor mai faimoși profesori ai vremii, retori și sofiști[8], precum și guvernatorilor și episcopilor din metropolele unde acesta își desăvârșea studiile. Totodată, se remarcă și constanta grijă a Sfântului Grigorie pentru formarea morală a strănepotului, recomandându-le insistent persoanelor cărora li-l dăduse în grijă să vegheze asupra comportamentului acestuia, precum și asupra prezenței sale la slujbele bisericești.

---

[5] În multe epistole, Sfântul Grigorie imită tonul colocvial al epistolelor lui Aristotel, care erau deja pierdute în epocă (*cf.* W. JAEGER, *Cristianesimo primitivo e paideia greca*, p. 102).

[6] *Cf.* Paul GALLAY, *Langue e style de Saint Grégoire de Nazianze dans sa correspondance*, Monnier, Paris, 1933.

[7] Acesta era fiul omonim al lui Nicobulos, soțul Alypianei, nepoata Sfântului Grigorie. În *Epistola* 167, 1, îl caracterizează astfel: „Preadulcele meu fiu Nicobulos; acesta este, printre rudeniile mele, cel de care mă preocup cel mai mult".

[8] La un moment dat se iscă o ceartă serioasă între doi sofiști, declanșată de rivalitatea și demersurile lor tenace de a-i deveni profesori nepotului Sfântului Grigorie. Cearta este mediată de acesta din urmă. *Cf. Epistolele* 190-192.

Scrisorile adresate sau care se referă la educația lui Nicobulos[9] se structurează sub forma unui veritabil traseu paideic în care putem observa și evalua evoluția cultural-spirituală a tânărului, căruia marele său protector îi atrage atenția că literatura creștină în general și epistolele sale în special au un rol educativ pregnant: „Trăsătura principală a scrierilor mele este aceea de a fi educative prin maxime și reflecții, acolo unde este cu putință. După cum tatăl copiilor de neam nobil este ușor de recunoscut, la fel în cazul scrierilor; și aceasta nu mai puțin ca în privința celor ce au dat naștere [și care sunt recunoscuți] grație caracteristicilor corporale. La fel este și cu [scrierile] mele"[10].

Educația profană specifică vremii (preponderent filosofică și literară), îmbinată cu cea teologică și morală, primită de nepoții Sfântului Grigorie se cuvine a fi confirmată și impregnată de harul dumnezeiesc. Ca și alți Părinți, ca Sfinții Ioan Gură de Aur și Vasile cel Mare, Sfântul Grigorie Teologul reafirmă faptul fundamental că educația autentică își află împlinirea numai în spațiul eclezial. Marele teolog îi scrie astfel episcopului Tyanei, căruia îi încredințase strănepoții: „Copiii preaiubitului meu Nicobulos vin în oraș spre a învăța tahigrafia; să ai față de ei o privire binevoitoare și părintească (căci pentru aceasta nu stau împotrivă canoanele) și veghează ca să meargă cât mai des la biserică. Intenționez ca, în ceea ce privește caracterul, ei să fie modelați după forma virtuții, aflându-se cât mai des în preajma Desăvârșirii tale"[11].

Ierom. Policarp Pîrvuloiu

[9] *Epistolele* 51-55, 157, 167, 175-177, 187, 190-192, 195, 196, 224.
[10] *Epistola* 52, 3.
[11] *Epistola* 157, 2-3.

SFÂNTUL GRIGORIE TEOLOGUL

Epistole cu privire la educația lui Nicobulos[12]

Epistola 51[13]
Către Nicobulos

1. Printre cei care scriu epistole – de vreme ce îmi ceri lămuriri despre acest subiect –, sunt unii care le întocmesc mai întinse decât se cade, iar alții prea scurte. Aceștia greșesc cu totul față de dreapta măsură, aidoma arcașilor care ratează ținta, trimițând [săgeata] fie prea aproape, fie prea departe.

2. Există o dreaptă măsură pentru epistole: utilitatea; nici nu trebuie scris peste măsură de mult acolo unde nu sunt multe [de spus], nici nu trebuie tratat succint când sunt multe lucruri [de discutat].

3. Dar ce? Se cade a ne măsura înțelepciunea cu funia persană[14] ori cu acele măsuri de un cot ale copiilor[15], și astfel [pe cele pe care le gândim] să le așternem în scris în chip nedesăvârșit, ca și cum nu am fi scris deloc? S-ar cădea să imităm umbrele din ceasurile amiezii, ale căror contururi mai mult le întrezărim decât le zărim, nefiind în stare să le deslușim limpede marginile? Cu alte cuvinte, acest fel de epistolă ar fi copia cel mai puțin fidelă a realității[16]. Trebuie să

---

[12] Epistolele au fost traduse și adnotate de Ierom. Policarp Pîrvuloiu după ediția SAINT GRÉGOIRE DE NAZIANZE, *Lettres*, tome I-II, text établi e traduit par Paul Gallay, Belles Lettres, Paris, 1964.

[13] *Epistola* 51 – ca și următoarele patru – este adresată lui Nicobulos, fiul nepotului Sfântului Grigorie, care se numea tot Nicobulos. Epistolele 51-55 sunt alcătuite între anii 384-390. Cea de față constituie un răspuns la solicitarea micului Nicobulos de a avea la îndemână un tratat despre alcătuirea epistolelor.

[14] Aluzie la un vers din *Aitia* lui Callimah, unde expresia desemnează o măsurătoare cu totul lipsită de precizie.

[15] Unitate de măsură reprezentând distanța de la capătul degetelor întinse ale mâinii până la cot. Firește, „măsurile de un cot ale copiilor” erau mai mici.

[16] Εἰκασμάτων εἰκάσματα – „asemănările asemănărilor, probabilitățile probabilităților, verosimilul verosimilelor”. În greaca patristică forma aceasta reprezintă un calc după superlativul ebraic.

Scrisorile adresate sau care se referă la educația lui Nicobulos[9] se structurează sub forma unui veritabil traseu paideic în care putem observa și evalua evoluția cultural-spirituală a tânărului, căruia marele său protector îi atrage atenția că literatura creștină în general și epistolele sale în special au un rol educativ pregnant: „Trăsătura principală a scrierilor mele este aceea de a fi educative prin maxime și reflecții, acolo unde este cu putință. După cum tatăl copiilor de neam nobil este ușor de recunoscut, la fel în cazul scrierilor; și aceasta nu mai puțin ca în privința celor ce au dat naștere [și care sunt recunoscuți] grație caracteristicilor corporale. La fel este și cu [scrierile] mele"[10].

Educația profană specifică vremii (preponderent filosofică și literară), îmbinată cu cea teologică și morală, primită de nepoții Sfântului Grigorie se cuvine a fi confirmată și impregnată de harul dumnezeiesc. Ca și alți Părinți, ca Sfinții Ioan Gură de Aur și Vasile cel Mare, Sfântul Grigorie Teologul reafirmă faptul fundamental că educația autentică își află împlinirea numai în spațiul eclezial. Marele teolog îi scrie astfel episcopului Tyanei, căruia îi încredințase strănepoții: „Copiii preaiubitului meu Nicobulos vin în oraș spre a învăța tahigrafia; să ai față de ei o privire binevoitoare și părintească (căci pentru aceasta nu stau împotrivă canoanele) și veghează ca să meargă cât mai des la biserică. Intenționez ca, în ceea ce privește caracterul, ei să fie modelați după forma virtuții, aflându-se cât mai des în preajma Desăvârșirii tale"[11].

Ierom. Policarp Pîrvuloiu

---

[9] *Epistolele* 51-55, 157, 167, 175-177, 187, 190-192, 195, 196, 224.
[10] *Epistola* 52, 3.
[11] *Epistola* 157, 2-3.

SFÂNTUL GRIGORIE TEOLOGUL

Epistole cu privire la educația lui Nicobulos[12]

Epistola 51[13]
Către Nicobulos

1. Printre cei care scriu epistole – de vreme ce îmi ceri lămuriri despre acest subiect –, sunt unii care le întocmesc mai întinse decât se cade, iar alții prea scurte. Aceștia greșesc cu totul față de dreapta măsură, aidoma arcașilor care ratează ținta, trimițând [săgeata] fie prea aproape, fie prea departe.

2. Există o dreaptă măsură pentru epistole: utilitatea; nici nu trebuie scris peste măsură de mult acolo unde nu sunt multe [de spus], nici nu trebuie tratat succint când sunt multe lucruri [de discutat].

3. Dar ce? Se cade a ne măsura înțelepciunea cu funia persană[14] ori cu acele măsuri de un cot ale copiilor[15], și astfel [pe cele pe care le gândim] să le așternem în scris în chip nedesăvârșit, ca și cum nu am fi scris deloc? S-ar cădea să imităm umbrele din ceasurile amiezii, ale căror contururi mai mult le întrezărim decât le zărim, nefiind în stare să le deslușim limpede marginile? Cu alte cuvinte, acest fel de epistolă ar fi copia cel mai puțin fidelă a realității[16]. Trebuie să

---

[12] Epistolele au fost traduse și adnotate de Ierom. Policarp Pîrvuloiu după ediția SAINT GRÉGOIRE DE NAZIANZE, *Lettres*, tome I-II, text établi e traduit par Paul Gallay, Belles Lettres, Paris, 1964.

[13] *Epistola* 51 – ca și următoarele patru – este adresată lui Nicobulos, fiul nepotului Sfântului Grigorie, care se numea tot Nicobulos. Epistolele 51-55 sunt alcătuite între anii 384-390. Cea de față constituie un răspuns la solicitarea micului Nicobulos de a avea la îndemână un tratat despre alcătuirea epistolelor.

[14] Aluzie la un vers din *Aitia* lui Callimah, unde expresia desemnează o măsurătoare cu totul lipsită de precizie.

[15] Unitate de măsură reprezentând distanța de la capătul degetelor întinse ale mâinii până la cot. Firește, „măsurile de un cot ale copiilor” erau mai mici.

[16] Εἰκασμάτων εἰκάσματα – „asemănările asemănărilor, probabilitățile probabilităților, verosimilul verosimilelor”. În greaca patristică forma aceasta reprezintă un calc după superlativul ebraic.

fugim de amândouă extremele și să nimerim ținta propusă, dreapta măsură[17].

4. Astfel văd eu lucrurile cu privire la concizie. În ceea ce privește claritatea [epistolei], trebuie să luăm în seamă aceste lucruri: să fugim pe cât ne este cu putință de forma oratorică, ca să nu alunecăm astfel înspre stilul oral. Și, ca să fiu concis, cea mai bună epistolă va fi aceea care va convinge atât pe omul neinstruit, cât și pe cel educat. Cel dintâi [va înțelege că epistola] este la îndemâna celor mulți, al doilea că este mai presus de cei mulți; astfel va fi inteligibilă prin ea însăși. Aceasta pentru că e la fel de nelalocul lui să oferi tâlcul unei ghicitori și să adaugi explicații unei epistole.

5. Cea de a treia [însușire] a unei epistole este farmecul. Pe acesta îl vom respecta numai dacă nu vom scrie cu niciun preț într-un stil sec, lipsit de grație și de ornamente, neîngrijit și dezordonat, cum se spune. De pildă, [atunci când adoptăm un stil] lipsit de sentențe, proverbe și apoftegme, ba chiar de vorbe de duh și enigme, toate fiind lucruri care dau savoare stilului. Sau, dimpotrivă, dacă abuzăm peste măsură și prea vizibil de acestea. Prima este caracteristica celor neinstruiți, iar cealaltă a celor lipsiți de moderație.

6. De aceste lucruri trebuie să ne folosim aidoma purpurii în țesături. Utilizăm figurile de stil[18], însă puține și nelipsite de moderație. Cât despre antiteze, de frazele simetric sau asimetric organizate, le lăsăm în grija sofiștilor. Dacă le mai acceptăm și noi uneori, o facem mai mult în joacă decât serios.

7. Ca ultim cuvânt, aș spune ce am auzit de la un intelectual rafinat care vorbea despre vultur: pe când păsările își alegeau un împărat și acestea se înfățișau una mai împodobită decât alta, cel mai frumos a fost vulturul, fiindcă nu se considera deloc frumos. Așadar, ce trebuie să urmărim în epistole este lipsa de ornamente exagerate și să fim pe cât este posibil mai naturali.

8. Acestea cu privire la arta alcătuirii epistolelor ți le-am trimis tocmai sub formă de epistolă. Totuși poate ar fi mai bine să nu aplici la epistolele mele aceste precepte, de vreme ce sunt copleșit de griji mai mari decât acestea. Pe celelalte le vei deprinde prin truda proprie, de vreme ce înveți repede, iar cei iscusiți în acestea te vor învăța.

[17] Termen tehnic specific filosofiei aristotelice.

[18] Literal: „tropii".

Epistola 52[19]
Către același Nicobulos

1. Tu ceri pajiștii să răsară flori toamna târziu și îl înarmezi pe bătrânul Nestor? Asta faci tu cerând un model de discurs de la mine, cel care a neglijat atât de multă vreme desfătările vieții și ale oratoriei.

2. Dar, de vreme ce nu ne impui o trudă vrednică de Euristeu[20] ori de Herakles, ci mai curând una blândă și potrivită pentru noi, aceea de a aduna cât mai mult cu putință din epistolele mele, atunci: „Iată această panglică! Leagă-ți volumele cu ea!"[21] [Acest volum al meu nu va cuprinde] povești de amor[22], ci va trata despre oratorie, nefiind legat atât de genul epideictic[23], cât de ceea ce este de folos[24].

3. Un [autor] are o anumită trăsătură caracteristică, altul o alta. Trăsătura principală a scrierilor mele este aceea de a fi educative prin maxime și reflecții, acolo unde este cu putință. După cum tatăl copiilor de neam nobil este ușor de recunoscut, la fel în cazul scrierilor; și aceasta nu mai puțin ca în privința celor ce au dat naștere [și care sunt recunoscuți] grație caracteristicilor corporale. La fel este și cu [scrierile] mele.

4. Cât despre tine, îmi poți întoarce darul scriind și dobândind folos din ceea ce ți-am scris. Căci nu putem cere sau pretinde vreo răsplată mai bună decât aceasta, nici alta mai utilă celui care o cere și mai potrivită pentru cel care o dăruiește.

---

[19] Epistola este una însoțitoare, fiind atașată unei antologii de epistole ale Sfântului Grigorie cerută de Nicobulos.

[20] Rege al Tirintului și al Micenei, cel care l-a obligat pe eroul Herakles să îndeplinească celebrele douăsprezece munci.

[21] Aluzie la un vers din HOMER, *Iliada*, 14, 219: Hera îi cere Afroditei panglica magică pe care aceasta o purta în jurul pieptului spre a-l putea convinge pe Zeus să îi împlinească ceea ce își propusese. Versul din *Iliada* este puțin diferit: „Iată această panglică, leagă-ți mijlocul cu ea". Sfântul Grigorie compară, ușor ironic, volumul său cu această panglică, menindu-l să aibă un efect de seducție sobră. Anticii legau volumele (sulurile de papirus) cu panglici.

[22] Ca în *Iliada*, a cărei acțiune este declanșată de vinovata idilă dintre Elena și Paris.

[23] Gen oratoric în care se încadrează panegiricul, cuvântările de blam, discursurile oficiale etc.

[24] Sfântul Grigorie precizează că principalul scop al unei epistole creștine se cuvine a fi zidirea sufletească a destinatarilor și folosul spiritual, pe lângă necesara (dar moderata) desfătare estetică.

Epistola 53[25]
Către același Nicobulos

1. L-am prețuit întotdeauna mai mult decât pe mine pe Vasile cel Mare[26], chiar și atunci când avea o părere potrivnică mie, și acum îl prețuiesc mai mult, nu mai puțin din cauza adevărului, cât a prieteniei. De aceea dau primul loc epistolelor sale, iar ale mele le așez mai prejos de acestea.

2. Doresc, într-adevăr, ca peste tot să fim uniți unul cu altul și, totodată, să ofer altora un exemplu de modestie și de supunere.

Epistola 54
Către același Nicobulos

1. A fi laconic nu înseamnă, precum socotești, a scrie puține silabe, ci a spune multe în puține silabe. Astfel, consider că Homer este foarte concis, iar Antimachos[27] prolix. Căci judec valoarea după înțelesuri, nu după numărul literelor.

Epistola 157[28]
Către Teodor

1. Discuția despre cele spirituale a ajuns la final. Nu vă voi deranja mai mult[29]. Adunați-vă, întăriți-vă, uneltiți împotriva noastră[30]! Să biruiască cei care ne urăsc! Să se respecte cu acribie

---

[25] Epistola de față o însoțește pe cea dinainte, constituind o justificare pentru inserarea câtorva epistole basiliene în antologia de epistole gregoriene solicitată de Nicobulos.

[26] Sfântul Vasile a primit această titulatură încă din timpul vieții, ca „lider" spiritual și cultural al Părinților capadocieni.

[27] Poet epic și liric grec din veacul al V-lea î.Hr., ale cărui opere nu ni s-au păstrat. A scris un foarte întins poem numit *Tebaida*.

[28] Epistola este adresată episcopului Teodor al Tyanei. Sfântul Grigorie îl încredințează purtării de grijă a ierarhului pe strănepotul său, Nicobulos, spre a deprinde arta tahigrafiei. Totodată, Sfântul Grigorie dorește ca formarea intelectuală să fie dublată de „modelarea în virtute" a tânărului.

[29] Episcopii provinciei Capadocia refuzaseră cu obstinație cererea Sfântului Grigorie de retragere din scaunul episcopal de la Nazianz.

[30] Se face aluzie la uneltirile și mașinațiile episcopilor care au cerut detronarea Sfântului Grigorie din scaunul patriarhal de la Constantinopol.

canoanele[31], începând cu noi, care suntem cei mai lipsiți de învățătură!

2. În acribie nu e niciun strop de invidie! Totuși cele ce țin de prietenie să nu fie împiedicate astfel. Copiii preaiubitului meu Nicobulos vin în oraș spre a învăța tahigrafia; să ai față de ei o privire binevoitoare și părintească (căci pentru aceasta nu stau împotrivă canoanele) și veghează ca să meargă cât mai des la biserică.

3. Intenționez ca, în ceea ce privește caracterul, ei să fie modelați după forma virtuții, aflându-se cât mai des în preajma Desăvârșirii tale.

Epistola 167
Către Heladios[32]

1. Iată încă o dovadă a prieteniei noastre: preadulcele meu fiu[33] Nicobulos; acesta este, printre rudeniile mele, cel de care mă preocup cel mai mult. Ne vei face o mare favoare dacă îl vei recomanda celor mai buni dascăli. Ne vei face o și mai mare favoare dacă vei educa sufletul său în virtute.

2. Și va fi așa dacă va fi încurajat să îți stea cât mai des în preajmă; mai ales atunci când își va da seama că nu îl treci cu vederea. Ochiul învățătorului este o lecție tăcută.

3. Ne ești dator – dacă nu este prea mult spus – atât spiritual, ca un arhiereu către un arhiereu, cât și literar, ca un literat către un iubitor al literelor[34].

Epistola 174
Către Eudoxos[35]

1. Ți-i înfățișez pe aceștia[36] pe care îi socotești prieteni; ți-am mai scris și înainte, precum vezi. Și nu mă voi înfumura deloc – o

[31] Este vorba de acuzația adusă Sfântului Grigorie că a fost ales arhiepiscop al Constantinopolului în mod necanonic, el fiind deja ales episcop al altui oraș.
[32] Succesorul Sfântului Vasile cel Mare pe scaunul arhiepiscopal al Cezareei Capadociei.
[33] Termenul este metaforic, Nicobulos era strănepotul Sfântului Grigorie.
[34] Ne-am străduit să păstrăm figura de stil etimologică folosită aici de Sfântul Grigorie: τὰ λογικά, ὡς λόγιος φιλολόγοις.
[35] Retor capadocian. Epistola datează din anul 383.
[36] Retorul Eudoxos se ocupa de instrucția literară a strănepoților Sfântului Grigorie.

știi prea bine că nu este felul meu de a fi – dacă voi socoti de mare preț prietenia ta și te voi stârni să îmi scrii, ca și cum aș face-o cu un mânz prin mijlocirea bastonului.

2. Dar te vei simți mai îmboldit să o faci dacă vei lua în considerare cine scrie, cui îi scrie și despre ce scrie cele pe care le scrie. [La fel o vei face] și dacă vei socoti că acești copii s-ar cuveni să moștenească, pe lângă averea părintească, și prietenia [ta].

3. Pe lângă aceasta, e bine să iei în considerare faptul că până în clipa de față tu ai fost filosof și că amândoi suntem părinți de filosofi[37]. Astfel, este necesar să le dăm pildă de virtute, așa cum fac și cei mai abili dintre antrenori[38].

4. Să spun ceva mai însemnat decât cele deja rostite? Ai atâtea chezășii ale filosofiei mele[39], și nu dintre cele mici. Tu îi educi pe cei din sângele meu și pe cei din sângele rudeniilor mele. Știi despre ce vorbesc, despre copiii preanobilului și preacinstitului fiu Nicobulos.

5. În tot ceea ce vei face pentru ei, amintește-ți de mine, fiindcă nu sunt cu nimic mai incompetent decât alții – dacă se cuvine a ne încrede în ce zic alții –, de a prețui cugetarea, dăruirea bunilor profesori și de a-i face remarcați prin laude.

Epistola 175
Către Eudoxos[40]

1. Iată-l din nou la tine pe Nicobulos al meu! Din nou [mijlocirea mea se dovedește a fi] de prisos pentru a te îndemna, mai ales fiindcă tu ești plin de ardoare. De vreme ce tânărul are talente naturale – dacă nu mă înșală bunăvoința – și, pentru că din fire este mai molatic și are nevoie de un stimulent (cum se întâmplă cu cei care au de toate), insuflă-i din zelul tău!

2. Și, pentru a grăi aidoma vouă, imită pe greierul din fabulă și înlocuiește, pentru Eunomos al tău, struna ruptă și du la bun

---

[37] Se speculează subtil dublul sens al termenului „filosofie": „instrucția filosofică propriu-zisă" și „viața creștină virtuoasă, viața ascetică".

[38] Literal: παιδοτρίβης – „antrenorul de gimnastică, instructorul din gimnaziile antice".

[39] Tinerii strănepoți primiseră deja o elementară educație filosofică de la Sfântul Grigorie.

[40] Epistola datează din același an, 383, ca și precedenta.

sfârșit cântecul[41]. Astfel, sunt de părere că vei dobândi glorie prin acest tânăr, iar nouă ne vei face favoarea cea mai mare, nouă care nu punem prea multe lucruri mai presus de tine.

Epistola 176[42]
Către Eudoxos

1. Ce-aș putea spune cu privire la ceea ce simți față de noi tu, cel vrednic de admirație? Care să fie cauza pentru care nu scrii? Nu te învinuim nici de dispreț, nici de trândăvie, nici de a nu avea ce scrie. Nu ești tu cel care să pățească așa ceva.

2. Ne porți ranchiună pentru acei iambi pe care i-a împroșcat asupra ta acel nelegiuit de Valentinus[43]; dar și aceasta s-a făcut cu voia ta.

3. Nu e potrivit pentru un om care este un retor iscusit să se apere în fața altui om fiindcă acesta a cutezat să întocmească înaintea lui astfel de iambi. „Hai Ahile, potolește-ți trufașa inimă"[44] și mișcă-ți din nou condeiul care-ți este lance! Nu socoti că, de vreme ce ai suferit o mică [ofensă][45], te poți revolta împotriva a ceva mai mare [decât tine], cum ar fi condiția episcopală.

4. Încalecă, vânează, mergi cum dorești! Fă aceasta pentru mine! Noi nici nu vom mai scrie, nici nu vom mai amuza. Și aceasta să fie suficient: noi prețuim îndeajuns de mult prietenia ta.

5. Așadar, lucrurile copilărești au mers îndeajuns de departe. Aceasta nu este o faptă a oamenilor care se amuză, ci una a celor care sunt foarte serioși. De aceea îți încredințăm din nou pe cel mai dulce fiu al nostru, Nicobulos.

---

[41] Se face referire la o legendă istorisită de Strabon (*Geografia*, 6, 1, 9), menționată și de Clement Alexandrinul (*Protrepticul*, 1, 1, 2): citaredului Eunomos, în timpul jocurilor pythice, i s-ar fi rupt o coardă de la chitară, dar un greier a apărut din senin și a ținut locul acelei strune lipsă.

[42] Epistola datează tot din 383, ca și precedentele, și are același scop de intercesiune pentru strănepotul său.

[43] Personaj necunoscut. Rivalitățile între sofiști și retori erau un lucru obișnuit în Antichitate.

[44] HOMER, *Iliada*, 9, 496.

[45] Valentinus i-ar fi citit lui Eudoxos niște versuri satirice alcătuite de Sfântul Grigorie. Eudoxos a crezut că îl vizează pe el și de aici derivă furia sa. Iambul era metru specific poeziei satirice.

6. Și ar trebui să îl primești ca și cum ar veni într-adevăr din partea noastră, spre a-ți împlini datoria de retor față de tatăl lui, iar față de mine pe cea de sofist[46]. Aceasta deoarece știu că, de vrei, pentru tine este foarte lesne. Iar noi să le lăsăm doar admirabililor sofiști trufia și lupta pentru avuție.

Epistola 187[47]
Către Eudoxos

1. Mă învinuiești că nu scriu, deși, în opinia mea, nici tu nu faci parte dintre cei care trimit multe scrisori. Bine că boala nu mă face să delirez și să uit binefacerile venite de la tine.

2. Cu toate acestea, în lipsă de altceva, din partea Elocvenței tale, eu, cel care sunt ca mort, aștept un epitaf, de vreme ce ești înzestrat cu arta de a vorbi și de a scrie. Dar fără niciun fel de reproșuri: când învinuiești în chip prietenos, nu trebuie să depășești hotarele prieteniei.

3. Ceea ce îmi scrii despre preadulcele meu fiu Nicobulos sunt lucruri foarte însemnate și demne de admirație, precum și potrivite a lua în stăpânire mulțumirea binevoitoare a unui tată care crede lesne tot ce dorește.

4. Așadar, vom încuviința adevărul celor spuse când tânărul ne va oferi dovada că nu este nedemn de promisiunile tale și de speranțele noastre[48].

---

[46] Probabil că sintagma „datoria de retor” desemnează retorica în general, iar „datoria de sofist” trimite la educația morală.

[47] Epistola datează tot din anul 383.

[48] Primele roade ale efortului Sfântului Grigorie de a-și educa strănepotul erau deja vizibile. Însă, conștient de sintagma *finis corronat opus* (precum și de învățătura biblică din *Evrei* 13, 7: „Aduceți-vă aminte de mai-marii voștri; priviți cu luare-aminte cum și-au încheiat viața și urmați-le credința”), marele episcop nu se zorește a conclude, ci așteaptă evoluția ulterioară a strănepotului.

FERICITUL IERONIM

EPISTOLE
CU PRIVIRE LA EDUCAȚIA
TINERELOR FETE

INTRODUCERE

Contribuția Fericitului Ieronim la dezvoltarea pedagogiei creștine este cu neputință de ignorat. Beneficiind el însuși de o formație culturală solidă, nu doar teologică, biblică[1], ci și literară și filosofică[2], a militat întreaga viață pentru asimilarea cât mai profundă și mai serioasă a culturii antice și a celei biblice. El însuși va evoca adeseori studiile sale urmate la Roma, numită metaforic *Athenae nostrae*[3], unde a fost discipolul faimosului retor și gramatic Aelius Donatus[4].

Totodată, Fericitul Ieronim a creat școli propriu-zise, cum este celebrul său „cenaclu ascetico-biblic" de pe Aventin, unde a avut ca „eleve" nobile doamne din aristocrația Romei[5]. Aici, asceza monastică, încă o noutate pentru Roma vremii, se îmbina cu aprofundarea Sfintelor Scripturi, studiate în limbile originale, greacă și ebraică, Ieronim insistând asupra necesității cunoașterii limbii ebraice pentru studierea Scripturii. Ulterior, la Betleem, mănăstirea întemeiată acolo de el și discipolele sale va avea și o școală unde se vor preda atât Scriptura și învățătura creștină, cât și literatura și cultura greco-romană. Știm că dirija educația unui anume număr de tineri latini care-i fuseseră încredințați, în mănăstirea sa de la Betleem, și că învățământul oferit acestora urma programele clasice: gramatică, Vergilius, poeții comici și lirici, istoricii etc[6].

Monahismul și viața ascetică în general au constituit principalele valori pentru care a militat întreaga sa viață și despre care ne-a lăsat pagini memorabile. Monahismul autentic are însă, în

[1] Fericitul Ieronim cunoștea și ebraica biblică. *Cf.* Michael GRAVES, *Jerome's Hebrew Philology: A Study Based on his Commentary on Jeremiah*, Brill, Leiden Boston, 2007.

[2] *Cf.* Harald HAGENDAHL, *Latin Fathers and the Classics: A Study of the Apologists, Jerome and Other Christian Writers*, University of Göteborg, 1958.

[3] *Epistola* 3, 9.

[4] *Cf. Împotriva lui Rufinus*, 1, 16.

[5] *Cf.* E.G. HINSON, „Women Biblical Scholars in the Late Fourth Century: The Aventine Circle", în: *Studia Patristica*, 33 (Leuven: Peeters, 1997), pp. 319-324.

[6] *Cf.* H.I. MARROU, *Istoria educației în Antichitate*, vol. II, p. 156.

viziunea Fericitului Ieronim și a altor maeștri spirituali ai acestui tip de viață creștină, nu doar o dimensiune ascetică, ci și una culturală. De aceea, în comunitățile întemeiate de Fericitul Ieronim studiul biblic se îmbina cu rugăciunea, cu slujirea liturgică și cu munca fizică.

Interesul pedagogic al Fericitului Ieronim nu s-a limitat doar la lumea monastică. Epistolele sale dovedesc preocuparea constantă pentru educație ca fundament al unei vieți creștine autentice care să faciliteze o potențială vocație ascetică, pe care Ieronim a încurajat-o totdeauna cu mare fervoare. Astfel, el va alcătui epistole memorabile, în care va oferi sfaturi avizate și va dezvolta adevărate programe de studiu pentru formarea tinerilor și tinerelor creștine[7].

Epistola 107 este una dintre acestea și constituie un veritabil tratat de pedagogie sacră. Este scrisă la Betleem în anii 400-401 și adresată Letei, fiica marelui pontif păgân Albinus, căsătorită cu Toxotius, fiul Paulei, fidela sa discipolă. După mai multe sarcini pierdute, Leta reușește să dea naștere unei copile pe care o numește Paula, în onoarea faimoasei sale bunici[8]. Pentru a-I mulțumi lui Dumnezeu pentru prunca primită, Leta o consacră pe micuța Paula vieții ascetice. Fericitul Ieronim nu o cunoștea direct pe Leta; asta nu îl împiedică să îi dedice acest mic tratat de pedagogie sfântă. În *Epistola* 153, dedicată papei Bonifacius, Fericitul Ieronim menționează o Leta „de sfântă amintire", care ducea la Roma o viață ascetică similară celei duse de Paula în Palestina.

Deși este adresată unui nobil roman, Gaudentius, în care îi dă sfaturi pentru educarea tinerei sale copile, *Epistola* 128 rămâne valabilă pentru educarea oricărui tânăr din orice vreme. Pentru Fericitul Ieronim, scopul educației creștine este formarea sufletului ca „templu al lui Dumnezeu"[9]. Dând dovadă de o finețe psihologică aparte, de un realism și un pragmatism pline de discernământ, Fericitul Ieronim valorifică principalele achiziții ale pedagogiei antice, transfigurându-le și adaptându-le cerințelor noii educații creștine întemeiate pe adevărurile evanghelice. Temelia educației creștine este Sfânta Scriptură, care, recomandă Fericitul Ieronim, va fi învățată chiar pe de rost în cele din urmă. Se propune o

---

[7] *Cf. Epistola* 22.

[8] A se vedea *Epistola* 108 a aceluiași Ieronim, unde îi zugrăvește un portret admirabil Sfintei Paula.

[9] *Epistola* 107, 4.

interesantă schemă de studiu al Scripturii, pe mai mulți ani, corespunzători evoluției și maturizării tinerei fete.

Se cuvin remarcate modernitatea și actualitatea metodelor pedagogice enumerate în epistolă, Fericitul Ieronim recomandând crearea unei atmosfere de serenitate, voioșie și emulație pentru copil, punându-se accentul mai mult pe stimuli și recompense decât pe sancțiuni[10]. O mare importanță în educație va fi acordată exemplului personal al părinților, precum și anturajului școlar și casnic al copilului. H.I. Marrou caracterizează astfel *Epistolele* 107 și 128: „Același plan și aceeași metodă ca și ale Sfântului Vasile cel Mare sunt cele pe care le desfășoară și Ieronim în programul de educație creștină pe care l-a redactat, prin anii 400-402, pentru mica Paula, nepoată și fiică a dragilor săi discipoli romani, și, în 413, pentru o altă fetiță, Pacatula. În ambele cazuri, este vorba de viitoare călugărițe, consacrate, încă de la naștere, serviciului lui Hristos. Paula va fi educată nu la Roma, ci la Bethleem, în mănăstirea a cărei stareță este mătușa sa, Eustochia, și a cărei direcție spirituală și-o asumă Ieronim însuși. Educație cu totul ascetică, din care sunt riguros excluse literatura și artele profane; ea este centrată pe Sfânta Scriptură, pe care trebuie s-o învețe în întregime, urmând o ordine sistematică. În afară de aceasta, nu va studia decât Părinții: Ciprian, Atanasie, Ilarie, și ea va furniza, ca și la Sfântul Vasile, elementele înseși ale primelor exerciții: listele de nume pe care copilul învață să le citească vor fi împrumutate, de exemplu, din genealogiile evanghelice ale lui Hristos”[11].

Insistența asupra educației integrale este deosebit de importantă. Copilul va beneficia astfel de o triplă formare: atât cultural-intelectuală, fizică, dar și spirituală, religioasă.

Un alt element novator pentru Antichitatea greco-romană este insistența asupra rolului educativ-formator al femeii, precum și promovarea educației fetelor, știut fiind faptul că principalii beneficiari ai educației erau băieții, fetele primind cel mult o educație în sânul familiei. Astfel, femeia, potrivit Fericitului Ieronim, are aceleași drepturi la educație ca și bărbatul, Biserica netrebuind să facă distincții de niciun fel, fiindcă toți sunt una în Hristos.

---

[10] Se recomandă imperios și evitarea pedepselor fizice, care au un rol nefast în educație și care erau utilizate copios în educația antică.

[11] H.I. MARROU, *Istoria educației în Antichitate*, vol. II, pp. 153-154.

Cât privește *Epistola* 22, aceasta este o adevărată nestemată a literaturii patristice, poate pledoaria cea mai convingătoare și mai faimoasă pentru a îmbrățișa viața ascetică. Eustochia, fiica nobilei Paula – cea mai apropiată discipolă a Fericitului Ieronim –, și-a însoțit mama în mănăstirea întemeiată de Fericitul Ieronim la Betleem, după exilul său din Roma. În *Epistola* 22, cea pe care i-a dedicat-o, Părintele latin o numește în termeni măgulitori: „Fiică, stăpână, împreună-slujitoare, soră"[12]. Prețuirea și admirația sa reies și din alte scrisori. În *Epistola* 108 o aseamănă cu un colier prețios: „Eustochia este acum în rândul fecioarelor sfinte și cel mai de preț colier al Bisericii"[13]. Încă din copilărie el a ocrotit-o și a îndemnat-o la studiu și rugăciune: „Citește mai des, învață cât mai multe. Somnul să te fure ținând o carte în mână, iar pagina sfântă să-ți primească chipul căzând"[14].

Într-una din mărturisirile pe care i le face tinerei ascete, Fericitul Ieronim își dezvăluie concepția despre feciorie, pe care o situează într-o postură privilegiată față de căsătorie: „Laud nunta, laud căsătoria, dar pentru că îmi odrăslesc fecioare; culeg trandafirul dintre scaieți, aurul din pământ, mărgăritarul din scoică"[15]. Pentru a o încuraja pe calea aleasă, el îi promite că răsplata pentru nevoințele sale nu va întârzia să apară în viața veșnică. Sfințenia și dobândirea vieții veșnice sunt roadele frumoasei educații primite de tânără: „Ce [frumoasă] va fi ziua aceea când Maria, Maica Domnului, îți va ieși în întâmpinare însoțită de corurile fecioarelnice, când, după [trecerea] Mării Roșii și după scufundarea lui Faraon cu armata sa, [o altă Marie[16]], purtând timpanul în mână, va cânta drept răspuns: «Să cântăm Domnului, căci cu slavă S-a preaslăvit! Pe cal și pe călăreț în mare i-a aruncat»[17]! Atunci Thecla[18] va zbura veselă ca să te îmbrățișeze. Atunci Se va arăta Mirele Însuși și va zice: «Trezește-te, draga mea, și vino, frumoasa mea, porumbița mea! Căci, iată, iarna a trecut, ploaia a încetat»[19]. [...] Atunci se va arăta și un alt cor al curăției; va veni

[12] *Epistola* 22, 26.
[13] *Epistola* 108, 4.
[14] *Epistola* 22, 17.
[15] *Epistola* 22, 20.
[16] Sora lui Moise, asimilată aici cu Maica Domnului.
[17] *Ieșirea* 15, 21.
[18] Vestită fecioară martiră din secolul I.
[19] *Cântarea Cântărilor* 2, 10-11.

Sara[20] cu cele căsătorite; Ana, fiica lui Fanuel[21], cu văduvele. Ele vor fi, ca întru două cete diferite, cea a trupului și cea a duhului, mamele tale. Una se va veseli că a născut, cealaltă va tresălta de bucurie că te-a educat"[22]. Viziunea Paradisului și comuniunea sfinților se încheie cu un îndemn la perseverență: „Începe să fii ceea ce vei fi și vei auzi de la Mirele tău: «Așază-Mă ca pe o pecete în inima ta»"[23].

Totodată, *Epistola* 22 constituie și o frescă uimitor de realistă și debordând de sarcasm a societății creștine din Roma sfârșitului de veac al IV-lea d.Hr. Pe Eustochia o îndeamnă să evite casele pline de oaspeți lingușitori[24], ospețele somptuoase din casele aristocratelor avide de plăceri, care nu își respectă soții și nici familia[25]. În casele creștinilor bogați, care nu renunțaseră la modul de viață păgân, Eustochia putea fi ispitită de tentațiile lumii la care tocmai renunțase. Acești creștini imitau exorbitantul fast regal din snobism.

Fericitul Ieronim înfățișează, fără menajamente, și câteva deviații și tare ale monahismului roman incipient. Astfel, o avertizează pe tânăra novice în legătură cu falșii asceți care puteau fi văzuți prin Roma, având trăsături specifice monahilor („barbă de țap și veșminte cernite"), dar în spatele cărora se ascundeau de fapt adevăratele intenții de îmbogățire și seducere a matroanelor romane. Fericitul Ieronim oferă exemplul unor asemenea pseudo-monahi, Antimus și Sophronius, care, după ce au obținut găzduire în casele matroanelor romane, au reușit să le seducă pe gazde[26].

În aceeași celebră epistolă, autorul menționează și cazul călugărilor care se recomandau diaconi sau preoți și, sub masca filantropiei, intrau în posesia averilor familiilor bogate: „Unii își închină viața cunoașterii numelor de matroane, caselor și obiceiurilor acestora"[27]. Tinerei fecioare Eustochia i se cere imperativ să evite companiile mondene și prieteniile periculoase și, totodată, să se detașeze în singurătate de tot ceea ce înseamnă viață în lux și mondenitate[28]. Chilia sihastrului devine un loc intim, în care

[20] Soția lui Avraam.
[21] *Cf. Luca* 2, 36.
[22] *Epistola* 22, 41.
[23] *Epistola* 22, 41.
[24] *Epistola* 22, 16.
[25] *Epistola* 22, 16.
[26] *Epistola* 22, 28.
[27] *Epistola* 22, 28.
[28] *Epistola* 22, 17.

comuniunea cu Dumnezeu nu trebuie să fie perturbată de nimic. Chiar pietatea și pretextele pioase de a ieși în public pot avea consecințe nefaste: „Să ieși rar în public, căci martirii te vor căuta în chilia ta"[29]. Pentru Ieronim, retragerea din lume nu se rezumă la refuzul bogăției, al gloriei nobiliare, familiei și societății, ci la întreaga materialitate a lumii. Detașarea bruscă de acestea poate provoca dezechilibre interioare, după cum însuși Ieronim susține în deșert că i-a fost foarte greu să renunțe la plăcerile lumii[30]. Viața monastică presupune renunțarea la privilegiile rangului și refuzul compromisurilor făcute secolului și onorurilor.

Modelul educativ propus de Fericitul Ieronim este preponderent unul ascetico-monastic. Părintele stridonian a fost unul dintre promotorii și apologeții vieții monastice în Occident și, în special, al monahismului feminin. Idealul paideic al Fericitului Ieronim este unul complex, îmbinând elementele culturii greco-romane cu cele iudaice și creștine. Adevăratul umanism promovat de el este unul teocentric, scopul educației fiind, în cele din urmă, dobândirea deplină a asemănării cu Dumnezeu, sfințenia.

Ierom. Policarp Pîrvuloiu

[29] *Epistola* 22, 17.
[30] *Epistola* 22, 7.

FERICITUL IERONIM

Epistole cu privire la educația tinerelor fete

Epistola 107[31]

Către Leta.
Despre educația fiicei sale

1. Fericitul Apostol Pavel, scriindu-le corintenilor spre a instrui încă neînvățata Biserică a lui Hristos întru sfânta învățătură, printre alte porunci, a așezat-o și pe aceasta: „Dacă o femeie are un soț necredincios[32] și acesta consimte să locuiască cu ea, să nu îl părăsească pe soț. Căci soțul necredincios este sfințit prin soția credincioasă[33]. Fiindcă altfel fiii voștri ar fi necurați; însă acum ei sunt sfinți"[34].

Dacă i s-ar părea cuiva că frâiele moralei ar fi foarte destinse, iar bunătatea învățătorului[35] exagerată, să ia aminte la casa tatălui tău, bărbat nobil și foarte învățat, dar care încă rătăcește în întuneric[36]; în acest fel va pricepe sfatul rostit de apostol, cu alte cuvinte, va înțelege că amărăciunea rădăcinilor este cumpănită de dulceața roadelor, iar rămurelele rourează neprețuite balsamuri.

---

[31] Traducere și note de Ierom. Policarp Pîrvuloiu. Epistola a fost tradusă după ediția J. LABOURT, SAINT JÉRÔME, *Lettres*, t. 5, Paris, Belles Lettres, 1955. Pentru alcătuirea notelor au fost folosite, alături de alte surse, ediția citată, precum și SAN GIROLAMO, *Lettere*, vol. 3, introduzione, traduzione e note di Silvano Colla, Città Nuova Editrice, Roma, 1997.

[32] Termenul *infidelis* are înțelesul de „păgân, necreștin".

[33] Așadar, creștină.

[34] *1 Corinteni* 7, 13-14.

[35] Sfântul Apostol Pavel.

[36] Metaforă pentru perseverența în păgânism și refuzul convertirii.

Tu te-ai născut dintr-o căsătorie mixtă[37]; din tine și Toxotius[38] al meu a fost zămislită Paula. Cine ar putea crede că nepoata pontifului Albinus se poate naște din făgăduința mamei și astfel, de față fiind unchiul copleșit de bucurie, limba [copilei] gângurește cântând „aliluia" și astfel bătrânul [păgân] crește la sânul său pe fecioara lui Hristos? Binevenită și fericită a fost așteptarea noastră. O familie sfântă și credincioasă sfințește pe cel necredincios. El este deja catehumen, împresurat de o mulțime de fii și nepoți. Cât despre mine, îmi închipui că însuși Jupiter, dacă ar fi avut o asemenea rudenie, ar fi crezut în Hristos.

Albinus nu are decât să scuipe și să batjocorească epistola mea și să zbiere că sunt un neghiob și un nebun, așa cum făcea și ginerele[39] lui mai înainte de a crede! Creștinii nu se nasc, ci devin astfel[40]!

Auritul Capitoliu mucezește, toate templele Romei sunt acoperite de funingine și pânze de păianjen. Cetatea se clatină din temelii, iar prin fața templelor ruinate se revarsă poporul înspre mormintele martirilor[41]. Dacă înțelepciunea nu este suficientă pentru a da la iveală credința, cel puțin să o facă respectul.

2. Acestea să fie spuse, Leta, preaevlavioasă fiică în Hristos, spre a nu-ți pierde nădejdea în mântuirea părintelui tău, și fie ca

---

[37] Căsătoriile mixte erau o realitate cotidiană în Antichitatea târzie, demonstrând faptul că linia de demarcație dintre creștini și păgâni nu era foarte clar conturată (*cf.* P. BROWN, *Religion and Society in the Age of Saint Augustine*, Faber & Faber, London, 1972, p. 161. Fericitul Ieronim nu a fost mereu rigid și neînduplecat. În *Epistola* 77 se arată favorabil divorțului Fabiolei, deși el era un susținător fervent al unicității căsătoriei: „Jerome contrasted the norms of Roman law and society, which applied a double standard and always judged women's sexual misbehavior more harshly than men's, with Christian ideology, which held men and women to the same sexual standard. The Christian writer put his finger on the difference between the Roman legal definition of adultery and the Christian one" (Judith EVANS GRUBBS, *Women And The Law In The Roman Empire. A sourcebook on marriage, divorce and widowhood*, Routledge, London, 2002, p. 210).

[38] Fiul omonim al lui Iulius Toxotius, nobil roman, din ginta Iulia, care se considera descendent din Eneas (*cf.* FERICITUL IERONIM, *Epistola* 66, 13; 108, 4). Iulius Toxotius a fost tatăl Blessilei și al Eustochiei (căreia Fericitul Ieronim îi dedică *Epistola* 22).

[39] Toxotius nu a primit botezul de mic, fiindcă și el era originar dintr-o familie mixtă, în care, de regulă, fiii îmbrățișau religia tatălui, iar fiicele pe cea a mamei. Pasajul pare inspirat din TERTULIAN, *Apologeticum*, 18, 4. Creștinismul, în general, și monahismul, în special, constituiau obiectul ironiilor aristocrației păgâne a vremii.

[40] Celebra sentență a lui Tertulian din *Apologeticum*, 18, 4.

[41] Tabloul romantic zugrăvit aici este mai mult un deziderat decât o realitate. Roma sfârșitului de veac al IV-lea nu era pe deplin creștinată.

tatăl să primească aceeași credință de care s-a învrednicit și fiica. Astfel, întreaga casă să se bucure într-o deplină bucurie, știind ceea ce a fost făgăduit de Domnul: „Cele ce sunt cu neputință la oameni sunt cu putință la Dumnezeu”[42].

Convertirea nu este niciodată prea târzie. Tâlharul a trecut de pe cruce în Paradis[43]; Nabucodonosor, regele Babilonului, după ce s-a asemănat fiarelor sălbatice și cu trupul și cu sufletul, viețuind împreună cu ele în pustie, și-a reprimit cugetarea omenească[44].

Însă, trecând cu vederea cele din vechime, ca să nu li se pară celor suspicioși prea de basm cele spuse, cu puțini ani în urmă, ruda voastră Gracchus[45], al cărui nume răsună de faima strămoșească, pe vremea când stăpânea Prefectura Romei, oare nu a dărâmat, sfărâmat și nimicit grota lui Mithra, laolaltă cu toți idolii ei monstruoși, Corbul, Tăinuitul, Ostașul, Leul, Persanul, Heliodromul și Tatăl[46]? Pe aceștia i-a trimis înaintea sa ca pe niște ostatici înaintemergători, pentru a dobândi botezul lui Hristos[47].

Păgânismul bolește de singurătate și la Roma. Zeii de odinioară ai păgânilor au rămas cu bufnițele și cucuvelele pe culmile singuratice. Stindardele ostașilor sunt acum însemnele Crucii. Imaginea zugrăvită a mântuitorului lemn de tortură împodobește purpura regală și scânteietoarele nestemate ale diademelor[48].

---

[42] *Luca* 18, 27.

[43] *Cf. Luca* 23, 39-43.

[44] *Cf. Daniel* 4, 29-33.

[45] Furius Maccius Gracchus (din faimoasa familie a Gracchilor), prefect al Romei în 376, era cumnatul lui Toxotius. Grota mithraică distrusă de Gracchus era, probabil, proprietatea sa privată, deoarece decretul imperial privind distrugerea completă a cultului mithraic datează din 394 (*cf. Codex Theodosianus*, 16, 10 ș.u.). Prudentius ne povestește istoria în *Împotriva lui Symmachus*, 1, 561-565 (*cf.* J.F. MATTHEWS, *Western Aristocracies and Imperial Court ad 364-425*, Oxford Clarendon Press, 1975, p. 23). Religia mithraică a cunoscut o dezvoltare importantă în Imperiul Roman, bucurându-se de un mare prestigiu, mai ales printre militari. Faptul că mithraismul era un cult exclusiv masculin nu-i va asigura succesul de care s-a bucurat creștinismul.

[46] Cele șapte grade ale inițierii în misteriile mithraice. „Tatăl” constituia ultima treaptă de inițiere.

[47] Gestul lui Gracchus nu atestă o politică imperială de persecutare sistematică a păgânismului, cum au susținut unii savanți (*cf.* A. CHASTAGNOL, *La Préfecture urbaine à Rome sous le bas-empire*, Presses universitaires de France, Paris, 1960, p. 159). Incidentul relatat aici de Ieronim este unul izolat și excepțional (*cf.* John R. CURRAN, *Pagan City and Christian Capital. Rome in the Fourth Century*, Oxford Clarendon Press, 2000, p. 200). Gestul prefectului botezat de curând era determinat de zelul noului convertit de a-și dovedi fervoarea religioasă, precum și determinarea de a se dezice integral de identitatea sa păgână.

[48] Prudentius amintește de un astfel de stindard (*labarum*) (*Împotriva lui Symmachus*, 1, 487).

Deja Serapis Egipteanul[49] s-a creștinat. Marnas din Gaza[50] se tânguiește ferecat și tremură, așteptând dărâmarea templului său. Primim în fiecare zi mulțimi de monahi din India, Persia și Etiopia. Armeanul și-a pus deoparte tolba cu săgeți, hunii[51] învață Psaltirea, gerurile Sciției[52] clocotesc de căldura credinței, oastea blond-roșcată a geților poartă cu ei bisericile în corturi[53]; și poate că luptă împotriva noastră cu aceleași arme fiindcă se încred în aceeași religie.

3. Aproape că am alunecat către alt subiect și, în timp ce roata se învârte, cugetând să plăsmuiesc un urcior, mâna a modelat o amforă[54]. Intenția mea, ca urmare a rugăminților sfintei Marcela[55] și ale tale, era să îmi îndrept cuvântarea către tine în calitate de mamă, spre a te învăța cum să o educi pe Paula noastră, care a fost consacrată lui Hristos mai înainte de a se naște[56] și a fost zămislită în sânul tău înainte de a fi făgăduită.

În vremurile noastre vedem un lucru demn de cărțile profetice: Ana[57] își preschimbă nerodirea sânului în rodnicie. Tu

---

[49] Tot în această perioadă, un grup de creștini din Alexandria Egiptului, stârniți de patriarhul Teofil, distrug Serapeum-ul, al doilea important edificiu religios păgân al imperiului (*cf.* Ammianus MARCELLINUS, *Res gestae*, 22, 16).

[50] În Gaza se afla un grandios templu dedicat zeului local Marnas. Sanctuarul va fi distrus spre anul 400 de creștinii incitați de către episcopul Porfirius al Ierusalimului.

[51] Fericitul Ieronim este tributar terminologiei epocii, care amesteca hunii și goții. Se face referire la *Epistola* 106 adresată de Ieronim neofiților goți Sunnia și Fretela. Datorită misionarilor și prizonierilor creștini, Evanghelia pătrunsese și la aceste populații (*cf.* FILOSTORGIUS, *Istoria bisericească*, 2, 5; SOZOMEN, *Istoria bisericească*, 6, 37). Ceea ce omite cu bună știință Ieronim e faptul că goții erau, în această perioadă, în majoritate arieni.

[52] Mențiune importantă pentru creștinarea teritoriilor din spațiul carpato-danubiano-pontic. Sub numele de „sciți", anticii înțelegeau și alte populații de origine germanică sau iraniană care se aflau în aceste teritorii.

[53] Populațiile nomade sau seminomade locuiau în corturi.

[54] *Cf.* HORATIUS, *Arta poetică*, 21-22.

[55] Nobilă romană cu viață sfântă, în a cărei casă Fericitul Ieronim a creat „cenaclul" său ascetic de pe Aventin, unde nobile creștine din înalta societate a vremii se dedicau vieții în castitate și asiduu studiu biblic. Sfânta Marcela i-a oferit găzduire și Sfântului Atanasie cel Mare, în vremea exilului său la Roma. Fericitul Ieronim o consideră fondatoarea monahismului feminin roman (*cf. Epistola* 127, 5). Termenul *sancta* nu are conotațiile moderne, ci este o simplă formulă de adresare, aidoma lui *beatus* – „fericit".

[56] Această practică de a făgădui pruncii încă nenăscuți Domnului (cu promisiunea că vor îmbrățișa viața monastică) are origine biblică. A fost criticată vehement încă din vremea Fericitului Ieronim și a durat, în Occident, până în vremea papei Celestin al III-lea (1191-1198).

[57] *Cf. 1 Regi* 1, 2 ș.u.

ai preschimbat trista rodnicie[58] în urmași plini de viață. Plin de credință îți spun că vei primi alți fii, de vreme ce pe prima odraslă ai înapoiat-o Domnului. Aceștia sunt primii născuți, aduși ca jertfă după Lege[59]. Astfel s-a născut Samuel[60], astfel a venit la lumină Samson[61], astfel a tresărit plin de bucurie Ioan Botezătorul la intrarea Mariei[62], fiindcă auzea prin glasul Fecioarei răsunând ca tunetul cuvintele Domnului și ardea de nerăbdare să iasă din sânul maicii și să Îl întâmpine. Samuel este hrănit în templu, Ioan este pregătit [pentru misiunea sa] în pustie. Acela, demn de cinste prin pletele sale sfinte, nu bea vin și sicheră[63]. Copil fiind încă, vorbește cu Dumnezeu. Acesta[64] fuge de cetăți, poartă centură de piele, se hrănește cu lăcuste și miere sălbatică; și, ca preînchipuire a viitoarei propovăduiri a pocăinței, se înveșmântează cu pieile celei mai întortocheate viețuitoare[65].

4. În acest fel se cade a fi instruit un suflet care va deveni templul lui Dumnezeu. Se cuvine să învețe a nu asculta și a nu grăi nimic altceva în afară de cele care țin de frica de Dumnezeu. Să nu priceapă vorbele rușinoase, să nu știe cântecele lumești, ci limba [Paulei], încă tânără, să se îmbibe cu dulceața psalmilor. Departe de ea necuviința copiilor! Fetițele și însoțitoarele ei să fie ținute departe de amici lumești, ca nu cumva răul pe care l-ar deprinde astfel să-l predea mai departe și mai rău. Să i se întocmească litere din lemn de cimișir ori din fildeș, care să fie denumite potrivit numelui fiecăruia. Să se joace cu acestea, astfel încât instruirea ei să fie joacă.

---

[58] Aluzie la sarcinile pierdute de Leta.

[59] *Cf. Ieșirea* 13, 2.

[60] *Cf. 1 Regi* 1, 2 ș.u.

[61] *Cf. Judecătorii* 13, 2-4.

[62] *Cf. Luca* 1, 44.

[63] Votul de nazireu la care se face referire aici presupunea câteva interdicții: „Și a grăit Domnul cu Moise și a zis: «Vorbește fiilor lui Israel și zi către ei: dacă bărbat sau femeie va hotărî să dea făgăduință de nazireu, ca să se afierosească nazireu Domnului, să se ferească de vin și de sicheră; oțet de vin și oțet de sicheră să nu bea și nimic din cele făcute din struguri să nu bea; nici struguri proaspeți sau uscați să nu mănânce. În toate zilele cât va fi nazireu, să nu mănânce, nici să bea vreo băutură făcută din struguri, de la sâmbure până la pieliță. În toate zilele făgăduinței sale de nazireu să nu treacă brici pe capul său; până la împlinirea zilelor, câte a afierosit Domnului, este sfânt și trebuie să crească părul pe capul lui»" (*Numerii* 6, 1-5).

[64] Sfântul Ioan Botezătorul.

[65] Aluzie la aspectul sinuos și straniu al corpului cămilei.

Să nu se rezume doar la a ține minte ordinea literelor, memorându-le numele ca pe o poezie, ci să le fie schimbată des ordinea: așadar, literele de la urmă să se amestece cu cele de la mijloc, primele cu cele de la mijloc, astfel încât să le cunoască nu doar după sunet, ci și după aspect[66]. Când va începe să miște stylus-ul în ceară[67] cu mânuța tremurândă, o altă mână așezată deasupra să îi călăuzească frageda încheietură; aceasta ca să poată trasa cu stylus-ul, de-a lungul liniilor gravate în ceară, figurile exacte delimitate de margini, fără a ieși în afara lor[68].

Dacă unește bine silabele, să fie răsplătită; se află la vârsta la care poate fi îmbiată cu mici daruri care îi fac plăcere.

În vremea învățăturii să aibă tovarășe pe care să le invidieze și să fie înțepată de laudele aduse acelora. Dacă este un pic mai lentă, să nu fie mustrată, ci înclinările firești să îi fie stimulate prin laude; dacă reușește, să afle bucurie, iar dacă greșește, să se întristeze. Trebuie să o ferim, mai ales, să nu ajungă a urî studiul, fiindcă amărăciunea[69] acestuia resimțită în copilărie poate dăinui încă multă vreme după anii de ucenicie[70].

Cuvintele însele, cu care se va obișnui încet-încet să alcătuiască propoziții, să nu fie lăsate la voia întâmplării, ci alese dinainte și legate între ele cu înțelepciune; aceste cuvinte să fie cele ale profeților și apostolilor și ale tuturor patriarhilor de la Adam, din șirul înfățișat de Matei și Luca. Făcând astfel, deși împlinește alt lucru, își va pregăti memoria pentru viitor.

Se cuvine ca învățătorul să fie ales ținând seama de vârstă, viață și știință. Și consider că un astfel de bărbat învățat nu se cade să se rușineze a-i preda nobilei fecioare primele noțiuni ale scrierii, la fel cum a făcut Aristotel cu fiul lui Filip[71].

---

[66] Metode ludice de învățare a alfabetului.

[67] Elevii vremii respective foloseau drept „caiete de notițe" tăblițe de lemn acoperite cu ceară, în care zgâriau literele cu ajutorul unui stylus metalic.

[68] Fericitul Ieronim reia aproape *ad litteram* normele didactice recomandate de Quintilian în *Arta oratorică*, 1, 1; 1, 4 etc. Educația creștină moștenește astfel multe din principiile celei clasice.

[69] Caz paradigmatic: Fericitul Augustin. Având un profesor de limba greacă extrem de sever și care aplica frecvente pedepse fizice, Fericitul Augustin nu a asimilat bine limba greacă, fiind nevoit, la maturitate, să recurgă la traduceri latine ale textelor filosofice și creștine.

[70] De remarcat modernitatea și actualitatea metodelor pedagogice recomandate aici.

[71] Alexandru cel Mare.

Nu sunt de disprețuit lucrurile care par mici, dar fără de care nu se poate întemeia nimic măreț. Chiar și pronunția literelor și primele lecții ale învățătorului sunt predate într-un fel de o gură neinstruită și în alt fel de una instruită. De aceea și tu trebuie să ai grijă ca fiica ta să nu se obișnuiască, din pricina alintăturilor prostești ale femeilor, să rostească vorbele pe jumătate și să nu se joace în purpură și aur. Dintre acestea una îi dăunează limbii, cealaltă purtării.

Să nu deprindă la tinerețe ceva de care, mai târziu, va trebui să se dezvețe. Stă scris[72] că mare parte din elocința Gracchilor provine din copilărie, din graiul mamei lor. Stilul lui Hortensius s-a hrănit la sânul tatălui[73]. Cu greu se șterge ceea ce a îmbibat deja mințile neinstruite[74]. Cine poate să aducă la culoarea de odinioară a lânii veșmintele de purpură? Ulciorul nelucrat bine reține timp îndelungat și gustul și mirosul cu care a fost îmbibat de prima dată. Istoria grecească ne povestește că Alexandru, atotputernicul rege și îmblânzitorul întregii lumi, nu a reușit să se dezbare de metehnele pedagogului său, Leonidas – fie în moravuri, fie în ținută –, cu care a fost contaminat de mic[75]. [Omul] este mai predispus către imitarea relelor, iar cel care nu dorește să urmeze virtuțile degrabă va păși pe urmele patimilor.

Doica însăși să nu fie bețivă, nici destrăbălată, nici flecară. Îngrijitoarea să fie modestă, iar doica serioasă.

Când copila își va fi văzut bunicul, să țâșnească la pieptul lui, să i se agațe de gât și să-i cânte „aliluia", chiar dacă el nu vrea! Și bunica să se ocupe de dânsa, iar tatăl să și-l recunoască prin râsete[76]; cu toții să o îndrăgească și să se bucure că au zămislit un asemenea trandafir! Totodată, să ia aminte că mai are o bunică, pe mătușa ei, și încă ce mătușă[77]! Tânăra ucenică[78] să fie hrănită pentru Acel Împărat, pentru acea oștire[79]. Pe acestea să le năzuiască, cu plecarea către acelea să te amenințe.

---

[72] *Cf.* CICERO, *Brutus*, 58, 210-211.

[73] Așadar, a moștenit talentul oratoric de la tatăl său.

[74] *Cf.* HORATIUS, *Epistola* 1, 2, 69.

[75] *Cf.* QUINTILIAN, *Arta oratorică*, 1, 9.

[76] *Cf.* VERGILIUS, *Bucolica*, 4, 60.

[77] Aluzie la Eustochia, care ducea o viață sfântă în casa mamei sale la Roma, devenită mănăstire.

[78] Fericitul Ieronim folosește un neologism creat de el însuși, dificil de tradus în românește: *tiruncula*, derivat de la *tirunculus* – diminutiv al lui *tiro* – „recrut, novice".

[79] *Exercitus*, la Fericitul Ieronim, desemnează viața monastică, viața dedicată lui Hristos. Împăratul menționat aici este Hristos.

5. Cât privește purtarea și veșmintele, despre acestea să o învețe Acela căruia copila I-a fost făgăduită. Nu cumva să-i sfredelești urechile, nici să nu fardezi cu alb sau roșu chipul lui Hristos, să nu-i împovărezi gâtul cu perle și aur, nici să-i încarci căpșorul cu geme! Nu-i vopsi părul în roșu, ca și cum ai prevesti focul gheenei. Să aibă alt soi de mărgăritare, pe care, după ce le va fi vândut, să-și cumpere cel mai prețios mărgăritar[80].

Preanobila Praetextata de odinioară[81], la porunca soțului său, Hymetius, unchiul fecioarei Eustochia, a schimbat înfățișarea și găteala acesteia, ondulându-i pletele care până atunci erau neîngrijite. Astfel a dorit să biruiască atât făgăduința[82] fecioarei, cât și dorința mamei. Dar iată că în aceeași noapte a văzut venind la ea, în vis, un înger cu față înfricoșătoare, amenințând-o cu pedepse și scrâșnind aceste cuvinte: „Oare tu ești aceea care cutează a pune porunca soțului tău mai presus decât cea a lui Hristos? Tu ai îndrăznit să atingi creștetul fecioarei lui Dumnezeu cu mâinile tale pângărite? Aceste mâni se vor veșteji acum, ca prin suferințe să îți dai seama ce ai săvârșit! Iar după cinci luni vei fi dusă în infern. Dacă vei stărui însă în nelegiuire, vei fi văduvită și de soț și de fii”[83].

Toate s-au împlinit, în ordine: și un sfârșit grabnic a pecetluit târzia pocăință a nefericitei. Astfel îi pedepsește Hristos pe cei care I-au pângărit templul, astfel Își apără nestematele și neprețuitele Sale podoabe. Am pomenit acestea nu pentru a insulta năpastele abătute asupra acestor nefericiți, ci spre a-ți aminti cu câtă teamă și grijă se cuvine a o păzi pe cea pe care ai făgăduit-o Domnului.

6. Preotul Eli L-a insultat pe Dumnezeu din cauza patimilor fiilor săi[84]. Cel care are fii destrăbălați și nesupuși nu poate deveni episcop[85]. Mai mult, despre femeie este scris că „se va mântui prin naștere de fii, dacă va stărui în credință, dragoste și sfințenie cu neprihănire”[86].

---

[80] *Cf. Matei* 13, 46.

[81] Probabil o rudă a lui Vetus Agorius Praetextatus (*cf.* FERICITUL IERONIM, *Epistola* 23). Soțul ei, Hymetius, poate fi Iulius Festus Hymetius, *vicarius Urbis* sub consulii Mamertinus și Nevittus (362).

[82] În epistolele ieronimiene, *propositum* are înțelesul de „vot, făgăduință monastică, ascetică”.

[83] Similitudinile cu faimosul vis al lui Ieronim din *Epistola* 22 sunt frapante.

[84] *Cf. 1 Regi* 2, 22 ș.u.

[85] *Cf. 1 Timotei* 3, 4.

[86] *1 Timotei* 2, 15.

Dacă pentru purtarea unuia ajuns la vârsta maturității sunt făcuți responsabili părinții, cu cât mai mult pentru purtarea celei firave și care este încă alăptată, necunoscând, potrivit cuvântului Domnului, nici dreapta, nici stânga, adică nefăcând diferența dintre bine și rău? Tu veghezi cu mare atenție ca fiica să nu îți fie mușcată de vreo viperă, dar nu porți grijă ca să nu fie rănită de „ciocanul întregii lumi"[87], să nu bea din cupa de aur a Babilonului[88], să nu iasă precum Dina[89] spre a dori să le vadă pe fiicele unui ținut străin, să nu dănțuiască pentru a se lăsa târâtă de tunică.

Veninurile nu sunt date decât îndulcite cu miere, iar patimile nu pot înșela decât sub înfățișarea și aparența virtuții. Vei întreba: „În ce fel nu mai sunt puse pe seama părinților păcatele fiilor, ci «sufletul care păcătuiește, acela va și muri»[90]?"

Acestea sunt spuse despre cei care pot cugeta și despre care este scris în Evanghelie: „Este în vârstă, să vorbească pentru sine!"[91] Dar la cel care este mic și cugetă asemenea unuia mic, până ce va ajunge la anii înțelepciunii și până când litera lui Pitagora[92] îl va purta la răscruce, atât cele bune, cât și cele rele [săvârșite de acesta] sunt puse pe seama părinților săi. Asta numai dacă nu cumva socotești că pruncii creștinilor, dacă nu primesc botezul, sunt ei înșiși vinovați de păcat și că nelegiuirea nu e a celor care n-au vrut să îi boteze, mai cu seamă când cei ce urmau să-l primească nu pot să se opună, în timp ce, dimpotrivă, botezul pruncilor e meritul părinților[93].

A-ți făgădui sau nu fiica [lui Dumnezeu] a stat în puterea ta; cu toate că situația ta este alta, de vreme ce ai făgăduit-o înainte de a o zămisli. Dar, dacă nesocotești [făgăduința] după ce ai afierosit-o deja, primejdia depinde doar de tine. Cine aduce ca jertfă un animal șchiop, mutilat ori cu vreo meteahnă oare nu este vinovat

---

[87] „Cum s-a sfărâmat și s-a zdrobit ciocanul lumii întregi! Cum a ajuns Babilonul de plâns pe pământ!" (*Ieremia* 50, 23). Babilonul este un tip clasic al diavolului și al păcatului.

[88] *Cf. Ieremia* 51, 7.

[89] *Cf. Facerea* 34.

[90] *Iezechiel* 18, 20.

[91] *Ioan* 9, 21.

[92] Litera grecească „Y" simboliza prin partea de sus, bifurcată, liberul arbitru al omului, care putea alege între bine și rău.

[93] Complexa problematică a botezului pruncilor era unul dintre subiectele de polemică dintre ortodocși și pelagieni. Ieronim a fost implicat și el, alături de Augustin, în polemica împotriva pelagienilor.

de sacrilegiu[94]? Cu atât mai mult va fi pedepsită cea care, deși are inima neîntinată, își va pregăti, pentru îmbrățișările regelui, o parte a trupului în chip neglijent.

7. După ce se va face mărișoară și, potrivit pildei Mirelui ei, va crește în înțelepciune, vârstă și har la Dumnezeu și la oameni[95], să pornească împreună cu părinții către templul adevăratului Părinte; dar să nu părăsească templul, asemenea acelora. Părinții ei să o caute pe drumul veacului acestuia și printre gloate și rudenii, dar să nu o găsească deloc acolo, ci numai în tainicul altar[96] al Scripturilor, întrebându-i pe profeți și apostoli despre nunta cea spirituală.

Să o imite pe Maria, pe care Gavriil a găsit-o singură în camera ei și care de aceea a fost copleșită de spaimă, fiindcă nu era obișnuită să vadă un bărbat[97]. Să se străduiască a o ajunge pe aceea despre care se spune: „Toată slava fiicei regelui vine dinăuntru”[98]. Ea însăși să grăiască cu cel ales al ei, rănită de săgeata dragostei: „Regele m-a adus în camera sa”[99]. Niciodată să nu iasă afară, nici să fie găsită de cei care colindă cetatea; ca nu cumva să fie lovită și rănită, iar alții să-i smulgă veșmântul neprihănirii, lăsând-o goală în sângele ei[100]. Mai curând, de va bate vreunul la ușa ei, să spună: „Eu sunt un zid, iar sânii mei turnuri. Mi-am spălat deja picioarele, nu pot să mi le murdăresc”[101].

8. Să nu mănânce în public, adică la ospețele părinților, ca să nu vadă mâncăruri pe care le-ar putea dori. Deși unii consideră că a disprețui o desfătare prezentă înseamnă o mai înaltă virtute, totuși eu socotesc mult mai sigură înfrânarea care nu știe ce trebuie să caute.

Odinioară, pe când eram copil, am citit aceasta la școală: „Anevoie îndrepți ceea ce ai lăsat să ajungă deprindere”[102]. Să învețe de acum să nu bea nici vin, „în care se află destrăbălarea”[103]. Înainte

---

[94] *Cf. Leviticul* 22, 17 ș.u.

[95] *Cf. Luca* 2, 39.

[96] Termenul *adytum* desemna sanctuarul secret al unui templu.

[97] Și Sfântul Ambrozie de Mediolanum, în *Comentariul la Evanghelia după Luca*, va da aceeași interpretare. Însă lecțiunea evanghelică pe care se întemeiază (*trepidare enim virginem esse ad omnem viri ingressus pavere*) nu este autentică.

[98] *Psalmul* 44, 15.

[99] *Cântarea Cântărilor* 1, 3.

[100] *Cf. Iezechiel* 16, 22.

[101] *Cântarea Cântărilor* 8, 10; 5, 3.

[102] PUBLIUS SYRUS, *Sentențe*, 22.

[103] *Efeseni* 5, 18.

de vârsta deplinei puteri, postul prea sever este primejdios pentru tineri. Dacă necesitatea o cere, până la acea vârstă, să meargă și la băi, să folosească un pic de vin pentru sănătatea stomacului[104] și să se întărească și cu bucate din carne, ca să nu i se istovească picioarele înainte de a merge. Iar aceasta o spun, potrivit bunăvoinței, nu ca pe o poruncă[105], temându-mă de slăbiciune, nu învățând destrăbălarea. De altminteri, superstiția iudaică face aceasta în parte, interzicând anumite animale și mâncăruri, precum și brahmanii indienilor ori gimnozofiștii egiptenilor[106], care se hrănesc numai cu fierturi de cereale și fructe. De ce nu ar face toate acestea fecioara lui Hristos? Dacă sticla este atât de prețioasă, de ce nu ar fi mai de preț mărgăritarul? Cea care a fost născută din făgăduință să trăiască precum cei care s-au născut din făgăduință. Aceeași măsură de har presupune existența unei măsuri egale de efort.

Să fie surdă în fața instrumentelor muzicale! Să nu știe pentru ce au fost alcătuite flautul, lira și chitara!

9. Să îți rostească zilnic câte un fragment[107] din Scripturi. Să învețe ritmul stihurilor grecești[108] și de îndată să urmeze învățarea limbii latine. Dacă gura tânără nu este modelată de la început, limba se stâlcește în sunete stranii, iar limba maternă se pângărește cu defecte străine. Pe tine să te aibă de învățătoare! Pe tine se cade să te admire copilăria inocentă. Să nu vadă la tine sau la tatăl ei nimic din cele pe care, dacă le-ar săvârși la rândul ei, ar ajunge să păcătuiască.

Amintiți-vă că sunteți părinții unei fecioare și că exemplul personal are mai mare înrâurire decât vorba. Grabnic pier florile, grabnic se veștejesc violetele, crinii și șofranul sub o adiere otrăvită. Să nu se arate niciodată în public fără tine, nici măcar la bazilicile martirilor și la biserici să nu meargă fără mama ei. Să nu îi surâdă

---

[104] *Cf. 1 Timotei* 3, 5.

[105] *Cf. 1 Corinteni* 7, 6.

[106] De fapt, indieni. Termenul este folosit pentru prima dată de Plutarh în *Viața lui Alexandru cel Mare*, 64-66, unde descrie întâlnirea acestuia cu eremiți indieni goi. Aceștia erau, probabil, eremiți jainiști.

[107] Termenul *pensum* are și sensul de „sarcină, normă, parte determinată", însă cel inițial este de „cantitate de lână toarsă". Principala activitate a tinerelor fete în familiile romane era torsul lânii. Fericitul Ieronim îl înlocuiește în cazul tinerei ascete cu „torsul" Scripturilor.

[108] Așadar, să memoreze un număr de versuri grecești. În școlile vremii, elevii începeau studiul limbii grecești înaintea celei latine.

vreun tânăr, nici vreunul cu bucle ondulate. În zilele de priveghere și în vremea slujbelor de noapte, mica noastră fecioară să ia parte la rugăciune astfel încât să nu-și părăsească deloc mama, nedepărtându-se de ea nici cât o unghie. Să nu îndrăgească pe vreuna dintre micile slujitoare, cu care să șușotească adesea pe furiș. Ceea ce îi spune uneia să fie cunoscut de toți. Să nu accepte ca tovarășă vreuna cochetă și elegantă, care să îi susure dulci poezii cu glasul ei mieros, ci să aibă ca tovarășă una serioasă, palidă, nepreocupată de înfățișarea sa și ușor tristă. Așadar, să fie încredințată unei fecioare cu credință dovedită, care a petrecut mulți ani în neprihănire și aleasă purtare; să învețe și să se deprindă, după propria pildă, să se trezească noaptea la rugăciune și la rostirea psalmilor. Dimineața să cânte imnuri la ceasurile al treilea, al șaselea și al nouălea și, aidoma unei luptătoare a lui Hristos, să stea neclintită în prima linie și, aprinzând micul ei opaiț, să aducă jertfa de seară.

Astfel să treacă ziua, iar noaptea să o afle lucrând. Rugăciunii să îi urmeze lectura, iar lecturii, rugăciunea. Vremea îi va părea scurtă dacă se va îndeletnici cu atâtea activități felurite.

10. Să învețe torsul lânii, cum se ține furca și coșulețul pe genunchi, cum se învârte fusul, cum se alcătuiește firul cu degetul. Să disprețuiască vălurile de mătase, stofele de la seri[109], țesute cu fir de aur. Să i se pregătească astfel de veșminte care să o apere de frig, nu care să-i dezvăluie goliciunea trupului. Hrana să îi fie legumele, pâinea din tărâțe și uneori peștișori. Și, ca să nu mai lungesc prea mult învățăturile despre cele ale gurii – despre care am vorbit pe larg în altă parte[110] –, să mănânce astfel încât să rămână un pic flămândă; ca să fie în stare să citească, să se roage ori să psalmodieze după masă.

Nu pot fi de acord – mai ales în cazul vârstei fragede – cu posturile lungi și lipsite de moderație, săptămână după săptămână, în care se interzice consumul uleiului sau al fructelor. Experiența m-a învățat că un măgar aflat la drum, când este ostenit, caută hanurile. Să-i lăsăm să facă așa pe adoratorii lui Isis și ai Cybelei, care, în gurmanda lor înfrânare, înfulecă fazani și turturele afumate, ca nu cumva să pângărească darurile lui Ceres[111].

---

[109] Serii erau o populație din nord-vestul Chinei, faimoasă pentru fabricarea unor stofe similare mătăsii.

[110] *Cf. Împotriva lui Iovinianus*, 2, 7; *Epistola* 44, 9-10 etc.

[111] Ceres era zeița cultivării pământului, a roadelor acestuia. „Roadele" ei sunt cerealele și produsele derivate.

Cât despre postul mai lung, să țină acest sfat: ca și la străbaterea cu bine a unui drum lung, se cuvine să avem puteri potrivite; aceasta ca nu cumva, străbătând prima parte, să ne împotmolim la mijlocul drumului.

De altfel, precum ți-am mai scris și înainte, în vremea Patruzecimii trebuie să întindem velele înfrânării, iar vizitiul[112] să slăbească hățurile cailor spre a-i lăsa să galopeze.

Totuși condiția celor din lume este deosebită de cea a fecioarelor și monahilor. Omul din lume are prilejul să își micșoreze lăcomia pântecelui, hrănindu-se din propria putere[113] asemenea melcilor, pregătindu-și stomacul pentru viitoarele ospețe și îmbuibări. Fecioara și monahul să își strunească bine caii în vremea Patruzecimii, amintindu-și că aceștia trebuie să alerge mereu. O activitate care are sfârșit se poate împlini cu un mare efort, însă, în cazul unei activități care nu are sfârșit[114], este nevoie mai curând de moderație. Căci în prima situație avem vreme să ne tragem răsuflarea, pe când în cea de a doua mărșăluim necontenit.

11. Dacă mergi vreodată prin suburbiile Romei, să nu îți lași fiica acasă. Fără de tine nu trebuie nici să știe, nici să poată trăi. Să se teamă de singurătate. Să nu converseze cu cei din lume, nici să aibă legături cu fecioarele rău crescute. Să nu ia parte la nunțile slujitorilor, nici să se amestece în distracțiile gălăgioase ale sclavilor.

Știu că unii au interzis ca o fecioară să facă baie împreună cu eunucii și cu femeile măritate. Și asta pentru că primii nu și-au părăsit instinctul bărbătesc, iar celelalte, din pricina pântecului umflat de sarcină, au o înfățișare deloc plăcută. În ceea ce mă privește, în cazul unei fecioare adulte, dezaprob orice fel de baie, fiindcă aceasta se cuvine să roșească de ea însăși și nu poate să își vadă propria goliciune.

Dacă își veștejește trupul cu privegheri și posturi și îl supune pe deplin, dacă dorește să stingă văpaia poftei și imboldurile vârstei clocotitoare cu răcoarea înfrânării, dacă, printr-o neglijență voluntară, își mânjește frumusețea firească, de ce oare, prin mijlocirea băilor, să ațâțe din nou focul deja stins?

---

[112] Imaginea este de sorginte platonică: vizitiul este rațiunea, iar caii reprezintă partea apetitivă și partea irascibilă a sufletului (*Phaidros*, 246 B).

[113] Literal: *suco* – „suc, sevă".

[114] De remarcat afirmația potrivit căreia despătimirea și desăvârșirea morală nu au sfârșit.

12. În loc de nestemate și mătase să iubească Sfintele Scripturi[115]. În acestea nu trebuie să caute miniaturile mozaicate și aurite, încrustate în piei aduse de la Babilon, ci să se desfete cu rafinata și corecta împărțire a textului[116].

Să învețe mai întâi *Psaltirea*, fiindcă psalmii o vor face să uite cântecele [lumești]. Apoi *Pildele lui Solomon* o vor instrui pentru viață. Prin *Ecclesiast* va învăța să calce în picioare toate cele ce țin de lume. Cu *Iov* va urma pildele de virtute și răbdare. Să treacă apoi la *Evanghelii*, pe care nu trebuie să le mai lase din mână. Să se adape cu toată bunăvoința din *Faptele* [*apostolilor*] și *Epistole*. După ce își va fi umplut tezaurul inimii cu aceste bogății, să învețe pe de rost *Profeții* și *Heptateuhul*[117], *Cărțile Regilor* și *Paralipomena*, de asemenea scrierile lui *Ezdra* și *Estera*; la sfârșit, va putea învăța, fără primejdie[118], *Cântarea Cântărilor*. Dacă o va citi pe aceasta din urmă la început, va fi vătămată, neînțelegând că sub cuvintele trupești se ascunde nunta spirituală. Să se ferească de orice apocrife[119] și, dacă ar dori să le citească, nu pentru a căuta în ele dogmele adevărului, ci doar pentru venerația față de simboluri, să înțeleagă faptul că aceste cărți nu aparțin acelor autori care sunt amintiți în titluri[120]. Să mai știe că în acestea sunt amestecate multe lucruri înșelătoare și că trebuie căutat cu mare grijă aurul prin noroi. Epistolele lui Ciprian[121] să le aibă mereu în mână. [Citind] epistolele lui Atanasie și cărțile lui Ilarie[122], piciorul nu-i va fi în primejdie de alunecare.

Să se desfete cu tratatele și cu talentul acestora, în ale căror cărți pietatea față de credința dreaptă nu s-a clătinat. Să-i citească și pe ceilalți, dar mai mult spre a-i judeca decât pentru a-i urma.

---

[115] Literal: *divinos codices* – „codicii sfinți".

[116] Textele biblice din manuscrisele vremii (confecționate fie din papirus, fie, ca în cazul de față, din pergament – piele de vițel special prelucrată) erau în *scriptio continua*: cuvintele nu erau separate prin spații, iar spiritele și accentele lipseau. Lectura era foarte dificilă în acest caz; astfel înțelegem importanța gradului clerical de „lector" sau „citeț", care presupunea o pregătire specială și un efort remarcabil.

[117] *Pentateuhul* împreună cu *Iosua* și *Judecătorii*.

[118] Lectura cărților biblice *Ecclesiastul* și *Cântarea Cântărilor* era interzisă, în iudaism, până la vârsta de 30 de ani.

[119] Referire la cărțile necanonice sau deuterocanonice.

[120] Cărțile deuterocanonice sunt pseudoepigrafe, fiind atribuite unor persoane faimoase din istoria biblică spre a le conferi autoritate și legitimitate.

[121] Sfântul Ciprian al Cartaginei.

[122] Sfinții Atanasie cel Mare și Ilarie de Pictavium.

13. Vei răspunde: „Cum este cu putință ca eu, femeie de lume, să pot păzi toate acestea, și încă la Roma, într-o așa mare mulțime de oameni?” Nicidecum! Nu vreau să te încarc cu o povară pe care nu o poți purta. Când o vei fi înțărcat ca pe Isaac[123] și o vei fi îmbrăcat ca pe Samuel[124], trimite-o la unchiul și la mătușa ei. Încredințează această mult prețioasă nestemată camerei Mariei și așaz-o în leagănul unde scâncește Iisus. Să fie crescută în mănăstire, să o aflăm în corul fecioarelor; să nu învețe a jura, iar minciuna să o socotească sacrilegiu. Să nu cunoască lumea, să viețuiască îngerește, să fie trup fără de trup și să creadă că tot neamul omenesc îi este asemănător.

Și, ca să tac cu privire la celelalte, te eliberezi astfel de grija supravegherii și de primejdia păzirii. Mai bine să îți fie dor de ea când nu e de față, decât să te temi de feluritele întâmplări neprevăzute: cu cine vorbește, ce vorbește, cui face semn, pe cine privește cu plăcere.

Încredințeaz-o Eustochiei pe micuța ale cărei scâncete îți țin acum loc de rugăciune. Încredințeaz-o drept tovarășă celei căreia îi va fi moștenitoare în sfințenie. Pe aceea să o vadă, pe aceea să o iubească, pe ea să o admire încă din primii ani ai vieții[125], pe cea ale cărei vorbire, înfățișare și purtare se cuvine să îi fie învățătoare în virtute.

Să fie ținută la sânul mătușii, care va repeta în nepoată ceea ce a reușit mai înainte în fiică. Căci, printr-o îndelungată practică, a învățat să crească, să instruiască și să păzească fecioarele a căror coroană este împletită zi de zi potrivit rodirii însutite[126].

Fericită fecioară! Fericită Paula, fiică a lui Toxotius! Datorită virtuții moștenite de la unchi și mătușă ești mai nobilă prin sfințenie decât prin naștere. O, de i-ai fi văzut pe socrul și cumnata ta și ai fi putut să contempli asemenea mari suflete în trupuri atât de firave!

Nu mă îndoiesc că tu, care îți întreci fiica în neprihănirea care îți e firească, vei înlocui prima poruncă cu a doua lege a Evangheliei[127].

---

[123] *Cf. Facerea* 21, 8.

[124] *Cf. 1 Regi* 2, 19.

[125] *Cf.* VERGILIUS, *Eneida*, 8, 517.

[126] Fericitul Ieronim, alături de alți Părinți ai Bisericii, interpretează roadele aduse de semințele bune din Pilda semănătorului (*cf. Matei* 13, 8) ca reprezentând diversele grade de desăvârșire creștină: treizeci – căsătoria, șaizeci – văduvia, iar o sută – fecioria (*cf. Împotriva lui Iovinianus*, 1, 3).

[127] „Prima poruncă” este cea a procreației (*cf. Facerea* 1, 22), iar „legea a doua” este sfatul evanghelic al fecioriei (*cf. Matei* 19, 12).

Nu vei da mare însemnătate dorinței de a avea alți copii, ci te vei dărui pe tine însăți lui Dumnezeu! Într-adevăr, „vreme este să îmbrățișezi și vreme este să te îndepărtezi de îmbrățișare”[128] și „soția nu are stăpânire asupra trupului ei”[129] și „fiecare să rămână în chemarea în care a fost chemat”[130], adică în Domnul, iar cel care este sub jug[131] să meargă astfel încât să nu-și părăsească în noroi tovarășul.

Cât despre tine, așază în vlăstarul tău toate cele prin care te-ai făcut vestită până acum!

Ana, după ce l-a adus ofrandă la Cortul Sfânt pe fiul pe care îl făgăduise lui Dumnezeu, nu l-a mai primit vreodată înapoi. Ea socotise că nu e deloc cuviincios ca viitorul profet să crească în casa celei care încă voia să mai aibă alți fii. De aceea, după ce l-a zămislit și l-a născut [pe Samuel], nu a îndrăznit să meargă la Templu și nici să se înfățișeze cu mâna goală lui Dumnezeu. Însă, după ce a înjunghiat o asemenea jertfă[132], a revenit acasă și a născut cinci copii pentru ea, de vreme ce primului născut îi dăduse naștere pentru Dumnezeu[133]. Admiri fericirea acestei sfinte femei? Imită-i și credința!

Dacă ne-o trimiți pe Paula, îți făgăduiesc că îi voi fi învățător și părinte purtător de grijă. O voi purta pe umeri și, bătrân cum sunt, voi preschimba gânguririle ei în cuvinte. Voi fi mai încărcat de glorie decât filosoful acestei lumi[134], ca unul care am instruit nu pe regele Macedoniei[135] ce avea să piară de veninul babilonian, ci pe slujitoarea și mireasa lui Hristos, menită să fie ofrandă în Împărăția cerurilor.

[128] *Ecclesiastul* 3, 5.
[129] *1 Corinteni* 7, 4.
[130] *1 Corinteni* 7, 20.
[131] Referire la „jugul” căsniciei.
[132] După aducerea micului Samuel la templu și consacrarea acestuia.
[133] *Cf. 1 Regi* 1, 22; 2, 21.
[134] Aristotel.
[135] Alexandru cel Mare.

Epistola 128[136]
Către Pacatula

Anevoios lucru mai este a scrie pentru o copilă; și aceasta fiindcă ea nu pricepe ce i se spune, iar noi necunoscându-i sufletul, este primejdios să prevedem înclinațiile ei viitoare. Dar, potrivit începutului cuvântării unui faimos orator[137], în copila noastră se cuvine lăudată mai mult nădejdea decât realitatea prezentă.

Căci cum ai putea să îndemni la înfrânare un copil care poftește dulciuri, care murmură și gângurește la sânul maicii sale? Un copil pentru care merele sunt mai dulci decât cuvintele? Oare va lua aminte la [graiurile] adânci ale apostolilor cea care se desfată mai curând cu basmele băbești? Cum va pătrunde alegoriile tainice ale profeților ea, care se tulbură doar la vederea chipului sever al doicii? Cum va înțelege măreția Evangheliei, care orbește cu strălucirea ei toate simțurile muritorilor? Cum o voi îndemna să se supună părinților pe cea care o dezmiardă cu mânuța ei fragedă pe mama care îi surâde? Prin urmare, Pacatula noastră să primească această scrisorică, dar pentru a o citi mai târziu. Între timp să cunoască literele alfabetului, să unească silabele, să învețe substantivele și să le unească cu verbele. Apoi, spre a le deprinde bine cu glăsciorul ei ascuțit, să i se ofere ca răsplată câte o prăjitură cu miere și orice altceva plăcut la gust, flori îmbobocite, nestemate roșii, păpuși amuzante; pe toate se va grăbi să le primească. Între timp să se străduiască să țeasă câte un fir de lână; îl va rupe adeseori, până când va învăța să nu o mai facă. După mica ei trudă se va grăbi la joacă; să se agațe de gâtul mamei, răpind sărutările celor din apropiere. Să

[136] Traducere și note de Ierom. Policarp Pîrvuloiu. Epistola a fost tradusă după ediția J. LABOURT, SAINT JÉRÔME, *Lettres*, t. 7, Paris, Belles Lettres, 1961. Betleem. Anul 412 sau 413. Scrisoarea trimisă Letei (nr. 107 din *Epistolariul ieronimian*) i-a adus acestuia faimă de pedagog creștin, iar nobilul roman Gaudentius îl roagă pe Ieronim să alcătuiască o scrisoare similară dedicată fiicei sale, Pacatula. Fericitul Ieronim reia succint principalele idei din epistola anterioară, adăugând un tablou deprimant al Imperiului Roman aflat în amurg.
[137] *Cf.* CICERO, *De republica*, 5.

cânte psalmi pentru o mică răsplată; să iubească tot ce e îndemnată să spună, astfel încât toate acestea să însemne desfătare, nu o obligație, fiind săvârșite de bunăvoie, nu din necesitate.

2. Unele mame au obiceiul ca, după ce și-au făgăduit fecioara [lui Dumnezeu], să o îmbrace cu tunică neagră și cu veșmânt întunecat, să îi ia hainele de in, neîngăduindu-i nicio podoabă de aur la gât sau pe cap. Lucrul este făcut cu intenție bună, ca să nu se învețe din fragedă vârstă cu ceva de care, mai târziu, va fi silită să se dezobișnuiască.

Alte [mame] au o părere contrară. Spun: „Cum? Dacă nu le are, oare nu le va vedea la alte [fetițe]?" Neamul femeiesc este iubitor de podoabe[138]. Și cunoaștem multe femei vestite prin neprihănire, care, deși nu se împodobesc pentru vreun bărbat, totuși o fac cu plăcere pentru ele însele. Să aibă atunci mai degrabă podoabe destule, dar să observe faptul că sunt lăudate cele care nu le poartă. Și e mai bine să se sature de ele și să le disprețuiască, decât, neavându-le, să le dorească.

La fel a făcut și Dumnezeu cu privire la poporul israelit, care, poftind cărnurile egiptene, a primit stoluri de prepelițe până ce i-a fost rău și s-a îngrețoșat de ele[139]. Și mulți dintre oamenii care au trăit mai înainte s-au lipsit mai lesne de voluptățile trupului, după ce au avut experiența lor, decât aceia care nu au cunoscut încă din copilărie patima. Unii calcă în picioare cele cunoscute, în vreme ce alții poftesc ceea ce nu cunosc. Aceia, făcând pocăință, preîntâmpină primejdiile desfătării de care au fugit, ceilalți, lăsându-se răsfățați de ademenirile cărnii și zgândăririle trupului, le socotesc pe acestea a fi miere, însă, pe urmă, le află a fi venin vătămător.

Căci „din buzele curtezanei picură miere"[140], care va desfăta gâtlejul celui care o gustă, dar mai târziu i se va face mai amară decât fierea. Și de aceea, la jertfele hărăzite Domnului nu se aduce miere[141], iar ceara este disprețuită, de vreme ce este locașul mierii. Untdelemnul este cel folosit spre a lumina templul lui Dumnezeu, un untdelemn stors din măsline, care sunt amare. De asemenea, Paștele este mâncat împreună cu ierburi amare și „cu azimele curăției și ale adevărului"[142]; cine le are pe acestea va putea îndura

---

[138] În text în grecește: φιλόκοσμον.
[139] *Cf. Numerii* 11.
[140] *Pildele* 5, 3.
[141] *Leviticul* 2, 11.
[142] *1 Corinteni* 5, 8.

prigonirea în acest veac. De aceea și profetul cântă în chip mistic: „Stăteam singur fiindcă eram plin de amărăciune”[143].

3. Așadar, ce? Să se destrăbăleze în tinerețe, ca mai apoi să disprețuiască mai abitir destrăbălarea? Departe de noi așa ceva! „Fiecare să rămână în chemarea în care a fost chemat.”[144] „Cine este chemat să fie circumcis” – adică să trăiască în feciorie – „să rămână circumcis”[145] și să nu caute tunicile de piele[146] ale căsătoriei cu care a fost înveșmântat Adam când a fost izgonit din Paradis. „Cine este chemat ca necircumcis”[147], așadar cel care are soție și este acoperit de căsătorie ca de o piele, să nu caute goliciunea feciorie și neprihănirii neîncetate, la care a renunțat o dată pentru totdeauna; ci să își folosească „vasul său în sfințire și neprihănire”[148], să bea apă din izvoarele sale[149] și să nu caute fântânile sparte, care nu pot păstra preacuratele ape ale neprihănirii[150]. De aceea și Pavel, în același capitol, tratând despre feciorie și căsătorie, îi numește pe cei căsătoriți sclavi ai cărnii, iar pe cei eliberați de jugul căsătoriei, îi numește liberi să slujească Domnului în deplină libertate[151]. Cele despre care vorbim nu le afirmăm în mod universal, ci în mod particular, fiindcă nu vorbim despre toți oamenii, ci doar despre câțiva. Cuvântarea noastră este adresată ambelor sexe, nu doar vasului mai slab[152].

---

[143] *Ieremia* 15, 17.

[144] *1 Corinteni* 7, 20.

[145] *1 Corinteni* 7, 18.

[146] *Cf. Facerea* 3, 21. Filon de Alexandria consideră că tunicile sunt o metaforă a trupului uman. Gnosticii au preluat această interpretare (*cf.* SFÂNTUL IRINEU DE LYON, *Împotriva ereziilor*, 1, 5, 5). Tunicile de piele nu simbolizează doar moartea pe care o aduce cu sine păcatul (*cf.* ORIGEN, *Omilii la Levitic*, 6, 2, 7) sau iraționalitatea și condiția decăzută, definitorii de acum pentru natura umană (*cf.* SFÂNTUL GRIGORIE DE NYSSA, *Dialogul despre suflet*), ori patimile carnale (Eva era fecioară în Rai, abia după cădere se instaurează căsătoria, ca un remediu temporar și o consecință a păcatului; *cf.* TERTULIAN, *Despre căsătoria unică*, 5, 5; FERICITUL IERONIM, *Epistola* 22, 18-19), ci au și o semnificație emblematică: omul a dorit să ajungă asemănător lui Dumnezeu, însă a devenit asemenea animalelor (*cf.* FERICITUL AUGUSTIN, *Despre Sfânta Treime*, 12, 11, 16). Sfântul Epifanie de Salamina precizează că Origen susținea faptul că tunicile de piele ar reprezenta corpurile umane în care sufletele căzute ale oamenilor au fost obligate să intre ca pedeapsă pentru îndepărtarea de Dumnezeu (*cf.* FERICITUL IERONIM, *Epistola* 51, 5).

[147] *1 Corinteni* 7, 18.

[148] *1 Tesaloniceni* 4, 4.

[149] *Cf. Pildele* 5, 15.

[150] *Cf. Ieremia* 2, 13.

[151] *Cf. 1 Corinteni* 7, 32-34; *Romani* 7, 1-6.

[152] Sexul feminin.

Ești fecioară, de ce să te complaci în tovărășia unei femei? De ce să încredințezi înaltelor talazuri o corăbioară încropită din scânduri fragile și te lași liniștită în seama primejdiei unei plutiri nesigure? Nu știi ce dorești, și totuși te însoțești cu ea, ca și cum ai fi dorit-o dinainte sau, ca să vorbesc mai cu îngăduință, ca și cum [pe ea] ar urma să o dorești. Îmi vei spune: „Dar acest sex este mai potrivit pentru slujire". Ei bine, alege atunci una bătrână, urâtă, alege una încercată în curăția cea după Dumnezeu! De ce te încântă o tinerică drăguță și destrăbălată[153]?

Vei face băi, vei păși, cu pielea ta catifelată, îmbujorată, te vei hrăni cu carne, vei deborda de bogății, vei purta haine scumpe; și crezi că vei putea dormi în siguranță cu un șarpe purtător de moarte alături? Nu veți locui în aceeași încăpere, cel puțin noaptea? De altfel, vei petrece toată ziua pălăvrăgind cu ea, și apoi cum să îți îngădui să rămâi singură cu ea, fără martori? Ca să le dai altora impresia că păcătuiești, deși nu o faci, ca să devii pildă nefericiților care vor săvârși fărădelegi, simțindu-se îndreptățiți de faima numelui tău?

De asemenea, tu, fecioară sau văduvă, de ce să zăbovești atâta vreme în conversații cu un bărbat? Cum să nu te temi să rămâi singură cu el? Să te silească măcar necesitatea de la stomac sau de la vezică să ieși afară, să-l lași, dacă tot te-ai purtat cu el mai slobod decât cu un frate și cu mai puțină sfială decât cu un soț. Ai o nelămurire din Sfintele Scripturi? Întreabă în public! Să audă și slujnicele tale, să audă și tovarășele tale! „Tot ceea ce iese la iveală este lumină."[154] O cuvântare cinstită nu caută locurile retrase, ci se bucură mai curând de laudele și de mărturia cât mai multora. Ce nobil e acest magistru: disprețuiește bărbații[155], nesocotește pe frați, dar nu își cruță sudorile pentru instruirea privată a unei femeiuști!

4. M-am abătut întrucâtva de la cale, din pricina altor subiecte, și, în vreme ce o educ pe micuța Pacatula, sau mai curând o hrănesc, am pornit să mă războiesc cu felurite persoane care nu mi se par deloc împăcate[156]. Mă voi întoarce la ce mi-am propus. Sexul

[153] Fericitul Ieronim dă aici sfaturi cu privire la alegerea însoțitoarei și îngrijitoarei tinerei fete.

[154] *Efeseni* 5, 13.

[155] Fericitul Ieronim însuși va înfrunta acuzații similare, dat fiind „cercul" său de discipole în ale ascezei și exegezei biblice.

[156] Joc de cuvinte între: *pacatarum* („cei care sunt împăcați, pacificați") și *Pacatula* (diminutiv de la *pacata* – „cea liniștită, împăcată, cea plină de pace").

feminin să se însoțească cu propriul sex. Să nu aibă cunoștință, ori mai curând să se teamă de joaca cu băieții. Să nu cunoască niciun cuvânt rușinos, iar dacă în hărmălaia sclavilor care vin și pleacă ar auzi ceva necuviincios, să nu înțeleagă! Un simplu semn al mamei să îi țină loc de cuvinte, iar un sfat al ei să îi fie poruncă. Să o iubească pe cea care îi este mamă, să i se supună ca unei stăpâne, să se teamă ca de o învățătoare. Când va fi deja o fetiță, îi vor fi crescut dinții și se va apropia de șapte ani, va dobândi și simțul rușinii; acum să știe când să tacă, să șovăie înainte de a vorbi, să învețe pe de rost până la anii pubertății *Psaltirea*, iar *Cărțile lui Solomon*, *Evangheliile*, *Apostolii* și *Profeții* să fie comorile inimii sale.

Să nu iasă singură în public, nici să nu caute bisericile pline de oameni, ci să își afle toată desfătarea în cămăruța sa. Să nu îi vadă niciodată pe acei tinerei cu plete buclate, a căror dulcegărie din glas rănește prin auz inima[157]. Să se abțină de la frivolitățile slujnicelor. Cu cât mai mult le îngădui să îți stea în preajmă, cu atât mai anevoie le vei putea evita; ele predau în taină ce au învățat și o pângăresc cu graiuri necuvioase pe Danae cea zăvorâtă[158].

Să aibă ca însoțitoare o adevărată învățătoare, pedagog nededat la vin mult, nici flecară, nici leneșă, după cum spune apostolul[159], ci sobră, aspră, pricepută la torsul lânii, vorbind atât cât este necesar pentru educarea sufletelor tinerelor fete întru virtute.

După cum apa dintr-un răzor urmează dâra lăsată de un deget, la fel vârsta aceasta fragedă și gingașă se poate îndrepta cu ușurință în oricare parte și se lasă purtată oriîncotro ai ademeni-o. Tinerii ferchezuiți și dezmățați au obiceiul ca, prin lingușiri, politețuri și cadouașe, să își deschidă calea prin doici către fetele pe care le au acestea în grijă. Și astfel, pătrunzând cu blândețe, stârnesc din mici scântei văpăi, apoi, puțin câte puțin, ajung până la nerușinare. Atunci nu mai este niciun mijloc de a-i opri. Și în acea clipă se vede adevărul stihului: „Anevoie îndrepți ceea ce ai lăsat să ajungă deprindere”[160].

---

[157] *Cf.* HORATIUS, *Carmina* 3, 16, 1.

[158] Danae, fiica regelui din Argos, a fost închisă într-un turn de tatăl ei, fiindcă o profeție anunțase că fiul acesteia va fi un pretendent la tron. Zeus, transformându-se într-o ploaie de aur, reușește să pătrundă în turn și să ajungă la Danae. În contextul de față se face aluzie la viața retrasă, claustrată, a tinerei ascete.

[159] *Cf.* *Tit* 2, 3.

[160] PUBLIUS SYRUS, *Sentențe*, 22.

Mă rușinez să o spun, și totuși trebuie să o fac: femeile nobile, menite să aibă pretendenți încă și mai nobili, se împreunează cu oameni de condiție josnică și chiar cu sclavi. Sub pretextul evlaviei și la adăpostul pretinsei înfrânări, își părăsesc o vreme soții; aceste Elene se țin după noii Alexandru[161] și nu se înspăimântă de ai lor Menelaos.

Aceste lucruri sunt văzute și deplânse de toți, însă nimeni nu le pedepsește, deoarece mulțimea celor care păcătuiesc asigură libertatea păcatului.

5. O, ce sacrilegiu! Întregul univers se dărâmă, însă în noi păcatele stau neclintite[162]. Cetatea cea vestită și capitala Imperiului Roman a fost nimicită de un singur incendiu. Nu este vreun ținut care să nu aibă pribegi din Roma. Bisericile sfinte se prăvălesc în colb și cenușă fierbinte, iar noi trudim pentru lăcomia proprie. Trăim ca și cum am muri mâine și clădim ca și cum ar urma să trăim veșnic în această lume. Aur pe ziduri, aur pe lambriuri, aur pe capitelurile coloanelor, în vreme ce Hristos, gol și flămând, moare sărac la porțile noastre!

Citim că marele preot Aaron a aprins cădelnița în fața văpăilor furioase și a potolit mânia lui Dumnezeu[163]. Marele preot a stat între moarte și viață, iar focul nu a cutezat să se întindă pe unde călcase el. Dumnezeu îi spune lui Moise: „Îngăduie-Mi și voi nimici poporul acesta!"[164] Când spune „îngăduie-Mi", arată că este oprit să săvârșească ceea ce a amenințat, fiindcă puterea lui Dumnezeu era împiedicată de rugăciunile slujitorului.

Socotiți că mai există acum vreunul sub cer care să poată sta în fața mâniei lui Dumnezeu? Care să meargă împotriva văpăilor? Și să spună împreună cu apostolul: „Aș dori să fiu anatema de dragul fraților mei"[165].

Turmele vor pieri împreună cu păstorii lor, fiindcă așa popor, așa preot! Moise vorbea purtat de milostivire: „Dacă voiești să ierți poporul acesta, iartă-l, iar de nu, șterge-mă din cartea Ta!"[166] Vrea să

[161] Fiul regelui Priam din Troia, Alexandru Paris, a sedus-o pe Elena, soția regelui Menelaos din Micene.

[162] Fericitul Ieronim face aluzie la cucerirea și jefuirea Romei de către goții conduși de Alaric în 410.

[163] *Cf. Numerii* 16, 46-50.

[164] *Ieșirea* 32, 10.

[165] *Romani* 9, 3.

[166] *Ieșirea* 32, 32.

piară împreună cu cei care pier și nu era mulțumit doar cu propria mântuire. „Gloria unui rege este dată de mulțimea poporului."[167]

Iată în ce fel de vremuri s-a născut Pacatula! Între astfel de jucării își va trăi cea dintâi vârstă; va cunoaște mai curând lacrimile decât râsul. Va trăi mai întâi plânsul, apoi lacrimile. Nici nu a intrat bine [în viață], ca va și trebui să o părăsească. Va crede că așa a fost lumea dintotdeauna. Necunoscând cele trecute, va fugi de cele prezente și le va dori pe cele viitoare.

Am dictat această [epistolă] într-un limbaj dezordonat, la puțină vreme după moartea unor prieteni, aflându-mă într-un necontenit doliu[168]; am scris eu, un bătrân aflat în pragul sfârșitului, unei copile. Dragostea ta m-a îndemnat la aceasta, frate Gaudentius! Am socotit să răspund cererii tale mai curând cu puțin decât cu nimic; fiindcă acest [puțin] reprezintă bunăvoința mea strâmtorată de doliu, iar [nimic] ar însemna o neglijare a prieteniei.

---

[167] *Pildele* 14, 28.

[168] Fericitul Ieronim se gândește la prietenii morți în cursul asediului și cuceririi Romei din 410.

Epistola 22[169]
Către Eustochia[170]

1. „Ascultă fiică și vezi și pleacă urechea ta și uită poporul tău și casa părintelui tău; și va dori Împăratul frumusețea ta."[171] În *Psalmul* 44, Dumnezeu îi glăsuiește sufletului omenesc ca, urmând pilda lui Avraam[172], ieșind din ținutul său și din înrudirea sa, să-i părăsească pe caldei, care se tălmăcesc prin „cei asemenea demonilor", și să sălășluiască în ținutul celor vii, după care suspină în alt loc prorocul, zicând: „Cred că voi vedea bunătățile Domnului, în pământul

---

[169] Roma, 384. Adresată Eustochiei, fiica Paulei, ucenica sa, epistola cea mai faimoasă a Fericitului Ieronim reprezintă un veritabil panegiric al fecioriei. Ideea principală a epistolei este una foarte răspândită în Antichitatea creștină, potrivit căreia căsătoria reprezintă o realitate posterioară căderii lui Adam (*cf.* Giulia SFAMENI GASPARRO, „Enkrateia e antropologia: le motivazioni patologiche della continenza e della verginità nel cristianesimo dei primi secoli e nello gnosticismo", în: *Studia ephemeridis Augustinianum*, 20, Roma, 1984). Fericitul Ieronim însuși va afirma (*Împotriva lui Iovinianus*, I, 15, 246 B) că adevărata natură a omului este cea feciorelnică, asemănătoare celei a lui Hristos. Pentru a-și păstra castitatea sufletului, autorul nostru îi interzice tinerei Eustochia întreaga literatură păgână, oferind ca argument propria-i pildă: un episod autobiografic, faimosul vis al lui Ieronim, foarte dezbătut nu doar în istoria literaturii creștine, ci în istoria culturii în general.

[170] Traducere de Dan Negrescu, revăzută de Ierom. Policarp Pîrvuloiu (care a alcătuit și notele) și Alin Mihăilescu. Epistola a fost tradusă după ediția J. LABOURT, SAINT JÉRÔME, *Lettres*, t. 1, Paris, Belles Lettres, 1949.

[171] *Psalmul* 44, 12-13.

[172] Începând cu Filon de Alexandria, călătoria lui Avraam înspre Canaan va începe să fie interpretată alegoric drept pelerinaj spiritual al sufletului către unirea cu Dumnezeu, după ce s-a desprins de cele sensibile (*cf.* ORIGEN, *Comentariu la Evanghelia după Ioan*, 20, 68), dar și ca tip al vieții ascetice, monastice, dată fiind ascultarea sa desăvârșită față de Dumnezeu (*cf.* SFÂNTUL ANTONIE CEL MARE, *Epistola 1*; SFÂNTUL IOAN CASSIAN, *Convorbiri cu părinții*, 3, 6), ori drept anticipare a chemării adresate de Iisus apostolilor de a-L urma (*cf.* DIDIM CEL ORB, *Comentariu la Facere*, 209). Urmând pe Filon, Sfântul Ambrozie de Mediolanum îl consideră pe Avraam un simbol al minții care trebuie să părăsească viața corporală și pasiunile ei spre a ajunge în patria cerească (*cf.* *Despre Avraam*, 2, 1-2). Ulterior, îndemnul părăsirii patriei va fi interpretat în context catehetic baptismal: părăsirea viciilor și păcatelor după botez de către neofit. Casa părintească și părinții sunt simboluri ale păcatului și ale diavolului, care era părintele nostru mai înainte de jertfa lui Hristos (*cf.* CAESARIUS DE ARLES, *Predici*, 81, 1).

celor vii"[173]. Într-adevăr, nu e de ajuns să ieși din ținutul tău dacă nu-ți dai uitării poporul și casa tatălui tău, dacă, disprețuind trupul, nu te lași cuprinsă de îmbrățișările Mirelui. „Să nu te uiți înapoi, nici să nu te oprești în câmp, ci fugi în munte ca să nu pieri cu ei!"[174] Nu e de folos ca, după ce ai apucat plugul, să privești înapoi[175], nici de pe ogor să te întorci acasă, nici să cobori de pe acoperiș spre a-ți lua alt veșmânt[176], după ce ai luat mantia lui Hristos[177].

Măreață minune: Tatăl Își îndeamnă din plin fiica să nu-și amintească de tată. „Voi sunteți din tatăl vostru diavolul și vreți să faceți poftele tatălui vostru"[178] – li se spune iudeilor. Iar în alt loc: „Cel care făptuiește păcatul este de la diavolul"[179]. Zămisliți întâi de un asemenea părinte, suntem negri, iar după căință, și nu înainte să fi fost urcată culmea virtuții, spunem: „Neagră sunt, fete din Ierusalim, dar frumoasă"[180]. Am ieșit din casa copilăriei mele, am uitat de tatăl meu, renasc întru Hristos. Ce primesc ca răsplată pentru aceasta? Urmează: „Și va dori Împăratul frumusețea ta". Așadar, aceasta este acea mare taină: „De aceea va lăsa omul pe tatăl său și pe mama sa și se va uni cu femeia sa și vor fi amândoi un singur trup"[181]? Nu, nu ca în acest [loc], într-un trup, ci într-un duh. Soțul tău nu este trufaș, nu e îngâmfat, și-a luat soție etiopiană; de îndată ce vei voi să asculți înțelepciunea adevăratului Solomon[182] și vei veni spre el, îți va încredința toate cele ce știe și te va duce regele în iatacul său și, după minunata schimbare a culorii [tale], îți va adresa acea zicere: „Cine este aceasta care se înalță alb-strălucitoare?"[183]

2. Acestea, stăpâna mea Eustochia, de aceea le scriu (căci „stăpână" chiar trebuie să o numesc pe soția Stăpânului meu), ca să știi de la începutul citirii că nu am de gând să rostesc acum o laudă adusă fecioriei, pe care ai dovedit-o ca fiind cea mai bună și pe care ai urmat-o; nici să iau la rând greutățile căsătoriei, cum se mărește

---

[173] *Psalmul* 26, 19.
[174] *Facerea* 19, 17.
[175] *Cf. Luca* 9, 62.
[176] *Cf. Matei* 24, 17-18.
[177] Metaforă pentru botez.
[178] *Ioan* 8, 44.
[179] 1 *Ioan* 3, 8.
[180] *Cântarea Cântărilor* 1, 4.
[181] *Efeseni* 5, 31.
[182] Hristos.
[183] *Cântarea Cântărilor* 3, 6; 8, 5.

pântecele, cum scâncește copilul, cum te chinuiește ibovnica, cum te pune la încercare grija casei și cum le retează moartea, cea din urmă, pe toate cele ce sunt socotite bune. Însă își au și cele măritate rangul lor [în sânul Bisericii], când căsătoria e ținută cu toată cinstea și patul neprihănit[184]. Dar, spre a înțelege, tu, care părăsești Sodoma, trebuie să te temi de pilda nevestei lui Lot[185]. În această epistolă nu va fi nici urmă de lingușire. În fapt, lingușitorul e un dușman mieros. Nu vor fi fraze pompoase, precum cele ale retorilor, care să te așeze printre îngeri sau, după ce a fost înfățișată fericirea fecioriei, să supună lumea la picioarele tale.

3. Cât despre legământul[186] tău, nu vreau să te simți cuprinsă de mândrie, ci de teamă. Când împovărată de aur pășești înainte, pe tâlhar trebuie să-l ocolești. O întrecere este pentru muritori această viață; aici însă noi ne dăm silința spre a fi încununați altundeva. Nimeni nu pătrunde neprimejduit printre șerpi și scorpioni. „Și s-a îmbătat sabia Mea în cer"[187], spune Domnul, iar tu iei în socoteală pacea pe pământ, care zămislește scaieți și spini și pe care șarpele o prăpădește?

„Căci lupta noastră nu este împotriva trupului și a sângelui, ci împotriva domniilor, împotriva stăpâniilor, împotriva stăpânitorilor întunericului acestui veac, împotriva duhurilor răutății răspândite în văzduhuri."[188] Suntem împrejmuiți de mari cete ale neprietenilor, toate sunt pline de dușmani. Trupul firav, ce va să fie cenușă după puțin timp, luptă însingurat cu cei mulți[189]. După ce s-a spulberat însă și a venit stăpânul acestei lumi[190] și a văzut că în acela nu se află păcat, atunci vei auzi fără de teamă prin proroc: „Nu te vei teme de frica de noapte, de săgeata ce zboară ziua, de lucrul ce umblă în întuneric, de asaltul demonului de amiază. Cădea-vor dinspre latura ta o mie și zece mii de-a dreapta ta, dar de tine nu se vor apropia"[191]. Dacă totuși mulțimea acelora te va răscoli și vei

---

[184] *Cf. Evrei* 13.

[185] *Cf. Facerea* 19.

[186] În original: *propositum*. Acest cuvânt, care apare uneori în sintagma *propositum sanctum*, este termenul tehnic care desemnează „viața religioasă", „viața perfectă", „viața ascetică" sau „monastică".

[187] *Isaia* 34, 5.

[188] *Efeseni* 6, 12.

[189] Cu păcatele și patimile sufletului și ale trupului. Este zugrăvit aici războiul nevăzut al ascetului cu patimile și cu duhurile necurate.

[190] *Cf. Ioan* 14, 30.

[191] *Psalmul* 90, 5-7.

începe să te zbuciumi la fiece imbold al patimilor, iar propria-ți cugetare își va zice: „Ce să facem?”, îți va răspunde Elisei: „Nu te teme, pentru că cei care sunt cu noi sunt mai numeroși decât cei care sunt cu ei” și se va ruga și va spune: „Doamne, deschide ochii copilei tale ca să vadă”[192]; și cu ochii deschiși vei vedea carul de foc[193] ce te va ridica la stele după pilda lui Ilie; și atunci, cuprinsă de veselie, vei cânta: „Sufletul nostru a scăpat ca o pasăre din cursa vânătorului; cursa s-a sfărâmat și noi ne-am izbăvit”[194].

4. Cât timp suntem ținuți în acest firav trup, atâta timp cât avem comoara în vase de lut[195], duhul râvnește împotriva trupului, iar trupul împotriva duhului[196] și nicio biruință nu este sigură. Diavolul, cel vrăjmaș nouă, precum leul care rage pregătindu-se să sfâșie pe cineva, dă târcoale[197]. Zice David: „Pus-ai întuneric și s-a făcut noapte, când vor ieși toate fiarele pădurii; puii leilor rag ca să apuce și să ceară de la Dumnezeu mâncarea lor”[198]. Diavolul nu-i cercetează pe cei necredincioși; nu pe aceia care sunt în afară și ale căror trupuri regele asirian le-a pus în oală la foc[199]; ci din Biserica lui Hristos se străduiește el să răpească [victimele].

Bucatele lui, potrivit lui Avacum, sunt alese. S-a străduit să-l supună pe Iov[200] și, după nimicirea lui Iuda, și-a căutat puterea printre apostolii ce trebuiau puși la încercare[201]. Căci Mântuitorul nu a venit spre a aduce pacea pe pământ, ci sabia[202]. S-a prăvălit Lucifer (Luceafărul), care de dimineață se înălța[203]; și cel ce a fost hrănit în raiul plăcerilor s-a făcut vinovat să audă: „«Dacă te vei înălța ca vulturul, și de acolo te voi da jos», zice Domnul”[204]. Căci el spusese în inima sa: „Mai presus de stele voi așeza jilțul meu [...] și asemenea cu Cel Preaînalt voi fi”[205]. De aceea le vorbește Dumnezeu

---

[192] *4 Regi* 6, 16, 17.
[193] *Cf. 4 Regi* 2, 11.
[194] *Psalmul* 123, 7.
[195] *Cf. 2 Corinteni* 4, 7.
[196] *Cf. Galateni* 5, 17.
[197] *Cf. 1 Petru* 5, 8.
[198] *Psalmul* 103, 21-22.
[199] *Cf. Amos* 4, 2.
[200] *Cf. Iov* 1-2.
[201] *Cf. Luca* 22, 31.
[202] *Cf. Matei* 10, 34. Așadar, acest verset, în viziunea Fericitului Ieronim, face trimitere la războiul spiritual, nevăzut, cu duhurile răutății.
[203] *Cf. Isaia* 14, 12.
[204] *Avdie* 1, 4.
[205] *Isaia* 14, 13-14.

zi de zi celor care coboară pe scara din visul lui Iacov[206]: „Eu am zis: «Dumnezei sunteți și toți fii ai Celui Preaînalt». Dar voi ca niște oameni veți muri și ca una dintre căpetenii veți cădea"[207]. Căci s-a prăvălit primul diavolul și, în timp ce Dumnezeu stă în adunarea[208] dumnezeilor, deosebindu-i însă la mijloc pe dumnezei, apostolul le scrie acelora care au încetat de a mai fi dumnezei: „Câtă vreme este între voi pizmă și ceartă și dezbinări, nu sunteți oare oameni și nu umblați după om?"[209]

5. Dacă Apostolul Pavel, vasul ales și dinainte pregătit întru Evanghelia lui Hristos, din pricina imboldurilor cărnii și a chemării păcatelor, își înăbușă propriul trup și îl supune ca să nu se dovedească demn de mustrare când le predică altora, dar totuși vede o altă lege în mădularele sale care se împotrivește legii minții sale[210] și îl robește legii păcatului, dacă după goliciune, postiri, înfometare, temniță, harapnice, chinuri, întors în sinea-i, izbucnește: „Om nenorocit ce sunt! Cine mă va izbăvi de trupul morții acesteia?"[211], tu socotești că trebuie să fii în afara primejdiei? Ferește-te, te rog, ca nu cumva să spună Dumnezeu vreodată despre tine: „Căzut-a fecioara lui Israel; nu e nimeni care să o ridice"[212]. Cu îndrăzneală îți voi spune: deși Dumnezeu le poate pe toate, pe fecioară n-o mai poate înălța după cădere. Îi stă în putere chiar să elibereze de vină, dar nu poate să o încununeze pe cea stricată. Să ne temem de acea prorocire, spre a nu se împlini chiar în noi: „Fecioarele cele bune vor lipsi"[213].

Privește cu grijă ce spune: „Fecioarele cele bune vor lipsi", căci sunt și fecioare rele. „Oricine se uită la femeie, poftind-o, a și săvârșit adulter cu ea, în inima lui."[214] Piere, așadar, fecioria și printr-un gând. Acestea sunt fecioarele rele, fecioare în trup, nu întru duh, fecioarele nebune care, neavând ulei [în opaiț], sunt date afară de Mire[215].

---

[206] *Cf. Facerea* 28, 12.
[207] *Psalmul* 81, 6-7.
[208] Literal: *synagoga*.
[209] *1 Corinteni* 3, 3.
[210] *Cf. Romani* 7, 24.
[211] *Romani* 8, 24.
[212] *Amos* 5, 6.
[213] *Amos* 8, 13.
[214] *Matei* 5, 28.
[215] *Cf. Matei* 25, 1-12.

6. Dacă însă și acele fecioare sunt fecioare – chiar dacă, din pricina altor vini, fecioria trupurilor lor nu le mântuiește –, ce li se va întâmpla acelora care au dat desfrânării membrele lui Hristos[216] și au schimbat templul Sfântului Duh[217] în lupanar? De îndată vor auzi: „Coboară-te și șezi în țărână, fecioară, fiică a Babilonului, stai pe pământ fără tron, fiică a caldeilor, că nu te va mai numi nimeni pe tine gingașă și plăcută! Învârte la râșniță și macină făină, dă-ți la o parte vălul, ridică-ți veșmântul, rămâi cu picioarele goale și treci râurile! Goliciunea ta să se descopere, să se vadă rușinea ta"[218]. Iar acest lucru [era] după nunta Fiului lui Dumnezeu, după sărutările iubitului[219] și ale soțului. Și totuși ea era aceea despre care cânta odinioară prorocul: „Stătut-a împărăteasa de-a dreapta Ta, îmbrăcată în haină aurită și înconjurată de felurite [podoabe]"[220]. Se va despuia și i se vor vedea părțile rușinoase; va ședea lângă fântâna din pustiu, după așezarea vasului, și-și va desface picioarele sale oricărui trecător și până-n creștet se va spurca[221].

Mai drept i-ar fi fost ei să fi îndurat căsătoria cu un om, să fi hălăduit peste întinderi, decât, năzuind către culmi mai înalte, să cadă în adâncul iadului. Te implor să nu devină credincioasa Sion o cetate curtezană, ca nu cumva, după ospețirea Treimii, să dănțuiască aici demonii și sirenele[222], să-și facă un cuib aricii[223]. Să nu se desfacă banda albă de pe piept; ci, de îndată ce pofta va fi ispitit simțirea sau molaticul foc al plăcerii ne va fi cuprins cu dulce căldură, să izbucnim într-un glas: „Domnul este apărătorul meu, nu mă voi teme de ceea ce-mi va face trupul"[224]. Când omul lăuntric începe a șovăi între patimi și virtuți, vei spune: „Pentru ce ești mâhnit, suflete al meu, și pentru ce mă tulburi? Nădăjduiește în Dumnezeu, că-L voi lăuda pe El; mântuirea feței mele este Dumnezeul meu"[225].

---

[216] *Cf. 1 Corinteni* 6, 15.
[217] *Cf. 1 Corinteni* 6, 19.
[218] *Isaia* 47, 1-3.
[219] *Cf. Cântarea Cântărilor* 1, 1.
[220] *Psalmul* 44, 10.
[221] Întregul paragraf, de o coloratură naturalistă foarte sugestivă, este inspirat de *Iezechiel* 16.
[222] *Cf. Isaia* 13, 21-22 (potrivit *Septuagintei*). Pentru antici, sirenele erau ființe semidivine, având forma unor femei înaripate.
[223] *Cf. Isaia* 34, 11.
[224] *Psalmul* 117, 6.
[225] *Psalmul* 41, 6-7.

Nu vreau să îngădui să crească gândul cel rău. Nimic babilonian și nimic încâlcit[226] să nu sporească în tine. Pe dușman strivește-l cât e mic; nici nesocotința, nici zâzania să nu crească, ci să fie strivite din sământă; ascultă-l pe psalmist grăind: „Fiica Babilonului, ticăloasa! Fericit este cel care-ți va răsplăti ție fapta ta pe care ne-ai făcut-o. Fericit este cel care va apuca și va lovi pruncii tăi de piatră”[227]. Căci, pentru că e cu neputință ca în simțirea omului să nu pătrundă înnăscuta căldură a măruntaielor[228], acela e lăudat, acela e numit „fericit” care, după ce a început să cugete la cele respingătoare, de îndată și-a ucis cugetările și le izbește de piatră: „Iar piatra este Hristos”[229].

7. O, de câte ori eu cel rânduit în pustie, în acea nemăsurată singurătate care, secătuită de fierbințelile soarelui, le slujește monahilor ca înspăimântător sălaș, mă socoteam în gând părtaș la plăcerile din Roma! Sălășluiam singur, căci eram cuprins de amărăciune. Îmi tremurau de groază mădularele în veșmântul de sac, iar pielea scorțoasă ajunsese neagră ca trupul etiopian. Zi de zi lacrimi, zi de zi gemete, iar când somnul amenințător mă dobora, deși mă împotriveam, îmi loveam de pământ ciolanele goale care abia se țineau. Despre hrană și băutură păstrez tăcerea, de vreme ce până și cei bolnavi folosesc apa rece, iar dacă primesc ceva gătit, o iau drept desfrânare[230]. Așadar, eu, cel care de teama gheenei m-am osândit la o astfel de temniță, însoțindu-mă doar cu scorpionii și fiarele, adesea eram părtaș la dansurile copilelor[231]. Chipul îmi pălea de postiri și mintea se mistuia de dorințe în trupul rece, iar în fața bărbatului aproape mort în trupul său doar flăcările poftelor mai dădeau în clocot.

Și astfel, părăsit de orice ajutor, zăceam la picioarele lui Iisus, le scăldam în lacrimi, le ștergeam cu pletele, iar trupul care se

---

[226] Aluzie la etimologia populară a Babilonului – „amestecare”.

[227] *Psalmul* 136, 8-9.

[228] Literal: *medulla* – „măduvă”. Aici are sensul de „partea cea mai intimă, cea mai lăuntrică a omului”. *Cf.* VERGILIUS, *Eneida*, VIII, 389.

[229] *1 Corinteni* 10, 4.

[230] Asceza extremă descrisă aici de Fericitul Ieronim este specifică monahismului sirian, faimos prin formele sale „extravagante” de nevoință pustnicească, precum „stâlpnicii” sau „zăvorâții”.

[231] Fericitul Ieronim descrie vedeniile avute în cursul experienței sale ascetice. De remarcat asemănarea cu descrierile similare din *Viața cuviosului Părintelui nostru Antonie* a Sfântului Atanasie al Alexandriei. În această epocă, faimoasa lucrare este tradusă în latină (de Evagrie de Antiohia) și va exercita o influență considerabilă asupra monahismului latin aflat la începuturile sale.

împotriva îl țineam înjugat la un post de mai multe săptămâni. Nu roșesc să-mi mărturisesc suferința nefericirii mele; mai curând plâng că nu mai sunt ceea ce am fost[232]. Îmi amintesc cum strigam, cum adesea unisem ziua cu noaptea, cum nu încetam să-mi izbesc pieptul înainte ca dojana Domnului să aducă liniștea[233].

Începeam să mă tem cu totul și de chiliuța[234] mea, ca părtașă a cugetărilor mele. Și, mânios și necruțător cu mine însumi, străbăteam singur pustietățile. Oriunde priveam văile adânci, munții cei aspri, râpele stâncoase, acolo se afla locul pentru rugăciune, acolo acea temniță a preajalnicului trup; și, martor îmi este Dumnezeu, după multe lacrimi, cu ochii ațintiți către cer, adesea mi se părea că sunt părtaș al cetelor de îngeri și, veselindu-mă, cântam: „Să fugim după tine urmând mireasma balsamurilor tale"[235].

8. Dacă însă asta pătimesc cei care, nimicindu-și trupul, luptă doar împotriva cugetărilor, ce va îndura o copilă care se hrănește cu desfătări? Vorba apostolului: „Deși vie, este moartă"[236]. Dacă pot fi purtător de sfat, dacă se dă crezare încercărilor mele[237], asta sfătuiesc în primul rând, asta e rugămintea mea: ca logodnica lui Hristos să se ferească de vin ca de venin. Căci acestea sunt cele dintâi arme ale demonilor împotriva tinereții. Mai puțin tulbură lăcomia, îngâmfarea umflă ori încântă dorința de înălțare. De celelalte cusururi ne ferim cu ușurință; acel dușman se află însă înăuntru. Oriunde ne îndreptăm, purtăm cu noi dușmanul. Vinul și tinerețea înseamnă îndoita înflăcărare a desfătării. De ce să aruncăm ulei în foc? De ce să ințețim flăcările firavului trup arzând?

Pavel zice către Timotei: „De acum nu bea numai apă, ci folosește puțin vin, pentru stomacul tău și pentru desele tale slăbiciuni"[238]. Vezi din ce pricini e îngăduit băutul vinului? Pentru ca de la el durerea stomacului și desele slăbiciuni să se lecuiască.

---

[232] *Cf.* SALLUSTIUS, *Iugurtha*, 19, 6.

[233] Aluzie la episodul din *Luca* 8, 24. Furtuna de aici este stârnită de duhurile demonice.

[234] În latinește: *cellula* („mică încăpere, hambar, celulă a temniței, închisoare"), diminutiv al lui *cella*, care, odată cu veacul al IV-lea (la Fericitul Ieronim avem primele atestări), dobândește sensul de „chilie, camera unui monah dintr-o mănăstire" și, ulterior, chiar sensul de „mănăstire".

[235] *Cf. Cântarea Cântărilor* 1, 2-3.

[236] *1 Timotei* 5, 6.

[237] *Experto creditur* – proverb latinesc echivalent întrucâtva românescului „tot pățitu-i priceput".

[238] *1 Timotei* 5, 23.

Și, ca nu cumva să îi răsfățăm pe cei suferinzi, ne-a sfătuit dinainte că trebuie să îl luăm cu măsură, mai curând la sfatul medicului decât la al apostolului – chiar dacă și apostolul e medic duhovnicesc –, și de teamă ca Timotei, biruit de slăbiciune, să nu fie în stare să țină cuvântările în care predică Evanghelia. Altminteri și-ar fi amintit că a spus: „Vinul, în care este desfrânare”[239] și: „Bine este să nu mănânci carne, nici să nu bei vin”[240].

Noe[241] „a băut vin și s-a îmbătat în acel veac necunoscător[242]”[243]. Atunci a sădit pentru prima dată via, poate nu știa că vinul e dătător de beție. Și, ca să pricepi taina Scripturii în toate – mărgăritar este zicerea lui Dumnezeu, ce poate fi sfredelit din orice parte –, după beție a urmat dezgolirea coapselor, plăcerea în legătură cu dezmățul. Deci mai întâi pântecele și îndată după aceea și celelalte. „Căci a șezut poporul de a mâncat și a băut și pe urmă s-a ridicat și a jucat.”[244]

Lot, prieten al lui Dumnezeu, teafăr pe munte și singurul dovedit drept între atâtea mii de oameni, a fost îmbătat de fiicele lui și, chiar dacă ele socoteau că neamul omenesc se stinsese și că fac aceasta mai curând din dorința de a avea copii[245] decât din poftă trupească, știau totuși că bărbatul cel drept n-ar fi făcut aceasta dacă n-ar fi fost îmbătat. În cele din urmă el nu a știut ceea ce a făcut; și, chiar dacă în nelegiuire nu este voință, totuși rătăcirea e vinovată[246]. De aici se nasc moabiții și amoniții, dușmanii lui Israel,

---

[239] *Efeseni* 5, 18.

[240] *Romani* 14, 21.

[241] Pentru canaaneeni beția reprezenta o posedare a omului de către spiritul divinității. Pentru evrei însă vinul devine un primejdios prilej de a uita poruncile lui Dumnezeu, de a păcătui și a cădea în idolatrie. De aceea, conducătorilor religioși și politici le era recomandată abstinența în această privință. Beția lui Noe se datorează ignoranței sale privind efectele alcoolului (*cf.* TEODORET AL CIRULUI, *Chestiuni privind Octateuhul*, 56). Filon o va comenta pe larg în tratatele sale *De ebrietate* și *De sobrietate*, unde va introduce celebrul concept de *sobria ebrietas*. Vinul nu este rău prin el însuși, ci numai când se abuzează de el (*cf.* SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR, *Omilii la Facere*, 29, 3).

[242] *Rudis* – „necizelat, needucat, necivilizat”.

[243] *Facerea* 9, 21.

[244] *Ieșirea* 32, 6.

[245] *Cf. Facerea* 19, 30-38.

[246] Și acest episod biblic a pus serioase probleme exegeților creștini. Origen afirmă că Lot este parțial nevinovat, însă ar fi putut evita incestul dacă ar fi refuzat vinul (*cf. Omilii la Facere*, 5, 3). Fiicele sale nu au acționat astfel din lipsa pudorii, ci purtate de impulsul perpetuării speciei, crezând că urgia abătută peste Sodoma a avut proporții mondiale și au rămas în viață numai ele și tatăl lor. Totodată, aici am putea avea o expresie a dorinței de

cei care până la al paisprezecelea neam[247] și în veci nu vor pătrunde în Biserica lui Dumnezeu.

9. La Ilie, după ce a fugit de Izabela și zăcea ostenit sub coroana stejarului, venind îngerul, l-a trezit și i-a spus: „«Ridică-te, mănâncă și bea!» Și a căutat Ilie și iată, la căpătâiul lui, o turtă de grâu[248] și un urcior cu apă"[249]. Într-adevăr, oare n-ar fi putut Dumnezeu să-i trimită vin curat și mâncăruri alese și cărnuri gătite? Elisei îi cheamă la prânz pe fiii prorocilor și, hrănindu-i cu ierburi sălbatice, aude strigătul într-un glas al celor care prânzeau: „În căldare este moarte, omul lui Dumnezeu!"[250] Nu s-a mâniat pe bucătari, căci nu avea mai cu seamă obișnuința ospățului, ci a îndulcit amarul cu făină presărată deasupra, cu aceeași virtute a duhului cu care Moise a prefăcut Mara în apă dulce[251]. Ia aminte și cu ce bucate a poruncit să se întremeze aceia care veniseră la el să-l înțeleagă, orbiți în priviri și la minte în egală măsură, când i-a condus neștiutori în Samaria: „Dă-le pâine și apă, să mănânce și să bea și apoi să se ducă la domnul lor"[252]! Și lui Daniel ar fi putut să-i fie servită o mai îndestulată masă de pe tipsiile regești; dar Avacum îi aduce prânzul secerătorului, al celui de la țară, cred eu[253]. Și de aceea a fost numit „bărbatul doririlor", căci n-a mestecat pâinea doririi și nici n-a băut vinul poftei.

10. Nenumărate sunt locurile risipite în Scripturi care osândesc plăcerea de a mânca și prețuiesc bucatele simple. Dar, fiindcă

---

a păstra cu orice preț puritatea etnică. Fiicele lui Lot au fost interpretate alegoric ca reprezentând slava deșartă și mândria, care îmbrățișează sufletul îmbătat de sine însuși ca de un vin, împiedicându-l să se apropie de Dumnezeu (*cf.* ORIGEN, *Omilii la Facere*, 5, 6).

[247] *Cf. Ieșirea* 32, 6. Moabiții și amoniții au fost ulterior excluși din comuniunea religioasă a Israelului și au reprezentat dușmanii seculari ai iudeilor. Episodul de față are rolul de a prezenta, în mod denigrator, originea tradiționalilor dușmani ai evreilor, moabiții și amoniții, pornind de la semnificația etimologică a numelor acestora.

[248] În original: *panis olyrae. Olyra* este o cereală înrudită cu grâul, dar de calitate inferioară.

[249] *3 Regi* 19, 5-6.

[250] *4 Regi* 4, 40.

[251] *Cf. Ieșirea* 15, 25.

[252] *4 Regi* 6, 22.

[253] „Și era atunci Avacum proroc în țara iudeilor și acela fiersese fiertură, și a pus pâine în scafă, și mergea la câmp să ducă secerătorilor. Și a zis îngerul Domnului către Avacum: «Du prânzul pe care-l ai în Babilon, lui Daniel, în groapa leilor». Și a zis Avacum: «Doamne, Babilonul nu l-am văzut și groapa n-o știu unde este!» Și l-a luat îngerul Domnului de creștet și, ținându-l de părul capului său, l-a pus în Babilon deasupra gropii, întru repeziciunea duhului său. Și a strigat Avacum, zicând: «Daniele! Daniele! Ia mâncarea pe care ți-a trimis-o ție Dumnezeu!»" (*Bel și balaurul* 1, 40-44).

nu ne-am propus să vorbim despre postiri, iar ca să le urmărim pe toate se cere un titlu și un volum [separat], să ne mulțumim, dintre multele [exemple], cu acestea câteva. Altminteri, după pilda lor, îți vei putea culege tu însăți exemple: în ce fel a fost alungat din Rai primul om în această vale a lacrimilor, pentru că a ascultat mai mult de pântece decât de Dumnezeu[254]; cum L-a ispitit Satana pe Domnul Însuși în pustie din pricina foamei; și cum strigă apostolul: „Bucatele sunt pentru pântece și pântecele pentru bucate și Dumnezeu va nimici și pe unul și pe celelalte”[255]. Iar pentru cei dezmățați: „Pântecele este dumnezeul lor”[256]. Căci fiecare se îngrijește de ceea ce îndrăgește. De aceea trebuie avut grijă ca pe aceia pe care săturarea i-a alungat din Rai să-i readucă înfometarea.

11. Dacă ai vrea cumva să-mi răspunzi că tu, născută din neam ales, mereu în plăceri, mereu în puf, nu poți da înapoi de la vin, de la mâncăruri gustoase, și nici să viețuiești mai sever potrivit acestor legi, îți voi răspunde: „Trăiește, așadar, după legea ta, tu care după a lui Dumnezeu nu ești în stare”. Nu pentru că Dumnezeu, Făuritorul totului și Stăpân, S-ar desfăta cu chiorăiturile măruntaielor noastre sau cu golul pântecelui sau cu fierbințeala plămânilor noștri, ci pentru că altminteri curăția nu ar putea fi la adăpost. Ascultă cum Iov, cel drag lui Dumnezeu și nepătat și neprefăcut, după propria lui mărturie, privește cu dispreț pe diavol: „Virtutea lui e în coapse, iar puterea în buric”[257].

În mod decent, organele nașterii ale bărbatului și ale femeii au fost numite cu nume schimbate. Și după același [procedeu] se făgăduiește și că va ședea [Cineva] din coapsa lui David pe jilțul acestuia[258]. Iar în Egipt au pătruns șaptezeci și cinci de suflete care au ieșit din coapsa lui Iacov[259]. Și, după ce s-a luptat cu Dumnezeu, grăsimea coapsei lui s-a veștejit și a încetat să mai zămislească copii[260]. Iar cel care urma să facă Paștile, după încingerea și veștejirea șalelor, e învățat să le facă. Și lui Iov îi zice Dumnezeu:

[254] Sfântul Ioan Gură de Aur afirmă că păcatul originar a constat în nerespectarea cumpătării și a înfrânării postului (*cf. Omilii la Facere*, 16, 4).
[255] *1 Corinteni* 6, 13.
[256] *Filipeni* 3, 19.
[257] *Iov* 40, 11.
[258] *Cf. 2 Regi* 7, 12.
[259] *Cf. Facerea* 46, 27.
[260] *Cf. Facerea* 32, 25.

„Încinge-ți deci coapsele ca un viteaz”[261]. Și Ioan s-a încins cu o centură de piele[262] și apostolilor li se poruncește ca, după încingerea șalelor, să țină în mâini opaițele Evangheliei[263]. Ierusalimului[264], care era stropit cu sânge și care se afla în câmpia greșelii, i se spune în *Iezechiel*: „Nu ți s-a tăiat buricul”[265]. Așadar, întreaga vitejie a diavolului împotriva bărbaților zace în șale, iar întreaga putere împotriva femeilor, în buric.

12. Vrei să știi că e așa cum am zis? Iată pildele: Samson, mai puternic decât leul și mai tare ca stânca și care de unul singur și fără nimic a alungat o mie de luptători[266], s-a moleșit în îmbrățișările Dalilei. David, ales după inima Domnului și care adesea cântase cu gura-i cea sfântă că va veni Hristos, după ce, plimbându-se pe acoperișul casei sale, s-a lăsat furat de goliciunea Batșebei, a adăugat adulterului crima[267]. De unde și scurta observație că nici în casă privirea nu e ferită. De aceea, căindu-se, Îi glăsuiește Domnului: „Ție singur Ți-am greșit și rău înaintea Ta am făcut”[268]. Căci regele nu se temea de un altul. Solomon, prin care Înțelepciunea însăși s-a cântat pe sine, care a discutat despre toate, de la cedrul din Liban[269] și până la isopul ce a ieșit prin perete, s-a despărțit de Dumnezeu pentru că era iubitor de femei. Și, ca nu cumva cineva să se încreadă în înrudirea de sânge, fratele Amnon s-a mistuit de neîngăduitul foc pentru sora Thamar[270].

13. Mi-e rușine să spun câte fecioare se prăvălesc, pe câte le pierde Maica Biserică de la sânul ei și peste câte stele își așază jilțul trufașul dușman; câte pietre scobește năpârca, sălășluind în găurile lor. Privește-le pe cele mai multe văduve, înainte de a fi măritate, cum își acoperă nefericita conștiință doar cu veșmânt mincinos. Dacă nici creșterea pântecelui, nici scâncetul copiilor nu le dau pe față, ele pășesc cu capul sus și picioare zburdalnice. Altele preferă

---

[261] *Iov* 38, 3.
[262] *Cf. Marcu* 1, 6.
[263] *Cf. Luca* 12, 35.
[264] Pentru antici, cetatea (exprimată prin substantive feminine: ἡ πόλις, *civitas*) era identică cu o ființă de sex feminin.
[265] *Iezechiel* 16, 4.
[266] *Cf. Judecători* 15, 15.
[267] *Cf. 2 Regi* 11.
[268] *Psalmul* 50, 5.
[269] *Cf. 3 Regi* 4, 33.
[270] *Cf. 2 Regi* 13.

nerodnicia și ucid o ființă omenească încă nenăscută[271]. Cum prea multe simt că au plămădit din nelegiuire, se gândesc la otrăvurile lepădării și, adesea murind și purtând vina celor trei fărădelegi, sunt duse în iad ca sinucigașe, ca adultere ale lui Hristos și ca ucigașe ale fiului încă nenăscut.

Acestea sunt cele care obișnuiesc să spună: „Toate sunt curate pentru cei curați"[272]. „Mi-e de ajuns propria mea conștiință. Dumnezeu dorește o inimă curată. De ce să mă feresc de bucatele pe care Dumnezeu le-a făcut spre a fi de folos?" Iar când vor să pară încântătoare și plăcute, după ce s-au îmbuibat cu vin neamestecat, adăugând impietatea beției, spun: „Ferească Dumnezeu să mă abțin de la sângele lui Hristos!" Și, dacă o văd pe vreuna abătută și palidă, o numesc „nefericită" și „călugăriță"[273] și „maniheistă"[274] și așa mai departe; căci, având asemenea vederi, postul este o erezie. Ele sunt cele care merg prin mulțime făcându-se observate și, furișându-le ocheade îmbietoare, târăsc după sine cârduri de tineri; [ele sunt cele] care îl aud pe proroc: „Ai avut chip de desfrânată și nu te-ai rușinat"[275]. În veșmânt doar de purpură subțire, cu capul legat în largul său, încât pletele să li se reverse, condur ușor, iar peste umeri fluturând o maramă, cu mânecile strâmte, lipite pe brațe, cu genunchii molatici și pas unduit, pentru ele asta e întreaga feciorie. Să-și caute lăudători de teapa lor, iar sub numele feciorie să piară mai cu câștig. Suntem bucuroși să nu le fim pe plac unor asemenea femei.

14. E rușinos să spun, vai, chiar neîngăduit, e trist, dar adevărat; de unde a intrat în Biserici ciuma agapetelor[276]? De unde, fără

---

[271] Prin săvârșirea avortului.

[272] *Romani* 14, 20.

[273] *Monacha* – „călugăriță, monahie" (din grecescul μοναχή), femininul termenului *monachus*. Epistolele Fericitului Ieronim sunt printre primele surse care îl atestă.

[274] Maniheismul a fost o erezie creștină dualistă sau chiar o nouă religie, propagată de Manes (Mani) (216-277 d.Hr.), filosof persan, care, pretinzând a fi în posesia unor revelații secrete, se considera a fi ultimul „trimis", întruchiparea fizică a Paracletului. Ca sistem gnostic, maniheismul susține dualismul radical ontologic între cele două principii veșnice, binele și răul, care se opun în cursul istoriei, într-o confruntare fără sfârșit. Organizată ca o nouă religie, „religia luminii", având cărți, cult și ierarhie, mișcarea maniheistă a fost obiectul unor represalii și persecuții crunte. În secolele IV-V se răspândește în China și în Europa Occidentală.

[275] *Ieremia* 3, 3.

[276] Fericitul Ieronim abordează aici o spinoasă problemă a Bisericii primare: problema „agapetelor" (gr. ἀγαπητή, lat. *agapeta* – „iubită, soție spirituală") sau a „femeilor subintroduse" (gr. συνεισάκτων γυναικῶν, lat. *subintroductae*), acele femei creștine, văduve

nuntă, un alt nume pentru soții? Ba chiar de unde acest nou fel de amante? Și să mai adaug: de unde aceste desfrânate cu un singur bărbat? Sunt ținute în aceeași casă, în același dormitor, adesea în același pat, și ne numesc pe noi „bănuielnici" dacă socotim altceva. Fratele își părăsește sora fecioară, fecioara își disprețuiește fratele celibatar și, prefăcându-se a avea aceeași vocație, caută la alții mângâiere duhovnicească, pentru ca acasă să aibă negoț trupesc. Pe oameni ca aceștia îi dojenește Dumnezeu în *Pildele lui Solomon*, zicând: „Oare poate pune cineva foc în sânul lui fără ca veșmintele lui să nu ardă? Sau va merge cineva pe cărbuni fără să i se frigă tălpile?"[277]

15. Așadar, odată ce am gonit și îndepărtat pe cele care nu vor să fie fecioare, ci doar să pară că sunt, întreaga povestire ți se adresează ție, care, așa cum ai început să fii prima fecioară nobilă a orașului Roma, tot așa trebuie să te străduiești să nu fii lipsită nici de bunurile de față, nici de cele viitoare. Și, desigur, ai învățat necazurile nunții și nesiguranța căsătoriei din pilda familială, când Blesilla, sora ta mai mare, dar mai mică prin năzuință, după primirea soțului, s-a văduvit în a șaptea lună. O, nefericită condiție umană și neștiutoare a viitorului: a pierdut și cununa feciorie, și desfătarea căsătoriei! Și, chiar dacă văduvia ei ține de treapta următoare a curăției, totuși îți dai seama ce cruce îndură în anumite clipe, atunci când în fiecare zi vede în sora sa ceea ce ea însăși a pierdut și când, venindu-i atât de greu să se lipsească de desfătarea gustată cândva, primește o răsplată mai mică pentru înfrânarea sa? Să fie totuși și ea fără grijă, să fie bucuroasă! Dintr-o singură sământă a fecioriei ies roade felurite, de o sută de ori și de șaizeci de ori[278].

---

sau fecioare, care depuseseră votul fecioriei și trăiau împreună cu bărbați (clerici sau nu), ce trăiau și ei în feciorie, cu scopul conviețuirii în celibat, spre a se ajuta și mântui reciproc. În cazul clericilor, această situație fusese reglementată deja de Sinodul I Ecumenic prin canonul 3: „Marele sinod a interzis cu desăvârșire episcopului, preotului, fie diaconului, fie oricărei [persoane] din cler să-i fie îngăduit a avea femeie introdusă împreună cu el [în locuință], în afară de mamă, soră sau mătușă ori numai astfel de persoane care sunt ferite de orice bănuială"; însă problema va continua să existe, dovadă luările de poziție ale unor Părinți ai Bisericii, precum Sfântul Vasile, în *Epistola* 55, sau Sfântul Ioan Gură de Aur, în cele două lucrări *Împotriva celor care țin la ei fecioare subintroduse* (v. și canoanele 5, 12 și 13 de la Sinodul Trulan). Există numeroase mărturii că și în unele medii monastice era întâlnit acest obicei al conviețuirii monahilor cu femei (*cf.* SFÂNTUL CIPRIAN AL CARTAGINEI, *Epistola* 4; SFÂNTUL AFRAAT PERSANUL, *Despre monahi*, 4).

[277] *Pildele* 6, 27-28.

[278] *Cf. Matei* 13, 23.

16. Nu vreau să ai parte de însoțirea matroanelor; nu vreau să mergi în casele nobililor; nu vreau să vezi adesea ceea ce, disprețuind, te-a făcut să vrei să fii fecioară. Dacă femeiuștile acestea obișnuiesc să se împăuneze cu soții lor judecători sau aflați în vreo demnitate, dacă ambiția le-mpinge să alerge ca s-o salute pe soția împăratului, de ce să Îl nedreptățești pe Soțul tău? De ce să te grăbești către soția unui om, tu care ești logodnica lui Dumnezeu? Învață în acest loc mândria sfântă: să știi că ești mai bună decât acelea. Și nu doresc să ocolești doar adunările acelora care se fălesc cu onorurile soților, pe care le înconjoară turmele de eunuci și care poartă veșminte țesute cu fir de aur, ci să te ferești chiar și de acelea pe care nevoia le-a făcut văduve: nu pentru că ar trebui să se bucure de moartea soților, ci pentru că, oferindu-li-se prilejul curăției, ar fi trebuit să îl primească cu bucurie.

Chiar dacă vechiul veșmânt s-a schimbat acum, nu s-a schimbat vechea dorință de fast. Șirul celor pe jumătate bărbați[279] merge în fața lecticilor; ele au obrajii dați cu roșu, pielea sulemenită stă întinsă, încât ai socoti nu că și-au pierdut soții, ci că tocmai îi caută. Casa e plină de lingușitori, plină de oaspeți. Înșiși clericii, cărora li s-ar fi cuvenit rolul de îndrumător și să fie respectați, sărută capetele matroanelor și stau cu mâna întinsă, încât, dacă n-ai ști, ai crede că vor să le binecuvânteze, când de fapt își primesc prețul salutului. Adesea, cele care văd că preoții au nevoie de sprijinul lor se înalță în trufie și, fiindcă au gustat stăpânirea soților, preferă libertatea văduviei, își spun „preacurate" și „măicuțe"[280], iar după o cină îmbelșugată[281] îi visează pe apostoli.

17. Însoțitoare să-ți fie ție cele pe care le vezi slăbite de post, cele palide la chip și pe care atât vârsta, cât și viața le-au încercat, care zi de zi cântă în sufletul lor: „Unde-Ți paști Tu oile? Unde poposești Tu la amiază?"[282] Acestea din sinceră simțire spun: „Doresc să mă dezleg [de trup] și să fiu cu Hristos"[283]. Să fii supusă părinților, să-L imiți pe Logodnicul tău. Rare să fie ieșirile în mulțime. Să ieși rar

[279] Adică eunuci.

[280] Literal: *nonna* („bătrânică, maică"), termen care, în latina patristică, devine un apelativ respectuos (*nonnus* și *nonna*) dat călugărilor, călugărițelor și văduvelor care trăiau în castitate.

[281] În original: *cena dubia* („ospăț la care nu știi ce să alegi mai întâi").

[282] *Cântarea Cântărilor* 1, 6.

[283] *Filipeni* 1, 23.

în public, căci martirii te vor căuta în chilia ta[284]. Și, dacă e nevoie să mergi în mulțime, niciodată să nu-ți lipsească motivul. Bucatele să-ți fie măsurate, iar pântecele niciodată sătul. Căci sunt multe care cu vinul se arată măsurate, dar bete de la bucatele îmbelșugate. Când te ridici noaptea spre rugăciune, nu preaplinul pântecelui să-ți dea chiorăituri, ci golul stomacului. Citește mai des, învață cât mai multe. Somnul să te fure ținând o carte în mână, iar pagina sfântă să-ți primească chipul căzând.

Posturile să-ți fie zilnice, iar hrana să nu fie îndestulătoare. Nu folosește la nimic să-ți porți pântecele gol timp de două sau trei zile dacă [apoi] îl încarci la fel de mult, dacă postul e îngropat prin ghiftuire. Căci atunci mintea îmbuibată amorțește, iar pământul umezit lăstărește spinii desfrânărilor. Dacă vreodată vei simți că „omul exterior" suspină după floarea tinereții și că, după servirea hranei, când ești așezată în pat, începe să te agite dulcele alai al poftelor, ridică scutul credinței[285]; în el se sting săgețile aprinse ale diavolului. „Toți sunt desfrânați, ca un cuptor"[286] e inima lor. Ci tu, pășind pe urmele lui Hristos și îndeletnicindu-te cu citirea cuvintelor Lui, să zici: „Oare nu ardea în noi inima noastră, când pe cale Iisus ne tâlcuia Scripturile?"[287] Și aceasta: „Lămurit cu foc este cuvântul Tău foarte și robul Tău l-a iubit"[288]. Greu este ca sufletul omenesc să nu îndrăgească ceva și trebuie ca mintea să fie atrasă spre anumite simțăminte. Iubirea trupului e înfrântă prin iubirea duhului. Dorința se potolește prin dorință. Dacă una se micșorează, cealaltă crește. Mai curând repetă mereu și spune: „Noaptea-n pat L-am căutat pe Cel drag sufletului meu"[289]. Apostolul zice: „Omorâți membrele voastre pe pământ"[290]. Iar apoi, fără teamă, mărturisește el însuși: „Eu nu mai trăiesc, ci Hristos trăiește în mine"[291]. Cel care-și dă morții membrele sale și se preumblă ca o umbră nu se teme să zică: „M-am făcut ca un foale la

[284] În loc să viziteze diversele catacombe unde erau venerați. În această epocă înflorește la Roma cultul martirilor. Papa Damasus însuși a alcătuit inscripții în versuri pentru criptele pe care le-a amenajat în catacombe.
[285] *Cf. Efeseni* 6, 16.
[286] *Osea* 7, 4.
[287] *Luca* 24, 32.
[288] *Psalmul* 118, 140.
[289] *Cântarea Cântărilor* 3, 1.
[290] *Coloseni* 3, 5.
[291] *Galateni* 2, 20.

frig[292]”[293], căci tot ce a fost în mine suc al poftei s-a curățit la foc; și „s-au făcut neputincioși de la post genunchii mei”[294]; și „am uitat să-mi mănânc pâinea mea. De glasul suspinului meu, osul meu s-a lipit de carnea mea”[295].

18. Fii greierul nopților[296]! Spală-ți în fiece noapte culcușul tău, scaldă-ți așternutul cu lacrimile tale[297]! Veghează și fii precum pasărea în singurătate[298]! Psalmodiază cu duhul, psalmodiază cu mintea: „Binecuvântează, suflete al meu, pe Domnul și nu uita toate răsplățile Lui. Pe Cel ce iartă toate nedreptățile tale; pe Cel ce vindecă toate neputințele tale; pe Cel ce răscumpără din stricăciune viața ta”[299]. Și cine dintre noi poate spune din inimă: „Pentru că cenușă am mâncat în loc de pâine și băutura mea cu plângere o amestecam”[300]? Oare nu trebuie să plâng sau să gem când șarpele mă îmbie iarăși la bucatele oprite? Când pe cei alungați din Raiul feciorei vrea să-i înveșmânteze cu straie din piele, pe care Ilie[301], întors în Rai, le-a azvârlit la pământ? Ce am eu cu desfătarea, care în scurtă vreme piere? Ce am eu cu această dulce și purtătoare de moarte stihuire a sirenelor? N-aș vrea să fii supusă acelei sentințe care i-a pricinuit omului osândirea: „În dureri și în teamă vei naște[302], femeie!”[303] Aceasta e legea femeii, nu a mea: „Atrasă[304] vei

[292] În acest loc, numai *Textul masoretic* are lecțiunea „fum”; *Septuaginta* și *Vulgata* vorbesc despre πάχνη și, respectiv, *pruina* („ger, chiciură”).
[293] *Psalmul* 118, 83.
[294] *Psalmul* 108, 23.
[295] *Psalmul* 101, 5-6.
[296] Greierul mascul emite neîntrerupt sunete stridente și monotone, pe care cei din Antichitate – mai ales grecii – le considerau melodioase. Calificând-o pe Eustochia „greier de noapte”, Fericitul Ieronim îi arată că rugăciunea trebuie să fie continuă și că ea este mai eficace când este făcută în liniștea și reculegerea nopții.
[297] *Cf. Psalmul* 6, 6.
[298] *Cf. Psalmul* 101, 8.
[299] *Psalmul* 102, 2-4.
[300] *Psalmul* 101, 10.
[301] O interesantă asociere între *Facerea* 3, 21 și 4 *Regi* 2.
[302] Datorită păcatului originar, femeia a pierdut dreptul de a fi egala bărbatului, devenind supusa acestuia (*cf.* SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR, *Omilii la Fac*[illegible]7, 36). Durerile nașterii au rolul pedagogic de a pedepsi concupiscența originară, po[illegible]săbuită de a se înfrupta din pomul oprit și de a atrage mereu atenția asupra primejdii[illegible]nerate de desfătare (*cf.* FERICITUL AUGUSTIN, *Despre Facere împotriva maniheilor*, [illegible]29).
[303] *Facerea* 3, 16.
[304] *Vulgata* traduce: *sub viri potestate eris*, iar *Nova Vulgata*, urmând *T*[illegible] *masoretic*: *ad virum tuum erit apetitus tuus. Sub viri potestate* – mai exact, „sub autor[illegible]a bărbatului”, acesta având, în multe civilizații antice, drept de viață și de moarte [illegible]a consoartei

fi de către bărbatul tău"[305]. Să se-ntoarcă înspre soț aceea care nu-L are pe Hristos de bărbat, iar la urmă „de moarte vei muri"[306], se va sfârși această căsătorie; traiul meu e fără împreunare trupească. Să-și aibă căsătoria timpul ei și demnitatea ei. Pentru mine, fecioria este consacrată întru Maria și întru Hristos.

19. Ar putea spune cineva: „Și îndrăznești să defăimezi căsătoria, care a fost binecuvântată de Dumnezeu?" Nu înseamnă că defăimezi căsătoria când îi preferi fecioria. Nimeni nu compară răul cu binele. Femeile măritate să fie mândre că urmează imediat după fecioare. „Creșteți și vă înmulțiți și umpleți pământul."[307] Să crească și să se înmulțească acela care va avea de gând să umple pământul. Turma ta este în ceruri. Îndemnul „creșteți și vă înmulțiți" se împlinește după Rai și după goliciune și frunzele smochinului, care au prevestit pofta lascivă[308] a căsătoriilor. Se căsătorește și este căsătorit acela care își mănâncă pâinea sa întru sudoarea chipului, al cărui pământ zămislește scaieți și mărăcini și a cărui iarbă e sufocată de spini. Sămânța mea e roditoare de rod însutit[309]. „Nu toți pricep cuvântul lui Dumnezeu, ci aceia cărora le este dat."[310] Pe altul nevoia îl face eunuc, pe mine voirea. „Îmbrățișarea își are vremea ei și depărtarea de îmbrățișări își are vremea ei. Vreme este să arunci pietre și vreme să le strângi."[311] După ce au fost zămisliți din

---

sale. Probabil textul de față dorea o legitimare de drept divin a subordonării femeii față de bărbat. Prin păcat omul își pierde independența și libertatea. *Textul masoretic* nu vorbește de o dependență de ordin juridic, ci de una a concupiscenței: *et ad virum tuum erit apetitus tuus* – „și dorința ta va fi îndreptată către bărbatul tău". *Apetitus* transpune ebraicul *tesuqa* – „dorință puternică, jind, dor, năzuință, atracție a femeii către bărbat și a bărbatului către femeie", tradus de *Septuaginta* prin ἀποστροφή („înclinație"), redat de Fericitul Ieronim în contextul de față cu *conversio*.

[305] *Facerea* 3, 16.

[306] *Facerea* 2, 17: *morte morieris*. Această *figura etymologica* are rolul de a sublinia efectul implacabil și certitudinea absolută a unui fapt. De altfel, și *Septuaginta* (θανάτῳ ἀποθανεῖσθε) calchiază sintagma specifică limbii ebraice din *Textul masoretic* (*mot tamut*). Așadar, *morte morieris* are înțelesul: „Veți muri fără îndoială". Faptul că Adam și Eva nu mor imediat i-a derutat pe susținătorii doctrinei păcatului originar, astfel că Fericitul Augustin a fost constrâns să considere această moarte drept una spirituală, „moartea cea de-a doua", în care sufletul este despărțit pentru veșnicie de Dumnezeu (*cf.* FERICITUL AUGUSTIN *Despre cetatea lui Dumnezeu*, 13, 12).

[307] *Facerea* 1, 28.

[308] În original termenul este mult mai dur și mai ofensator: *prurigo*. Este cunoscută atitudinea dezaprobatoare a Fericitului Ieronim cu privire la căsătorie.

[309] *Cf. Matei* 13, 8.

[310] *Matei* 19, 11.

[311] *Ecclesiastul* 3, 5.

împietrirea neamurilor fiii lui Avraam, au început „să se rostogolească sfinte pietre pe pământ”[312]. Străbat vâltorile acestei lumi și aleargă repede, prin rostogolirea roților, în carul lui Dumnezeu. Să-și coasă tunici aceia care și-au pierdut tunica necusută de sus[313], aceia pe care îi încântă scâncetele copiilor – care abia ce au văzut lumina că și încep a plânge pentru că s-au născut. Eva a fost fecioară în Rai; după veșmintele de piele a început căsătoria. Ținutul tău este Raiul. Păstrează-te cum te-ai născut și zi: „Sufletul meu să se întoarcă în tihna Ta”!

Și, ca să știi că fecioria e din fire, iar nunta după greșeală[314], ia aminte: la naștere este feciorelnic acest trup care purcede din căsătorie, înapoind în rodul său ceea ce pierduse în rădăcina sa. „O mlădiță va ieși din rădăcina lui Iesei și o floare din rădăcină se va înălța.”[315] Mlădița este Maica Domnului, simplă, curată, neprefăcută, fără vreo sămânță din afară și după asemănarea lui Dumnezeu prin unicitatea rodirii. Floarea ramului este Hristos, zicând: „Eu sunt floarea din câmpie, sunt crinul de prin vâlcele”[316], Cel care în alt loc este numit „piatra desprinsă din munte, fără [ajutorul] mâinilor”[317], profeția voind să arate că Feciorul Se va naște din Fecioară. Iar mâinile semnifică lucrarea nunții, de unde și: „Stânga

[312] *Zaharia* 9, 16, după versiunea din *Septuaginta*. În *Textul masoretic* (și în versiunea sinodală ortodoxă) textul este diferit: „Și ei vor fi ca niște pietre de diademă, strălucind în țara Sa”.

[313] *Cf. Ioan* 19, 23.

[314] După căderea protopărinților în păcat. Sfinții Părinți au vorbit despre două feluri de creștere, în afară de cea trupească: una cultural-educațională și una spirituală (*cf.* SFÂNTUL GRIGORIE DE NYSSA, *Despre crearea omului*). O serie de Părinți ai Bisericii au considerat că Dumnezeu rezervase un alt mod de înmulțire umanității decât cel prin intermediul relațiilor sexuale, care îi apropie pe oameni de regnul animal. Actualul mod de perpetuare a speciei este însă datorat păcatului originar și căderii în animalitate (*cf.* SFÂNTUL MAXIM MĂRTURISITORUL, *Ambigua*, 41; SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR, *Omilii la Facere*, 18, 12). Totuși acest fapt nu diminuează nicidecum demnitatea și sacralitatea căsătoriei (*cf.* SFÂNTUL GRIGORIE DE NYSSA, *Despre feciorie*, 8). Cunoscând dinainte căderea omului, Dumnezeu a înzestrat omul în vederea acestei înmulțiri similare celei a animalelor (*cf.* SFÂNTUL IOAN DAMASCHIN, *Expunerea credinței ortodoxe*, 4, 24). Fericitul Augustin consideră însă că actul sexual ar fi avut loc și în Paradis, dar ar fi fost unul perfect natural, lipsit de concupiscență și perfect controlat de către rațiune, asemenea mersului sau altor activități umane (*cf. Despre Facere după literă*, 9, 10, 18). Binecuvântarea nupțială a rămas și după căderea în păcat (*cf.* FERICITUL AUGUSTIN, *Despre cetatea lui Dumnezeu*, 14, 21).

[315] *Isaia* 11, 1.

[316] *Cântarea Cântărilor* 2, 1.

[317] *Daniel* 2, 45.

lui este sub capul meu și cu dreapta lui mă va cuprinde”[318]. În acest înțeles se potrivește acea afirmație că viețuitoarele ce au fost duse pe arca lui Noe sunt perechi[319] și sunt necurate[320]; căci doar numărul fără soț e curat. Pentru că și lui Moise[321] și lui Iosua Navi[322] li s-a poruncit să pătrundă pe pământul sfânt cu picioarele goale. Iar învățăceii fără povara încălțării și fără legăturile pieilor sunt trimiși să predice Evanghelia[323]. Și ostașii, după ce au fost împărțite la sorți veșmintele lui Hristos[324], n-au avut de unde să ia sandale; căci nu putea să aibă Domnul ceea ce nu le-a încuviințat slujitorilor.

20. Laud nunta, laud căsătoria, dar pentru că îmi odrăslesc fecioare; culeg trandafirul dintre scaieți, aurul din pământ, mărgăritarul din scoică. Dar oare cel ce ară va ara toată ziua? Oare nu se va bucura de rodirea muncii sale? Cu atât este mai [vrednică] de cinstire căsătoria, cu cât din ea se va naște ceea ce este mai [vrednic de] iubit. Mamă, de ce îți privești cu ochi răi fiica? Cu laptele tău a fost hrănită, a venit din măruntaiele tale, la sânul tău a crescut. Tu ai vegheat-o cu pioasă sârguință. Te mânii că n-a vrut să fie soția unui soldat, ci a Regelui? Un mare câștig ți-a dăruit. Începi să fii soacra lui Dumnezeu[325]. „Cât despre feciorie, nu am poruncă de la Domnul”[326], zice apostolul. De ce? Pentru că și el însuși a fost neprihănit, nu din poruncă, ci din propria voie.

Căci nu trebuie ascultați cei care plăsmuiesc că el a avut soție, de vreme ce, vorbind despre înfrânare și îndemnând la neîntreruptă curăție, le spune: „Eu voiesc ca toți oamenii să fie cum sunt eu însumi”[327]; și, mai jos: „Celor care sunt necăsătoriți și văduvelor le spun: «Bine este pentru ei să rămână ca și

---

[318] *Cântarea Cântărilor* 2, 6.

[319] Ideea circula deja în gândirea creștină: Sfântul Ambrozie de Mediolanum tâlcuiește astfel simbolismul cifrelor animalelor luate de Noe în arcă: 7 nu generează nimic din el însuși ca număr, reprezentând castitatea, deplinătatea, în vreme ce 2 simbolizează nedeplinătatea, diviziunea, procrearea (*cf. Despre Noe*, 12, 39).

[320] *Cf. Facerea* 7, 2.

[321] *Cf. Ieșirea* 3, 5.

[322] *Cf. Iosua* 5, 16.

[323] *Cf. Matei* 10, 10.

[324] *Cf. Matei* 27, 35.

[325] În cadrul polemicii cu Rufin, acesta va critica foarte aspru expresia extravagantă a Fericitului Ieronim, care, aidoma „maestrului său literar” Tertulian, gusta sintagmele colorate, plastice și tari.

[326] *1 Corinteni* 7, 25.

[327] *1 Corinteni* 7, 7.

mine»"[328]. Iar într-alt loc: „N-avem oare dreptul să purtăm cu noi femei, precum ceilalți apostoli?"[329] Așadar, de ce nu are el oare o poruncă a lui Dumnezeu despre feciorie? Pentru că, dacă fecioria ar fi fost poruncită, căsătoria ar fi fost înlăturată; și ar fi fost o constrângere prea aspră și contra naturii să obții cu forța de la oameni viața îngerilor și să osândești într-un fel ceea ce a fost creat[330].

21. Alta era fericirea în vechea Lege. Acolo se spune: „Fericit cel ce-și are sămânța în Sion și de-ai casei în Ierusalim"[331]; și: „Blestemată stearpa ce nu zămislea"[332]; și: „Fiii tăi ca niște vlăstare tinere de măslin, împrejurul mesei tale"[333]; și făgăduirea bogățiilor. Și: „Nu va fi neputincios în triburile tale"[334]. Acum se spune: „Să nu te socotești copac uscat; în loc de fii și fiice îți ai locul veșnic în ceruri". Acum sunt binecuvântați săracii, iar Lazăr e așezat mai presus de bogatul îmbrăcat în purpura lui[335]. Acum cel neputincios este mai puternic. Pământul era gol; și, ca să păstrez tăcerea despre înțelesurile tipice[336], aceia aveau o singură binecuvântare: copiii[337]. De aceea și Avraam, deja bătrân, se împreunează cu Chetura[338]; și Iacov este răscumpărat[339] cu mătrăgună; iar frumoasa Rahela, care

[328] *1 Corinteni* 7, 8.

[329] *1 Corinteni* 9, 5.

[330] Porunca divină inițială: „Creșteți și vă înmulțiți".

[331] *Isaia* 31, 9.

[332] *1 Regi* 1, 6.

[333] *Psalmul* 127, 3.

[334] *Psalmul* 104, 36.

[335] *Cf. Luca* 16, 19-31.

[336] *De typis*. Fericitul Ieronim face aluzie la sensurile tipologice ale unor personaje sau evenimente din Vechiul Testament care prefigurează personaje sau evenimente istorice din Noul Testament.

[337] Dat fiind faptul că mortalitatea infantilă era foarte ridicată în epocă, fiecare se străduia să procreeze cât mai mulți copii.

[338] *Cf. Facerea* 25, 1. Această căsătorie a lui Avraam cu o femeie de neam arab a reprezentat, pentru exegeții creștini, un episod destul de stânjenitor și de aceea s-a insistat că nu are legătură cu concupiscența. Noua uniune conjugală interpretată alegoric afirmă faptul că înțelepciunea nu își pierde niciodată vitalitatea. Căsătoriile lui Avraam sunt etape ale urcușului său spiritual (*cf.* ORIGEN, *Omilii la Facere*, 11, 1). Sfântul Efrem Sirul propune un alt motiv pentru acest mariaj: diseminarea printre păgâni a credinței celei adevărate într-un unic Dumnezeu (*cf. Comentariu la Facere*, 22, 1), iar Fericitul Augustin găsește aici o legitimare a celei de-a doua căsătorii pentru creștini (*cf. Despre cetatea lui Dumnezeu*, 16, 34).

[339] Aluzie la episodul din *Facerea* 30, 14, când Lia îl „cumpără" pe Iacov de la cealaltă soție a sa, Rahela, în schimbul unor fructe. Se considera că aceste fructe (*dudanim* – „fructele dragostei", probabil mătrăguna; *Septuaginta*: μανδραγοράς; *Vulgata*: *mandragora*) au virtuți afrodiziace și magice, de influențare a fertilității, de ușurare a durerilor la naștere, în mare măsură datorită capacităților anestezice ale sucului ce se extrage din acestea.

închipuie Biserica, se plânge că i s-a închis pântecele[340]. Încetul cu încetul crescând holda, a fost trimis secerătorul.

Ilie a fost neprihănit[341], Elisei a fost neprihănit, neprihăniți au fost numeroși fii ai profeților. Lui Ieremia i se spune: „Să nu-ți iei femeie"[342]. Sfințit din pântece, iar robia fiind aproape, nu i se îngăduie să-și ia soție. Același lucru, dar cu alte cuvinte, spune apostolul: „Socotesc deci că aceasta este bine pentru nevoia ceasului de față: bine este pentru oricine să fie așa [cum se găsește]"[343]. Ce e această nevoie care îndepărtează bucuriile nunții? „Vremea s-a scurtat de acum: așa încât și cei care au femei să fie ca și cum nu ar avea"[344]. Nabucodonosor se află aproape. Leul se ridică din culcușul său[345]. La ce bun să mă căsătoresc pentru a-l sluji pe cel mai trufaș dintre regi? La ce bun copiii pe care profetul i-ar jeli zicând: „Din pricina setei, lipitu-s-a limba sugarului de cerul gurii lui; copiii cer pâine, dar nimeni nu le-o întinde"[346].

Așadar, după cum am spus, numai în bărbați se vădea atât de marele bine al înfrânării, iar Eva neîntrerupt năștea în dureri. Dar, după ce Fecioara a zămislit în pântece și ne-a născut nouă Copilul „a Cărui stăpânire e pe umărul Lui"[347], pe Dumnezeu, pe Cel puternic, pe Tatăl veacului ce va să vie, blestemul a fost ridicat. Moartea e prin Eva, viața prin Maria. Și de aceea mai bogat curge în femei darul feciorieі, pentru că e pornit de la femeie. De îndată ce Fiul lui Dumnezeu a pășit pe pământ, Și-a rânduit o nouă familie, pentru ca Acela care este proslăvit în ceruri de către îngeri să-Și aibă îngerii și pe pământ. Atunci Iudita cea feciorelnică a tăiat capul lui Olofern[348]. Atunci Aman[349], care se tălmăcește prin „nedreptate", a fost ars de focul pe care chiar el l-a aprins[350].

Atunci Iacov și Ioan, părăsind tată, năvod, corabie[351], L-au urmat pe Mântuitorul, lăsând în părăsire, în egală măsură, și

---

[340] *Cf. Facerea* 30, 1.
[341] Literal: *virgo* – „fecior, cast, virgin".
[342] *Ieremia* 16, 2.
[343] *1 Corinteni* 7, 26.
[344] *1 Corinteni* 7, 29.
[345] *Cf. Ieremia* 4, 7.
[346] *Plângerile lui Ieremia* 4, 4.
[347] *Isaia* 9, 5.
[348] *Cf. Iudita* 13, 10.
[349] *Cf. Estera* 7, 10.
[350] În realitate, potrivit cărții *Estera*, Aman a fost spânzurat (*cf. Estera* 8, 7).
[351] *Cf. Matei* 4, 21.

chemarea sângelui și lanțurile veacului și grija casei. Atunci s-a auzit pentru prima dată: „Cine vrea să vină după Mine să se tăgăduiască pe sine și să-și ridice crucea sa și să Mă urmeze”[352]. Căci niciun ostaș nu merge cu soția la luptă. Învățăcelului care vrea să meargă la înmormântarea tatălui său, nu i se dă voie[353]. „Vulpile au vizuini și păsările cerului cuiburi; iar Fiul Omului n-are unde să-Și plece capul”[354], ca să nu te mâhnești tu cumva, dacă locuiești într-o [chilie] strâmtă. „Cel necăsătorit se îngrijește de ale Domnului, cum să placă Domnului. Cel care s-a căsătorit se îngrijește de ale lumii, cum să placă femeii. Femeia măritată se deosebește de fecioară: cea nemăritată poartă grijă de cele ale Domnului, ca să fie sfântă și cu trupul și cu duhul.”[355] Căci cea căsătorită cugetă la cele lumești, la felul în care să-i placă bărbatului.

22. Socotesc că am arătat pe scurt, în acea carte pe care am dat-o la lumină *Despre veșnica feciorie a fericitei Maria, împotriva lui Helvidius*[356], cât de mari necazuri cuprinde căsătoria și de câte neliniști e biruită. Acum ar fi prea mult să reiau aceleași lucruri; cui îi face plăcere poate bea din acel izvoraș[357]. Dar, ca să nu pară că las cu totul de o parte, voi spune acum că, de vreme ce apostolul ne poruncește să ne rugăm fără încetare[358], iar cel care-și împlinește datoria căsătoriei nu poate să se roage, atunci ori ne rugăm mereu și suntem neprihăniți, ori încetăm să ne rugăm spre a sluji căsătoriei. „Și fecioara, de se va mărita, n-a greșit. Numai că unii ca aceștia vor avea suferință în trupul lor.”[359] Am spus și la începutul acestui opuscul că despre strâmtorările căsătoriei fie voi spune puține, fie nu voi spune nimic; iar dacă vrei să știi de câte neliniști e liberă o fecioară, cum e strâmtorată soția de ele, să-l citești pe Tertulian, [în scrierea] către prietenul său filosof[360] și alte

---

[352] *Marcu* 8, 34.

[353] *Cf. Matei* 8, 21 ș.u.

[354] *Luca* 9, 58.

[355] *1 Corinteni* 7, 32-34.

[356] Tălmăcită și în românește în volumul: FERICITUL IERONIM, *Trei vieți de monahi. Împotriva lui Helvidius. Epistole*, traduceri și note de Ioana Costa și Constantin Răchită, introducere de Constantin Răchită, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2012.

[357] Aluzie la HORATIUS, *Satire*, I, 1, 55-56: *Magno de flumine mallem,/ Quam ex hoc fonticulo tantundem sumere* – „Aș prefera mai degrabă să scot apă dintr-un fluviu mare decât din acest mic izvoraș”.

[358] *Cf. 1 Tesaloniceni* 5, 17.

[359] *1 Corinteni* 7, 28.

[360] Tratat pierdut al lui Tertulian, dedicat inconvenientelor căsniciei, dedicat unui prieten

cărți despre feciorie[361], și distinsul volum al fericitului Ciprian[362], și cele alcătuite în stih și proză de papa Damasus[363] despre acest lucru; dar și scurtele scrieri ale lui Ambrozie al nostru[364] pe care le-a scris de curând către sora sa. În ele se revarsă într-o asemenea vorbire aleasă, încât această laudă adusă fecioarelor este desăvârșită în ce privește alegerea materialelor, aranjarea și exprimarea lor.

23. Noi trebuie însă să mergem pe o cale diferită. Noi nu preamărim fecioria, cât o păstrăm. Nu e de ajuns să știi ceea ce e bine dacă nu este păzit cu grijă; căci aceea aparține judecății, aceasta trudei; aceea e comun mai multora, aceasta celor puțini. „Dar cel care va răbda până la sfârșit, acela se va mântui."[365] Și „mulți sunt chemați, dar puțini aleși"[366]. Și, astfel, te implor în fața lui Dumnezeu și a lui Hristos și a aleșilor Săi îngeri: nu cumva vasele templului lui Dumnezeu, care doar preoților le este îngăduit să le vadă, să le dai vederii cu ușurință în mulțime; ca nu cumva pe cele sfinte ale lui Dumnezeu să le zărească vreunul necurat. Ozia[367], atingând chivotul, pe care nu avea voie să pună mâna, a fost culcat la pământ de o moarte neașteptată.

Căci nici vasul de aur, nici cel de argint nu I-au fost lui Dumnezeu atât de dragi precum templul trupului feciorelnic. Odinioară nu era decât umbra[368], acum e adevărul. Tu vorbești cu simplitate și, fiind blândă, nu-i disprețuiești pe necunoscuți, dar ochii nerușinați altfel privesc. Nu știu să cerceteze frumusețea duhului, ci pe aceea a trupurilor; Iezechia le-a arătat asirienilor comoara lui Dumnezeu[369]; dar asirienii au văzut ca să poftească. În cele din urmă, Iudeea fiind năruită prin neîncetate războaie, vasele

filosof. În Antichitate, asemenea tratate constituiau o adevărată modă literară.

[361] *Despre neprihănire, Despre faptul că fecioarele trebuie să poarte văl* etc.

[362] *Despre purtarea fecioarelor.*

[363] Aceste scrieri nu au ajuns până la noi.

[364] Acest apelativ se poate explica în două moduri: fie Fericitul Ieronim face aluzie la faptul că Sfântul Ambrozie și-a scris opera în latină, fie că frecventa același mediu duhovnicesc al Paulei și al lui Ieronim. Sfântul Ambrozie a alcătuit un tratat, dedicat surorii sale, despre feciorie.

[365] *Matei* 24, 13.

[366] *Matei* 20, 16.

[367] *Cf.* *2 Regi* 6, 6-7.

[368] *Cf.* *Evrei* 10, 1: „În adevăr, Legea, având umbra bunurilor viitoare, iar nu însuși chipul lucrurilor, nu poate niciodată – cu aceleași jertfe, aduse neîncetat în fiecare an – să îi facă desăvârșiți pe cei care se apropie".

[369] *Cf* *4 Regi* 20, 13-18.

Domnului au fost mai întâi robite și duse departe[370]. Printre ospețe și turmele ibovnicelor – căci culmea patimilor înseamnă a spurca cele cinstite –, Baltazar bea din vasele cele sfinte[371].

24. Nu-ți pleca auzul la vorbele ticăloșiei[372]. Căci, adesea, cei care spun ceva nerușinat ispitesc judecata minții; dacă tu, care ești o fecioară, asculți cu plăcere ceea ce se spune, dacă te vei delecta cu vorbele de râs, orice le vei spune, ei te laudă; orice vei tăgădui, vor tăgădui; te numesc „plină de duh" și „sfântă" în care nu-și are loc înșelăciunea: „Iată adevărata roabă a lui Hristos", zic ei, „iată simplitatea întreagă. Nu ca și cum ar fi una îngrozitoare, rușinoasă, necioplită, înspăimântătoare și din aceste pricini n-a avut soț, căci n-a putut să-și găsească". Suntem duși de răul aflat în firea noastră. Cu plăcere suntem de partea lingușitorilor noștri și, chiar de le-am răspunde că nu merităm [laudele] și roșeața caldă ne-ar cuprinde chipul, totuși, în adâncul lui, sufletul se veselește.

Mireasa lui Hristos este Chivotul Testamentului, aurit pe dinăuntru și pe din afară[373], păstrător al Legii Domnului. Așa cum în [Chivotul] acela n-a fost nimic în afară de tablele Testamentului, tot astfel nici în tine să nu fie nimic cugetat din afară. Deasupra acestui loc al ispășirii, precum deasupra heruvimului, vrea Domnul să șadă[374]. Își trimite învățăceii Săi ca să te dezlege de grijile lumești precum a dezlegat puiul de măgăriță[375] și, părăsind pleava și cărămizile Egiptului[376], să-l urmezi pe Moise în pustie și să pătrunzi în ținutul făgăduinței[377]. Nimeni să nu te împiedice de la aceasta: nici mama, nici sora, nici rudenia de sânge, nici fratele; Domnul are nevoie de tine. Dacă totuși ar vrea să te împiedice, să se teamă de plăgile lui Faraon, care, nevoind să elibereze poporul lui Dumnezeu ca să-L adore, a pătimit cele ce s-au scris.

Pătrunzând în templu, Iisus a azvârlit cele ce nu erau ale templului[378]. Căci Dumnezeu este gelos[379] și nu voiește ca lăcașul Tatălui

---

370 *Cf. 4 Regi* 24, 13.
371 *Cf. Daniel* 5, 2.
372 *Cf. Psalmul* 140, 4.
373 *Cf. Ieșirea* 25, 11.
374 *Cf. Psalmul* 79, 2.
375 *Cf. Matei* 21, 1-7.
376 *Cf. Ieșirea* 1, 14.
377 *Cf. Ieșirea* 5.
378 *Cf. Matei* 21, 12.
379 *Cf. Ieșirea* 20, 5. Sensul termenului ebraic *qanna* (ca și al grecescului ζηλωτής din *Septuaginta* ori al latinescului *zelotes* din *Vulgata*) este acela de „gelos". Tălmăcirile

să fie grota tâlharilor[380]. De altfel, unde se numără banii, unde sunt coliviile porumbeilor[381], acolo simplitatea[382] e răpusă[383]; când în pieptul feciorelnic clocotește grija neliniștilor lumești, dintr-odată vălul templului se rupe[384]; Mirele Se ridică mâniat și zice: „Să vă rămână casa pustie"[385]. Citește Evanghelia și vezi în ce fel Maria, șezând la picioarele Domnului, i-a luat-o înainte Martei prin râvnă – și desigur, Marta, împlinind cu grijă îndatorirea ospeției, le pregătea Domnului și învățăceilor Săi ospățul: „Marto, Marto", i-a spus [Iisus], „te îngrijești și pentru multe te tulburi! Însă puține sunt de trebuință, sau [mai curând] un singur [lucru]; iar Maria partea cea bună și-a ales, care nu va fi luată de la ea"[386].

Fii și tu Maria, așază învățătura înaintea hranei! Surorile tale să alerge în toate părțile și să întrebe în ce fel să-L primească pe oaspetele Hristos. Tu leapădă, o dată pentru totdeauna, povara lumească și așază-te la picioarele Domnului și zi: „L-am găsit pe Acela pe care-L căuta sufletul meu: Îl voi ține și nu-L voi mai lăsa"[387]; iar Acela să răspundă: „Dar ea e numai una, porumbița mea, curata mea; una-i ea la a ei mamă, aleasa născătoarei sale"[388], adică a [cetății] Ierusalimului ceresc[389].

25. Întotdeauna tainele iatacului[390] tău să te aibă în pază, înlăuntrul lui Mirele tău să Se joace mereu cu tine. Te rogi, vorbești Mirelui; citești, îți vorbește El; iar când somnul te va copleși, El va

---

ortodoxe românești preferă însă un termen mai lin: „zelos", deși sensul acestui termen în context este acela că Dumnezeu Se arată gelos pe cei care adoră alți dumnezei în afara de El. Dragostea pentru Dumnezeu nu acceptă compromisuri. Căderea în idolatrie, adorarea altor zei este adeseori asimilată în Vechiul Testament, de Însuși Dumnezeu, cu adulterul.

380 *Cf. Matei* 21, 13.

381 *Cf. Matei* 21, 14.

382 În latina patristică, *simplicitas* este des folosit cu sensurile: „simplitate, absență a complicațiilor și a pedanteriei – în contrast cu subtilitățile filosofilor păgâni –, smerenie, puritate, nevinovăție, sinceritate".

383 Inocența porumbeilor închiși în colivie, care nu știu ce soartă îi așteaptă, evocă inocența fecioarelor, care nu știu la ce riscuri este expusă virtutea lor.

384 *Cf. Matei* 27, 51.

385 *Matei* 23, 38.

386 *Luca* 10, 41-42.

387 *Cântarea Cântărilor* 3, 4.

388 *Cântarea Cântărilor* 6, 9.

389 *Cf. Evrei* 12, 22.

390 Știm din *Epistola* 107, 5 a aceluiași Ieronim că palatul Paulei, unde locuia Eustochia, într-o cameră retrasă, nu era lipsit de ispite mondene. De aceea, tonul lui Ieronim este foarte rigid în sfaturile privind păstrarea castității trupești și sufletești.

veni de dincolo de ziduri, Își va întinde mâna prin deschizătura ușii și va atinge pântecele tău, iar tu te vei ridica tremurând și vei spune: „Rănită sunt din dragoste”[391]; vei auzi apoi de la El: „Ești grădină încuiată, sora mea, mireasa mea, fântână acoperită, izvor pecetluit”[392]. Ferește-te să ieși din casă și să vrei să vezi fete din țară străină, chiar dacă ți-ar fi frați patriarhii și te-ai bucura să-l ai de părinte pe Israel. Dina iese [din casă] și e necinstită[393]. Nu vreau să-ți cauți Mirele pe străzi. Nu vreau să dai târcoale colțurilor orașului și să poți spune: „Ridica-mă-voi [...] și voi înconjura cetatea, pe ulițe, prin piețe, și îl voi căuta pe cel iubit de sufletul meu”[394], și nici să întrebi: „N-ați văzut pe cel iubit de sufletul meu?”[395] Nimeni nu va socoti demn să-ți răspundă. Pe Mire nu Îl poți afla pe străzi.

„Și strâmtă este poarta și îngustă este calea care duce la viață.”[396] Urmează apoi: „Iată eu L-am căutat, dar de-aflat nu L-am aflat; pe nume L-am tot strigat, dar răspuns nu mi-a dat”[397]. Dacă ar fi de ajuns că nu I-ai dat de urmă! Dar vei fi rănită, te vei despuia și, gemând, vei povesti: „Întâlnitu-m-au străjerii, cei care înconjoară cetatea, m-au lovit și m-au rănit și vălul mi l-au luat”[398]. Dacă însă așa pătimește cea care zisese: „Eu dorm, însă inima mea veghează”[399] și: „Mănunchi de mir îmi este vărul meu și va sălășlui între sânii mei”[400], ce se va întâmpla cu noi, care până acum fete fiind, în timp ce mireasa intră cu Mirele, am rămâne pe din afară[401]?

Iisus e gelos, nu vrea să-ți fie văzut de alții chipul. E îngăduit să te dezvinovățești și să aduci pricini: „După ce mi-am lăsat vălul ca să-mi ascund chipul, te-am căutat și am zis: «Spune-mi, dar, iubitul meu, unde-ți paști tu oile? Unde poposești tu la amiază? De ce oare să rătăcesc zadarnic pe la turmele tovarășilor tăi?»”[402] Se va înfuria, va clocoti și va zice: „Dacă nu te știi pe tine însăți, o! frumoasă între

[391] *Cântarea Cântărilor* 5, 8.
[392] *Cântarea Cântărilor* 4, 12.
[393] *Cf. Facerea* 34.
[394] *Cântarea Cântărilor* 3, 2.
[395] *Cântarea Cântărilor* 3, 3.
[396] *Matei* 7, 14.
[397] *Cântarea Cântărilor* 5, 6.
[398] *Cântarea Cântărilor* 5, 7.
[399] *Cântarea Cântărilor* 5, 2.
[400] *Cântarea Cântărilor* 1, 12.
[401] Asemenea fecioarelor celor nesăbuite; *cf. Matei* 25, 10.
[402] *Cântarea Cântărilor* 1, 6.

femei, ține atunci mereu urmele oilor, paște-ți iezii în preajma colibelor ciobanilor!"[403] „Fii frumoasă și între toate femeile farmecul tău să-I fie drag Mirelui tău! Dacă nu te vei cunoaște și dacă îți vei păzi cu toată grija inima[404], dacă nu vei fugi de privirile tinerilor, vei ieși din iatacul Meu și vei paște iezii care vor sta la stânga Mea[405]."

26. Și, astfel, draga mea Eustochia, fiică, stăpână, împreună-slujitoare, soră – căci o numire e după vârstă, alta-i după merit, alta după credință și aceasta din urmă-i după dragostea [pe care ți-o port] –, ascultă-l pe Isaia vorbind: „Du-te, poporul meu, intră în cămările tale și închide ușa după tine; ascunde-te puține clipe, până când mânia Domnului va fi trecut"[406]! În afară rătăcesc fecioarele nebune[407], tu vei fi înăuntru cu Mirele; căci, dacă vei închide poarta și, urmând învățătura Evangheliei, în taină Îl vei ruga pe Tatăl tău[408], va veni, va bate la poartă și va zice: „Iată, stau la ușă și bat; dacă cineva Îmi va deschide, voi intra și voi cina cu el și el cu Mine"[409]; iar tu, dintr-odată tulburată, vei răspunde: „Glas al vărului meu ce bate la ușă zicând: «Deschide-mi, surioară, deschide-mi, vecina mea, porumbița mea, desăvârșita mea»"[410]. Nu vei spune: „M-am dezbrăcat de veșmânt, cum să îl îmbrac? Mi-am spălat picioarele mele, cum să le murdăresc?"[411]

Să te ridici atunci și să-I deschizi de teamă că, dacă vei zăbovi, va trece mai departe, iar apoi te vei plânge și vei spune: „I-am deschis vărului meu, iar vărul meu a trecut doar"[412]. Căci de ce e nevoie ca porțile inimii tale să fie închise și Mirelui? Să-I fie larg deschise lui Hristos și să se închidă diavolului, urmând zicerii: „Dacă mânia stăpânitorului se ridică împotriva ta, nu îi face loc"[413]. Daniel a rămas în cămara de sus – căci nici la pământ nu putea rămâne – și a avut ferestrele deschise către Ierusalim[414]. Și tu să ai în viitor

[403] *Cântarea Cântărilor* 1, 7.
[404] *Cf. Pildele* 4, 23.
[405] *Cf. Matei* 25, 33. Așadar, iezii păcatelor sau păcătoșii în general.
[406] *Isaia* 26, 20.
[407] *Cf. Matei* 25, 10.
[408] *Cf. Matei* 6, 6.
[409] *Apocalipsa* 3, 20.
[410] *Cântarea Cântărilor* 5, 2.
[411] *Cântarea Cântărilor* 5, 3.
[412] *Cântarea Cântărilor* 5, 6.
[413] *Ecclesiastul* 10, 4.
[414] *Cf. Daniel* 6, 11.

ferestrele deschise, pe unde să pătrundă lumina, pe unde să vezi cetatea Domnului. Dar să nu deschizi acele ferestre despre care se spune: „Moartea a intrat pe ferestrele noastre”[415].

27. Cu mare grijă trebuie să te ferești ca nu cumva să fii cuprinsă de fierbințeala slavei deșarte. „Cum puteți voi să credeți, dacă primiți slavă de la oameni?”[416], spune Iisus. Privește cât e de mare răul, de vreme ce acela care o are nu poate crede. Noi însă vom zice: „Căci Tu ești slava mea”[417] și: „Cel care se laudă în Domnul să se laude”[418] și: „Dacă aș mai plăcea oamenilor, n-aș fi rob al lui Hristos”[419] și: „Departe de mine să mă slăvesc, decât numai în crucea Domnului nostru Iisus Hristos, prin care lumea este răstignită pentru mine și eu pentru lume”[420]; și aceea: „Întru Tine ne vom lăuda întreaga zi”[421]; și: „Întru Domnul se va lăuda sufletul meu”[422].

Când faci milostenie, numai Dumnezeu să vadă[423]. Când postești, vesel să-ți fie chipul[424]. Veșmântul să nu-ți fie nici prea curat, dar nici respingător, și nici prea deosebit la vedere, astfel încât trecătorii care îți ies în cale să nu se oprească și să te arate cu degetul[425]. Fratele a murit, sora are datoria de a-i însoți trupul la mormânt; ferește-te însă să nu faci prea deseori aceasta, ca să nu mori tu însăți. Să nu vrei să pari mai credincioasă și nici mai umilă decât e nevoie, nici să nu cauți slava fugind de ea. Fiindcă mulți, evitându-i pe martorii sărăciei, milei și postirii lor, doresc să placă chiar prin faptul că nu vor să placă; și, în chip năucitor, lauda, în timp ce e ocolită, e râvnită. Căci, în privința celorlalte tulburări din pricina cărora mintea omului se bucură, se chinuie, dorește și se teme, găsesc că cei străini de ele sunt mai mulți. Dar de acest cusur[426] puțini sunt lipsiți; iar cel mai bun e acela care, asemenea unui trup frumos, este prea puțin pătat de murdăria negilor.

---

[415] *Ieremia* 9, 21.
[416] *Ioan* 5, 44.
[417] *Psalmul* 3, 3.
[418] 2 *Corinteni* 10, 17.
[419] *Galateni* 1, 10.
[420] *Galateni* 6, 14.
[421] *Psalmul* 43, 10.
[422] *Psalmul* 33, 2.
[423] *Cf. Matei* 6, 2.
[424] *Cf. Matei* 6, 16.
[425] *Cf.* HORATIUS, *Ode*, IV, 3, 22.
[426] *Cf.* HORATIUS, *Satire*, I, 1, 6, 65-67.

Nici nu te mai sfătuiesc să nu te fălești cu bogățiile, să nu te dai în lături de la alesu-ți neam ori să nu te crezi mai presus de ceilalți. Cunosc smerenia ta, știu că tu din simțire spui: „Doamne, nu s-a mândrit inima mea, nici nu s-au înălțat ochii mei"[427]. Știu că și la tine și la mama ta trufia, prin care diavolul a căzut[428], nu-și are loc câtuși de puțin. Iată de ce a-ți scrie despre acestea ar fi lipsit de noimă. Ba chiar e tare prostesc ca acela pe care-l înveți să învețe ceea ce cunoaște. Dar acest lucru să nu zămislească lăudăroșenie, căci tu ai disprețuit lăudăroșenia veacului; un gând nerostit să nu se strecoare în tine pe nesimțite, astfel încât, pentru că ai încetat să-ți placă straiele aurite, să înceapă să-ți placă în [cele] murdare și, când vei veni la întrunirea fraților sau a surorilor, să te așezi pe un scăunel jos, pretextând că ești nevrednică[429].

Să nu-ți cobori vocea dinadins, ca răpusă de postiri și, îngânând pasul celui slăbit, să te sprijini de umerii alteia. Sunt foarte multe care-și desfigurează propriul chip spre a le părea oamenilor că postesc[430]; acestea, de îndată ce-l văd pe vreunul, încep să geamă, coboară sprânceana și, cu fața acoperită, abia privesc cu un singur ochi. Veșmânt întunecat, cingătoare din pânză de sac, cu mâini și picioare murdare; doar pântecele, căci nu poate fi văzut, e aprins de mâncare. Pentru acestea cântă zi de zi acel psalm: „Că Dumnezeu a risipit oasele celor care plac oamenilor"[431]. Altele, cu înfățișare bărbătească, schimbându-și veșmântul, roșesc că sunt femei din născare, își taie părul și, fără rușine, își iau chipuri de eunuci. Sunt și cele care se înveșmântează în veșminte aspre și, meșteșugindu-și glugi de monahi, ca și cum s-ar întoarce la gângureala din copilărie, îngână cucuvelele și bufnițele.

28. Dar, spre a nu părea că vorbesc doar despre femei, ferește-te și de bărbații pe care-i vezi purtând lanțuri[432], care au părul lung ca femeile, potrivnic învățăturii apostolului[433], barba de țapi, manta

[427] *Psalmul* 130, 1.

[428] *Cf. Isaia* 14, 12-15.

[429] Observațiile Fericitului Ieronim sunt foarte realiste și pertinente. Falsa smerenie, smerenia exagerată, constituie o altă fațetă, diabolică, a mândriei. Smerenia înseamnă măsură în toate (*modestia* în latină înseamnă „justă măsură în toate").

[430] *Cf. Matei* 6, 16.

[431] *Psalmul* 52, 7.

[432] Purtate pe sub veșminte ca semn de asceză și autoflagelare.

[433] „Nu vă învață oare însăși firea că necinste este pentru un bărbat să-și lase părul lung?" (*1 Corinteni* 11, 14).

neagră și picioarele goale spre a răbda frigul. Toate acestea sunt semne ale diavolului. Odinioară, Roma l-a jelit pe un asemenea Antim, de curând pe un asemenea Sofronie[434]. Aceștia, după ce au pătruns în casele celor de vază și le-au prins în laț pe femeiuștile împovărate de păcate, veșnic învățând, dar neajungând vreodată la cunoașterea adevărului[435], se prefac triști și parcă ar posti îndelung, dar sunt dați la iveală de tăinuitele bucate ale nopților. Mi-e rușine să spun și altele, ca să nu pară că mai degrabă atac decât sfătuiesc. Sunt alții – vorbesc de oamenii din rânduiala mea[436] – care râvnesc cele ale preoției și diaconiei spre a putea vedea femeile mai liber. Toată grija lor e pentru veșminte, să fie bine mirositoare, să nu joace piciorul într-o sanda largă. Pletele le sunt buclate, purtând urmele fierului de ondulat părul, degetele le scapără de inele și, pentru ca udeala drumului să nu le stropească talpa piciorului, de-abia își lasă urma, [mergând] în vârfurile degetelor. Când îi vezi pe aceștia, socotește-i mai curând miri decât clerici.

Unii își închină viața cunoașterii numelor de matroane, caselor și obiceiurilor acestora. Dintre aceștia, îl voi descrie pe scurt și în treacăt pe unul care e cel dintâi în acest meșteșug; cu cât mai ușor ai cunoscut dascălul, cu atât îi vei recunoaște pe învățăcei. Se trezește zorit odată cu soarele, rânduiește șirul celor pe care le va vizita, caută drumul cel mai scurt și mai că pătrunde până în iatacul lor, în timp ce ele dorm, acest bătrân insuportabil. Dacă vede vreo perniță, vreo învelitoare mai de soi sau alt obiect de casă, le laudă, se minunează, le pipăie și, plângându-se că duce lipsă de ele, mai curând le smulge decât le primește. Căci fiecăreia îi e teamă să nu îl supere pe crainicul[437] orașului. Fecioria îi este dușmană, postirea vrăjmașă; caută prânzurile [adulmecându-le] aburii și e numit de gloată „clapon îndopat" sau γέρων ποππύζων[438]. Gură barbară și

[434] Acești doi falși „părinți duhovnicești" nu sunt cunoscuți din alte surse.
[435] *Cf. 1 Timotei* 3, 2.
[436] Monahi asemenea lui Ieronim.
[437] *Veredarius* are sensul de „curier, mesager oficial"; Ieronim îl utilizează cu înțeles ironic.
[438] Aceste cuvinte sunt transmise de manuscrise în formă coruptă. Dacă acceptăm lecțiunea γέρανος („cocor") în loc de γέρων („bătrân"), expresia poate fi interpretată ca „bătrân care plescăie din limbă". S-a presupus că termenul *altilis* („pasăre de curte, pasăre îngrășată") a fost inițial o glosă marginală care explica termenul γέρανος (cuvânt destul

nerușinată și veșnic înarmat cu vorbe de ocară. Oricum te-ai răsuci, el primul îți stă în față. Orice se aude nou, el e fie autorul, fie cel care sporește zvonul. Caii îi sunt schimbați tot la câteva ore, atât de strălucitori și focoși, încât ai socoti că el e fratele regelui tracilor[439].

29. Dușmanul priceput luptă prin felurite capcane. Năpârca era mai înțeleaptă decât toate fiarele pe care le-a creat Domnul pe pământ[440]. De aceea și spune apostolul: „Vicleșugurile sale nu ne sunt necunoscute"[441]. Nu li se potrivesc creștinilor nici murdăria căutată, nici eleganța rafinată. Dacă nu știi ceva, ai vreo îndoială legată de un loc din Scripturi, întreabă-l pe acela pe care viața sa îl recomandă, vârsta îl îndrituiește, iar faima nu-l dă în lături; el poate să zică: „Pentru că v-am logodit unui singur bărbat, ca să vă înfățișez lui Hristos fecioară neprihănită"[442]. Sau, dacă nu e cineva care să poată să-ți arate, e mai bine să nu știi ceva, rămânând în siguranță, decât să înveți primejduindu-te. Amintește-ți că umbli în mijlocul lațurilor[443]; multor veterane ale fecioriei[444] le-a scăpat din mâini cununa curăției, pe care nimeni nu o punea la îndoială, chiar în pragul morții.

Dacă niște roabe te însoțesc în felul tău de viață, să nu fii trufașă față de ele și nici nu te îngâmfa precum o stăpână. Ați început să aveți un singur Mire, psalmodiați împreună lui Hristos, primiți împreună trupul Lui. De ce masa să vă fie diferită? Să fie îndemnate și altele a vi se alătura. Cinstea fecioarelor să fie o chemare pentru celelalte. Dacă o simți pe vreuna mai neputincioasă întru credință, ridic-o în brațe, dă-i curaj, mângâi-o, iar curăția ei fă-o câștigul tău. Dacă vreuna se preface, fugind însă de îndatorirea [înfrânării], citește-i aceleia pe față din apostol: „Fiindcă mai bine este să se căsătorească decât să ardă"[445]. Însă pe acele fecioare și văduve care fără treabă și curioase dau ocol de-a rândul caselor matroanelor, cărora nu le roșește obrazul gros și care îi întrec în nerușinare și pe paraziții din comedii, alungă-le ca pe niște molime. „Tovărășiile

---

[439] Referire la Diomedes, regele bistonilor, despre care se spunea că își hrănea caii cu carnea prizonierilor.

[440] *Cf. Facerea* 3, 1.

[441] 2 *Corinteni* 2, 11.

[442] 2 *Corinteni* 11, 2.

[443] *Cf. Ecclesiastul* 9, 20.

[444] Aceasta este [illegible]

rele strică obiceiurile bune."[446] Ele au doar grija pântecelui și a celor din preajma pântecelui. Astfel obișnuiesc să îndemne și să zică: „Cățelușa mea, folosește-te de bunurile tale și trăiește cât ești în viață" și: „Oare le păstrezi pentru fiii tăi?" Bețive și dezmățate, strecoară orice rău și moleșesc întru plăceri până și mințile neclintite ca fierul. „Căci, atunci când poftesc împotriva lui Hristos, vor să se mărite. Și își agonisesc osândă, fiindcă și-au călcat credința dintâi"[447].

Nici să nu-ți dorești să pari o vorbitoare iscusită[448] sau să te faci plăcută compunând în joacă stihuri lirice[449]. Tu, care ești gingașă, să nu imiți rostirea fără vlagă[450] a matroanelor care, când strâng din dinți, când cu buzele desfăcute, își țin limba bâlbâită prin cuvinte înjumătățite, socotind necioplit tot ce e scos firesc [pe gură][451]. Într-atât le place adulterul, chiar și cel al limbii. „Ce împărtășire are lumina cu întunericul? Și ce învoire este între Hristos și Veliar?"[452] Ce are a face Horatius cu *Psaltirea*? Dar Maro[453] cu Evangheliile? Cicero cu apostolul? Oare fratele nu s-ar sminti dacă te-ar vedea așezându-te la masă în templul cu idoli? Și, deși „toate sunt curate pentru cei curați"[454] și „nimic nu este de lepădat dacă se ia cu mulțumire"[455], totuși nu trebuie să bem în același timp și din pocalul lui Hristos și din pocalul demonilor[456]. Îți voi aduce la cunoștință o nefericită istorisire din viața mea.

---

446 *1 Corinteni* 15, 33.

447 *1 Timotei* 5, 11-12.

448 Ne aflăm într-o societate în care abilitatea oratorică este foarte apreciată.

449 La întrunirile matroanelor erau lecturate astfel de poezii profane. Ulterior (*Epistola* 107, 4), Fericitul Ieronim va recomanda înlocuirea poeziilor cu psalmii.

450 *Cf.* PERSIUS, *Satire*, I, 104-105.

451 În original: *omne quod nascitur* – „tot ceea ce se naște", adică ceea ce este natural.

452 *2 Corinteni* 6, 14-15. Fericitul Ieronim parafrazează faimoasa interogație a lui Tertulian din *De praescriptione haereticorum*, 7, 9: *Quid ergo Athenis et Hierosolymis? Quid academiae et ecclesiae? Quid haereticis et christianis?* – „Ce este între Atena și Ierusalim? Ce este între Academie și Biserică? Dar între eretici și creștini?"

453 Este vorba despre poetul Publius Vergilius Maro. Fericitul Ieronim nu critică literatura profană în ea însăși, ci pe creștinii care o preferă pe aceasta Evangheliei (*cf. Epistola* 21, 13). În *Omilia* 20, 3 la *Numeri*, Origen afirmase că sacrificiile idolești cuprind nu doar cărnuri, ci și „dogmele filosofice" și „literatura greacă". Fericitul Ieronim se adresează unei tinere ascete care trebuie să renunțe la toate ale lumii, inclusiv la cultura profană. Ne aflăm în anul 384, când papa Damasus scrie o poezie în care îl îndeamnă pe un preot să renunțe la Vergilius pentru Evanghelie.

454 *Tit* 1, 15.

30. Când, cu mai mulți ani înainte, pentru Împărăția cerurilor, mă rupsesem[457] de casă, de părinți, de soră[458], de neamuri și de ceea ce e mai greu dintre toate acelea, de obișnuința mâncării mai alese, și pornisem spre a deveni ostaș[459] la Ierusalim, nu mă puteam lipsi cu totul de biblioteca pe care mi-o alcătuisem la Roma cu mare strădanie și trudă[460]. Și, astfel, nenorocitul de mine posteam înainte de a-l citi pe Tullius[461]. După desele privegheri din timpul nopților, după lacrimi pe care amintirea trecutelor păcate le răscolea din adâncul măruntaielor mele, îl luam în mâini pe Plautus[462]. Dar, când, venindu-mi în fire[463], începeam să citesc pe unul dintre proroci, mă îngrozea graiul lui necizelat[464];

---

[457] Fericitul Ieronim folosește aici cu sens figurat verbul *castrare* din original, care înseamnă „a castra, a înlătura prin tăiere". Pentru a înțelege sensul sintagmei, redăm aici textul din *Vulgata* pentru *Matei* 19, 12: *sunt enim eunuchi qui de matris utero sic nati sunt et sunt eunuchi qui facti sunt ab hominibus et sunt eunuchi qui se ipsos castraverunt propter regnum caelorum qui potest capere capiat.*

[458] Probabil că decizia Eustochiei de a se dedica vieții ascetice provocase o mică dramă familială.

[459] În original: *militia Christi.* Monahismul a fost văzut, metaforic, drept înrolarea în oștirea lui Hristos, cea care duce războiul nevăzut cu patimile și diavolii.

[460] Indicație prețioasă. Cunoaștem pasiunea neobosită a Fericitului Ieronim pentru procurarea cărților autorilor creștini și păgâni (*cf. Epistola* 5, 2).

[461] Marcus Tullius Cicero. Primele epistole ale lui Ieronim sunt impregnate de stilul marelui arpinat.

[462] Plautus și Terentius sunt autorii cei mai iubiți de Fericitul Ieronim. „Puritatea" lingvistică și stilul lui Plautus erau faimoase în literatura latină. Varro, citând pe Aelius Stilo (*cf.* QUINTILIAN, *Arta oratorică*, X, 1, 99), spune că, dacă muzele ar vorbi latinește, ar folosi limba lui Plautus. Unele manuscrise ulterioare au înlocuit *Plauto* cu *Plato*.

[463] *Cf. Luca* 15, 17.

[464] În general, păgânii acuzau textele sacre de lipsă de rafinament stilistic. Aici Fericitul Ieronim recunoaște că avusese și el aceeași prejudecată. De altfel, reticența păgânilor chiar și la simpla lectură a Scripturii este surprinsă și de Fericitul Augustin și Tertulian: „Și astfel, am hotărât să-mi îndrept sufletul spre Sfintele Scripturi, ca să văd în ce fel erau ele. Și iată că văd un lucru nedezvăluit celor mândri și nici revelat copiilor, dar smerit la mers, semeț la sosire și învăluit în taine; și eu nu eram în așa fel pregătit încât să pot să pătrund în acesta ori să-mi aplec grumazul pe potriva pasului său. Căci pe atunci nu am simțit așa cum vorbesc acum, când mi-am îndreptat atenția la acea Scriptură, ci mi s-a părut nedemnă, și n-ar fi potrivit s-o compar cu prestanța strălucitoare a lui Tullius. Deoarece orgoliul meu făcea nazuri la simplitatea ei, iar ascuțișul minții mele nu pătrundea înlăuntrul ei. Căci ea era una care creștea odată cu copiii. De aceea eu refuzam să fiu copil și, așa umflat de îngâmfare, mi se părea că sunt plin de măreție" (FERICITUL AUGUSTIN, *Confesiuni*, III, 5, 9, traducere din latină, studiu introductiv și note de Gh.I. Șerban, Ed.

și, pentru că nu vedeam lumina cu ochii orbiți[465], socoteam că nu e vina ochilor, ci a soarelui.

În timp ce șarpele din vechime[466] își bătea joc astfel de mine, pe la jumătatea Păresimilor[467] febra mi s-a răspândit până-n măduva oaselor, mi-a năpădit trupul secătuit de puteri[468] și, fără să-i lase vreun pic de tihnă – ceea ce e chiar de necrezut să spun –, așa mi-a sleit nefericitele mădulare, încât abia mă țineam în capul oaselor. Între timp mi se pregătea îngropăciunea, iar căldura și suflarea vieții – căci trupul mi se răcise de-acum – pâlpâiau doar într-un colțișor al pieptului meu lipsit de vlagă. Când, deodată, am fost răpit în duh și târât la tribunalul[469] Judecătorului, unde era atâta lumină și atâta străfulgerare izvora din strălucirea celor care stăteau împrejur, încât eu, prăvălit la pământ, nici nu îndrăzneam să-mi arunc privirile în sus. Întrebat de starea mea, am răspuns că „sunt creștin". Iar cel care stătea în jilț zice: „Minți, ești ciceronian, nu ești creștin[470]; căci, «unde este comoara ta, acolo va fi și inima ta»[471]".

La acestea am amuțit și, printre lovituri – căci poruncise să fiu biciuit –, eram chinuit pe deasupra și de flacăra conștiinței mele, în timp ce cugetam la acel verset: „Și în iad cine Te va lăuda[472] pe Tine?"[473]; am început totuși să strig și să zic, văitându-mă: „Ai milă de mine, Doamne, ai milă de mine!"[474] Astfel îmi răsuna glasul printre loviturile biciului. În sfârșit, cei care stăteau îngenuncheați în fața Întâistătătorului se rugau ca vina să fie pusă în seama tinereții

---

alcătuite de persoane private de o cultură serioasă și erau foarte literale, de o fidelitate servilă și excesivă față de original (*cf.* Einar LÖFSTEDT, *Late latin*, H. Aschehoug & Co., Oslo, 1959, p. 89).

[465] Este vorba despre lumina spirituală conținută în textele sfinte. Fericitul Ieronim opune acuzațiilor păgânilor valoarea conținutului Vechiului și Noului Testament. Ochii lui Ieronim erau orbi, căci se opreau numai asupra formei exterioare, fără să descopere izvorul spiritual – *sol* („soarele") în text – al acestor cărți sfinte.

[466] Diavolul, maestrul iluziilor și al vedeniilor.

[467] Este dificil de stabilit data și locul faimosului vis. Probabil ne aflăm în deșertul Chalkis (*cf.* J.J. THIERRY, „The date of the dream of Jerome", în: *Vetera Christianorum*, 4, 1954, pp. 1-8).

[468] În *Patericele* răsăritene întâlnim adeseori avertismentul pentru începători de a nu exagera cu asceza, deoarece se cade ușor în diferite boli.

[469] Ni se descrie o procedură juridică normală dintr-un tribunal antic.

[470] *Ciceronianus es, non christianus* – calambur rafinat întemeiat pe paronomasie.

[471] *Matei* 6, 21.

și să îngăduie greșelii să se căiască și să fiu supus la cazne dacă aș mai citi vreodată cărțile autorilor păgâni.

Cât despre mine, care eram la asemenea strâmtoare, voiam să promit chiar pe deasupra și am început să mă jur și să zic, invocându-I numele: „Doamne, dacă vreodată voi mai păstra scrieri lumești, dacă le voi mai citi, [atunci înseamnă că] Te-am tăgăduit!"[475] Eliberat întru aceste cuvinte ale juruinței, mă întorc printre cei vii[476]; și, spre mirarea tuturor, îmi deschid ochii scăldați de o așa mare ploaie de lacrimi, încât din pricina durerii i-am încredințat chiar și pe cei care erau neîncrezători. Și, într-adevăr, n-a fost acela nici somn adânc, nici vis[477] de care adesea suntem înșelați. Martor este acel tribunal în fața căruia am zăcut, martoră e judecata de care atâta m-am temut – de nu mi s-ar mai întâmpla niciodată să cad într-o asemenea cercetare! –, dovadă e faptul că aveam spinarea vânătă și că simțeam rănile când m-am trezit, iar de atunci cu atâta râvnă am citit cele sfinte, cu câtă nu le citisem pe cele muritoare.

31. Trebuie, de asemenea, să te ferești de răul zgârceniei: desigur, [nu este vorba să] nu dorești bunuri străine – căci acest lucru chiar legile publice îl pedepsesc –, ci să nu păstrezi ceea ce este al tău și care, de fapt, este al altuia. „Și, dacă în ceea ce este străin nu ați fost credincioși, cine vă va da ce este al vostru?"[478] Străine ne sunt poverile de aur și de argint, a noastră este stăpânirea celor duhovnicești; despre aceasta se spune într-alt loc: „Răscumpărarea bărbatului, bogățiile sale"[479]. „Nimeni nu poate să slujească la doi

[475] Fericitul Ieronim nu a respectat promisiunea de aici. În prefața *Comentariului la Epistola către galateni* afirmă că vreme de 15 ani nu a citit niciun autor clasic. Rufin (*cf. Apologia contra lui Ieronim*, 2, 8) îl acuză de infidelitate față de acest jurământ, deoarece adusese cu sine la Betleem cărțile lui Cicero. Fericitul Ieronim se va dezice ulterior de acest vis, afirmând că a fost o simplă iluzie, un delir cauzat de marele stres emoțional și de boală; Biblia însăși ne interzice să acordăm încredere viselor. Fără îndoială, s-a dat prea mare importanță acestui episod autobiografic.

[476] *Cf.* VERGILIUS, *Eneida*, VI, 568.

[477] *Cf.* VERGILIUS, *Eneida*, XII, 64-65. Chiar în relatarea acestui episod, Fericitul Ieronim nu se poate detașa de reminiscențele din literatura păgână. Visul său a fost interpretat în mod diferit de moderni: 1. expresia unui conflict interior dintre ascetismul creștin și mentalitatea retorului păgân; 2. o ficțiune literară; 3. un vis real, patologic, cauzat de febră; 4. vedenie autentică a Dreptului Judecător, făcându-se paralelă cu un vis similar descris de Fericitul Augustin în *Predica* 308. Despre interpretarea acestui vis a se vedea studiul introductiv.

stăpâni, căci sau pe unul îl va urî și pe celălalt îl va iubi, sau pe unul îl va îngădui și pe celălalt îl va dispreţui; nu puteţi să slujiţi lui Dumnezeu și lui Mamona"[480], adică bogăţiilor. Căci în limba păgână a sirienilor bogăţiile sunt numite „mamona".

Cugetarea la hrană înseamnă spinii credinţei, rădăcina zgârceniei, grija păgânilor. Dar [poate] că vei spune: „Sunt copilă gingașă și n-aș putea trudi cu mâinile mele. De voi ajunge la bătrâneţe, de voi începe să bolesc, cui i se va face milă de mine?" Ascultă-L pe Iisus vorbindu-le apostolilor: „Nu vă gândiţi în inima voastră ce veţi mânca, nici pentru trupul vostru cu ce vă veţi îmbrăca; oare nu este sufletul mai mult decât hrana și trupul decât îmbrăcămintea? Priviţi la zburătoarele cerului, că nu seamănă, nici nu seceră, nici nu adună în jitniţe, și Tatăl vostru ceresc le hrănește"[481]. De-ţi lipsește veșmântul, îţi vor fi înfăţișaţi crinii[482]. Dacă vei fi flămândă, vei auzi că fericiţi sunt cei sărmani și cei flămânzi[483]. De te-a lovit vreo durere, citește: „De aceea mă bucur în slăbiciuni"[484]; și: „Datu-mi-s-a mie un ghimpe în trup, un înger al Satanei, să mă bată peste obraz"[485], ca să nu mă trufesc. Veselește-te în toate judecăţile lui Dumnezeu, căci „vor tresălta de bucurie fiicele lui Iuda întru toate judecăţile Tale, Doamne!"[486] Asta să răsune mereu în gura ta: „Gol am ieșit din pântecele mamei mele și gol mă voi întoarce"[487]; și: „Nimic nu am adus în lumea aceasta, nici ceva ce să putem lua cu noi"[488].

32. Acum însă le vezi pe cele mai multe înţesându-și dulapurile cu veșminte, schimbându-și zi de zi tunica și neputând totuși să înfrângă moliile[489]. Aceea care e mai credincioasă folosește un singur veșmânt și, deși cuferele îi sunt pline, trage de zdrenţele ei. Pergamentul e vopsit în culoare purpurie, literele scrise cu cerneală de aur, codicele împodobite cu nestemate, iar Hristos moare despuiat în faţa ușilor lor. Când își întind mâna către un sărman, sună din trâmbiţă[490]. Când cheamă la agapă, este tocmit un crainic. De

[480] *Matei* 6, 24.
[481] *Matei* 6, 25-26.
[482] *Cf. Matei* 6, 28.
[483] *Cf. Matei* 5, 3.
[484] 2 *Corinteni* 12, 10.
[485] *1 Corinteni* 12, 30.
[486] *Psalmul* 96, 9.
[487] *Iov* 1, 21.
[488] 1 *Timotei* 6, 7.

curând am văzut-o – trec sub tăcere numele, ca să nu crezi că fac o satiră – pe una dintre cele mai nobile femei romane în bazilica fericitului Petru, în față mergându-i eunucii, în timp ce, cu propria-i mână, spre a fi socotită mai credincioasă, împrăștia bani, unul câte unul, celor săraci. Cu toate astea – și e ușor de aflat că așa se întâmplă de obicei –, când o bătrână, împovărată de ani și înveșmântată în zdrențe, a fugit înaintea ei ca să mai prindă un ban, de îndată ce i-a venit rândul, în locul dinarului a primit un pumn, iar vinovata de o asemenea fărădelege s-a umplut de sânge.

„Rădăcina tuturor relelor este zgârcenia"[491] și de aceea e numită de apostol „slujire la idoli"[492]. Caută mai întâi Împărăția lui Dumnezeu, și toate ți se vor adăuga[493]! Domnul nu ucide prin foame sufletul celui drept. „Tânăr am fost și am îmbătrânit și n-am văzut pe cel drept părăsit, nici seminția lui cerând pâine."[494] Ilie este hrănit de corbii ce-l slujesc[495]. Văduva din Sarepta, în noaptea când avea să moară împreună cu fiii săi, îl hrănește pe proroc, deși e înfometată[496]; și, printr-o minune, vasul cu ulei este plin, iar cel care venise spre a fi hrănit a hrănit-o pe ea. Apostolul Petru zice: „Argint și aur nu am; dar ce am, aceea îți dau: în numele lui Iisus Hristos, ridică-te și umblă!"[497] Acum însă, chiar dacă mulți tac cu vorba, rostesc cu fapta: „Credință și milostivire nu am; ceea ce am însă, aur și argint, ție nu-ți dau". „Ci, având hrană și îmbrăcăminte, cu acestea vom fi îndestulați."[498] Ascultă-l pe Iacov ce anume cere în rugăciunea sa: „De va fi Domnul Dumnezeu cu mine și mă va păzi în calea aceasta în care merg eu astăzi, de-mi va da pâine să mănânc și haine să mă îmbrac"[499]. El s-a rugat doar pentru cele trebuincioase vieții: și după douăzeci de ani s-a întors în ținutul Canaanului ca stăpân bogat și ca tată și mai bogat. Nesfârșite pilde din Scripturi ne stau la îndemână și ne învață că trebuie să ne ferim de zgârcenie.

33. Dar, pentru că acum am vorbit despre ea doar în treacăt și, dacă Hristos va îngădui, voi rezerva o lucrare [acestui subiect],

---

[491] *1 Timotei* 6, 10.
[492] *Efeseni* 5, 5.
[493] *Cf. Matei* 6, 33.
[494] *Psalmul* 36, 25.
[495] *Cf. 3 Regi* 17, 6.
[496] *Cf. 3 Regi* 17, 8-15.
[497] *Faptele* 3, 6.

voi povesti ce s-a întâmplat în Nitria[500] nu cu mulți ani în urmă. Unul dintre frați, mai curând strângător decât zgârcit și neștiutor că Domnul a fost vândut pe treizeci de arginți[501], stingându-se din viață, a lăsat după el o sută de monede din aur, pe care le-a dobândit țesând pânză de in. S-a pornit sfat între monahi – căci în acel loc viețuiesc vreo cinci mii în chilii despărțite – ce ar trebui să facă. Unii ziceau că ar trebui împărțiți la săraci; alții, că trebuie dați Bisericii; mai mulți, că ar trebui trimiși familiei sale. Dar Macarie, Pamvo[502] și Isidor[503] și ceilalți, care erau numiți „Părinți", căci Duhul Sfânt glăsuia prin ei, au hotărât că trebuie îngropați cu stăpânul lor, zicând: „Banii tăi să fie cu tine spre pierzare"[504]. Și să nu creadă cineva că s-a făcut prin aceasta un act de cruzime, dar o atât de mare spaimă i-a cuprins pe toți [călugării] de pe tot cuprinsul Egiptului, încât [socoteau că] este o fărădelege dacă lăsau un singur ban [la moartea lor].

34. Și, pentru că am pomenit de monahi și știu că asculți cu plăcere [vorbindu-se] despre cele sfinte, deschide-ți urechile pentru puțin timp! În Egipt există trei categorii de monahi: cenobiții, pe care ei îi numesc în limba păgână *sauhes*, iar noi i-am putea numi „trăitori laolaltă"; anahoreții, care trăiesc singuri în pustie și sunt numiți astfel pentru că s-au retras departe de oameni; a treia categorie este cea numită *remnuoth*, cea mai rea și neluată în seamă, dar care în provincia noastră e singura sau cea dintâi. Aceștia sălășluiesc împreună câte doi sau trei, sau nu cu mult mai mulți, trăind după propria lor hotărâre și rânduială; iar din ceea ce trudesc pun în comun o parte spre a avea bucate laolaltă. Locuiesc mai adesea în orașe și cetăți și, ca și cum meșteșugul ar fi sfânt, nu viața, ceea ce vând are un preț mai ridicat. Adesea au loc certuri între ei; fiind trăitori din propriile bucate, nu îndură să fie supușii cuiva. Într-adevăr, au obiceiul să se întreacă în posturi; iar dintr-un lucru de taină fac prilej[505] de izbândă. La aceștia toate sunt studiate: mânecile largi, încălțările destrămate, veșmântul destul de

[500] Faimos deșert egiptean, la sud de Alexandria.
[501] *Cf. Matei* 26, 15.
[502] Sfinții Macarie Egipteanul și avva Pamvo din *Patericul egiptean*.
[503] Sfântul Isidor Pelusiotul, celebrul epistolograf creștin din veacul al IV-lea.
[504] *Faptele* 8, 20.
[505] Potrivit îndemnului Mântuitorului (*cf. Matei* 6, 16-18), postul trebuie să fie o nevoință

neîngrijit, oftatul neîncetat, cercetarea fecioarelor, ponegrirea clericilor. Iar când a sosit ziua de sărbătoare, se ghiftuiesc până vomită.

35. Așadar, după ce ne-am despărțit de aceștia ca de niște molime, să ajungem la cei care viețuiesc mai mulți laolaltă, adică la cei despre care am zis că sunt numiți „cenobiți". Prima juruință la aceștia e să se supună bătrânilor și să facă orice ar porunci aceia. Sunt împărțiți în decurii și centurii[506], astfel încât al zecelea le stă în frunte celorlalți nouă, iar sutașul are, la rândul lui, sub poruncă zece întâistătători. Locuiesc despărțiți, dar în chilii învecinate. Până la ceasul al nouălea, ca în timpul vacanței tribunalelor[507], nimeni nu merge la un altul, în afară de acei rânduiți peste zece monahi, despre care am vorbit, pentru ca, dacă vreunul, din întâmplare, are cugetul tulburat, să fie mângâiat de spusele acelora.

După ceasul al nouălea se strâng laolaltă, răsună psalmii și, urmând obiceiul, se citesc Scripturile. Iar după împlinirea rugăciunilor și după ce toți s-au așezat, cel aflat la mijloc și pe care-l numesc „părinte"[508] începe să le vorbească. Pe când acesta glăsuiește, se face atât de liniște, încât nimeni nu îndrăznește să privească pe altcineva ori să tușească. Lauda vorbitorului stă în plânsul ascultătorilor. În tăcere se rostogolesc lacrimile pe chipuri, dar durerea nu izbucnește nici măcar în sughițuri. Însă când începe să predice despre Împărăția lui Hristos, despre viitoarea fericire și despre slava ce va veni, să-i vezi pe toți înăbușindu-și suspinele și, cu ochii îndreptați spre cer, zicându-și lăuntric: „Cine-mi va da mie aripi ca de porumbel, ca să zbor și să mă odihnesc?"[509]

După aceasta, întrunirea se sfârșește și fiecare decurie, împreună cu părintele său, se îndreaptă către mese, la care servesc, fiecare pe rând, săptămână de săptămână. Nimeni nu face zgomot în timpul mesei, nimeni nu vorbește în timp ce mănâncă. Se trăiește cu pâine, legume și zarzavaturi, care sunt gătite doar cu sare și ulei. Vin primesc doar bătrânii; acestora și celor foarte tineri li se mai dă adesea o masă ușoară [la amiază], unora ca să le sprijine vârsta ostenită, iar celorlalți ca să nu îi slăbească de la început. După aceea se

[506] Termenii sunt de origine militară, reprezentând grupe de zece și, respectiv, o sută de oameni.

[507] Liniștea din mănăstire este comparată cu liniștea dintr-un tribunal în timpul vacanței

ridică toți deodată și, după ce cântă un imn, se întorc la chiliile lor, unde până spre seară fiecare vorbește cu prietenii săi și zice: „L-ai văzut pe cutare și pe cutare? Cât har e în el? Câtă liniște? Cât de reținut e în mers?” Dacă zăresc un bolnav, îi dau mângâiere; dacă văd pe vreunul aprins în iubirea de Dumnezeu, se îndeamnă toți la râvnă. Și, pentru că noaptea, în afara rugăciunilor laolaltă, fiecare veghează în chilia sa, fac înconjurul tuturor chiliilor și, cu urechea lipită [de perete], cercetează cu luare-aminte ce fac aceia. De-l află pe vreunul mai leneș, nu-l dojenesc, ci, prefăcându-se că nu știu, îl vizitează mai des și, începând ei primii, mai degrabă îl stârnesc să se roage decât îl silesc.

E stabilită lucrarea din timpul zilei; aceasta îi este dată mai-marelui peste zece monahi, apoi transmisă iconomului, iar acesta însuși, în fiecare lună, cu mare frică, dă socoteală în fața părintelui[510] tuturor. După ce au fost făcute, bucatele sunt degustate întâi de acesta; și, pentru că nu e îngăduit nimănui să spună: „Nu am tunică și manta de postav și nici așternut împletit din nuiele”, acela le rânduiește pe toate în așa fel încât nimeni să nu ceară, nimeni să nu ducă lipsă. Dacă vreunul începe să dea semne de boală, este mutat într-o cămară mai încăpătoare și are parte de o asemenea îngrijire, încât nu are a dori nici plăcerile orașului, nici iubirea unei mame. În zilele de duminică ei se dedică doar rugăciunii și cititului; de altfel, este ceea ce fac tot timpul după ce și-au împlinit muncile lor modeste. Zi de zi se învață ceva din Scripturi. Postul se ține la fel de-a lungul întregului an, în afara postului Paștilor, când este îngăduit un trai mai aspru. De Rusalii cinele sunt strămutate în prânzuri, ceea ce mulțumește și datina bisericească și, de asemenea, nu îngreunează pântecele cu îndoită hrană. Astfel ni-i arată Filon[511], imitatorul vorbirii platoniciene, pe esenieni și tot astfel ni-i arată în a doua sa istorie a robiei iudaice Iosephus[512], [acest] Titus Livius al grecilor.

[510] Întâistătătorul comunității.

[511] FILON DIN ALEXANDRIA, *Fiecare om cinstit este liber*, 12.

[512] IOSEPHUS FLAVIUS, *Războiul iudeilor cu romanii*, II, 8, 2-13. Esenienii alcătuiau una dintre cele mai faimoase comunități de la Qumran, constituind o „sectă” iudaică despre care posedăm cunoștințe restrânse și insuficient de clare. Talmudul nu îi menționează deloc; de asemenea Evangheliile și restul Noului Testament. Secta aceasta ar fi apărut în secolul al II-lea î.Hr. și se pare că ar fi dispărut odată cu nimicirea Ierusalimului de către romani.

36. Dar, pentru că, scriind despre fecioare, am sporovăit aproape fără măsură despre monahi, voi ajunge și la a treia categorie, a acelora care sunt numiți „anahoreți". Aceștia, când pleacă din mănăstiri către pustietăți, nu iau nimic în afară de pâine și sare. Întemeietorul acestui fel de viață este Pavel[513], iar cel care a făcut-o vestită, Antonie[514]; și, spre a mă întoarce și mai înainte, primul a fost Ioan Botezătorul. Pe un asemenea bărbat îl descrie Ieremia proorocul, zicând: „Bine îi este bărbatului dacă a purtat jug din tinerețea sa. Va ședea însingurat, va tăcea căci și-a îndurat jugul [...] și își va da obrazul celui ce-l lovește; se va scârbi de ocări, dar Domnul nu-l va părăsi pentru totdeauna"[515].

Truda și modul în care viețuiesc – în trup, nu după trup –, ți le voi înfățișa altă dată, dacă vei dori. Acum să mă întorc la scopul meu, căci, vorbind despre zgârcenie, am ajuns la monahi. Arătându-ți exemplele acelora, tu vei disprețui, voi zice, nu doar aurul sau argintul sau alte bogății, ci însuși pământul și cerul; atunci, unită cu Hristos, vei cânta: „Partea mea e Domnul"[516].

37. După acestea, chiar dacă apostolul ne poruncește să ne rugăm neîncetat[517], iar pentru sfinți chiar și somnul este rugăciune, totuși trebuie să avem bine împărțite orele de rugăciune, pentru ca, dacă suntem cumva împiedicați de vreo treabă, timpul însuși să ne îndemne către îndatorirea noastră. Nu e nimeni care să nu cunoască al treilea ceas, al șaselea, al nouălea, revărsatul zorilor și înserarea. Nici hrana nu ți-e îngăduită dacă n-ai

---

avea sinagoga ei, o sală în care serveau masa în comun, un loc de întrunire și o instalație cu apă curgătoare pentru băile rituale zilnice. Orice persoană care devenea membru al comunității trebuia să cedeze în folosul acesteia toate bunurile sale materiale. Esenienii citeau cu asiduitate Legea lui Moise și căutau cu tot dinadinsul s-o împlinească până în cele mai mici amănunte. Modul lor de viață era foarte simplu. Mâncau și se îmbrăcau modest. Se ocupau cu agricultura și alte munci utile. Nevoile materiale ale membrilor comunității erau acoperite, fără nicio deosebire, pe plan local și de așa manieră încât banii aproape că nu le erau necesari. Dacă se aflau în călătorie, erau hrăniți și găzduiți gratuit de către frații lor de credință. Nu aveau sclavi, deoarece socoteau toți oamenii egali, singura deosebire admisă fiind de natură morală. Sub acest aspect, oamenii erau curați sau necurați. Esenienii nu interziceau căsătoria, însă cei mai mulți dintre ei preferau celibatul. Nivelul lor moral era foarte ridicat (*cf. Dicționar biblic*, vol. I, Ed. Stephanus, București, 1995, *s.v.* „esenieni").

[513] Sfântul Pavel Tebeul.

[514] Sfântul Antonie cel Mare.

[515] *Plângerile lui Ieremia* 3, 27-31.

spus mai înainte rugăciunea și nu te vei întoarce de la masă de nu I-ai adus mulțumire Creatorului. În timpul nopților, trebuie să te scoli de două, trei ori, spre a cugeta la textele din Scripturi pe care le știm pe de rost.

Când plecăm din sălașul nostru, să ne înarmăm cu rugăciuni; când ne înapoiem din piața publică, să ne rugăm înainte de a ne așeza, iar bietul nostru trup să nu afle odihnă înainte ca duhul să se hrănească. Orice ai face, orice ai porni, mâna să facă semnul Crucii[518]. Să nu defăimezi pe nimeni și să nu ponegrești pe fiul mamei tale[519]. „Cine ești tu să-l judeci pe slujitorul altuia? Pentru stăpânul său stă sau cade. Dar va sta, căci Domnul are putere ca să-l facă să stea."[520] Iar de vei fi postit două zile, să nu te socotești mai bună decât cel care nu postește. Tu postești și te mânii; altul mănâncă și se poartă, poate, mai blând.

Tu mistuiești tulburarea minții și foamea pântecelui prin ceartă; altul se hrănește mai cu măsură și Îi aduce mulțumiri lui Dumnezeu. De unde și strigă zi de zi Isaia: „Nu astfel de post am ales, zice Domnul"[521]. Și din nou: „În zi de post voi vă vedeți de treburile voastre și îi asupriți pe toți care sunt sub puterea voastră. Voi postiți printre judecăți și certuri și bateți cu pumnul pe cel smerit"[522]. La ce să-mi postiți? Cum poate fi postul [unui om] despre a cărui mânie pot zice că ține nu până se lasă noaptea[523], ci durează o lună întreagă? Cercetându-te pe tine însăți, nu te slăvi prin căderea altuia, ci prin faptele tale proprii.

38. Nu le lua ca pildă pe cele care, dedate grijilor trupului[524], își socotesc veniturile proprietăților lor și cheltuielile de zi cu zi ale casei. Căci nici cei unsprezece apostoli n-au fost frânți de trădarea lui Iuda; și nici nu s-au abătut de la credință ceilalți, când Fighel și Alexandru[525] au pătimit naufragiul. Și nici să nu spui: „Cutare sau cutare se bucură de bunurile ei; toți o cinstesc; la ea se adună frații și surorile. Oare din acest motiv [înseamnă că] a încetat să fie

[518] Mențiune foarte importantă pentru spiritualitatea creștină.
[519] *Cf. Psalmul* 49, 21.
[520] *Romani* 14, 4.
[521] *Isaia* 58, 6.
[522] *Isaia* 58, 3-4.
[523] *Cf. Efeseni* 4, 26.

fecioară[526]?" Prima îndoială e dacă o asemenea persoană e fecioară. Căci Dumnezeu nu vede în felul în care vede omul, „căci omul se uită la față, iar Domnul Se uită la inimă"[527]. Apoi, chiar dacă e fecioară la trup, nu știu dacă e și în duh. Apostolul însă astfel a definit fecioara: „Să fie sfântă și cu trupul și cu duhul"[528]. Până la urmă, să-și țină pentru sine slava; să biruiască hotărârea lui Pavel, să se bucure de plăceri, să trăiască.

Noi să urmăm însă pildele celor mai buni. Așază-ți-o în fața ochilor pe fericita Maria, care a vădit atâta curăție, încât s-a făcut vrednică de a fi Maica Domnului, cea căreia îngerul Gavriil, când a coborât sub chip de bărbat, i-a spus: „Bucură-te, cea plină de har, Domnul este cu tine"[529], iar ea, tulburată și înspăimântată, nu a putut răspunde. Căci niciodată nu mai fusese salutată de vreun bărbat. În cele din urmă, ea înțelege [cine este] vestitorul și vorbește. Ea, care se îngrozea de un om, vorbea fără teamă cu un înger.

Și tu poți fi maică a Domnului[530]. „Ia un sul mare, nou, și scrie în el cu condeiul omului care degrabă va lua o pradă"[531]; și, după ce te vei fi apropiat de prorociță și vei fi zămislit în pântecele tău[532] și-ți vei fi născut Fiul, să spui: „De teama Ta, Doamne, am zămislit și dureri de facere am avut și am născut; duhul mântuirii Tale l-am săvârșit pe pământ"[533]. Atunci și Fiul tău îți va răspunde și va zice: „Iat-o pe mama Mea și pe frații Mei"[534]. Și, minune! Acela pe care cu puțin înainte L-ai înscris în sufletul tău cel mărinimos și pe care L-ai întipărit cu un condei înaripat în inima ta cea nouă, după ce a luat prăzile de la dușmani, după ce a despuiat domniile și stăpâniile și le-a pironit pe cruce[535], odată zămislit, începe să crească și, devenit mai mare, din mamă începe să te socotească mireasă. Mare trudă, dar și mare răsplată este să fii ceea ce sunt mucenicii, ceea ce sunt apostolii, ceea ce e Hristos.

---

[526] În sensul de monahie, fecioară consacrată Domnului.

[527] *1 Regi* 16, 7.

[528] *1 Corinteni* 7, 34.

[529] *Luca* 1, 28.

[530] *Cf. Matei* 12, 50.

[531] *Isaia* 8, 1.

[532] *Cf. Isaia* 8, 3.

Toate acestea doar atunci sunt de folos, când sunt făcute în Biserică, când sărbătorim Paștile într-o singură casă, dacă ne urcăm împreună cu Noe în arcă[536], dacă, pierind Ierihonul, Rahab, cea îndreptată, ne va ține la sine[537]. Altminteri, fecioarele despre care se zice că sunt în feluritele secte eretice sau la preanecuratul maniheu trebuie socotite ca desfrânate, iar nu fecioare. Căci, dacă făcătorul trupului[538] lor este diavolul, cum pot ele să cinstească plăsmuirea dușmanului său? Dar, pentru că ele știu că termenul „fecioară" este slăvit, sub blana oilor ascund lupi[539]. Antihristul Îl imită pe Hristos, iar acelea își înveșmântează nerușinarea vieții sub cinstea unui nume mincinos. Bucură-te, soră! Bucură-te, fiică! Bucură-mi-te, fecioară! Căci tu ai început să devii ceea ce altele se prefac a fi.

39. Toate cele expuse îi vor părea aspre aceleia care nu-L iubește pe Hristos. Însă cel care socotește un gunoi tot fastul veacului[540] și găsește deșarte toate câte sunt sub soare spre a și-L face pe Hristos câștig, cel care a murit laolaltă cu Domnul[541] său și s-a înălțat laolaltă cu El și și-a răstignit pe cruce trupul împreună cu patimile și poftele lui[542] va spune liber: „Cine ne va despărți pe noi de iubirea lui Hristos? Necazul, sau strâmtorarea, sau prigoana, sau foamea, sau lipsa de îmbrăcăminte, sau primejdia, sau sabia?"[543] Și din nou: „Căci sunt încredințat că nici moartea, nici viața, nici îngerii, nici stăpâniile, nici cele de acum, nici cele ce vor fi, nici puterea, nici înălțimea, nici adâncul și nicio altă făptură nu va putea să ne despartă pe noi de dragostea lui Dumnezeu, cea întru Hristos Iisus, Domnul nostru"[544].

Fiul lui Dumnezeu S-a făcut Fiu al omului spre mântuirea noastră. Zăbovește timp de zece luni în pântece spre a Se naște, îndură neplăcerile nașterii, iese la vedere însângerat, e înfășurat în scutece, e răsfățat cu dezmierdări; iar El, Care cuprinde

---

[536] *Cf. Facerea* 6-8.

[537] *Cf. Iosua* 6, 17, 25.

[538] În doctrina maniheică, materia era creată de divinitatea care reprezenta principiul răului.

[539] *Cf. Matei* 7, 15.

[540] *Cf. Filipeni* 3, 8.

[541] *Cf. 2 Timotei* 2, 11.

[542] *Cf. Galateni* 5, 24.

lumea într-un pumn[545], adesea e ținut în strâmtoarea unei iesle. Trec sub tăcere faptul că până la treizeci de ani era necunoscut și S-a mulțumit cu sărăcia părinților; este biciuit și tace; e răstignit pe cruce și Se roagă pentru cei care-L răstignesc. „Ce voi răsplăti Domnului pentru toate câte mi-a dat mie? Paharul mântuirii voi lua și numele Domnului voi chema."[546] „Scumpă este înaintea Domnului moartea cuvioșilor Lui."[547] Singura răsplată demnă e când sângele e plătit prin sânge; și, mântuiți prin sângele lui Hristos, bucuroși ne dăm viața pentru Mântuitorul. Care dintre sfinți a fost încununat fără luptă? Abel cel drept e ucis[548]; Avraam e în primejdie să-și piardă nevasta[549]; și, ca să nu mă întind pe sul nemăsurat, cercetează și vei afla că fiecare a suferit în felul său.

Doar Solomon s-a aflat în plăceri, și poate de aceea s-a prăbușit. „Căci Domnul ceartă pe cel pe care-l iubește; pedepsește pe orice fiu pe care îl primește."[550] Oare nu e mai bine să lupți scurtă vreme, să-ți faci întăritura, să-ți iei armele, să obosești sub platoșă și apoi, învingător, să te bucuri, decât să fii rob pururea pentru că nu ai putut răbda o oră?

40. Nimic nu e prea aspru pentru cei care iubesc, nicio trudă nu e prea grea pentru doritor. Privește câte a îndurat Iacov pentru Rahela, care-i fusese făgăduită ca soață: „Și a slujit Iacov pentru Rahela șapte ani", zice Scriptura, „și i s-au părut numai câteva zile, pentru că o iubea"[551]. De aceea și amintește el mai apoi: „Ziua eram mistuit de căldură, iar noaptea de frig"[552]. Să-L iubim și noi pe Hristos și să căutăm mereu îmbrățișarea Lui și orice povară ni se va părea ușoară; scurte le vom socoti pe toate cele ce sunt lungi; și,

---

545 *Cf. Isaia* 40, 12. Pasajul este inspirat din TERTULIAN, *Despre trupul lui Hristos*, 6, 2.
546 *Psalmul* 115, 3-4.
547 *Psalmul* 115, 6.
548 *Cf. Facerea* 4, 8. Abel a fost interpretat ca tip al lui Hristos, dreptul care suferă pe nedrept, iar sacrificiul său, drept o prefigurare a Euharistiei (*cf.* FERICITUL AUGUSTIN, *Contra lui Faustus*, 12, 9-10); totodată, Abel va deveni și prototip al martirului, al dreptului persecutat pentru virtute (*cf.* SFÂNTUL CIPRIAN AL CARTAGINEI, *Epistola* 56), al creștinului ortodox persecutat de eretici (*cf.* SFÂNTUL ATANASIE CEL MARE, *Despre hotărârea de la Niceea*, *PG* 25, 432).
549 *Cf. Facerea* 12, 11-20.

răniți de lancea[553] Aceluia, în fiece clipă Îi vom spune: „Vai mie, că pribegia mea s-a prelungit!”[554]

Căci „pătimirile vremii de acum nu sunt vrednice de mărirea care se va descoperi în noi”[555]; „pentru că suferința lucrează răbdare, răbdarea încercare și încercarea nădejde, iar nădejdea nu face de rușine”[556]. Când ți se pare greu ceea ce înduri, citește *Epistola a doua către corinteni* a Apostolului Pavel: „În osteneli mai multe, în închisori mai mult, în bătăi peste măsură, la moarte adeseori. De la iudei de cinci ori am luat patruzeci de lovituri de bici fără una. De trei ori am fost bătut cu vergi, o dată cu pietre, de trei ori am naufragiat, o noapte și o zi am petrecut în adâncul mării, în călătorii mai adesea, în primejdii din pricina râurilor, primejdii de la tâlhari, primejdii de la neamul meu, primejdii de la păgâni, primejdii în cetăți, primejdii în pustiu, primejdii pe mare, în primejdii printre frații cei mincinoși, în osteneli, în necazuri, în multe privegheri, în foame și în sete, în posturi de multe ori, în frig și în goliciune”[557].

Care dintre noi își poate atribui fie și cea mai mică parte din șirul acestor virtuți? Iar mai târziu spune încrezător: „Călătoria am săvârșit, credința am păzit. Îmi rămâne [să aștept] cununa dreptății, pe care mi-o va da Domnul”[558]. În schimb, noi, când mâncarea e mai nesărată, ne mâhnim și socotim că-I aducem o binefacere lui Dumnezeu [mâncând-o]; dacă bem vinul îndoit prea mult cu apă, sfărâmăm pocalul, răsturnăm masa, loviturile de bici șuieră și pedepsim apa prea caldă cu sânge[559]. „Împărăția cerurilor se ia prin stăruință și cei silnici pun mâna pe ea.”[560] De nu vei stărui, nu vei dobândi Împărăția cerurilor. De nu vei bate tare[561], nu vei dobândi pâinea Tainei[562]. Nu-ți pare silnicie când carnea dorește să fie ce e Dumnezeu și să se înalțe acolo de unde s-au prăvălit îngerii, spre a-i judeca pe aceștia[563]?

[553] *Cf. Cântarea Cântărilor* 4, 9, în versiunea *Vulgatei*: „Mi-ai rănit inima”.
[554] *Psalmul* 119, 5.
[555] *Romani* 8, 18.
[556] *Romani* 5, 3-5.
[557] 2 *Corinteni* 11, 23-27.
[558] 2 *Timotei* 4, 7-8.
[559] Adică sclavul care se face vinovat de aceasta e biciuit până la sânge.
[560] *Matei* 11, 12.
[561] *Cf. L*[illegible]

41. Ieși puțintel, te rog, din cele ale trupului și zugrăvește-ți înaintea ochilor răsplata trudei de acum, aceea pe care „nici ochiul n-a văzut-o, nici urechea n-a auzit-o și nici în inima omului nu s-a înălțat”[564]! Ce [frumoasă] va fi ziua aceea când Maria, Maica Domnului, îți va ieși în întâmpinare însoțită de corurile feciorelnice, când, după [trecerea] Mării Roșii și după scufundarea lui Faraon cu armata sa, [o altă Marie[565],] purtând timpanul în mână, va cânta drept răspuns: „Să cântăm Domnului, căci cu slavă S-a preaslăvit! Pe cal și pe călăreț în mare i-a aruncat”[566]! Atunci Thecla[567] va zbura veselă ca să te îmbrățișeze. Atunci Se va arăta Mirele Însuși și va zice: „Trezește-te, draga mea, și vino, frumoasa mea, porumbița mea! Căci, iată, iarna a trecut, ploaia a încetat”[568]. Atunci se vor minuna și îngerii și vor zice: „Cine-i aceasta care precum zarea strălucește și ca luna-i de frumoasă, ca soarele-i de aleasă?”[569] Te vor vedea fiicele [regelui] și te vor lăuda; reginele și țiitoarele te vor preamări.

Atunci se va arăta și un alt cor al curăției; va veni Sara[570] cu cele căsătorite; Ana, fiica lui Fanuel[571], cu văduvele. Ele vor fi, ca întru două cete diferite, cea a trupului și cea a duhului, mamele tale. Una se va veseli că a născut, cealaltă va tresălta de bucurie că te-a educat. Atunci cu adevărat va încăleca Domnul pe măgăriță[572] și va pătrunde în Ierusalimul ceresc. Atunci, pruncii din *Isaia* despre care vorbește Mântuitorul: „Iată eu și pruncii pe care mi i-a dat Dumnezeu”[573], ridicând crengile de palmier ale biruinței, vor cânta într-un glas: „Osana în cele înalte! Binecuvântat este Cel care vine întru numele Domnului, osana în cele înalte!”[574] Atunci cei o sută patruzeci și patru de mii vor ține țiterele înaintea tronului și înaintea bătrânilor și vor cânta noul cânt[575]. Și nimeni nu va putea rosti

[564] *1 Corinteni* 2, 9.

[565] Sora lui Moise, asimilată aici cu Maica Domnului.

[566] *Ieșirea* 15, 21.

[567] Vestită fecioară martiră din secolul I.

[568] *Cântarea Cântărilor* 2, 10-11.

[569] *Cântarea Cântărilor* 6, 10.

[570] Soția lui Avraam.

[571] *Cf. Luca* 2, 36.

[572] *Cf. Matei* 21, 5.

[573] *Isaia* 8, 18

acel cânt, decât cei din numărul hotărât. „Aceștia sunt cei care nu s-au întinat cu femei, căci au rămas feciorelnici; aceștia sunt cei care merg după Miel oriunde Se duce."[576]

Ori de câte ori te va fi încântat deșarta râvnă a veacului, ori de câte ori ai vedea în lume ceva slăvit, îndreaptă-te cu mintea către Rai! Începe să fii ceea ce vei fi și vei auzi de la Mirele tău: „Așază-Mă ca pe o pecete în inima ta; ca pe o pecete pe mâna ta"[577]! Și, întărită prin faptele tale și în trup și în minte, vei striga: „Ape multe nu pot stinge dragostea, nici râurile s-o acopere"[578].

FERICITUL AUGUSTIN

DESPRE CATEHIZAREA ÎNCEPĂTORILOR ÎN CREDINȚĂ

INTRODUCERE

Cu Fericitul Augustin (354-430 d.Hr.) meditația creștină asupra educației atinge unul dintre modelele sale incontestabile[1]. Biografia acestui Părinte bisericesc este în sine un traseu spiritual și paideic exemplar. Multe dintre episoadele „pedagogice" ale autobiografiei sale au rămas emblematice în cultura universală, de la cel al copilului Augustin deprinzând scrisul și cititul literelor, până la imaginea Sfântului Ambrozie practicând lectura unei cărți în gând[2].

Învățarea, predarea, studiul, progresul cognitiv și moral sunt teme constante ale vieții și operei sale. De altminteri, în tinerețe a redactat el însuși manuale pentru studiul artelor liberale (unele pierdute: *Despre gramatică*, *Despre retorică*; altele păstrate, fie parțial: *Despre dialectică* în 387 d.Hr., fie integral: *Despre muzică* în 387-391 d.Hr.), care structurau învățământul profan din vremea lui, precum și o lucrare în care este tratată ordinea studiului acestor discipline (*Despre ordine* în 386 d.Hr.).

Ulterior, în *Despre învățător* (389 d.Hr.) Fericitul Augustin a meditat și asupra fundamentului teologic al cunoașterii și învățării. Teoria sa despre învățare (*discere*) rivalizează ca importanță și profunzime cu cele ale Antichității clasice (Platon, Cicero, Quintilian). Ceea ce o distinge de acestea din urmă este că, pentru el, în ultimă instanță adevăratul învățător este nu omul (fie el și în postura de

---

[1] Numeroase studii au fost dedicate de-a lungul timpului relevanței pedagogice a operei Fericitului Augustin. Amintim doar câteva mai importante: Franz Xaver EGGERSDORFER, *Der heilige Augustinus als Pädagoge und seine Bedeutung für die Geschichte der Bildung*, Herdersche Verlagshandlung, 1907; Henri-Irenée MARROU, *Saint Augustin et la fin de la Culture Antique*, Paris, 1938; Eugene KEVANE, *Augustine the Educator. A Study in the Fundamentals of Christian Formation*, Newman Press, 1964; George HOWIE, *Educational Theory and Practice in Saint Augustine*, Routledge, 1969; Kim PAFFENROTH, Kevin L. HUGHES, ed., *Augustine and the Liberal Education*, Ashgate, 2000; Ryan TOPPING, *Happiness and Wisdom: Augustine's Early Theology of Education*,

profesor al artelor liberale sau predicator), ci Logosul, „Adevărul care sălășluiește înlăuntrul minții (*intus ipsi menti praesidentem veritatem*), „Înțelepciunea veșnică" (*sempiterna Sapientia*), accesibilă prin contemplație (*contemplatione*). Orice nouă cunoștință, fie că e dobândită prin simțuri, fie pe cale rațională, e aprobată sau respinsă, prin raportarea ei la acest „Adevăr lăuntric"(*interiorem illam veritatem*), pe care fiecare om îl sesizează după puteri (*pro viribus*), adică pe măsura purității sufletești, dobândite prin virtuțile creștine.

În același timp, Fericitul Augustin rămâne și creatorul unei rafinate teorii a culturii creștine, expuse în mai multe scrieri, cea mai importantă rămânând *De doctrina christiana* (*Despre învățătura creștină*). Dintre cele patru cărți ale acestei lucrări, primele trei (redactate în jurul anului 396 d.Hr.) analizează felul în care artele liberale, știința profană, îi sunt necesare creștinului în studiul Bibliei[3]. El adoptă o poziție critică atât față de cei care consideră inutile cunoștințele profane în cercetarea Scripturilor[4], cât și la adresa formalismului literar, reducerea înțelesului spiritual la nivelul unei critici literare. Fondul hermeneuticii biblice și al oricărui demers științific este pentru el întotdeauna etic, ancorat în virtuțile teologale ale credinței, speranței și iubirii (*scientia inflat, caritas aedificat*). Frica de Dumnezeu (*timor Dei*), evlavia (*pietas*), căutarea smerită (*humiliter quaerere*), credința[5] sunt adevărate condiții de posibilitate a înțelegerii, fără de care mintea cercetătorului, oricât de cultivat, nu e realmente pregătită să surprindă înțelesurile superioare ale Scripturii[6].

În plus, cartea a patra din *De doctrina christiana,* alcătuită mult mai târziu (426 d.Hr.), se ocupă în același spirit și de constituirea

---

[3] Între cunoștințele necesare sau utile, sunt enumerate: cunoașterea limbilor Scripturii (greaca și ebraica) și a traducerilor latine, aritmetica, muzica, istoria, științele naturii (geografie, biologie, geologie, astronomie, meșteșuguri, medicina, agricultura, navigația, artele „trupului": dans, atletism, lupte), logica, retorica, filosofia. *Cf.* FERICITUL AUGUSTIN, *De doctrina christiana*, II, 30-146.

[4] „Să-și aducă aminte că au învățat totuși, cu ajutorul oamenilor, fie și doar alfabetul" (FERICITUL AUGUSTIN, *De doctrina christiana. Introducere în exegeza biblică*, ediție bilingvă, text latin, traducere, notă asupra ediției și indici de Marian Ciucă, introducere, note și bibliografie de Lucia Wald, Ed. Humanitas, București, 2002, Prolog, 7, [illegible]

unei retorici sacre, prin adaptarea celei clasice la nevoile oratorului creștin. Sarcina acestuia va fi să predea (*docere*), să încânte (*delectare*) și să convingă la acțiune (*movere*), după cum preconizase Cicero în *Despre invențiune*, iar cuvântarea lui va îmbina toate cele trei stiluri (umil, mediu și înalt) corespunzătoare celor trei scopuri pomenite. Și aici însă, mai presus de reguli și de precepte formale (a căror cunoaștere e socotită de Augustin folositoare, deși nu absolut necesară), stă cultivarea sufletească a predicatorului: el trebuie să aibă în primul rând o viață în conformitate cu ceea ce predică, să citească Scripturile și să se îmbibe cu scrierile marilor autori creștini mai degrabă decât să facă exerciții de stil, să cultive grija pentru adevăr mai mult decât pentru expresie. Modernitatea metodei Fericitului Augustin de învățare a oratoriei a fost nu o singură dată observată.

Despre catehizarea începătorilor în credință (403 d.Hr.)[7] se înscrie în continuitatea acestor meditații cu caracter pedagogic. Situația concretă de la care se pleacă aici este cea a convertirii păgânilor. Recentele edicte ale împăratului Teodosie, în urma cărora creștinismul dobândise statutul de religie oficială a imperiului, ridicaseră un val uriaș de convertiri, încât la scurtă vreme entuziasmul slujitorilor bisericești se văzu umbrit de câteva dificultăți inerente: programul foarte încărcat al catehizatorilor, rutina plictisitoare, calitatea de multe ori neconvingătoare a predicilor și cuvântărilor, sinceritatea și moralitatea îndoielnică a acestor noi veniți.

De la Cartagina, tânărul diacon Deogratias îi scrie Fericitului Augustin, episcop al Hipponei din 395 d.Hr., cerându-i sfat în privința alcătuirii unei prelegeri introductive, menite celor care doreau convertirea. În Africa de Nord la sfârșitul veacului al IV-lea, trecerea de la condiția de *paganus* (sau *iudaeus*) la aceea deplină de *christianus* era treptată, culminând cu primirea Botezului și Euharistiei. Or treapta inițială era tocmai a acestor *rudes*, începătorii, noii sosiți; cuvântul înseamnă literal „brut", „neprelucrat", iar simbolismul e cel al unui pământ încă necultivat, „neudat" încă de apa Botezului. După o scurtă chestionare asupra motivelor care îi animă să devină creștini, exista aici obiceiul de a li se ține acestora

o unică prelegere, de a fi „stropiți” cu o cateheză introductivă în credința creștină. Se cuvenea, prin urmare, ca ea să fie în cel mai înalt grad eficace, deoarece la sfârșit „începătorul” era întrebat dacă „crede și vrea să păzească cele auzite”.

Pentru Deogratias două erau temele arzătoare:

1. mai întâi care sunt forma și conținutul adecvate pentru o cateheză introductivă în credința creștină;

2. apoi faptul că lipsa de „inspirație” a catehizatorului produce în sufletul lui și al celui catehizat o reacție de dezamăgire și dezgust, care barează calea către convertirea autentică. El însuși este adesea victima acestei stări de acedie.

Despre catehizarea începătorilor în credință este, așadar, replica uimitoare a Fericitului Augustin la doleanțele și frământările mai tânărului său coleg, o scrisoare-tratat cuprinzând, pe lângă o introducere în problematică (cap. 1-4), două mari părți:

1. teoretică (cap. 5-22), în care sunt incluse sfaturi și precepte referitoare la:
   a. conținutul și forma catehezei propriu-zise (5-13);
   b. starea sufletească a catehizatorului și a celui catehizat (14-22);
2. aplicativă (cap. 23-55), cu două modele practice de cateheză:
   a. un model lung (24-50);
   b. și unul scurt (51-55)[8].

Scrierea se inserează, așadar, în marea tradiție catehetică a primelor patru veacuri creștine (care cuprinde și *Despre Botez* al lui Tertulian, *Catehezele mistagogice* ale Sfântului Chiril al Ierusalimului, *Marele cuvânt catehetic* al Sfântului Grigorie de Nyssa, *Catehezele baptismale* ale Sfântului Ioan Gură de Aur, *Despre Taine* și *Despre Mistere* ale Sfântului Ambrozie, *Omiliile catehetice* ale lui Teodor al Mopsuestiei). Deși de întindere relativ redusă, conținutul ei e dens în idei teologice, filosofice, precepte retorice, subtile observații de psihologie individuală și colectivă, care se succed cu o impresionantă spontaneitate și coerență. O dublă pedagogie se desfășoară de-a lungul întregului text, una ce are ca obiect pe catehizator și pe catehizat deopotrivă, primul fiind instruit în transmiterea, al doilea în primirea „a ceea ce, crezând, ne face creștini”.

8 *Cf.* Goulven MADEC, *Introduction*, în: *Oeuvres de Saint Augustin*, 11/1, *La première*

Considerațiile generale ale Fericitului Augustin din prima parte se sprijină în mare măsură pe cunoașterea intimă a retoricii clasice (Cicero, Quintilian) și pe o experiență deja îndelungată ca predicator. Recomandarea lui de a structura cateheza în: introducere (*exordium*), expunere (*narratio*), exhortație (*exhortatio*) și precepte (*praecepta*) e rodul unei adaptări a clasificării întreprinse de Cicero momentelor discursului[9] și devenite între timp teorie de școală la specificul propovăduirii creștine. În acord cu *De doctrina christiana*, rolul expunerii va fi aici de a învăța (*docere*), altfel zis de a provoca o convertire a *minții* celui catehizat. Credința e cea întâi vizată[10]. În schimb, cel al exhortației și preceptelor va fi de a îndupleca (*flectere*), de a determina la acțiune morală (*movere*), așadar de a provoca o convertire a *voinței* (vizând nădejdea și iubirea)[11].

Conținutul catehezei recapitulează Scripturile. Însă „toată Sfânta Scriptură scrisă înainte [de Hristos] a fost scrisă ca să prevestească venirea Domnului, iar tot ce s-a încredințat scrisului și s-a întărit cu autoritatea dumnezeiască după [venirea Lui] Îl înfățișează pe Hristos și îndeamnă la iubire"[12]. Redusă la esențe, lecția lor e simplă: „Dumnezeu este iubire"[13] și: „Să iubești pe Domnul Dumnezeul tău din toată inima ta, din tot sufletul tău, din tot cugetul tău și din toată puterea ta. Acesta este cea dintâi poruncă. Iar a doua e aceasta: să iubești pe aproapele tău ca pe tine însuți"[14]. Expunerea (*narratio*) va fi, așadar, potrivit Fericitului Augustin, o prezentare a istoriei universale din perspectivă

---

[9] Introducere (*exordium*), expunere (*narratio*), partiție (*partitio*), întărire (*confirmatio*), respingere (*reprehensio*) și concluzie (*conclusio*) sau perorație (*peroratio*). *Cf.* CICERO, *Despre invențiune*, I, 19; *Arta oratoriei*, VII, 28 - XVII, 60.

[10] Și pentru Cicero expunerea este „temelia nașterii credinței" (*fundamentum constituendae fidei*). *Cf.* CICERO, *Arta oratoriei*, IX, 31.

[11] Ar corespunde *perorației* ciceroniene, al cărei rost (alături de introducere) e să „miște sufletul" (*ad motum animi valet*).

[12] FERICITUL AUGUSTIN, *Despre catehizarea începătorilor în credință*, IV, 8. „Prin urmare, Hristos a venit, mai presus de orice, ca să cunoască omul cât de mult îl iubește Dumnezeu, iar cunoscând să se aprindă de iubirea pentru Cel de către care a fost mai întâi iubit și să-și iubească aproapele" (IV, 8).

[13] *Ioan* 4, 8.

[14] *Marcu* 12, 30-31. Vezi și FERICITUL AUGUSTIN, *Predica despre învățătura creștină* (*Sermo

hristologică, a Dumnezeului-Iubire. Sugestia lui se apropie de programul catehetic al Sfântului Irineu de Lyon (s-au remarcat asemănări în conținut cu *Demonstrația propovăduirii apostolice*), cu diferența că la Fericitul Augustin expunerea nu se oprește odată cu venirea lui Hristos, ci continuă până în contemporaneitate. În plus, cateheza augustiniană conține o teologie a istoriei mult mai rafinată, bazată pe ideea celor șapte vârste ale omenirii, schițată încă din *Despre Geneză împotriva maniheilor* și ajunsă la expresia ei deplină în a doua jumătate a *Cetății lui Dumnezeu*.

Desigur, acest mesaj al iubirii lui Dumnezeu pentru om nu trebuie nici să fie repetat ostentativ și clișeizat, până la banalizare, nici sufocat de stufoase argumentații abstracte. Motivul central, consideră Fericitul Augustin, trebuie să se insereze delicat, asemenea „unui fir de aur”, care leagă un „șirag de nestemate fără a tulbura printr-o lipsă de măsură”[15]. Strădania catehizatorului constă deci în a formula discret, dar coerent rațional, această viziune totală, Logo-centrică, asupra creației și în a reorienta privirea[16] „începătorului” către ea.

Convertirea cere întâi reorientarea „începătorului” dinspre pofta irațională (*concupiscentia, cupiditas*) către Logosul istoriei. Pentru aceasta, starea sufletească a celor doi trebuie să fie favorabilă contemplației, lucru dificil pentru mintea omenească din pricina patimilor. De aici și descrierea, de o remarcabilă finețe psihologică, a patimii lehamitei (*taedium*) sau dezgustului (*fastidium*)[17] care îi poate cuprinde pe ambii participanți la actul pedagogiei sacre și care „întunecă seninătatea minții”, precum și a remediilor „potrivite cu Dumnezeu”[18].

---

[15] FERICITUL AUGUSTIN, *Despre catehizarea începătorilor în credință*, VI, 10.

[16] La III, 6 se spune explicit că „privirea celui pe care îl instruim prin vorbe trebuie mișcată și călăuzită într-acolo” (spre „ținta finală” a catehezei).

[17] Patologia lehamitei, plictiselii, dezinteresului (elevilor și profesorilor deopotrivă), analizată de Fericitul Augustin, e de o acută relevanță inclusiv pentru învățământul modern.

[18] În esență, aceste remedii (vezi Raymond CANNING, *Augustine of Hippo, Instructing the Beginners in Faith*, New City Press, New York, 2006, „Introduction”, p. 25) pot fi reduse tot la porunca iubirii aproapelui. De altfel, însuși Fericitul Augustin scrie în paragraful XV, 23: „Chiar dacă le datorăm aceeași iubire tuturor, nu pentru toți trebuie folosit același leac; căci iubirea însăși, aceeași fiind, pentru unii suferă chinurile nașterii, pentru alții

Oratorul trebuie să mențină o atitudine de deschidere iubitoare față de cel care primește învățătura[19]. Pentru a depăși dificultățile inerente comunicării, atitudinea și vorbele lui trebuie să fie însuflețite de o stare de „bună-dispoziție" (*hilaritas*)[20], desigur nu în sensul unui divertisment facil sau artificial[21], ci al unei bucurii lăuntrice (*frui*), rod al propriei sale stări contemplative, pe care va încerca, de asemenea, să o imprime în sufletul ascultătorului.

Cateheza nu se reduce însă la o simplă informare. De aici insistența Fericitului Augustin ca ea să includă cu necesitate un îndemn (*exhortatio*), prin care se face apel la voința ascultătorului. Scopul lui e ca „începătorul" să răspundă cu iubire (*redamare*) la iubirea lui Dumnezeu. Convertirea e reală abia prin asumarea practică a învățăturii, eficacitatea ei cere „ca ascultătorul nostru, sau, mai bine zis, ascultătorul lui Dumnezeu prin noi, să înceapă să înainteze în purtare și cunoștință și să pășească sprinten pe calea lui Hristos; și să nu îndrăznească să pună aceasta nici pe seama noastră, nici a lui, ci să se iubească pe sine și pe noi și pe ceilalți prieteni pe care îi iubește în Cel și pentru Cel care l-a iubit, când el Îi era dușman, ca să-l îndrepte și să Și-l facă prieten"[22].

În tot acest scenariu pedagogic, rolul principal nu revine totuși, în ultimă instanță, nici diaconului Deogratias și catehumenilor lui, nici chiar episcopului Augustin, maestrul lui Deogratias. Protagonistul adevărat rămâne mereu „Iubirea însăși, răspândită în inimile noastre prin Sfântul Duh Care ne-a fost dat"[23]. Iar *Predica despre învățătura creștină*, comentând un verset din Sfântul Pavel, confirmă explicit acest lucru: „Într-adevăr, cine este învățătorul (*magister*)

---

[19] Un exeget apusean, Phillip Cary, a observat că la Fericitul Augustin pedagogia e integral subsumată eticii creștine, învățarea (*discere*) fiind o cerință a iubirii de Dumnezeu, iar predarea (*docere*, aici catehizarea), a iubirii de semeni (vezi Phillip CARY, „Study as Love, Augustinian Vision and Catholic Education", în: K. PAFFENROTH și K.L. HUGUES, ed., *Augustine and Liberal Education*, Lexington Books, Ashgate, 2008, ediția a 2-a, pp. 55-80, și discutarea acestor idei în Raymond CANNING, „Teaching and Learning: An Augustinian Perspective", *Australian eJournal of Theology*, 3 (August 2004), pp. 9-10.

[20] Corespondentul ei în sistemul ciceronian ar fi *delectatio* (delectarea sau încântarea), dar resorturile ei sunt, desigur, de altă factură.

[21] Vezi de pildă XIII, 19, unde se arată că „buna dispoziție sinceră" nu exclude și o anumită formă de tristețe sau de regret. Tonul dominant însă rămâne cel „prietenos" în chip autentic.

care predă (*docet*)? Nu e un oarecare om, ci apostolul. Desigur, apostolul, și totuși nu apostolul. «Sau vreți», zice el, «să aveți dovada Celui care vorbește în mine, Hristos?»[24] Hristos e Cel care predă; are catedra în cer, cum am zis un pic mai înainte"[25].

Ce rol îi poate reveni atunci efectiv educatorului omenesc? Răspunsul Fericitului Augustin vine cu modestie în aceeași predică: „Dar, pentru că El [este Cel care] seamănă, eu cine sunt? Abia dacă sunt coșul Semănătorului. El Însuși socotește vrednic să pună în mine ceea ce împrăștie în voi. Prin urmare, voi să nu vă uitați la neînsemnătatea coșului, ci la iubirea seminței și puterea Semănătorului"[26].

*

Notă asupra traducerii

Prezenta traducere are la bază textul latin din ediția critică publicată în seria *Corpus Christianorum*, vol. 46: SANCTI AURELII AUGUSTINI, *De catechizandis rudibus,* CCSL XLVI, Sancti Aurelii Augustini Opera, pars XIII, 2, cura et studio I.B. Bauer, Turnhout, Brepols, 1969, pp. 115-178, pe care l-am confruntat în unele pasaje, mai obscure sau controversate, cu varianta sa ușor îmbunătățită din ediția franceză: *Oeuvres de Saint Augustin*, 11/1, *La première catéchèse - De catechizandis rudibus*, texte critique du CCL, introduction, traduction et notes par Goulven Madec, Études Augustiniennes, 1991. Pentru dificultățile de redare în limba română a conceptelor augustiniene, am consultat în primul rând AUGUSTIN, *Prima cateheză. Inițiere în viața creștină*, ediție bilingvă, traducere de George Bogdan Țâra, introducere de Lorenzo Perrone, ediție îngrijită de Cristian Bădiliță, Polirom, Iași, 2002, dar și traducerile românești ale altor opere, preluând uneori soluțiile terminologice deja existente sau consacrate (adecvate lexicului patristic și teologico-filosofic românesc), acolo unde acestea ni s-au părut reușite, ori înlocuindu-le unde am considerat că nu surprind

[24] 2 *Corinteni* 13, 3.

[25] FERICITUL AUGUSTIN, *Predica despre învățătura creștină* (*Sermo de disciplina christi-*

sensul adecvat, sesizând totodată în notă originalul latin pentru lămurirea cititorului. În efortul traductologic am urmărit per ansamblu două deziderate, uneori neglijate de traducătorii textelor vechi: 1. consecvența conceptuală: redarea peste tot a aceluiași concept-cheie din latină prin același termen românesc ori prin termeni din aceeași familie lexicală, în limita posibilităților semantice ale limbii române; 2. redarea cât mai clară și mai fidelă a nuanțelor de gândire și de exprimare, a „întorsăturilor" alambicate ale frazei, păstrând totuși un echilibru între simplificarea excesivă și copierea exactă a stilului augustinian.

Pentru ușurința lecturii am păstrat uzanța de a partaja textul, inserând titluri și subtitluri care să îi indice structura. Traducerea citatelor patristice din note, acolo unde nu e indicat prin trimiteri, ne aparține.

Alin-Bogdan MIHĂILESCU

FERICITUL AUGUSTIN

Despre catehizarea începătorilor în credință

Introducere în tema scrierii

I. 1. Mi-ai cerut, frate Deogratias, să-ți scriu despre catehizarea începătorilor în credință[27] ceva care să îți fie de folos. Căci mi-ai zis că la Cartagina, unde ești diacon, cei ce trebuie instruiți[28] întâia oară în credința creștină sunt adesea aduși la tine, pentru că se socotește că ai o mare[29] putere de catehizare datorită învățăturii de credință și vorbei plăcute. Numai că mai mereu, zici tu, te lovești de unele greutăți: cum să se predea mai convenabil chiar ceea ce, crezând, ne face creștini; de unde să începem expunerea[30] și până unde să

---

[27] *Rudibus*, în latină. În sens propriu, adjectivul *rudis,-e* înseamnă fie „brut", „necioplit" sau „aspru", cu referire la materialul unei lucrări (lemn, piatră etc.), fie „neprelucrat", cu referire la pământul încă nedesțelenit sau necultivat. Figurat, el poate primi atât o conotație generală: „neinstruit", „neinițiat", „începător" , „tânăr", „nou" etc., cât și una mai restrânsă: „incult", „ignorant", „prost". În cazul scrierii de față sensul e cel figurat și general. *Rudes* sunt cei care se apropie pentru prima dată de creștinism cu gândul convertirii, indiferent de gradul lor de cultură. Mintea lor e ca un pământ încă nelucrat, care urmează să fie „stropit" (vezi următoarele două note) cu o cateheză introductivă. În ierarhia Fericitului Augustin se află pe treapta cea mai de jos: după ascultarea procatehezei, ei trec printr-un scurt rit (specific vechii Biserici latine) de primire în catehumenat și devin *audientes* (ascultători), apoi, la capătul Săptămânii Mari, *competentes* (candidați la Botez, adică ceea ce în tradiția răsăriteană erau cei „luminați" – φωτιζόμενοι –, iar la Roma *electi*), iar după primirea Botezului *fideles* (credincioși, creștini deplini). De-a lungul prezentei traduceri s-a optat, din motive de claritate, pentru echivalarea lui *rudes* cu „începători (în credință)", după modelul ultimei versiuni englezești (ediția Canning, 2006: „beginners in faith") și al celor franceze (ediția Madec, 1991, și Combès-Farges, 1949: „débutants").

[28] *Imbuere* – cu sensul direct de „a stropi", „a uda un pământ", iar cel figurat de „a instrui", „a introduce pe cineva într-o învățătură". Este totodată de observat că succesiunea de metafore acvatice sugerează și ideea că lucrarea catehizării e prefigurare a Botezului. *Cf.* nota anterioară.

[29] *Uberem* – „bogat", „îmbelșugat", uneori cu referire la o ploaie abundentă (vezi LUCRETIUS, *Despre natura lucrurilor*, VI, 290).

o ducem; dacă la capătul expunerii să apelăm la o exhortație, ori să ne rezumăm doar la precepte[31], prin păzirea cărora ascultătorul deprinde viața și mărturisirea de credință creștine. Iar de multe ori – după cum mărturisești și te plângi – ți s-a întâmplat ca într-o cuvântare[32] lungă și anostă[33] să fii tu însuți dezamăgit și dezgustat[34] de tine, darmite cel pe care îl instruiai prin vorbe și restul ascultătorilor de față! Și împins de această nevoie mă silești, în virtutea iubirii ce ți-o datorez, să nu refuz, printre celelalte îndeletniciri ale mele, să-ți scriu câte ceva pe această temă.

I. 2. Pe mine însă mă silesc nu doar iubirea și slujirea față de tine ca apropiat, ci și cea datorată în genere Maicii Biserici. Când Domnul îmi poruncește să-i ajut cu lucrarea mea – de care prin dărnicia Lui sunt în stare – pe aceia pe care mi i-a făcut frați, eu mă simt obligat să nu refuz deloc, ci mai degrabă s-o fac din propria mea voință, hotărât și cu evlavie. Dacă îmi doresc să se împartă cât mai darnic din tezaurul domnesc, tot așa de mult se cuvine, când aflu că unii iconomi, slujitori laolaltă cu mine, au greutăți în a împărți, să fac tot ce ține de mine ca să le vină ușor și la îndemână ceea ce vor stăruitor și cu râvnă.

II. 3. Cât despre felul în care te vezi tu pe tine, n-aș vrea să te tulbure că adesea cuvântarea ta ți s-a părut slabă și dezgustătoare. Într-adevăr, se poate să nu i se pară așa celui pe care îl instruiai. Dar, fiindcă tu doreai să se audă ceva mai bun, ceea ce spuneai ți s-a părut nevrednic de auzul altora. De altfel, și mie aproape întotdeauna îmi displace propria mea cuvântare. Căci îmi doresc una superioară, față de care simt adesea o bucurie lăuntrică[35] înainte de a începe

---

evenimentelor istorice reale (însoțite de explicarea lor teologică) – în opoziție cu *fabula*, plăsmuirea poetico-mitică (vezi mai jos, la VI, 10) – și trebuie să ocupe partea centrală a catehezei.

[31] *Praecepta*, în original. Am tradus *praecepta* fie prin „porunci", acolo unde este vorba despre poruncile biblice în sens restrâns, fie prin „precepte", acolo unde sensul e mai larg, incluzând atât poruncile biblice, cât și preceptele morale care decurg din acestea.

[32] *Sermo* – termenul folosit cu precădere în această scriere pentru discursul, cuvântarea catehetică.

[33] *Tepidus* – literal însemnând „călduț" (cu o subtilă aluzie la *Apocalipsa* 3, 16).

[34] *Fastidium* – „dezgustul", alături de *taedium* – „lehamitea", „plictiseala" (termenul preferat de Fericitul Augustin), redă starea sufletească a ascultătorului atunci când își pierde

să o exprim în cuvintele sonore; însă, când găsesc că rezultatul este mai prejos decât [lucrul] care m-a mișcat, mă întristez că limba mea n-a fost la înălțimea inimii. Pentru că vreau ca tot ce înțeleg eu să înțeleagă și cel care mă ascultă și îmi dau seama că n-am vorbit în așa fel încât să-mi reușească asta.

Mai ales că înțelegerea[36] se răspândește în suflet printr-un soi de străfulgerare rapidă, pe când vorbirea este lentă, de durată și mult diferită; și când una e încă în desfășurare, cealaltă s-a retras deja în sălașul ei tainic. Totuși, în chip uimitor, ea[37] impregnează în memorie anumite urme[38], care se păstrează de-a lungul scurtei durate a silabelor. Iar noi de la aceste urme pornim atunci când parcurgem semnele sonore pe care le numim „limbă" – latină, greacă, ebraică sau alta –, fie că aceste semne sunt [doar] cugetate, sau și pronunțate cu glas tare.

Însă urmele respective nu sunt nici latinești, nici grecești, nici ebraice, nici ale [limbii] altui neam; ci ele se formează în suflet, așa cum [se formează] expresia feței pe trup. Căci „mânie" se zice în latină într-un fel, în greacă în altul și tot așa în fiecare limbă; dar expresia feței unui [om] mânios nu e nici latinească, nici grecească. Așadar, dacă cineva zice: „*Iratus sum*", nu înțeleg toate neamurile, ci numai latinii; dar când sufletul se aprinde și își arată emoția pe chip, producând o anumită expresie, oricine o vede își dă seama că e vorba de un om mânios.

Însă noi nu putem să scoatem afară aceste urme pe care înțelegerea le impregnează în memorie și prin sunetul glasului să le întindem, cum s-ar zice, atât [de mult] până la simțurile ascultătorului, încât să fie la fel de clare și limpezi cum este expresia feței[39]. Căci ele sunt înăuntru, în suflet, iar aceasta afară, pe trup. Și de aceea s-ar cuveni să ne gândim cât de diferit e sunetul gurii noastre de acea zvâcnire a înțelegerii – de vreme ce nici măcar cu impregnarea din memorie nu seamănă! Numai că de cele mai multe ori,

[36] *Intellectus* – termen filosofico-teologic cu sensuri multiple, numind atât facultatea rațională a sufletului: „intelectul" sau „mintea", cât și activitatea ei: „înțelegerea" sau „intelecția, intuiția (contemplativă)", apoi și rezultatul acestei activități: „înțelesul".

[37] Adică înțelegerea.

[38] *Vestigia* [...] *memoriae*, în original.

[39] Fiindcă gândirea și vorbirea sunt prin natura lor diferite (prima e imaterială, cealaltă

arzând să le fim de folos ascultătorilor, noi vrem să ne exprimăm exact așa cum înțelegem în acel moment, deși prin chiar această încordare[40] nu suntem în stare să vorbim. Și, pentru că nu reușim, ne frământăm și, ca și cum ne-am fi zbătut degeaba, ne dezumflăm[41] de lehamite[42]. Iar din pricina acestei stări de lehamite cuvântarea se face și ea mai delăsătoare și mai moale decât era atunci când ne-a adus la lehamite.

4. Dar de multe ori atenția celor care doresc să mă asculte îmi arată că vorbirea mea nu e chiar așa de rece cum mi se pare mie. Și-mi dau seama din încântarea lor că ei prind ceva folositor și mă străduiesc să nu mă opresc din această slujire, cât timp îi văd că primesc bine ce li se înfățișează. La fel și tu: tocmai din faptul că sunt aduși mai des la tine cei care trebuie instruiți în credință, se cade să înțelegi că altora nu le displace cuvântarea ta așa cum îți displace ție și să nu socotești că ești neroditor din pricină că nu explici cele ce vezi[43] așa cum îți dorești – când poate că nici nu ești în stare să vezi așa cum îți dorești! Căci cine în viața aceasta vede altfel decât în ghicitură și prin oglindă[44]?

Nici iubirea însăși nu este chiar într-atât de mare încât să risipească întunecimea cărnii și să pătrundă în senina veșnicie, de unde își trag strălucirea până și aceste lucruri trecătoare. – E drept însă că cei buni înaintează zi de zi la vederea acelei zile fără de rotire a cerului și cădere a nopții, „pe care ochiul n-a văzut-o, nici urechea n-a auzit-o, nici la inima omului nu s-a suit”[45]. – Așadar, când îi instruim pe

---

[40] *Intentio* – „încordare” sau „întindere”. Este vorba despre efortul menționat mai sus, prin care oratorul încearcă să-și exprime cât mai precis gândirea.

[41] *Marcescimus* – ceea ce literal înseamnă: „ne înmuiem”, „ne veștejim”; cuvântul redă aici o stare sufletească opusă celei inițiale, de „încordare” exaltată; amândouă extremele sunt socotite de Fericitul Augustin nepotrivite pentru catehizator.

[42] *Taedium* – „lehamitea” sau „plictiseala”, principalul inamic în catehizare. Noțiunea e un corespondent mai mult sau mai puțin exact al acediei lui Evagrie Ponticul. Nu este sigur însă dacă Fericitul Augustin l-a citit pe Evagrie. Utilizarea acestei noțiuni de către Fericitul Augustin pare să stea mai degrabă sub influența lecturii *Vieții Sfântului Antonie cel Mare*, în traducerea latină a lui Evagrie de Antiohia, dar și a tratatului lui Seneca, *Despre liniștea spiritului*, unde termenul revine adesea. Încă o sursă posibilă ar fi conceptul de *aegritudo*, discutat de Cicero în cartea a treia și a patra a *Disputelor* de la Tusculum.

[43] *Cernere* – „a vedea”, însă în sens contemplativ.

începătorii în credință, nu există nicio cauză mai însemnată pentru care vorbirea dezamăgește decât aceasta: că vederea neobișnuită ne face plăcere și vorbirea obișnuită ne produce lehamite. Și, într-adevăr, suntem mai plăcut ascultați dacă și noi suntem încântați de lucrarea [catehizării], pentru că firul vorbirii noastre ne e afectat de starea de bucurie[46], ea ieșind astfel mai ușor și fiind mai lesne primită.

De aceea, o sarcină nu foarte grea este să oferim unele reguli în prezentarea [articolelor] de credință: de unde și până unde să fie expuse; cum să variem expunerea astfel ca uneori să fie mai scurtă, alteori mai lungă, dar să fie mereu întreagă și desăvârșită; și când anume să apelăm la una mai lungă, când la una mai scurtă. Însă cea mai mare atenție iată cărei probleme o vom acorda: cum să se procedeze așa încât cine catehizează să o facă bucuros (căci va fi cu atât mai plăcut, cu cât va fi mai mult în stare de asta). Iar preceptul în acest caz este ușor de văzut. Căci și în cazul bogăției materiale „Dumnezeu îl iubește pe cel care dăruiește voios”[47]; atunci cu cât mai mult în cel al bogăției duhovnicești? Dar ca această bună dispoziție[48] să sosească la momentul potrivit ține de milostivirea Celui care a dat aceste porunci.

Prin urmare, se cuvine să tratăm mai întâi despre felul expunerii[49] – care, din câte am înțeles, este ceea ce dorești –, apoi despre cum trebuie alcătuite preceptele și exhortația[50], iar la urmă despre dobândirea acestei bune dispoziții pe care ne-o insuflă Dumnezeu.

---

[46] *Gaudium*, în original.

[47] 2 *Corinteni* 9, 7. Redăm aici pe *hilarem* prin „voios”, din fidelitate pentru stilul biblic. Vezi nota următoare.

[48] *Hilaritas* – în legătură cu *hilarem* din 2 *Corinteni* 9, 7. Buna dispoziție, voioșia (*hilaritas*) și bucuria (*gaudium*) nu trebuie înțelese ca simplu amuzament, ci în cadrul mai larg al învățăturii despre formele de iubire, dezvoltată de Fericitul Augustin în *De doctrina christiana*, I, 7-8 și *Despre 83 de probleme diverse* (*Problema* 30), unde se face distincția între lucrurile de care trebuie să ne bucurăm (*quibus fruendum est*) și cele de care trebuie să ne folosim (*quibus utendum est*). Primele sunt cele care trebuie iubite pentru ele însele (Dumnezeu și realitățile „veșnice și neschimbătoare” – I, 10-12, 39), celelalte pentru a ajunge la primele (îngerii, oamenii, bunurile trecătoare, dar „numai cele care prin însoțirea cu noi se raportează la Dumnezeu” – I, 44). *Cf.* SFÂNTUL AUGUSTIN, *De doctrina christiana. Introducere în exegeza biblică*, text latin și traducere de Marian Ciucă, introducere și note de Lucia Wald, Humanitas, București, 2002, pp. 60-64, 80-83. În contextul de față, *hilaritas* este bucuria de a primi și de a preda adevărul mântuitor.

[49] *Narratio*; *cf.* I, 1.

[50] *Exhortatio* – „exhortația”, „încurajarea” sau „îndemnul”. Prin această împărțire, Fericitul Augustin oferă deja planul părții teoretice a lucrării sale, dar și pe cel al alcătu-

A. Partea întâi.
Sfaturi teoretice privitoare la alcătuirea catehezei

Despre expunerea propriu-zisă

III. 5. Expunerea este întreagă atunci când cineva este catehizat începând de la versetul: „La început a făcut Dumnezeu cerul și pământul"[51] până în vremurile de astăzi ale Bisericii. Asta totuși nu înseamnă că trebuie să redăm din memorie întregul *Pentateuh*, toate cărțile *Judecătorilor* și *Regilor* și pe cea a lui *Ezdra* și toată *Evanghelia* și *Faptele Apostolilor*, în caz că le-am învățat pe de rost, sau să le expunem în cuvintele noastre desfăcând și tălmăcind tot ce e conținut în aceste suluri. De așa ceva nu e nici timp și nici nu avem nevoie. Ci să cuprindem totul pe scurt și în general, selectând anumite fapte mai vrednice de admirație, care sunt mai plăcute de ascultat și s-au petrecut în momentele de cotitură [ale istoriei][52]. Iar pe acestea nu se cuvine să le înfățișăm ca și cum am ține manuscrisele strânse în și le-am lua îndată de sub ochi. Ci să zăbovim asupra lor câtva timp, dezlegându-le, desfășurându-le, cercetându-le și oferindu-le spre examinat și admirat sufletelor ascultătorilor. În schimb, pe celelalte să le adăugăm prin împletire cu primele și trecând repede peste ele. În felul acesta și faptele pe care dorim cu precădere să le transmitem vor ieși mai bine în evidență prin coborârea celorlalte. Și nici ascultătorul pe care vrem să-l trezim prin expunere nu va ajunge obosit la ele, nici pe acela pe care trebuie să-l instruim nu-l va lăsa memoria.

6. În toate aceste [întâmplări] se cuvine, desigur, ca nu doar noi să vedem ținta poruncii, adică: „Iubirea din inimă curată și conștiință bună și credință neprefăcută"[53], de care să legăm tot ce zicem[54], ci și privirea celui pe care îl instruim prin vorbe trebuie mișcată și călăuzită într-acolo.[54]

---

[51] *Facerea* 1, 1.

[52] *In ipsis articulis*, în original. Același sens pentru *articulus* în *Despre cetatea lui Dumnezeu*, XVI, 24 (*insignes articuli temporum*). Cuvântul reapare în prezenta scriere și mai jos, la III, 6 (cu sensul de „perioadă istorică").

[53] *1 Timotei* 1, 5.

[54] *Cf.* FERICITUL AUGUSTIN, *De doctrina christiana*, I, 84-96, ed. cit.; iubirea lui Dumnezeu

Într-adevăr, tot ceea ce citim în Sfintele Scripturi de dinaintea venirii Domnului s-a scris cu un singur scop: ca să încredinţeze de venirea Lui şi să prefigureze viitoarea Biserică, adică poporul lui Dumnezeu din toate neamurile, care e trupul Său[55]; iar în rândul ei se adaugă şi se numără toţi sfinţii care au trăit chiar şi înainte de venirea Lui în veacul acesta, crezând că va veni aşa cum credem noi că a venit.

Căci Iacov, când s-a născut, a trimis afară din pântece mai întâi mâna cu care ţinea de piciorul fratelui său, născut înainte[56], apoi a urmat capul şi, neapărat, abia la urmă celelalte membre. Totuşi capul precede în cinste şi putere nu numai membrele care i-au urmat, ci şi mâna care l-a precedat la naştere; şi, deşi nu prin momentul ivirii, totuşi prin ordinea firii are întâietate. La fel şi Domnul Iisus Hristos: mai înainte de a Se arăta în carne şi de a păşi, ca să zic aşa, din pântecele sălaşului Său tainic în faţa oamenilor ca Omul mijlocitor între Dumnezeu şi oameni[57], „Cel ce este peste toţi Dumnezeu binecuvântat în veci"[58], a trimis prin sfinţii patriarhi şi proroci o parte din trupul Său, prevestind, ca printr-o mână, că Se va naşte şi apucând de picior cu legăturile Legii, ca prin cinci degete, trufaşul popor de dinaintea Lui. Fiindcă şi de-a lungul a cinci mari perioade istorice El a prevestit şi prorocit neîncetat că va veni. Şi de aceea, în potrivire cu aceste fapte, cel prin care s-a dat Legea[59] a scris cinci cărţi. Iar cei trufaşi, gândind carnal şi „voind să-şi statornicească propria lor dreptate"[60], nu au fost binecuvântaţi cu mâna deschisă, ci prinşi cu mâna strânsă şi închisă a lui Hristos. Şi aşa lor le-au fost legate picioarele „şi au căzut, dar noi ne-am ridicat şi ne-am îndreptat"[61].

Prin urmare, deşi Domnul Hristos a trimis înainte, aşa cum am zis, o parte a Trupului Său în sfinţii care L-au precedat prin timpul naşterii lor, totuşi El este Capul trupului Bisericii[62]; iar toţi cei care

următoare (III, 6 - IV, 8) este vorba tocmai despre statuarea acestui principiu pentru catehizator.

[55] *Cf. Coloseni* 1, 18.

[56] *Cf. Facerea* 25, 26.

[57] *Cf. 1 Timotei* 2, 5.

[58] *Romani* 9, 5.

[59] *Cf. Ioan* 1, 17.

L-au prevestit s-au unit prin credința în El de acest trup, căruia El îi este Capul. Căci mergând înainte ei nu s-au desprins, ci mai degrabă s-au alipit ascultând. De altfel, și mâna poate fi întinsă înainte de către cap, dar rămâne legată [de trup] dedesubtul capului. Și pentru aceea „toate cele ce s-au scris înainte s-au scris ca să primim noi învățătură"[63] și „au fost prefigurări ale noastre"[64]. Și „acestea li s-au petrecut ca prefigurare, dar au fost scrise pentru noi, cei la care a ajuns sfârșitul veacurilor"[65].

IV. 7. Însă ce scop mai înalt al venirii Domnului există, dacă nu ca Dumnezeu să-Și arate iubirea față de noi, dovedind-o cu putere? Căci, „pe când eram încă păcătoși, Hristos a murit pentru noi"[66]. Iar asta fiindcă ținta poruncii și „împlinirea Legii este iubirea"[67]: ca și noi să ne iubim unii pe alții[68] și, după cum El Și-a pus pentru noi sufletul, așa și noi să ne punem pentru frați sufletul[69], iar dacă pe Dumnezeu – Care ne-a iubit [El Însuși] mai întâi pe noi[70] și „pe Fiul Său unic nu L-a cruțat, ci pentru noi toți L-a dat"[71] – ne rușinam să-L iubim, măcar acum să nu ne rușinăm să-I răspundem cu iubire. Pentru că nu există mai mare chemare la iubire decât iubirea în chip anticipat. Și foarte împietrit e sufletul care, nevoind să-și cheltuiască dragostea, nu vrea nici să o răsplătească.

De altfel, chiar și în iubirile depravate și josnice noi vedem cum cei care vor să fie iubiți unii de alții nu fac decât să dea la iveală și să arate prin ce dovezi pot cât de mult se iubesc. Apoi cum încearcă să invoce aparența dreptății, ca să pretindă răsplată de la sufletele pe care se străduiesc să le ademenească. Și cum se mistuie încă și mai arzător când simt că mințile pe care le doresc sunt mânate de același foc. Iar dacă și sufletul care dormita se trezește când simte că e iubit și dacă și cel care deja clocotea se aprinde mai tare când află că i se răsplătește iubirea – e limpede deci că nu există motiv mai puternic ca iubirea să înceapă sau să crească, decât atunci când cine

---

[63] *Romani* 15, 4.
[64] *1 Corinteni* 10, 6.
[65] *1 Corinteni* 10, 11.
[66] *Romani* 5, 8-9.
[67] *Romani* 13, 10.
[68] *Cf. Ioan* 13, 34; *1 Ioan* 4, 11.
[69] *Cf. 1 Ioan* 3, 16.

încă nu iubește află că este iubit ori când cine iubește dinainte capătă nădejdea că i se poate răspunde la iubire ori are deja dovada ei.

Iar dacă așa e și în cazul iubirilor rușinoase, cu cât mai curat e în cel al prieteniei? Într-adevăr, ce altceva căutăm decât ca prietenul să nu considere că fie nu-l iubim, fie îl iubim mai puțin decât pe noi înșine, spre a nu-i ofensa prietenia? Fiindcă, dacă va crede lucrul acesta, el va fi mai rece în acea iubire prin care oamenii se bucură de legături amicale. Dar, dacă nu e chiar atât de slab încât acea ofensă să-l facă să-și răcească toată iubirea, el va rămâne în ea, iubind nu ca să aibă el parte de bucurie, ci ca să poată fi de folos[72].

Mai merită apoi să vedem – deși și cei superiori vor să fie iubiți de cei inferiori[73] și sunt încântați de ascultarea zeloasă a acelora față de ei; și, cu cât își dau mai mult seama de ea, cu atât îi iubesc mai mult – și cât de mare e iubirea de care se aprinde cel inferior când simte că e iubit de cel superior. E drept că iubirea va fi mai dezinteresată[74] acolo unde nu se aprinde din seceta lipsurilor, ci se revarsă din abundența binefacerilor. Căci prima iubire izvorăște din nenorocire, a doua din milostivire. Dar, când cel inferior nu are nici măcar nădejdea că ar putea fi iubit de cel superior, el va fi negrăit de mișcat către iubire, dacă celălalt, din proprie inițiativă, va socoti vrednic să-i arate cât de mult îl iubește pe el, care nici n-ar fi îndrăznit să-și prezică un așa de mare bine. Însă ce poate fi superior lui Dumnezeu, Care e Judecătorul? Și ce poate fi mai fără de nădejde decât omul, care e păcătos și care s-a dat pe sine spre slujire și robie puterilor trufașe, care nu-l pot ferici, cu atât mai abitir cu cât era mai deznădăjduit că i-ar putea purta de grijă acea Putere ce nu vrea să se înalțe în răutate, ci este înaltă în bunătate?

8. Prin urmare, Hristos a venit, mai presus de orice, ca să cunoască omul cât de mult îl iubește Dumnezeu, iar cunoscând să se aprindă de iubirea pentru Cel de către care a fost mai întâi iubit[75] și să-și iubească aproapele, așa cum a poruncit și a dovedit-o El [Însuși], Care S-a făcut aproapele lui, iubindu-l nu când era aproape, ci departe rătăcitor. Și toată Sfânta Scriptură scrisă înainte [de

[72] *Ut consulat*, în original, în sensul iubirii ca folosire (*uti*), nu ca bucurie (*frui*).

[73] Înțelesul e generic, fie de inferioritate morală, fie de poziție socială subordonată (bunăoară ca sclav).

Hristos] a fost scrisă ca să prevestească venirea Domnului[76], iar tot ce s-a încredințat scrisului și s-a întărit cu autoritatea dumnezeiască după [venirea Lui] Îl înfățișează[77] pe Hristos și îndeamnă la iubire. Așa încât este limpede că nu doar toată Legea și prorocii – care erau încă singura Sfântă Scriptură când zicea Domnul aceste lucruri – atârnă de acele două porunci ale iubirii lui Dumnezeu și aproapelui[78], ci și toate sulurile de Scripturi dumnezeiești care pentru mântuirea noastră au fost consfințite și încredințate istoriei mai târziu. Și de aceea în Vechiul Testament este ascunderea celui Nou, iar în Noul Testament este dezvăluirea celui Vechi. Cei carnali, care înțeleg carnal[79], potrivit ascunderii, și atunci și acum au fost subjugați de frica pedepsei. Cât despre cei duhovnicești, [care înțeleg] potrivit dezvăluirii: și atunci, bătând cu evlavie, li s-au deschis cele ascunse, și acum, cercetând fără trufie, ca să nu se închidă și cele deschise, și înțelegând duhovnicește, sunt izbăviți prin iubirea dăruită lor.

Și, pentru că nimic nu e mai potrivnic iubirii decât invidia – însă mama invidiei este trufia –, Același Domn Iisus Hristos, Dumnezeu-Om, este și dovadă[80] a iubirii dumnezeiești pentru noi și pildă a smereniei omenești din noi, pentru ca marea noastră infatuare[81] să fie vindecată de un și mai mare leac contrar. Căci mare nenorocire este omul trufaș, dar mai mare milostivire e smeritul Dumnezeu.

Prin urmare, tu fă-ți din iubirea aceasta un fel de țintă finală[82], de care să legi tot ce spui, și expune orice ai de expus în așa fel încât cel căruia îi vorbești, auzind, să creadă, crezând, să nădăjduiască, nădăjduind, să iubească[83].

V. 9. Pornind de la însăși asprimea lui Dumnezeu, cea prin care inimile muritorilor sunt zguduite de o binevenită înfricoșare, trebuie zidită iubirea, pentru ca [omul], bucurându-se că este iubit de Cel de care se teme, să îndrăznească să-L iubească înapoi și să se

---

[76] *Cf. Luca* 24, 27.

[77] *Narrat*, în original, în legătură cu expunerea (*narratio*).

[78] *Cf. Matei* 22, 40.

[79] *Cf. Romani* 8, 5.

[80] *Indicium*, în original.

[81] *Tumor*, în original, un cuvânt cu sens atât medical, de „umflătură”, „protuberanță malignă”, cât și moral, de „infatuare”, „îngâmfare”.

[82] [illegible]

teamă de-a nu fi pe placul iubirii Sale pentru el, chiar dacă ar putea fi așa nepedepsit. Într-adevăr, se întâmplă foarte rar, ba chiar deloc, să vină cineva care să vrea să se facă creștin și să nu fie străbătut de o anumită frică de Dumnezeu. În schimb, dacă vrea să se facă creștin fiindcă așteaptă vreun folos de la oameni, despre care crede că nu le va putea face altfel pe plac, sau ca să evite vreo pagubă din partea unora pe care se teme să nu-i jignească ori să nu și-i facă dușmani, înseamnă că vrea nu atât să fie, cât să se prefacă. Căci credința nu înseamnă a mima cu trupul[84], ci a crede cu sufletul.

Însă de multe ori desigur că milostivirea lui Dumnezeu se arată prin slujirea catehizatorului, încât, mișcat de cuvântare, acela să vrea să se facă deja ce hotărâse să se prefacă; și în caz că va începe să vrea, atunci să socotim că a venit [să se facă]. Și firește că nouă ne e ascuns când vine cu sufletul cel pe care îl vedem deja prezent cu trupul; dar totuși trebuie să ne purtăm cu el în așa fel încât să se nască în el această intenție, chiar dacă ea nu există; căci nu scade cu nimic, atunci când există, dacă e întărită prin fapta noastră, chiar dacă nu știm clipa sau ceasul când a început să existe.

Bineînțeles că e folositor să fim preveniți, dacă se poate, de către cei care îl cunosc, în ce stare sufletească se află sau ce motive l-au împins să îmbrățișeze religia. Iar dacă nu există altcineva de la care să aflăm asta, trebuie întrebat chiar el, pentru ca din ceea ce va răspunde să-i stabilim cuvântării un început[85]. Însă, în caz că se apropie cu inima prefăcută[86], poftind foloase sau fugind de pagube omenești, de bună seamă că va minți. Cu toate astea, începutul trebuie făcut tocmai de la ce minte, dar nu ca să-i respingi minciuna ca și cum ți-ar fi limpede [că minte], ci pentru ca – dacă zice că a venit cu respectiva intenție (care desigur trebuie lăudată, indiferent că spune adevărul sau falsul) –, încuviințând și lăudându-i totuși acea intenție cu care răspunde că a venit, să-l facem să fie încântat că e așa cum dorește să pară.

---

[84] Ediția franceză (Madec, p. 72) preferă în loc de *saltantis corporis* („trup care mimează, dansează"), *salutantis corporis* („trup care se închină").

[85] *Exordium* – „introducerea" – numește în mod obișnuit în retorica clasică începutul unui discurs.

[86] *Ficto pectore*. Convertirea din oportunism era destul de întâlnită într-o epocă în care, după edictul împăratului Teodosie din anul 380, creștinismul devine religia oficială în Imperiul Roman. O problemă aparte o ridicau însă și maniheismul sau erezii ca priscilia-

Însă, dacă cel pe care trebuie să-l instruiești în credința creștină răspunde altceva decât se cade să fie în sufletul său, tu, dojenindu-l mai blând și mai calm, așa cum se cuvine unui începător și necunoscător, prezintă-i și laudă-i pe scurt și sobru adevăratul țel al învățăturii creștine și, fără să anticipezi expunerea care urmează sau fără să încerci să-l mai supui la ea până ce mai întâi nu i-ai pus sufletul în rânduială, fă-l să voiască ceea ce, din rătăcire sau prefăcătorie, încă nu voia.

VI. 10. În schimb, dacă răspunde cumva că a fost avertizat sau înfricoșat de un semn divin să se facă creștin, ni se oferă aici un foarte bucuros prilej de a începe[87]: grija cea mare a lui Dumnezeu pentru noi. Desigur, de la minuni și vise de felul acesta atenția lui trebuie mutată pe calea mai durabilă și la oracolele mai sigure ale Scripturilor, ca să-și dea seama de marea milostivire cu care i s-a dăruit chiar și această înștiințare înainte de a veni în atingere cu Sfintele Scripturi. Iar noi să-i arătăm că Domnul nu l-ar fi îndemnat sau silit să se facă creștin și să fie parte din trupul Bisericii, nici nu l-ar fi instruit prin atâtea semne și dezvăluiri, dacă n-ar fi voit El Însuși ca el să o ia pe calea deja pregătită, mai sigură și mai ferită, a Sfintelor Scripturi, unde nu se caută minuni văzute, ci te deprinzi cu nădăjduirea celor nevăzute, și ești înștiințat nu în somn, ci fiind treaz.

Și de aici e deja momentul să ne începem expunerea, pornind de la aceea că Dumnezeu a făcut toate lucrurile foarte bune[88] și ducând-o, după cum am zis, până în vremurile de astăzi ale Bisericii. Iar pentru toate întâmplările și faptele particulare expuse noi să oferim cauzele și motivele lor, prin care să le punem în legătură cu acea țintă a iubirii[89], de unde nici privirea făptuitorului, nici a vorbitorului nu trebuie să se abată. Căci și miturile plăsmuite de poeți, deși au fost scornite spre a fi pe gustul sufletelor ce se hrănesc cu fleacuri, totuși așa-zișii „grămătici" care sunt considerați buni încearcă să le pună în legătură cu un anumit folos, chiar dacă e unul deșert și lacom de îmbuibarea lumească. De aceea noi se cuvine să fim cu atât mai prevăzători să nu parcurgem [întâmplările] adevărate pe care le expunem fără a oferi cauzele lor, ca nu

cumva să fie crezute din plăcere deșartă ori chiar dintr-o dorință primejdioasă. Să nu prezentăm totuși aceste cauze părăsind șirul expunerii și intrând cu mintea și limba noastră în miezul unei dezbateri dificile. Ci să ne folosim de adevărul rațiunii[90] așa cum aurul leagă un șirag de nestemate fără a tulbura printr-o lipsă de măsură rânduiala podoabei.

Despre exhortație și preceptele vieții creștine

VII. 11. Odată ce-am ajuns la capătul expunerii, va trebui să insuflăm nădejdea în înviere și, pe măsura capacității, puterilor și timpului de care dispune ascultătorul, să tratăm despre învierea trupului, combătând ironiile deșarte ale celor necredincioși, și despre Judecata de apoi ce va să vie, bună cu cei buni, aspră cu cei răi, adevărată cu toți. Iar după ce se vor pomeni cu dispreț și groază pedepsele celor nelegiuiți, să propovăduim Împărăția celor drepți și credincioși, cetatea cea de sus și bucuria acesteia, cu adâncă dorință.

Aici însă noi trebuie să pregătim și să întărim slăbiciunea omului împotriva ispitelor și poticnirilor care se ivesc fie dinăuntrul, fie din afara Bisericii: din afară împotriva păgânilor, iudeilor sau ereticilor, iar dinăuntru împotriva plevei din aria Domnului. Să nu ne apucăm să dezbatem împotriva fiecărui soi de pervertiți și să respingem prin obiecții toate părerile stricate ale acelora. Ci în puțin timp noi să arătăm că a fost prezis așa și care este folosul ispitelor pentru instruirea credincioșilor, precum și leacul pe care îl avem în pilda de răbdare a lui Dumnezeu, Care a hotărât să îngăduie aceste lucruri până la sfârșit.

Iar când îl pregătim împotriva acelora care umplu trupește bisericile cu gloatele lor stricate, să-i fie amintite pe scurt și cum se cuvine [care sunt] preceptele[91] vieții creștine și cinstite, ca să nu fie amăgit de bețivi, zgârciți, înșelători, jucători de noroc, adulterini, desfrânați, iubitori de spectacole, legători de leacuri

[90] *Veritas rationis*, în original. Aici sensul logic-cauzal al lui *ratio* (cauza, explicația rațională) coincide cu cel teologic (Logosul Care ni Se adresează, Scripturile fiind Cuvântul lui Dumnezeu)

pângăritoare, descântători, astrologi sau ghicitori din toate soiurile de arte deșarte sau rele și alții de felul lor, și să creadă că va rămâne nepedepsit fiindcă îi vede pe mulți care se intitulează creștini iubind, săvârșind, apărând, sfătuind și convingând la aceste lucruri. Prin mărturii din Sfintele Scripturi va trebui învățat și ce sfârșit este rezervat stăruitorilor într-o astfel de viață și cât de tolerați trebuie să fie aceștia în Biserică, de care într-un final vor fi separați. Să-l înștiințăm dinainte că va găsi și mulți buni creștini în Biserică, adevărații locuitori ai Ierusalimului ceresc, dacă va începe să fie el însuși [unul la fel].

Iar la sfârșit trebuie să-l prevenim stăruitor să nu își pună nădejdea lui în om; pentru că nici nu e ușor pentru om să judece care om este drept; și, chiar dacă ar fi ușor, nouă ni se dau pilde de oameni drepți nu ca să ne socotim noi îndreptați datorită lor, ci ca prin imitarea acestora să știm că vom fi socotiți îndreptați de Cel ce este Îndreptătorul lor.

Iar de aici încolo urmează lucrul la care se cuvine să îndemnăm în gradul cel mai înalt: ca ascultătorul nostru, sau, mai bine zis, ascultătorul lui Dumnezeu prin noi, să înceapă să înainteze în purtare și cunoștință și să pășească sprinten pe calea lui Hristos; și să nu îndrăznească să pună aceasta nici pe seama noastră, nici a lui, ci să se iubească pe sine și pe noi și pe ceilalți prieteni pe care îi iubește în Cel și pentru Cel care l-a iubit, când el Îi era dușman, ca să-l îndrepte și să Și-l facă prieten. Aici deja cred că nu mai ai nevoie de un povățuitor care să îți spună cum să fii concis când timpul tău ori al celor care te ascultă este scurt sau cum să le vorbești pe larg, când este mai lung; căci aici nevoia este cea care dictează, chiar și în lipsa unui sfătuitor.

Despre cele trei feluri de catehumeni

VIII. 12. Desigur însă că nu trebuie să neglijăm cazul în care vine la tine să fie catehizat cineva cultivat în artele liberale[92], care

[92] Existau în epocă cazuri celebre de cărturari a căror convertire sporea prestigiul Bisericii. Un asemenea caz fusese, de pildă, cel al lui Marius Victorinus (profesor de retorică și filosofie, traducătorul lui Plotin în latină, convertit în jurul anului 355 d.Hr.), relatat în

s-a hotărât să fie creștin și vine tocmai ca să se facă. Aici se întâmplă foarte rar ca el să nu cunoască o mare parte din Scripturile și scrierile noastre și să nu vină, instruit deja prin ele, doar pentru împărtășirea cu Tainele[93]. Căci oamenii de felul lor cercetează de obicei cu grijă totul dinainte, nu în momentul când devin creștini, comunicând și discutând cu cine pot impresiile sufletului lor. Cu ei trebuie deci să fim conciși, fără să le îndesăm cu sila ceea ce ei știu, ci să atingem discret cutare și cutare aspect, despre care – vom zice – suntem încredințați că deja îl cunosc. Și astfel să parcurgem în fugă tot ce trebuie să le îndesăm celor neinstruiți și fără carte, așa încât omul instruit, chiar dacă aude ceva ce știe, să nu audă ca din partea unui învățător, iar dacă aude ceva ce încă nu știe, să învețe în timp ce îi amintim noi ceea ce credem că știe deja.

N-ar fi inutil, desigur, să fie întrebat și el ce lucruri l-au mișcat să vrea să fie creștin. Dacă îți pare că l-au convins niște cărți, fie canonice, fie ale unor scriitori folositori, zi la început ceva despre ele, lăudându-le diferitele merite ce țin de autoritatea lor canonică și grija plină de pricepere a autorilor și elogiind mai ales binevenita smerenie, de o admirabilă înălțime, în cazul Scripturilor canonice, iar la ceilalți, după capacitatea fiecăruia, stilul expresiei – mai răsunătoare și cumva mai întortocheată – potrivit deci pentru sufletele mai orgolioase și, de aceea, mai slabe.

Bineînțeles că trebuie discutat și despre el: să ne arate pe cine a citit cel mai mult, ce cărți i-au fost mai apropiate, convingându-l să dorească însoțirea cu Biserica. Iar când le va zice, dacă acele cărți ne sunt cunoscute sau cel puțin știm, ca urmare a faimei bisericești, că au fost scrise de un însemnat bărbat drept-credincios[94], noi să le aprobăm bucuroși. În schimb, în caz că a dat peste sulurile vreunui eretic, pe care, neștiind că adevărata credință îl dezaprobă, îl are la suflet și îl socotește drept-credincios, el trebuie învățat cu grijă că este mai presus autoritatea Bisericii universale și a altor preaînvățați bărbați, care s-au distins în adevărul ei prin dispute și scrieri.

Cu toate astea, chiar și aceia care s-au mutat din această viață drept-credincioși și au lăsat urmașilor ceva scrieri creștine, în anumite locuri din opusculele lor, fie nu au înțeles, fie – așa cum se întâmplă cu slăbiciunea omenească – au fost mai puțin în stare să

93 Primirea Botezului și Împărtășaniei.

pătrundă cu ascuțimea minții [realitățile] mai tainice și, din pricina unei [aparente] asemănări cu adevărul, au rătăcit de la adevăr, dându-le astfel ocazia unor infatuați și îndrăzneți să urzească și să dea naștere câte unei erezii. Ceea ce nu e de mirare, pentru că mulți au dat naștere la multe învățături periculoase, rupându-se de unitatea comuniunii [creștine], chiar și pe baza scrierilor canonice, unde toate sunt afirmate în chipul cel mai temeinic. Iar asta nu fiindcă au înțeles ei unele lucruri altfel decât le-a gândit autorul sau decât e adevărat – căci, dacă ar fi doar asta, cine n-ar vrea să ierte slăbiciunea omenească, dacă e gata să se îndrepteze? –, ci din pricină că de multe ori au apărat cu îndârjire aprigă și cu o îndărătnică trufie niște păreri denaturate și sucite[95].

Toate aceste aspecte – când e vorba despre cel care vine în comunitatea poporului creștin nu ca un „incult"[96], cum se zice, ci ca un om șlefuit și educat în cărțile învățaților – trebuie să le abordăm împreună cu el printr-o discuție moderată, apelând la autoritatea poruncii (spre a se păzi de greșelile infatuării) atât cât pare deja să îngăduie smerenia lui, cea care l-a adus [la noi]. Cât despre celelalte lucruri care, potrivit regulilor[97] învățăturii mântuitoare, se cuvin expuse sau discutate, fie că țin de credință, fie de purtare, fie de ispite, ele să fie parcurse în felul în care am zis, punându-le pe toate în legătură cu acea cale superioară[98].

IX. 13. Mai sunt și unii care vin din școlile cele mai banale de grămătici și oratori și pe care n-ai îndrăzni să-i numeri nici printre inculți, nici printre cei foarte învățați, a căror minte e încercată în marile probleme. Acestor oameni socotiți superiori față de restul în arta vorbirii, atunci când vin să se facă creștini, noi se cuvine să le împărtășim cu grijă – în mai mare măsură decât celor care nu

---

[95] Sursa schismelor și ereziilor, în concepția ereziologică a Fericitului Augustin, e de fiecare dată îndepărtarea de la dragostea creștină și, în consecință, de la înțelegerea Scripturilor pe baza principiului iubirii creștine. Vezi, bunăoară (cu referire la donatiști), FERICITUL AUGUSTIN, *Tractatus in epistolam Iohannis ad Parthos*, I, 12-13; III, 7-9, și mai ales VII, 3 (în limba română: *Despre iubirea absolută. Comentariu la Prima Epistolă a lui Ioan*, traducere de Roxana Matei, Polirom, Iași, 2013, pp. 60-67; 115-120; 224-226).

[96] *Idiota*, în original.

[97] *Regula (fidei)*, expresie consacrată în terminologia latină creștină, desemnează nucleul normativ al credinței ortodoxe, criteriile adevărului revelat necesare pentru discerne-

știu să scrie – sfaturile noastre: să se îmbrace cu smerenia creștină, învățând să nu-i disprețuiască pe cei despre care știu că se feresc mai mult de greșelile purtării decât ale vorbirii, și să nu îndrăznească să compare o limbă pricepută, căreia obișnuiau să-i acorde chiar întâietate, cu inima neprihănită. Și mai ales ei trebuie învățați să asculte dumnezeieștile Scripturi și să nu le displacă vorba lor plină de substanță[99] pe motiv că nu e pompoasă[100].

Să nu considere că, dacă spusele și faptele oamenilor despre care citesc în acele cărți sunt înfășurate și acoperite în veșminte de carne, asta înseamnă că ele n-ar trebui desfășurate și descoperite spre a fi înțelese, ci că ar fi de înțeles după cum sună în litera lor. Iar despre folosul sensului tainic – de unde și numele de „taine" –, despre felul în care [înțelesurile] ascunse ale alegoriilor[101] folosesc ca să stimuleze iubirea de adevăr și să risipească amorțeala dezgustului[102], noi să le facem dovada chiar printr-o mostră, punându-le în față ceva ce nu-i impresionează prea mult și extrăgându-i [înțelesul] prin deznodarea alegoriei. Căci mai ales lor le e de folos să știe că ideile trebuie puse înaintea cuvintelor, așa cum sufletul e pus înaintea trupului. Și de aceea se cuvine ca ei să prefere ascultarea unor cuvântări iscusite mai degrabă în adevăr decât în vorbe și să aibă mai degrabă prieteni înțelepți decât frumoși.

Să știe aceștia și că glasul nu ajunge la auzul lui Dumnezeu fără trăirea sufletului. Căci astfel nu îi vor lua în râs pe unii întâistătători și slujitori ai Bisericii, dacă îi vor vedea fie chemându-L pe Dumnezeu prin barbarisme sau solecisme, fie neînțelegând sau separând confuz chiar cuvintele pe care le rostesc. Nu pentru că ele n-ar fi deloc de corectat (pentru ca poporul să poată zice „amin" la ceva ce înțelege limpede), ci fiindcă sunt totuși de tolerat cu evlavie de unii ca ei, care au învățat că, așa cum în for buna cuvântare[103] ține de pronunție, în Biserică ține de rugăciune[104]. Și de aceea poate că în discursul judiciar putem vorbi despre o bună dicție, dar niciodată despre binecuvântare[105].

---

[99] *Solidum*, în original. *Cf.* CICERO, *Brutus*, 84, 291, care vorbește despre un *solidum et exsiccatum genus orationis* („discurs plin de substanță și neîmpodobit").
[100] *Inflatum* – „umflată" sau „îngâmfată", cu trimitere directă la *1 Corinteni* 8, 1.
[101] *Aenigmata*, în original.
[102] *Fastidium*, în original.
[103] [illegible]

Cât despre Taina pe care urmează să o primească[106], pentru cei mai inteligenți este destul să audă ce înseamnă ea; în schimb, pentru cei mai înceți la minte trebuie să ne folosim de ceva mai multe vorbe și comparații, ca să nu disprețuiască ceea ce văd.

Despre dobândirea bunei dispoziții și cele șase cauze ale lehamitei

X. 14. Aici probabil că tu dorești să luăm o predică drept exemplu, ca să îți arăt concret cum anume trebuie făcut ce te-am sfătuit. Ceea ce voi și face, atât cât voi putea, cu ajutorul Domnului; însă mai întâi să vorbesc, așa cum am făgăduit, despre dobândirea stării de bună dispoziție[107]. Căci în privința regulilor după care trebuie alcătuită o cuvântare când catehizăm pe cineva care vine să se facă creștin, pe cât îmi pare, m-am achitat îndeajuns de ce-am promis. Sigur, nu e de datoria mea să fac și eu în această scriere ce am recomandat că este potrivit să se facă. Așa că, dacă o fac, va trece drept un surplus; dar cum să pot turna surplusul înainte de a termina de măsurat datoria?

De fapt, nici nu te-am auzit plângându-te mai mult de altceva decât că propria ta cuvântare, când vrei să instruiești pe cineva în numele de „creștin", ți se pare banală și slabă. Însă ce știu eu este că asta se petrece nu din pricina multelor lucruri ce-ar fi de zis – în care văd că ești destul de pregătit și de instruit –, nici a sărăciei expresiei, ci din cauza stării de lehamite a sufletului.

Iar asta ori din motivul pe care l-am zis: că mai degrabă ne încântă și ne ține atenți ceea ce vedem cu mintea în tăcere și nu vrem

[106] Cateheza preliminară se încheia cu un ritual de primire în catehumenat, specific vechii Biserici latine. Acesta cuprindea și el unele „taine": suflarea de trei ori peste fața candidatului (*exsufflatio*), însemnarea pe frunte și piept cu semnul Sfintei Cruci (*signatio*), punerea mâinilor pe cap (*manus impositio*) și oferirea sării exorcizate (vezi Thomas M. FINN, „It Happened One Night. Ritual and Conversion in Augustine's North Africa", în: *Journal of the American Academy of Religion*, LVIII/4, 1990, p. 590; Goulven MADEC, *Notes Complementaires, 9. Le rite catechumenal*, în: *Oeuvres de Saint Augustin*, 11/1, *La première catéchèse - De catechizandis rudibus...*, pp. 265-267). La același ritual se face aluzie și în paragrafele XX, 34, XXVI, 50. În *Predica* 260 C.1, Fericitul Augustin spune că acest prim ritual ar avea ca sens conceperea în pântecele Bisericii: „Catehumenii, pe care Maica Biserică îi concepe deja, printr-o Taină" (*cf*

să fim abătuți de acolo către un torent de vorbe, care e mult diferit. Ori pentru că preferăm, chiar și atunci când cuvântarea este plăcută, să ascultăm sau să citim lucruri care au fost zise mai bine și care nu cer grijă sau efort din partea noastră, decât să ne adaptăm noi pe loc vorbele la auzul altora fără a fi siguri de rezultat: dacă reușesc să exprime ideea ori dacă sunt înțelese cu folos. Ori pentru că știm prea bine lucrurile care trebuie insuflate începătorilor în credință și nu ne mai sunt necesare pentru înaintarea noastră, fiindu-ne de aceea rușine să revenim des la ele, și fiindcă sufletul, deja măricel, nu mai e la fel de încântat să treacă la discutarea unor subiecte așa de banale și, cum s-ar zice, de copilărești.

De asemenea, și un ascultător lipsit de reacție[108] îi produce lehamite vorbitorului; nu fiindcă se cuvine să fim doritori de laudă omenească, ci pentru că slujirea noastră ține de Dumnezeu. Și, cu cât îi iubim mai mult pe cei cărora le vorbim, cu atât mai mult dorim să le placă ce li se oferă pentru mântuirea lor; iar dacă nu ne reușește, ne întristăm și, chiar în mijlocul drumului, ne slăbim și ne frângem [avântul], ca și cum ne-am fi chinuit în zadar.

Iar uneori se mai întâmplă și să fim abătuți de la o treabă pe care doream s-o facem și a cărei săvârșire ne încânta sau ni se părea mai necesară și să fim siliți – fie la porunca celui pe care nu vrem să-l jignim, fie de prezența unora de care nu putem scăpa – să catehizăm pe cineva. Atunci noi ne apucăm de acest lucru, care necesită o mare liniște [sufletească], deja tulburați și supărați că nici nu suntem lăsați să păstrăm rânduiala activităților pe care o vrem noi, nici nu putem să le facem tuturor pe plac. Și astfel cuvântarea, tocmai fiindcă izvorăște din tristețe, este mai puțin plăcută; căci uscăciunea mâhnirii o face să se reverse mai greu.

Iar alteori inima ne e cuprinsă de o mâhnire provocată de ceartă, și [tocmai] atunci ni se zice: „Hai să-i vorbești lui cutare, vrea să se facă creștin!” Căci o zic unii care nu știu ce ne arde înlăuntrul nostru, iar dacă nu se cade să ne deschidem lor sufletul, primim fără tragere de inimă ce doresc; și bineînțeles că va fi lâncedă și neplăcută acea cuvântare care trece prin vena încinsă și fumegândă a inimii.

---

108 În ediția franceză mai veche (Combès-Farges, p. 56), după aceste cuvinte [illegible]

Despre leacurile împotriva lehamitei

Prin urmare, fiindcă există multe cauze, iar fiecare dintre ele întunecă seninătatea minții noastre, noi trebuie să căutăm acele leacuri potrivite cu Dumnezeu, prin care să destindem această crispare și cu însuflețirea Duhului să ne veselim și să ne bucurăm în liniștea lucrării celei bune. „Căci Dumnezeu iubește pe cel care dăruiește voios."[109]

15. Așadar, dacă ne întristăm din cauză că ascultătorul nu ne prinde înțelesul[110] – căci noi coborâm, într-un fel, din culmea acestuia, silindu-ne să rămânem jos în trecerea lentă a silabelor, cu mult deosebite [de el], și îngrijindu-ne în ce fel să exprimăm cu gura de carne, prin lungi și întortocheate ocolișuri, ceea ce am sorbit dintr-o iute înghițitură a minții; iar fiindcă ceea ce scoatem este mult diferit, ni se face lehamite să vorbim și preferăm să tăcem –, atunci să cugetăm la cele puse nouă înainte de Cel care „ne-a dat o pildă ca să pășim pe urmele Lui"[111]. Într-adevăr, oricât de mult ar diferi glasul articulat de vioiciunea înțelegerii noastre, cu mult mai diferită este condiția muritoare a cărnii de egalitatea cu Sine a lui Dumnezeu. Și cu toate astea El, deși era în aceeași formă, „S-a deșertat pe Sine, luând chip[112] de rob"[113], până la „moartea pe cruce"[114]. Însă din ce pricină, dacă nu pentru că El „S-a făcut celor slabi slab, ca pe cei slabi să-i dobândească"[115]?

Ascultă-l și pe imitatorul Său[116], care în altă parte zice: „Căci, dacă ne-am ieșit din minte, a fost pentru Dumnezeu; dacă suntem cumpăniți, e pentru voi. Căci iubirea lui Hristos ne silește să socotim aceasta, fiindcă unul singur a murit pentru toți"[117]. Cum ar fi fost el pregătit să se cheltuiască pentru sufletele acelora[118], dacă

---

[109] 2 *Corinteni* 9, 7.
[110] *Intellectus*, atât cu sensul de „înțeles", cât și acela de „minte", „intelect".
[111] 1 *Petru* 2, 21.
[112] *Forma*, în original.
[113] *Filipeni* 2, 7.
[114] *Filipeni* 2, 8.
[115] 1 *Corinteni* 9, 22.
[116] Adică Sfântul Pavel.
[117] 2 *Corinteni* 5, 13-14; expresia „ne-am ieșit din minte" (*excessimus mente*) se referă la

i-ar fi venit greu să se plece la urechile lor? Pentru aceea s-a făcut el mic în mijlocul nostru, „ca o doică ocrotindu-și fiii"[119]. Oare e plăcut, dacă nu te cheamă dragostea, să gângurești cuvinte scurtate și ciuntite? Și totuși oamenii doresc să aibă copii cărora să le arate asta; și mai plăcut îi este unei mame să-i bage micuțului în gură bucățele mestecate, decât să mestece și să înghită ea hălci. Iar dacă ne gândim, până și o găină își acoperă ouăle proaspăt clocite cu penele ei moi și-și cheamă cu glasul zdrobit puii piuitori – în vreme ce trufașii care fug de blândele ei aripi ajung să fie pradă zburătoarelor. Deci, dacă înțelegerea ți se desfată în cele mai pure ascunzișuri[120], să te desfete să înțelegi și cum iubirea, coborându-se cu atât mai plină de slujire la cele slabe, revine cu atât mai întărită la cele tainice, mulțumită bunei conștiințe de a nu fi căutat nimic la cei la care s-a coborât în afară de mântuirea lor veșnică.

XI. 16. Se poate însă să ne dorim ca mai degrabă să citim sau să ascultăm ceva deja pregătit și care este mai bine zis; iar apoi să ne adaptăm cu greu vorbele dintr-odată, fără să fim siguri de rezultat. În acest caz, dacă ceva din vorbele noastre îl nemulțumește pe ascultător, va fi ușor să-i arătăm pornind chiar de aici – asta cât timp nu ne abatem cu mintea de la adevăr – ce puțin contează că exprimarea n-a fost întru totul corectă sau precisă, de vreme ce lucrurile au fost înțelese[121]. Căci ne-am exprimat așa tocmai ca ele să poată fi înțelese. Dar, în caz că mărimea slăbiciunii omenești ne face să rătăcim chiar de la adevărul lucrurilor (deși în catehizarea începătorilor în credință, unde calea de ținut e foarte bătătorită, asta cu greu se poate întâmpla), atunci noi să socotim – numai să nu se întâmple ca până și asta să îl ofenseze pe ascultător – că nu din alt motiv s-a petrecut așa ceva, decât fiindcă Dumnezeu a vrut să ne încerce dacă ne vom corecta cu mintea calmă, pentru ca în apărarea rătăcirii noastre să nu cădem într-o rătăcire mai mare.

Dacă nu e nimeni care să ne zică și nici noi, nici ascultătorii noștri nu ne dăm deloc seama, n-avem niciun motiv de întristare, cât timp nu se întâmplă din nou. Dar de multe ori ne aducem

---

[119] *1 Tesaloniceni* 2, 7.

[120] În original: *penetralia* – „ascunzișuri", „adâncimi lăuntrice".

[121] În *De doctrina christiana*, IV, 155-158, o regulă a elocinței creștine e aceea de a considera

aminte ce am zis, dezaprobând chiar noi ceva, și nu mai știm cum a fost primit când s-a zis; și ne pare rău, mai ales când fierbem de iubire, dacă s-a primit cu plăcere ceva fals. De aceea, atunci când se ivește un prilej, așa cum ne-am dezaprobat pe noi înșine în tăcere, trebuie să ne îngrijim să fie ușor-ușor corectați și ei, care au căzut în falsitate nu prin cuvintele lui Dumnezeu, ci de bună seamă prin cele ale noastre.

În caz însă că unii, orbiți de o răutate turbată, se bucură că am greșit, „șușotitori, defăimători, urâtori de Dumnezeu”[122], atunci aceștia ne dau prilejul să ne încercăm răbdarea și milostivirea. Fiindcă și răbdarea lui Dumnezeu îi aduce la pocăință[123] – într-adevăr, e ceva mai vrednic de dispreț și „își adună mai multă mânie în ziua mâniei și a descoperirii dreptei Judecăți a lui Dumnezeu”[124] decât bucuria de răul altuia, după asemănarea și imitarea diavolului?

Uneori, deși e corect și adevărat tot ce se zice, fie ceva ce n-a fost înțeles, fie în răspăr cu părerea și obișnuința unei vechi rătăciri, îl ofensează și tulbură prin chiar noutatea lui pe ascultător. Dacă acesta se arată apt de lecuire, atunci noi să-l lecuim neîntârziat cu multe autorități [scripturistice] și argumente.

Însă când ofensa este ascunsă prin tăcere, [numai] leacul lui Dumnezeu îi poate veni în ajutor. În schimb, în caz că [omul] dă înapoi și refuză vindecarea, pe noi să ne mângâie acea pildă a Domnului, Care, după ce oamenii s-au poticnit din pricina cuvântului Său și au plecat pretextând că era aspru, le-a zis chiar și celor care rămăseseră: „Nu cumva și voi vreți să vă duceți?”[125] Să avem statornic și neclintit în inimă că la capătul vremurilor Ierusalimul va fi izbăvit din robia babiloniană a acestui veac și că nimeni din el nu va pieri: fiindcă cine va pieri nu e din el. Căci „temelia cea tare a lui Dumnezeu stă neclintită, având această pecete: «Domnul cunoaște pe cei ce sunt ai Săi» și: «Să se depărteze de nedreptate tot cel ce cheamă numele Domnului»”[126].

Cugetând acestea și chemând pe Domnul în inima noastră, ne vom teme mai puțin de rezultatele nesigure ale cuvântării noastre; și până și îndurarea neplăcerilor ne va încânta, de dragul

---

[122] *Romani* 1, 29-30.

[123] *Cf. Romani* 2, 4.

lucrării milostive – asta dacă nu vom căuta în ea slava noastră[127]. Căci lucrarea e cu adevărat bună când intenția celui care o împlinește pornește[128] din iubire și când, revenind, cum s-ar zice, la locul ei, se odihnește iarăși în iubire. Cât despre citirea cu plăcere sau ascultarea unui discurs atât de bun, încât să-l preferăm cuvântării noastre când vorbim fără chef și cu lehamite: acestea vor fi mai sprintene și mai agreabile după o strădanie [de-a noastră]; și cu mai mare încredere ne vom ruga ca Dumnezeu să ne vorbească așa cum vrem, dacă primim voios[129] să vorbească prin noi, atât cât suntem în stare; iar astfel „celor ce-L iubesc pe Dumnezeu toate le merg împreună spre bine"[130].

XII. 17. În caz că ajungem însă să fim dezgustați să tot repetăm lucruri atât de banale și potrivite celor mici: atunci să ne potrivim și noi cu ei prin iubire frățească, părintească și maternă; iar după ce ne vom uni cu inimile lor, ni se vor părea chiar și nouă lucruri noi. Căci puterea compasiunii sufletești este așa de mare încât, dacă ei sunt impresionați de vorbirea noastră și noi de învățarea lor, ajungem să sălășluim unii în alții. Iar astfel și cei care ne ascultă parcă vorbesc în noi, și parcă și noi învățăm împreună cu ei ceea ce le predăm.

Când le arătăm unora niște locuri mărețe și frumoase din cetăți sau câmpii, pe care nu le-au mai văzut niciodată și pe lângă care noi de multe ori am trecut privindu-le fără nicio desfătare, nu se întâmplă de obicei ca și încântarea noastră să se înnoiască datorită încântării lor în fața noului? Iar asta cu atât mai mult cu cât ne sunt mai dragi. Într-adevăr, pe cât de mult existăm în ei prin legătura iubirii, pe atât de noi ni se fac și nouă cele vechi. Dar, dacă suntem mai înaintați în contemplare, deja nu[131] mai vrem ca aceia pe care îi iubim să se bucure și să se uimească atunci când privesc lucrările mâinilor omenești; ci vrem să-i ridicăm până la arta și cugetul Creatorului și să-i înălțăm de unde sunt la admirația și lauda lui Dumnezeu Atoatefăcătorul, unde e țelul cel mai rodnic al iubirii.

---

[127] *Cf. Ioan* 7, 18.

[128] *Iaculatur,* în original. Imaginea sugerată de Fericitul Augustin e cea a unei săgeți (intenția catehizatorului) proiectate dintr-un arc (dragostea de semeni).

[129] *Hilariter,* în original.

[130] *Cf. Romani* 8, 28.

Se cuvine deci cu atât mai mult să ne încânte că oamenii se apropie să învețe despre Dumnezeu, de dragul Căruia trebuie învățate cele de învățat, și să ne înnoim din înnoirea lor; așa încât, dacă propovăduirea noastră e din obișnuință mai rece, să se înfierbânte datorită neobișnuirii lor cu ce ascultă.

În plus, ne mai ajută să dobândim buna dispoziție și dacă vom cugeta și vom avea în minte din ce moarte a rătăcirii trece omul către viața credinței. Noi și prin cele mai obișnuite locuri trecem cu o binefăcătoare bună dispoziție, dacă îi arătăm calea cuiva, care poate se chinuia rătăcind. Nu se cade atunci să trecem cu atât mai vioi și mai bucuroși, în învățătura cea mântuitoare, chiar și prin lucruri de a căror depănare nu mai avem nevoie, dacă noi călăuzim pe căile păcii – pe care ne-o poruncește Însuși Cel care ne-a și dăruit-o – un suflet vrednic de milă și obosit de rătăcirile veacului?

XIII. 18. Însă, într-adevăr, e greu să continuăm să vorbim până la capătul stabilit când vedem că ascultătorul nu reacționează: ori că e sugrumat de înfricoșare religioasă și nu îndrăznește să își semnaleze încuviințarea prin glas sau printr-o mișcare a trupului; ori că e împiedicat de rușinea omenească; ori că nu înțelege cele zise sau că le disprețuiește. În acest caz, de vreme ce nu-i putem distinge clar starea sufletească, trebuie să încercăm toate mijloacele care ne-ar putea ajuta să-l imboldim și să-l smulgem ca dintr-o ascunzătoare. Căci se cuvine și să îi alungăm printr-o blândă încurajare teama exagerată și care-l împiedică să-și exprime judecata, și să îi domolim rușinea, introducându-l în comuniunea frățească, și să îl cercetăm, întrebându-l dacă înțelege, și să îi dăm încredere să vorbească liber, dacă i se pare că trebuie contrazis ceva. Va trebui întrebat chiar și dacă nu cumva a mai auzit deja aceste lucruri și poate nu-l impresionează ceva atât de cunoscut și de banal; și, în funcție de răspunsul lui, ori să vorbim mai direct și mai lămurit, ori să respingem o părere contrarie, ori să nu-i explicăm mai pe larg cele deja cunoscute, ci să le strângem pe scurt și să alegem câteva din spusele cu înțeles mistic din Sfintele Cărți și care – mai ales în cursul expunerii – fac să se îndulcească prin deschiderea și descoperirea lor cuvântarea noastră.

Dar, dacă este prea încet la minte, incapabil și potrivnic la orice

înfricoșare sacră[132] cele de maximă trebuință despre unitatea Bisericii universale, despre ispite, despre viața creștină în vederea Judecății ce va să vie, iar multe lucruri să le zicem mai degrabă lui Dumnezeu despre el decât lui despre Dumnezeu.

19. Se mai întâmplă adesea chiar și următorul lucru: cel care la început asculta cu plăcere, obosit fie de la ascultare, fie de la statul [în picioare], începe să deschidă gura nu ca să mai laude, ci să caște și să arate, chiar și neintenționat, că vrea să plece. Când ne vom da seama de asta, noi se cuvine să-i înnoim starea sufletească: să-i zicem atunci ceva presărat cu o bună dispoziție sinceră și potrivit temei discutate ori care să-i trezească multă admirație și uimire, ori chiar regret și plâns, și mai ales despre el însuși, ca să stea atent, împuns de propria-i grijă – totuși ceva care să nu-i ofenseze prin asprime rușinea, ci să-l câștige mai degrabă prin tonul prietenos. Sau să îl ajutăm, oferindu-i un loc să se așeze, deși neîndoielnic că ar fi mai bine – acolo unde asta se poate face în chip cuviincios – ca el să asculte dintru început stând așezat. Și este cu mult mai chibzuit [ce se petrece] în unele biserici de dincolo de mare[133], unde nu doar întâistătătorii vorbesc în fața poporului așezați, ci i se oferă și poporului scaune, ca nu cumva vreunul mai slab, obosit de la statul în picioare, să-și piardă cuvenita atenție sau chiar să fie silit să plece.

Există totuși o mare diferență: una e când se retrage dintr-o mare adunare ca să-și refacă puterile cineva deja unit prin comuniunea Tainelor[134], și alta e când pleacă cineva – constrâns adesea inevitabil, ca nu cumva, biruit de vreo slăbiciune lăuntrică, să și cadă – care trebuie instruit în Taine întâia oară și de rușine nu zice de ce se duce ori din pricina slăbiciunii nu îi este îngăduit să rămână. O spun din experiență, fiindcă am pățit lucrul acesta cu un om de la țară în timp ce îl catehizam; de unde m-am convins eu [însumi] că așa ceva trebuie cu mare grijă preîntâmpinat. Căci cine ne-ar putea răbda îngâmfarea, când noi pe oamenii care sunt frații noștri – sau chiar și pe cei pentru care trebuie să ne dăm încă și mai mare silință să ni-i facem frați – nu-i facem să stea așezați înaintea noastră și când pe Domnul Însuși, Căruia îngerii Îi stau alături, femeia Îl asculta așezată[135]?

---

[132] *Terribiliter*, în original, adică „insuflându-i atitudinea de venerație, de teamă sacră" (*mysterium tremendum*). De pus în legătură cu „frica de Dumnezeu" de la V, 9.
[133] În Italia

Firește, dacă va fi o cuvântare scurtă ori dacă locul nu îngăduie, să asculte stând în picioare. Dar asta când sunt mulți și nu trebuie inițiați în acel moment. Într-adevăr, dacă sunt unul, doi sau câțiva, e primejdios să le vorbim făcându-i să stea în picioare, când ei au venit tocmai pentru a se face creștini. Totuși, dacă am început deja în felul acesta, măcar atunci când ne vom da seama de lehamitea ascultătorului să-i oferim un loc de șezut; ba chiar să insistăm să ia loc și să-i zicem, totodată, ceva care să-l revigoreze și să îi fugărească grija – în caz că l-a cuprins și începe să-l abată – din suflet.

Fiind neclar de ce tace și refuză să mai asculte, să i se zică, după ce a luat loc deja, ceva împotriva ivirii gândurilor la preocupările lumești, fie cu bună dispoziție, cum am zis, fie trist. Pentru ca, dacă ele sunt cele care îi ocupau mintea, acestea să dea înapoi ca și cum ar fi acuzate pe nume. În caz însă că nu sunt ele și că a obosit din pricina ascultării, să îi zicem – în felul pomenit – ceva neașteptat și extraordinar despre ele, ca și cum ele ar fi în cauză (ceea ce firește nu știm), și atunci atenția îi va reveni din starea de lehamite. Dar să fie ceva scurt, mai ales că e ceva introdus în afara rânduielii, ca nu cumva boala dezgustului, căreia vrem să-i venim de leac, să se mărească chiar prin leacul însuși; iar celelalte să i se zică mai repede, făgăduind și arătându-i că suntem mai aproape de sfârșit.

XIV. 20. Însă, dacă ți se frânge inima că ai renunțat la o altă lucrare în care, pentru că era mai necesară, tu te aflai deja prins și de aceea catehizezi trist și fără plăcere, gândește-te atunci la următorul lucru: afară de faptul că știm că trebuie să ne purtăm milostiv și cu îndatorirea celei mai sincere iubiri în tot ce lucrăm împreună cu oamenii, așadar afară de lucrul acesta, e nesigur ce-ar fi mai folositor să facem și ce e mai nimerit să amânăm sau la ce să renunțăm cu totul. Căci, neștiind în ce fel sunt la Dumnezeu meritele omului pentru care lucrăm, noi n-avem nicio bănuială, sau numai una foarte subțire și neclară mai degrabă decât înțelegerea a ceea ce li se potrivește într-un anumit moment. E drept că, de aceea, noi trebuie să ne rânduim după cum ne duce mintea lucrurile pe care le avem de săvârșit. Iar dacă reușim să le ducem la capăt așa cum ne-am propus, să ne bucurăm nu fiindcă așa ne-a plăcut nouă, ci pentru că așa I-a plăcut lui Dumnezeu. Însă, dacă se ivește vreo altă nevoie

înfricoșare sacră[132] cele de maximă trebuință despre unitatea Bisericii universale, despre ispite, despre viața creștină în vederea Judecății ce va să vie, iar multe lucruri să le zicem mai degrabă lui Dumnezeu despre el decât lui despre Dumnezeu.

19. Se mai întâmplă adesea chiar și următorul lucru: cel care la început asculta cu plăcere, obosit fie de la ascultare, fie de la statul [în picioare], începe să deschidă gura nu ca să mai laude, ci să caște și să arate, chiar și neintenționat, că vrea să plece. Când ne vom da seama de asta, noi se cuvine să-i înnoim starea sufletească: să-i zicem atunci ceva presărat cu o bună dispoziție sinceră și potrivit temei discutate ori care să-i trezească multă admirație și uimire, ori chiar regret și plâns, și mai ales despre el însuși, ca să stea atent, împuns de propria-i grijă – totuși ceva care să nu-i ofenseze prin asprime rușinea, ci să-l câștige mai degrabă prin tonul prietenos. Sau să îl ajutăm, oferindu-i un loc să se așeze, deși neîndoielnic că ar fi mai bine – acolo unde asta se poate face în chip cuviincios – ca el să asculte dintru început stând așezat. Și este cu mult mai chibzuit [ce se petrece] în unele biserici de dincolo de mare[133], unde nu doar întâistătătorii vorbesc în fața poporului așezați, ci i se oferă și poporului scaune, ca nu cumva vreunul mai slab, obosit de la statul în picioare, să-și piardă cuvenita atenție sau chiar să fie silit să plece.

Există totuși o mare diferență: una e când se retrage dintr-o mare adunare ca să-și refacă puterile cineva deja unit prin comuniunea Tainelor[134], și alta e când pleacă cineva – constrâns adesea inevitabil, ca nu cumva, biruit de vreo slăbiciune lăuntrică, să și cadă – care trebuie instruit în Taine întâia oară și de rușine nu zice de ce se duce ori din pricina slăbiciunii nu îi este îngăduit să rămână. O spun din experiență, fiindcă am pățit lucrul acesta cu un om de la țară în timp ce îl catehizam; de unde m-am convins eu [însumi] că așa ceva trebuie cu mare grijă preîntâmpinat. Căci cine ne-ar putea răbda îngâmfarea, când noi pe oamenii care sunt frații noștri – sau chiar și pe cei pentru care trebuie să ne dăm încă și mai mare silință să ni-i facem frați – nu-i facem să stea așezați înaintea noastră și când pe Domnul Însuși, Căruia îngerii Îi stau alături, femeia Îl asculta așezată[135]?

---

[132] *Terribiliter*, în original, adică „insuflându-i atitudinea de venerație, de teamă sacră" (*mysterium tremendum*). De pus în legătură cu „frica de Dumnezeu" de la V, 9.
[133] În Italia.

Firește, dacă va fi o cuvântare scurtă ori dacă locul nu îngăduie, să asculte stând în picioare. Dar asta când sunt mulți și nu trebuie inițiați în acel moment. Într-adevăr, dacă sunt unul, doi sau câțiva, e primejdios să le vorbim făcându-i să stea în picioare, când ei au venit tocmai pentru a se face creștini. Totuși, dacă am început deja în felul acesta, măcar atunci când ne vom da seama de lehamitea ascultătorului să-i oferim un loc de șezut; ba chiar să insistăm să ia loc și să-i zicem, totodată, ceva care să-l revigoreze și să îi fugărească grija – în caz că l-a cuprins și începe să-l abată – din suflet.

Fiind neclar de ce tace și refuză să mai asculte, să i se zică, după ce a luat loc deja, ceva împotriva ivirii gândurilor la preocupările lumești, fie cu bună dispoziție, cum am zis, fie trist. Pentru ca, dacă ele sunt cele care îi ocupau mintea, acestea să dea înapoi ca și cum ar fi acuzate pe nume. În caz însă că nu sunt ele și că a obosit din pricina ascultării, să îi zicem – în felul pomenit – ceva neașteptat și extraordinar despre ele, ca și cum ele ar fi în cauză (ceea ce firește nu știm), și atunci atenția îi va reveni din starea de lehamite. Dar să fie ceva scurt, mai ales că e ceva introdus în afara rânduielii, ca nu cumva boala dezgustului, căreia vrem să-i venim de leac, să se mărească chiar prin leacul însuși; iar celelalte să i se zică mai repede, făgăduind și arătându-i că suntem mai aproape de sfârșit.

XIV. 20. Însă, dacă ți se frânge inima că ai renunțat la o altă lucrare în care, pentru că era mai necesară, tu te aflai deja prins și de aceea catehizezi trist și fără plăcere, gândește-te atunci la următorul lucru: afară de faptul că știm că trebuie să ne purtăm milostiv și cu îndatorirea celei mai sincere iubiri în tot ce lucrăm împreună cu oamenii, așadar afară de lucrul acesta, e nesigur ce-ar fi mai folositor să facem și ce e mai nimerit să amânăm sau la ce să renunțăm cu totul. Căci, neștiind în ce fel sunt la Dumnezeu meritele omului pentru care lucrăm, noi n-avem nicio bănuială, sau numai una foarte subțire și neclară mai degrabă decât înțelegerea a ceea ce li se potrivește într-un anumit moment. E drept că, de aceea, noi trebuie să ne rânduim după cum ne duce mintea lucrurile pe care le avem de săvârșit. Iar dacă reușim să le ducem la capăt așa cum ne-am propus, să ne bucurăm nu fiindcă așa ne-a plăcut nouă, ci pentru că așa I-a plăcut lui Dumnezeu. Însă, dacă se ivește vreo altă nevoie prin care e tulburată acea rânduială a noastră, noi să ne mlădiem

pus-o înainte – aceea să fie a noastră! Căci e mai drept ca să urmăm noi [voia] Lui decât El voia noastră.

De altfel, și în privința rânduielii pe care vrem să o ținem prin hotărârea noastră în săvârșirea lucrurilor, se cade s-o încuviințăm pe cea în care au întâietate [lucrurile] mai valoroase. Atunci de ce să ne supărăm că Dumnezeu, Care e cu atât mai valoros, are întâietate față de oameni și să ne dorim, prin chiar aceea că ne iubim propria noastră rânduială, să fim dezordonați? Căci își rânduiește mai bine faptele acela care e mai degrabă pregătit să nu facă ce este oprit de puterea dumnezeiască, decât acela care dorește să facă ce e conceput de cugetarea omenească. Pentru că „multe cugetări sunt în mintea omului, dar hotărârea Domnului rămâne veșnic”[136].

21. Mai este și cazul când sufletul ți-e tulburat din pricina unei poticniri și nu poate rosti o cuvântare senină și veselă. Se cuvine însă ca iubirea față de cei pentru care Hristos a murit, voind să îi răscumpere cu prețul sângelui Său de moartea rătăcirilor lumești[137], să fie așa de mare, încât simpla veste, când suntem triști, că a venit cineva care dorește să devină creștin să fie de ajuns pentru mângâierea și risipirea acelei tristeți, așa cum bucuria unui câștig potolește supărarea pagubei. Fiindcă nu ne întristează poticnirea nimănui decât atunci când credem sau vedem că ea îl duce la pierzanie pe acel om ori că prin el e dus la pierzanie cel slab.

Așadar, cel ce vine spre a fi inițiat, cât timp există nădejdea că poate înainta, să-ți șteargă supărarea pe cel care dă înapoi. Căci, chiar dacă ne cuprinde teama ca prozelitul să nu ajungă un fiu al gheenei[138] – iar înaintea ochilor ni se perindă mulți de felul lor, din pricina cărora apar acele poticniri care ne mistuie –, asta nu trebuie să ne facă să fim delăsători; ci și mai mult să ne trezească și să ne îmboldească a-l sfătui pe cel instruit să se păzească de imitarea celor care nu sunt creștini cu adevărat, ci doar cu numele, și să nu fie mișcat de mulțimea lor sau să vrea să-i urmeze ori să nu vrea să-L urmeze pe Hristos din pricina lor; și nici să nu vrea să fie în Biserica lui Dumnezeu când sunt [și] ei ori să vrea să fie acolo ca ei.

Iar prin aceste avertizări nu știu cum se face, dar cuvântarea devine mai înfocată, căci îi întreține jarul supărarea prezentă; așa

[136] *Pildele lui Solomon* 19, 21.

încât nu doar că nu vom fi mai delăsători, ci tocmai prin asta vom zice mai aprins și mai repede ceea ce am fi spus mai rece și mai lent dacă am fi fost mai potoliți. Să ne bucurăm, așadar, că ni se dă prilejul ca sufletul nostru să nu fie mișcat fără rodire.

22. Însă, în caz că suntem cuprinși de mâhnire din pricina unei rătăciri sau a unui păcat de-al nostru, noi să ne amintim nu doar că „duhul zdrobit e jertfă lui Dumnezeu”[139], ci și că, „așa cum apa stinge focul, la fel și milostenia păcatul”[140]; și: „Fiindcă milostivire voiesc, [mai degrabă] decât jertfă”[141]. Când suntem amenințați de incendiu, alergăm spre apă ca să-l putem stinge și aducem mulțumiri dacă ne-o oferă cineva din preajmă. Tot astfel, când din iarba noastră[142] se aprinde flacăra păcatului și de aceea suntem tulburați, să ne bucurăm dacă ni se dă prilejul unei lucrări de mare milostivire; căci ni se oferă izvorul din care să stingem ce ardea. Asta de nu cumva suntem atât de proști, încât să socotim că trebuie să alergăm mai iute la pâine ca să umplem cu ea burta flămândului, decât la Cuvântul lui Dumnezeu ca să instruim mintea celui care se hrănește cu El[143]. Apoi, și în caz că ar fi o lucrare folositoare, dar nicio pierdere dacă n-o săvârșim, tot ar fi nefericit să respingem leacul care ni se oferă; căci deja n-am mai pune în primejdie mântuirea aproapelui, ci pe a noastră[144]. Însă, când din gura Domnului răsună atât de amenințător: „Slugă necinstită și leneșă, trebuia să dai banii zarafilor!”[145], ce este totuși cu nebunia aceasta, ca păcatul nostru să ne împingă să vrem să păcătuim din nou, nedăruind din tezaurul domnesc celui care vrea și cere?

După ce, prin aceste cugetări și considerații și altele de felul lor, am îndepărtat negura lehamitei, atenția se face potrivită de catehizare, putând fi instruită[146] cu cele ce se revarsă neobosit și voios

[139] *Psalmul* 50, 19.

[140] *Înțelepciunea lui Isus Sirah* 3, 29.

[141] *Matei* 9, 13; 12, 7; *Osea* 6, 6. În *Vulgata* avem: „Milostivire am voit, nu jertfă, și cunoașterea lui Dumnezeu mai mult decât arderi de tot”.

[142] *Cf. Isaia* 40, 6.

[143] *Cf. Deuteronomul* 8, 3; *Matei* 4, 4.

[144] Pasaj considerat neclar de exegeții moderni. Ideea pare totuși să fie aceea că indiferent dacă lucrarea de catehizare va avea efect sau nu în ochii catehizatorului (deoarece acesta se socotește prea nevrednic sau păcătos), el nu trebuie să-și refuze misiunea, fiindcă ar fi un refuz de a se supune lui Dumnezeu.

[145] *Matei* 25, 26-27.

din bogăția iubirii. Pe acestea nu mai sunt eu cel care ți le zice, ci ni le zice tuturor Iubirea însăși, răspândită în inimile noastre prin Sfântul Duh Care ne-a fost dat[147].

B. *Partea a doua. Ilustrare practică a catehezei*

Introducere. Despre diferitele forme de cateheză

XV. 23. Dar poate că acum îmi ceri și datoria pe care înainte de-a o făgădui nici nu o datoram, aceea de a nu șovăi să desfășor și să așez înaintea ochilor tăi un exemplu de cuvântare, ca și cum aș catehiza eu pe cineva. Înainte să fac asta, vreau însă să te gândești la următoarele: una e intenția celui care dictează[148], cugetând la viitorul său cititor, și alta intenția celui care vorbește, când atenția ascultătorului se îndreaptă spre el. Iar în al doilea caz: una e [intenția] celui care îndrumă în particular, când nu mai e altcineva de față care să ne judece, alta intenția celui care dă învățătură în public, când în preajmă este un auditoriu cu păreri variate. Iar în această din urmă situație: una e când un singur ascultător este învățat, iar ceilalți ascultă ca niște judecători sau martori lucruri care le sunt cunoscute, alta când așteaptă toți laolaltă ceea ce le vom spune. Și iarăși, în acest [din urmă gen]: una e când se stă jos împreună [cu ascultătorii], ca să se poată lega o discuție, alta când poporul tace, urmărind atent pe cineva care le vorbește dintr-un loc mai înalt.

Și e o mare diferență, când vorbim în aceste feluri, dacă sunt de față puțini sau mulți, învățați sau neînvățați sau amestecați din ambele feluri, din cetate sau de la țară sau și de unii și de alții, ori dacă e popor amestecat din toate felurile de oameni. Căci este cu neputință să nu fie afectați felurit cel ce vorbește și cel ce dictează, iar cuvântarea rostită să nu poarte cumva chipul stării sufletești a celui care o rostește, și să nu-i afecteze în același chip divers pe ascultători, cât timp și ei înșiși se afectează unii pe alții în varii feluri prin prezența lor. Iar pentru că tot discutăm acum despre instruirea începătorilor în credință, eu însumi îți stau martor că mă simt

147 Cf. Romani

mereu diferit când văd la catehizare înaintea mea un învățat, un ignorant, un cetățean, un străin, un bogat, un sărac, un particular, un demnitar, un om învestit cu vreo putere, din cutare sau cutare familie, de cutare sau cutare vârstă sau sex, din cutare ori cutare sectă, venind din cutare sau cutare rătăcire lumească; și că însăși cuvântarea începe, înaintează și se sfârșește după felul variat al dispoziției mele.

Și, chiar dacă le datorăm aceeași iubire tuturor, nu pentru toți trebuie folosit același leac; căci iubirea însăși, aceeași fiind, pentru unii suferă chinurile nașterii[149], pentru alții se face slabă[150], pe unii are grijă să-i zidească, pe alții tremură să nu-i jignească, la unii se apleacă, la alții îndreaptă, unora le e blândă, altora severă, nimănui dușmană, tuturor mamă. Iar cine n-a trăit prin aceeași iubire lucrul despre care vorbesc, văzând că ajungem să fim pomeniți cu laudă pe buzele mulțimii, fiindcă o încântă o anumită putere ce ni s-a dăruit, ne socotește fericiți; dar Dumnezeu, înaintea Căruia „intră suspinul celor înlănțuiți”[151], să vadă smerenia și truda noastră și să ne ierte toate păcatele!

De aceea, în caz că ți-a plăcut ceva din lucrurile pe care ai cerut să le auzi de la noi despre alcătuirea cuvântării tale, le vei reține mai bine privind și ascultând cum le săvârșim, decât citind ce am dictat.

I. Exemplu de cuvântare catehetică mai întinsă

XVI. 24. Să zicem, așadar, că a venit la noi cineva care vrea să fie creștin și că este dintre cei necultivați[152], totuși nu de la țară, ci din cetate, așa cum la Cartagina trebuie că ai dat peste mulți. După ce l-ai întrebat dacă dorește să fie creștin pentru vreun folos al vieții de aici, sau pentru odihna la care nădăjduim după această viață, iar el răspunde că pentru odihna ce va să vie, iată cu ce fel de cuvântare am putea să-l instruim:

---

[149] *Cf. Galateni* 4, 19.
[150] *Cf. 1 Corinteni* 9, 22.
[151] *Cf. Psalmul* 78, 11.
[152] *De genere idiotarum*, în original. *Idiota* înseamnă chiar „ignorant” sau „prost”. Cuvântul mai apare și la VIII, 12, și IX, 13. Aici se pare totuși că Fericitul Augustin îl înțelege pe *rudis*

așadar, să se facă întâi cereri, rugăciuni, mijlociri, mulțumiri pentru împărați, pentru toți oamenii și toți cei care sunt într-o înaltă dregătorie, ca să ducem o viață sigură și liniștită cu toată evlavia și iubirea”[232]. Și astfel prin ei i-a fost dată Bisericii pacea, chiar dacă una trecătoare, liniștea trecătoare spre a zidi duhovnicește case și a sădi grădini și vii[233]. Căci iată că așa te zidim și sădim și pe tine prin această cuvântare! Iar asta se petrece pe toată întinderea pământului odată cu pacea împăraților creștini, după cum zice același apostol: „Aria lui Dumnezeu, zidirea lui Dumnezeu sunteți voi”[234].

38. Iar după cei șaptezeci de ani pe care Ieremia îi prorocise [în înțeles] mistic[235] spre a prefigura sfârșitul vremurilor, ca prefigurarea să fie totuși întreagă, a avut loc la Ierusalim rezidirea templului lui Dumnezeu; dar, fiindcă totul se petrecea ca prefigurare[236], pacea și libertatea redate iudeilor nu au fost statornice. Și așa se face că mai apoi ei au fost cuceriți de romani și făcuți plătitori de tribut. Desigur însă că, de când au primit pământul făgăduinței și au început să aibă regi până la captivitatea în Babilon, ca să nu creadă că ceea ce le făgăduise Izbăvitorul Hristos li s-a împlinit într-unul din regii lor, Hristos le-a fost prorocit mai limpede prin multe prorocii, nu numai de către David în *Cartea Psalmilor*, ci și de ceilalți mari și sfinți proroci.

Și chiar și în timpul captivității au existat proroci care au prorocit că va veni Domnul Iisus Hristos, Izbăvitorul tuturor. Iar după ce, la capătul celor șaptezeci de ani, a fost refăcut templul, iudeii au îndurat grele oprimări și nenorociri din partea regilor neamurilor, ca ei să înțeleagă că Izbăvitorul încă nu venise. Numai că ei nu înțelegeau că îi va izbăvi duhovnicește, ci își doreau ca El [să vină] pentru o izbăvire trupească.

A șasea vârstă a lumii: de la prima venire a lui Hristos până la cea de-a doua

XXII. 39. Așadar, cinci vârste ale lumii s-au scurs. Dintre ele prima ține de la începutul neamului omenesc, adică de la Adam,

---

[232] *1 Timotei* 2, 1-2. *Vulgata* și *Vetus Latina* au *castitas* („neprihănire”) în loc de *caritas* („iubire”).
[233] *Cf. Ieremia* 29, 5.
[234] *1 Corinteni* 3, 9.
[235] *Cf. Ieremia* 29, 10.
[236] *Figurate*, în original.

primul om, până la Noe, care a făcut arca în vremea potopului, iar a doua de aici și până la Avraam, cel ales tată al tuturor neamurilor care îi vor imita credința[237]; totuși, prin descendența lui trupească, el e [și tatăl] viitorului popor al iudeilor, singurul dintre toate popoarele de pe întreg pământul care, înainte de credința creștină a neamurilor, L-a cinstit pe unicul și adevăratul Dumnezeu [și] poporul din care a venit, potrivit cărnii, Mântuitorul Hristos.

Aceste momente de cotitură[238] ale primelor două vârste [ale lumii] ocupă un loc de seamă în Vechile Scripturi. În schimb, cele ce țin de următoarele trei [vârste] sunt indicate chiar în Evanghelie, acolo unde se amintește originea trupească a Domnului Iisus Hristos[239]. Într-adevăr, a treia vârstă ține de la Avraam până la regele David, a patra de la David până la captivitatea prin care poporul lui Dumnezeu s-a strămutat în Babilon, iar a cincea de la acea strămutare până la venirea Domnului nostru Iisus Hristos.

Iar de la venirea Lui începe a șasea vârstă[240], când deja harul duhovnicesc, care până atunci fusese cunoscut de câțiva patriarhi

[237] *Cf. Facerea* 17, 5-6; *Galateni* 3, 7.

[238] *Articuli*, în original.

[239] *Cf. Matei* 1, 17.

[240] Vezi FERICITUL AUGUSTIN, *Despre Geneză împotriva maniheilor*, I, XXIII, 40: „Se face însă dimineață datorită propovăduirii Evangheliei prin Domnul nostru Iisus Hristos și se încheie ziua a cincea, începând cea de-a șasea, când iese la iveală bătrânețea omului celui vechi. În această vârstă trupească a fost puternic zguduită acea împărăție, căci templul a fost dărâmat, iar jertfele au încetat; iar acum acel neam a ajuns în ce privește forțele împărăției lui ca la capătul vieții. Totuși în această vârstă asemănătoare bătrâneții omului celui vechi se naște un om nou, care trăiește deja duhovnicește. Într-adevăr, în a șasea zi s-a spus: «Să dea pământul suflet viu» (*Facerea* 1, 24). Căci în ziua a cincea nu s-a spus să dea apele suflet viu, ci «târâtoare cu suflete vii» (*Facerea* 1, 20), fiindcă târâtoare sunt trupurile, iar prin tăierea împrejur trupească și prin jertfe acel popor slujea încă Legii, ca în mijlocul unei mări de neamuri. În schimb, aici se vorbește despre suflet viu, fiindcă încep deja să fie dorite în această viață cele veșnice. Prin urmare, șerpii și vitele pe care le-a dat pământul semnifică neamurile care aveau să creadă în chip statornic în Evanghelie. Ele se aflau în acel vas care i s-a arătat lui Petru în *Faptele Apostolilor*, zicându-i-se: «Taie și mănâncă» (*Faptele* 10, 13), iar cum el spunea că sunt necurate, i s-a răspuns: «Cele ce Dumnezeu a curățit, să nu zici că sunt necurate» (*Faptele* 10, 15). Atunci este făcut omul după chipul și asemănarea lui Dumnezeu, la fel cum în această vârstă Se naște în trup Domnul nostru, despre Care s-a spus prin proroc: «Și este om și cine Îl va recunoaște?» (*Ieremia* 17, 9, după *Vetus Latina*). Și, după cum în ziua aceea [au fost] bărbat și femeie, așa și în vârsta aceasta sunt Hristos și Biserica. După cum în ziua aceea omul este pus peste vite și șerpi și zburătoarele cerului, tot așa în vârsta aceasta Hristos conduce sufletele ascultătoare de El, venite în Biserică parte dintre neamuri, parte din poporul iudeilor, ca să fie îmblânzite de El și să se potolească oamenii, fie că sunt dedați poftei trupești ca niște vite, fie orbiți ca șerpii de curiozitatea cea întunecată, fie înălțați de trufie precum

și proroci, se arată tuturor neamurilor, pentru ca nimeni să nu-L cinstească pe Dumnezeu decât în chip dezinteresat[241], fără să dorească de la El răsplăți materiale în schimbul slujirii Sale și fericire în această viață, ci numai viața veșnică în care să se bucure de Dumnezeu. Prin urmare, în această vârstă a șasea mintea omenească este înnoită după chipul lui Dumnezeu, așa cum în ziua a șasea omul fusese făcut după chipul lui Dumnezeu[242]. Căci Legea este împlinită atunci când cele poruncite se fac nu din dorirea unor lucruri trecătoare, ci din iubirea pentru Cel care a poruncit[243].

Dar cine n-ar răspunde cu iubire preadreptului și preamilostivului Dumnezeu, Care atât de mult i-a iubit El mai întâi[244] pe preanedrepții și trufașii oameni, încât pentru ei L-a trimis pe unicul Lui Fiu[245], prin Care a făcut toate[246] și Care nu prin schimbarea Lui, ci prin asumarea omului S-a făcut om[247], nu numai ca să trăiască cu ei, ci să fie chiar și omorât pentru ei și de către ei?

40. Și astfel [Dumnezeu] a dezvăluit un nou legământ, cel al moștenirii veșnice, în care omul este înnoit prin harul lui Dumnezeu spre a duce o viață nouă[248], adică viața cea duhovnicească. Iar prin aceasta El a arătat că e vechi cel dintâi, în care poporul carnal era îmbrăcat cu omul vechi[249] și trăia carnal – afară de câțiva înțelepți patriarhi și proroci și de unii sfinți ascunși –, dorind

---

niște păsări. Și, la fel cum în ziua aceea omul și animalele care sunt cu el se hrănesc cu ierburi aducătoare de sământă, cu pomi roditori și cu verdețuri, tot așa în vârsta aceasta omul duhovnicesc, adică oricine e bun slujitor al lui Hristos și Îl imită cât de bine poate, se hrănește duhovnicește laolaltă cu poporul din mâncărurile Sfintelor Scripturi și din legea duhovnicească. În parte acesta se hrănește ca din niște ierburi aducătoare de sământă, pentru a naște bogăția de învățături și cuvântări, în parte ca din pomii roditori, spre folosul purtărilor din timpul vieții omenești, iar în parte ca din verdețuri, întru prospețimea credinței, nădejdii și iubirii, adică din niște ierburi proaspete ce nu pot fi uscate de arșița tulburărilor. [Omul] duhovnicesc se hrănește cu aceste mâncăruri spre a înțelege multe, iar cel trupesc, adică cel micuț în Hristos, ca un miel al Domnului, spre a crede multele lucruri pe care nu le înțelege; cu toate astea sunt aceleași mâncăruri pentru toți". *Cf. Despre cetatea lui Dumnezeu*, XVIII, 49-54.

241 *Gratis*, în original.

242 *Cf. Facerea* 1, 26-27.

243 *Cf. Romani* 13, 10.

244 *Cf. 1 Ioan* 4, 19.

245 *Cf. Ioan* 3, 16; *1 Ioan* 4, 9-10.

246 *Cf. Ioan* 1, 3.

247 *Cf. Filipeni* 2, 6-7.

248 *Cf. Romani* 6, 4.

249 *Cf. Romani* 6, 6.

răsplăți carnale de la Domnul Dumnezeu și primindu-le ca prefigurare a bunurilor duhovnicești.

Într-adevăr, Domnul Hristos, când S-a făcut om, a nesocotit toate bunurile pământești, arătând că trebuie nesocotite, și a îndurat toate relele pământești, poruncind să fie îndurate, pentru ca noi nici să nu căutăm fericirea în primele, nici să nu ne temem de nefericire în celelalte. S-a născut dintr-o Mamă care, deși a zămislit neatinsă și a rămas pururea neatinsă de bărbat[250] – Fecioară zămislind, Fecioară născând, Fecioară murind –, era totuși logodită cu un dulgher; El a pus astfel capăt oricărei mândriri[251] cu noblețea carnală. S-a născut chiar în cetatea Betleemului, atât de mică între toate cetățile Iudeei[252], încât și astăzi e numită sat; astfel El n-a voit să se slăvească nimeni cu măreția unei cetăți pământești.

A fost sărac[253] – El, Cel ale căruia sunt toate și prin care au fost create toate[254] –, ca să nu cuteze nimeni, când crede în El, să se laude cu bogățiile pământești. A refuzat să fie făcut împărat de către oameni[255]; căci le-a arătat celor nefericiți, pe care trufia îi despărțise de El, calea smereniei – cu toate că întreaga creație mărturisește veșnica Lui Împărăție! A flămânzit – El, Cel care îi hrănește pe toți. A însetat – El, Cel prin care e creată orice băutură și care în înțeles duhovnicesc e Pâinea celor flămânzi și Izvorul celor însetați[256]. A fost istovit de drumul pământesc – El, Cel care ni S-a făcut nouă Calea la cer[257]. Ca un mut și un surd înaintea mustrătorilor Săi S-a făcut[258] – El, Cel prin care mutul a vorbit și surdul a auzit. A fost legat – El, Cel care a desfăcut de legăturile neputințelor[259]. A fost biciuit – El, Cel care a izgonit bicele tuturor suferințelor din trupurile oamenilor. A fost răstignit – El, Cel care a pus capăt răstignirilor[260] noastre. A murit – El, Cel care a înviat morții. Dar a și înviat, spre a nu mai muri niciodată, pentru ca nimeni să nu învețe de la El să disprețuiască în așa fel moartea ca și cum nu va mai trăi niciodată.

---

[250] *Cf. Matei* 1, 18.
[251] *Typhus*, în original.
[252] *Cf. Miheia* 5, 1. *Villa,* în originalul latin.
[253] *Cf. 2 Corinteni* 8, 9.
[254] *Cf. Coloseni* 1, 16.
[255] *Cf. Ioan* 18, 36-37.
[256] *Cf. Ioan* 6, 51; 4, 10 ș.u.
[257] *Cf. Ioan* 14, 6.
[258] *Cf. Isaia* 53, 7.
[259] *Cf. Isaia* 53, 4.
[260] *Cruciatus* – „chinuri” sau „răstigniri”.

XXIII. 41. Iar după ce i-a întărit pe ucenici și a fost împreună cu ei timp de patruzeci de zile[261], S-a ridicat sub privirile lor la cer[262]. Și, împlinindu-se cincizeci de zile[263] de la Înviere, le-a trimis Duhul Sfânt – căci făgăduise[264] –, prin Care, revărsându-se iubirea în inimile lor[265], ei să poată împlini Legea nu numai fără trudă, ci și cu bucurie. Această [Lege] a fost dată iudeilor în zece porunci, care se numesc „Decalog". La rândul lor, ele se reduc la două: să-L iubim pe Dumnezeu din toată inima, din tot sufletul, din toată mintea, și să-l iubim pe aproapele nostru ca pe noi înșine. Căci de aceste două porunci atârnă toată Legea și prorocii, ceea ce Însuși Domnul a zis în Evanghelie[266] și a dovedit prin pilda Lui.

Într-adevăr, de la ziua în care poporul lui Israel a sărbătorit întâia oară Paștile în chip simbolic[267], junghiind și mâncând mielul cu sângele căruia au însemnat pragurile ca să-și asigure supraviețuirea – așadar, de la ziua aceea au trecut cincizeci de zile și [evreii] au primit Legea scrisă cu degetul lui Dumnezeu, o denumire prin care am zis deja că e simbolizat Duhul Sfânt. În același fel, după pătimirea și Învierea Domnului, care sunt adevăratele Paști, în cea de-a cincizecea zi le-a fost trimis ucenicilor Duhul Sfânt; însă nu tot pe table de piatră, ce simbolizează inimi împietrite; ci, pe când se aflau ei într-un anumit loc, s-a făcut deodată un sunet din cer ca și cum ar fi bătut un vânt puternic și li s-au arătat lor limbi despărțite, ca de foc, și au început să vorbească în limbi, încât toți cei care veneau la ei își recunoșteau limba[268] – căci în acea cetate se întâlneau iudeii din toate țările pe unde se împrăștiaseră și învățaseră limbile diferitelor neamuri. Iar după aceea, propovăduind cu toată încrederea pe Hristos, săvârșeau în numele Lui multe minuni[269] – până acolo încât Petru, trecând pe lângă un mort, l-a atins cu umbra lui și acesta a înviat[270].

[261] *Cf. Faptele* 1, 3.
[262] *Cf. Faptele* 1, 9.
[263] *Cf. Faptele* 2, 1.
[264] *Cf. Faptele* 1, 8.
[265] *Cf. Romani* 5, 5.
[266] *Cf. Matei* 22, 37-40.
[267] *In imagine*, în original.
[268] *Cf. Faptele* 2, 1 ș.u.
[269] *Cf. Faptele* 2, 43.
[270] *Cf. Faptele* 5, 15.

42. Când au văzut, în schimb, iudeii că atâtea minuni au loc în numele Celui pe care, în parte din invidie, în parte din rătăcire, Îl răstigniseră, s-au înfuriat așa de tare unii dintre ei, încât au început să-i prigonească pe propovăduitorii Lui, apostolii. Însă alții au rămas din ce în ce mai uimiți că în numele Lui – de Care își râseseră, ca de unul, chipurile, doborât și înfrânt de ei – se înfăptuiau minuni așa de mari; și atunci s-au pocăit și, convertindu-se, au crezut în El mii de iudei. Căci ei nu au mai dorit foloase trecătoare și o împărăție pe pământ de la Dumnezeu, nici nu L-au mai așteptat pe Împăratul făgăduit, Hristos, în sens carnal; ci L-au înțeles și iubit în chip nemuritor pe Acela care în chip muritor îndurase atâtea pentru ei și de la ei, care le-a iertat păcatele până la vărsarea sângelui Său și le-a arătat prin pilda învierii Sale că trebuie să nădăjduiască și să-și dorească nemurirea.

Și astfel, nimicind deja dorințele pământești ale omului vechi și arzând după noutatea vieții duhovnicești, așa cum poruncise Domnul în Evanghelie[271], aceștia își vindeau tot ce aveau și așezau prețul averilor lor la picioarele apostolilor, pentru ca aceștia să împartă fiecăruia după cum avea nevoie[272]. Trăind prin dragoste creștină în înțelegere, ei nu spuneau că un lucru este al lor, ci aveau în comun toate și un singur suflet și o inimă în Dumnezeu[273].

Dar mai apoi până și ei au îndurat prigonirea cărnii din partea iudeilor, locuitorii carnali [ai Ierusalimului], și au fost împrăștiați[274]; așa încât, prin împrăștierea lor, Hristos a fost propovăduit încă și mai departe; și au imitat până și ei răbdarea Domnului lor, fiindcă Cel care îi îndurase cu blândețe le poruncise să îndure și ei cu blândețe pentru El.

43. Iar în rândul celor care i-au prigonit pe sfinți a fost chiar și Apostolul Pavel – și era deosebit de crud cu creștinii[275]. Dar după aceea a crezut și a ajuns apostol, fiind trimis să propovăduiască neamurilor Evanghelia și pătimind pentru numele lui Hristos lucruri încă și mai grele decât cele pe care le săvârșise împotriva numelui Său[276]. Și la toate neamurile unde însămânța Evanghelia el a întemeiat

---

[271] *Cf. Matei* 19, 21; *Luca* 12, 33; 18, 22.

[272] *Cf. Faptele* 2, 45.

[273] *Cf. Faptele* 2, 42-44; 4, 32.

[274] *Cf. Faptele* 8, 4.

[275] *Cf. Faptele* 8, 3; 9, 1.

[276] *Cf. Faptele* 9, 3 ș.u.; 13, 2 ș.u.

biserici. Însă celor ce veneau din cultul idolilor și erau începători în cinstirea unicului Dumnezeu nu le era ușor să-L slujească vânzându-și și împărțindu-și averile; de aceea, el i-a îndemnat stăruitor să facă donații pentru sfinții săraci din bisericile aflate în Iudeea, care crezuseră în Hristos[277]. Și astfel învățătura apostolului i-a statornicit pe unii asemenea unor oșteni, pe alții asemenea unor civili plătitori de dări; iar în mijlocul lor L-a așezat pe Hristos, ca o piatră din capul unghiului – după cum fusese prevestit prin proroci[278] –, în care aceștia, întâlnindu-se ca două ziduri din direcții opuse, adică de la iudei și de la neamuri, să se unească prin iubire frățească.

Însă pe urmă persecuții încă și mai grele și mai dese s-au ridicat din partea neamurilor necredincioase împotriva Bisericii lui Hristos; și în fiecare zi s-a împlinit cuvântul Domnului, când zicea: „Iată, Eu vă trimit ca oile în mijlocul lupilor”[279].

XXIV. 44. Dar vița[280] își răspândea – așa cum prevestiseră despre ea și prorocii și Domnul Însuși – pe întregul pământ mlădițele sale rodnice, înmugurind cu atât mai mult cu cât era mai udată de mănosul sânge al mucenicilor. Și, după ce în număr nesfârșit au murit aceștia în toate țările pentru adevărul credinței, până și domniile prigonitoare au încetat și, frângându-și grumazul trufiei, s-au convertit la cunoașterea și cinstirea lui Hristos. Se cuvenea însă ca vița aceea – după cum tot Domnul prezisese adesea – să fie curățită și să fie tăiate din ea corzile neroditoare, prin care în unele locuri s-au ivit ereziile și schismele celor care, sub numele lui Hristos, caută nu slava Lui, ci pe a lor[281]; iar prin împotrivirile lor ei au făcut ca Biserica să se întărească tot mai mult și să fie încercate și date la iveală învățătura și răbdarea ei.

Cea de-a șaptea vârstă a lumii: a doua venire a lui Hristos și Judecata de Apoi

45. Așadar, despre toate acestea știm că, așa cum le citim prorocite în urmă cu atâta vreme, tot așa s-au și împlinit. Și că, așa

[277] *Cf. Faptele* 24, 17; *1 Corinteni* 16.
[278] *Cf. Isaia* 28, 16.
[279] *Matei* 10, 16; *Luca* 10, 3.
[280] *Cf. Ioan* 15, 1.
[281] *Cf. Ioan* 7, 18.

cum primii creștini erau mișcați prin minuni să le creadă, pentru că nu le vedeau împlinite, tot așa și noi suntem zidiți în credință[282], pentru că le vedem pe toate săvârșite așa cum le citim în cărți scrise mult înaintea lor, unde erau toate numite „viitoare"; dar noi vedem că sunt deja prezente.

Și astfel, dacă vom îndura și stărui în Domnul, vom putea crede fără nicio îndoială că și cele care mai rămân se vor petrece. Căci citim în aceleași Scripturi că urmează și alte tulburări și că la urmă va veni ziua Judecății, când locuitorii celor două cetăți vor învia, primindu-și trupurile, și vor da socoteală pentru viața lor înaintea tribunalului lui Hristos, Judecătorul. Fiindcă El – Care a socotit vrednic mai întâi să vină în smerenia condiției omenești – va veni în strălucirea puterii Sale și îi va despărți pe toți cei evlavioși de cei fără evlavie: nu doar de cei care n-au vrut deloc să creadă în El, ci și de cei care au crezut în El degeaba și fără roade[283]. Iar primilor le va da Împărăția cea veșnică laolaltă cu El, celorlalți pedeapsa veșnică laolaltă cu diavolul. Și, așa cum e cu neputință să găsim o bucurie pentru lucruri trecătoare care să se asemene în vreun fel cu bucuria vieții veșnice, pe care o vor primi cei sfinți, tot așa niciun chin ce ține de pedepsele trecătoare nu se poate compara chinurilor veșnice ale celor nedrepți.

Exhortația finală și preceptele vieții creștine

XXV. 46. Întărește-te deci, frate, în numele și cu ajutorul Celui în care crezi, împotriva limbii batjocoritorilor credinței noastre! Prin ei rostește vorbe amăgitoare diavolul, voind mai ales credința în înviere s-o ia în râs. Ia aminte chiar la tine însuți și crede că vei exista și după ce ai existat; pentru că, iată, deși înainte nu existai, acum totuși vezi că exiști! Unde era greutatea trupului tău, unde erau această formă și îmbinare a membrelor cu câțiva ani în urmă, înainte de a te naște? Sau, mai bine zis, înainte să fii zămislit în pântecele mamei, unde erau greutatea și mărimea trupului tău? Nu a venit el la lumină din tainele ascunse ale acestei creații, fiindcă Domnul Dumnezeu i-a dat în chip nevăzut formă? Și nu s-a ridicat el prin anumite stadii de creștere proprii vârstei până la această

[282] *Cf. Iuda* 1, 20.

[283] *Cf. Matei* 16, 27; 25, 31 ș.u.

mărime și formă? Și atunci? Să-I fie oare greu lui Dumnezeu, Care până și masele de nori le adună într-o clipă din ascuns și într-o fracțiune de secundă acoperă cerul, să îi redea mărimea trupului tău așa cum era? Lui, Care a putut-o face așa cum este când nici nu exista?

Crede deci cu tărie și nezdruncinat că toate [trupurile] ce se arată ca și cum ar pieri, retrase în fața privirilor omenești, pentru atotputernicia lui Dumnezeu sunt întregi și nevătămate. Și că, atunci când El va voi, le va restaura fără nicio amânare și greutate – firește, pe cele pe care prin dreptatea Sa consideră că trebuie restaurate[284] –, pentru ca oamenii să dea socoteală de faptele lor în trupurile în care le-au săvârșit și în ele să primească, după merit, fie mutarea la nestricăciunea cerească, mulțumită evlaviei, fie la stricăciunea proprie trupului, din pricina nedreptății – dar nu acea [stricăciune] de care te dezlegi prin moarte, ci una care oferă materie durerilor veșnice.

47. Fugi, așadar, prin credința nestrămutată și buna purtare, fugi, frate, de acele chinuri unde nici chinuitorii nu se opresc, nici cei chinuiți nu mor – a căror moarte este fără de sfârșit, aceea de a nu putea muri în urma caznelor! Și aprinde-te de iubirea și dorirea vieții celei veșnice a sfinților, unde nici lucrarea nu va fi trudnică, nici odihna leneșă; unde lauda lui Dumnezeu va fi fără dezgustare, fără de încetare; unde nu va fi nicio lehamite în suflet, nicio trudă în trup; unde nu va fi nicio lipsă: nici de-a ta ca să dorești să fii ajutat, nici de-a aproapelui ca să zorești să-i vii în ajutor.

Dumnezeu Însuși va fi toate desfătările și îndestularea acelei sfinte cetăți care trăiește înțelept și fericit în El și din El. Fiindcă vom fi făcuți – după făgăduința pe care o nădăjduim și așteptăm de la El – egali îngerilor lui Dumnezeu[285] și deopotrivă cu ei ne vom bucura de Treime prin vedere, nu prin credința în care umblăm acum[286]. Căci noi credem ce nu vedem, ca prin meritele credinței să vedem ce credem și să ne învrednicim de unire, încât egalitatea Tatălui și a Fiului și a Sfântului Duh și unitatea Treimii Însăși, felul

[284] Prin această restricție, aluzia e cel mai probabil la problema teologică a învierii trupului celorlalte viețuitoare, altele decât omul. În această perioadă lumea creștină a fost zguduită de numeroase polemici cu privire la învierea trupului și la condiția ontologică a trupurilor înviate.

[285] *Cf. Matei* 22, 30; *Marcu* 12, 25; *Luca* 20, 36.

[286] *Cf. 2 Corinteni* 5, 7.

cum Aceștia Trei sunt Unul Dumnezeu, noi să nu le mai rostim cu vorbele credinței și cu silabe sonore, ci cu o preacurată și preaînfocată contemplare să le sorbim în tăcere.

48. Ține statornice aceste lucruri în inima ta și cheamă-L pe Dumnezeul în Care crezi, ca să te păzească împotriva ispitelor diavolului. Și veghează să nu ți se furișeze pe undeva potrivnicul acela, care, spre a-și găsi în osândirea lui o mângâiere plină de rea-voință, îi caută pe cei cu care să fie osândit. Căci pe creștini el cutează să-i ispitească nu numai prin urâtorii numelui de creștin, care regretă că întreg pământul s-a umplut de acest nume și încă mai doresc să slujească idolilor și curiozităților demonilor; ci și prin aceia pomeniți de noi puțin mai înainte, tăiați de la unitatea Bisericii ca dintr-o vie curățită și numiți „eretici" sau „schismatici", încearcă el uneori același lucru. Iar alteori și prin iudei încearcă să ispitească și să amăgească.

Însă cel mai mult să se păzească fiecare să nu fie ispitit și amăgit prin oamenii care sunt chiar în Biserica universală și pe care ea îi îndură ca pe o pleavă până în vremea vânturării ei. Căci Dumnezeu este răbdător cu ei ca să întărească credința și înțelepciunea aleșilor Săi, punându-le la încercare prin perversitatea acelora; dar și pentru că mulți dintre aceia înaintează[287] și se convertesc în mare grabă, ca să-I placă lui Dumnezeu, Care S-a milostivit de sufletul lor. Într-adevăr, prin răbdarea lui Dumnezeu nu toți își agonisesc mânie în ziua mâniei dreptei Lui Judecăți[288]. Ci pe mulți aceeași răbdare a Celui Atotputernic îi călăuzește către foarte sănătoasa durere a pocăinței[289]. Însă, până să li se ivească aceasta, prin ei e pusă la încercare nu numai îngăduința, ci și milostivirea celor care țin deja calea cea dreaptă.

Vei vedea, așadar, mulți bețivi, zgârciți, escroci, jucători de noroc, adulterini, desfrânați, purtători de amulete pângăritoare, [oameni] dedați descântătorilor și astrologilor sau ghicitorilor din toate artele nelegiuite. Vei observa chiar și că mulțimile care umplu bisericile în zilele de sărbătoare ale creștinilor sunt aceleași care umplu și teatrele în zilele solemne ale păgânilor; și, văzându-le, vei fi ispitit să le imiți. Dar ce zic? Vei vedea ceea ce desigur că deja știi

[287] *Proficiunt* – înaintează în credință sau moral.
[288] *Cf. Romani* 2, 4-5.
[289] *Cf. 2 Corinteni* 7, 10.

și acum: căci nu sunt mulți care să se numească „creștini" și să nu facă toate aceste rele pe care le-am pomenit pe scurt. Și poate nu ignori că uneori mai grave lucruri săvârșesc cei despre care știi că se numesc „creștini".

Dar, dacă ai venit ca să faci în siguranță [și tu] astfel de lucruri, rătăcești mult; și la nimic nu-ți va folosi numele lui Hristos, când El, care mai întâi a socotit vrednic să ajute în chip preamilostiv, va începe să judece în chip preaspru. Căci în Evanghelie a prorocit [El Însuși] aceste lucruri, zicând: „Nu tot cel care Îmi zice: «Doamne, Doamne» va intra în Împărăția cerurilor, ci acela care face voia Tatălui Meu"[290] și: „Mulți Îmi vor zice în ziua aceea: «Doamne, Doamne, în numele Tău am mâncat și am băut»"[291]. Pentru toți cei care stăruie în fapte de felul acesta sfârșitul este osândirea. Așadar, când îi vei vedea pe mulți nu doar că fac acestea, ci că le și apără și îndeamnă la ele, tu ține-te de legea lui Dumnezeu și nu-i urma pe trădătorii ei! Căci nu după mintea lor vei fi judecat, ci după adevărul Său.

49. Însoțește-te cu cei buni, pe care îi vezi că-L iubesc împreună cu tine pe Împăratul tău! Vei găsi mulți de felul acesta, dacă vei începe și tu să fii așa. Dacă doreai să fii cu ceilalți la spectacole și să stai lângă cei care-l iubeau împreună cu tine pe cutare conducător de care, cutare vânător sau histrion, cu atât mai mult se cuvine să te desfete însoțirea cu cei care-L iubesc împreună cu tine pe Dumnezeu, Care nu-l face niciodată de rușine pe iubitorul Lui – nu numai fiindcă El nu poate fi înfrânt, ci fiindcă și pe iubitorii Săi îi face de neînfrânt.

Să nu-ți pui nădejdea totuși nici măcar în cei buni, fie că sunt înaintea ta, fie că merg alături de tine către Dumnezeu. Într-adevăr, nici în tine însuți nu trebuie să-ți pui [nădejdea], oricât de înaintat ai fi, ci în Cel care vă face așa, și pe ei și pe tine, îndreptându-vă. Căci de Dumnezeu ești sigur, pentru că El nu Se schimbă; însă de om nu este înțelept să fie nimeni sigur. E adevărat că, dacă trebuie să-i iubim pe cei care nu sunt încă drepți, ca să fie, cu atât mai arzător trebuie să-i iubim pe cei care deja sunt.

Însă una este să-l iubești pe om, alta să-ți pui nădejdea în om; și e o așa de mare deosebire, încât Dumnezeu pe una o poruncește, pe cealaltă o oprește. Dar, dacă tu vei îndura pentru numele lui

[290] *Matei* 7, 21.

[291] *Luca* 13, 26.

Hristos insultele sau necazurile, fără să te despărți de credință și să te abați de la calea cea bună, atunci mai mare răsplată vei primi. Iar cei care din pricina aceasta vor ceda diavolului o vor pierde și pe cea mai mică. Tu însă să fii smerit înaintea lui Dumnezeu, ca să nu îngăduie să fii ispitit mai presus de puterile tale[292]!

Primirea în rândurile catehumenilor

XXVI. 50. După ce i s-au zis aceste lucruri, el trebuie întrebat dacă crede în ele și dacă dorește să le păzească. Iar dacă răspunde [afirmativ], trebuie însemnat solemn și abordat după obiceiul Bisericii.

Despre Taină[293], atunci când o primește, desigur că e bine să fie convins că semnele realităților dumnezeiești sunt, ce-i drept, lucruri văzute, dar că în ele sunt cinstite realitățile cele nevăzute. Și că noi nu trebuie să socotim acea imagine[294] sfințită prin binecuvântare așa cum socotim de obicei un lucru oarecare; să i se spună chiar și ce semnifică acea cuvântare pe care a ascultat-o, ce anume a fost presărat în ea[295] și căruia această realitate [materială][296] îi poartă asemănarea. Iar cu acest prilej el trebuie apoi îndemnat ca, dacă ascultă în Scripturi ceva ce are sunet trupesc, chiar dacă nu înțelege, să creadă totuși că semnifică ceva duhovnicesc, ce ține de purtarea sfântă și de viața ce va să vie. Și în acest sens să învețe pe scurt ca, orice ar asculta din cărțile canonice, dacă nu-l poate pune în legătură cu iubirea de veșnicie, adevăr și sfințenie și cu iubirea de aproapele, să creadă că este zis sau înfăptuit în sens figurat; și să încerce să-l înțeleagă în așa fel încât să-l pună în legătură cu acea îndoită iubire. Desigur, să nu înțeleagă aproapele în

[292] *Cf. 1 Corinteni* 10, 13.

[293] *Sacramentum*, în original, adică ritul de primire în catehumenat.

[294] *Species*, în original. Majoritatea exegeților consideră că aici referința este la acordarea sării exorcizate, în ritualul vechi latin de primire în catehumenat. *Cf.* IX, 13.

[295] Exprimarea Fericitului Augustin este aici simbolică și obscură. S-ar putea înțelege că în cuvântarea catehetică a fost presărat (*condere*) „adevărul rațiunii" (vezi VI, 10), altfel spus Logosul; sarea oferită catehumenului ar fi astfel, prin „asemănare" (analogie), o „realitate materială" ce Îl simbolizează.

[296] Sugestia pare să fie, așadar, că sarea ar fi o prefigurare a Euharistiei. *Cf.* nota anterioară. Totuși unii comentatori nu sunt de acord cu această interpretare (vezi în *Oeuvres de Saint Augustin*, 11/1, *La première catéchèse - De catechizandis rudibus...*, Notes complémentaires, 9. Le rite catéchuménal, pp. 266-267).

sens carnal, ci ca pe oricine poate fi împreună cu el în acea sfântă cetate, fie că lucrul acesta se vede deja, fie că încă nu. Și să nu-și piardă nădejdea în îndreptarea niciunui om; ci să vadă că acela trăiește prin răbdarea lui Dumnezeu nu din alt motiv decât – așa cum zice apostolul – ca să fie adus la pocăință[297].

II. Exemplu de cuvântare catehetică mai restrânsă

51. Dacă ți se pare lungă această cuvântare prin care am instruit un începător în credință ca și cum ar fi de față, o poți scurta; socotesc totuși că nu trebuie să fie mai lungă; depinde însă mult ce-ți cere situația și ce arată ascultătorii că mai și vor, nu doar că suportă.

În cazul în care este totuși nevoie să te grăbești, iată ce ușor s-ar putea prezenta totul. Să zicem din nou că vine cineva care vrea să fie creștin și, după ce l-ai întrebat, a răspuns în felul arătat mai sus – căci, dacă n-a răspuns așa, trebuie să îi zicem că așa s-ar fi cuvenit să răspundă. Iar după aceea restul trebuie împletit în felul următor:

Introducere

52. Într-adevăr, frate: fericirea cea mare și adevărată este aceea care a fost făgăduită sfinților în veacul ce va să vie. Însă toate lucrurile cele văzute sunt trecătoare; tot fastul și desfătările și curiozitatea veacului acestuia vor pieri[298] și îi vor duce cu sine la pieire și pe iubitorii lor.

Expunerea

Dar Domnul este milostiv, voind să-i izbăvească de la această pieire, adică de la pedeapsa veșnică, pe oameni – asta dacă nu Îi sunt ei înșiși potrivnici și nu se opun milostivirii Creatorului lor – și de aceea L-a trimis pe Fiul Său Unul-Născut[299], adică pe Cuvântul Său

---

[297] *Cf. Romani* 2, 4.

[298] Cele trei forme ale poftei (*cupiditas*). Vezi XVI, 24 . *Cf. 1 Ioan* 2, 16-17.

[299] *Cf. 1 Ioan* 4, 9.

egal cu El, prin Care a zidit toate[300]. Iar [Fiul], rămânând în firea Lui dumnezeiască fără să-L părăsească pe Tatăl și fără să Se schimbe cu ceva, a asumat totuși omul și S-a arătat oamenilor în carne muritoare[301]. Și a venit la oameni pentru ca, așa cum printr-un singur om, care a fost primul făcut, adică Adam, a intrat moartea în neamul omenesc[302], fiindcă i-a consimțit femeii sale, amăgite de diavol, să încalce porunca lui Dumnezeu[303], tot așa printr-un singur Om, Care e și Dumnezeu, Fiul lui Dumnezeu, Iisus Hristos, ștergându-li-se toate păcatele trecute, să intre toți, crezând în El, în viața cea veșnică[304].

XXVII. 53. Căci toate lucrurile pe care le vezi petrecându-se acum în Biserica lui Dumnezeu și sub numele lui Hristos pe întreg pământul au fost deja prezise cu veacuri înainte. Cum le-am citit, așa le și vedem; și de la ele ne zidim în credință[305].

Într-adevăr, potopul care a existat demult pe toată fața pământului a avut loc ca să fie nimiciți păcătoșii. Dar cei care au scăpat în arcă înfățișează totuși taina viitoarei Biserici. Ea este aceea care plutește acum printre valurile veacului, izbăvită prin lemnul Crucii lui Hristos de la scufundare.

I-a fost prezis lui Avraam[306], credinciosul rob al lui Dumnezeu, că, deși era un singur om, din el se va naște poporul care va cinsti un singur Dumnezeu, între celelalte neamuri, care cinsteau idolii. La fel și tot ce i-a fost prezis acelui popor că i se va întâmpla: cum a fost prezis, așa s-a și întâmplat.

I s-a prorocit acelui popor că și Hristos, Împăratul și Dumnezeul tuturor sfinților, va veni, potrivit cu trupul pe care l-a asumat, din sămânța lui Avraam, pentru ca toți cei care vor imita credința lui să devină fii ai lui Avraam[307]. Și așa a fost: Hristos S-a născut din Fecioara Maria, care era din neamul acela. I s-a prezis prin proroci[308] și că va pătimi pe cruce din pricina aceluiași popor al iudeilor, din neamul cărora provenea după trup; și a așa a fost. I s-a

---

300 *Cf. Ioan* 1, 3.
301 *Cf. Filipeni* 2, 6-7.
302 *Cf. Romani* 5, 12.
303 *Cf. Facerea* 3, 6.
304 *Cf. Romani* 5, 17-21.
305 *Cf. Iuda* 1, 20.
306 *Cf. Facerea* 12, 2-3.
307 *Cf. Galateni* 3, 7.
308 *Cf. Isaia* 53, 4 ș.u.; *Zaharia* 12, 10.

prezis și că va învia. A înviat și, potrivit tot cu prezicerile prorocilor[309], S-a înălțat la cer și le-a trimis ucenicilor Lui Duhul Sfânt.

S-a prezis – nu numai de către proroci, ci chiar și de Domnul Iisus Hristos – că prin muceniciile și pătimirile sfinților Biserica Lui se va răspândi pe întreg pământul[310]. S-a prezis și atunci când numele Lui era încă ascuns neamurilor, și după ce, cunoscându-L, Îl luau în râs. Și totuși – prin puterea minunilor Sale, pe care le-a săvârșit fie prin Sine însuși, fie prin robii Săi, când erau rostite și crezute aceste prorocíi – noi vedem că deja s-a împlinit ce a fost prezis și că până și împărații pământului care înainte îi persecutau pe creștini s-au supus numelui lui Hristos. S-a prezis chiar și că din Biserică vor ieși schisme și erezii și că sub numele Său acestea vor căuta, acolo unde se va putea, nu slava lui Hristos, ci pe a lor[311]. Și s-au împlinit și aceste lucruri.

54. Atunci? Nu cumva cele care mai rămân nu se vor împlini? E limpede că, așa cum s-au împlinit prorocíile acestea, așa se vor împlini și cele care mai rămân: și toate necazurile celor drepți și ziua Judecății. La învierea morților, ea îi va despărți pe toți nelegiuiții de cei drepți; și îi va separa în focul meritat nu numai pe cei din afara Bisericii, ci și pleava din Biserică, pe care trebuie s-o îndurăm cu mare răbdare până la vânturarea cea de pe urmă[312].

Iar cei care iau în râs învierea[313], socotind că această carne nu poate învia fiindcă putrezește, vor învia [și ei] în ea, pentru pedepse; și le va arăta Dumnezeu că Cine a putut face aceste trupuri înainte ca ele să existe poate într-o clipită și să le refacă așa cum erau[314]. În schimb, toți credincioșii, care vor împărăți laolaltă cu Hristos, vor învia în același trup spre a primi preschimbarea în nestricăciunea îngerească, ca să fie egali cu îngerii lui Dumnezeu, după cum a făgăduit Domnul Însuși[315], și să-L laude fără încetare și fără dezgustare[316], trăind veșnic în El și din El, cu o bucurie și fericire cu neputință a fi grăite și cugetate de om.

---

[309] *Cf. Ioil* 3, 1.
[310] *Cf. Isaia* 2, 1 ș.u.; *Miheia* 4, 1 ș.u.; *Matei* 24, 14.
[311] *Cf. Ioan* 7, 18.
[312] *Cf. Matei* 3, 12.
[313] *Cf. 1 Corinteni* 15, 35.
[314] *Cf. 1 Corinteni* 15, 51 ș.u.
[315] *Cf. Matei* 22, 30; *Marcu* 12, 25; *Luca* 20, 36.
[316] Din nou *fastidium*, termenul invocat de Deogratias (vezi I, 1) pentru a descrie starea de acedie care poate interveni în timpul catehizării.

Exhortația și poruncile vieții creștine

55. Crede deci în aceste lucruri, păzindu-te de ispite – căci diavolul îi caută pe cei care să piară cu el[317] –, nu doar ca să nu te amăgească potrivnicul prin cei din afara Bisericii, fie că sunt păgâni, iudei sau eretici, ci ca să nu-i imiți nici pe aceia din Biserica universală pe care îi vezi trăind rău: cei [robiți] plăcerilor nemăsurate ale pântecelui și gâtlejului sau lipsiți de rușine; sau cei dedați curiozităților deșarte sau nelegiuite ale spectacolelor, leacurilor și prezicerilor diabolice; ori zgârceniei și trufiei, însoțite de fast și lăudăroșenie sau de un fel de viață pe care legea îl condamnă și pedepsește[318].

Însoțește-te mai degrabă cu cei buni – îți va fi ușor să-i găsești dacă vei fi și tu așa –, ca să-L cinstiți împreună și să-L iubiți pe Dumnezeu în chip dezinteresat. Căci El va fi toată răsplata noastră: să ne bucurăm în viața cea veșnică de bunătatea și frumusețea Lui. Dar El nu trebuie iubit ca un lucru ce se vede cu ochii, ci așa cum se iubește înțelepciunea, adevărul, sfințenia, dreptatea și iubirea și tot ce zicem că are aceste însușiri; însă nu cum sunt ele la oameni, ci așa cum sunt în însuși izvorul Înțelepciunii nestricăcioase și neschimbătoare. Însoțește-te, așadar, cu cei pe care-i vezi că le iubesc pe acestea, pentru ca prin Hristos, Care S-a făcut om ca să fie Mijlocitorul lui Dumnezeu și al oamenilor[319], să te împaci cu Dumnezeu!

Însă pe oamenii pervertiți, chiar dacă intră între zidurile bisericii, să nu-i socotești că vor intra în Împărăția cerurilor. Căci vor fi separați la vremea lor dacă nu se vor schimba în mai bine.

Așadar, imită-i pe cei buni, tolerează-i pe cei răi, iubește-i pe toți; fiindcă nu știi cum va fi mâine cine e rău azi. Dar nu iubi nedreptatea lor, ci iubește-i pe ei, ca să vadă dreptatea; pentru că nu ni s-a poruncit numai iubirea pentru Dumnezeu, ci și iubirea pentru aproapele. De aceste două porunci atârnă toată Legea și prorocii[320]. Pe aceasta nu o împlinește decât cine a primit în dar Duhul Sfânt, Cel egal adică Tatălui și Fiului. Fiindcă Treimea Însăși este

[317] *Cf.* *1 Petru* 5, 8.
[318] Sunt enumerate din nou aici, sub altă exprimare, cele trei forme ale poftei (*cupiditas*). *Cf.* XVI, 24.
[319] *Cf.* *1 Timotei* 2, 5.
[320] *Cf.* *Matei* 22, 37-40.

Dumnezeu; în Acest Dumnezeu trebuie să ne punem toată nădejdea. În om nu trebuie pusă, oricum ar fi el. Căci una este Cel de care suntem îndreptați, alta cei cu care suntem îndreptați.

Și nu numai prin pofte ne ispitește diavolul, ci și prin frica de insulte, de dureri și de moartea însăși. Dar orice va pătimi omul pentru numele lui Hristos și pentru nădejdea vieții veșnice, dacă va stărui și va îndura, mai mare răsplată i se va da. Iar dacă va ceda diavolului, laolaltă cu el va fi osândit. Însă faptele de milostenie, dacă sunt săvârșite cu smerenie pioasă, primesc de la Domnul să nu îngăduie ca robii Săi să fie ispitiți mai mult decât pot îndura[321].

---

[321] *Cf. 1 Corinteni* 10, 13.

Bibliografie selectivă la
Fericitul Augustin
Despre catehizarea începătorilor în credință

1. Ediții de text utilizate ca bază a traducerii:

Oeuvres de Saint Augustin, 11/1, *La première catéchèse - De catechizandis rudibus*, Texte critique du CCL, Introduction, traduction et notes par Goulven Madec, Études Augustiniennes, 1991.

Sancti Aurelii Augustini, *De catechizandis rudibus*, în: Corpus Christianorum Series Latina, XLVI, Sancti Aurelii Augustini Opera, pars XIII, 2, cura et studio I.B. Bauer, Turnhout, Brepols, 1969, pp. 115-178.

2. Alte ediții și traduceri moderne:

Augustin, *Prima cateheză. Inițiere în viața creștină*, ediție bilingvă, traducere de George Bogdan Țâra, introducere de Lorenzo Perrone, ediție îngrijită de Cristian Bădiliță, Polirom, Iași, 2002.

Oeuvres de Saint Augustin, 11, 1ère serie: opuscules, *Le magistère chrétien, De catechizandis rudibus, De doctrina christiana*, texte de l'édition bénédictine, traduction et notes par G. Combès et J. Farges, Paris, 1949.

San Agustín, *La catequesis a principiantes*, in: *Obras completas de San Agustín*, XXXIX, *Escritos varios* 1, introduccion, version y notas de L. Cilleruelo, A. Ortega, C. Basevi, J.O. Reta, T.C. Madrid, Madrid, 1988, pp. 425-534.

S. Aurelii Augustinis Hipponensis Episcopi, *De catechizandis rudibus liber unus*, translated with an introduction and commentary by Joseph Patrick Christopher, The Catholic University of America, Washington D.C., 1926.

The Works of Saint Augustine, A Translation for the 21th Century, vol. V, *Instructing Beginners in Faith*, translation, introduction and notes by Raymond Canning, edited by Boniface Ramsay, New City Press, New York, 2006.

3. Alte opere ale Fericitului Augustin:

AUGUSTIN, *De magistro*, traducere și note de Constantin Noica și Mihai Rădulescu, introducere de Lucia Wald, Humanitas, București, 1994.

AUGUSTINUS, *De Genesi contra manichaeos*, edidit Dorothea Weber, CSEL, vol. XCI, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 1998.

AUGUSTIN, *Despre natura binelui. Contra maniheilor*, traducere și note de Cristian Șoimușan, postfață, cronologie și bibliografie de Bogdan Tătaru-Cazaban, Anastasia, București, 2004.

AUGUSTINUS, *Opera. Werke*, Band 50, *De mendacio. Die Lüge/ Contra mendacium. Gegen die Lüge/ Contra Priscillianistas. Gegen die Priscillianisten*, eingeleitet, übersetzt und herausgegeben von A. Stäudele, V. H. Drecoll unter Mitarbeit von Mirjam Kudella, Paderborn, Schöningh, 2013.

AURELIUS AUGUSTINUS/ AURELIU AUGUSTIN, *De civitate Dei - Despre cetatea lui Dumnezeu*, vol. 1, traducere, notiță introductivă, note și tabel cronologic de Paul Gălеșanu, Editura Științifică, București, 1998.

AURELIUS AUGUSTINUS, *Dreiundachtzig verschidene Fragen – De diversis quaestionibus octoginta tribus*, zum erstenmal in deutscher Sprache von C. J. Perl, Schöningh, Paderborn, 1972.

FERICITUL AUGUSTIN, *Predici la marile sărbători*, vol. 1, traducere și studiu introductiv de Corneliu Clop, note de Corneliu Clop și Ierom. Policarp Pârvuloiu, Editura Basilica a Patriarhiei Române, București, 2014.

FERICITUL AUGUSTIN, *Retractationes/ Revizuiri*, traducere de Nicolae I. Barbu, postfață Ioan G. Coman, Anastasia, București, 1997.

Oeuvres de Saint Augustin, 33-37, 5ème série, *La Cité de Dieu*, traduction française de G. Combès, introduction générale et notes par G. Bardy, Bibliothèque Augustinienne, Paris, Desclée de Brouwer, 1959-1960.

SANCTI AURELI AUGUSTINI, *Sermo de disciplina christiana*, în: Corpus Christianorum Series Latina XLVI, Sancti Aurelii Augustini Opera, pars XIII, 2, cura et studio I. B. Bauer, Turnhout, Brepols, 1969, pp. 201-224.

SFÂNTUL AUGUSTIN, *Confesiuni*, ediția a 2-a, revizuită, traducere, introducere și note de Eugen Munteanu, Nemira, București, 2006.

SFÂNTUL AUGUSTIN, *De doctrina christiana. Introducere în exegeza biblică*, traducere, notă asupra ediției și indici de Marian Ciucă, introducere, note și bibliografie de Lucia Wald, Humanitas, București, 2002.

SFÂNTUL AUGUSTIN, *De magistro – Despre Învățător*, traducere, introducere, note și comentarii, tabel cronologic și bibliografie de Eugen Munteanu, Institutul European, Iași, 1995.

SFÂNTUL AUGUSTIN, *Despre adevărata religie*, traducere de Cristian Bejan, studiu introductiv și note de Alin Tat, Humanitas, București, 2007.

SFÂNTUL AUGUSTIN, *Despre iubirea absolută. Comentariu la prima epsitolă a lui Ioan*, traducere de Roxana Matei, introducere de Marie-Anne Vannier, ediție îngrijită de Cristian Bădiliță, Polirom, Iași, 2003.

SFÂNTUL AUGUSTIN, *De libero arbitrio*, studiu introductiv, traducere și note de Gh. I. Șerban, Humanitas, București, 2004.

SFÂNTUL AUGUSTIN, *Despre îngeri și oameni* (*De civitate Dei XI, 28 – XII, 28*), traducere, introducere și note de Bogdan Tătaru-Cazaban, Humanitas, București, 2004.

SFÂNTUL AUGUSTIN, *Solilocvii*, traducere, studiu introductiv și note de Gh. I. Șerban, Humanitas, București, 1993.

4. Alte opere patristice și clasice:

AMBROISE DE MILAN, *Des Sacrements. Des Mystères*, texte établi, traduit et annoté par Dom Bernard Botte, Sources Chrétiennes 25, Les Éditions du Cerf, Paris, 1949.

CICERO, *Arta oratoriei*, ediție bilingvă, traducere, studiu introductiv și note de Traian Diaconescu, Saeculum Vizual, București, 2007.

CICERO, *On Invention. The Best Kind of Orator. Topics*, translated by H. M. Hubbell, Loeb Classical Library 386, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1949.

CICERO, *Brutus. Orator*, translated by G.L. Hendrickson, H.M. Hubbell, Loeb Classical Library 342, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1939.

Didache – Zwölf-Apostel-Lehre/ Traditio Apostolica – Apostolische Überlieferung, übersetzt und eingeleitet von Georg Schöllgen und Wilhelm Geerlings, Fontes Christiani, Band 1., Herder, Freiburg, 1991.

LUCRETIUS, *On the Nature of Things*, translated by W.H.D. Rouse, revised by Martin F. Smith, Loeb Classical Library 181, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1924.

QUINTILIAN, *Arta retorică*, I, traducere, studiu introductiv, tabel cronologic, note, indici de Maria Hetco, Minerva, București, 1974.

SENECA, *Despre liniștea spiritului. Despre tihnă*, traducere din limba latină de Ioana Costa, Vichi-Eugenia Dumitru și Ștefania Ferchedău, Editura Seneca Lucius Annaeus, București, 2014.

TERTULIAN, *Despre Botez*, traducere, studiu introductiv și note de Ierom. Policarp Pîrvuloiu, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2012.

5. Literatură secundară:

BLAISE, ALBERT, *Dictionnaire latin-français des auteurs chrétiens*, Brepols, Turnhout, 1954.

BROWN, PETER, *Augustine of Hippo. A Biography. A New Edition with an Epilogue*, University of California Press, Berkeley and Los Angeles, 2000.

CANNING, Raymond, „Teaching and Learning: An Augustinian Perspective", in: *Australian eJournal of Theology*, 3 (August 2004), pp. 9-10.

CHADWICK, HENRY, *Augustin*, traducere de Ioan-Lucian Muntean, Humanitas, București, 1998.

CHIN, CATHERINE, „Telling Boring Stories. Time, Narrative and Pedagogy in *De Catechizandis Rudibus*", in: *Augustinian Studies*, 37: 1, 2006, pp. 43-62.

FINN, THOMAS M., „It Happened One Night. Ritual and Conversion in Augustine's North Africa", in: *Journal of the American Academy of Religion*, LVIII/4, 1990, pp. 589-616.

FITZGERALD, ALLAN, (gen. ed.), CAVADINI, JOHN et alii (assistant ed.), *Augustine through the Ages: an Encyclopedia*, William B. Eerdsman Publishing Company, Grand Rapids, Michigan/ Cambridge, U.K. 1991.

HARMLESS, WILLIAM, S.J., *Augustine and the Catechumenate*, The Liturgical Press, Minnesota, 1995.

HOMBERT, PIERRE-MARIE, *Nouvelles recherches de chronologie augustinienne*, Institut d'Études Augustiniennes, Paris, 2000.

KEVANE, Eugene, *Augustine the Educator. A Study in the Fundamentals of Christian Formation*, Newman Press, 1964.

MARROU, HENRI-IRÉNÉE, *Sfântul Augustin și sfârșitul culturii antice*, traducere de Dragan Stoianovici și Lucia Wald, Humanitas, București, 1997.

PAFFENROTH, KIM & HUGUES, KEVIN L. ed., *Augustine and Liberal Education*, Lexington Books, Ashgate, 2008.

TOPPING, Ryan, *Happiness and Wisdom: Augustine's Early Theology of Education*, CUA Press, 2012.

WILLS, GARRY, *The Font of Life, Ambrose, Augustine, and the Mystery of Baptism*, Oxford University Press, 2012.

INDICE SCRIPTURISTIC

Facerea

1, 1 – p. 485
1-2 – p. 513
1, 20 – p. 527
1, 22 – p. 411, 524
1, 24 – p. 527
1, 26 – p. 83, 84, 145, 286, 307
1, 26-27 – p. 528
1, 27 – p. 209
1, 28 – p. 157, 177, 209, 216, 437
1, 29 – p. 163
1, 31 – p. 491
2, 7 – p. 83
2, 15 – p. 200
2, 16-17 – p. 516
2, 17 – p. 437
2, 18 – p. 246, 254, 283, 516
2, 20 – p. 283
2, 21 – p. 254
2, 23 – p. 216
3, 1 – p. 451, 517
3, 1-6 – p. 245
3, 1-7 – p. 236
3, 6 – p. 539
3, 7 – p. 227
3, 14 – p. 156
3, 16 – p. 436, 437
3, 21 – p. 415, 436
4 – p. 358
4, 8 – p. 465
4, 10 – p. 110, 258
4, 12 – p. 359
5, 27 – p. 334
6 – p. 518
6-8 – p. 464
6, 1-2 – p. 251
6, 4 – p. 365
7, 2 – p. 439
9, 3 – p. 163
9, 4 – p. 258
9, 20-23 – p. 187
9, 21 – p. 175, 428
9, 23-26 – p. 175
9, 26 – p. 369
11, 9 – p. 524
12, 1 – p. 249
12, 2-3 – p. 539
12, 11-20 – p. 465
14, 14-16 – p. 249
17, 1 – p. 115
17, 4-5 – p. 363
17, 5-6 – p. 527
17, 5-8 (*Vetus Latina*) – p. 520
17, 7 – p. 115
18, 3 – p. 520
18, 6 – p. 277
18, 8 – p. 279
18, 12 – p. 520
18, 27 – p. 346
19 – p. 422
19, 1-25 – p. 212, 273
19, 1-28 – p. 365
19, 17 – p. 421
19, 23-25 – p. 345
19, 30-38 – p. 428
19, 31-38 – p. 207
21, 8 – p. 411
22, 6 – p. 93
25, 1 – p. 440
25, 26 – p. 372, 486, 521
25, 27 – p. 360
25, 33 – p. 361
26, 8 – p. 92, 93
27, 1-40 – p. 360
28, 10-19 – p. 362
28, 11-19 – p. 206
28, 12 – p. 424

28, 15 – p. 115
28, 20 – p. 457
29, 9 – p. 277
29, 18-30 – p. 373
29, 20 – p. 465
30, 1 – p. 441
30, 14 – p. 440
30, 36 – p. 278
30, 37 – p. 278
30, 37-43 – p. 278
31, 40 – p. 465
32, 24 – p. 115
32, 25 – p. 430
32, 26-28 – p. 362
32, 28 – p. 116, 363
32, 29 – p. 115
32, 30 – p. 115
34 – p. 405, 446
34, 1-2 – p. 251
34, 26-27 – p. 251
37, 2 – p. 372
37, 3 – p. 372
46, 3 – p. 116
46, 27 – p. 430
49, 6-7 – p. 116
49, 11 – p. 88, 109

Ieșirea

1, 8 – p. 521
1, 14 – p. 444
1, 19 – p. 106
2, 11-12 – p. 368
2, 15 – p. 368
2, 16-17 – p. 368
3, 2-5 – p. 203
3, 5 – p. 439
3, 8 – p. 101, 108
3, 14 – p. 124, 319
3, 17 – p. 101, 108
3, 18-19 – p. 129
5 – p. 444
7, 1 – p. 521
8, 19 – p. 522
12, 3 – p. 522
13, 2 – p. 401
14, 18 – p. 521
14, 31 – p. 117
15, 21 – p. 467
15, 25 – p. 429
16, 4-19 – p. 106
16, 35 – p. 522
17, 6 – p. 165
20, 2 – p. 115
20, 4 – p. 249
20, 4-5 – p. 301
20, 5 – p. 444
20, 5-6 – p. 125
20, 7 – p. 294, 327
20, 12 – p. 301
20, 14 – p. 212, 250, 301
20, 15 – p. 301
20, 16 – p. 301
20, 17 – p. 250
20, 20 – p. 122
23, 1 – p. 192
23, 2 – p. 260
25, 11 – p. 444
29, 18 – p. 197
30, 7 – p. 197
30, 25-30 – p. 257
31, 18 – p. 304, 522
32, 1-6 – p. 139, 237
32, 6 – p. 143, 428, 429
32, 10 – p. 418
32, 19 – p. 304
32, 32 – p. 418
32, 33-34 – p. 116
32, 34 – p. 116

Leviticul

2, 11 – p. 414
3, 17 – p. 258
5, 11 – p. 87
11, 3 – p. 292
11, 4-5 – p. 163
11, 6 – p. 209
11, 6-7 – p. 163
11, 10 – p. 163
11, 13-14 – p. 292
11, 39 – p. 163
12, 8 – p. 87
13, 12-17 – p. 280

14, 22 – p. 87
15, 29 – p. 87
17, 10 – p. 163
18, 20 – p. 213
18, 22 – p. 213
19, 18 – p. 234
19, 29 – p. 257
22, 17 – p. 406
26, 21 – p. 135
26, 23 – p. 135
21, 27 – p. 135

Numerii

6, 1-5 – p. 401
6, 9 – p. 80
6, 12 – p. 81
11 – p. 414
12, 3 – p. 368
13, 23-24 – p. 165
16, 46-50 – p. 418
20, 11 – p. 165
25, 5-18 – p. 139
25, 9 – p. 219

Deuteronomul

5, 11 – p. 327
6, 2 – p. 117
8, 3 – p. 155, 270, 507
8, 16 – p. 165
10, 16 – p. 202
12, 16 – p. 163
13, 3 – p. 514
14, 7 – p. 163, 209
14, 8 – p. 163
14, 10 – p. 163
14, 21 – p. 163
16, 19 – p. 302
18, 15 – p. 118
18, 19 – p. 118
23, 17 – p. 255
30, 6 – p. 141
31, 20 – p. 140
32, 5-6 – p. 132
32, 10-12 – p. 115
32, 13 – p. 108
32, 13-14 – p. 112
32, 20 – p. 124
32, 23-25 – p. 123
32, 41-42 – p. 123
33, 17 – p. 89

Iosua Navi

5, 16 – p. 439
6, 17 – p. 464
6, 25 – p. 464

Judecătorii

13, 2-4 – p. 401
14, 15-17 – p. 288
15, 15 – p. 431
16, 17-19 – p. 288

1 Regi

1, 2 – p. 400, 401
1, 6 – p. 440
1, 22 – p. 412
2, 19 – p. 411
2, 21 – p. 412
2, 22 – p. 404
3, 1-20 – p. 372
8, 13 – p. 259
16, 7 – p. 249, 463
16, 23 – p. 331
28, 18 – p. 81

2 Regi

6, 6-7 – p. 443
6, 19 – p. 164
7, 12 – p. 430
11 – p. 431
12, 30 – p. 194
13 – p. 431

3 Regi

3, 6-7 – p. 372
4, 33 – p. 431
17, 6 – p. 457
17, 8-15 – p. 457
17, 10-11 – p. 350
19, 4 – p. 268
19, 5-6 – p. 429
19, 6 – p. 268

4 Regi

1, 8 – p. 228
2 – p. 436
2, 8 – p. 350
4, 8-37 – p. 350
4, 40 – p. 420
6, 16 – p. 423
6, 17 – p. 423
6, 22 – p. 429
20, 13-18 – p. 443
24, 13 – p. 444

1 Paralipomena

20, 2 – p. 194

Estera

5, 1-4 – p. 250
7, 10 – p. 441
8, 7 – p. 441

Iov

1-2 – p. 423
1, 21 – p. 456
31, 13-15 – p. 369
31, 31 – p. 369
38, 3 – p. 431
40, 11 – p. 430

Psalmii

1, 1 – p. 140, 292
1, 1-2 – p. 139
1, 3 – p. 140
1, 4 – p. 140
1, 6 – p. 300
2, 4 – p. 126
2, 7 – p. 95
2, 9 – p. 118
3, 3 – p. 448
5, 7 (*LXX*) – p. 90
6, 5 – p. 454
6, 6 – p. 436
8, 2 – p. 86
8, 3 – p. 126
10, 4 – p. 126
17, 31 – p. 202
17, 48-49 – p. 131
18, 4 – p. 194
18, 11 – p. 112, 355
19, 9 – p. 486
22, 5 – p. 118
26, 19 – p. 421
32, 1-3 – p. 182
32, 9 – p. 96, 514
33, 2 – p. 448
33, 8 – p. 107
33, 13 – p. 117
33, 14-15 – p. 299
36, 25 – p. 270, 457
41, 6-7 – p. 425
43, 10 – p. 448
44, 9 – p. 117
44, 9-10 – p. 197
44, 10 – p. 425
44, 10-11 – p. 227
44, 12-13 – p. 420
44, 15 – p. 406
47, 7 – p. 139
47, 13 – p. 85
48, 12 – p. 148
48, 21 – p. 148
49, 21 – p. 462
50, 18 – p. 302
50, 19 – p. 507
52, 7 – p. 449
54, 6 – p. 459
56, 1 – p. 454
72, 1 – p. 78
72, 25 – p. 461
77, 10-11 – p. 135
77, 13 – p. 135
77, 29 – p. 106
77, 36 – p. 135
77, 38-39 – p. 136
77, 42-43 – p. 136
78, 11 – p. 509
79, 2 – p. 444
81, 6 – p. 96
81, 6-7 – p. 424
85, 2-3 – p. 81
88, 14-15 – p. 136
90, 5-7 – p. 422
91, 10 – p. 89

96, 9 – p. 456
101, 5-6 – p. 436
101, 8 – p. 436
101, 10 – p. 436
102, 2-4 – p. 436
102, 12 – p. 139
102, 14 – p. 119
102, 19 – p. 126
103, 2 – p. 228
103, 21-22 – p. 423
104, 36 – p. 440
108, 23 – p. 436
109, 2 – p. 118
103, 2 – p. 228
103, 30 – p. 124
111, 8 – p. 266
112, 1 – p. 87
115, 3-4 – p. 465
115, 6 – p. 465
116, 1 – p. 517
117, 6 – p. 425
117, 18 – p. 118
117, 20 – p. 355
117, 26 – p. 86
118, 83 – p. 436
118, 103 – p. 112
118, 140 – p. 435
119, 5 – p. 466
120, 3 – p. 273
123, 7 – p. 423
123, 8 – p. 520
127, 3 – p. 440
130, 1 – p. 449
131, 7 – p. 194
132, 2 – p. 257, 284
136, 8-9 – p. 426
140, 4 – p. 444
140, 5 – p. 131
148, 5 – p. 96, 514
149, 1-2 – p. 183
149, 3 – p. 183
149, 4 – p. 183
150, 3 – p. 181
150, 4 – p. 181
150, 5 – p. 181
150, 6 – p. 181

Pildele lui Solomon

1, 7 – p. 129, 373
1, 10 – p. 142
1, 11-12 – p. 142
1, 15 – p. 142
1, 24-25 – p. 135
3, 3 – p. 268
3, 11-12 – p. 130
3, 12 – p. 465
3, 13 – p. 139
3, 13-15 – p. 239
4, 23 – p. 320, 447
4, 25 – p. 296
5, 3 – p. 345, 414
5, 3-5 – p. 288
5, 6 – p. 288
5, 15 – p. 415
6, 27-28 – p. 433
8, 4 – p. 138
8, 6 – p. 138
8, 10-11 – p. 266
8, 19 – p. 266
8, 34 – p. 206
9, 13-15 – p. 289
9, 16-17 – p. 289
9, 18 (*LXX*) – p. 247, 248
9, 18-19 (*LXX*) – p. 290
10, 4 – p. 238
10, 4 (*LXX*) – p. 262
10, 10 – p. 289, 299
10, 14 – p. 191
10, 19 – p. 188
11, 22 – p. 282
11, 24 (*LXX*) – p. 266
12, 4 – p. 287
13, 8 (*LXX*) – p. 269, 455
13, 11 – p. 302
13, 24 – p. 303
13, 25 – p. 162
14, 3 – p. 189
14, 28 – p. 419
15, 1 (*LXX*) – p. 303
15, 8 – p. 301
15, 17 – p. 163
15, 30 – p. 289
17, 6 – p. 200

19, 17 – p. 234
19, 21 – p. 506
19, 29 – p. 215
20, 1 – p. 171
23, 3 – p. 153
23, 13 – p. 133
23, 14 – p. 133
23, 20-21 – p. 169
23, 29 – p. 170
23, 29-30 – p. 170
23, 33-34 – p. 170
27, 14 – p. 296
31, 19-20 – p. 277
31, 26 – p. 287
31, 27 – p. 287
31, 28 – p. 287
31, 30 – p. 287

Ecclesiastul

3, 5 – p. 412, 437
9, 20 – p. 451
10, 4 – p. 447

Cântarea Cântărilor

1, 1 – p. 425
1, 2-3 – p. 427
1, 3 – p. 406
1, 4 – p. 421
1, 6 – p. 434, 446
1, 7 – p. 447
1, 12 – p. 446
2, 1 – p. 438
2, 6 – p. 439
2, 10-11 – p. 467
3, 1 – p. 435
3, 2 – p. 446
3, 3 – p. 446
3, 4 – p. 445
3, 6 – p. 421
4, 9 (*Vulgata*) – p. 466
4, 12 – p. 446
5, 2 – p. 446, 447
5, 3 – p. 406, 447
5, 6 – p. 446, 447
5, 7 – p. 446
5, 8 – p. 446
6, 9 – p. 445
6, 10 – p. 467
8, 5 – p. 421
8, 6 – p. 468
8, 7 – p. 468
8, 10 – p. 406

Isaia

1, 2-3 – p. 130
1, 4 – p. 130, 131
1, 11-14 – p. 302
1, 15-18 – p. 301
1, 16-17 – p. 117
1, 17 – p. 302
1, 18 – p. 139
1, 19 – p. 299
1, 23 – p. 132
2, 1 – p. 540
3, 16-17 – p. 290
4, 4 – p. 276
5, 20 – p. 302
5, 21 – p. 303
7, 15 – p. 112
8, 1 – p. 463, 520
8, 3 – p. 463
8, 11 – p. 81
8, 18 – p. 87, 467
9, 5 – p. 93, 441
9, 5-6 – p. 94
11, 1 – p. 118, 438
11, 3-4 – p. 118
13, 21-22 – p. 425
14, 12 – p. 423
14, 12-15 – p. 449
14, 13-14 – p. 423
20, 2 – p. 228
22, 13 – p. 156, 295
22, 14 – p. 156
26, 18 – p. 463
26, 20 – p. 447
28, 16 – p. 532
29, 13 – p. 129, 195
29, 15 – p. 218
30, 1 – p. 130
30, 9 – p. 131
31, 9 – p. 440

34, 5 – p. 422
34, 11 – p. 425
40, 6 – p. 507
40, 6-8 – p. 511
40, 11 – p. 88
40, 12 – p. 465
43, 2 – p. 134
45, 3 – p. 300
47, 1-3 – p. 425
48, 22 – p. 142
53, 2-3 – p. 243
53, 4 – p. 529, 539
53, 6 – p. 122, 529
53, 7 – p. 522
56, 7 – p. 140
57, 21 – p. 142
58, 3-4 – p. 462
58, 5 – p. 301
58, 6 – p. 462
58, 6-7 – p. 301
58, 7-8 – p. 301
58, 9 – p. 134, 301
62, 2 – p. 88
65, 2 – p. 88, 94, 203
65, 15 – p. 88
65, 16 – p. 88
66, 2 – p. 91
66, 12-13 – p. 92

Ieremia

1, 5 – p. 117
1, 6-7 – p. 372
1, 7 – p. 117
1, 16 – p. 130
2, 13 – p. 130, 415
2, 19 – p. 130
3, 3 – p. 432
3, 3-4 – p. 132
3, 8 – p. 132
3, 9 – p. 128
3, 19 – p. 139
3, 22 – p. 139
4, 7 – p. 441
4, 30 – p. 248
5, 8 – p. 88
5, 8 (*LXX*) – p. 212
5, 8-9 – p. 129
5, 11-12 – p. 132
6, 9 – p. 140
6, 10 – p. 131
6, 16 – p. 141
7, 9 – p. 128
7, 20 – p. 81
7, 22-23 – p. 302
9, 21 – p. 448
9, 22 – p. 103
9, 25 – p. 131
12, 9 (*LXX*) – p. 212
13, 1 – p. 228
15, 17 – p. 415
16, 2 – p. 441
17, 9 (*Vetus Latina*) – p. 527
17, 10 – p. 84
27 – p. 524
29, 5 – p. 526
29, 5-7 – p. 525
29, 10 – p. 526
32, 29 – p. 128
50, 23 – p. 405
51, 7 – p. 405

Plângerile lui Ieremia

1, 1-2 – p. 132
1, 8 – p. 130
3, 27-31 – p. 461
4, 4 – p. 441

Iezechiel

2, 6-7 – p. 129
13, 13 – p. 81
13, 20 – p. 81
16 – p. 425
16, 4 – p. 431
16, 22 – p. 406
18, 4-9 – p. 142
18, 20 – p. 405
18, 21 – p. 139
18, 23 – p. 116, 299
18, 30 – p. 139
18, 32 – p. 116
32, 14 – p. 108
33, 11 – p. 116

34, 14 – p. 134
34, 16 – p. 134
34, 23 – p. 134
44, 2 – p. 355

Daniel

1, 4 – p. 320
1, 4-17 – p. 372
2, 45 – p. 438
2, 46 – p. 525
3, 28 – p. 525
4, 34 – p. 525
5, 2 – p. 444
6, 11 – p. 447
6, 26 – p. 525
7, 9 – p. 225, 253

Osea

1, 2 – p. 520
2, 10 – p. 237
2, 15 – p. 238
4, 14 – p. 129
5, 2 (*LXX*) – p. 113
6, 6 – p. 507
7, 4 – p. 435

Amos

4, 2 – p. 423
4, 11 – p. 123
5, 6 – p. 424
6, 4 – p. 87, 172
6, 6 – p. 172
8, 13 – p. 424

Miheia

4, 1 – p. 540
5, 1 – p. 529

Ioil

3, 1 – p. 540

Avdie

1, 4 – p. 423

Iona

3, 4 – p. 519
3, 10 – p. 519

Naum

3, 4 – p. 132

Sofonie

1, 18 – p. 237

Agheu

1, 6 – p. 179

Zaharia

7, 10 – p. 302
8, 17 – p. 302
9, 9 – p. 88
9, 16 (*LXX*) – p. 438
12, 10 – p. 539

Tobit

4, 15 – p. 170

Iudita

13, 10 – p. 441

Baruh

3, 9 – p. 140
3, 13 – p. 140
3, 16-19 – p. 177
4, 4 – p. 140

Înțelepciunea lui Solomon

6, 18 – p. 155
11, 24 – p. 119
16, 20 – p. 106
16, 26 – p. 155

Înțelepciunea lui Isus Sirah

1, 1 – p. 144
1, 19 – p. 123
1, 20-21 – p. 123

3, 29 – p. 507
7, 15 – p. 193
7, 24-25 – p. 128
9, 7 – p. 260
9, 8 – p. 297
9, 9 – p. 190
9, 16 – p. 261
9, 18 – p. 192
11, 4 – p. 226
11, 8 – p. 192
11, 31 – p. 261
12, 17 – p. 344
14, 1 – p. 189
16, 11 – p. 133
16, 13-14 – p. 125
16, 14 – p. 125, 133
18, 12-14 – p. 132
18, 30 – p. 220
18, 32 – p. 156
19, 2-4 – p. 220
19, 5 – p. 220
19, 26-27 – p. 257
20, 4 – p. 188
20, 7 – p. 188
21, 7 – p. 119
21, 22 – p. 185
21, 23 – p. 283
22, 6-7 – p. 121
22, 7 – p. 121
23, 4-5 – p. 215
23, 24-26 – p. 218
23, 27 – p. 218
25, 8 – p. 253
26, 9 – p. 174
26, 10 – p. 289
26, 22 (*LXX*) – p. 217
30, 8 – p. 136
31, 18-20 – p. 190
31, 21 – p. 175
31, 23 – p. 175
31, 29 – p. 172
31, 30 – p. 169
31, 33 – p. 167
31, 34 – p. 168
31, 36-37 – p. 189
32, 4 – p. 192
32, 8-9 – p. 192
32, 12 – p. 191
32, 18 – p. 131
33, 6 – p. 148
34, 13 – p. 122
38, 1-2 – p. 199
38, 8 – p. 199
39, 17-19 – p. 203
39, 20 – p. 182
39, 24 – p. 182
39, 31-32 – p. 203

Bel și balaurul

1, 40-44 – p. 429

Matei

1, 17 – p. 527
1, 18 – p. 529
3, 4 – p. 163, 227
3, 7 – p. 131
3, 12 – p. 134, 297, 512, 517, 540
3, 17 – p. 95, 107, 144
4, 1-11 – p. 510
4, 4 – p. 155, 270, 507
4, 19 – p. 279
4, 21 – p. 441
5, 3 – p. 456
5, 7 – p. 303
5, 13 – p. 296
5, 22 – p. 186
5, 27 – p. 187
5, 28 – p. 187, 264, 296, 327, 424
5, 29 – p. 288
5, 33-37 – p. 327
5, 36 – p. 253
5, 37 – p. 222
5, 39 – p. 326
5, 44 – p. 124, 326
5, 45 – p. 125, 137
6, 2 – p. 448, 456
6, 6 – p. 296, 447
6, 9 – p. 126
6, 16 – p. 448, 449
6, 16-18 – p. 458
6, 20 – p. 265
6, 21 – p. 454
6, 22 – p. 289

6, 24 – p. 456
6, 25 – p. 221
6, 25-26 – p. 456
6, 26 – p. 162, 221
6, 28 – p. 456
6, 28-29 – p. 221
6, 30-31 – p. 221
6, 32 – p. 222
6, 33 – p. 222, 233, 318, 457
6, 34 – p. 89, 146
7, 7-8 – p. 267
7, 12 – p. 300
7, 14 – p. 446
7, 15 – p. 464
7, 18 – p. 184
7, 21 – p. 536
8, 12 – p. 139
8, 21 – p. 442
8, 22 – p. 295
9, 8 – p. 82
9, 12 – p. 133
9, 13 – p. 507
9, 29 – p. 98
10, 10 – p. 439
10, 16 – p. 87, 532
10, 22 – p. 93
10, 30 – p. 255
10, 34 – p. 423
11, 3 – p. 139
11, 4-6 – p. 139
11, 12 – p. 269, 466
11, 16-17 – p. 87
11, 19 – p. 173
11, 25 – p. 100
11, 27 – p. 91, 126, 137
11, 28 – p. 139
12, 7 – p. 507
12, 28 – p. 522
12, 36 – p. 186
12, 37 – p. 186
12, 50 – p. 463
13, 8 – p. 411, 437
13, 23 – p. 433
13, 31 – p. 143
13, 38 – p. 222
13, 46 – p. 232, 404
14, 19 – p. 161, 178
15, 11 – p. 157, 163
15, 14 – p. 84, 273
15, 17 – p. 153
15, 18 – p. 186
15, 36 – p. 161
16, 27 – p. 533
17, 5 – p. 107, 144
17, 23-27 – p. 525
17, 27 – p. 161
18, 1-4 – p. 89
18, 3 – p. 86, 89
18, 9 – p. 288
19, 11 – p. 437
19, 12 – p. 411
19, 12 (*Vulgata*) – p. 453
19, 13-14 – p. 86
19, 17 – p. 125, 126, 512
19, 19 – p. 234
19, 21 – p. 177, 265, 531
19, 23 – p. 179
20, 16 – p. 443
20, 22-23 – p. 109
20, 28 – p. 135
21, 1-7 – p. 444
21, 2 – p. 88
21, 5 – p. 88, 467
21, 7 – p. 88
21, 8-9 – p. 86
21, 9 – p. 467
21, 12 – p. 444
21, 12-13 – p. 294
21, 13 – p. 445
21, 14 – p. 444
21, 16 – p. 86
21, 22 – p. 303
22, 13 – p. 139
22, 21 – p. 161, 302
22, 27 – p. 154
22, 30 – p. 534, 540
22, 37 – p. 117, 295
22, 37-38 – p. 182, 300
22, 37-40 – p. 530, 541
22, 38 – p. 155
22, 39 – p. 234, 295
22, 40 – p. 300, 489
23, 8 – p. 89
23, 12 – p. 303

23, 15 – p. 506
23, 25 – p. 276
23, 27 – p. 276
23, 33 – p. 131
23, 35 – p. 110
23, 37 – p. 87, 128, 131
23, 38 – p. 445
23, 38-39 – p. 131
24, 13 – p. 93, 443
24, 14 – p. 540
24, 17-18 – p. 421
24, 37-39 – p. 365
25, 1-12 – p. 218, 424
25, 10 – p. 446, 447
25, 26-27 – p. 507
25, 30 – p. 139
25, 31 – p. 533
25, 33 – p. 87, 125, 447
25, 34 – p. 513
25, 34-36 – p. 304
25, 37-39 – p. 304
25, 40 – p. 262
25, 41 – p. 513, 517
25, 46 – p. 304, 517
26, 7-13 – p. 194
26, 15 – p. 458
26, 23 – p. 178, 195
26, 28 – p. 173
26, 29 – p. 173
26, 39 – p. 109
26, 42 – p. 109
26, 64 – p. 80
27, 29 – p. 202
27, 35 – p. 439
27, 51 – p. 445

Marcu

1, 6 – p. 163, 227, 350, 431
1, 7 – p. 231
1, 11 – p. 95, 107, 144
1, 17 – p. 279
1, 18 – p. 529
2, 12 – p. 82
2, 17 – p. 133
3, 34 – p. 463
4, 31 – p. 143
5, 25 – p. 82
6, 39 – p. 178
7, 15 – p. 186
7, 19 – p. 153
7, 20 – p. 186
8, 34 – p. 442
9, 7 – p. 107, 144
9, 33-37 – p. 89
9, 43 – p. 297
9, 47 – p. 288
10, 13-14 – p. 86
10, 18 – p. 125, 126
10, 21 – p. 177, 265
10, 23 – p. 179
10, 38-39 – p. 109
10, 45 – p. 135
11, 15-17 – p. 294
12, 17 – p. 161, 302
12, 25 – p. 534, 540
12, 30 – p. 117
12, 30-31 – p. 182, 300
12, 31 – p. 234
13, 13 – p. 93
14, 3-9 – p. 194
14, 20 – p. 178, 195
14, 25 – p. 173
14, 36 – p. 109
14, 62 – p. 80
15, 17 – p. 202
16, 19 – p. 80

Luca

1, 28 – p. 463
1, 35 – p. 107
1, 44 – p. 401
2, 24 – p. 87
2, 36 – p. 467
2, 39 – p. 406
3, 12-13 – p. 302
3, 14 – p. 302
3, 16 – p. 231
3, 17 – p. 134, 297, 517
3, 22 – p. 95, 107, 144
4, 4 – p. 155, 270
4, 1-13 – p. 510
5, 10 – p. 279, 283

5, 20 – p. 82
5, 23 – p. 82
5, 31 – p. 133
6, 27-28 – p. 303
6, 28 – p. 124
6, 29 – p. 303
6, 31 – p. 300
6, 35 – p. 125
6, 36 – p. 125
6, 39 – p. 84
6, 43 – p. 184
7, 19 – p. 139
7, 22-23 – p. 139
7, 25 – p. 226
7, 28 – p. 94
7, 32 – p. 87
7, 34 – p. 173
7, 37-50 – p. 194
7, 47 – p. 194
8, 24 – p. 427
9, 35 – p. 107, 144
9, 46-48 – p. 89
9, 58 – p. 442
9, 60 – p. 295
9, 62 – p. 421
10, 3 – p. 532
10, 4 – p. 269
10, 21 – p. 100
10, 22 – p. 91, 137
10, 25-28 – p. 300
10, 27 – p. 117, 182, 234
10, 39 – p. 504
11, 9-10 – p. 267
11, 10 – p. 466
11, 20 – p. 522
11, 27-28 – p. 106
11, 34 – p. 289
11, 43 – p. 303
12, 7 – p. 255
12, 19 – p. 237
12, 20 – p. 237
12, 22-23 – p. 221
12, 24 – p. 221
12, 27 – p. 221
12, 28-29 – p. 221
12, 29 – p. 222
12, 30 – p. 222
12, 31 – p. 222, 233
12, 33 – p. 300, 531
12, 35 – p. 431
12, 35-37 – p. 206
13, 15 – p. 88
13, 19 – p. 143
13, 26 – p. 536
13, 34 – p. 128, 131
13, 35 – p. 131
14, 8 – p. 154
14, 10 – p. 154
14, 11 – p. 303
14, 12 – p. 154
14, 13 – p. 154
14, 15 – p. 154
14, 16 – p. 154
15, 11-14 – p. 157
15, 17 – p. 453
16, 8 – p. 207
16, 12 – p. 455
16, 16 – p. 269
16, 19 – p. 223
16, 19-20 – p. 265
16, 20-21 – p. 223
17, 3-4 – p. 302
17, 27 – p. 365
18, 12 – p. 371
18, 14 – p. 303
18, 15-16 – p. 86
18, 19 – p. 125, 126
18, 22 – p. 177, 265, 531
18, 24 – p. 179
18, 27 – p. 399
19, 45-46 – p. 294
20, 25 – p. 161, 302
20, 34 – p. 219
20, 34-35 – p. 85
20, 36 – p. 103, 219, 534, 540
22, 31 – p. 423
22, 42 – p. 109
22, 69 – p. 80
23, 39-43 – p. 399
24, 27 – p. 489
24, 32 – p. 435
24, 41 – p. 162
24, 42-44 – p. 162
24, 44-49 – p. 162

Ioan

1, 1 – p. 80, 119
1, 3 – p. 117, 144, 264, 308, 515, 521, 528, 539
1, 3-4 – p. 96, 206
1, 5 – p. 97, 206, 218
1, 14 – p. 84, 166, 523
1, 17 – p. 117, 486
1, 18 – p. 84
1, 27 – p. 231
1, 29 – p. 94
1, 36 – p. 94
1, 42 – p. 363
2, 1-11 – p. 171
2, 14-16 – p. 294
3, 2 – p. 241
3, 16 – p. 515, 528
3, 36 – p. 98
4, 6 – p. 135
4, 7 – p. 178
4, 10 – p. 529
4, 14 – p. 134
4, 32 – p. 108
4, 34 – p. 108
5, 24 – p. 96
5, 44 – p. 448
6, 10 – p. 178
6, 11 – p. 161
6, 31-32 – p. 270
6, 32-33 – p. 109
6, 40 – p. 98
6, 51 – p. 109, 529
6, 53 – p. 104, 106
6, 55 – p. 103
6, 67 – p. 501
7, 18 – p. 502, 517, 518, 532, 540
8, 35-36 – p. 95
8, 44 – p. 156, 421
9, 21 – p. 405
10, 2 – p. 134
10, 11 – p. 104, 113, 135, 144
10, 14 – p. 104, 113
10, 16 – p. 113
10, 30 – p. 119
10, 38 – p. 94
11, 43 – p. 82
12, 3-8 – p. 194
12, 13 – p. 86
12, 15 – p. 88
12, 36 – p. 207
13, 4-5 – p. 178
13, 33 – p. 87
13, 34 – p. 487
14, 6 – p. 146, 529
14, 30 – p. 422
15, 1 – p. 88, 122, 165, 532
15, 2 – p. 122
15, 13 – p. 135
16, 27 – p. 84
17, 21 – p. 113
17, 21-23 – p. 124
17, 23 – p. 84
17, 24-26 – p. 125
18, 11 – p. 109
18, 36-37 – p. 529
19, 2 – p. 202
19, 23 – p. 228, 438
21, 3 – p. 279
21, 4-5 – p. 86
21, 9 – p. 161

Faptele apostolilor

1, 3 – p. 530
1, 8 – p. 530
1, 9 – p. 530
2, 1 – p. 530
2, 42-44 – p. 531
2, 43 – p. 530
2, 45 – p. 531
3, 6 – p. 457
4, 32 – p. 531
5, 15 – p. 530
6, 2 – p. 191
6, 15 – p. 103
7, 22 – p. 319
7, 55 – p. 80
8, 3 – p. 531
8, 4 – p. 531
8, 20 – p. 458
9, 1 – p. 531
9, 3 – p. 531
10, 10-15 – p. 163

10, 13 – p. 527
10, 15 – p. 527
13, 2 – p. 531
13, 33 – p. 95
15, 23 – p. 191
15, 28-29 – p. 191
15, 29 – p. 156
17, 29 – p. 519
24, 17 – p. 532

Romani

1, 3 – p. 523
1, 20 – p. 516
1, 22 – p. 100
1, 25 – p. 519
1, 26-27 – p. 211
1, 29-30 – p. 501
2, 4 – p. 501, 538
2, 4-5 – p. 535
2, 5 – p. 501
3, 5-6 – p. 123
3, 21 – p. 126
3, 22 – p. 126
3, 26 – p. 126
5, 3-5 – p. 466
5, 5 – p. 508, 530
5, 8-9 – p. 487
5, 12 – p. 539
5, 17-21 – p. 539
6, 3 – p. 98
6, 4 – p. 528
6, 6 – p. 528
6, 23 – p. 96
7, 1-6 – p. 415
7, 12 – p. 126
7, 24 – p. 424
8, 5 – p. 103, 489
8, 9 – p. 103
8, 18 – p. 466
8, 24 – p. 424
8, 26 – p. 514
8, 27 – p. 84
8, 28 – p. 502
8, 28-30 – p. 255
8, 32 – p. 487
8, 35 – p. 464
8, 38-39 – p. 464
9, 3 – p. 418
9, 5 – p. 486, 524
10, 3 – p. 486
10, 20 – p. 203
10, 21 – p. 94
11, 22 – p. 124
11, 33 – p. 300
12, 5 – p. 308
12, 8-13 – p. 305
12, 9 – p. 187, 294
12, 12 – p. 513
13, 1 – p. 525
13, 3 – p. 133
13, 4 – p. 133
13, 7 – p. 525
13, 9 – p. 234
13, 10 – p. 487, 522, 528
13, 12-13 – p. 180
13, 14 – p. 282, 331, 462
14, 3 – p. 158
14, 4 – p. 462
14, 6 – p. 158
14, 16-17 – p. 155
14, 17 – p. 155
14, 20 – p. 159, 432
14, 21 – p. 159, 428
15, 4 – p. 487
16, 16 – p. 295
16, 18 – p. 91
16, 19 – p. 91

1 Corinteni

1, 18-22 – p. 89
1, 31 – p. 104
2, 9 – p. 103, 239, 299, 467, 483, 513
2, 13 – p. 81
3, 1-2 – p. 101, 102
3, 2 – p. 103, 104, 108, 110
3, 2-3 – p. 103
3, 3 – p. 424
3, 9 – p. 526
4, 21 – p. 118
5, 8 – p. 414
5, 11 – p. 159
6, 3 – p. 466

6, 9-10 – p. 295
6, 13 – p. 108, 153, 430
6, 15 – p. 93, 219, 425
6, 19 – p. 219, 425
7 – p. 173
7, 4 – p. 412
7, 6 – p. 407
7, 7 – p. 439
7, 8 – p. 440
7, 9 – p. 451
7, 13-14 – p. 397
7, 18 – p. 415
7, 20 – p. 412, 415
7, 25 – p. 439
7, 26 – p. 441
7, 28 – p. 442
7, 29 – p. 177, 441
7, 30 – p. 177
7, 32-34 – p. 415, 442
7, 34 – p. 226, 463
8, 1 – p. 95, 496
8, 4 – p. 158
8, 6 – p. 158, 308
8, 7-8 – p. 157
8, 8 – p. 157
8, 9 – p. 157
8, 11-12 – p. 158
8, 13 – p. 158
9, 4 – p. 158
9, 4-5 – p. 157
9, 5 – p. 440
9, 7 – p. 104
9, 22 – p. 499, 509
9, 24-27 – p. 352
9, 25 – p. 215
10, 4 – p. 426
10, 6 – p. 219, 487
10, 7 – p. 143
10, 11 – p. 487
10, 13 – p. 537, 542
10, 20 – p. 156, 202, 452
10, 21 – p. 157, 159
10, 23 – p. 161, 233
10, 25 – p. 158, 201
10, 27 – p. 158
10, 31 – p. 161
11, 3 – p. 285
11, 5-6 – p. 294
11, 7 – p. 516
11, 14 – p. 351, 449
11, 20 – p. 174
11, 20-34 – p. 153
11, 21-22 – p. 160
11, 30 – p. 295
11, 33-34 – p. 160
12 – p. 343
12, 12 – p. 308
12, 13 – p. 99
12, 30 – p. 456
13, 2 – p. 154
13, 3 – p. 154
13, 4 – p. 242
13, 5 – p. 242, 243
13, 7-8 – p. 154
13, 11 – p. 100, 101
13, 12 – p. 103, 116, 319, 483
13, 13 – p. 489
14, 20 – p. 100
15, 32 – p. 295
15, 33 – p. 187, 452
15, 35 – p. 540
15, 42 – p. 134
15, 51 – p. 540
15, 53 – p. 100, 219
15, 53-54 – p. 226
15, 55 – p. 203
16 – p. 532
16, 20 – p. 295

2 Corinteni

1, 3 – p. 125
1, 22 – p. 98
2, 11 – p. 451
2, 14-16 – p. 195
3, 3 – p. 304
4, 4 – p. 96
4, 7 – p. 423
4, 18 – p. 249
5, 2 – p. 226
5, 5 – p. 98
5, 7 – p. 249, 534
5, 12 – p. 248
5, 13-14 – p. 499

5, 17 – p. 100
6, 6 – p. 294
6, 14-15 – p. 452
7, 10 – p. 535
8, 9 – p. 529
8, 20-21 – p. 297
9, 7 – p. 484, 499
10, 17 – p. 104, 448
11, 2 – p. 90, 451
11, 23-27 – p. 466
12, 2 – p. 103
12, 4 – p. 103
12, 10 – p. 456
12, 15 – p. 499
13, 5 – p. 255
13, 12 – p. 295

Galateni

1, 5 – p. 126
1, 10 – p. 448
2, 20 – p. 435
3, 7 – p. 520, 539
3, 23-25 – p. 99
3, 24 – p. 143
3, 26-28 – p. 99
3, 27 – p. 98
4, 1-5 – p. 101
4, 4 – p. 515
4, 7 – p. 101
4, 16 – p. 133
4, 19 – p. 509
4, 26 – p. 108
5, 1 – p. 522
5, 14 – p. 234
5, 17 – p. 423
5, 19 – p. 219
5, 19-21 – p. 103
5, 24 – p. 464
5, 25-26 – p. 305
6, 2 – p. 305
6, 7 – p. 305
6, 9 – p. 305
6, 14 – p. 448

Efeseni

1, 14 – p. 98
1, 22 – p. 93
4, 1 – p. 117
4, 12 – p. 90
4, 13-15 – p. 90
4, 15 – p. 90
4, 16 – p. 343
4, 20-24 – p. 253
4, 22 – p. 100
4, 25-28 – p. 304
4, 26 – p. 462
4, 29 – p. 186, 355
4, 31 – p. 304
5, 1-2 – p. 304
5, 3 – p. 217
5, 3-4 – p. 186
5, 4 – p. 189
5, 5 – p. 261, 457
5, 8 – p. 97, 428
5, 13 – p. 416
5, 16 – p. 296
5, 18 – p. 171, 406
5, 19 – p. 182
5, 22 – p. 304
5, 23 – p. 93, 202
5, 25 – p. 304
5, 28 – p. 304
5, 30 – p. 93, 308
5, 31 – p. 421
6, 1 – p. 305
6, 4-7 – p. 305
6, 5 – p. 525
6, 9 – p. 305
6, 12 – p. 422
6, 16 – p. 435
6, 18 – p. 461

Filipeni

1, 23 – p. 434
1, 27 – p. 295
2, 6-7 – p. 528, 539
2, 7 – p. 80, 242, 499
2, 8 – p. 499
2, 9 – p. 203
2, 15 – p. 307
3, 3 – p. 104
3, 8 – p. 179, 464
3, 11-14 – p. 112
3, 15 – p. 112

3, 19 – p. 164, 430
3, 20 – p. 271

Coloseni

1, 16 – p. 515, 521, 529
1, 16-17 – p. 308
1, 18 – p. 93, 202, 486, 521
2, 14-15 – p. 463
3, 2 – p. 318
3, 5 – p. 435
3, 5-6 – p. 289
3, 16 – p. 182
3, 16-17 – p. 182
3, 22 – p. 525
4, 2 – p. 305
4, 5 – p. 296
4, 5-6 – p. 305

1 Tesaloniceni

2, 6-7 – p. 90
2, 7 – p. 500
2, 12 – p. 295
4, 4 – p. 415
4, 9 – p. 97, 104
5, 5 – p. 207
5, 6-7 – p. 207
5, 8 – p. 207
5, 13-15 – p. 305
5, 17 – p. 442
5, 19-22 – p. 305
5, 26 – p. 295

2 Tesaloniceni

3, 6 – p. 158
3, 11 – p. 158
3, 14 – p. 158

1 Timotei

1, 5 – p. 485, 491
2, 1-2 – p. 526
2, 5 – p. 486, 541
2, 9 – p. 287, 351
2, 9-10 – p. 238
2, 15 – p. 352, 404
3, 2 – p. 450
3, 4 – p. 404
3, 4-5 – p. 369
3, 5 – p. 407
3, 7 – p. 345
4, 1-5 – p. 173
4, 4 – p. 452
4, 6 – p. 305
4, 7-8 – p. 305
5, 6 – p. 427
5, 11-12 – p. 452
5, 23 – p. 165, 427
6, 2 – p. 305
6, 7 – p. 456
6, 8 – p. 457
6, 10 – p. 179, 457

2 Timotei

1, 15 – p. 462
2, 11 – p. 464
2, 19 – p. 501
3, 2 – p. 294
4, 7-8 – p. 466
4, 8 – p. 203

Tit

1, 15 – p. 452
2, 3 – p. 417
3, 5 – p. 96

Evrei

1, 1 – p. 272
1, 5 – p. 95
1, 9 – p. 117
2, 11 – p. 135
2, 17 – p. 94
4, 10 – p. 512, 513, 514
4, 12 – p. 122
4, 15 – p. 94, 119
5, 5 – p. 95
10, 1 – p. 443
11, 4 – p. 110
11, 7 – p. 519
11, 16 – p. 520
12, 22 – p. 445, 523, 525
13 – p. 422
13, 7 – p. 388
13, 14 – p. 271

Iacov

1, 17 – p. 96
2, 8 – p. 234
2, 23 – p. 249
5, 2 – p. 456

1 Petru

1, 10 – p. 515
1, 17-19 – p. 298
1, 18-19 – p. 506
1, 20 – p. 117
1, 24-25 – p. 511
2, 1 – p. 99
2, 1-3 – p. 107
2, 9 – p. 100
2, 11 – p. 99
2, 12 – p. 280
2, 18 – p. 291
2, 21 – p. 499
3, 1-4 – p. 287
3, 4 – p. 207
3, 8-9 – p. 291
3, 12 – p. 299
3, 13 – p. 299
4, 3 – p. 298
4, 8 – p. 302
5, 8 – p. 423, 541

2 Petru

1, 17 – p. 107, 144
2, 5 – p. 519
2, 6 – p. 273
3, 7 – p. 98

1 Ioan

2, 2 – p. 306
2, 2-6 – p. 306
2, 16 – p. 510
2, 16-17 – p. 538
3, 8 – p. 421
3, 16 – p. 487
4, 7 – p. 296
4, 9 – p. 538
4, 9-10 – p. 528
4, 10 – p. 487, 488, 515
4, 11 – p. 487
4, 19 – p. 487, 488, 528
5, 3 – p. 296

Iuda

1, 5-6 – p. 273
1, 7 – p. 273
1, 11 – p. 274
1, 20 – p. 533, 539
1, 23 – p. 100

Apocalipsa

1, 4 – p. 124
1, 8 – p. 102
3, 16 – p. 481
3, 20 – p. 447
6, 9 – p. 225
9, 11 – p. 225
11, 17 – p. 124
12, 13 – p. 245
14, 3 – p. 467
14, 4 – p. 468
14, 12 – p. 92
14, 13 – p. 512-514
21, 6 – p. 102, 108
21, 18-21 – p. 233
22, 13 – p. 102

INDICE ONOMASTIC ȘI TOPONIMIC*

A

Aaron, mare preot – p. 257, 284, 418
Abdera – p. 215
Abel, fiu al lui Adam – p. 110, 361, 465
Abidos – p. 152
Abimelec, rege al filistenilor – p. 92
Academos, erou mitologic – p. 332
Acheron, râu mitologic – p. 290
Adam, protopărinte – p. 171, 254, 402, 415, 420, 437, 526, 539
Adrast, pedagog – p. 114
Afraat Persanul, Sf. – p. 433
Afrodita, divinitate greacă – p. 235, 289, 290, 383
Agathon, poet tragic grec – p. 264
Ahile, erou homeric – p. 114, 387
Alaric, rege got – p. 418
Albinus, tatăl Letei – p. 398
Alcibiade, general atenian – p. 114
Alcmeon, personaj mitologic – p. 226
Alexandria – p. 400, 458
Alexandros, poet comic grec – p. 287
Alexandru – v. Paris
Alexandru cel Mare, rege al Macedoniei – p. 114, 283, 326, 328, 402, 403, 412
Alexis, poet comic grec – p. 198, 246, 247
Aman, personaj biblic – p. 441
Ambrozie al Mediolanului, Sf. – p. 406, 420, 439, 443
Amnon, personaj biblic – p. 431
Amorg, insulă – p. 196, 229
Amos, proroc – p. 122, 172
Amphiaraos, personaj mitologic, rege al Argosului – p. 226
Ana, mama prorocului Samuel – p. 400, 412
Ana, prorociță – p. 467
Anacreon, poet grec – p. 288
Antifanes, doctor din Delos – p. 152
Antifanes, poet comic grec – p. 246
Antim, fals părinte duhovnicesc – p. 450
Antimachos, poet grec – p. 384
Antiohia – p. 191
Antonie cel Mare, Sf. – p. 420, 461
Apeles, pictor grec – p. 237
Apollo, divinitate greco-romană – p. 328
Apollonides, poet grec – p. 298
Arcadia – p. 152
Aretaeus, medic grec – p. 335
Arganthonios, rege al tartesienilor – p. 334
Argos – p. 226, 333, 417
Arhiloh, poet grec – p. 333
Aristip Cirenianul, filosof grec – p. 196, 198
Aristofan, dramaturg grec – p. 225, 236, 237, 246, 326
Aristotel, filosof grec – p. 164, 291, 298, 325, 326, 335, 402, 412
Ariusia – p. 171
Arrian, istoric grec – p. 326
Artemis, divinitate greacă – p. 201
Artorios, medic grec – p. 167
Ascra – p. 152

* Termenii au fost selectați din corpul textului și din aparatul critic.

Asia Mică – p. 152, 181, 332, 333
Asiria – p. 289, 329
Atanasie cel Mare, Sf. – p. 400, 410, 426, 465
Atena – p. 265, 325, 332
Atena, divinitate greacă – p. 172, 333, 452
Atenagoras, apologet grec – p. 83
Atica – p. 152, 332
Augustin, Fericitul – p. 369, 402, 405, 415, 436-438, 440, 453, 455, 465
Augustus, împărat roman – p. 167
Aurora – v. Eos
Avacum, proroc – p. 423, 429
Avraam, patriarh – p. 115, 249, 272, 277, 279, 363, 420, 438, 440, 465, 467, 518-520, 527, 539

B

Baal, epitet al divinităților semite – p. 128, 237, 238
Babilon – p. 283, 320, 326, 329, 399, 405, 410, 425, 426, 429, 524-527
Bacchus, divinitate greacă – p. 201, 331
Bacchylides, poet grec – p. 141, 307
Balaam, personaj biblic – p. 274
Baltazar, rege al Babilonului – p. 444
Batșeba, personaj biblic – p. 431
Beoția – p. 152
Betleem – p. 413, 455, 529
Bias din Priene, unul din cei șapte înțelepți ai Greciei – p. 334
Biotos, tragediograf minor – p. 111
Bitinia – p. 152
Blessila, fiica Paulei – p. 398, 433

C

Cain, fiu al lui Adam – p. 273, 361
Caleb, personaj biblic – p. 165
Callimah, poet – p. 381
Campania – p. 493
Canaan – p. 420, 457
Capadocia – p. 335, 384
Caria – p. 181
Cartagina – p. 480, 509
Celestin al III-lea, papă – p. 400
Ceres, divinitate romană – p. 408
Cesarius de Arles, scriitor bisericesc – p. 420
Cezareea Capadociei – p. 385
Chalkis, deșert – p. 454
Chefa – v. Petru
Chefalenia, insulă – p. 322
Chetura, personaj biblic – p. 440
China – p. 408, 432
Chios, insulă – p. 171
Chiron, centaur – p. 114
Chryssipos, filosof grec – p. 335
Cicero, Marcus Tullius, filosof și om politic roman – p. 335, 403, 413, 452, 453, 455, 480, 496
Ciclade – p. 226, 229
Cilicia – p. 191
Ciniras, rege al Ciprului – p. 265
Ciprian al Cartaginei, Sf. – p. 410, 433, 443, 465
Ciprida – v. Afrodita
Cipru – p. 196, 291
Circe, divinitate greacă – p. 320
Cirene – p. 196
Claudius Aelianus, scriitor roman – p. 209
Clement Romanul, Sf. – p. 139
Climena, divinitate greacă – p. 251
Clinias, filosof pitagorician – p. 327
Colhida – p. 152
Constantinopol – p. 384, 385
Core, personaj biblic – p. 274
Corfu, insulă – p. 201, 322
Corint – p. 176
Crates, filosof grec – p. 215
Cresus, rege al Lidiei – p. 114
Creta – p. 172
Cronos, divinitate greacă – p. 333
Crotona – p. 328
Cybele, divinitate frigiană – p. 260, 331, 408

D

Dafne, insulă – p. 152
Dalila, personaj biblic – p. 431
Damasus, papă – p. 435, 443, 452
Danae, personaj mitologic – p. 417
Daniel, proroc – p. 225, 320, 372, 429, 447
Darius III, rege al Persiei – p. 326
David, psalmistul – p. 87, 90, 131, 135, 136, 138-140, 164, 197, 227, 228, 331, 423, 430, 431, 519, 520, 523, 526, 527
Deianira, soție a lui Hercule – p. 323
Delos – p. 152
Democrit, filosof grec – p. 81, 215
Deogratias, diacon – p. 480, 510, 540
Didim cel Orb, scriitor bisericesc – p. 420
Dina, personaj biblic – p. 405, 446
Diogenes Cinicul, filosof grec – p. 252, 253, 330, 333
Diogenes din Apollonia, filosof grec – p. 110
Diogenes Laertios, doxograf grec – p. 186, 329, 330, 334, 335
Diomedes, personaj mitologic – p. 111, 205
Diomedes, regele bistonilor – p. 451
Dion Chrysostomos, orator și filosof grec – p. 328
Dionysos, divinitate greacă – p. 225

E

Efrem Sirul, Sf. – p. 440
Egee, Marea – p. 171, 332, 333
Egipt – p. 115, 116, 172, 196, 229, 273, 302, 326, 334, 364, 400, 430, 444, 458, 521
Elada – p. 250
Elena, personaj homeric – p. 237, 250, 383, 418
Eli, personaj biblic – p. 404
Elisei, proroc – p. 350, 423, 429, 441
Elpenor, personaj homeric – p. 174
En-Ghedi – p. 460
Eos, divinitate greacă – p. 334
Eneas, erou troian – p. 294, 398
Epicharm, poet comic – p. 164, 290
Epictet, filosof grec – p. 330
Epicur, filosof grec – p. 217
Epifanie de Salamina, Sf. – p. 415
Eratostene, om de știință grec – p. 170
Ereb, personificarea infernului – p. 156
Eriphyle, personaj mitologic – p. 226
Ermoghen (Alexandru), personaj biblic – p. 462
Eschil, dramaturg grec – p. 309
Estera, personaj biblic – p. 249, 410
Etiopia – p. 244, 248, 400
Eubeea – p. 152
Euclide, filosof grec – p. 325, 326
Eudoxos, retor capadocian – p. 385-388
Eunomos, citared legendar – p. 386, 387
Euripide, poet tragic grec – p. 168, 187, 199, 226, 236, 250, 271, 323-325
Euristeu, rege mitologic – p. 323, 383
Europa – p. 164, 432
Eustochia, fiica Paulei – p. 398, 403, 404, 411, 420, 421, 436, 445, 447, 453
Eutropius, eunuc – p. 347
Eva, protopărinte – p. 236, 254, 415, 437, 438, 441
Evagrie din Antiohia, scriitor bisericesc – p. 426, 483
Evagrie Ponticul, scriitor bisericesc – p. 335, 483
Exechestides, tatăl lui Solon – p. 332
Ezdra, preot și scrib evreu – p. 410

F

Fabiola, ucenică a Fer. Ieronim – p. 398
Fanuel, personaj biblic – p. 467
Fasis – p. 152
Fenicia – p. 326
Fighel, personaj biblic – p. 462
Filimon, poet comic grec – p. 225, 235, 290
Filip, rege al Macedoniei – p. 114, 326, 402
Filon din Alexandria, filosof evreu – p. 321, 415, 420, 428, 460

Filostorgius, istoric bisericesc – p. 400
Fretela, ucenic al Fer. Ieronim – p. 400
Frigia – p. 250, 328

G

Galen, medic și filosof grec – p. 335
Gaudentius, nobil roman – p. 413, 419
Gavriil, Arhanghelul – p. 406, 463
Gaza – p. 400
Gomora – p. 123
Gracchi, frații, oameni politici romani – p. 403
Gracchus, Furius Maccius, prefect al Romei – p. 399
Grecia – p. 152, 201, 229, 250, 263, 278, 325, 333, 334
Grigorie de Nyssa, Sf. – p. 415, 438

H

Ham, fiu al lui Noe – p. 369
Hector, erou troian – p. 107
Hecuba, personaj mitologic, mama eroului Hector – p. 107
Hefaistos, divinitate greacă – p. 175
Helespont – p. 152
Helios, divinitate greacă – p. 251
Hera, divinitate greacă – p. 201, 320, 333, 383
Heraclit, filosof grec – p. 92, 171, 218, 242, 291
Herakles – v. Hercule
Hercule, erou mitologic – p. 323, 324, 383
Herodot, istoric grec – p. 233, 282, 332-334
Hesiod, poet grec – p. 257, 263, 272, 317, 321, 322, 334
Hippocrate, medic grec – p. 332
Hoaspis, fluviu – p. 172
Homer, poet grec – p. 102, 105, 107, 111, 112, 156, 174, 175, 185, 192, 205, 206, 208, 223, 226, 227, 229, 235, 236, 241, 250, 251, 257, 307, 309, 320, 322, 324, 329, 334, 383, 384, 387
Horatius, poet latin – p. 400, 403, 442, 448, 452
Hortensius, om politic roman – p. 403
Hymetius, unchiul Eustochiei – p. 404

I

Iacov, Sf. Apostol – p. 441
Iacov (Israel), patriarh – p. 115, 116, 206, 278, 363, 372, 424, 430, 440, 457, 465, 486
Ida, munte – p. 250, 251
Ieremia, proroc – p. 117, 129-132, 140, 211, 228, 248, 372, 441, 461, 524, 526
Ierihon – p. 464
Ierusalim – p. 130, 131, 195, 232, 400, 421, 431, 440, 445, 447, 452, 453, 460, 467, 493, 501, 523-526, 531
Iesei, tatăl psalmistului David – p. 118, 249, 438
Iezechia, rege evreu – p. 443
Iezechiel, proroc – p. 129, 134, 139, 142, 216
Ilarie de Pictavium, Sf. – p. 410
Ilie Tesviteanul, proroc – p. 228, 268, 350, 423, 429, 436, 441, 457
Imperiul Roman – p. 263, 399, 418, 490
India – p. 172, 178, 224, 244, 248, 261, 326, 332, 400
Ioan, Sf. Apostol și evanghelist – p. 296, 306, 441, 510
Ioan Botezătorul, Sf. – p. 94, 96, 131, 139, 162, 227, 231, 302, 350, 401, 431, 461
Ioan Cassian, Sf. – p. 420
Ioan Gură de Aur, Sf. – p. 428, 430, 433, 436, 438
Ioan Damaschin, Sf. – p. 438
Iole, soție a lui Hercule – p. 323
Ionică, Marea – p. 322
Iosephus Flavius, istoriograf – p. 327, 345, 460
Iosif, patriarh – p. 288, 372
Iosua al lui Navi – p. 118, 165, 439
Iov, personaj biblic – p. 369, 410, 423, 430

Irineu de Lyon, Sf. – p. 173, 415
Isaac, patriarh – p. 92, 93, 363, 411
Isaia, proroc – p. 87, 88, 93, 122, 129-132, 140, 156, 218, 228, 243, 290, 301, 447, 462
Isidor Pelusiotul, Sf. – p. 458
Isis, divinitate orientală – p. 408
Israel, poporul lui – – p. 130, 132, 140, 142, 164, 202, 237, 255, 276, 307, 401, 424, 428, 429, 446, 520, 523, 530
Itaca – p. 322
Italia – p. 164, 172, 227, 294, 504
Iuda, fiu al patriarhului Iacov, seminția lui – – p. 132, 456, 460
Iuda, Sf. Apostol – p. 273
Iuda Iscarioteanul – p. 195, 423, 462
Iudeea – p. 443, 460, 529, 531
Iudita, personaj biblic – p. 441
Iunona, divinitate romană – p. 333
Iustin Martirul și Filosoful, Sf. – p. 243, 327
Izabela, personaj biblic – p. 429

J

Jupiter, divinitate romană – p. 320, 398

K

Kefalonia – v. Chefalenia
Keos, insulă – p. 226, 323
Kephisodoros, poet comic – p. 230
Kerkyra – v. Corfu
Kition – p. 291

L

Laban, personaj biblic – p. 277, 278
Lacedemonia – p. 250
Laconiană, Marea – p. 229
Latinus, rege al latinilor – p. 294
Lavinia, soție a lui Eneas – p. 294
Lazăr, cel înviat – p. 82
Lazăr, săracul – p. 223, 265, 440
Leonidas, pedagog – p. 114, 403
Lesbos, insulă – p. 152, 172
Leta, soția lui Toxotius – p. 397, 398, 401, 413
Lia, personaj biblic – p. 440
Liban – p. 431
Libanios, sofist – p. 322
Libia – p. 170
Lidia – p. 282, 332, 333
Lipara, insulă – p. 152
Lot, personaj biblic – p. 207, 249, 422, 428, 429
Luca, Sf. Apostol și evanghelist– p. 162, 402
Lucifer – p. 423
Lucretius, poet latin – p. 480

M

Macarie Egipteanul, Sf. – p. 458
Macedonia – p. 114, 201, 326, 412
Malta – p. 261
Mamertinus, consul – p. 404
Manes, filosof persan – p. 432
Mantinia – p. 152
Mara – p. 429
Marcela, nobilă romană – p. 400
Marcellinus, Ammianus, istoric roman – p. 400
Marghites, erou homeric – p. 329
Maria, Sf. Fecioară – p. 401, 406, 411, 437, 441, 463, 467, 539
Maria, Sf. Mironosiță – p. 445
Maria, sora lui Moise – p. 467
Marnas, zeitate orientală – p. 400
Marsias, muzicant legendar – p. 328
Marta, Sf. Mironosiță – p. 445
Matei, Sf. Apostol și evanghelist – p. 162, 402
Matusalem, personaj biblic – p. 334
Maxim Mărturisitorul, Sf. – p. 438
Meandru, râu – p. 152
Media – p. 152, 261
Megara – p. 325
Megara, soție a lui Hercule – p. 323
Melos – p. 152
Mendes – p. 172
Menandru, poet comic grec – p. 85, 166, 187, 245, 303
Menelau, personaj homeric – p. 250, 418

Mesina, strâmtoare – p. 320
Metimna – p. 152
Micene – p. 383, 418
Midas, rege frigian – p. 248, 265
Milet – p. 227, 232
Milon, atlet grec – p. 328
Misia – p. 333
Mithra, zeitate orientală – p. 399
Mitilene – p. 278, 329
Moise, proroc – p. 80, 87, 109, 115-118, 122, 129, 132, 140, 143, 163, 203, 209, 210, 212-214, 249, 255, 256, 280, 281, 292, 300, 304, 319, 327, 363, 368, 401, 418, 429, 439, 444, 461, 467, 521

N

Nabucodonosor, rege al Babilonului – p. 399, 441
Narcis, personaj mitologic – p. 249
Nausicaa, personaj homeric – p. 322
Nausitoos, pedagog – p. 114
Navi, personaj biblic – p. 118
Naxos, insulă – p. 172
Nazianz – p. 384
Nesos, centaur – p. 323
Nestor, personaj mitologic – p. 112, 383
Nevittus, consul – p. 404
Nicobulos, nepot al Sf. Grigorie Teologul – p. 381, 385, 386
Nicobulos, strănepot al Sf. Grigorie Teologul – p. 381, 383-385, 387, 388
Nicostrat, poet comic – p. 236
Nil, fluviu – p. 172, 346
Ninive – p. 519
Nitria – p. 458
Noe, personaj biblic – p. 175, 187, 369, 428, 439, 464, 515, 518, 527

O

Odiseus – v. Ulise
Oedip, personaj mitologic – p. 226
Olimp, cântăreț – p. 328
Olimp, Muntele – p. 201
Olofern, personaj biblic – p. 441
Omphale, regină mitologică – p. 323
Origen, scriitor bisericesc – p. 415, 420, 428, 429, 440, 452
Osea, proroc – p. 113, 129
Ozia, personaj biblic – p. 443

P

Pacatula, fiica lui Gaudentius – p. 413, 416, 419
Pactolos, râu – p. 248, 282
Pamvo, avva – p. 458
Paris, erou homeric – p. 114, 250, 383, 418
Paula, fiica Letei – p. 398, 400, 401, 411, 412
Paula, ucenică a Fer. Ieronim – p. 420, 443, 445
Paulin de Nola, Sf. – p. 493
Pausanias, geograf grec – p. 328
Pavel, Sf. Apostol – p. 90, 100, 101, 108, 112, 124, 126, 143, 187, 219, 238, 242, 307, 331, 352, 368, 369, 397, 415, 424, 427, 463, 466, 499, 525, 531
Pavel Tebeul, Sf. – p. 461
Pela – p. 114
Peleus, personaj mitologic – p. 114
Peloron – p. 152
Penelopa, personaj homeric, soția lui Ulise – p. 217, 271, 322
Penteu, rege al Tebei – p. 168
Pericle, om politic atenian – p. 325, 326, 333
Persia – p. 230, 400
Persius, poet latin – p. 452
Petru, Sf. Apostol – p. 107, 161, 163, 238, 279, 291, 298, 457, 527, 530
Phaethon, divinitate greacă – p. 251
Phidias, sculptor grec – p. 333
Phoenix, erou homeric – p. 114
Pieria – p. 201
Pindar, poet grec – p. 290, 303, 309
Pitagora, filosof grec – p. 141, 159, 327, 331, 332, 335, 405
Pitios, prieten al lui Xerxes I – p. 333
Pittacos, rege al Mitilenei – p. 278, 329
Plateea – p. 290

Platon, filosof grec – p. 85, 122, 123, 128, 133, 164, 173, 176, 177, 185, 191, 205-207, 211-214, 216, 219, 226, 251, 268, 280, 281, 319, 323, 325-334, 352, 358, 453
Plautus, autor comic latin – p. 453
Plotin, filosof grec – p. 493
Plutarh, scriitor grec – p. 323, 325, 326, 328, 333, 407
Policlet, sculptor grec – p. 333
Policrate, tiran al insulei Samos – p. 283
Polidamas, atlet grec – p. 328
Polinice, personaj mitologic – p. 226
Pollux, Iulius, retor grec – p. 209
Porfirius, episcop al Ierusalimului – p. 400
Poseidon, divinitate greacă – p. 241
Praetextata, mătușa Eustochiei – p. 404
Praetextatus, Vetus Agorius, aristocrat roman – p. 404
Priam, erou homeric – p. 114, 418
Prodicos din Keos, sofist grec – p. 226, 323, 324
Proteu, divinitate greacă – p. 241
Proteu, sofist egiptean – p. 334
Prudentius, poet creștin – p. 399

Q

Quintilian, retor latin – p. 401, 403, 453, 480
Qumran – 460

R

Rahab, personaj biblic – p. 464
Rahela, soție a patriarhului Iacov – p. 277, 440, 465
Rebeca, soție a patriarhului Isaac – p. 92
Rheea, divinitate greacă – p. 333
Rodos, insulă – p. 246
Roma – p. 398-400, 403, 409, 411, 418-420, 426, 433, 435, 450, 453, 480
Roșie, Marea – p. 467, 521
Rufin, scriitor bisericesc– p. 439, 455

S

Salamina – p. 114
Sallustius, istoric roman – p. 427
Samaria – p. 429
Samos, insulă – p. 141, 196, 283
Samson, personaj biblic – p. 288, 400, 431
Samuel, proroc – p. 249, 259, 372, 400, 411, 412
Sappho, poetă greacă – p. 201
Sara, soția lui Avraam – p. 277, 467
Sardanapal, rege al Asiriei – p. 289, 329
Sardes – p. 225
Sarepta – p. 457
Saul – p. 520
Scheria, insulă – p. 201, 322
Sciat, insulă – p. 152
Sciția – p. 400
Seleucos I Nicator, fondator al Imperiului Seleucid – p. 283
Seneca, filosof roman – p. 483
Serapis, zeitate orientală – p. 400
Sibila, preoteasă a lui Apollo – p. 252
Sicilia – p. 152, 164
Sicin, pedagog – p. 114
Sidon – p. 229
Simonide, poet grec – p. 196
Sinope – p. 330
Sion – p. 290, 425, 440
Siracuza – p. 172
Siria – p. 191, 196
Socrate, filosof grec – p. 226, 236, 323, 325, 326, 333
Sodoma – p. 123, 212, 273, 345, 364, 422, 428
Sofocle, poet tragic grec – p. 168, 201, 216, 280
Sofonie, proroc – p. 237
Sofronie, fals părinte duhovnicesc– p. 450
Sofronisc, sculptor – p. 326
Solomon, rege al Israelului – p. 130, 133, 138, 139, 142, 221, 239, 287, 289, 372, 410, 421, 431, 465

Solon, scriitor și om politic grec – p. 323, 332
Sozomen, istoric bisericesc – p. 400
Spania – p. 334
Stilo, Aelius, scriitor latin – p. 453
Strabon, geograf grec – p. 332, 387
Styx, râu mitologic – p. 114
Sunnia, ucenic al Fer. Ieronim – p. 400
Syrus, Publius, scriitor latin – p. 406, 417

T

Tațian Asirianul, scriitor bisericesc – p. 173, 327
Teba – p. 168, 215, 323
Telemah, fiul lui Ulise – p. 271, 322
Temistocle, general atenian – p. 114
Teodor, episcop de Tyana – p. 384
Teodoret al Cirului, scriitor bisericesc – p. 428
Teodosie I, împărat roman – p. 490
Teofil, episcop al Alexandriei – p. 400
Teofil din Antiohia, scriitor bisericesc – p. 327
Terentius, autor comic latin – p. 453
Tertulian, apologet latin – p. 398, 415, 439, 442, 452, 453, 465
Tesalia – p. 328
Thamar, personaj biblic – p. 431
Thassos, insulă – p. 172
Theano, filosoafă pitagoreică – p. 228
Thecla, Sf. – p. 467
Theognis, poet grec – p. 323, 332, 333
Thericles, olar din Corint – p. 176
Thersites, personaj homeric – p. 192, 261
Thetis, divinitate greacă – p. 114
Tideu, personaj mitologic – p. 111
Timotei, cântăreț teban – p. 328
Timotei, Sf. Apostol – p. 165, 427, 428
Tir – p. 229, 230
Tirint – p. 383
Tithon, prinț troian – p. 334
Titus Livius, istoric latin – p. 460
Tmolos, munte – p. 282
Toxotius, fiul Paulei – p. 398, 399, 411
Toxotius, Iulius, soțul Paulei – p. 398
Troia – p. 114, 226, 250, 294, 322, 418
Tyana – p. 384

U

Ulise, personaj homeric – p. 174, 192, 205, 217, 271, 320, 322

V

Valentinus, personaj necunoscut, v. Ep. 176 a Sf. Grigorie Teologul – p. 387
Varro, scriitor latin – p. 209, 453
Vasile cel Mare, Sf. – p. 352, 384, 385, 433
Vergilius, Publius Maro, poet latin – p. 294, 403, 411, 426, 452, 455
Victorinus, Marius, scriitor bisericesc – p. 493

X

Xenofon, istoric grec – p. 323, 324, 326
Xerxes I, rege al Persiei – p. 152, 333

Z

Zenon, filosof grec – p. 186, 291
Zeus, divinitate greacă – p. 175, 250, 251, 309, 320, 323, 333, 334, 383, 417
Zopir, sclav al lui Pericle – p. 114

CUPRINS

NOTĂ EDITORIALĂ 5
STUDIU INTRODUCTIV 9
NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI 67

CLEMENT ALEXANDRINUL
PEDAGOGUL
(trad. Pr. Dumitru Fecioru)

Introducere 71
Pedagogul - Cartea 77
- Cartea a II-a 150
- Cartea a III-a 240
- Imn către Mântuitorul Hristos 309

SFÂNTUL VASILE CEL MARE
OMILIA A XXII-A. CĂTRE TINERI
(trad. Pr. Dumitru Fecioru)

Introducere 313
Omilia a XXII-a. Către tineri 317

SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR
DESPRE SLAVA DEȘARTĂ ȘI DESPRE CUM TREBUIE SĂ ÎȘI CREASCĂ PĂRINȚII COPIII
(trad. Pr. Dumitru Fecioru)

Introducere 339
Despre slava deșartă și despre
cum trebuie să își crească părinții copiii 343

SFÂNTUL GRIGORIE TEOLOGUL
EPISTOLE CU PRIVIRE LA EDUCAȚIA LUI NICOBULOS
(trad. Ierom. Policarp Pîrvuloiu)

Introducere 377
Epistola 51 381

Epistola 52 383
Epistola 53 384
Epistola 54 384
Epistola 157 384
Epistola 167 385
Epistola 174 385
Epistola 175 386
Epistola 176 387
Epistola 187 388

FERICITUL IERONIM
Epistole cu privire la educația tinerelor fete

Introducere 391
Epistola 107 (trad. Ierom. Policarp Pîrvuloiu) 397
Epistola 128 (trad. Ierom. Policarp Pîrvuloiu) 413
Epistola 22 (trad. Dan Negrescu) 420

FERICITUL AUGUSTIN
Despre catehizarea începătorilor în credință
(trad. Alin-Bogdan Mihăilescu)

Introducere 471
Despre catehizarea începătorilor în credință 480
Bibliografie 543

INDICE SCRIPTURISTIC 549
INDICE ONOMASTIC ȘI TOPONIMIC 567

TIPOGRAFIA CĂRȚILOR BISERICEȘTI
Intrarea Miron Cristea nr. 6; 040162, București
Telefon: 021.335.21.29; 021.335.21.28; Fax: 021.335.19.00
e-mail: magazin@editurapatriarhiei.ro, tipografia@patriarhia.ro
www.editurapatriarhiei.ro